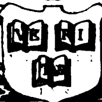

CHARLES · WILLIAM · ELIOT
PRESIDENT OF HARVARD, 1869-1909

VE RI TAS

NIEUWE BIJDRAGEN,

TER

BEVORDERING

VAN HET

ONDERWIJS EN DE OPVOEDING,

VOORNAMELIJK MET BETREKKING TOT DE

LAGERE SCHOLEN

IN HET

Koningrijk der Nederlanden,

VOOR HET JAAR

1868.

'S GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.
1868.

LINDO, (Dr. M. P.) Jaarboek voor het lager onderwijs in het Koningrijk der Nederlanden. Bl. 93

M.

Meesterstukken (De) der buitenlandsche letterkunde, verklaard en opgehelderd door Dr. J. C. VAN DEVENTER, Dr. H. KERN, J. J. L. TEN KATE, A. S. KOK, Dr. M. P. LINDO en J. W. N. MOSSELMANS. 894

O.

OKON, (C.) Methodisch geordnetes Aufgabenbuch zur Erlernung der deutschen Sprache. 353

R.

Redactie (Aan de) der Nieuwe Bijdragen. 1054

S.

SCHMAL, (J.) De kruidenier en zijn winkel. 4

——————— Hemel en aarde. 177

SICHERER, (Dr. C. A. X. G. F.) en A. C. AKVELD, Hoogduitsch-Nederlandsch en Nederl.-Hoogduitsch Woordenboek. 100

V.

VALKHOFF, (J. N.) Verzameling van stukken ter vertaling in het Engelsch. 885

VEENSTRA, (B.) Nederland. 267

VLOTEN, (Dr. J. VAN) Bloemlezing uit de dichtwerken van Mr. WILLEM BILDERDIJK. 3

BLADWIJZER.

MENGELWERK.

B.

B., Nog iets over taalonderwijs. Bl. 307
B., Wenken en herinneringen van een oud-onderwijzer. 916
Berg, (J. C. van den) Schoolbibliotheken. 418

D.

D. R., Hoe men zou kunnen wandelen. 653
Dagboek (Uit het) van een duitschen onderwijzer. 133
Doe wel en zie niet om: dat maakt den laster stom. 539
Drooge, (L. van) Hulponderwijzers-illusien. 1084

E.

Er is geen kwaad zoo groot, of het is ergens goed voor. 149

F.

F. H. W. K., Een nieuwe kaart. 1093

G.

Geluk, (J.) Iets over het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis op de lagere school. 180

K.

Karakter (Het) der lagere school. 553
Kilian, (Ed. A.) Over het schoolwezen in Noord-Amerika. III. 236
Komt het teekenonderwijs in de lagere school reeds tot zijn volle regt? 144

L.

Lalleman, (G. B.) De Hervormer der opvoedingsleer. 1067

M.

Meijer, (D. H.) Kijkjes in de onderwijzerswereld. II. 106
——— ——— III. 208
——— ——— IV. 274
——— ——— V. 384
——— ——— VI. 563
——— ——— VII. 678
——— ——— VIII. 897

MOLEMA, (E.) Eenige bladzijden uit mijne 48jarige onderwijzers-loopbaan. Bl. 578

N.

Naar de speelplaats. 47

——————— (Vervolg). 358

P.

PLAATS, (A. VAN DER) Woord van herinnering aan den ontslapen Schoolopziener R. OLDEMAN. 925

R.

Raad en voorbeeld voor onderwijzers. 143

REIJENGA, (J.) Iets naar aanleiding der recensie van „Stille werkzaamheden." 231

RIET, (C. VAN) Een praatje. (Vervolg en slot). 403

S.

SCHMAL, (J.) Het lezen en schrijven leeren te gelijk. 127

Scholen (De) in Turkije. 1056

Schoolwezen (Over het) in Noord-Amerika. 11

Schrijven (Het) en het schrift. 289

STRAUB, (J.) Verbeterde rekenborden. 328

T.

Tucht (Over) en methode in de volksschool. 333

V.

Voor de vuist spreken. 38

Vorming (Over de) van den moed. Naar het Fransch van ERNEST LEGOUVÉ. 638

Vrouwelijk hulppersoneel ter lagere school. 373

W.

Wanneer is een schrijfmethode nationaal, en waarom moet zij dat zijn, om aan haar doel te beantwoorden? 222

X.

X., Aan de Redactie van de Nieuwe Bijdragen. 241

Z.

ZETTEN, (F. VAN) Het nut der letterkunde voor den onderwijzer. 122

BLADWIJZER.

SCHOOLNIEUWS.

B.

BEERENBROEK, (L. F. H.) viert zijn vijfentwintigjarig schoolopzienerschap. Bl. 716

BIEBERSTEIN ROGALLA ZAWADSKY, (Mr. P. G. E. H. Baron DE) eervol ontslagen als Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Limburg*. 1097

BRUGSMA, (B.) te *Groningen*, overleden. Hulde aan zijne nagedachtenis. 856

Bruinisse. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer S. DE GRAAFF. 964

C.

Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in eens, ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven. 503

D.

DIJK, (C. VAN) te *Neuzen*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 713

Drenthe. Ontslag van den Heer Mr. C. L. KNIPHORST als- en benoeming van den Heer J. VAN DRUTEN tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict dezer provincie. 697

DRUTEN, (J. VAN) benoemd tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Drenthe*. 697

E.

Examens.

Lijst der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het voorjaar van 1868 examen afgelegd en de acten van bekwaamheid verkregen hebben. Bl. 445

——————— in het najaar van 1868. 987

F.

FARNCOMBE SANDERS, (Mr. A. J. W.) op zijn verzoek eervol ontslagen als Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie *Utrecht.* 983

Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in *Gelderland.* 501

Friesland. Aan J. G. RIEDERIS de bevoegdheid ontnomen tot het geven van onderwijs. 245

——————— Ontslag van den Heer Dr. E. VERWIJS als- en benoeming van den Heer Jhr. Mr. J. Æ. A. VAN PANHUIJS tot Schoolopziener in het eerste schooldistrict dezer provincie. 336

——————— Ontslag van den Heer Dr. C. LUSSANET DE LA SABLONIÈRE als- en benoeming van den Heer J. NOIJON tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict. 942

G.

Gelderland. Ontslag van den Heer Mr. W. VAN DE POLL als- en benoeming van den Heer Mr. A. PIJNACKER HORDIJK tot Schoolopziener in het achtste schooldistrict dezer provincie, 64. Benoeming van den Heer A. M. VAN VOORTHUIJSEN tot Schoolopziener in het zevende district in de plaats van Dr. P. H. TYDEMAN, overleden. 243

——————— Zie Fonds, enz.

GLEUNS JR., (Dr. W.) te *Groningen*, viert zijn vijfentwintigjarig schoolopzienerschap. 853

Gouda. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer W. REUHL. 1028

GRAAFF, (S. DE) te *Bruinisse*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 964

GREUPINK, (H. J.) te *Huppel* en *Henxel*, gemeente *Winterswijk*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 614

Groningen. Benoeming van den Heer G. VAN MILLIGEN tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers. 984

Groningen. Ontslag van den Heer Dr. G. A. VENEMA als Schoolopziener in het zevende schooldistrict en benoeming tot School-

opziener in het vijfde district alsmede benoeming van den Heer Dr. M. Salverda tot Schoolopziener in het zevende district dezer provincie. Bl. 1097

Guillon, (G. C. H.) benoemd tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict van *Limburg*. 1097

Guinea. (*Kust van*) Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van hulponderwijzer. 1098

H.

Heenvliet. Zie Schoolgebouwen.

Heijstek, (B.) te *Wijk*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 1026

Hummel, (W.) te *Meppel*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 69

Huppel en *Henxel*, gemeente *Winterswijk*. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. J. Greupink. 614

I.

Inspecteurs-vergadering 1868. 698

J.

Jong, (E. de) te *Soest*, viert zijne dertigjarige schooldienst. 1101

Jorissen, (T. T. H.) benoemd tot Schoolopziener in het twaalfde schooldistrict der provincie *Noordholland*. 984

K.

Klappert, (J. H.) te *Nijmegen*, viert zijne veertigjarige schooldienst. 153

Kniphorst, (Mr. C. L.) op zijn verzoek, eervol ontslagen als Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Drenthe*. 697

L.

Limburg. Vijfentwintigjarig schoolopzienerschap van den Heer L. F. H. Beerenbroek in het zesde schooldistrict, 716. Herbenoeming van den Schoolopziener in het tweede district. 943

——— Ontslag van den Heer Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky als- en benoeming van den Heer G. C. H. Guillon tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict dezer provincie. 1097

Lussanet de la Sablonière, (Dr. C. J.) op zijn verzoek eervol ontslagen als Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Friesland*. 942

M.

Meppel. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer W. Hummel. 69

MILLIGEN, (G. VAN) benoemd tot Directeur der Rijks-kweekschool voor onderwijzers te *Groningen.* Bl. 984
Minister van Binnenlandsche Zaken. Verslag van den staat der lagere scholen in het Koningrijk der Nederlanden over 1866. 735
Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur betreffende het onderwijs over 1866. 930
MULDER, (L.) benoemd tot Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie *Utrecht.* 983

N.

Nederlandsch-Indië. Zie Oproeping, enz.
Neuzen. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer C. VAN DIJK. 713
Nijmegen. Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer J. H. KLAPPERT. 153
NOIJON, (J.) benoemd tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Friesland.* 942
Noordholland. Herbenoeming van den Schoolopziener in het derde schooldistrict dezer provincie, 64. Herbenoeming van dien in het achtste district, 243. Tijdelijke waarneming van het twaalfde district, 846. Benoeming van den Heer T. T. H. JORISSEN tot Schoolopziener in genoemd district. 984
Normaallessen in *Noordbrabant.* 150, 986
" " *Gelderland.* 65, 606
" " *Zuidholland.* 607, 1098
" " *Noordholland.* 66, 608, 849
" " *Zeeland.* 67, 608
" " *Utrecht.* 498, 986
" " *Friesland.* 499, 1099
" " *Overijssel.* 67, 150, 337, 943
" " *Groningen.* 499
" " *Drenthe.* 499, 608, 944
" " *Limburg.* 151

O.

OLDEMAN, (R.) Schoolopziener in het twaalfde schooldistrict van *Noordholland*, overleden. 984
Oostzaan. Zie Schoolgebouwen.
Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van onderwijzer voor de dienst in Nederlandsch-Indië, 859. Oproeping naar de betrekking van hulponderwijzer ter kuste van *Guinea.* 1098

Oude Schild. Zie Schoolgebouwen.

Overijssel. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het zesde en achtste schooldistrict dezer provincie. Bl. 846

P.

PANHUIJS, (Jhr. Mr. J. Æ. A. VAN) benoemd tot Schoolopziener in het eerste schooldistrict van *Friesland.* 336

Pensioenen. 65, 150, 244, 336, 424, 445, 606, 697, 847, 943, 985

PIJNACKER HORDIJK, (Mr. A.) benoemd tot Schoolopziener in het achtste schooldistrict der provincie *Gelderland.* 64

POLL, (Mr. W. VAN DE) op zijn verzoek, eervol ontslagen als Schoolopziener in het achtste schooldistrict der provincie *Gelderland.* 64

PUNT, (W.) te *Zutphen*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 244

R.

RAVESTEIJN, (H. S. VAN) te *Zwartsluis*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 965

RANNEFT, (J.) te *Zenderen*, gemeente *Borne*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 429

REUHL, (W.) te *Gouda*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 1028

RIEDERIS, (J. G.) de bevoegdheid ontnomen tot het geven van onderwijs. 245

Rijkskweekscholen voor onderwijzers. Benoeming van kweekelingen 711; benoeming van een tijdelijken leeraar in den tuinbouw aan de Rijks-kweekschool te *'s Hertogenbosch.* 712

Intrekking en begeving eener Rijkstoelage en benoeming van een hulponderwijzer aan de leerschool, verbonden aan de kweekschool aldaar, 849. Benoeming van den Heer G. VAN MILLIGEN tot Directeur der Rijks-kweekschool te *Groningen*, 984. Benoeming van onderwijzers bij de leerschool, verbonden aan de Rijks-kweekschool te *'s Hertogenbosch.* 985

ROMBOUTS, (G. C.) President van de Plaatselijke schoolcommissie te *Nijmegen*, viert zijn vijfentwintigjarig jubilé. 337

S.

SALVERDA, (Dr. M.) benoemd tot Schoolopziener in het zevende schooldistrict der provincie *Groningen.* 1097

SCHEFFELAAR KLOTS, (P.) te *Zwaag*, viert zijne veertigjarige schooldienst. 500

Schellinkhout. Zie Schoolgebouwen.

SCHNEIDERS VAN GREIJFFENSWERTH, (Mr. J. W. A.) benoemd tot Schoolopziener in het zesde schooldistrict der provincie *Zeeland.* Bl. 65

Schoolgebouwen, enz.

Inwijding van het nieuwe schoolgebouw te *Driehuizen*, gemeente *Zuid-* en *Noord-Schermer.* 1029

Inwijding der nieuwe school te *Heenvliet.* 1102

Inwijding van het nieuwe schoolgebouw te *Oostzaan.* 246

Inwijding van het nieuw gebouwde schoollocaal met onderwijzerswoning te *Oude Schild*, op *Texel.* 1104

Inwijding der Bewaarschool te *Schellinkhout.* 156

Schoolonderwijzersgezelschappen.

Verdeeling der som voor dezelve toegestaan over het jaar 1868. 847

Algemeene vergadering der gezelschappen in het negende schooldistrict van *Noordbrabant.* 850

Bijeenkomst der leden van het gezelschap in het vijfde schooldistrict van *Gelderland.* 67

Zevende algemeene jaarlijksche bijeenkomst der onderwijzers in het vijfde schooldistrict van *Gelderland.* 609

Gewone winterbijeenkomst der onderwijzers-vereeniging in het tweede schooldistrict van *Zuidholland.* 152

Zomervergadering der onderwijzers-vereeniging in het tweede schooldistrict van *Zuidholland.* 851

Algemeene vergadering van onderwijzers in het achtste schooldistrict van *Noordholland.* 944

Vijfde algemeene jaarlijksche vergadering van de onderwijzersvereeniging in het zesde schooldistrict van *Zeeland.* 713

Vergadering der beide onderwijzers-gezelschappen in het tweede schooldistrict der provincie *Utrecht.* 425

Vijftigjarig bestaan van het onderwijzers-gezelschap *Amersfoort*, derde schooldistrict der provincie *Utrecht.* 1100

Dertiende jaarlijksche vergadering der hoofd- en hulponderwijzers in *Twenthe*, vierde schooldistrict van *Overijssel.* 611

Vijftigjarig bestaan van het onderwijzers-gezelschap in het vierde schooldistrict van *Overijssel.* 946

Jaarlijksche vergadering der onderwijzers in het zesde schooldistrict der provincie *Groningen.* Bl. 853
Jaarlijksche vrijwillige bijeenkomst van onderwijzers in *Drenthe.* 947
Soest. Dertigjarige schooldienst van den onderwijzer E. de Jong. 1101

T.

Tijdeman, (Dr. P. H.) Schoolopziener in het zevende schooldistrict van *Gelderland*, overleden. 243

U.

Utrecht. Ontslag van Mr. A. J. W. Farncombe Sanders als- en benoeming van den Heer L. Mulder tot Inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie. 983

V.

Venema, (Dr. G. A.) eervol ontslagen als Schoolopziener in het zevende schooldistrict en benoemd tot Schoolopziener in het vijfde district der provincie *Groningen.* 1097
Verwijs, (Dr. E.) op zijn verzoek eervol ontslagen als Schoolopziener in het eerste schooldistrict van *Friesland.* 336
Voorthuijsen, (A. M. van) benoemd tot Schoolopziener in het zevende schooldistrict der provincie *Gelderland.* 243

W.

Wijk. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer B. Heijstek. 1026

Z.

Zeeland. Benoeming van den Heer Mr. J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth tot Schoolopziener in het zesde schooldistrict dezer provincie. 65
Zenderen, gemeente *Borne.* Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer J. Rannett. 429
Zuidholland. Herbenoeming van den Schoolopziener in het derde schooldistrict dezer provincie. 983
Zutphen. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer W. Punt. 244
Zwaag. Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer P. Scheffelaar Klots. 500
Zwartsluis. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. S. van Ravesteijn. 965

BLADWIJZER.

SCHOOLBERIGTEN.

A.

Abbega, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant, 84. Opgeheven. Bl. 169

Achlum, gemeente *Franekeradeel*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 170. Tot onderwijzer aangesteld E. Akkeringa, 440. Overleden, 976. De Openbare school vacant, 976. Tot onderwijzer aangesteld J. Gijlstra. 1116

Acquoy, (J.) te *Amsterdam*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 343

Akkeringa, (E.) aangesteld te *Achlum*, gemeente *Franekeradeel*, 440. Overleden. 976

Akkerwoude, gemeente *Dantumadeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld W. Rikkers. 727

Almelo. Oprigting eener Bijzondere school, 172. De school van het Departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, vacant. 1118

Amersfoort. Tot onderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs aangesteld C. J. van der Nagel. 875

Amsterdam. Tot onderwijzer der Openbare armenscholen aangesteld J. E. C. Bückwald. Oproeping van sollicitanten naar vermelde scholen, 77 en 78. Tot onderwijzer aangesteld H. Vermeulen, 343. Oproeping van sollicitanten naar voormelde scholen, 343. Tot onderwijzers aangesteld H. P. Boode en W. H. de Groot, 871. Oproeping van sollicitanten naar twee hoofdonderwijzers plaatsen aan de Openbare armenscholen, 1037. Oproeping van sollicitanten naar eene op te rigten Openbare school voor gewoon- en meer uitgebreid lager onderwijs der eerste klasse voor meisjes. 1111

Anna Paulowna polder, gemeente *Zijpe*. Tot onderwijzer der tweede Openbare school aangesteld K. Kuiper. 79

Annen, gemeente *Anlo*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 443. Tot onderwijzer aangesteld R. STAAL. Bl. 629
St. Annen, gemeente *Ten Boer*. De Openbare school vacant. 881
Ansen, gemeente *Ruinen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 979. Tot onderwijzer aangesteld A. A. LUBBERS. 1121
ARKEMA, („) aangesteld te *Nes*, gemeente *Ameland*. 876
Arnhem. Oprigting van Bijzondere dag- en kostscholen eene voor jongens en eene voor meisjes. 867
Avereest. Opheffing eener gesubsidieerde Bijzondere school, 978. Oprigting eener zoodanige school. 1043

B.

BAKKER, (J. A.) aangesteld te *Sas van Gent*. 1040
Bakkeveen, gemeente *Opsterland*. De Openbare school vacant, 524. Tot onderwijzer aangesteld L. VAN DROGE. 975
Balk, gemeente *Gaasterland*. Eene gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant, 84. Tot onderwijzer toegelaten P. C. J. LAPIDOTH, 525. Oprigting eener Bijzondere school. 626
Barneveld. Opheffing eener gesubsidieerde Bijzondere school voor uitgebreid lager onderwijs voor meisjes, 252. Oprigting eener zoodanige school. 618
BASTIAANSE, (H.) aangesteld te *Steijl*, gemeente *Tegelen*, 173. Overleden. 264
BEEMSTERBOER, (P.) aangesteld te *Huizen*. 1038
BEER, (T. H. DE) te *Zaandijk*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 1113
Beers, gemeente *Baarderadeel*. De Openbare school vacant, 728. Tot onderwijzer aangesteld F. TUININGA. 1116
Belfeld. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 731. Tot onderwijzer aangesteld J. L. DUCHATEAU. 1045
BELKUM, (J. VAN) aangesteld te *Noordlaren*, gemeente *Haren*. 1119
BELL, (R.) te *Amsterdam*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1037
Bennebroek. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 256. Tot onderwijzer aangesteld H. WIERDEMAN. 520
BERG, (J. M. VAN DE) aangesteld te *Vlierden*. 1107
BERGE, (J. D. VAN DEN) aangesteld te *Goes*. 973
Bergen op Zoom. De gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant, 968. Verslag van

het vergelijkend examen, 1033. Tot onderwijzeres toegelaten Mejufvrouw E. RAPPARD. Bl. 1108
BERGSMA, („) te *Nieuwehorne*, gemeente *Schoterland*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 169
Bergum, gemeente *Tietjerksteradeel*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 975
BESTERS, (H. W.) te *Bokhoven*, eervol ontslagen. 72
BIJLSMA, (GATSE T.) te *Beers*, gemeente *Baarderadeel*, overleden. 728
Blija, gemeente *Ferwerderadeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld D. WEBER. 260
Bloemendaal. Oproeping van sollicitanlen naar de nieuw opgerigte Openbare school, 256. Tot onderwijzer aangesteld C. VAN LEEUWEN. 521
BLOEMERS, (H.) aangesteld te *Tegelen*. 732
BOERMA, (J.) te *St. Annen*, gemeente *Ten Boer*, overleden. 881
Bokhoven. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 72. Nadere oproeping, 338. Tot onderwijzer aangesteld P. J. VAN DEN BOOGAARD. 616
BOLLAND, (P.) te *Franeker*, eervol ontslagen. 877
BOODE, (H. P.) aangesteld te *Amsterdam*. 871
BOOGAARD, (H.) te *Bennebroek*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 256
BOOGAARD, (P. J. VAN DEN) aangesteld te *Bokhoven*. 616
BOOT, (H. B.) te *Nieuwer-Amstel*, op verzoek eervol onslagen. 1112
Borgsweer, gemeente *Termunten*. De Openbare school vacant, 87. Verslag van het vergelijkend examen, 262. Tot onderwijzer aangesteld A. ZUUR. 349
BOS, (J. H. VAN DEN) te *Roosendaal*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 867
BOSCH, (H. K. F. E. VAN DEN) aangesteld te *Compascuum*, gemeente *Emmen*. 979
BOSMA, (H.) te *Bergum*, gemeente *Tietjerksteradeel*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 975
Breda. Oproeping van sollicitanten naar de eerste Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs, 73. Tot onderwijzer aangesteld H. Th. VAN DER GRINTEN. 251
BRINK, (F. H. TEN) aangesteld te *Varsseveld*. 74
BROEKHUIJSEN, (M.) aangesteld te *Voorburg*. 255

Brouwer, (L.) te *Bakkeveen*, gemeente *Opsterland*, overleden. Bl. 524
Brouwer, (N.) aangesteld te *Uitgeest*. 257
Bruin, (H. van der) aangesteld te *Tiel*. 518
Bruining, (J.) aangesteld te *Nieuw Dordrecht*, gemeente *Emmen*. 1121
Brummen. Opheffing eener Bijzondere school. 868
Brunnepe, gemeente *Kampen*. Verslag van het vergelijkend examen naar de Openbare school, 879. Tot onderwijzer aangesteld J. Reijnders. 977
Buchten, gemeente *Born*. De Openbare school vacant, 89. Tot onderwijzer aangesteld S. H. Peters. 731
Buckwald, (J. E. C.) aangesteld te *Amsterdam*. 77
Burght, (J. C. van der) aangesteld te *Coevorden*. 350

C.

Campert, (P. R.) te *Zutphen*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 869
Camstra, (H.) aangesteld te *Langedijke*, gemeente *Ooststellingwerf*. 169
Coevorden. Nadere oproeping naar de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs, 88. Tot onderwijzer aangesteld J. C. van der Burght. 350
de Cocksdorp, gemeente *Texel*. Tot onderwijzer der Openbare school benoemd P. H. Schreuder. 522
Collendoorn, gemeente *ambt Hardenberg*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 86. Tot onderwijzer aangesteld A. A. van Munster. 442
Colmschate, gemeente *Diepenveen*. De Openbare school vacant, 348. Tot onderwijzer aangesteld L. Hovenkamp. 256
Compascuum, gemeente *Emmen*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. K. F. E. van den Bosch. 979
Cox, (P.) aangesteld te *Steensel*, gemeente *Duizel*. 250
Craborn, (J. G.) aangesteld te *Steijl*, gemeente *Tegelen*. 732
Croonen, (J.) aangesteld te *Geesteren*, gemeente *Tubbergen*. 628
Culemborg. Oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere school voor meisjes. 75

D.

Dalen. Oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere school. 86
Delft. Tot onderwijzer der Openbare school, op de Molslaan, aangesteld E. van Everdingen, 76. Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes. 435
Dewald, (H. P.) aangesteld te *Veenendaal*. 438

DIKBOOM, (A. M.) te *Oostwold*, gemeente *Midwolde*, overleden. Bl. 529
DONIA, (W.) te *Achlum*, gemeente *Franekeradeel*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 170
DROGE, (L. VAN) aangesteld te *Bakkeveen*, gemeente *Opsterland*. 975
Drogeham, gemeente *Achtkarspelen*. De Openbare school vacant, 525. Tot onderwijzer aangesteld („) FRANX. 975
Driene, gemeente *Lonneker*. De Openbare school vacant, 86. Oproeping van sollicitanten, 171. Verlenging van den termijn der aangifte, 348. Tot onderwijzer aangesteld B. F. HUIS. 441
DUCHATEAU, (J. L.) aangesteld te *Belfeld*. 1045

E.

Ede. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 253. Tot onderwijzer aangesteld F. DE GRAAFF. 618
Edens, gemeente *Hennaarderadeel*. De Openbare school opgeheven. 85
Ederveen, gemeente *Ede*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 160. Tot onderwijzer aangesteld G. VAN DEN POL. 434
EECKHOUDT, (A. C. VAN DEN) te *Stoppeldijk*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 167
Eemnes-buitendijk. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 438. Tot onderwijzer aangesteld P. G. STAAL. 725
EGGINK, (A.) aangesteld te *Stokkum*, gemeente *Markelo*. 441
EISMA, (A. T. W.) aangesteld te *Kollumerzwaag*, gemeente *Kollumerland* en *Nieuwkruisland*. 975
ENDERLE, (L. M.) te *Huizen*, overleden. 1038
Enschede. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school, 171. Opheffing eener gesubsidieerde Bijzondere school. 879
ESCH, (H. J. VAN) aangesteld te *Middelbeers*, gemeente *Oostelbeers c. a.* 432
ETTINGER, (J. W.) aangesteld te *Stad aan 't Haringvliet*. 622
EVERDINGEN, (E. VAN) aangesteld te *Delft*. 76
Ezinge. De Openbare school vacant. 1119

F.

FAVIER, (F. A.) te *Oijen*, vertrekt naar elders, 865. Te *Nijmegen* aangesteld. 1035
FEENSTRA, (S.) te *Akkerwoude*, gemeente *Dantumadeel*, eervol ontslagen. 727
FERWERDA, (B. H.) te *Oudega*, gemeente *Hemelumer*, *Oldephaert* en *Noordwolde*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 876

Ferwerda, (H.) te *Blija*, gemeente *Ferwerderadeel*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. Bl. 260
Finsterwolde. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 349. Tot onderwijzer aangesteld P. Hofstee. 527
Fochteloo, gemeente *Ooststellingwerf*. De Openbare school vacant, 525. Tot onderwijzer aangesteld M. S. Markal. 976
Franeker. Oproeping van sollicitanten naar eene op te rigten Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs, 347. Tot onderwijzer aangesteld L. A. Hissink, 728. De eerste Openbare lagere school voor jongens vacant, 526. Vereeniging dezer school met die voor meisjes; oproeping van sollicitanten. 877
Franx, („) aangesteld te *Drogeham*, gemeente *Achtkarspelen*. 975

G.

Geesteren, gemeente *Tubbergen*. De Openbare school vacant, 86. Tot onderwijzer aangesteld J. Croonen. 628
Genemuiden. Tijdelijke voorziening van het onderwijs in hulplocalen, ten gevolge van het verbranden der schoolgebouwen, 261 en 348. Opbouw dier scholen. 1117
Gijlstra, (*J.*) aangesteld te *Achlum*, gemeente *Franekeradeel*. 1116
Gijsberts, (C. G.) aangesteld te *Riethoven*. 72
Gijswijt, (Mejufvrouw J.) te *Harlingen*, op haar verzoek, eervol ontslagen. 83
Goes. Tot hoofdonderwijzer der Weezen- en Armenschool aangesteld J. D. van den Berge. 973
Graaff, (F. de) aangesteld te *Ede*. 618
Graaff, (J. de) te *Noordwijkerhout*, aan *de Zilk*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 722
'*s Greveldwin Capelle*. Oproeping van sollicit. naar de Openbare school. 1107
Grinten, (H. Th. van der) aangesteld te *Breda*. 251
Groot, (W. H. de) aangesteld te *Amsterdam*. 871
Gussen, (P. J. van) te *St. Jansteen*, overleden. 624

H.

Haarlem. De Stads-armenschool A. veranderd in eene Tusschenschool, 78. Oprigting eener Bijzondere school, 78. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school voor meisjes, 257. Oprigting eener Bijzondere school. 521
Hagenouw, (S. J.) te *Wilp*, gemeente *Marum*, ontslagen. 629

HAIJKENS, (J.) aangesteld te *Vlagtwedde.* Bl. 1044
Halsteren. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld G. ROOTHANS. 867
Harderwijk. Opheffing en oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager ondewijs voor meisjes. 969
Harlingen. De eerste meisjesschool vacant, 83. Tot onderwijzeres aangesteld Mejufvrouw H. HERING, 168. Tot onderwijzeres der tweede meisjesschool aangesteld Mejufvrouw E. C. TAK. 726
Harmelen. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1115
Hatert, gemeente *Nijmegen.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. F. VAN DE POEL. 1034
Hattem. Tot onderwijzer der Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs aangesteld D. C. VAN MERKESTEIJN. 619
Heemstede. Opheffing eener Bijzondere school. 522
Heerenveen, gemeente *Schoterland.* De Openbare school vacant, 346. Tot onderwijzer aangesteld S. K. URI. 525
's Heerhendrikskinderen, gemeente *'s Heerarendskerke.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 437. Tot onderwijzer aangesteld J. RIJKSE. 725
Heeswijk. De Openbare school vacant. 1032
HERING, (Mejufvrouw H.) aangesteld te *Harlingen.* 168
Hessum, gemeente *Dalfsen.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 347. Nadere oproeping, 627. Tot onderwijzer aangesteld R. JALVINGH, 977. Nader berigt nopens het examen. 1042
HINSE, (D. W.) te *Amsterdam*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 77
HISSINK, (L. A.) aangesteld te *Franeker.* 728.
Hitzum. Verslag van het examen naar de Openbare school. 1116
HOEKSTRA, („) te *Oudeschoot*, gemeente *Schoterland*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 169
Hoeven en *St. Maartenspolder.* Tot onderwijzer der Openbare school benoemd F. DE WINTER. 1032
HOFSTEE, (P.) aangesteld te *Finsterwolde.* 527
Hogebeintum, gemeente *Ferwerderadeel.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 260. Verslag van het examen, 489. Tot onderwijzer aangesteld („) VAN DER WAL. 876
HOLLEBRANDS, (M.) te *Sas van Gent*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 166

HOLTHUIS, (J. L.) aangesteld te *Zevenhuizen*, gemeente *Leek*. Bl. 1119
HOOF, (H. VAN) aangesteld te *Mill*. 866
Hoogeloon. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 432. Nadere oproeping. 866
Hoornsterzwaag, gemeente *Schoterland*. De Openbare school vacant, 346. Tot onderwijzer aangesteld A. DE VRIES. 525
HORSTHUIS, (B. F.) aangesteld te *Noorddeurningen*, gemeente *Denekamp*. 880
HOVENKAMP, (L.) aangesteld te *Colmschate*, gemeente *Diepenveen*. 526
HUIS, (B. F.) aangesteld te *Driene*, gemeente *Lonneker*. 441
Huizen. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld P. BEEMSTERBOER. 1038

J.

JALVINGH, (R.) aangesteld te *Hessum*, gemeente *Dalfsen*. 977
JANSEN, (A.) aangesteld te *Rotterdam*. 342
JANSSEN, (J.) te *Heeswijk*, eervol ontslagen. 1032
St. Jansteen. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 624 Tot onderwijzer aangesteld P. KOETSIER. 974

K.

Kampen. Oprigting eener Bijzondere school voor kinderen van 10—16 jaren, 85. Tot onderwijzer eener Openbare school aangesteld J. SCHINKEL JZN., 879. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school. 977
KANTELBERG, (C.) aangesteld te *Olland*, gemeente *St. Oedenrode*. 1106
Kapel Avezathe, gemeente *Zoelen*. De Openbare school vacant, 75. Tot onderwijzer aangesteld A. WARMINK. 253
KERSBERGEN, (J. J.) te *Harmelen*, overleden. 1115
KESSEL, (H. VAN) aangesteld te *Kessel*. 731
Kessel. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 263. Tot onderwijzer aangesteld H. VAN KESSEL. 731
KEIJZER, (G.) te *Twello*, gemeente *Voorst*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 518
KEULEN, (H.) aangesteld te *Westhem*, gemeente *Wijmbritseradeel*. 169
KLAREN, (J.) aangesteld te *Oudehorne*, gemeente *Schoterland*. 84
Klimmen. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. M. PLUIJMEN. 172
KLOMP, (J. G.) aangesteld te *Wadenoijen*. 162

KLOOSTER, (J. A. TEN) aangesteld te *Leiderdorp.* Bl. 970
KOEHORST, (J. A,) te *Noorddeuringen*, gemeente *Denekamp*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 349
KOETSIER, (P.) aangesteld te *St. Jansteen.* 974
Kollumerzwaag, gemeente *Kollumerland* en *Nieuwkruisland.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 727. Tot onderwijzer aangesteld A. P. EISMA. 975
KONING, (C.) te *Eemnes-buitendijk*, eervol ontslagen. 725
Koog, gemeente *Texel.* Tot onderwijzer der Openbare bijschool benoemd J. R. KUHN. 522.
KOOPMAN, („) te *Hoeven* en *St. Maartenspolder*, eervol ontslagen. 1032
KORS, (E.) te *Noordlaren*, gemeente *Haren*, overleden. 880
KRAAK, (H.) aangesteld te *Oudeschoot*, gemeente *Schoterland.* 346
KROEZE, (J.) te *Kampen*, overleden. 879
KUHN, (J. R.) aangesteld te *Koog*, gemeente *Texel.* 522
KUIPER, (K.) aangesteld te *Anna Paulowna Polder*, gemeente *Zijpe.* 79

L.

LAATS, (J. H. J.) aangesteld te *Veendam.* 1120
Lagemierde. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1032
Langedijke, gemeente *Ooststellingwerf.* De Openbare school vacant, 84. Tot onderwijzer aangesteld H. CAMSTRA. 169
LANKKAMP, (C.) te *Stokkum*, gemeente *Markelo*, overleden. 172
LEEUWEN, (C. VAN) aangesteld te *Bloemendaal.* 521
Leeuwen, gemeente *Wamel.* Opheffing en oprigting eener Bijzondere school. 721
Leiderdorp. Verslag van het vergelijkend examen voor de Openbare school, 721. Tot onderwijzer aangesteld J. A. TEN KLOOSTER, 970. Tot onderwijzer van de Bijzondere Christelijke school benoemd L. W. VAN GIESSEN. 970
LEOPOLD, (R.) aangesteld te *Zaandijk.* 1113
LINGBEEK (J.) te *Sloten*, overleden. 1037
LOOYÉ, (J. J.) aangesteld te *Taarlo*, gemeente *Vries.* 88
LUBBERS, (A. A.) aangesteld te *Ansen*, gemeente *Ruinen.* 1121

M.

MAAKAL, (M. S.) aangesteld te *Fochteloo*, gemeente *Ooststellingwerf.* 976
MATTHIJS, (P. C.) aangesteld te *Zoelen.* 253

MEER, (J. VAN DER) te *Oldemarkt*, overleden. Bl. 628
MEIJER, (A.) aangesteld te *Oostwold*, gemeente *Midwolde*. 730
MELIS, (L.) te *Lagemierde*, overleden. 1032
MERKESTEIJN, (D. C. VAN) aangesteld te *Hattem*. 619
Middelbeers, gemeente *Oostelbeers* c. a. De Openbare school vacant, 73. Verlenging van den termijn van aangifte, 250. Tot onderwijzer aangesteld H. J. VAN ESCH. 432
Mill. De Openbare school vacant, 72. Tot onderwijzer aangesteld H. VAN HOOF. 866
MOLEMA, (E.) te *Finsterwolde*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 349
MOLL, (S.) te *Tiel*, eervol ontslagen. 161
MOSTERT, (A. H.) aangesteld te *Venlo*. 264
MUNSTER, (A. A. VAN) aangesteld te *Collendoorn*, gemeente ambt *Hardenbergh*. 442

N.

Naaldwijk. Tot onderwijzer der Openbare school aan *den Maasdijk* aangesteld P. F. POSTHUMUS. 435
NAGEL, (C. J. VAN DER) aangesteld te *Amersfoort*. 875
NEELMEIJER, (P. C.) te *Ede*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 253, en 618
Nes, gemeente *Ameland*. Verslag van het examen naar de Openbare school, 439. Tot onderwijzer aangesteld . . ARKEMA. 876
Nieuw Dordrecht, gemeente *Emmen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 979. Tot onderwijzer aangesteld J. BRUINING. 1121
Nieuwehorne, gemeente *Schoterland*. De Openbare school vacant, 169. Tot onderwijzer aangesteld J. VISSER. 346
Nieuwer-Amstel. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1112
Nieuwerkerk a/d IJssel. De Openbare school vacant, 76. Tot onderwijzer aangesteld J. SCHIPPERS. 163
Nieuw Schoonebeek, westeinde, gemeente *Dalen*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld T. VIERSMA. 88
Nijkerk (*Gelderland*). Opheffing eener Bijzondere school, 74, 969. Oprigting eener dergelijke school. 1034
Nijkerk, gemeente *Oostdongeradeel*. Oprigting eener Bijzondere school voor Christelijk Nationaal onderwijs. 261
Nijmegen. Oproeping van sollicitanten naar de Bijzondere school van het R. K. weeshuis, 62. Tot onderwijzer aangesteld F. A. FAVIER. 1035

NIJSEN, (G.) aangesteld te *Stoutenburg.* Bl. 625

Noetsele, gemeente *Hellendoorn.* De Openbare school vacant. Tot onderwijzer aangesteld J. RUTTINK. 87

Noordbarge, gemeente *Emmen.* Oprigting eener Bijzondere school. 979

Noorddeuringen, gemeente *Denekamp.* De Openbare school vacant, 349. Tot onderwijzer aangesteld B. F. HORSTHUIS. 880

Noordlaren, gemeente *Haren.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 880. Tot onderwijzer aangesteld J. VAN BELKUM. 1119

Noordwijkerhout. De Openbare school vacant. 722

O.

Oijen. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 865

Oldemarkt. De Openbare school vacant, 628. Vereeniging der beide Openbare scholen tot éène, waarin als onderwijzer aangesteld W. JONGMAN. 978

Oldenzaal. Opheffing eener gesubsidieerde Bijzondere Zondagschool. 880

Oldetrijne, gemeente *Weststellingwerf.* De Openbare school vacant. 976

Olland, gemeente *St. Oedenrode.* Tot onderwijzer aangesteld C. KANTELBERG. 1106

Oost, gemeente *Texel.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. P. QUANT. 1113

Oosterbierum, gemeente *Baarderadeel.* De Openbare school vacant. 1117

Oosterboer, gemeente *Meppel.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 980

Oostwold, gemeente *Midwolde.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 529. Tot onderwijzer aangesteld A. MEIJER. 730

Oostzaan. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld C. PROVILY. 623

Orthen, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant, 71. Oproeping van sollicitanten, 158. Nadere oproeping van sollicitanten. 1031

Os, (Mejufvrouw A. C. F.) te *Harlingen*, op haar verzoek, eervol ontslagen. 726

Oudega, gemeente *Hemelumer*, *Oldephaert* en *Noordwolde.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld S. G. SCHIPPERS. 877

Oudehorne, gemeente *Schoterland.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. KLAREN. 84

Oudeschoot, gemeente *Schoterland.* De Openbare school vacant, 169. Tot onderwijzer aangesteld H. KRAAK. 246

P.

PETERS, (S. H.) aangesteld te *Buchten*, gemeente *Born*. Bl. 731
PLUIJMEN, (J. M.) aangesteld te *Klimmen*. 172
POEL, (J. F. VAN DE) aangesteld te *Hatert*, gemeente *Nijmegen*. 1034
POL, (G. VAN DEN) aangesteld te *Ederveen*, gemeente *Eden*. 434
POSTHUMUS, (P. F.) aangesteld te *den Maasdijk*, gemeente *Naaldwijk*. 435
PRÉ, (H. P. DU) te *Menaldum*, gemeente *Menaldumadeel* overleden. 728
PROVILY, (C.) aangesteld te *Oostzaan*. 623

Q.

QUANT, (J. P.) aangesteld te *Oost*, gemeente *Texel*. 1113

R.

RAPPARD, (Mejufvr. E.) toegelaten te *Bergen op Zoom*. 1108
REIJNDERS, (J.) aangesteld te *Brunnepe*, gemeente *Kampen*. 977
Rheden. Verslag van het examen voor de Openbare school. 1109
Rhedersteeg, gemeente *Rheden*. Opheffing eener Bijzondere school, 74. Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes. 968
Riethoven. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld C. G. GIJSBERTS. 72
RIJKSE, (J.) aangesteld te *'s Heerhendrikskinderen*, gemeente *'s Heerarendskerke*. 725
Rijssen. Eene gesubsidieerde Bijzondere school vacant, 442. Tot onderwijzer toegelaten A. VAN EIJKEN, 880. Ten gevolge van zijn bedanken gemelde school weder vacant, 978. Als onderwijzer toegelaten J. D. WEEVERS STOUS. 1119
RIKKERS, (W.) aangesteld te *Akkerwoude*, gemeente *Dantumadeel*. 727
ROELOFS, (H.) te *Driene*, gemeente *Lonneker*, overleden. 86
ROEST, (A. L.) aangesteld te *Zwolle*. 1117
Roosendaal. De Openbare school vacant, 867. Oprigting eener tweede Openbare school (voor meer uitgebreid lager onderwijs), 968. Oproeping van sollicitanten naar beide scholen. 1033
ROOTHANS, (G.) aangesteld te *Halsteren*. 867
Rotterdam. Oproeping van sollicitanten naar eene nieuw op te rigten Openbare armenschool, 164. Tot onderwijzer aangesteld A. JAN-

SEN, 342. Oproeping van sollicitanten naar eene der Openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens der 1ste klasse. Bl. 1035

Rucphen, c. a. De nieuw gebouwde Openbare school te *Zegge* geopend. 968

RUTTINK, (J.) aangesteld te *Noetsele*, gemeente *Hellendoorn*. 87

RUZIUS, (H.) aangesteld te *Wilp*, gemeente *Marum*. 881

S.

Sas van Gent. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 166. Tot onderwijzer aangesteld J. A. BAKKER. 1040

SCHENK, (L.) aangesteld te *Vianen*. 256

SCHINKEL, Jzn. (J.) aangesteld te *Kampen*. 879

SCHIPPERS, (J.) aangesteld te *Nieuwerkerk a/d IJssel*. 163

SCHIPPERS, (S. G.) aangesteld te *Oudega*, gemeente *Hemelumer Oldephaert* en *Noordwolde*. 877

Scherpenzeel. Oprigting eener Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs. 1034

SCHREUDER, (P. H.) aangesteld te *de Cocksdorp*, gemeente *Texel*. 522

SCHUT, (J.) te *Stoutenburg*, overleden. 82

SIEPKAMP, (G. P. VAN DE) toegelaten als onderwijzer eener school voor middelbaar onderwijs te *Zuidhorn*. 1120

Sloten. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1037

SMIT, (J. A.) te *Zwartsluis*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 977

SNOEK, (A. VAN DER) te *Stad aan 't Haringvliet*, overleden. 342

SNOEKEVELD, (D. B. VAN) te *Rheden*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1109

SONBEEK, (P. J.) aangesteld te *Veen*. 339

Sprundel, gemeente *Rucphen*. Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes. 1108

STAAL, (P. G.) aangesteld te *Eemnes-buitendijk*. 725

STAAL, (R.) aangesteld te *Annen*, gemeente *Anlo*. 629

Stad aan 't Haringvliet. De Openbare school vacant, 342. Tot onderwijzer aangesteld J. W. ETTINGER. 623

STAVERMAN, (A. J.) aangesteld te *Twello*, gemeente *Voorst*. 868

Steensel, gemeente *Duizel*. De Openbare school vacant, 73. Tot onderwijzer aangesteld P. COX. 250

Steijl, gemeente *Tegelen*. De Openbare school vacant, 89. Tot onderwijzer aangesteld H. BASTIAANSE, 173. Overleden, 264. Oproeping van sollicitanten, 264 en 351. Tot onderwijzer aangesteld J. G. CRASBORN. Bl. 732

Stokkum, gemeente *Markelo*. De Openbare school vacant, 172. Tot onderwijzer aangesteld A. EGGINK. 442

Stoppeldijk. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school bij de Veerstraat, 167. Verhooging der jaarwedde. 1041

Stoutenburg. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 82 en 345. Tot onderwijzer aangesteld G. NIJSEN. 625

Strijensas, gemeente *Strijen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 341

T.

Taarlo, gemeente *Vries*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. J. LOOIJÉ. 88

TAK, (Mejufvrouw E. C.) aangesteld te *Harlingen*. 726

Tegelen. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 264 en 351. Tot onderwijzer aangesteld H. BLOEMERS. 732

Tiel. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare burgerschool, 161. Tot onderwijzer aangesteld H. VAN DER BRUIJN, 518. Opheffing en oprigting eener Bijzondere dag- en kostschool voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens. 721

Tongeren, gemeente *Epe*. Oprigting eener Bijzondere school. 720

TUININGA, (F.) aangesteld te *Beers*, gemeente *Baarderadeel*. 1116

Twello, gemeente *Voorst*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 518 en 620. Tot onderwijzer aangesteld A. J. STAVERMAN. 868

Twijzelerheide, gemeente *Achtkarspelen*. De Openbare school vacant. 975

U.

Uitgeest. De Openbare school vacant, 80. Tot onderwijzer aangesteld N. BROUWER. 257

URI, (S. K.) aangesteld te *Heerenveen*, gemeente *Schoterland*. 525

V.

Varsseveld, gemeente *Wisch*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld F. H. TEN BRINK, 74. Oprigting eener Bijzondere school. 621

Veen. De Openbare school vacant, 72. Tot onderwijzer aangesteld P. J. SONBEEK. Bl. 339
Veendam. Tot onderwijzer der school voor meer uitgebreid lager onderwijs aangesteld J. H. J. LAATS. 1120
Veenendaal. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 82. Tot onderwijzer aangesteld H. P. DEWALD. 438
Velp, gemeente *Rheden.* Oprigting eener Bijzondere school. 74 en 160. Opheffing eener Bijzondere school voor meisjes. 617
Velsen. Verhooging der jaarwedde van de beide onderwijzers der Openbare scholen. 79
Venlo. De Openbare school vacant, 89. Tot onderwijzer aangesteld A. H. MOSTERT. 264
VERHOEVEN, (M.) te *Zeeland*, overleden. 967
VERMEULEN, (H.) aangesteld te *Amsterdam.* 343
VERWER, (J.) te *Vlagtwedde*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 1044
Vianen. De Openbare school voor kosteloos onderwijs vacant, 76. Verslag van het vergelijkend examen, 163. Tot onderwijzer aangesteld L. SCHENK. 256
VIERSMA, (T.) aangesteld te *Nieuw Schoonebeek*, Westeinde, gemeente *Dalen.* 88
VIETSCH, (B.) te *'s Greveldui̇n Capelle*, overleden. 1107
VISSER, (J.) aangesteld te *Nieuwehorne*, gemeente *Schoterland.* 346
Vlagtwedde. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. HAIJKENS. 1044
Vlierden. De Openbare school vacant, 72. Tot onderwijzer aangesteld J. M. VAN DE BERG. 1107
Voorburg. Tot onderwijzer der Openbare school benoemd M. BROEKHUIJSEN. 255
VRIES, (A. DE) aangesteld te *Hoornsterzwaag*, gemeente *Schoterland.* 525
VRIES, (J. J. DE) te *Franeker*, overleden. 526
VRIND, (H.) aangesteld te *Zuidlaren.* 1120

W.

Wadenoijen. De Openbare school vacant, 76. Tot onderwijzer aangesteld J. G. KLOMP. 162
Wageningen. Opheffing eener gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool. 1109

WAL („ VAN DER) aangesteld te *Hogebeintum*, gemeente *Ferwerderadeel*. Bl. 876
Wamel. Oprigting eener Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. 254
WARMINK, (A.) aangesteld te *Kapel Avezathe*, gemeente *Zoelen*. 253
WEBER, (D.) aangesteld te *Blija*, gemeente *Ferwerderadeel*. 260
WEEVERS STOUS, (J. D.) toegelaten als onderwijzer eener gesubsidieerde Bijzondere school te *Rijssen*. 1119
WESTENBERG, (L.) aangesteld te *Zaandam*. 1039
WESTERBEEK, (L. J.) te *Oosterboer*, gemeente *Meppel*, overleden. 980
WESTERHOF, (H. J.) te *Hessum*, gemeente *Dalfsen*, eervol ontslagen. 347
Westhem, gemeente *Wijmbritseradeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. KEULEN. 169
WESTRA, (K.) te *Oudehorne*, gemeente *Schoterland*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 84
WIERDEMAN, (H.) aangesteld te *Bennebroek*. 520
Wijk bij Duurstede. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld E. WILLEMSE. 82
WILDENBERG, (B. VAN DEN) te *Zegge*, gemeente *Rucphen*, overleden. 867
Wilp, gemeente *Marum*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 629. Tot onderwijzer aangesteld H. RUZIUS. 881
WINTER, (F. DE) aangesteld te *Hoeven* en *St. Maartenspolder*. 1032
Wons, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. 84

Z.

Zaandam. Tot onderwijzer der Openbare school (westzijde) aangesteld L. WESTENBERG. 1039
Zaandijk. Tot onderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs benoemd R. LEOPOLD. 1113
Zeeland. De Openbare school vacant. 967
Zes gehuchten. De Openbare school vacant. 73
Zevenhuizen, gemeente *Leek*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. L. HOLTHUIS. 1119
Zierikzee. Oprigting eener Bijzondere school. 165
Zoelen. De Openbare school vacant, 75. Tot onderwijzer aangesteld P. C. MATTHIJS. 253

Zuidhorn. Oproeping van sollicitanten naar de Bijzondere school voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs, 881. Tot onderwijzer toegelaten G. P. van de Siepkamp. Bl. 1120
Zuidlaren. De Openbare school vacant, 730. Gehouden vergelijkend examen, 979. Tot onderwijzer aangesteld H. Vrind. 1120
Zutphen. Oprigting eener Bijzondere dag- en kostschool en eener gesubsidieerde Bijzondere school, beiden voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. 869
Zuur, (A.) aangesteld te *Borgsweer*, gemeente *Termunten.* 349
Zwartsluis. Oprigting eener Bijzondere school, 85. Eene Openbare school vacant. 977
Zwolle. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare tusschenschool, buiten de Diezerpoort, 878. Tot onderwijzer aangesteld A. L. Roest. 1117

BOEKBEOORDEELINGEN.

De Manufactuurwinkel. Leesboek voor school en huis, door J. SCHMAL, hoofdonderwijzer te 's Gravenhage. Te Utrecht, bij S. FOLKERS, 1868. Prijs 30 cents.

Toen wij vóór eenigen tijd verslag gaven van „*De kruidenier en zijn winkel*" van denzelfden schrijver, en dat verslag een zeer aanbevelend kon zijn, hebben wij ons verlangen te kennen gegeven naar „*De manufactuurwinkel*", door den schrijver in zijn naschrift toegezegd. Aan die toezegging is nu voldaan en wel op even boeijende en degelijke wijze, als waarop in zijn vorig werkje de zaken zijn behandeld. Na eenige lesjes, die algemeene beschouwingen bevatten over manufacturen, kleederdragt, mode, nationale kleederdragt, enz. spreekt de schrijver in de volgenden over het vlas, de wol, het katoen en de zijde. De herkomst van ieder dezer grondstoffen, haar bewerking en geschiedenis wordt medegedeeld, terwijl aan het slot iets over het verven en drukken wordt verhaald. Een der lesjes is aan een korte biografie van JACQUARD gewijd.

De indruk, dien wij van dit schoolboek ontvingen, is eveneens gunstig. De schrijver heeft gepoogd tot de bevatting der kinderen af te dalen en zoo duidelijk mogelijk in zijn beschrijvingen te zijn: iets, wat in dit geval niet altijd even gemakkelijk hem moet zijn gevallen. Wij voor ons houden het er dan ook voor, dat de kinderen uit hun leeslesje de zamenstelling van het weefgetouw niet zullen

begrijpen. Dit is echter de schuld niet van den schrijver, die het zoo duidelijk heeft verklaard als het kan; maar het ligt daaraan, dat onzes inziens de beschrijving van zulke zamengestelde werktuigen eigenlijk geene onderwerpen voor leeslesjes zijn. Een duidelijke afteekening op zoo groot mogelijke schaal, of veel liever nog een weefgetouw in natura of een verkleind model, en daarbij de mondelinge verklaring van den onderwijzer, dat is de weg; een andere zal niet veel vruchten opleveren. Zoo'n uiteenzetting in een leesles is veel te abstract.

Om te bewijzen, dat wij ook dit werkje met belangstelling hebben doorlezen, willen wij den schrijver, die „bescheiden aanmerkingen met genoegen" zegt te zullen ontvangen, onze enkele aanteekeningen ook hier niet onthouden.

Op bladz. 6 reeds trof ons een min juiste uitdrukking. Wij lezen daar: „jong en oud, arm en rijk, alles heeft behoefte aan behoorlijke beschutting. De arme lijdt bij snerpende koude dikwijls veel, omdat het hem aan die behoefte grootendeels ontbreekt." Zoo als het hier staat, kunnen wij er niet anders uit lezen, dan dat de arme voor het meerendeel geen behoefte aan beschutting heeft, en de conclusie der kinderen zal dan zijn, dat hij dus ook door gemis niet lijden kan.

Op bladz. 7 staat: „Door dit *weinige* denken hebben zij zich ook in het denken niet behoorlijk geoefend" enz. Wij zouden hier *weinige* in *weinig* willen veranderd zien. „Dit *weinige* denken (al is die uitdrukking al heel leelijk heeft mij op den weg gebragt enz." zou goed zijn; er is gedacht, al is het dan ook niet veel. Hier wordt echter over gemis aan denken gesproken.

Blz. 9. „Manufacturen zijn eigenlijk werkplaatsen waar zaken worden gereed gemaakt met behulp van menschenhanden *of door middel van werktuigen.*" De laatste, door ons

onderstreepte woorden moesten, dunkt ons, zijn weggelaten. Het woord „manufacturen" wijst duidelijk op handenarbeid alleen. Wat de schrijver er op laat volgen: „zoodra echter vuur en hamer gebezigd wordt of de hoofdbewerking door snijdende werktuigen wordt verricht, noemt men de werkplaats eene *fabriek*," kan den toets ook niet doorstaan. Liever geen definitie dan een gebrekkige.

Op bladz. 17 deden „de *blijde verwachtingen* van het huwelijkspaar" ons onwillekeurig aan iets anders denken, dan de schrijver er wel mede zal willen bedoeld hebben. Zulke uitdrukkingen echter, die de guit of het nufje ook te huis wel eens zullen hebben opgevangen, vermijde men liever in een leesboek.

Blz. 22: „Lama, een herkauwend dier, dat veel heeft van *onze schapen* enz." Behalve dat de lama tot de kameelachtige dieren behoort en het schaap tot het hoornvee, is de vorm zoo verschillend, dat geen kind, dat een lama of eene afbeelding daarvan ziet, meenen wij op de gedachte zal komen, de bewering van den schrijver tot de zijne te maken.

Blz. 24: „Hetgeen na persing overblijft, wordt tot koeken gemaakt, lijnkoeken, die aan het vee gevoêrd worden." Behalve dat wij voor het het laatste zouden willen lezen: „waarmede het vee gevoederd wordt," gelooven wij, dat de voorstelling van het maken der lijnkoeken onjuist is. Niet *na* de persing, maar gedurende de persing zelve worden die koeken gevormd. Het oliezaad toch wordt tusschen grove doeken onder den stamper gebragt. Deze perst de olie er uit, en het uitgeperste zaad heeft, na hard geworden te zijn, den vorm van de lijnkoek verkregen.

Op verschillende plaatsen vinden wij „*de* katoen," op andere, zoo als het zijn moet, „*het* katoen."

„*Everlist*" op blz. 48, moet, gelooven wij, „Everlast" zijn.

De zin op blz. 53: „Het gebeurt toch niet zelden, dat

men de eene grondstof onder de andere verwerkt, en vooral met linnen, omdat katoen goedkooper is," heeft een duchtige revisie noodig, zal hij voor kinderen en, wij bekennen het gaarne, ook voor ons verstaanbaar zijn.

De correctie van blz. 83, laat te wenschen overig. „Zijden fabriek", „door dat (doordat) het *hen* dikwijls aan de noodige beweging en versche lucht ontbrak", „ten einde *zijne* stadgenooten tot voordeel te zijn" getuigen althans niet sterk voor de zorg daaraan besteed.

Onze aanteekeningen mogen den Heer S. ten bewijze zijn, dat wij ook dit zijn boekje met aandacht en belangstelling hebben gelezen. Beaamt hij onze opmerkingen, dan moge hem de gelegenheid gegeven worden, er in een volgenden druk zijn voordeel mede te doen.

MENGELWERK.

Doe wél en zie niet om:
Dat maakt den laster stom.

Hoogsteenvoudig schijnt de zin dezer spreuk. Een kind kan de beteekenis daarvan wel begrijpen, niet waar? Neem er slechts de proef van, en het zal u zeggen: „als wij maar altijd goed handelen, zonder ons aan anderen te storen, dan zal men wel ophóuden ons te belasteren."

Het kind heeft gelijk, voor zoo verre de kinderwereld betreft, wanneer we ons deze voorstellen als nog grootendeels rein en onbedorven. Zoo is het evenwel niet in de wereld der volwassenen. Wie daar, met deze spreuk voor oogen, maar altijd regt door zee wil, zal dikwijls klippen en banken ontmoeten, al zeilt hij ook bij kalm weder en met een even kalm hart. Velen, geheel op deze spreuk vertrouwende, geraken door haar in ongelegenheid en groot gevaar. Was de wereld volmaakt, dan zou het beter gaan. Zij is dit niet, evenmin als de zee zonder banken en klippen is.

Menigeen werd diep ongelukkig door zich alleen naar deze spreuk te rigten. Hoe schoon en goed ook op zichzelve, men zou haar kunnen bezigen tot een bewijs van het bekende: „*Een spreekwoord niet altijd een waar woord.*" Wie de wereld door ondervinding heeft leeren kennen, zal gewis toestemmen, dat men dikwijls genoodzaakt is bij de reis door dit leven te laveeren en zoogenoemde koppelkoersen te maken, om zijn doel te bereiken.

Is dit waar voor volwassenen in de algemeene zamenleving, nog meer geldt het voor den onderwijzer. Werkt hij *in* zijn school maar wéldoende voort zonder om te zien, zonder te letten op invloeden van *buiten*, dan zal hij den laster niet stom maken, hoe goed zijn werk overigens ook moge zijn. Voor hem en ook voor vele anderen zou het goed zijn, deze spreuk aldus te veranderen:

Doe wél en zie ook om:
Dit maakt den laster stom..

Men zou dit laatste kunnen afkeuren, wanneer men rekent, dat wéldoen zonder om te zien beteekent, dat men zich door valsche schaamte of anderszins niet van het goed handelen moet laten terug houden. Neemt men echter in aanmerking, dat men bij goed handelen toch ook moet letten op omringende omstandigheden, dan geeft evengenoemde omzetting dit beter te kennen.

De onderwijzer A. is een man, die in de school niet ligt door anderen overtroffen wordt. Hij is niet alleen zeer kundig en bekwaam, maar tevens een echt practisch schoolman, een uitmuntend opvoeder. Hij toont alles voor zijn vak over te hebben; en is hij in de school, dan denkt hij aan niets anders. Al wat hij doet, is degelijk en kan den strengsten toets zeer goed doorstaan. Hij weet van alles zeer voldoende redenen te geven, en men zou lang moeten zoeken om hem iets gebrekkigs in zijn werk aan te wijzen. Met de beste theoriën van opvoeding en onderwijs is hij zeer goed bekend en hij brengt ze getrouw in toepassing. Al wat hij doet, is werkelijk goed, meestal zelfs voortreffelijk, want hij ontziet geen moeite noch tijd daartoe.

Wat anderen er van zullen denken en zeggen, daaraan stoort A. zich volstrekt niet. Weet hij dat het goed is, dan bekommert hij zich niet over het oordeel van anderen, maar gaat rustig en moedig zijn gang.

Hij bemint zijn leerlingen opregt, zoekt in alles hun best, veraangenaamt hun het schoolleven op alle mogelijke wijzen, en gaat met hen om als een vader met zijn kinderen. Zij koesteren voor hem dan ook groote liefde en achting, een onbeperkt vertrouwen en opregten dank. Orde en tucht, op zulke grondslagen gevestigd, zijn dan ook voortreffelijk en voorbeeldig in zijn school.

Zoo is de school van A. inderdaad een toonbeeld, ver uitmuntende boven vele anderen.

Wie zou niet verwachten, dat hij in hooge achting staat bij zijn medeburgers? Wie zou niet denken dat zij hem geheel vertrouwen en hoog waardeeren? Schoolopzieners, leden der schoolcommissie en alle deskundigen spreken van A. en zijn school steeds met hoogen lof, en zou dit zijn medeburgers niet in hun goeden dunk over hem moeten versterken? Men heeft reden dit alles te verwachten, doch bevestigen kunnen wij deze vragen niet.

Andere onderwijzers, wier scholen op verre na niet zoo goed zijn als die van A., staan in veel hooger achting en vertrouwen bij hun medeburgers.

„Dit klinkt vreemd," zegt gij misschien. En toch is het waar. Wij zullen de reden daarvan kunnen opgeven, wanneer wij b. v. de school van B. met die van A. vergelijken.

Ontvangt A. nieuwe leerlingen, die nog grootendeels of geheel onontwikkeld zijn, dan ontvangen dezen in de eerste maanden geen eigenlijk gezegd onderwijs. „Wat zal het baten, te zaaijen op een harden nog niet omgespitten grond?" zegt hij. „Wordt deze later omgespit, dan geraken de zaden en jonge plantjes er zoo diep onder, dat ze toch niet verder kunnen ontkiemen en ontwikkelen. Neen, gelijktijdig zaaijen, omspitten, bemesten en bewerken, het is dwaasheid. Eerst den grond goed bereid, daarna gezaaid en geplant, dit alleen kan een gezegenden oogst geven."

Zoo denkt en spreekt A. er over, en al moet er ook een jaar verloopen eer de grond vruchtbaar is, hij zaait niet eerder. Door de aanvangspunten van PESTALOZZI, het boek der moeders en allerlei ontwikkelingsmiddelen maakt hij de jonge leerlingen eerst geschikt tot het ontvangen van onderwijs. Heeft hij geen gelijk?

Als men hem maar ongestoord zijn gang laat gaan, komt het heerlijk te regt, en het schijnbare tijdverlies wordt op den duur groote tijdwinst. Al wat hij op zoodanig voorbereiden grond later zaait, schiet wellig op en gedijt voorspoedig.

Er zijn evenwel ouders, die zich met deze handelwijze maar in het geheel niet kunnen vereenigen. Toen zij nog ter school gingen, zeggen ze, begonnen ze terstond lezen te leeren, en als hun kinderen na een half of geheel jaar nog geen *a* van *b* kunnen onderscheiden, kan het nooit goed komen volgens hun oordeel.

Durven ze dit aan A. zeggen en hem verzoeken het te veranderen, dan zegt hij: „gij begrijpt het niet; het is nu een andere tijd dan toen; laat het maar gerust aan mij over; ik zal wel zorgen, dat het goed komt." Meer verklaring geeft hij er hun niet van, en hij gaat maar gerust zijn gang, wetende dat het zoo behoort en verreweg het beste is. Maar nu gaan ook de ontevreden ouders hun gang. Zij wachten nog eenige weken, in de hoop dat A. het zal veranderen; doch duurt dit te lang, dan nemen ze hun kinderen van de school, en zenden ze naar eene andere. Velen van hen, die zoo doen, hoort men zeggen: „ik wil wel gelooven, dat A. een zeer kundig man is; maar hij schijnt er den slag niet van te hebben het aan de leerlingen mede te deelen, want de kinders komen bij hem niet aan den gang en niet vooruit."

Hoort A. dit, dan denkt hij: „ze zijn niet wijzer, maar

als ik zoo voortga, zal de waarheid wel boven komen en de laster wel verstommen."

De man heeft eigenlijk gelijk; want ook, wat de gave van mededeelen aan zijn leerlingen betreft, is hij een uitmunter, die niet ligt door anderen daarin wordt overtroffen. Dat evenwel door zijn goed werk *in* de school de laster *daarbuiten* wel tot zwijgen zal komen, hierin rekent hij mis. Schoolopzieners en andere deskundigen, die hem aanvankelijk nog al verdedigen, worden dat eindelijk moede, als ze zoo telkens dezelfde klagten over hem hooren. Ambtgenooten toonen ook somtijds zich ongenegen dien laster tegen te spreken. Door zwijgen versterken ze dien reeds, en zoo verkrijgt A. al meer en meer den naam, dat de leerlingen zijner school slechte vorderingen maken. Dat het slechtste rad het meeste geraas maakt, dit blijkt ook hier. De weinigen, die zeer goed over A. tevreden zijn, zwijgen meestal; terwijl de ontevredenen steeds luider klagen, als ze bemerken, dat er meer zijn die over het werk van A. niet voldaan zijn.

Zoo wordt het vertrouwen, dat men teregt aan A. kon schenken, allengs meer verzwakt, en het baat hem niets, dat hij ter school zich houdt aan de spreuk: doe wél en zie niet om.

Nu hij eenmaal dien naam heeft, kan hij geen goedkeuring meer verwerven. Al maken zijn leerlingen veel beter vorderingen dan anderen, men schijnt het toch niet te willen gelooven, want men heeft een vooroordeel tegen zijn school opgevat, en nu mag hij werken als tegen wind en stroom, toch herwint hij het vertrouwen niet. Hij wordt eigenlijk miskend, en niemand schijnt zich zijn lot meer aan te trekken. Dit alles is het gevolg van zijn wél doen zonder om te zien. Hij vordert in dit opzigt ook te veel van zijn medeburgers. Zijn zij niet wijs genoeg om in te

zien hoe goed hij handelt, hoe kan hij dit dan van hen verwachten?

Trachtte hij het hun duidelijk uit te leggen, en te doen inzien, dat zijn handelwijze de beste is, dan zou hij nog eenige hoop op hun goedkeuring mogen koesteren. Op den duur zou hij dien indruk levendig moeten houden door omgang met de ouders zijner leerlingen te zoeken en hen telkens te versterken in deze betere meening. Anders toch komt ligt door invloed van anderen het vorige onverstand en vooroordeel weder boven.

In zekeren zin is A. eigenlijk zijn tijd vooruit. Hij wil iets, waarvoor de wereld nog niet rijp is. Leefde hij in een tijd, waarin alle ouders gezonder denkbeelden over het onderwijs hadden en niet meer aan vorige gebreken gehechtheid toonden, zij zouden hem niet zoo miskennen, zijn teregtwijzingen niet behoeven, en hem naar waarde hun geheele vertrouwen schenken.

Beschouwen wij nu de school van B., dan vinden wij het daar in vele opzigten anders. Deze begrijpt ook wel, dat het voordeelig zou zijn, de eerstbeginnenden eerst te ontwikkelen en voor te bereiden tot het ontvangen van onderwijs. Intusschen weet hij, dat de ouders over het algemeen nog geen goedkeuring daaraan zullen hechten. Hij gelooft, dat het volstrekt noodig is zich hun vertrouwen te verwerven en dit zooveel mogelijk te bewaren; want mist hij dit, dan zullen zij hem wantrouwen en een vooroordeel tegen zijn school opvatten.

Hierom rekent hij zich eenigszins naar hen te moeten schikken; want of men het goede al met onverstand wil doorzetten, het is wel vooruit te berekenen, dat dit verkeerd zal afloopen.

Alleen *in* de school zijn pligt te doen, en zich niet te bekommeren over de invloeden daar *buiten*, dit rekent B.

zeer verkeerd. Hij beschouwt het als zijn pligt, ook op dit laatste te letten, zich in gedurige betrekking te stellen met de ouders zijner leerlingen en met andere medeburgers. Willen zij iets, dat verkeerd is, dan wijst hij geduldig en minzaam hun onverstand teregt, doch ondervindt hij, dat zij er niet voor zijn hem geheel te gelooven, dan tracht hij zich eenigszins naar hunne inzigten te schikken, terwijl hij toch zooveel mogelijk het goede doet, dat hij zich heeft voorgesteld. Dit geringe offer meent hij te mogen en te moeten brengen om de goede verstandhouding niet weg te nemen. Een vredebreuk met de ouders tracht hij steeds te vermijden, omdat hij weet hoezeer deze zijn vertrouwen zal benadeelen. Komen de ouders met klagten of vorderingen, die hij verkeerd rekent en niet mag inwilligen, dan zegt hij niet, dat ze het niet kunnen begrijpen en hem maar onbepaald moeten vertrouwen; doch hij doet zijn best om hen te doen inzien, hoe nadeelig het voor hun kinderen zou zijn, zoo hij hun verzoek inwilligde.

Hij beschouwt het ook als hoofdzaak de eerstbeginnenden, die nog weinig ontwikkeld zijn, op alle mogelijke wijzen voor te bereiden tot het ontvangen van onderrigt; doch als hij daartoe b. v. een uur tijds bezigt, gebruikt hij ook een enkel kwartier om hun eenige letters en woordjes of korte lesjes te leeren. De ouders, dit bemerkende, zijn tevreden en schenken hem hun volle vertrouwen. Zij zien niet in, dat hij dit laatste slechts als bijzaak behandelt, en beschouwen het reeds als hoofdzaak. Van tijd tot tijd verandert ook deze betrekking, naar mate de kinderen meer geschikt worden voor eigenlijk onderwijs. Zien de ouders aanvankelijk slechts geringe vorderingen, toch stellen ze zich daarmede tevreden, op grond van hun goed vertrouwen in den onderwijzer.

Op die wijze rijzen er geen klagten tegen B.; hij be-

houdt zijn leerlingen en tevens het vertrouwen hunner ouders. Al is A. bekwamer, men prijst B. als een, die beter den slag er van heeft de leerlingen aan den gang en vooruit te helpen in het leeren. Hij staat daardoor in algemeene achting bij zijn medeburgers. Ofschoon zijn school in sommige opzigten minder goed is dan die van A., ook volgens het getuigenis van deskundigen, toch geniet B. meer de algemeene goedkeuring en is men over zijn werk beter tevreden. Dit heeft hij daaraan te danken, dat hij zich verstandig schikt naar het verlangen van anderen, in zoo verre hij dit kan en mag doen.

A. is gewoon de kinderen eerst alleen het aanvankelijk lezen te leeren en daarna het schrijven; want hij zegt, dat men beter één zaak goed kan doen, dan twee te gelijk. Buitendien acht hij het nadeelig, zoo de leerlust meer op het eene dan op het andere valt. Die theorie is op zich zelve goed. Dit moet men toestemmen. Vele ouders zien zulks evenwel anders in, en zouden liever zien, dat hun kinderen vroeger met het schrijven leeren mogten beginnen. Hierop slaat A. minder acht. Hij meent alleen op deze wijze zijn pligt in de school het best te vervullen. Maakt men er aanmerkingen op, dan verwaardigt hij zich niet de redenen van dit alles bloot te leggen, en rekent, dat men verpligt is hem geheel te vertrouwen en blindelings te gelooven, dat hij het beter weet dan zij. Dat hij op die wijze ontevredenheid, wantrouwen en verwijdering aankweekt, is ligt te begrijpen. Zijn school daalt ook hierdoor in de schatting van velen, en men vindt hierin een nieuw bewijs, dat de kinderen bij hem later aan den gang komen en langzamer vorderen in het leeren.

In dit opzigt handelt B. meer in overeenstemming met het algemeene gevoelen van ouders en medeburgers. Hij begrijpt zeer goed de reden, waarom A. aldus handelt; maar

de bezwaren tegen gelijktijdig lezen en schrijven leeren weet hij door gepaste maatregelen zeer goed uit den weg te ruimen. Het verschil tusschen beiderlei wijze van handelen acht hij te gering, om in dezen de publieke meening te trotseeren. Naar het zwak van vele ouders, gaarne spoedige vórderingen hunner kinderen te zien, meent hij zich te kunnen, te mogen en te moeten schikken. Hij onderwijst het schrijven op de lei dus gelijktijdig met de leeskunst. Het eene bevordert en veraangenaamt het andere, en de ouders zijn er regt mede in hun schik, dat hun kinderen niet alleen reeds vrij goed beginnen te lezen, maar ook al heel aardig kunnen schrijven. „Al weer een bewijs, dat B. ze vlug aan den gang weet te krijgen," zeggen zij, terwijl zij zijn school meer verheffen dan zij anders zouden doen.

Wat het schrijven leeren betreft, ook hierin ziet men weder verschil. A. laat zijn leerlingen zeer lang de bestanddeelen der letters schrijven, eer zij letters en woorden mogen maken, opdat zij des te fraaijer schrijvers zullen worden. B. integendeel laat de bestanddeelen spoediger toepassen op letterregels en woorden; want het is hem genoeg, zoo zij slechts leesbaar schrijven, al is het dan ook minder fraai. Hij beschouwt de zaak zoo, dat men beiderlei wijze kan kiezen, en toch een goeden gang in de oefeningen kan hebben. Vroeger moesten de kinderen ook eerst al de letters van het alphabet kennen, eer zij een woord mogten leeren lezen. Dit rekent men thans voor dwaasheid. Men leert hen de letters uit woorden en lesjes kennen. Moet men anders handelen met het schrijven? Waarom zouden zij, die b. v. de *o* goed kunnen maken, geen woorden mogen schrijven, waarin deze letter voorkomt? Het is voor de leerlingen veel aangenamer, dan zoo tot vervelens toe altijd hetzelfde te doen, en men bevredigt op die wijze

ook beter het verlangen der ouders; want ook dezen zijn aanvankelijk tevreden met leesbaar schrift en zelven meestal niet in staat om het van kunstmatig schoonschrift te onderscheiden. Bij het gebruik der stellen schrijfboeken van THIEME, CALLEWAERT en anderen zou men hierop nog wel iets meer mogen letten. Voor de zamenleving is leesbaar schrift meestal voldoende, voor slechts enkelen bestaat er behoefte aan schoonschrift. Men hinkt in dit opzigt nog op twee gedachten, en het zou beter zijn den knoop door te hakken, n. l. door vast te stellen, wat de school in dezen eigenlijk moet leveren.

De school moet strekken voor het leven. Dit stemt men tegenwoordig algemeen toe. De onderwijzer behoort dus ook de behoeften van dat leven te raadplegen. Dit doet B. ook waarlijk beter dan A. Geen wonder derhalve, dat men over B. meer tevreden is. Uit dit oogpunt beschouwd zouden toekomstige schilders, kantoorbedienden enz. bij A., en gewone burgers, toekomstige handwerkslieden enz. bij B. ter school moeten gaan.

Ook hieruit zien wij, dat A. verder moest zien dan *in* de school; dat het niet genoeg is daar binnen goed te werken, maar dat hij tevens moest letten op hetgeen er buiten is en invloed oefent of billijke eischen doet. Het is ligt in te zien, dat zijn medeburgers gunstiger over de school van B. denken dan over die van A.

„*Goede wijn behoeft geen krans*" zegt A. somtijds, wanneer hij ziet welke degelijke vorderingen zijn leerlingen in het lezen, schrijven en andere vakken maken. Dit versterkt hem in zijn geloof aan de spreuk: „Doe wél en zie niet om." Hij vleit zich met de hoop, dat elk, die deze degelijke vorderingen zijner leerlingen ziet, wel de voorkeur daaraan zal geven boven de minder goede en niet zoo degelijke vruchten van andere scholen. De goede man bedriegt zich daarin.

Het is ijdele hoop. Meent hij dat zijn medeburgers in staat zijn, het degelijke der vruchten van zijn school te onderscheiden? Dit gelijkt er niet naar; slechts zeer weinigen zien er iets van, en zij zwijgen meestal, omdat zoo vele anderen het niet zien noch gelooven.

De waarheid hiervan blijkt ook niet uit het taalonderwijs dat A. aan zijn leerlingen geeft, opdat het schrijven voor hen een middel worde om hun gedachten aan anderen mede te deelen. Hij maakt hen bekend met de voornaamste spel- en taalregels, met de plaatsing der lees-, zin- en scheiteekens, met de vorming en zamenstelling der volzinnen, met de voornaamste regels voor een goeden stijl, enz. Zoo lang zij hierin niet genoegzaam vast bedreven zijn, mogen zij geene opstellen, brieven en andere soort van geschriften maken. Dit leeren zij eerst in de hoogste klasse, en dan ook regt goed; doch ongelukkig verlaten velen zijn school, eer zij die klasse bereikt hebben. Die grondige voorbereiding baat dus slechts voor weinigen, en de overigen gaan er mede naar andere scholen, waar men er de vruchten van geniet.

Is het niet jammer, dat A. zoo miskend wordt? Het is evenwel niet anders. Zijn medeburgers zijn over het algemeen niet wijzer, al meent A. te mogen vorderen of althans te onderstellen, dat zij het wél zijn.

De reden, waarom men A. zoo behandelt, zal ons blijken wanneer wij nagaan, hoe B. deze zaken in zijn school heeft ingerigt. Hij gelooft ook, dat men, om zijn gedachten schriftelijk aan anderen te kunnen mededeelen, bekend moet zijn met al wat A. zijn leerlingen vooraf tracht te leeren, gelijk wij zoo even hebben opgenoemd; maar hij zegt ook, „in het hoekje van den haard leert men geen schaatsrijden, en wie nooit op het ijs komt, zal het nimmer leeren, evenmin als zwemmen leeren zonder ooit in het water te komen." Terwijl hij dus zijn leerlingen allengs meer be-

kend maakt met taal- en stijlregels enz., leert hij hun tevens terstond ze toe passen bij het opschrijven van vertellingen, brieven, zamenspraken en opstellen van allerlei soort, die zij reeds in de middelste klasse leeren maken. Het spreekt, dat deze opstellen in het eerst nog onzuiver in taal en stijl zijn; maar dit wordt van tijd tot tijd beter, terwijl de leerlingen zich gewennen, alzoo hun gedachten in schrift uit te drukken.

Vorderen de ouders te huis dat zij een brief, een kwitantie of zoo iets moeten schrijven, dan kunnen zij het toch doen, al is het niet volmaakt, maar toch bruikbaar. Dat dit een gunstig denkbeeld geeft van de school van B. is zeer natuurlijk.

Wordt ditzelfde van de leerlingen van A. gevorderd, dan moeten zij gewoonlijk betuigen, het nog niet te kunnen doen, omdat zij dit eerst later ter school mogen leeren. Dit, vergeleken met leerlingen van B., stemt de ouders der leerlingen van A. alweder tot ontevredenheid over zijn school.

In het rekenen volgt A. ook zijn stelregel. Om goede rekenaars te vormen, leert hij zijn leerlingen geen machinaal tellen; neen, hij zorgt dat zij de getallen volkomen begrijpen eer zij er mede rekenen. De eenheidstafel van PESTALOZZI wordt maanden lang dagelijks daartoe gebruikt, en al de langwijlige, vervelende oefeningen worden naauwkeurig en goed afgehandeld. Zijn de leerlingen er nog niet genoegzaam vast in, dan wordt het herhaald; zoodoende duurt het wel één of twee jaar eer zij mogen rekenen. De kinderen vinden het wel een vervelend en droog werk; maar A. zegt, dat zij volstrekt dit pad moeten bewandelen, omdat het zoo degelijk werkt, en dit valt niet te ontkennen. Het is een meesterstuk van grondigheid en degelijkheid, maar er behoort discipline toe om het zoo op zich zelf ten uitvoer te leggen, en voor onzen tijd behoort het gewijzigd en veraangenaamd te worden om voor de school bruikbaar te zijn.

Hebben zijn leerlingen op deze wijze de getallen goed leeren begrijpen, dan beginnen de oefeningen in de vier hoofdregelen der rekenkunst (de zoogenoemde vier speciën). Hierbij moeten zij zoo vast worden in de behandeling van onbepaalde of onbenoemde grootheden, dat zij er geen fouten meer in begaan. Eerst dan mogen zij uit hoofd rekenen met benoemde getallen, om te leeren beoordeelen, van welke der vier speciën zij ter oplossing gebruik moeten maken. Op deze wijze worden zij voor altijd beveiligd tegen dwaling, waarbij sommigen verwarren in de toepassing dier hoofdregels, en er een ezelsbrug van maken om toch maar het vereischte antwoord te vinden.

Inderdaad schoon is dit leerplan van A., dit zal gewis elk deskundige toestemmen. Hoe voortreffelijk logisch zit het in den haak: want, 1°. getallen begrijpen op aanschouwing van voorwerpen, 2°. oefeningen om het alzoo verkregen abstracte begrip van hoeveelheden te leeren toepassen, 3°. grondig onderrigt in de verandering der grootheden, en 4°. toepassing daarvan op bepaalde gevallen en benoemde getallen, het is waarlijk voortreffelijk. Geen theoretisch onderwijzer kan dit tegenspreken, en *binnen* de school van A. ziet men er ook de schoonste vruchten van, zoo hij de leerlingen lang genoeg behoudt.

Moest er een opschrift voor de school van A. gekozen worden, men zou geen beter kunnen kiezen dan: *langzaam gaat zeker*.

Lijnregt vijandig staat evenwel die spreuk tegenover den *vooruitgang* (stoomspoed?) onzer dagen. Had A. ook eens *buiten* zijn school den blik laten rondgaan, dan zou hij hebben kunnen begrijpen, dat hij zich iets meer daarnaar behoorde te schikken, te meer omdat zijn leerlingen er ook meer nut en genoegen in zouden vinden, en hunne ouders meer tevreden zouden zijn over zijn school. Dat zijn degelijke fondamenten later groot voordeel zouden geven, hiervan

begrepen zij niets. Onderzochten zij hun kinderen of zij het een en ander konden berekenen, dan viel het zeer af, want jonger leerlingen uit de school van B. konden dit somtijds, ja meestal zeer goed doen, al waren de fondamenten van het gebouw hunner kennis minder hecht en stevig dan die der leerlingen van A. De fondamenten liggen in den grond, maar voor het oog van den oppervlakkigen beschouwer verborgen.

Al het voorgaande zal ons nog meer duidelijk worden, wanneer wij een kijkje nemen in de school van B., om te zien hoe daar het rekenonderwijs is ingerigt. Hij stelt er ook groot belang in, dat zijn leerlingen niet alleen de namen der getallen kunnen noemen, maar ze ook begrijpen. Daartoe, en om de tientallige verdeeling der getallen aanschouwelijk voor te stellen, maakt hij gebruik van de tien vingers der handen, van de maten, munten en gewigten van het metrieke stelsel en de schoone overeenkomst, die deze onderling hebben, zoodat men alleen daardoor, zelfs zonder werkelijk berekenen, het antwoord op vele vragen kan vinden door redeneering en vergelijking. Dit alles leert hij zijn leerlingen door met hen uit het hoofd te rekenen; en is het noodig, dan gebruikt hij er schriftelijk rekenen op bord en lei bij. Hiermede begint hij reeds in de laagste klasse, en hij weet het zoo aangenaam te maken, dat de kleinen het gaarne doen.

Om de vier hoofdregelen der rekenkunst met hun toepassingen te onderwijzen, vordert B. bij elk antwoord rekenschap op welke wijze men het heeft gevonden. Kan het beter, korter en gemakkelijker, dan wordt dit er bij aangewezen.

Bij volgende klassen en bij schriftelijk rekenen gaat hij op deze wijze voort, altijd in vereeniging met uit het hoofd rekenen en meestal klassikaal, omdat dit zooveel tijdwinst geeft.

Dat de leerlingen van B. veel vroeger dan die van A. bedrevenheid in het rekenen toonen, wanneer de ouders er de proef van nemen, dit valt ligt te begrijpen, en geen wonder, dat dezen een hooger dunk opvatten van de school van B., terwijl zij die van A. gering achten als ver daar beneden.

Wat baat het A. nu, dat hij eigenlijk veel degelijker en grondiger werkt dan B.? Men gelooft het toch niet, en hij zal den laster niet doen verstommen. Schikte hij zich iets verstandiger naar de omstandigheden, die hij toch niet bij magte is te veranderen, dan zou hij meer goedkeuring en toejuiching ondervinden, zoo als hij waarlijk ook verdient; want hij is *in* de school een uitstekend onderwijzer, veel bekwamer dan B., die ook let op hetgeen *buiten* de school invloed oefent, en vordert dat men de *school in overeenstemming* brenge *met het leven.*

Het karakter der lagere school.

„Het komt mij vreemd voor, dat men zooveel geleerdheid van de onderwijzers vordert; want de kinderen behoeven zoo weinig te leeren, en van al die groote geleerdheid der onderwijzers komt dezen in de school zoo weinig te pas." Zóó hoorden wij in onze jeugd reeds meermalen er over spreken, en thans oordeelen velen er nog zoo over.

Zouden ze gelijk hebben? Zoo ja, — zoo neen? Waarom? Deze vraag is overwaardig, haar eens goed te overwegen, alvorens er op te antwoorden. Moet er toestemmend op geantwoord worden, dan lijdt het geen uitstel; want het is beter in tijds veel overtolligs over boord te werpen, dan dit te verzuimen en daardoor te zink te gaan.

Beschouwen wij de zaak van de eene zijde, dan moeten

we toestemmen, dat er in de lagere school geen groote geleerdheid voor de leerlingen noodig is. Om voor de zamenleving bruikbaar te worden, hebben ze geene eigenlijke geleerdheid noodig. Vraagt gij waarom? Het komt er meer op aan, hen *goed* te *vormen* dan hen *veel* te *onderwijzen* in zaken, waaraan ze geen *volstrekte behoefte* hebben; maar *vormen* moet men hen, *vormen* en *ontwikkelen*, opdat ze *in staat* zijn later te leeren, wat voor hen zal blijken noodig te zijn. Gelijk de kinderen aan moeders hand het loopen leeren, zonder aanwijzing wáár ze later moeten loopen, zoo ook moet de leerling ter lagere school bekwaam worden om van zijn vermogens naderhand gebruik te maken overeenkomstig de omstandigheden, waarin hij komt, en naar mate afzonderlijke behoeften dit vorderen.

Om hier nu eens een voorbeeld ter opheldering te kiezen: *rekenen* moeten allen leeren, om er in de zamenleving gebruik van te kunnen maken, maar is er nu toevallig later een timmerman, die ook architect moet worden, dan behoort hij in staat te zijn den inhoud der ligchamen te leeren berekenen, den kubuswortel te leeren trekken enz. Is het een landman, dan moet hij de bekwaamheid bezitten om de oppervlakte zijner landerijen te leeren berekenen, zich in de natuurlijke historie der inlandsche dieren en planten te oefenen enz. Is de leerling later een handwerksman, dan moet hij geleerd genoeg zijn om zich, zoo het noodig is, in werktuigkunde te oefenen, al heeft hij daarin ter school geen onderwijs genoten. Het is genoeg als dezen ter school hebben geleerd wat noodig is om die zaken in het vervolg zelf te leeren. Kunnen zij (om nog eens op ons beeld terug te komen) goed loopen, wel nu, dan mogen ze zelf kiezen, *wáár* zij hun schreden moeten rigten.

Leesbaar schrift is behoefte voor alle leden der zamenleving. Dit moet dus in de lagere school aan allen geleerd

worden. Wie later in een vak komt, waarbij fraai en kunstmatig schrift gevorderd wordt, het is genoeg zoo hij de geschiktheid bezit om het te leeren, al heeft hij het in de lagere school niet geleerd.

Zijn gedachten schriftelijk aan anderen te kunnen mededeelen, dit is iets, dat elk ter school moet leeren, meer behoeft de lagere school niet te geven, en zij, die later behoefte gevoelen om dit meer in zuivere taal en schoonen stijl te kunnen doen, zij moeten geschikt zijn om dit er nog bij te leeren. Waar? Bij hooger inrigtingen van onderwijs, door privaat-onderwijs of door zelfoefening.

Al kunnen ze niet *al* de dorpen hunner provincie, *al* de steden van hun vaderland, *al* de staten der werelddeelen opnoemen en aanwijzen, zij moeten toch *de kaart begrijpen*, om, zoo het noodig is, al dat overige er zelf bij te leeren, indien dit voor hun beroep en stand noodig is.

Kennen zij niet *al* de graven en stadhouders met den tijd waarop dezen elkander opvolgden, zij moeten toch in algemeene trekken weten wie thans over hen regeert, wat zij aan hem en zijn stamhuis verpligt zijn, en hoe Nederland geworden is, wat het nu is. Hebben zij meer noodig, dan moeten zij in staat zijn, dit door eigen oefening te leeren.

Zoo was het voorheen, zoo is het thans nog. Zou het wel ooit anders worden?

Wanneer wij nu de zaak van een tegenovergestelde zijde beschouwen, dan mag de lagere school ook *iets meer* geven, dan alleen grootendeels ontwikkeling en vorming van verstand en hart. Terwijl zij den leerling geschikt maakt om later te leeren en te beoefenen, wat bepaalde behoefte voor hem wordt, mag zij hem ook kennis mededeelen van datgene, wat in de zamenleving vrij *algemeene behoefte* is.

Dit kan de lagere school doen door de *leerstof*, die zij

behoeft om den leerling te oefenen ter ontwikkeling en versterking zijner vermógens. Terwijl men bijv. de leeskunst onderwijst, de schrijfkunst beoefent, de rekenkunst leert toepassen, kan men de daartoe noodige leerstof zóó kiezen, dat de leerling bekend wordt met de voornaamste zedekundige en godsdienstige waarheden, met maatschappelijke en christelijke deugden, met het land onzer inwoning, de geschiedenis van ons land, het metrieke stelsel, de uitstekende mannen, die er geleefd hebben, de pligten, die elk burger en onderdaan voornamelijk heeft te vervullen, enz.

Het aankweeken van *kennis* moet evenwel niet de *hoofdzaak* zijn. Eigenlijke geleerdheid is voor de lagere standen niet noodig, en mag dus ook niet van de lagere school gevorderd worden, wel van de middelbare en hoogere scholen, waar de middelstand en de hoogere stand meerder beschaving en geleerdheid moeten zoeken. Wat voor het *geheele* volk behoefte is, onverschillig van welken stand elk lid moge zijn, behoort alleen tot het gebied der lagere school. Wat slechts voor enkele standen noodig is en niet voor allen, ligt buiten de grenzen der volksschool.

Raadplegen wij nu verder de *wezenlijke behoeften* van het volk, van iederen burger en onderdaan, dan laten de *grenzen* der lagere school zich zeer wel bepalen. In algemeene trekken behoort daartoe al wat dienen kan, om aan elk den *wil* en het *vermogen* te geven voor zichzelven en anderen nuttig te zijn. Wat daaraan niet voldoet, wat slechts dient om te schitteren, zou alleen kunnen strekken om *hoogmoed* op te wekken, *ontevredenheid* met zijn stand te kweeken en de zucht tot *standsverheffing* te vergrooten. Deelt de school den leerling alleen het *vermogen* mede, zonder den *wil* aan te kweeken om voor zichzelven en anderen nuttig te zijn, dan vormt zij geen brave burgers en welgezinde landgenooten, maar misschien des te meer baatzuch-

tigen, wangunstigen, ontevredenen, ja hoogstwaarschijnlijk zelfs schrandere booswichten, veel gevaarlijker voor de algemeene welvaart dan domme deugnieten.

De eerste schoolverbeteraars na de invoering der schoolwet van 1806 hebben deze theoriën op den voorgrond gesteld, ter bepaling van de *grenzen* der lagere school. Zij stelden als hoofdvoorwaarde, dat alle onderwijs slechts *middel* ter ontwikkeling en vorming moest zijn, en dit laatste alleen als *hoofddoel* mogt beschouwd worden. De inachtneming hiervan heeft velen bewaard voor overschrijding der grenzen van het gebied van lager onderwijs. Men rekende in die dagen, dat de onderwijzer, bij al wat hij onderwees, in dien zin rekenschap moest kunnen afleggen. Bleef zijn onderwijs niet het middel, maar werd het hoofdzaak, dan keurde men het zeer af. Men beschuldigde hem dan van verwaarloozing van het hoofddoel of van overschrijding der grenzen voor de lagere school. Zulk te hoog opvoeren van het onderwijs rekende men toen als een groot kwaad, alleen in staat heldere hoofden en koude harten te vormen.

Zijn die theoriën ook wel te verwerpen? Ze steunen immers op degelijke onderwijs- en opvoedkundige gronden en kunnen den strengsten toets zeer goed doorstaan. Ze zijn afkomstig van mannen, die beroemd waren, en werden door alle toenmalige opvoedkundigen gehuldigd en voorgestaan, gelijk blijkt uit de geschriften van NIEUWOLD, PRINSEN, VISSER, WESTER en vele anderen. Jaren lang werden deze theoriën door commissiën van onderwijs, schoolopzieners en anderen toegepast en gehandhaafd. In de beste scholen eerbiedigde men dezen grondslag als een onfeilbaar rigtsnoer om het *doel*, de *mate* en de *wijze* van het onderrigt goed te bepalen en daarin niet te dwalen. In minder goede scholen werd wel somtijds tegen deze regels gehandeld, hetzij uit onkunde of uit andere beweegredenen, doch

het ontbrak dan niet aan waarschuwingen daartegen, zoodra het genoegzaam werd opgemerkt door het toezigt op het lager onderwijs.

Bij een nieuwe orde van zaken zijn sommigen meermalen te veel geneigd tot verwerping van het oude en tot blinde ingenomenheid met het nieuwe. Men stelde tot regel, dat de school moest werken *voor het leven*. Eigenlijk en in gezonden zin verklaard, komt dit geheel overeen met bovengenoemde oude theoriën. Velen gaven er evenwel eene andere beteekenis aan, ook met het oog op den gevierden vooruitgang onzer dagen en het vereischte om dien te kunnen volgen. Mannen van gezag hoorde men zelfs beweren, dat men voorheen met die oude theoriën had gedweept, en dat ze voor onzen tijd en toestand onbruikbaar waren geworden. Zou dit wel te bewijzen zijn?

Wij willen niemand hier veroordeelen; maar het belang der zaak noopt ons het bescheiden in naauwgezette overweging van alle weldenkenden en onpartijdigen aan te bevelen.

Wanneer wij thans ook den blik slaan op de scholen in onderscheiden tijdperken en op de vruchten van het onderwijs, dan zullen wij met des te meer grond kunnen oordeelen over deze zaak.

Kort na de schoolverbetering van 1806 bestond er minder gevaar voor te hooge opvoering van het onderwijs, omdat de geleerdheid der onderwijzers over het algemeen nog weinig beduidend was. Wat zij zelven niet wisten, konden zij dus ook niet aan de leerlingen mededeelen. Van tijd tot tijd kwamen er allengs schijngeleerden en halfgeleerden onder de onderwijzers, doch met hun kennis zag het er dan ook zeer bont uit. Terwijl zij zich toelegden op schitterende punten, veronachtzaamden zij meermalen de onmisbare hoofdzaken. Misschien heeft dit er aanleiding toe gegeven, dat

sommigen inderdaad verwaand en trotsch werden of althans hiervan den naam verkregen, dien men lang daarna nog op hunnen stand wierp.

In de school kozen deze onderwijzers dan ook dikwijls het meest schitterende voor hun leerlingen uit; want dit was een natuurlijk gevolg van hunne eigen vorming, en zij begrepen hunne eigenlijke taak nog te gebrekkig om het verkeerde van zoodanige keuze in te zien.

Wij hebben onderwijzers gekend, die niet alleen aan de leerlingen onderwezen dat het uur 60 minuten heeft, maar er kwam bij, dat de minuut verdeeld is in 60 seconden, en — de seconde in 60 tertiën; doch om dezen kinderen te leeren, op de klok genoegzaam juist te kunnen zien hoe laat het was, dit was in des onderwijzers oog veel te eenvoudig, — en later, jaren na het verlaten der school konden deze hun gewezen leerlingen het nog niet, al wisten ze nog zeer goed te spreken over seconden en tertiën.

Er waren toen ter tijd scholen, waar de leerlingen de hoogte en de plaats van de Chimborazzo, toen bekend als de hoogste bergtop der aarde, volkomen juist konden opnoemen, al kenden zij de steden niet van de provincie, waarin zij woonden. Meermalen hoorden wij verhalen, dat de toenmalige schoolopziener H. Wester, bij een schoolbezoek de zaak zóó vindende, tot den onderwijzer had gezegd: „leer uw leerlingen dan toch liever de molshoopen in hun eigen land." Als hij dit in zijn ijver zoo uitdrukte, dan is ligt te begrijpen hoe hij het meende en wat hij er meê bedoelde. Was het misschien geen bewijs voor zijn verdriet over deze verkeerde rigting van het volksonderwijs? Zou men hieruit niet mogen opmaken, dat hij het nadeel hiervan reeds inzag?

Een geluk zou het geweest zijn, zoo alle schoolopzieners, ook na Wester, dit altijd levendig gevoeld hadden. Zij zouden dan bij vergelijkende en rang-examens zich steeds

gewacht hebben voor al, wat aanleiding kon geven tot dit kwaad. Velen schenen te meenen, dat zij zulke moeijelijke vragen moesten doen, dat er ook iets onbeantwoord bleef. Hiertoe werden alligt schitterend geleerde punten uitgekozen, terwijl de hoofdzaken, als te eenvoudig, op den achtergrond geraakten, al waren dezen veel nuttiger en noodiger. Sommige schoolopzieners uit die dagen hadden zelfs een zoo algemeen bekend stokpaardje, hetwelk zij steeds reden, dat de onderwijzers vooraf wel konden weten, op welke punten vooral zij zich moesten voorbereiden, zoo zij onder hen een examen moesten afleggen. Wij hoorden onderwijzers somtijds bij zulke gelegenheden elkander waarschuwen, met bijv. te zeggen: „pas op, dat gij nu al de koningen van Juda en Israel goed kent, benevens de profeten, die gelijktijdig met hen leefden," of: „zorg er voor, dat ge u nog eens voorbereidt in de kennis van de toonschalen in de muziek, in de reken- en meetkunstige reeksen, in de klankmethodes van PRINSEN en NIEUWOLD enz."

Dewijl de provinciale commissiën van onderwijs toen altijd uit al de schoolopzieners bestonden en dezen de rang-examens afnamen, wisten de onderwijzers in elke provincie zóó, op grond hunner ervaring, elkander het een of ander wenkje te geven, dat later bleek inderdaad nuttig te zijn geweest. Geen wonder, want men wist vooraf met genoegzame zekerheid door wien men in elk vak zou geëxamineerd worden en wat of waarover deze meestal vroeg.

Op die wijze gaven de examens voedsel aan bovengenoemde verkeerde en eenzijdige rigting in de studiën der onderwijzers, en hadden zij daardoor tevens invloed op de keuze der leerstof bij het onderwijs ter school.

Sommige leerlingen konden b. v., tellende tusschen het zien van den blikSem en het hooren van den donder, berekenen hoe ver een onweder verwijderd was; maar, waarvoor zij

zich moesten wachten zoo dit zeer nabij kwam, dit wisten zij niet. Het nuttigste en noodigste werd aldus veronachtzaamd, terwijl men het schitterend geleerde voortrok.

In later jaren begon men allengs meer het verkeerde van zulk onderwijs in te zien, doch het evengenoemde kwaad week slechts langzaam, en is thans nog niet geheel geweken.

Beschouwt men de werkzaamheden voor onderscheiden examens, in verschillende tijden opgegeven, dan vindt men ook daarin bewijzen voor de stelling, dat sommige vakken te hoog opgevoerd worden en het meest noodzakelijke te weinig ter harte genomen wordt. Dat men bij de opgave der werkzaamheden dikwijls te weinig let op de wezenlijke behoeften der school en zich te veel door onverschillige bijzaken of omstandigheden laat leiden, is er somtijds duidelijk uit te zien. Zijn ze uit den tijd afkomstig, toen er b. v. oorlog gevoerd werd in Griekenland, in de Krim, in Italië, in Denemarken, in Duitschland of in Amerika, dan zal men zien, dat er naar de geschiedenis en aardrijkskunde dezer landen op examens meestal werd gevraagd en er kaarten van moesten geteekend worden. Zeker onderwijzer, die vele kweekelingen met goed gevolg heeft opgeleid, zei, als dezen examens moesten doen: „denkt er om, wat de examinatoren thans het meest in de couranten lezen.” Meestal bleek, dat deze wenk teregt gegeven was. Moest dit zoo zijn? Gewis niet.

Indien zulke oorzaken bij de examens werken, zou men dan ook niet mogen vreezen, dat vele examinatoren eerder datgene kiezen, waarmede zij het meest bekend zijn, dan dat, wat voor de school eigenlijk noodzakelijk is? Was dit voorheen, toen vele schoolopzieners geestelijken waren, meermalen het geval, dan heeft men thans nog grooter onregelmatigheid te vreezen, nu allerhande soort van geleerden tot deze betrekking gekozen worden. De programma's voor examens kunnen de zaak wel eenigszins beperken, doch

er blijft altijd nog veel speelruimte over. Dit kan niet anders; doch men moest in dezen meer te rade gaan met de eerste en wezenlijkste behoeften voor het volk; want in de examens ligt de wortel van de rigting der school.

Onze tegenwoordige onderwijzers zijn in vele opzigten geleerder dan die, welke voor ongeveer een halve eeuw werkzaam waren; doch juist daarom is er des te meer gevaar, dat zij het onderwijs in sommige opzigten te hoog opvoeren, terwijl het volstrekt noodige en meer nuttige te weinig behartigd wordt.

Letten wij op de vruchten van zulk onderwijs, vragen wij onzen medeburgers, op die wijze gevormd, wat hun wèl, wat in het geheel niet te stade komt van het vroeger aangeleerde, dan ligt het onderwijs daar vóór ons op eene onfeilbare weegschaal. De landman, die veel van ratelslangen, olifanten en andere vreemde dieren weet te vertellen, slaat in zijne onkunde op zijn akker nuttige dieren dood, die hem onbetaalbare diensten bewijzen; de handwerksman, die over de kameelen in de woestijn weet te spreken, hanteert zijn werktuigen zeer verkeerd, omdat hij geen goed begrip van magt en last heeft. Zoo en in vele andere voorbeelden van dien aard zien wij, dat er nog veel ter school als nuttelooze ballast moet overboord geworpen worden, opdat men des te beter kan zorgen voor het overige, het meer nuttige en noodige der lading.

Eenige onderwijzers beginnen reeds zoo te doen. Zij houden hun leerlingen niet meer bezig met het analyseeren van moeijelijke volzinnen, waarmeê de geleerden somtijds zelven verlegen staan en waarover dezen twisten zonder het eens te worden; maar in plaats daarvan leeren zij hun de verschillende beteekenissen, waarin sommige woorden kunnen voorkomen, opdat zij de taal goed leeren kennen, waarvan zij dagelijks gebruik moeten maken om hun gedachten in

spraak en schrift aan anderen te kennen te geven. Dit kan een nuttig besteden van den tijd heeten, en zal jaren lang de schoonste vruchten geven, ook om den leerling in staat te stellen tot de beoefening van hetgeen hij in zijn volgenden stand en kring het meest zal behoeven.

Doet men ook zoo in andere vakken van onderwijs, dan zal de lagere school meer haar eigenaardig karakter bezitten. Als men zoo een verstandige schifting houdt tusschen het volstrekt noodige en het overtollige, zoowel ter school als bij vergelijkende en andere examens, dan zal „eenvoudigheid meer als kenmerk van het ware" den boventoon verkrijgen in ons volksonderwijs. Al schittert het niet door geleerdheid, het zal des te meer uitblinken door degelijkheid, en de zegenrijkste vruchten opleveren, vruchten, die, al groeiden ze ook op lage planten en niet aan hooge boomen, toch tot onbeschrijfelijken zegen zullen zijn, zelfs voor de verste toekomst. Zou men niet spotten met den tuinman, die de nederige doch nuttige plantjes tracht te kweeken tot trotsche, zich hoog verheffende gewassen, en daarbij den schoonen oogst ziet verloren gaan? Dat onze lagere, onze volksscholen, en allen, die er aan werken, zich spiegelen aan dit beeld, en en zij zullen worden en blijven, wat zij eigenlijk behooren te zijn.

Kijkjes in de onderwijzerswereld.

VI.

Mr. Bolus tegenover boer Wouters.

> Door de verijdeling van eens anders onedele daad verrigten wij zelven eene edele.

Gij hebt immers wel iets gedaan aan de natuurlijke his-

torie? Nu, dan behoef ik geen beschrijving te geven van een schaap en ook geen historische schets te leveren van een wolf. Gij hebt zeker wel reisbeschrijvingen gelezen, waarin van wolven en schapen ijzingwekkende tafereelen werden opgehangen? Dan acht ik mij ontslagen BUFFON, en met BUFFON een aantal dagboeken van reizigers op te slaan, ten einde u een dragelijk verhaaltje te leveren, hoe het onschuldigste schepsel door een woesten bewoner van weide en woud werd besprongen.

Men leest in een oud, eerwaardig boek: „Wacht u voor ...... die in schaapskleederen tot u komen, maar inwendig zijn ze grijpende wolven....." Grijpende wolven! Zouden ze er inderdaad nog zijn? Hebt gij ze wel eens ontmoet? Waarde collega, hoe gedroegt gij u? Liet ge u weerloos, gedachteloos en magteloos bespringen; of liet ge anderen, weerloozen en hulpeloozen, door die grijpende wolven vernielen? „Wat beteekenen al die vragen?" zegt ge zeker.

Luister, en ik zal antwoorden. Dit antwoord zal u dan tevens vertellen, hoe een weerloos schepsel, zoo onnoozel als een schaap, raakte in de klaauwen van een wolf.

Denk u een zestal jaren terug en verplaats u op Nieuwburg, een allerliefst gelegen hollandsch dorpje. We zijn in den liefelijksten tijd van het jaar. Mei heeft voor Junij plaats gemaakt. Wel prijkt de eik nog in zijn roode of goudkleurige lentetinten; maar de beuk is reeds zijdeachtig en met een teeder groen versierd, de esch schiet zijn zachte blaadjes uit, de hyacinth is in bloei en de boschjes van braamstruiken laten aan onze voeten hun rooskleurige kelkjes hangen. Zoo is het althans als wij de hoflaan opwandelen, om bij het dorp den straatweg te kiezen.

Prachtig! Nieuwburg ligt geheel open voor ons. De nieuwe kerk, de vernieuwde pastorie, de nieuwe school en het vernieuwde schoolhuis staan daar tusschen huizen en boomen,

als juweeltjes aan de kroon van het welvarende en talrijk bevolkte dorpje.

Wij gaan het schoolhuis en den tuin in. Het is in den namiddag. Onder gindsch priëel zit collega BOLUS tegenover zijn vrouw CLARA. Beiden zijn druk bezig. CLARA beurtelings thee schenken en naaijen, en BOLUS thee drinken en lezen.

CLARA ziet even van haar bezigheid op. „BOLUS, daar komt BASTIAANSE den tuin in!" onderrigtte ze.

Mr. BOLUS ziet op en gaat den man te gemoet, wiens naam genoemd werd en die schroomvallig genoeg was, om niet ongenoodigd het anders wel uitlokkelijk priëeltje te naderen.

„De meester kon mij helpen," begon BASTIAANSE.

„Wel dat is goed BASTIAANSE, kom maar bij ons, daar staat een bank in het priëel."

Jufvrouw BOLUS ziet met eenige ongerustheid den jongen man aan en begint te vragen, hoe het met zijn ziekte gaat.

Gij zoudt u over die vraag verwonderd hebben. BASTIAANSE toch was een volwassen, sterk gespierde, welgebouwde zes en twintiger, die er frisch en gezond uitzag.

„Ik heb gisteren nog weêr een toeval gehad, Jufvrouw," was het antwoord, en te gelijk zich tot den Mr. BOLUS wendende: „Ik zou verzoeken of de meester niet voor mij aan den Koning een rekwest wilde inzenden; want ik kan nergens meer teregt om te werken, aan broodsgebrek sta ik bloot en om bij den armmeester aan te kloppen, daarvan heb ik, nog zoo jong, een afkeer."

Een uur later vertrok BASTIAANSE met het volgende rekwest:

Aan Z. M. den Koning.

Nieuwburg, 4 Junij 18 . .

SIRE,

De ondergeteekende REINIER BASTIAANSE, gepasporteerd kanonnier

2de klasse, veld-artillerie, geeft met verschuldigden eerbied te kennen:

Dat hij 1 Mei 18 . . ingedeeld is als milicien voor den tijd van vijf jaren, zijnde loteling van de ligting van 18 . ., uit de provincie N., gemeente Nieuwburg;

Dat hij 1 April 18 . . in activiteit als kanonnier in dienst getreden is, en 2 December daaraanvolgende zich *vrijwillig* geëngageerd heeft als kanonnier 2de klasse voor den tijd van zes jaren;

Dat hij bij de indiensttreding, ook naar luid van het hiernevens liggend paspoort, alleen behebt was met eenigszins binnenwaartschen stand van de linkerknie, hem niet hinderlijk, en alzoo zonder ligchamelijke gebreken;

Dat hij, eenigen tijd in dienst zijnde, door ligchaamsgebreken, bestaande in geconstateerde vallende ziekte, onder ernstige behandeling kwam van de militaire geneeskundigen;

Dat hem eindelijk 15 Junij 18 . ., krachtens autorisatie van het Departement van Oorlog, van 4 Junij 18 . ., om voornoemd ligchaamsgebrek, paspoort verleend werd;

Dat hij hierbij overlegt getuigschrift van goed gedrag, gedurende de dienstjaren;

Dat hij vóór zijne indiensttreding nimmer van deze ernstige ziekte iets bij zich ontwaard heeft, die ook naar luid van zijn paspoort ontstaan is gedurende den dienst;

Dat hij bescheiden verzoekt of de uitdrukking: *ontstaan gedurende den dienst* niet in zijn paspoort zou kunnen verbeterd worden: *ontstaan door den dienst*, daar het moeijelijk te bewijzen is, dat de oorzaak van zijne ernstige ziekte niet door den dienst ontstaan is, dewijl het eerste verschijnsel zich openbaarde op het oogenblik dat hij zijn paard in den stal zadelde en zich verder hiervan niets meer kan herinneren;

Dat de militaire geneeskundigen met geheele toepassing der kunst beproefd hebben hem van deze ziekte te verlossen, maar hun pogingen met geen gunstig gevolg bekroond zagen;

Dat hij ten gevolge daarvan paspoort ontving, ontvangende een gratificatie van dertig gulden voor éėns;

Dat hij door voornoemde ziekte onmogelijk in staat is in de eerste levensbehoefte te voorzien;

Dat hij daarom van u, Sire! beleefdelijk verzoekt bovengenoemde

verandering in zijn paspoort te verkrijgen, ten einde aanspraak te kunnen maken op pensioen.

Sire,

Uw gehoorzame en getrouwe onderdaan,

R. Bastiaanse.

Naauwelijks was Bastiaanse vertrokken, of Mr. Rhodus kwam, even als altijd, driftig den tuin in en luisterde zeer aandachtig naar de voorlezing van het rekwest, hetwelk Mr. Bolus in klad voor zich had en zeker met eenige zelfvoldoening aan zijn vrouw voor een zesde kopje thee als tot vergoeding ten beste gaf.

„Je bent toch een braaf man, collega!" begon Mr. Rhodus.

„Dat ben ik!" zei Mr. Bolus.

„Een knap man!" hernam Mr. Rhodus.

„Natuurlijk!" antwoordde Mr. Bolus.

„Mag ik dat kladje?" vroeg Mr. Rhodus.

„Waarom?"

„Om in de *Bijdragen* te plaatsen, ten einde onze collega's te leeren, hoe ze *geen* rekwesten moeten schrijven."

„Dus ge denkt dat er geen fiat op komen zal?"

„Meent ge dan dat uw pennevrucht nog wat goeds zal uitwerken?"

„Ik hoop het."

„Die hoop zal niet lang duren. Men komt op zulke dingen niet terug."

„Als Bastiaanse generaal geweest was."

„O, je begint weer hatelijkheden te tappen."

„In ernst. Indien men hiermeê begon, dan zouden duizenden gepasporteerde militairen herziening vragen. Generaals zijn er een drie- of viertal."

„Ik ben niet hatelijk, de heeren vinden zulke dingen te lastig."

„Maar het is toch verschrikkelijk, zoo'n ongelukkigen man, zoo hulpeloos weg te sturen," merkte Jufvrouw BOLUS.

„Met dertig gulden!" verbeterde Mr. RHODUS.

„Dat geeft wat, dertig gulden!" herhaalde Mr. BOLUS.

„Daarom zei ik: als BASTIAANSE *generaal* was!" herinnerde Mr. RHODUS.

Ginds, het dorp door, de vierde landhoeve, met het ijzeren hek, waarop met gouden letters te lezen staat: *Nooit gedacht*, daar woont WOUTERS.

Op het oogenblik zit hij rustig in het zomerhuis. De man ziet er welgedaan uit. Zoo even is hij aan het slot gekomen van zijn maandelijksche berekening. Een zeer batig saldo. De koeijen zijn gezond, geven goed melk; kaas en boter zijn duur, de varkens groeijen goed, het korenveld belooft veel graan, de aardappelakkers staan bijzonder gunstig, de boomgaard heeft rijke vrucht...... wat wil een boer nog meer!

Boer WOUTERS is wethouder en armmeester. Eene aardige combinatie. Boer WOUTERS was dat graag. Hij is een zeer zuinig man. Dat veel geven aan de armen.... je verwent ze maar en..... de omslag wordt bijster hoog..... Daar komt BASTIAANSE aan.

„Als het rekwest maar geholpen heeft!" begon WOUTERS in zichzelven zijn van menschenliefde blakende alleenspraak. „Die Mr. BOLUS is maar een weergasche knappe kerel. Hij zou het van 's Konings ooren schudden. Het is God geklaagd, dat men zoo'n soldaat broodeloos en hulpeloos laat!..... Alles tot last van de armenkas en de omslagverhooging..... Daar is BASTIAANSE..... Wat een groot stuk papier heeft de kerel in handen. Zeker geslaagd..... De vent maar gaauw helpen. Die vallende ziekte is naar; het zou hier maar drukte geven en....."

„WOUTERS, mag ik u even spreken?" begon BASTIAANSE.

„Wel zeker beste jongen, zeker een goed pensioen?"

„Mijn verzoek is gewezen van de hand," antwoordde Bastiaanse, „en daar ik nu buiten staat ben te werken, verzoek ik, hoe ongaarne, ondersteuning en verzorging van de gemeente."

Boer Wouters trok een hoogst bedenkelijk gezigt, wreef zijn grove handen over elkander en bedacht zich.

Als een boer als Wouters zich bedenkt, dan zegt het wat!

„Ben je in Nieuwburg wel geboren?

„Jawel Wouters."

„Ja, jij zegt maar jawel; maar hoe weet je dat?"

„Ik zal er toch wel zelf bij geweest zijn, toen ik geboren werd."

„Natuurlijk, natuurlijk ..... maar weet je, je kon je vergissen. En was je nu b.v. in Daalwijk geboren, dan namen we een flink besluit en dan zouden we je te paard helpen!"

„En nu dan niet?"

„Dat is te zeggen, als je een opregte Nieuwburger bent, zie je .... de kosten, de omslag."

„Was ik dan maar in Daalwijk geboren .... Maar ... nu begrijp ik u met het besluit .... Van een andermans leêr is het goed riemen snijden .... Dan moet ik maar in Daalwijk gaan wonen. Dan zouden ze daar ...."

„In Gods naam neen jongen .... Maar wat satans .... wat begin je. God beware me. Jan, Willem, Klaas! helpt, helpt! Kijk dat schepsel daar kruipen, hoort hem bulken .... Het is verschrikkelijk .... voor de armenkas en voor den omslag."

Er waren enkele jaren voorbijgegaan. Boer Wouters was nog altijd armmeester. Maar de ongelukkige Bastiaanse leefde ook nog, en wat voor den krachtvollen man betreurens-

waardiger was, zijn ziekte was toegenomen, wisselde soms met vlagen van woeste krankzinnigheid af, en tot diep leedwezen van WOUTERS eischte al die ellende van de armenkas groote offers. Vroeger had deze en gene BASTIAANSE tegen een geringe tegemoetkoming nog in huis genomen. Maar nu was er niemand te vinden, die den man verplegen wilde, of de eisch was zoo groot, dat WOUTERS verschrikte over de nadeelige gevolgen van een verhoogden omslag.

WOUTERS zat weêr in zijn zomerhuis, maakte alweêr berekening en zat op nieuw te denken.

In Daalwijk woonde een weduwe met drie kinderen, sedert korten tijd armlastig voor de gemeente Nieuwburg. Dat lastig buitenkansje was een nieuwe streep, die de berekening van den armmeester deed falen. Er stond een huis in Nieuwburg lêêg. Die weduwe woonde en werkte in Daalwijk, had daar familie en vrienden.

„We zullen dat schepseltje niet meer steunen," was WOUTERS voorstel. „Dan komt dat huisgezin naar onze gemeente!" onderrigtte de burgemeester. „Nu zijn we er met een geringe ondersteuning af en dan zal de kas grooter offers te brengen hebben."

„Ze zal niet, ze zal niet!" hernam WOUTERS. De eerste zin doelde op de weduwe, dat deze zou wegblijven en de tweede op de kas, dat men verder verschoond bleef ook van blijvende ondersteuning.

„Overkomen!" werd er gerapporteerd en ... de weduwe met drie kinderen kwam tot niet geringe verbolgenheid van WOUTERS. Hij denkt weêr. WOUTERS zat inderdaad ernstig te peinzen. Zulke peinzende en denkende armmeesters zijn voor de armenkas en voor den omslag onbetaalbaar.

„BASTIAANSE nog altijd even wild en woest, moest maar bij de weduwe in," meende WOUTERS.

Maar die weduwe is een vrouw en heeft drie kindertjes,

en kan onmogelijk zoo'n ongelukkigen, wilden kranke helpen of regeeren.

„En de armenkas en de omslag dan?" vroeg WOUTERS.

Sedert die jaren was er in het huiselijk leven van Mr. BOLUS ook groote verandering gekomen. De man was armer en rijker geworden. Zijn rijkdom bestond in een tal van kinderen, die hem heel wat zorgen baarden. Zijne armoede kon men berekenen, daar een gering inkomen niet voldoende was om in zijn nooden te voorzien.

Op den avond van den dag, toen de weduwe op Nieuwburg kwam, had Mr. BOLUS bij den gemeente-ontvanger aangeklopt om twintig gulden op voorschot voor zijn traktement, en eer er twee weken verloopen waren, was er nog een rijksdaalder over. Er was nog wat schuld te voldoen geweest ook.

Er wordt gescheld. Een buurvrouw wordt klagend binnengelaten. De ongelukkige weduwe kon BASTIAANSE niet regeeren, was door WOUTERS weggestuurd zonder ondersteuning en zat nu met haar kinderen in den donker van honger schreijende.

Mr. BOLUS, diep verontwaardigd, liet den eenigen geléenden rijksdaalder wisselen en bezorgde brood in het huisgezin der weduwe.

Wie zou hem verzorgen? Wie zal hem straks redden als zijn kinderen om brood schreeuwen?

CLARA althans was meer dan getroffen. Ze was boos op WOUTERS, die ginds op de hofstede *Nooit gedacht* onbezorgd leefde en rammelde van geld. Neen, zoo iets had ze nooit gedacht. Moest BOLUS nu haar laatsten rijksdaalder aanspreken; térwijl de armmeester verpligt was helpend tusschenbeide te treden?

Naauwelijks was dan de boodschapster vertrokken of CLARA zag haar man ernstig aan.

Mr. Bolus verschrikte. Hij verwachtte een stortbui. Deze brak los.

Moeten we een beschrijving geven van de plotselinge minder aangename verhouding tusschen Mr. Bolus en zijn vrouw? Wie de bittere zorgen des levens kent, wie weet wat het zegt, een warm kloppend moederhart te bezitten en alleen een dierbaren schat te zoeken in het bezit van kinderen; maar die kinderen dan te moeten onthouden wat de teederste liefde zoo gaarne geven wil, ja ze niet te kunnen geven wat de nood dringend eischt! Dáár Mr. Bolus, meermalen opgewekt door het medelijden, meer gevende dan hij kan, liever worstelende met den honger dan een plooi in zijn gelaat te brengen, die tot deelneming voor eigen nooddruft zou stemmen. Drijft weg wolken van droefheid en kommer, van strijd en worsteling met het lot; wat bij den eenvoudige het stil geloof vermag, meer nog vermogt bij Mr. Bolus de bewustheid moedig te moeten blijven bij het leed der aarde en zoolang er krachten overig bleven, te blijven kampen en worstelen met het leed der aarde.

Vraagt niet naar den inhoud van het ontbijt, of naar de verschillende schotels van den middagdisch. Mr. Bolus en zijn vrouw noemden meermalen het gebruik van koffie en thee een dwaze gewoonte, daar zij, nu gewoon aan water of water en melk, de natuurlijke dranken kostelijker achtten dan de aftreksels van boomen of bladen, die eigenlijk in de apotheek thuis behooren.

Toch had de eenvoudige liefdedienst, door Mr. Bolus aan de weduwe bewezen, grooten zegen gewrocht.

De honger der kinderen was gestild. Mr. Bolus naam zweefde op de lippen der kleinen, als die van een reddenden engel. Een eenvoudig stuk brood had de harten der kleinen ontsloten en doen kloppen voor den man, die straks in de school hen zou onderrigten en onderrigtend zou opvoeden.

Nu koesterde en kweekte Mr. Bolus voor zulke vaderlooze kinderen nog een dubbele bezorgdheid. „Armen zonder vaderlijke zorg! O, schoolmeesters in stad en op het land," riep Mr. Bolus meermalen uit, „wat kunt ge met weinig, alleen door woord en raad, een zegen stichten ook voor volgende geslachten. Laat de wereld u niet geleerd, de geleerden u te eenvoudig noemen, als er zulke stemmen van liefde in uw binnenste spreken en als ge door zulk eene edele aandrift bezield, zegen rondom u verspreidt, laat dan de laster u voor godsdienstloos uitkrijten, gij bezoekt weduwen in hun droefenis en dat is immers een voornaam deel van den waren en besten godsdienst?

Mr. Bolus ging echter nog van een gewigtiger plan zwanger. De weduwe stond nu allerongunstigst bij boer Wouters aangeschreven. Iedereen weet nu, dat ongunstig aangeschreven te wezen bij een boer, die wethouder en armmeester is, en dat voor een weduwe, wier kinderen morgen welligt weêr van honger zullen schreeuwen, een alles behalve benijdenswaardige toestand is.

Die vrouw te redden uit de wraakzuchtige handen van boer Wouters was nu het werk van stille overweging van Mr. Bolus.

Een tijd lang stond hij voor een schilderij op zijn studeerkamer te turen en te denken. Een keurige gravure was in een lijstje omvat en stelde een weêrloos schaap voor, dat in gevaar verkeerde van door een wolf aangevallen te worden. Op eenigen afstand staat een herder, die het schaap in gevaar ziet en zijn trouwen hond afzendt om den eersten sprong te keeren. Op een tweede plaatje is werkelijk het tooneel veranderd. De hond staat woedend tegenover den wolf; het schaap zoekt zijn heil in de vlugt en de wolf ziet verschrikt op naar de komst van den herder, die het pleit ten zijnen nadeele zal doen beslissen.

Deze zeer natuurlijke voorstelling van den strijd tusschen den sterkere en den zwakke gaf Mr. BOLUS lessen genoeg aan de hand om er zijn voordeel meê te doen.

Om de weduwe te helpen moest Mr. BOLUS iemand zoeken, die kracht genoeg had om zich tusschen de weduwe en boer WOUTERS te stellen. Deze was gevonden; maar om het werk der bescherming met vrucht te beginnen, moest hij eerst bij de weduwe op eenige verkenning uitgaan. Die poging liep zeer gunstig af, en nu de groote sprong ter redding gewaagd.

Gelukkig heeft de wet in een kleine gemeente ook van meêr dan één armmeester gesproken. In Daalwijk waren er ten minste drie. De tweede armmeester was boer KRELIS, die even als meest alle andere boeren en menschen gebreken en goede eigenschappen bezat. Nu stonden KRELIS en WOUTERS, al waren ze beiden armmeesters, in geen beste verstandhouding. De eerste meende, dat de laatste door zijn bekrompen inzigten en uit vergedreven zuinigheid de armenkosten meer bezwaarde dan verligtte. De overkomst der weduwe en haar kinderen was er een duidelijk bewijs voor. KRELIS vrouw behoorde onder de boerinnen, die moeilijk dienstbaren te harer beschikking kon houden, lastig was in hare eischen, maar door bittere ervaring wat zachter gestemd, gouden bergen beloofde aan die haar dienen wilde.

„Ziet ge," had Mr. BOLUS tot de weduwe bij eene eerste kennismaking gezegd, „ziet ge, uw dochtertje is dertien jaren, kan naar uw kleintjes omzien als gij elders werkt en gij hebt brood gevonden en bescherming!"

„Daar komt Mr. BOLUS!" riepen de jongens van boer KRELIS en kwamen den goeden man al op de werf te gemoet. De kleinere kropen achter moeders stoel weg, toen de binnenkomende boer KRELIS en den haard, waar deze rustig uit een kort pijpje zat te dampen, naderde.

Het was overigens geen weêr om nu bij den haard te zitten, maar het scheen dat KRELIS met den dokter aan den gang was. Althans hij kuchte en zag er lusteloos en bleek uit.

Na een korte inleiding over de school, de vorderingen der kinderen en „wat de krant spreekt" waagde Mr. BOLUS zijn eerste schrootvuur.

Dokters pillen of drankjes waren niet beter in staat om den bibberenden patient bij den haard tot warmte te brengen, dan het onderwerp dat Meester aanroerde. „Die satansche malligheid!" merkte KRELIS aan, „om de arme luî in de gemeente te halen; vroeger kon men er met eenige stuivers af en nu moest men ze met guldens onderhouden. Ginds hadden ze nog hun gedoê en bedrijf..... het was een vijfde wiel aan den wagen!"

„En kon je zulk vrouwvolk dan nog maar in de gemeente gebruiken," viel vrouw KRELIS in „maar die schepsels vinden het zeer gemakkelijk om zonder werken aan den kost te komen!"

Het eerste schot was afgeschoten en Mr. BOLUS had genoeg menschenkennis in zijn dorpsleven opgedaan, om een oogenblik te wachten, ten einde het schrootvuur te laten werken.

Eindelijk achtte hij het noodig, de weduwe in haar nood te schetsen en in haar bijzondere geschiktheid om vrouw KRELIS in haar bedrijf te helpen en dat de weduwe daartoe genegen was, hiervan kon Mr. BOLUS de stelligste verzekering geven.

Nu veranderde het tooneel. Mr. BOLUS werd door vrouw KRELIS op een extra fijn kop koffie met heel wat suiker er in onthaald, een der jongens moest al vast een lekkere oude kaas bij de schooljufvrouw brengen en te gelijk, en passant, even bij de weduwe aanloopen met de boodschap, om zoo spoedig mogelijk bij boer KRELIS te komen.

Vrouw KRELIS gevoelde zich bijzonder gelukkig, nu ze

hulp in haar bedrijf zou erlangen, waarvan ze zoo lang verstoken was, en koesterde het vaste voornemen de weduwe voor dienstbetoon uit den dreigenden nood te redden.

Was het wonder, dat ze boer WOUTERS, die juist binnen trad, tegen haar gewoonte in zeer beleefd groette; want deze toch was de oorzaak, ja, zonder dit te weten of te willen, dat ze een flinke en goede hulp zou erlangen.

Boer WOUTERS koesterde echter een geheel ander plan. BASTIAANSE was en bleef nog altijd een lastig voorwerp, dat men niet gemakkelijk dan voor veel geld in huis wilde nemen. Hij dacht er over om met boer KRELIS de weduwe te dwingen, den ongelukkige voor een bagatel in huis te nemen en te verzorgen; natuurlijk ten gerieve van de armenkas en den „omslag."

Naauwelijks echter begon boer WOUTERS uit zijn kapittel een krassen tekst te kiezen, of vrouw KRELIS was geheel gehoor en maakte reeds gevolgtrekkingen en toepassingen vóór WOUTERS preek ten einde was.

Boer KRELIS schudde met het hoofd, ten teeken van afkeuring; Mr. BOLUS begon te spreken van de pligten der menschelijkheid ook en vooral omtrent hulpbehoevende en om brood schreeuwende weduwen en weezen. Bij zulke argumenten zette boer WOUTERS een zeer vroom gezigt en dacht alleen: ja, ziet ge, die aanmerkingen zijn van voorbijgaanden en volstrekt niet van practischen aard; dominees en schoolmeesters moeten wel op zulk een aambeeld hameren; het is hun métier.

Nu echter kwam vrouw KRELIS tusschenbeide. Hierop had WOUTERS volstrekt niet gerekend. De ongelukkige! wie kent den invloed en magt der vrouw niet in het huiselijk en maatschappelijk leven!

Met de snelheid van den bliksem had vrouw KRELIS berekend, dat de kans van een goede hulp verkeken zou zijn,

indien BASTIAANSE bij de weduwe ter verzorging werd geplaatst.

Toen zij haar krasse toespraak begon, keek Mr. BOLUS verschrikt op, luisterde met gespannen aandacht naar de onzamenhangende maar toch voor WOUTERS zeer verstaanbare woorden, dat „de weduwe een vrouw en geen beul was om een wilde op te passen; dat de onnoozele wurmen van kinderen door zulk een gevaarlijke omgeving even ongelukkig konden worden; dat zij de weduwe in haar dienst zou nemen, en boer WOUTERS het niet moest wagen haar in de wielen te rijden; dat ze dan zou zorgen dat burgemeester, dominee, de schoolmeester, de chirurgijnmeester, ja heel de wereld er aan te pas zou komen!"

Weinige oogenblikken later verlieten WOUTERS en Mr. BOLUS de woning van KRELIS, natuurlijk onder zeer verschillende aandoeningen.

Boer WOUTERS dacht aan de armenkas, aan den omslag en aan den lastigen BASTIAANSE.

Mr. BOLUS dacht aan de aanvankelijke redding der weduwe, stond nog even stil op zijn studeerkamer vóór de schilderij, waar een onnoozel schaap werd aangevallen door een wolf, maar gelukkig bij tijds gered werd door krachtige tusschenkomst. CLARA keek hem glimlagchend aan. Eindelijk zeî Mr. BOLUS: „*Als men niet sterk is moet men slim wezen, zonder slecht te zijn.*"

Eenige bladzijden uit mijn 48jarige onderwijzers-loopbaan,

door E. MOLEMA,

rustend onderwijzer te Oostwold.

INLEIDING.

Ik ben de jongste van zeven kinderen. Tot op dertienjarigen leeftijd bezocht ik geregeld de lagere school te Hoogezand, mijn geboorteplaats. Mijn onderwijzer J. VEENHOVEN, was in der tijd een zeer geacht schoolman en, als zoodanig, den meesten zijner collega's aanmerkelijk vooruit. Ik had den naam, dat ik best leeren kon; doch ik kreeg ook mijn aandeel slagen met stok, plak en bullepees, die vóór ruim een halve eeuw in de schoolwereld aan de orde van den dag waren. Wel moet ik een dartele kwâjongen geweest zijn; want ik herinner mij zeer goed, dat ik de mij toegedeelde ligchamelijke straffen billijken moest, als eerlijk verdiend (1). Één tuchtiging echter kon ik den meester niet vergeven; het was zelfs naar mijn kwâjongensgevoel een staal van barbaarsche wreedheid, dat hij mij in plaats van met de plak eenige duchtige klappen met de bullepees over de vingers gaf. Met klagten over den meester moest ik in den regel niet t'huis komen; vooruit toch wist ik het antwoord van vader en moeder, als ook van mijn broeders en zusters: „gij hebt het er zeker weêr naar gemaakt; gij zult loon naar werk hebben ontvangen." En daar ik desniettemin meer of min op zijn Benjamin's werd opgevoed, had ik daarenboven nog het verdriet, dat een ouder broeder, een weinig door afgunst geprikkeld, zijn vreugde op een honende wijze te kennen gaf in het leed,

dat ik mij door eigen schuld had berokkend. Ook wist hij van mijn ligtgeraaktheid partij te trekken, door mij al tergende en bij herhaling een scheldwoord toe te voegen, dat mij tot hevige drift ontstak, zoodat ik eens met een mes naar hem moet gesmeten hebben.

Hoe lief mijn moeder haren EVERHARDUS ook had, toch schroomde zij niet — natuurlijk met het oogmerk om mij te verbeteren — mij nu en dan een grooten schrik aan te jagen. In overleg met onzen ouden, trouwen knecht, KASPER, kwam deze in den donker uit het achterhuis met een grooten zak over het hoofd, waaraan een langs den vloer rammelende haardketting bevestigd was, terwijl hij eenige bulderende woorden liet hooren. Dat was voor mij de persoonlijke duivel!

Dit vreeselijke verschijnsel maakte bij mijn levendige verbeelding zulk een diepen indruk op mij, dat ik nog jaren later de heillooze gevolgen daarvan heb ondervonden, ja, ik durf beweren, dat de nawerking nog sporen bij mij had achtergelaten, toen ik het geloof aan den duivel reeds lang had opgegeven.

Dat ik, hoewel daarom nog geen duivelskind, meer geleek op een wild jong veulen, dat nu en dan potsierlijk avontuurlijke sprongen kan maken, bewijzen de volgende feiten, die ik echter niet meer naar tijdorde zou kunnen opgeven.

Een zandbergje in den hoek van een bosch, om hetwelk een breede en diepe gracht liep, vond in mij een der ijverigste beklimmers; doch veel meer smaak vond ik er in, mij van de hoogte naar beneden te laten glijden of wentelen, liefst op het gevaar af, van in de gracht aan te landen. Al stouter en stouter geworden, beproefde ik nog één waagstuk en, dompelde in de gracht, waar ik zonder hulp had moeten verdrinken. Op het geschreeuw mijner makkers,

kwam de boschwachter, welke juist aan die zijde van het bosch over den weg (de knijpslaan) woonde en haalde mij nog even tijdig op het droge.

Eens dat ik mij op eene ijsvlakte met schaatsenrijden amuseerde, zag ik ter zijde van de baan aan den uitloop van een watering (wijk) een groote waak, die in één nacht digtgevroren was. Het gezigt van zulk een grooten ijsspiegel lachte mij aan, te meer, daar het berijden daarvan met niet weinig gevaar zou verbonden zijn. Ik nam een goeden aanloop om snel daarover te zweven en zoo het gevaar, van door de nog dunne ijskorst te zakken, te verminderen. Nog een paar oogenblikken en daar zwabbelde ik, naauwelijks de armen boven houdende, in het kille bad. Wel waren er schielijk bij de hand om mij te helpen; maar ik zat midden in de waak, die bovendien nog wat lager dan de omgeving was. Zonder echter te wanhopen, sloeg ik in de rigting naar mijn helpers het ijs aan stukken, hopende dit zoo lang vol te houden, tot men mij een hand kon toereiken, en onder den herhaalden uitroep: „duvel, duvel, stokken, stokken!"

Een neef van mij trok mij weder op het droge, en nam mij vervolgens mede naar zijn daar nabij staande woning, waar mijn kleederen moesten gedroogd worden eer ik weder bij mijne ouders durfde komen.

Ik had dorst en ging in den kelder om een kommetje bier te tappen. (Het vat lag in een donkeren hoek). Toen ik daarmede in het licht trad, bemerkte ik, dat ik in plaats van het bier, een jenevervat had aangesproken, want mijn vader was ook kastelein. Nu was goede raad duur. Het was inderdaad een vergissing; doch zouden mijne ouders wel gelooven, dat ik hun de waarheid zeide, daar ze maar al te goed wisten, hoe gaarne ik den schiedammer lustte? Na kort beraad dronk ik de kom achtereen uit.

Met zulk een morgenslok ging ik naar school. De drank begon meer en meer te werken, en ik maakte zulke luide en gekke vertooningen, dat de heele school in opstand kwam, zoodat twee schoolmakkers mij naar huis moesten brengen, dat aldra met nieuwsgierige buren vervuld was. Nu was EVERHARDUS dood, hoorde men van alle kanten: het was ook geen wonder, ik had ½ kan jenever ingenomen; maar toch jammer van den kleinen waaghals. Boven, ja tegen verwachting, werd ik door een braakmiddel behouden.

Bij loting was het mij te beurt gevallen een hoogen boom te bezoeken, om een vogelnest uit te halen. Klimmen kon ik niet; men moest mij dus bokje staan. Een, twee drie was ik in het loof en zoo ging het al hooger.

Digt aan het doel genaderd, wilde ik mij aan een al te dunnen of aan een dooden tak vast houden, en viel uit den boom. Onder die nederdaling moet ik eerst tegen een bultigen uitwas aan het boveneinde van den stam mijn spierkracht hebben beproefd vóór ik op den grond kwam. Ware ik in eens doorgevallen, de toenemende snelheid zou hoogstwaarschijnlijk mijn dood geweest zijn. Daar lag ik, deerlijk gekneusd en in een plas van bloed, bewusteloos neêr, terwijl mijn makkers van schrik de vlugt hadden genomen. Weldra werd ik echter opgenomen en in het ouderlijke huis gebracht. Nu scheen er voor mij geen levenskruid meer gewassen te zijn, en toch ben ik ook deze keer aan den dood ontkomen.

Men vergaf mij echter te ligter menigen guitenstreek, omdat ik vlijtig leerde, flinke vorderingen maakte en bovendien reeds proeven gaf van ietwat dichterlijken aanleg. Dit laatste inzonderheid werd mij hoog aangerekend. Zoo had ik op achtjarigen leeftijd een vers gemaakt op de „Vergankelijkheid," puur uit innerlijke aandrift (2). Doch nu

gebeurde het, dat mijn moeder, die deze dichtproeve van haar begaafden BENJAMIN natuurlijk moest lezen, ze in handen gaf aan een boer, die des zondag morgens vóór kerktijd aan ons huis kwam om, onder het genot van een bittertje, het luiden van den torenklok af te wachten. Dat nam ik haar vrij kwalijk en ik zou den boer het papier wel hebben willen ontrukken, zoo hij geen deftig notabel man ware geweest. Waaraan mijn toorn vooral was toe te schrijven? Ik meen daaraan, dat ik voor mijzelven te weinig waarde aan dat vers hechtte, om er bij vreemden meê te pronken; doch daar ik dien boer voor den man hield die, ook tegen zijn beter weten, wel in staat was een vleijende lofrede op mij te houden en meteen de moedertrots een streelend compliment te maken, stond mij zulks zoodanig tegen, dat ik na zijn heengaan mijn moeder wegens haar handelwijze duchtig berispte.

Toen ik het rekenboek van J. VAN OLM en het „Bijvoegsel" op dat werkje had doorgerekend en ingeschreven, zette een ondermeester mij aan de algebra. De meester, zoo als het heette, had het niet verder gebragt dan J. VAN OLM; het Bijvoegsel was hem te zwaar. Dat hij vreemdeling was in de algebra bleek onder anderen op een koddige wijze. Ik vroeg hem, in zijn lessenaar gezeten, om hulp bij een algebraïsch voorstel. Driftig greep hij naar stok of plak, mij toesnaauwende: „deugniet, doe wijst ja wel, dat ik gijn algebra ken." Ik wist het inderdaad, en met een leugen op de lippen: „he meester, dat wist ik nijt," pakte ik gezwind mijn lei en ontkwam gelukkig zijn slagen.

De melodiën der psalmen en gezangen had ik op mijn duim, zoodat bij afwezigheid van den meester de ondermeester BOORMA, die een slechte zangstem had, mij tot voorzanger koos.

Ik moest meester worden. Ook het beroep van predikant lachte mij aan; doch daar de opleiding voor mijne ouders te kostbaar zou worden, werd ik voor het eerste bestemd. Mijn onderwijzer, zoo meende men, kon mij weinig verder brengen. Doch waar dan nu heen? Dat er eene onderwijzerskweekschool te Groningen bestond, wisten mijne ouders waarschijnlijk zoo min als ik. De keus viel alzoo op den onderwijzer BRANDT te Bellingewolde, die als een der knapste rekenaars in deze provincie bekend stond (3).

Op dertienjarigen ouderdom werd ik zijn leer- en kostjongen, hoofdzakelijk om mij in de rekenkunst verder te bekwamen. Rekenen was dan voortaan de schering en inslag mijner studiën, 's daags onder schooltijd in den schoollessenaar gezeten en 's avonds achter de huistafel, terwijl BRANDT in een boek lezende was of zich met iets anders onledig hield. Als huiselijk man was hij doorgaans bij de hand om mij te helpen. VENEMA's algebra en de meetkunst van MARTEN JELLEN ZUIDHOF heb ik bij hem uitgewerkt en ingeschreven; ook een gedeelte der oplossingen van den *Bundel* van OOSTWOUD moest ik inschrijven, al kon ik de vraagstukken dan ook niet oplossen. Nu en dan schreef ik ook een kunstmatig schrift, doch maakte hierin ook als kostleerling zeer middelmatige vorderingen (4). Mijne ambitie voor het schoonschrijven was aan mijn geringe vorderingen geëvenredigd en BRANDT zelf was geen fraaischrijver. Ook kreeg ik les in het pianospel, waarvan ik, nog t'huis zijnde, reeds de beginselen had geleerd bij D. WATERMAN, bij wien ik eenige bundels muziekstukjes vlug had leeren spelen. BRANDT onderwees mij in de beginselen van het koraalspel (5).

Kweekeling voor de school kon ik eigenlijk niet heeten; want terwijl ik onder de schoolles voor mijzelven zat te werken, werd het getal scholieren in mij met een privaat-

leerling vermeerderd, zonder dat ik BRANDT, door hem in het schoolwerk een handje te helpen, voor den van hem gevergden tijd eenig tegenwigt schonk. Het scheen, dat mijn hulp bij het schoolhouden als eene inbreuk werd beschouwd op mijn regt als kostleerling, zoodat de kweekeling daarin verloren ging. Consequent naar dat beginsel geredeneerd, wordt den jongen lieden op de Rijks-kweekscholen voor onderwijzers te kort gedaan, met daaraan modelscholen te verbinden, alwaar de kweekelingen in de gelegenheid worden gesteld, bij afwisseling aan alle klassen onderwijs te geven. Welk een contradictie! (6) Gelet op den tijd, dien BRANDT in de school voor mij moest uitkoopen en van de schooluren aftrekken, was het een geluk voor zijn leerlingen, dat ik geen lastige veelvrager was; integendeel, ik werkte onvermoeid en vroeg niet om hulp, voordat ik mij geheel buiten magte gevoelde, mijzelven te helpen. Andere kostleerlingen mogen, bij meer aanleg dan die mij gegeven was, grooter vorderingen gemaakt hebben; in vlijt en geduld heeft mij, denk ik, geen hunner overtroffen. Werden bij mijne avondstudie, als ik door hoofdpijn was bevangen, de cijfers mij meermalen als bont en blaauw voor de oogen; ik klaagde niet, maar werkte voort of er niets aan scheelde. Meester BRANDT was dan ook zeer wel met mij tevreden. Ik weet niet, dat hij, hoewel anders streng en driftig van aard, mij ooit zuur heeft aangezien, laat staan met woorden bestraft; hoewel ik bekennen moet, dat ik bij mijn werk meer door vrees dan door liefde werd gedreven.

Zoo had ik ruim een jaar te Bellingewolde doorgebragt, toen ik, om voor mij voldoende redenen — die echter buiten mijn leermeester omgingen — besloten had mijn kosthuis te verlaten, om tot de ouderlijke woning terug te keeren. De Voorzienigheid heeft het echter anders met mij gewild (7).

Eenige dagen of één dag vóór mijn besloten vertrek naar huis ontving BRANDT een brief van meester ABBINGA uit Winschoten, die mij daarin de betrekking van kleinen of derden ondermeester aanbood. Toen was ik veertien jaar oud. Wat voelde ik mij gelukkig bij zulk eene onverwachte uitkomst. En het was zeker streelend voor BRANDT, een kweekeling (ik zal het maar zóo noemen) van dien ouderdom als ondermeester te kunnen afleveren voor een klasse, die omstreeks 80 leerlingen telde.

Het stond bij mij vast, ik moest bij meester BRANDT in de leer, anders kon ik geen knap onderwijzer worden. Hoe hard den bedorven BENJAMIN het scheiden uit de ouderlijke woning ook viel, toch bleef ik vrijwillig een vierendeel jaars achtereen te Bellingewolde, eer ik mijn geboorteplaats weêr bezocht, opdat ik in den vreemde gemakkelijker het heimwee mogt voorkomen of overwinnen. Ik durfde geen jeremiades voor mijne ouders ontboezemen, uit vrees, dat dezen mij weêr t'huis zouden verlangen. Bij mijn neiging tot eenzaamheid, gepaard met menschenschuwheid, was ik gedurende mijn verblijf te Bellingewolde aan een zittend leven overgegeven, wat op mijn physieke ontwikkeling een schadelijken invloed moet gehad hebben.

Welk een vooruitgang, beter gezegd: welk een sprong! Een leerjongen zonder eenige practische opleiding voor de school is, als met een tooverslag, ondermeester geworden. Dit zou echter onder behoorlijke leiding zeer goed voor mij kunnen geweest zijn; doch daaraan juist ontbrak het mij te Winschoten geheel. Mijn patroon, ABBINGA, deed dagelijks, of ten minste nu en dan, een deftige wandeling door de drie schoollokalen en sprak 's maandags morgens en 's vrijdags namiddags een schoolgebed voor de drie klassen uit. Het is mij nog als zie ik hem op het bankje achter zijn schoollessenaar staan, terwijl de middeldeuren geopend waren.

Doch dit was dan ook al wat ik van hem in de school zag en hoorde (8). Mijn beide mede-ondermeesters gaven mij even weinig les als onze patroon. In de avondschool moest ik de leerlingen der tweede klasse onderwijzen, terwijl de eerste en tweede ondermeester met de hoogste klasse in een ander lokaal zich onledig hielden.

Bij zulk een geheel overgelaten zijn aan mijzelven, genoot ik nogtans eene aangename vrijheid, waarbij ik mij moest gewennen op eigen beenen te staan. Dit deed ik dan ook, hoe scheef dit veelal ook gaan mogt. Één staal hiervan zij voor den lezer genoeg. Boven sprak ik van het inschrijven van rekenkunstige oplossingen. Nu was het koraalboek van NIEUWENHUIZEN aan de beurt (9). Onvermoeid was ik bij dat in mijn oog voorname werk, maar zoo ijverig zelfs, dat ik onder den schooltijd en in mijn schoollessenaar gezeten, eenige malen een kwartier of langer daarmede doorbragt, meenende misschien te goeder trouw, dat die tijd er wel af kon; ik verdiende immers ook maar den kost. Maar o wee! ik werd door een mede-ondermeester bij die dagdieverij bespied en — verklikt. En nu werd ik door een der dochters van ABBINGA op de daad betrapt en kreeg een welverdiende bestraffing. Ik zondigde dan ook niet weêr.

Zoo bragt ik tusschen twee en drie jaren te Winschoten door en werd wel ouder, maar niet veel wijzer. Mijn zakgeld bestond in de opbrengst eener privaatles, die voor mijn mede-ondermeester te weinig afwierp. Ofschoon ik met dat geld niet verkwistend omging, een tijd lang kwam ik toch in de verzoeking het voor onnutte dingen en wat nog erger is uit te geven. Een al wat bejaarde ondermeester van een minzaam karakter en een beminnaar van vroolijk gezelschap, was zoo vriendelijk zich aan mij aan te sluiten, niet om mij in de studie van dienst te zijn, maar om mij tot deelgenoot van zijn niet al te kiesche conversatie te

maken, waarbij nog al een stuiver voor sterken drank werd uitgegeven. Daar hij slechts een karig loon verdiende, zal zijn beurs wel eens plat geweest zijn, welk gebrek hij op zijn wijze wist te verhelpen, b.v. door mij een onder de knie gegespten manchester broek te verkoopen, die mij heel mooi stond. Belagchelijk inderdaad voor een nog lang niet volwassen ondermeestertje; doch ik had in dat kleedingstuk een mannelijk voorkomen, vooral als ik daarbij mijn lange pijp rookte, en dit woog in mijn oog overvloedig op tegen de spotternijen, die de nieuwe broek mij op den hals haalde. Zoo ik mij wel herinner, woonde die lucht- en goedhartige kameraad slechts kort te Winschoten; in allen gevalle, ik liet mij niet al te ver door hem wegslepen, maar bleef een fatsoenlijk ondermeester; de verzoeker is tijdig van mij geweken.

Ik was zuinig op mijn geld, maar ook op mijn tijd? — Ja, dat weet ik zelf niet regt meer. Ik hield veel van lezen, maar was in mijn lektuur al vrij wat eenzijdig en daarbij grillig in de keus. De zoogenoemde handboeken in de verschillende wetenschappen waren voor mijn levendige verbeelding en mijn ietwat dweepachtig gevoel onuitstaanbaar om mij daarbij een uur achtereen te bepalen. WEILAND's spraakkunst was een van mijn minst geliefkoosde werkjes. Bij voorkeur las ik levendige geschiedverhalen, dichtstukken in gebonden en ongebonden stijl, godsdienstige bespiegelingen en paedagogische overdenkingen, liefst wat diepzinnig van inhoud en hoogdravend van stijl. Daarom stonden gedichten in den geest van HELMERS en FEITH in mijn schatting veel hooger dan verzen in den trant van TOLLENS. Over het algemeen werd mijn smaak aangetrokken door ernstig-sombere onderwerpen. Ik was veel meer geneigd tot het lezen van treur- dan van blijspelen. Ik verslond „*de holen des ongeluks en de verblijven der ellende*" van SPIESS.

Dat de reken- en meetkunst en algebra voortaan niet tot mijn geliefkoosde vakken behoorden, zal de aandachtige lezer van zelf begrijpen, zoo als hij gereedelijk zal inzien, dat zulk een temperaments- en zielsgesteldheid een belangrijken invloed op mijn toekomstige studiën en letteroefeningen moet gehad hebben. Hoezeer had ik bij zulk een mengeling van licht en schaduw leiding en teregtwijzing noodig. Waarlijk ik stond op een gladde baan.

Een geruimen tijd kreeg ik des zaturdags les bij schoolopziener WESTER, hoofdzakelijk in de taalkunde, en op zestienjarigen ouderdom gaf hij mij eene akte voor den vierden rang. Zijne opgaven in de privaatles waren enkel schriftelijk. Ware ik niet wat bang voor dien ouden heer in zijn deftige kamerjapon geweest, dan zou ik wel graag gezien hebben, dat hij mij wat meer mondeling had onderhouden.

'sWinters ging ik met andere jongelieden op de leercatechisatie bij Dominé CANNEGIETER, een buitengewoon groot, zwaar man, met een getrapte paruik. Hij was voor mij echter niet minder eerwaardig dan ontzagwekkend. Hij verstond, dacht mij, de kunst van vragen en uitlokken. Daar ik mij graag met godsdienstige onderwerpen bezig hield, schonk dat leeruur mij een waar genot en te meer, daar de Heer CANNEGIETER de minzaamheid zelve, om zoo te spreken een reus naar het ligchaam, doch naar den geest een kind, kinderlijk gezind was. Één proef, waarvan de herinnering nu nog een streelenden indruk bij mij verwekt. De les zou weêr beginnen. Dominé zat in het hoekje van den haard. Daar ik naast bij hem zat, reikte hij mij een lange kaars om die bij een gloeijende kool aan te steken. Terwijl ik hiermede wat ijverig of onhandig of wel van beide te gelijk te werk ging, ontglipte mij de kaars en viel in den aschkuil. Ik schrikte hevig, terwijl enkelen mijner mede-catechisanten een glimlach over mijn leelijke

positie niet konden verbergen. En wat deed de Heer CANNEGIETER? „Niets, och niets!" zeide hij op zachtzinnigen, medelijdenden toon. Een, twee, drie was de kaars opgerakeld en weêr ontstoken en eenige oogenblikken later was ik weder kalm, alsof er niets bijzonders gebeurd ware. „Een kleinigheid," moge men denken; doch ZSCHOKKE zou dit geval misschien onder de „*groote* kleinigheden" in de opvoeding tellen (10).

Op zestienjarigen leeftijd werd ik onderwijzer te Midwolda (Oldambt) bij den onderwijzer EBENS. Hier waren twee schoollokalen, door een scheermuur van elkander gescheiden. De laagste klasse, wier getal tot p. m. honderd beliep, was voor mijn rekening. Die verandering van woonplaats was, om verschillende redenen, voor mij welkom, onder anderen ook daarom, wijl ik te Midwolda eenige bloedverwanten had, die ik nu en dan kon bezoeken. Mijn nieuwe patroon, een goedhartig man, die echter niet voor onderwijzer in de wieg scheen gelegd te zijn, liet mij in de school in alles mijn gang gaan. In lust, ijver en bekwaamheid stond hij verre beneden mijn eersten onderwijzer; hij hield letterlijk school *om den broode.* Bij hem vond ik al weder niets tot onderrigting en opscherping, of het moest dit zijn, dat ik den naam had, in de theorie en praktiek van ons vak *boven* hem te staan. Had hij zich niet aan den sterken drank verslaafd, men zou in zijn dagen misschien van hem gezegd hebben: „ziedaar, een regte boeren-meester." Genoeg, mijn patroon ging in beroepstrouw even als in zijne finantiëele zaken gaandeweg achteruit. Zelden nam hij een boek ter hand. In zijne uiterst schrale bibliotheek, die geheel te mijner beschikking stond, vond ik naauwlijks een enkel boek over onderwijs en opvoeding, en aan geschikte handleidingen voor onderscheiden leervakken was er volslagen gebrek.

Men oordeele hieruit, hoe weinig zulk een patroon in staat was lust en bekwaamheid voor ons beroep bij mij aan te kweeken. Ik herinner mij zelfs, dat hij onder de namiddagles bij mij kwam, zeggende: „ik moet volstrekt een dutje doen; hoû intusschen het oog op de groote school tot ik terug kom." Ik had medelijden met den armen man, die welligt als landbouwer of hovenier op zijn plaats zou gestaan hebben, maar die voor de school en voor de studie zoo weinig paste, als het vijfde rad in den wagen.

Met EBENS had onder meer voor de school te Midwolda het vergelijkend examen afgelegd de onderwijzer DIRKSEN, toen op een geringe plaats in Oostfriesland werkzaam, later professor in de wiskunde te Göttingen. Daar EBENS echter reeds vóór het examen gepredestineerd was voor Midwolda (11), moest DIRKSEN zich met nommer één op het proces-verbaal vergenoegen. Hoe geleerd DIRKSEN ook was, in zijn practisch schoolwerk, volgens de geruchten, moeten hem de handen al vrij wat verkeerd hebben gestaan (12).

Hetzelfde getuigt men ook van den onderwijzer ANDERSON te Oude Schans, op wien een dankbaar leerling in de wiskunde het hier nevensgaande grafschrift heeft vervaardigd:

„Hier rust een schoolleeraar, de brave ANDERSON,
Die door verstand en deugd steeds aller harten won;
'sMans onvermoeide geest, belust om meer te weten,
Mag nu bij 't eeuwig licht zelfs hemelbollen meten."

„Zoo raken de uitersten elkaâr," dacht ik wel eens, wanneer zulke tegenvoeters in de wetenschap, als EBENS met DIRKSEN en ANDERSON, mij voor den geest kwamen. Gezette studie *vormt* wel den schoolman niet, maar zij is nogtans voor ieder, die lust en aanleg voor het onderwijs heeft, een vereischte tot het geven van degelijk onderwijs op elken leertrap.

Voor mijn theoretische opleiding waren zeker nuttig de onderwijzers-vergaderingen, waarin ik gedurende mijne ondermeesters-jaren mogt deelen. Ik verlangde naar den dag der algemeene jaarlijksche onderwijzers-vergadering, in Mei, te Winschoten, wanneer schoolopziener WESTER telkens optrad om een redevoering uit te spreken over de schoolwet van 1806. Vooraf zong de vergadering, onder geleide van den onderwijzer B. VAN DIJK, WESTER's waardigen opvolger in de school te Oude Pekela. Het is mij nog, als zie ik den man, met zijn slanke gestalte, oprijzen, als hoor ik zijn krachtige, zuivere stem bij het voorlezen en voorzingen van Gez. 163: „Looft God, laat ons Zijn naam ter eer!" Deze woorden, jaarlijks bij zulk een gelegenheid door een schaar van onderwijzers meerstemmig aangeheven, waren, hoewel ik ze als schooljongen reeds van buiten kende, telkens nieuw en frisch voor mij, vooral omdat zij weêrklonken in mijn godsdienstig gevoel. Ook de redevoeringen van WESTER, bij die gelegenheid uitgesproken, waren voor mij niet zonder vrucht.

Ik kan niet voorbij hier neêr te schrijven een fragment uit een toespraak door VAN DIJK aan WESTER, nadat deze zijn redevoering had gesloten; zie hier de letterlijke aanhaling: „Wij volgen niet de leerwijze van een PESTALOZZI, want die kennen wij niet; wij volgen niet de leerwijze van PRINSEN, want die kennen wij niet; ook niet de leerwijze van NIEUWOLD, want die kennen we evenmin; maar wij volgen de leerwijze van een man — en hier wees hij op den spreker — die met regt de *ijsbreker* mag genoemd worden." Deze woorden, voor ruim een halve eeuw uitgesproken, waren in den mond van VAN DIJK ongetwijfeld de taal der overtuiging; in onze dagen echter zou de man, die eerst op twintigjarigen ouderdom het timmermans-beroep met de school verwisseld had, anders gesproken en zou de

voor de provincie Groningen inzonderheid zoozeer verdienstelijke WESTER met andere ooren geluisterd, zich die overdreven lofspraak veel minder hebben aangetrokken. Deze gedachte mag echter de tegenwoordige schoolopzieners en onderwijzers, die op de schouders van het voorgeslacht staan, niet hoogmoedig maken.

Of is het dan te veel gevergd, als wij hun vragen: „waarom wordt PESTALOZZI bij uitnemendheid en teregt „de ijsbreker voor het verbeterd onderwijs" genoemd?" VAN DIJK was een schoolman, zoo als er in zijn tijd niet velen waren en toch, hoe weinig strooken de hier boven aangehaalde woorden met den eisch van PAULUS: „onderzoekt alle dingen en behoudt het goede!"

Mijn ondermeesters-tijdperk spoedt ten einde. Weinig en toch veel moet ik er nog van zeggen, eer ik mijne inleiding sluiten kan.

Op zeventienjarigen ouderdom was ik geëngageerd aan een meisje te Midwolda, WUBBINA NETES genaamd, dat reeds over de acht en twintig telde. Nog kort te voren had ik er in het geheel niet aan gedacht naar een wederhelft om te zien, zoolang mijn salaris nog te gering was om mij daarvan fatsoenlijk te kleeden; doch geheel onverwacht werd een voorname kleinigheid de aanleiding, waardoor ik met haar in kennis kwam, en, zonder met iemand hoegenaamd, zoover mij bewust, over mijn vrijaadje te hebben geraadpleegd, had ik het jawoord gevraagd en verkregen.

Maar „wie er t'huis een vogel op houden wil, moet zich eerst een kooi aanschaffen," zegt het spreekwoord. Zonderling kwam mij hier de fortuin te baat. Daar las ik eene oproeping van sollicitanten voor de vacante school te Euvelgunne, zijnde van den vierden rang. Ik werd natuurlijk aspirant. Mijn mededingers op het vergelijkend examen hadden den derden, een enkele den tweeden rang. De heeren BRUGSMA, onderwijzer aan de departements-kweekschool te

Groningen en G. H. VAN SENDEN, predikant te Middelbert, waaronder Euvelgunne *kerkelijk* behoort, vervingen als examinatoren de plaats van schoolopziener Prof. TH. VAN SWINDEREN. Ik werd met eenparige stemmen benoemd (13).

Mijn afscheidswoord aan Finsterwold.

„De lichtende punten in mijn leven wijd ik aan de wereld, de sombere gaan mij alleen aan." Met deze betuiging uit BULWER open ik dit mijn afscheidswoord. Met een paar dagen ga ik deze gemeente verlaten, waar ik twee en dertig jaren werkzaam was. Ik voel mij gestemd, enkel woorden van vrede en liefde tot u te rigten.

Hoe verschillend men alhier over mij en mijn werk moge oordeelen, ik ga naar elders met de zalige overtuiging, dat ik naar mijn beste weten en naar de mate mijner talenten onder u werkzaam was, om de schooljeugd tot aard- en hemelburgers op te leiden, naar eisch der wet, die den onderwijzer zoo kort als bondig voorschrijft, „*dat met en onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden*, *de verstandelijke vermogens der kinderen moeten worden ontwikkeld en zij zelven tevens opgeleid tot alle maatschappelijke en christelijke deugd.*"

Een moeijelijke, maar niet minder vereerende roeping. Die taak is onder u door mij volbragt, hoewel in zwakheid, nogtans met beroepstrouw. Zoude ik daarvoor mijnen God niet danken?

Mijn twee naaste voorgangers mogten ieder slechts *zeven* jaren onder u werkzaam zijn en werden opgeroepen om hun taak met den doodsakker te verwisselen. Hierbij noem ik den onderwijzer DIKBOOM, die in den krachtvollen leeftijd van zes en dertig jaren, na een slechts vierjarig verblijf te Oostwolda, bezweek. Ik daarentegen stond niet al-

leen een aantal jaren langer op mijn post, maar ik mag ook op veel meer gevorderden ouderdom dan dien zij bereikt hebben, mijn betrekkingen neêrleggen, om met de mijnen, zoo ik hoop, nog eenige jaren een gewenschte rust te genieten.

Een ander lichtend punt tijdens mijn verblijf onder u is, dat ik sedert Augustus 1864, en dus nog vier jaren lang, mogt werkzaam zijn in een nieuw en heerlijk schoolgebouw. Ik kan het moeijelijk in woorden uitdrukken, hoezeer mij daardoor mijn taak werd veraangenaamd en mijn geest als het ware verjongd. Het is waar: een ruim, helder en sierlijk schoolgebouw *vormt* wel niet den schoolman, maar het is toch een krachtig middel om hem naar ligchaam en geest te sterken, hem voor verflaauwing te behoeden en zijn ijver aan te wakkeren.

Als in het voorbijgaan moet ik daarom bij voorraad mijnen opvolger hartelijk geluk wenschen, dat hem hier zulk een begeerlijke werkplaats mag te beurt vallen, waar hij, zoo wij hopen, een reeks van jaren met alle magt werkzaam moge zijn om, opvoedend door onderwijs, de zaden van kunde en deugd in de kinderzielen te strooijen. Beschuldigt mij niet van hoogmoed, wanneer ik zeg: „in zulk een schoolgebouw kan de welgezinde onderwijzer niet verouderen, zichzelven niet overleven, neen, zijn portret zal in vergevorderde jaren nog passen in de lijst van zijn tijd."

In de lijst van onzen tijd? Naar dit doel heb ik althans *gestreefd* en mogt ik het slechts ten deele bereiken, ik weet het, ook dit neemt gij voor lief, al gevoelt ge slechts donker of ten halve, dat uw kinderen daarvan ook de vruchten mogten plukken, vruchten, die den grondslag uitmaken van waren vooruitgang in verlichting en beschaving, maar te gelijk in veredeling, in overeenstemming met de behoeften van den tijd.

Of ik gedurende mijn verblijf onder u gelukkig was? Ja en neen. Over het geheel beschouwd, heb ik in dit opzigt overvloedige reden om tevreden en dankbaar te zijn; het goede, het aangename in dien tijd mij te beurt gevallen, overtreft zeer verre het kwade, het onaangename, dat mij wedervoer; zoodat ik van harte kan instemmen met het gezangvers:

„Heer! hoe vele blijde dagen
Vloeiden zonder tegenheên,
Zonder kommer, vrij van plagen,
Als een klare beek daarheên.
Kwelden me immer leed of zorgen,
't Was slechts kort, en elken morgen
Als mij uwe zon verheugt,
Spelt ze mij vernieuwde vreugd."

Zulk een getuigenis zal misschien bij sommigen verwondering wekken, als ik er bijvoeg, hoe ik vijf en twintig jaren onder u had te kampen met een ligchaams-ongesteldheid, die ik met Paulus wel een *„een doorn in het vleesch"* mag noemen.

Sedert den ouderdom van vier en twintig jaar en dus zeven en dertig jaren had ik met die booze plaag te worstelen en het scheen, dat alleen de dood daaraan een eind zou kunnen maken. En wat is gebeurd? Sinds zeven jaren is die doorn in het vleesch van mij geweken en gevoel ik mij naar ligchaam en geest aanmerkelijk verjongd, zoodat ik wel zeggen mag: naar de jaren daalde ik op den levensladder, doch in omgekeerde reden ben ik in levenslust en levenskracht geklommen.

En die verlossing viel mij te beurt in een voor mij bijzonderlijk moeijelijk en zorgbarend tijdperk, zoodat men van mij zeggen mogt: „hij fleurt zelfs op in ramp en te-

genspoed." Van nature en uit beginsel man des vredes, heb ik nimmer een proces getart of uitgelokt; maar ik heb het gewigt daarvan goedsmoeds gedragen en verdragen, in spijt van het zwaard van DAMOCLES, dat aan een dunnen draad bevestigd, drie jaren lang mij boven het hoofd hing; want God schonk mij kracht naar kruis. Zou ik Hem daarvoor niet duizendmaal danken, dat genoemd zwaard mij niet in de school vervolgde en mij, voor zooveel ik mij herinneren kan, geen uur aan de nachtrust ontroofde; den gelukkigen uitslag nog daargelaten, die vooral ten opzigte van mijn kinderen belangrijke gevolgen had?

Een voor de tweede maal wederkeerend beengezwel was de aanleiding tot mijn ontslag als koster en onderwijzer te gelijk. Waarom moest deze hardnekkige kwaal juist zamenvallen met mijn vijf en zestigjarigen ouderdom? Oppervlakkig beschouwd scheen dit feit voor mij een ramp te zijn. En toch houd ik het in de gevolgen voor een zegen. Juist door zulk een zamenloop van omstandigheden was ik geneigd en, na bekomen uitnoodiging, dadelijk bereid een kontract met de kerk te sluiten, krachtens hetwelk ik dan ook binnen kort en onder toezegging van een behoorlijk pensioen, van mijn kerkelijke betrekkingen afstand deed, onder voorwaarde, dat ik ook mijn ontslag als onderwijzer moest vragen. Ware ik gezond gebleven, ik beken het, moeijelijk zou ik alsnog tot dien stap hebben kunnen besluiten, daar ik hoopte, nog eenige jaren genoemde betrekkingen te zullen waarnemen. Doch in dit geval had ik mij en Finsterwold misschien groote onaangenaamheden op den hals gehaald, waarvan het einde niet te voorzien en de uitslag voor mij in allen gevalle onzeker was.

De Voorzienigheid heeft het dan ook in deze lotsbeschikking wel met mij gemaakt. De omstandigheden in aanmerking genomen, kon ik niet anders zien, dan dat ik ook als

huisvader met een goed geweten het aanbod van wege de kerk moest aannemen en te gelijk als onderwijzer aftreden. Drie weken zijn er sinds dien tijd verloopen, en ik verklaar bij dezen, gemeente van Finsterwold, dat ik tot nu toe geen oogenblik spijt gevoelde wegens den door mij gedanen stap. Gij verheugt u of billijkt ten minste, dat men mij van wege de kerk een mild pensioen heeft verstrekt, zoodat ik voor het toekomende met geen broodzorgen zal behoeven te kampen. Maar is het u ook niet aangenaam, dat ik met het mij toegewezen pensioen wel voldaan ben? Zou men met het oog op deze overeenstemming niet schier geneigd zijn te zeggen: „het einde goed alles goed?"

Zeker stemdet ge met mij in toen ik vóór vijftien jaren de woorden van Gellert: „Ik heb vijftien jaren geleefd en vele wederwaardigheden des levens ondervonden" tot de mijne maakte. Ik voeg hierbij: ook sedert dien tijd hebben 's levens rampen en ongeneuchten mij niet verschoond. Gij vraagt welligt, hoe ik onder die velerlei bezoekingen staande ben gebleven niet alleen, maar in spijt van een zwaarmoedig temperament en een van nature gevoelig gestel, mij zelfs in een doorgaande opgeruimdheid en kalmte van ziel mogt verheugen.

Uwe antwoorden op die vraag zouden welligt verschillend zijn en het zou mij niet verwonderen, dat sommigen, ja velen uwer hier den bal mis zouden slaan.

„Dezen zouden welligt zeggen: „gij vertrouwdet op de deugdelijkheid uwer zaak," genen: „de toegenegenheid van de meerderheid uwer dorpgenooten kwam u te baat;" nog anderen: „de steun van goede vrienden met raad en daad heeft u gesterkt." Een en ander heeft ongetwijfeld krachtig bijgedragen om mij een riem onder het hart te binden, en ik zal die deelnemende harten in mijn lot in dankbare herinnering houden. Maar het eenige doortastende middel, dat

onder zoo veel strijd en bezwaar dien sterkenden en troostenden invloed op mij had, was — de godsdienst. Van jongs af gewend elke wisseling in 's menschen lot te beschouwen als een godsbeschikking, zag en erkende ik bij het toenemen der jaren, in alles wat mij overkwam, eene almagtige en alwijze vaderhand, „die niet plagen kan uit lust tot plagen." En zoo werd het meer en meer mijn zinspreuk: „wat God doet is welgedaan."

Al zijn mijn geloofsbegrippen met de aanwassende jaren aanmerkelijk gewijzigd; de godsdienst zelve, als een levenskracht, bleef mij onder al die afwisselende opvattingen het hoogste, het boven alles onschatbare. Even goed, ja nog beter dan vóór vijftig of vijfentwintig jaren kan ik instemmen met den dichter, waar hij zingt:

„Ja, JEZUS leer, zoo rein, zoo edel,
Versterke uw hart, verheffe uw' schedel
In nood, vervolging, woede en brand;
't Geloof zij u een staf door 't leven,
Doe u langs steilte en afgrond streven
Naar hooger, beter vaderland.

't Geloof wordt in den proefstrijd vaster;
't Geloof zij 't schild, wanneer de laster
Uw doel miskent, uw deugd bespot;
't Geloof sticht diamanten muren;
't Geloof kan tijd en graf verduren:
Daar, waar 't geloof is, daar is God."

In die vaste overtuiging, dat God onze Vader is, door het christendom in het hart geplant, moeten alle verschijnselen in de natuurlijke en zedelijke wereld en dus ook al onze lotwisselingen dienstbaar worden tot onze ontwikke-

ling en volmaking of, zoo als PAULUS het krachtig uitdrukt: „alles is het uwe."

En hoe kon het anders, dan dat ik uwen aan mijn leiding toevertrouwde kinderen datgene poogde in te prenten, wat maar mijne eigene ervaring „'s menschen eenigen troost uitmaakt in leven en in sterven?"

Ik sluit met een berijmde variatie op de boven aangehaalde kernspreuk van PAULUS:

„Wat immer ons op aarde ontbreekt,
't Is God bekend: Zijne almagt spreekt,
Straks dient ons alles op Zijn' wenken;
Wat zal Hij met zijn Zoon niet schenken!
Ja, hemel, aarde, leven, dood,
't Is alles 't onze, in allen nood,
't Is vreugde in U, die sterkte geeft:
't Zij ons genoeg: *Gij, Vader, leeft!*"

Finsterwold, E. MOLEMA,
23 Mei 1868. *Rustend hoofdonderwijzer.*

Zie daar, lezer, een korte schets van mijn school-, kweekelings- en ondermeesters-jaren die, dacht mij, de beloofde „Bladzijden uit mijne onderwijzers-loopbaan" moest voorafgaan. Wat toch zoudt ge zeggen van een reisbeschrijving, die aldus begon: „Den 20 Mei 1867 vertrok ik van Finsterwold naar Parijs en Italië — Londen of Zwitserland — en kwam 8 Junij op de plaats of in het land mijner bestemming aan," zonder met een enkel woord te vermelden, welke koers genomen en wat den reiziger onderweg wedervaren is? Dit zoudt ge toch ook wel gaarne willen weten, als behoorende tot de reisbeschrijving, of het moest zijn, dat de heênreis maar onaangeroerd werd gelaten, omdat het reizen, zoo als KOETSVELD — en mijns inziens niet ten onregte — beweert, in den regel maar vervelend en slechts

in zoover aangenaam, intéressant is, als het middel om ons te bestemder plaats te brengen. Die taktiek, om bij een reisbeschrijving als het ware met de deur in huis te vallen, moge goed zijn voor den aspirant naar een vacante school op het vergelijkend examen; den publieken schrijver zou ze niet dan in een exceptionneel geval vergeven worden.

Het zou immers niet voor de eerste maal gebeuren, dat een schets van het vice versa weinig minder of zelfs even onderhoudend was als een beschrijving van vreemde streken zelve.

Dit waren ook de leidende gedachten bij wat ik ter neêr schreef vóór ik de „Bladzijden" onder handen neem.

Maar ik had hiervoor nog eene andere, gewigtiger reden, t. w. dat zulk eene inleiding dienen kon of liever volstrekt noodig zou zijn tot regt verstand van hetgeen volgen zal, een sleutel zou aanbieden van veel, wat mijne onderwijzers-loopbaan zal bevatten; „immers in het verleden ligt het heden, in het heden, wat de toekomst baren zal." In mijn geval is het van geen belang, hoe de feiten in tijdsorde naast elkander liggen of op elkaâr volgen, dan slechts in zoover het een uit het ander is voortgekomen.

Hiermede neem ik van den lezer vooreerst afscheid, wenschende hem een geduldig afwachten van hetgeen mijne eerste „Bladzijde" zal opleveren.

AANTEEKENINGEN OP HET VOORGAANDE.

(1) „*Als eerlijk verdiend*," t. w. volgens de publieke opinie van die dagen; in onzen tijd zouden ouders en kinderen over de in den tekst bedoelde straffen een ongunstiger oordeel vellen, en voorwaar te regt. Het zou echter zeer onbillijk zijn, wanneer men den onderwijzer van vóór vijftig en meer jaren met de maat onzer meer verlichte dagen wilde meten.

(2) „*Puur uit innerlijke aandrift*,” en niet om de eer? kan men vragen, en dat bij een jongen van acht jaar? zou dan het eergevoel daarbij niet in het spel komen? Maar dat beweer ik ook niet; ik herinner mij nog zeer wel, hoe de goedkeuring mijner ouders mij streelde; doch ik wilde voornamelijk zeggen, dat blijkbaar overdreven lofspraak en vleitaal mij tegenstond, zoodat aan den eenen kant het vers naar mijn gevoel niet waard was daarmede ophef te maken en aan den anderen kant *te* goed om het zulk een man in handen te geven, en dat men de paarlen niet voor de zwijnen mag werpen. (Of ik echter toen reeds dat spreekwoord kende en daaraan gedacht zou hebben, hieraan twijfel ik zeer). Het genoegen dat ik smaakte in de althans welgemeende lofspraken mijner moeder, was meer van een *zedelijken* aard.

(3) Hierbij moet ik opmerken, dat in der tijd de knapste onderwijzers in het rekenen uit Oost-Friesland waren gekomen: behalve Brandt en Anderson, in den tekst genoemd, hadden wij nog Bosch te Oostwold (Oldambt), Bödeker te Eexta en Marten Jellen Zuidhof te Veendam.

(4) Als een bijzonderheid van mijn schooljaren deel ik het hiervolgende meê: Toen ik de eerste les in de schrijfkunst ontving, schreeuwde en spartelde ik er tegen, dat ik met de regterhand zou schrijven; zoo erg was mijn verzet daarbij, dat de ondermeester, die achter mij stond, nog een kweekeling te hulp moest roepen, om mij de pen in de regterhand te houden; ik wilde volstrekt met de *linkerhand* schrijven. En waarom? Omdat ik door en door linksch was. Ik dacht naderhand wel eens: waarom leerde men mij dan ook niet met de *linkerhand* schrijven? Mij dunkt, dit zou ik als kind gemakkelijk geleerd hebben en zulks zou immers zeer goed kunnen te pas komen.
Die linkschheid is mij zoodanig bijgebleven, dat ik op bijna acht en twintigjarigen leeftijd de viool beoefenende, om, op aanzoek der ouders, aan eenige jongens les te kunnen geven, dat instrument reeds maanden achtereen had bespeeld, toen niet een mijner leerlingen — van welke twee à drie hun leermeester in vlugheid al schielijk vooruit waren — maar iemand anders mij zeide, dat ik de

snaren verkeerd had geplaatst. „Wel," was mijn antwoord, „ze liggen immers in de gewone volgorde." „Juist" zeide hij, „maar gij speelt met de linkerhand."

(5) Ziet hier een curiositeit onder de avondpreek. Daar BRANDT van huis moest, vroeg hij mij, of ik dien avond het kerkorgel durfde bedienen. Dat nam ik aan. Toen het eerste, tweede of derde gezang was afgelezen, sloeg ik aan. Geen toon. Zoo deed ik nog eenige malen, maar het orgel bleef zwijgen. Ik wist echter raad: ik keerde mij schielijk om en plaatste mij voor den lessenaar om het lied voor te zingen. Daar ik met het opzoeken wat haastig in de weer was, kwam de onderliggende Staten-bijbel aan de gleê en plofte neder in den middelgang. Aanstonds daarop hoorde ik het gekreun der balgen. Ha, dacht ik, de orgeltrapper is wakker geworden door den val van dat boek, en zoo was het; want toen ik mij gezwind weêr op de orgelbank plaatste, sprak het orgel; ik speelde zoo goed en kwaad het wilde en de orde was hersteld. Maar, vraagt men, waarom wektet gij den balgentreder niet? Vraagt dat nog eens en mijn antwoord moet zijn: „haastige spoed is zelden goed." Het ging hier al even zoo als met het opsteken van de kaars bij Dominé CANNEGIETER. Bij het uitgaan der kerk kreeg ik, na gegeven inlichting, van de beide predikanten in plaats van een bestraffing, gelijk ik gevreesd had, een bloempje; ik had mij dapper gedragen, maar de orgeltrapper, die moest een duchtige vermaning hebben.

(6) Hierbij komt mij voor den geest een onderwijzer, die, zoo pas van de Rijks-kweekschool gekomen met de akte voor hoofdonderwijzer, mededong naar een der beste scholen in deze provincie. Hij kwam op het drietal, en ofschoon de gemeenteraad overigens wel een goed oog op hem had, meende men echter hem niet te mogen benoemen, wijl hij in de praktijk van het onderwijs nog geen ondervinding had, en wat beteekent theorie zonder praktijk? In aanmerking genomen, dat kweekelingen op een Rijks-kweekschool in de gelegenheid worden gesteld *alle* klassen te onderwijzen en dat wel op een daartoe aan die inrigting verbonden *model*school, dan is het oordeel van den gemeenteraad slechts ten halve waar; want, vraag ik, zou men dan beter doen met iemand te benoemen die eenige

jaren schier uitsluitend de laagste of tweede klasse onderwezen had, gelijk met steller dezes b.v. het geval was? Hiermede wil ik echter geenszins beweren, dat een onderwijzer van 23 jaren, zoo hij n°. 1 op het examen krijgt, de geschiktste, laat staan de *bekwaamste* zou moeten wezen; ook hier is van toepassing: „ondervinding is de beste leermeesteres."

(7) Dat woord „Voorzienigheid" ergere den lezer niet. Hier spreek ik mijne innige overtuiging uit. Ik heb van kinds af leeren gelooven, dat de Voorzienigheid niet alleen gaat over de wereld in haar geheel, maar dat zij ook het lot van elk individu bestuurt met wijsheid en goedheid. Een waar paedagoog zal immers om het bosch de enkele boomen niet voorbijzien; en hoe zou dan de hemelsche opvoeder dat kunnen? Van achteren beschouwd, zag ik het al meer en meer, dat Gods leiding met mij — wel voor ons, maar niet voor den Alwetende bestaat er toeval — in verband met mijn natuurlijken aanleg juist geschikt was voor mijn hoogere bestemming, al beweer ik hiermede niet, dat ik die overeenstemming in elk bijzonder geval duidelijk kon aanwijzen. Ook in zoover Hij mijn dwaasheden en misstappen wist dienstbaar te maken aan mijn hoogere ontwikkeling, noem ik mij *een kind der Voorzienigheid*, en in dat geloof heb ik bij de afwisselende opvatting in het godsdienstige mij altijd wel bevonden. Dit is mijn christelijke godsdienst, die ik in elke gemengde school zonder omzien aan de leerlingen zou inprenten.

(8) Bij het middagmaal was hij onze voor- en nabidder. Hoe goed hem dit anders stond, hinderde het mij echter, dat hij een formuliergebed opzeide en dus niet sprak, zoo als de geest geeft uit te spreken. Ook zijn schoolgebeden, hoe eerbiedig anders de uiterlijke voordragt mogt zijn, hadden hetzelfde gebrek.

(9) Dat koraalboek heb ik zelfs in duplo afgeschreven, daar het eerste afschrift mij niet mooi genoeg was. Daarenboven nam ik copij van LUSTIG's Psalmen. Welk een schrijfwoede! Welk een tijdverlies! Een dier afschriften van NIEUWENHUIZEN heb ik naderhand verkocht; mogt dat niet heeten: „hij verspeelt tienmaal zooveel aan de lont als hij met den oorlog verdient? Doch een waarschuwing tegen zulk een dwaasheid acht ik in onze dagen naauwelijks meer noodig.

(10) Waarlijk op die magt van het kleine, vooral met betrekking tot de zedelijke vorming, heeft de onderwijzer te midden van zijn scholieren wel te letten in opzigt tot houding, woord, toon en gebaar. Het kind hoort en ziet scherp op deze punten. Men zou die zedelijke magt kunnen vergelijken bij de magt van het kleine in de stoffelijke wereld, zoo als Prof. HARTING in tal van voorbeelden op een treffende wijze heeft aangetoond. Ook uit dit oogpunt beschouwd, heeft het diep menschkundige boekske: „*De kleine vossen*" of „*de verstoorders van ons huiselijk geluk*," door Mrs. HARRIET BEECHER STOWE, zeer groote waarde.

(11) Gij vraagt misschien: „hoe kon een onderwijzer als EBENS voor een school als die te Midwolda gepredestineerd zijn? Hij had vroeger den naam *goed schoolhouder*, van wien de kinderen veel hielden en die niet onder de negen en negentig kon gerekend worden. Ongelukkig was hij, in plaats van met zijn tijd voorwaarts te gaan en zich alzoo op te heffen, staan gebleven niet alleen, maar van lieverlede gedaald en, bij het misbruik van sterken drank — hoewel ik hem nooit dronken zag — verflaauwde hij al meer en meer, zoodat men hem eindelijk zijn ontslag moest geven.

(12) Ik zag DIRKSEN te Winschoten te midden van een digten drom kermisgangers en in een hoogen wagen gezeten. Hij zag er zeer bleek en afgetrokken uit. Met eene uitdrukking der grootste onverschilligheid blikte hij onbewegelijk voor zich heên, alsof hij van het heele kermisgewoel niets zag of vernam. Dominé VAN SENDEN, 's professors reisgenoot en voerman, die met de zweep in de hand juist weder wilde opstijgen, vroeg mij, terwijl hij op zijn reismakker wees: „kent gij dien man?" De professor scheen van onze korte woordenwisseling niets te vernemen, zijn blik bleef even strak in dezelfde rigting. „Dat is DIRKSEN," zeide VAN SENDEN. Ha! dacht ik, nu verwondert het mij in het geheel niet meer, dat meester DIRKSEN niet tot de kinderkens kon afdalen.

(13) „Met eenparige stemmen benoemd?" vraagt gij welligt verwonderd; „hadt gij dan n°. 1 op het examen?" Lang naderhand hoorde ik van VAN SENDEN, dat men de sollicitanten niet genommerd had en dat de keus op mij was gevallen, niet zoozeer om het-

geen ik getoond had *te zijn*, meer, daar men uit mijn werk gemeend had te mogen opmaken, dat er wel iets uit mij *worden* kon. Ik las en zong met de volle mannenstem, was volgroeid en had zelfs mijn ringbaard. Mijn bedaard en niet winderig voorkomen had ook een goeden indruk te weeg gebragt.

Had men van mijn engagement geweten, denkelijk ware men mij voorbijgegaan; want de inkomsten te Euvelgunne, geheel uit schoolgeld bestaande, waren te gering om er een vrouw en, wat er meer volgt, op te houden.

„Molema!" zeî de heer Brugsma bij zijn afscheid, „gij komt toch ook op de hulples?" Zoo als ik toen voor het eerst te weten kwam, gaf hij des zaturdags een uur les aan kweekelingen en ondermeesters in en om Groningen. De lezer begrijpt, dat ik deze uit*noodiging* gretig aannam; want de afstand tusschen Groningen en Euvelgunne bedraagt slechts een half uur.

10 Julij 1868.

SCHOOLNIEUWS.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 445.)

Bij Kon. besluit van den 8 Julij 1868, n°. 32, is pensioen verleend:

aan P. C. Neelmeijer, gewezen hoofdonderwijzer te *Ede*, ten bedrage van *f* 466;

aan G. van Mameren, gewezen hoofdonderwijzer te *Kapel Avezaath*, gemeente *Zoelen*, *f* 400;

aan G. Geene, gewezen hoofdonderwijzer te *'s Gravendeel*, *f* 633.

aan H. Steenbeek, gewezen hoofdonderwijzer te *Strijensas*, gemeente *Strijen*, *f* 228.

NORMAALLESSEN.

GELDERLAND.

Bij de normaallessen te *Arnhem* en te *Zutphen* zijn vier Rijks beurzen, elk van *f* 250, vacant gekomen; tot begeving van welke een vergelijkend examen is gehouden tusschen de 19 sollicitanten, die zich daarvoor hadden aangemeld.

Overeenkomstig den uitslag van dat examen zijn, bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche

Zaken, van den 24 Junij j. l., n°. 229, 5de afd., die beurzen toegewezen aan J. LINDEBOOM, van *Brummen;* E. PETERS, van *Spankeren;* G. H. TE BOEKHORST, van *Westendorp*, en H. VAN LOOHUIZEN, van *Almen*, de drie eerstgenoemden bij de normaallessen te *Arnhem* en den laatstgenoemden bij die te *Zutphen.*

Ten gevolge van het verkrijgen der acte als hulponderwijzeresse door Mejufvrouw A. VAN BODEGEM SMITH, kweekelinge aan de kweekschool voor onderwijzeressen te *Arnhem*, is eene Rijkstoelage van *f* 300 vacant gekomen.

Na gehouden vergelijkend examen tusschen 23 sollicitanten, is die toelage, bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 24 Junij j. l., n°. 228, 5de afd., toegekend aan AGATHA JACOBA CHIVAT, van *Zierikzee*, die bij het examen het meest heeft uitgemunt.

ZUIDHOLLAND.

Voor de opengevallen vier Rijksbeurzen bij de normaallessen te *'s Gravenhage*, *Dordrecht* en *Gouda* is een vergelijkend examen gehouden, waaraan door 9 jongelieden is deelgenomen.

Overeenkomstig den uitslag van het examen zijn, bij beschikkingen van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 30 Junij j. l., n°. 183 en den 10 Julij daaraanvolgende, n°. 189, 5de afd., verleend de navolgende beurzen:

eene van *f* 400 aan D. P. REGT, van *Waddinxveen*, bij de normaallessen te *'s Gravenhage;*

eene van *f* 370 aan J. L. P. DUIJSER, van *Leiden*, bij de normaallessen te *Dordrecht*, en

eene van *f* 250 ieder aan J. C. BRANDT, van *Bodegraven*, en J. QUAST, van *Dordrecht*, bij de normaallessen te *Gouda.*

NOORDHOLLAND.

Door het met gunstig gevolg afleggen van het examen als hulponderwijzeres door MARGARETHA JOHANNA SANDBERG en JANKE VAN DER VEEN, zijn twee Rijksbeurzen, elk van *f* 300, bij de oefenschool tot opleiding van onderwijzeressen te *Amsterdam* opengevallen.

Overeenkomstig den uitslag van het gehouden vergelijkend examen, waaraan door 18 meisjes werd deelgenomen, zijn die beurzen, bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 16 Julij j. l., nº. 170, 5de afd., toegewezen aan MARGARETHA CHARLOTTA ENGERINGH, van *Bergen op Zoom*, en IJTJE VEENMAN, van *Medemblik*.

ZEELAND.

Ten gevolge van het verkrijgen der acte als hulponderwijzer door W. DEN HOLLANDER, kweekeling bij de normaallessen te *Middelburg*, is eene beurs van *f* 250 vacant gekomen.

Aan het vergelijkend examen tot begeving dier beurs hebben slechts twee jongelieden deelgenomen, van welke het best is voldaan door C. DEN HAMER, van *Groede*, wien derhalve door Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van den 24 Junij j. l., nº. 226, 5de afd., de vacante beurs is toegewezen.

DRENTHE.

Voor de twee nog openstaande beurzen van *f* 200 bij de normaallessen te *Meppel* heeft een nader vergelijkend examen plaats gehad. Het best is voldaan door ROELOF SCHUILING,

van *Annen*, en WILLEM·LAMBERTUS VAN MUIJLEWIJK, van *Veenhuizen.*

Genoemde jongelieden zijn derhalve, bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 24 Junij j. l., n°. 225, 5de afd., met de openstaande beurzen begunstigd.

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

GELDERLAND.

Vijfde schooldistrict.

Aalten. Den 15 Junij j. l. hielden de onderwijzers in het vijfde schooldistrict van *Gelderland* hunne zevende algemeene jaarlijksche bijeenkomst in het schoolgebouw alhier, waaraan 51 hoofd- en hulponderwijzers deelnamen, terwijl bovendien eenige in het onderwijs belangstellende genoodigden, de HH. Burgemeester en Wethouders en de Voorzitter der Plaatselijke Schoolcommissie, de bijeenkomst van het begin tot het einde bijwoonden.

Nadat den onderwijzers door de leden van het Gezelschap *Aalten-Wisch* het welkom was toegezongen, opende de Voorzitter-Schoolopziener de vergadering. Hij maakte in eene korte voorafspraak eerst melding van hetgeen in het afgeloopen jaar in dit district had plaats gehad en sloeg toen een blik op hetgeen in de laatste eeuw met het onderwijs, vooral in *Gelderland*, was voorgevallen. Hierop sprak de Heer D. STEGEMAN, hoofdonderwijzer te *Aalten*, eene welbewerkte rede uit over het doel van het onderwijs bij de ontwikkeling en vorming der jeugd naar aanleiding van art. 23 der wet van 1857.

Na eene korte pause bragt de commissie ter beoordeeling

der ingezonden schoonschriften haar verslag uit; daaruit bleek, dat de eereprijs voor hulponderwijzers met eenparige stemmen was toegekend aan P. M. GEUBBELS, te *Lichtenvoorde* en het getuigschrift aan H. A. R. VECHTMANN, te *Winterswijk*, terwijl de prijs voor kweekelingen was toegekend aan E. KOBES, te *Sinderen*, en het getuigschrift aan D. J. SOMSER, te *Terborg*.

Vervolgens werd de rekening van den Penningmeester nagezien, welke sloot met een batig slot van *f* 9.50, daarna werd door het gezelschap *Ruurlo* het aftredend bestuurslid, de Heer J. VAN DER VEEN, bij acclamatie herkozen.

Thans ging men over tot de bespreking der volgende punten: 1°. Wat kunnen onderwijzers doen, opdat de Openbare en Bijzondere school een gunstigen invloed op elkander uitoefenen? 2°. De studie van den kweekeling en hulponderwijzer. 3°. Is het noodig bij het voortgezet spellen in de middelste klasse de oude benaming der letters te leeren? 4°. Eenige wenken en opmerkingen bij klassikaal en hoofdelijk onderwijs. 5°. Hoe moet de Nederlandsche geschiedenis in eene streek als deze onderwezen worden op de lagere school? 6°. Aan vele lagere scholen wordt in de tusschenuren of avondschool onderwijs gegeven in ééne of meer levende talen. In hoeverre is dit verkieslijk; hoe zal dit onderwijs ingerigt moeten zijn; en op welken leeftijd dienen de kinderen daarmeê een aanvang te maken?

Deze punten, door de inzenders ingeleid en door de leden besproken, gaven tot veelvuldige gedachtenwisseling aanleiding, zoodat er menige praktische denkbeelden werden medegedeeld, en deze bijeenkomst, even als die van vorige jaren, weêr hoogst nuttig mag genoemd worden.

Onderwijl men daarop eene wandeling door en om het dorp deed, had door de zorg der feestcommissie in het ruime schoollocaal alles eene andere gedaante gekregen door het

opbrengen van brood met zijn toebehooren. Onder het genot hiervan was men nog een paar uren genoeglijk bijeen en scheidde men wel voldaan na het aanheffen van het *Vaarwel* door het gezelschap *Aalten-Wisch*, terwijl men huiswaarts keerende de bewustheid medenam dezen dag weder nuttig en tevens aangenaam te hebben gesleten.

OVERIJSSEL.

Vierde schooldistrict.

Carelshaven. De hoofd- en hulponderwijzers uit *Twenthe* hielden den 8 Julij j. l. hunne dertiende jaarlijksche vergadering onder de leiding van hunnen hooggeachten Voorzitter, den Schoolopziener uit het vierde district, bijgestaan door zijnen waardigen Ambtgenoot, den Schoolopziener uit het achtste district dezer provincie.

De Voorzitter opende de vergadering met de leden hartelijk welkom te heeten, wenschende dat de geest van broederliefde en eensgezindheid ook door deze vergadering moge bevorderd worden.

Hierna werden de notulen van de vorige vergadering gelezen en goedgekeurd, waarna de Heer E. Hoogers, hoofdonderwijzer te *Weerselo*, het spreekgestoelte beklom, en in eene keurige, boeijende rede, ten onderwerp hebbende: *de Geschiedenis, stof tot zedelijke vorming* aantoonde:

1°. dat de Geschiedenis ruime stof oplevert tot vorming van een deugdzaam karakter;

2°. dat uit de Geschiedenis overtuigend wordt bewezen, dat goede en kwade handelingen zich zelven loonen of straffen, waardoor het bewustzijn, in ons aanwezig, voedsel kan erlangen, en

3°. hoe eene alles besturende Voorzienigheid de lotgevallen van menschen en volken, tot bereiking van zijne oogmerken, regelt, waardoor het geloof en het vertrouwen op dien Hemelvader kan worden versterkt.

Nu had men eene kleine pauze, waarin de ingekomene schriften en kaarten van hulponderwijzers en kweekelingen ter bezigtiging werden gesteld. Velen erkenden met groot genoegen, dat ook in deze vakken, vooral door kweekelingen, uitmuntende vorderingen waren gemaakt.

Bij het hervatten der werkzaamheden werden de naambriefjes der bekroonden geopend, waaruit bleek dat voor hulponderwijzers aan het schoonschrift, geteekend met de spreuk: *Als apen hooge klimmen willen, dan ziet men eerst hun naakte billen*, de prijs was toegekend, en waarvan de schrijver bleek te zijn: J. Grooters, hulponderwijzer te *Hengelo*, en dat van het schrift met het motto: *Mundus vult decipi*, als het eerste zeer nabijkomende, loffelijke vermelding zoude gemaakt worden; hiervan was de schrijver: J. Simons, hulponderwijzer te *Lutte*, gemeente *Losser*. Van de kweekelingen waren tien schriften, waaronder zeer schoone, ingekomen. De prijs is behaald door het schrift geteekend: *Al doende leert men;* zijnde hiervan schrijver: J. Spenkelink, kweekeling te *Markelo;* eervolle vermelding is toegekend aan de schriften met de motto's: *Eendracht maakt macht; Rust maakt roest*, en: *Moed verloren alles verloren;* hiervan zijn de schrijvers: J. Grootenhuis, H. Somberg en H. Visscher, de eerste kweekeling bij den Heer Roest en de twee anderen bij den Heer Hoogenkamp, beiden te *Almelo*.

Nog was er een wedstrijd in het schrijven van hoofdletters, waarin voor de hulponderwijzers de prijs is behaald door het schrift, geteekend: *Rust, roest;* schrijver G. J. Oldeman, te *Wierden*, en loffelijke vermelding voor het

schrift, geteekend: *Oefening;* schrijver J. A. KRUISSELBRINK, te *Enschede.* Van de kweekelingen werd de prijs behaald door het schrift met de spreuk: *Hoogmoed komt voor den val;* schrijver: J. DROSTE, te *Vasse*, gemeente *Tubbergen;* loffelijke vermelding voor de schriften met de motto's: *Geen goud zonder schuim* en *Vooruitgang is mijn streven;* schrijvers: J. F. TEN BRUGGENCATE en D. DE BRUIN; de eerste kweekeling bij den Heer HOOGENKAMP te *Almelo* en de tweede te *Ootmarssum.*

Voor het teekenen eener kaart van *Twenthe* waren ingekomen: eene kaart van een hulponderwijzer en vijf kaarten van kweekelingen. Aan die van den hulponderwijzer werd loffelijke vermelding toegekend, en aan die der kweekelingen, wegens hare keurige netheid, elk een prijs. Bij het openen der naambriefjes bleek de vervaardiger van de eerste te zijn: G. J. OLDEMAN, te *Wierden*, en die der kweekelingen: J. F. TEN BRUGGENCATE, H. SOMBERG, A. H. GERARD, H. VISSCHER, allen kweekelingen bij den Heer HOOGENKAMP, te *Almelo*, en J. SPENKELINK, kweekeling te *Markelo.*

Hierna ging men over tot het behandelen der opgegevene werkzaamheden, die deze waren:

a. Hoe zult gij de geschiedenis op de school onderwijzen?

b. Hoe rigt gij uw onderwijs in om uwe leerlingen in het maken van schriftelijke opstellen te bekwamen?

c. Welke is het doel van onderwijzers-vereenigingen?

d. Wat moet bij geschiedkundige opstellen inzonderheid in het oog worden gehouden?

Van elk dezer punten werden door den Heer HOOGERS duidelijke bepalingen gegeven, hoedanig zijne ziens- en handelwijze hieromtrent was. Vele andere onderwijzers gaven een kort overzigt hunner methode; dit gaf aanleiding tot eene veelzijdige beschouwing der opgegevene punten, waaruit

voor den opmerkzamen onderwijzer menige nuttige wenk kon getrokken worden, om die vervolgens dienstbaar te maken aan de hem toevertrouwde jeugd.

De werkzaamheden hiermede afgeloopen zijnde betrad onze waardige Voorzitter nogmaals het spreekgestoelte; bedankte den Heer HOOGERS voor zijne goede leiding der werkzaamheden en de vergadering voor hare trouwe medewerking; benoemde het gezelschap *Delden* tot voorzittend der volgende bijeenkomst, noodigde den Heer J. F. RESSING, hoofdonderwijzer te *Delden* uit, dan de spreekbeurt te willen vervullen en de werkzaamheden te regelen, en eindigde met den wensch, dat wij elkander dan allen in gezondheid weder mogten aantreffen.

Vervolgens plaatste men zich aan een eenvoudigen, doch welvoorzienen, disch, waar gulle vrolijkheid en broederlijke scherts het genot der spijzen verhoogden, en allen huiswaarts keerden ten hoogste voldaan over het nuttige en aangename van den verloopen dag.

G E L D E R L A N D.

Vijfde schooldistrict.

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. J. GREUPINK, *te* Huppel *en* Henxel, *gemeente* Winterswijk.

Huppel en *Henxel*, gemeente *Winterswijk*. Den 3 Junij j. l. vierde de onderwijzer H. J. GREUPINK den gedenkdag van zijne vijftigjarige schooldienst in deze buurtschool. De zeldzaamheid van zulk een feest werd nog verhoogd door de omstandigheid dat de jubilaris ook reeds als jongeling, vóór zijne definitieve aanstelling als onderwijzer, in den bevrijdings-oorlog van 1813—15 een werkdadig aandeel gehad en

in de velden van *Waterloo* had mede gestreden, waarvan men het eere-metaal als herinneringsteeken op zijne borst zag prijken.

Omstreeks elf uur des voormiddags vereenigden zich de verschillende autoriteiten bij het lid der Schoolcommisie, den Heer HUGENHOLTZ, op den huize *Walien*, vanwaar men zich naar het met vlaggen, bloemen en groen versierde schoollokaal begaf, ten einde de geschenken, tot een aandenken aan dezen dag bestemd, aan den jubilaris aan te bieden. Met verschillende hartelijke toespraken werden deze aangeboden en daarop door den grijzen onderwijzer, omringd van zijne kinderen en belangstellende vrienden, diep geroerd geantwoord.

Een wijle tijds bleef men onder gezelligen kout nog bijeen en verliet toen wel voldaan en heilwenschend de plaats der samenkomst, waar in den volgenden namiddag de schooljeugd feestelijk onthaald werd.

SCHOOLBERIGTEN.

Julij 1868.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. *J. Ringeling*, te *'s Hertogenbosch.*

BOKHOVEN. Het vergelijkend examen ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare lagere school heeft den 6 Junij plaats gehad. De drie opgekomen sollicitanten zijn door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Districts-Schoolopziener, op de voordrag aan den Gemeenteraad geplaatst, te weten: P. J. VAN DEN BOOGAARD, van *Nijmegen;* A. MES, van *Boxtel*, P. J. SCHRIJNEMAKERS, van *Etten* en *Leur.* De Raad heeft den 16 Junij daaraanvolgende tot hoofdonderwijzer benoemd P. J. VAN DEN BOOGAARD.

V Distr. Dr. *J. A. W. Boerkamp*, te *Grave.*

MILL. De Openbare school vacant. *Nov.* 1867.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*,
te *Eindhoven.*

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*,
te *Eindhoven.*

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

XI Distr. Dr. *J. Pennink*, te *Zevenbergen.*

LEUR. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1868.

XIII Distr. *A. J. L. de Roock*, te *Bergen op Zoom.*

HALSTEREN. De Openbare school is vacant.

GELDERLAND.

I Distr. *J. C. Vethake*, te *Arnhem.*

VELP, gemeente *Rheden.* Met ultimo April van dit jaar heeft Mejufvrouw J. H. DE NEIJN VAN HOOGWERFF hare

niet gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes alhier opgeheven.

II Distr. Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk, te *Harderwijk*.

BARNEVELD. Nadat aan Mejufvrouw ANNA CHARLOTTA FREDERIKA VAN OS door Burgemeester en Wethouders van *Barneveld* het bewijs is uitgereikt, bedoeld bij art. 37 *c* der wet, heeft de Raad aan haar het subsidie verleend tot oprigting van eene gesubsidieerde Bijzondere school van uitgebreid lager onderwijs voor meisjes.

EDE. De Raad heeft aan PIETER CHRISTIAAN NEELMEIJER, hoofdonderwijzer der Openbare school te *Ede*, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend. Hooge leeftijd en ligchaamszwakte gaven aanleiding dit ontslag aan te vragen. De Raad gaf dit ontslag met leedwezen; gaarne had hij, even als al de ingezetenen van *Ede*, den waardigen man aan het hoofd der school behouden, want zijn ijver was onvermoeid, zijn onderwijs uitstekend goed, en vele zijn de diensten door hem in zijne betrekking bewezen.

Het zou in de maand Augustus a. s. vijftig jaren zijn, dat hij den post van hoofdonderwijzer had waargenomen; waarvan drie jaren in de gemeente *Arnhem* en zeven en veertig te *Ede;* gaarne zou de gemeente *Ede* dat jubilé plegtig hebben gevierd, en het zou niet aan bewijzen van erkentelijkheid hebben ontbroken, doch behoefte aan rust maakte ieder uitstel onmogelijk; algemeen is de wensch, dat het hem zal gegeven worden nog vele jaren te midden der zijnen te leven in het aangenaam bewustzijn het goede te hebben bevorderd.

Op 27 en 28 Mei j. l. werd het vergelijkend examen gehouden voor de vacante betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school te *Ede*. Van de 44 sollicitanten, die

zich hadden aangemeld, zijn 23 opgekomen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener van het district en door den Heer L. A. F. H. Baron VAN HEECKEREN, Schoolopziener in het vierde district van *Gelderland;* het werd onafgebroken bijgewoond door Burgemeester en Wethouders, door vele Raadsleden en door de leden der Schoolcommissie.

Volgens de voorschriften der wet werd de navolgende voordragt opgemaakt: FREDERIK DE GRAAF, te *Lienden;* ROELOF JALVINGH, te *Delden;* JOHAN ANDREAS SURINK, te *Zutphen;* ENGBERT WIERINK, te *Assen*, en JAN MARTINUS KOBUS, te *'s Gravezande*, allen hulponderwijzers.

De Raad heeft tot hoofdonderwijzer benoemd F. DE GRAAF, die zijne betrekking den 6 Julij heeft aanvaard.

III Distr. *J. Goedhart*, te *Apeldoorn.*

HATTEM. Op den 4 Julij had, in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders, tevens Schoolcommissie, en eenige leden van den Raad, het vergelijkend examen plaats der sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs, vacant geworden door het vertrek van den Heer H. KNOTTENBELT naar *Zutphen*, aan wien de Raad op zijn verzoek eervol ontslag had verleend tegen 1 Julij. De Schoolopziener werd bijgestaan door zijnen Ambtgenoot in 't eerste district. Van de tien sollicitanten, die zich hadden aangegeven, kwamen de vijf volgende op: D. C. VAN MERKESTEIJN, bijzonder onderwijzer te *Tiel;* C. J. VAN DER NAGEL, secondant te *Voorburg;* J. W. HARTKAMP, secondant te *Gorinchem;* J. A. KELLENBAG, bijzonder onderwijzer te *Hardinxveld*, J. GOESTER, hoofdonderwijzer te *Waddinxveen.* Allen gaven blijken van genoegzaame bekwaamheid om aan het hoofd eener school te staan als die te *Hattem*, waarom Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener,

allen op de voordragt plaatsten. In de openbare vergadering van den Raad, gehouden den 13 Julij, is benoemd tot hoofdonderwijzer D. C. VAN MERKESTEIJN.

HATTEM. Tegen ultimo Augustus is aan den hulponderwijzer J. D. GERRITSEN PLAGGERT, op diens verzoek eervol ontslag verleend. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare lagere school is daardoor vacant. De jaarwedde bedraagt *f* 360. Sollicitanten adresseeren zich met vrachtvrije brieven of persoonlijk, met overlegging van de noodige bescheiden, aan den Burgemeester van *Hattem.*

OOSTERHUIZEN, gemeente *Apeldoorn.* In de openbare Raadsvergadering van den 13 Junij is tot hulponderwijzer alhier aangesteld DIRK ADRIAAN DETMAR.

TWELLO, gemeente *Voorst.* Tegen 1°. October is door den Raad der gemeente *Voorst* eervol ontslag verleend aan den verdienstelijken onderwijzer GIJSBERTUS KEIJZER, die, wegens ligchaamsgebreken, zich genoodzaakt heeft gezien, dat ontslag aan te vragen. Daardoor staat de Openbare lagere school te *Twello* vacant te worden. Zij, die acte als hoofdonderwijzer of van den tweeden rang bezitten en naar deze betrekking wenschen te dingen, gelieven zich vóór den 15 Augustus e. k., met overlegging van de vereischte stukken en met vrachtvrije brieven, bij den Burgemeester van *Voorst*, te *Twello*, aan te melden.

De jaarwedde bedraagt *f* 700 met vrije woning en tuin; of bij gemis daarvan eene schadeloosstelling van *f* 50. De dag van het vergelijkend examen zal nader aangekondigd worden. Voor hen, die onderwijs in de muziek kunnen geven, is daartoe ruime gelegenheid.

IV Distr. *L. A. F. H. Baron van Heeckeren,*
te *Zutphen.*

VORDEN. Voor de Openbare dorpsschool worden tegen

1 September e. k. gevraagd: 1°. een hulponderwijzer, aanteekening bezittende voor de Fransche taal; de jaarwedde bedraagt *f* 350; het veranderlijk inkomen, de helft van de opbrengst van het schoolgeld voor de avondschool, heeft in 1867 ruim *f* 50 bedragen; 2°. een hulponderwijzer, op éene jaarwedde van *f* 200.

Sollicitanten worden uitgenoodigd, zoo spoedig mogelijk, zich, onder overlegging van de vereischte stukken, in persoon of met vrachtvrije brieven, te wenden tot den Burgemeester van *Vorden.*

V Distr. Dr. L. Lasonder, te *Groenlo.*

VARSSEVELD, gemeente *Wisch.* Door JACOB REDEKER, bezitter van de stukken, bedoeld bij art. 37 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), is hier eene Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs geopend.

X Distr. F. H. W. Kuijpers, te *Nijmegen.*

BEUNINGEN. Aan de Openbare school is een hulponderwijzersplaats vacant. Jaarwedde *f* 250. Sollicitanten worden verzocht hunne stukken, vrachtvrij, bij den Burgemeester der gemeente *Beuningen*, te *Weurt*, in te zenden.

NIJMEGEN. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere school van het R. K. Weeshuis is vacant. Sollicitanten zullen zich, ter verkrijging van nadere inlichtingen, dienen te wenden tot het Collegie van Heeren Regenten van genoemde inrichting, te *Nijmegen.*

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden.*

NOORDWIJK AAN ZEE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Febr.* 1868.

IV Distr. *J. P. W. Schermer*, te *Leiden.*

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

VII Distr. *J. Broedelet*, te *Gouda.*

GOUDA. Aan de Openbare tusschenschool (hoofdonderwijzer W. KLUITMAN) eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1868.

VIII Distr. Dr. *J. C. van Deventer*, te *Dordrecht.*

STRIJENSAS, gemeente *Strijen.* De Openbare school vacant. *April* 1868.

IX Distr. Mr. *J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Aan de Openbare burgerschool voor jongens, tevens kostschool, eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

X Distr. *B. Boers*, te *Middelharnis.*

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

STAD AAN 'T HARINGVLIET. Den 8 en 9 Julij had alhier het vergelijkend examen plaats. Van de 27 sollicitanten, die zich hadden aangemeld, waren er 19 opgekomen. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer C. MONTEBAN, openbaar onderwijzer te *Dirksland.* Op het zestal werden geplaatst: 1°. H. VAN DEN BERGH; 2°. J. P. BRUIJNING, hulponderwijzers te *Rotterdam;* 3°. J. W. ETTINGER, hulponderwijzer te *'s Gravenhage;* 4°. J. A. KAMBERG, hulponderwijzer te *Dordrecht;* 5°. J. N. VAN EEK, hulponder-

wijzer te *Moordrecht*, en 6°. J. W. Slager, hulponderwijzer te *Aardenburg*. Uit dit zestal werd den 13 Julij j. l. door den Gemeenteraad tot openbaar onderwijzer dezer gemeente benoemd J. W. Ettinger, hulponderwijzer te *'s Gravenhage*.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Twee betrekkingen van hoofdonderwijzer aan de Openbare armenscholen vacant. *April* 1868.

AMSTERDAM. Door den Gemeenteraad zijn benoemd, in zijne zitting van den 1 Julij 1868, tot derde hulponderwijzeressen aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs 2de klasse voor meisjes, Jeannette Hendrika Degenhardt en Johanna Christina van Zegwaard.

V Distr. *Dr. A. L. Gastmann*, te *Haarlem.*

HEEMSTEDE. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Junij* 1868.

IX Distr. *Mr. W. Bok*, te *Texel.*

TEXEL. Aan de Openbare school te *de Cocksdorp* eene hulponderwijzersplaats vacant. *Junij* 1868.

XII Distr. *R. Oldeman*, te *Wormerveer.*

OOSTZAAN. Den 4 Julij j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats ter voorziening in de vacature, onstaan door het vertrek van den Heer P. H. Schreuder naar *de Cocksdorp*. Van de 23 sollicitanten, die zich hadden aangemeld, namen 13 aan het examen deel, waarvan de uitslag was, dat de Heeren C. Provily, hulponderwijzer te *Oostzaan;* J. Daal-

WIJK, hulponderwijzer te *Oudendijk* en J. H. LOKMAN, hulponderwijzer te *Nieuwendam*, de meeste punten bekwamen. De Raad der gemeente heeft in zijne vergadering van 11 Julij den Heer PROVILY tot onderwijzer benoemd, die de betrekking onmiddellijk heeft aanvaard.

ZEELAND.

II Distr. Dr. *P. J. Andreae*, te *Zierikzee*.

ZIERIKZEE. De betrekking van tweeden hulponderwijzer aan de Tusschenschool vacant. *Junij* 1868.

III Distr. Mr. *C. J. Pické*, te *Middelburg*.

ST. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

IV Distr. Mr. *J. H. de Laat de Kanter*, te *Goes*.

'S HEERHENDRIKSKINDEREN, gemeente *'s Heerarendskerke*. De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

VI Distr. Mr. *J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth*, te *Hulst*.

SAS VAN GENT. De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

STOPPELDIJK. De Openbare school, bij de Veerstraat, vacant. *Febr.* 1868.

ST. JANSTEEN. Ten gevolge het overlijden van den hoofdonderwijzer P. J. VAN GUSSEN, is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 600, benevens vrije woning en tuin. Sollicitanten naar deze betrekking

worden uitgenoodigd, om zich vóór den 15 Augustus e. k. in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, bij den Burgemeester der gemeente *St. Jansteen* aan te melden.

De dag van het te houden vergelijkend onderzoek zal later aan sollicitanten worden bekend gemaakt.

UTRECHT.

III Distr. Dr. *A. A. H. Suijck*, te *Utrecht*.

EEMNES-BUITENDIJK. De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

STOUTENBURG. Den 3 Junij j. l. had het vergelijkend examen plaats ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare school, waarbij de Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer J. E. VAN RHEDEN, hoofdonderwijzer te *Utrecht*. Van de elf sollicitanten waren slechts zes opgekomen, terwijl nog één zich spoedig na den aanvang van het examen verwijderde. Op de voordragt werden geplaatst H. TEUNISSEN, te *Bolnes*; G. NIJSEN, te *Dordrecht*, en H. J. PLASMEIJER, te *Amsterdam*, waaruit door den Gemeenteraad is benoemd G. NIJSEN.

FRIESLAND.

II Distr. Dr. *C. J. de Lussanet de la Sablonière*, te *Harlingen*.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr*. 1867.

III Distr. Dr. *L. W. van Kleffens*, te *Oenkerk*.

HOGEBEINTUM, gemeente *Ferwerderadeel*. De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

NES, gemeente *Ameland.* De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

V Distr. Mr. *Ph. van Blom*, te *Heerenveen.*

BAKKEVEEN, gemeente *Opsterland.* De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

DROGEHAM, gemeente *Achtkarspelen.* De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

VI Distr. Jhr. Mr. *F. H. van Beyma thoe Kingma*, te *Heerenveen.*

FOCHTELOO, gemeente *Ooststellingwerf.* De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

VII Distr. *M. L. van de Woestijne Voerman*, te *Joure.*

BALK, gemeente *Gaasterland.* Den 29 Junij j. l. werd hier door de Vereeniging voor Christelijk-nationaal schoolonderwijs te *Balk* en *Wijckel* eene Bijzondere school van lager onderwijs geopend. Aan het hoofd van deze school is geplaatst JAN ES. De stukken, vereischt bij art. 37 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) zijn door Burgemeester en Wethouders gezien en in orde bevonden.

IX Distr. Mr. *K. Banga*, te *Harlingen.*

FRANEKER. De eerste Openbare lagere school voor jongens vacant. *Junij* 1868.

FRANEKER. De nieuw opgerigte Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1868.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff,
te *Zwolle.*

DALFSEN. Benoemd tot hulponderwijzer aan de Openbare school, in plaats van den overleden H. OUDELAAR, MENNO GLAS, hulponderwijzer te *Ancum*, en in diens plaats J. STAP.

HEINO. Door het overlijden van F. F. K. BOUSEMA is de betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant; jaarwedde ƒ 300. In de tijdelijke waarneming is voorzien. Brieven en bescheiden vrachtvrij in te zenden bij den Burgemeester van *Heino*, vóór 14 Augustus e. k.

HESSUM, gemeente *Dalfsen*. Daar zich voor de vacante betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school te *Hessum* slechts één sollicitant heeft aangemeld, worden andermaal sollicitanten opgeroepen; jaarwedde ƒ 400, vergoeding voor gemis van vrije woning ƒ 100; de toelage van ƒ 25 voor een kweekeling zal, wanneer er geen kweekeling werkzaam is, ten voordeele van den onderwijzer komen. In geval de te benoemen hoofdonderwijzer dit verlangt, zal in 1869 in de nabijheid der school eene woning gebouwd worden. Brieven en bescheiden vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester van *Dalfsen*, vóór 20 Augustus e. k. De oud-hoofdonderwijzer H. J. WESTERHOF, wiens eervol ontslag met 1°. Julij inging, is met de tijdelijke waarneming belast.

ZWOLLE. Door het eervol onslag, verleend aan J. CROONEN, is de betrekking van hulponderwijzer tweede klasse aan de Openbare tusschenschool in de Kampervoorstad vacant; jaarwedde ƒ 400. Er bestaat gelegenheid om kost en inwoning te verkrijgen bij den hoofdonderwijzer (tevens

eersten onderwijzer aan de normaallessen). Sollicitanten worden verzocht hunne brieven en bescheiden vrachtvrij in te zenden bij den Burgemeester van *Zwolle*, vóór 14 Augustus e. k.

ZWOLLE. Aan de school van het Departement *Zwolle* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* eene hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1868.

IV Distr. *T. de Voogt*, te *Oldenzaal.*

LOSSER. Aan de Openbare dorpsschool eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Dec.* 1867.

V Distr. Mr. *B. G. ten Pol*, te *Rijssen.*

GEESTEREN, gemeente *Tubbergen*. Na gehouden examen op 16 Junij is tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd de eenige sollicitant J. Croonen, hulponderwijzer te *Zwolle.*

NOORDDEURINGEN, gemeente *Denekamp.* De Openbare school vacant. *April* 1868.

VII Distr. Mr. *J. Cornelissen*, te *Steenwijk.*

OLDEMARKT. Overleden de hoofdonderwijzer van eene Openbare school alhier, J. van der Meer.

VIII Distr. Mr. *J. Kalff*, te *Almelo.*

ALMELO (stad). Vacant, door het overlijden van B. Schurink, de betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school; jaarwedde *f* 400.

MARKELO. Benoemd tot hulponderwijzer aan de Openbare school J. Heiman, van *Enkhuizen.*

RIJSSEN. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs is vacant. Subsidie van de gemeente *f* 400.

GRONINGEN.

II Distr. C. Römelingh, te *Westerzand.*

WILP, gemeente *Marum.* Ten gevolge het ontslag van den hoofdonderwijzer SOPHIAS JELLES HAGENOUW en den hulponderwijzer GEERT STEENEMA is de Openbare school vacant. Zij wordt tijdelijk waargenomen door een nieuw benoemden hulponderwijzer.

Sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer worden uitgenoodigd de vereischte stukken, vóór of op den 7 Augustus e. k. vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester der gemeente *Marum.* Het vergelijkend examen zal plaats hebben op den 24 Augustus 1868, in de *Wilp*, aanvangende des morgens te 8 uur. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 500, benevens vrije woning, tuin en land ter gezamentlijke grootte van 1 bunder 16 roeden.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te *Groningen.*

OOSTWOLD, gemeente *Midwolde.* De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

DRENTHE.

I Distr. H. Boom, te *Assen.*

ANNEN, gemeente *Anlo.* Voor de Openbare school, naar art. 20, jaarwedde *f* 375, is het vergelijkend examen den 27 Junij gehouden. Achtendertig mededingers hadden zich aangegeven, zoo uit de naburige provinciën, als uit deze; vijfendertig hebben aan het examen deelgenomen. Op het zestal zijn gebragt, overeenkomstig den uitslag van het onderzoek, R. STAAL, B. BRONGERS, H. BARTELDS, L. VAN HAMELEN, P. HULSHOF, D. HEIJT, J. UHLMAN, als hulponderwijzers in betrekking te *Borger*, *Veendam*, *Hoogeveen*, *Stadskanaal*,

Nes op *Ameland*, *Zuidlaren* en *Veendam*. Den 6 Julij is benoemd de eerste op de voordragt, ROELOF STAAL, hulp-onderwijzer te *Borger*.

LIMBURG.

IV Distr. Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, te Roermond.

BUCHTEN, gemeente *Born*. De Openbare school vacant. *Dec.* 1867.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo, te Venlo.

KESSEL. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1868.

STEIN, gemeente *Tegelen*. De Openbare school vacant. *April* 1868.

TEGELEN. De Openbare school vacant. *April* 1868.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

SCHMAL, *De manufactuurwinkel* . . . . . Bl. 535

MENGELWERK.

wél en zie niet om: dat maakt den laster stom. — 539
karakter der lagere school . . . . — 553
jes in de onderwijzerswereld. VI. . . . . . . — 563
ige bladzijden uit mijn 48jarige onderwijzersloopbaan, *door* E. MOLEMA . . . . — 578

SCHOOLNIEUWS.

ioenen door den Koning, *krachtens de wet van* 13 *Augustus* 57 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen* *derwijzers en onderwijzeressen* . . . . . . — 606
MAALLESSEN. Gelderland. . . . . — 606
" Zuidholland . . . . — 607
" Noordholland. . . . . — 608
" Zeeland. . . . . — 608
" Drenthe . . . . — 608

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

GELDERLAND. *Vijfde schooldistrict.* . . . . . . Bl. (
OVERIJSSEL. *Vierde schooldistrict* . . . . — (
GELDERLAND. *Vijfde schooldistrict.*
Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. J. GREUPI
te Huppel *en* Henxel, *gemeente* Winterswijk. . . —
SCHOOLBERIGTEN *van Julij* 1868 . . . — (

BOEKBEOORDEELINGEN.

1. *De gemeente Hoogkerk.* Een leesboekje voor de middelste klasse der lagere school, door O. Baas, hoofdonderwijzer te Oosthuizen. Purmerende, L. G. Post. Prijs 20 cts.
2. *Uit de kinderwereld.* Een leesboek voor de middelste klasse der volksschool, door J. W. Leonhard, hoofdonderwijzer te Amsterdam. Te Amsterdam, bij Ten Brink en de Vries. 1868. Prijs 25 cts.
3. *Kijkjes in ons dorpsleven.* Leesboek voor de hoogste klasse in de lagere scholen, door B. L. van Albada. Groningen, Wed. J. Doesburg. Prijs ....?

Over gebrek aan verscheidenheid in leesboeken valt waarlijk niet te klagen. Weder hebben wij een drietal vóór ons liggen, die wij maar bij elkander voegen, om van ieder een enkel woord te zeggen. N°. 1 zou even goed evenvoudig kunnen heeten „Ons dorp"; want wij houden dien naam „Hoogkerk" voor een gefingeerden, en gelooven niet, dat de schrijver ons naar het groningsche dorp van dien naam met de gedachten heeft willen verplaatsen. Verschillende bijzonderheden toch passen bepaald op die plaats niet. Wij hadden het daarom beter gevonden, indien er een naam gekozen was, die aan geen der vaderlandsche dorpen eigen is.

Dezelfde opmerking geldt voor n°. 3, waar de gemeente *Westwoud* als een gefingeerde wordt genoemd, terwijl, zoo we ons niet bedriegen, een gemeente van dien naam in Noordholland bestaat.

Deze opmerking is echter van geheel ondergeschikten aard. Wat de beide schrijvers, die van n°. 1 en n°. 3, van het dorp en het dorpsleven vertellen en daarvan te zien geven, moet de dorpsjeugd boeijen, daar beiden goede en gelukkige grepen hebben gedaan, en ieder hunner den leeftijd waarvoor zij schreven, (n°. 1 voor kinderen in de middelste en n°. 3 voor die in de hoogste klasse) goed hebben in het oog gehouden. De druk van n°. 1 is zeer helder; de letter van n°. 3 zagen wij gaarne iets grooter. Het doel met n°. 2 was blijkbaar een ander. Terwijl de heeren BAAS en VAN ALBADA zich voorstelden de leesles meer dienstbaar te maken aan de uitbreiding van de kennis der kinderen, had de heer LEONHARD meer de opleiding tot „christelijke en maatschappelijke deugd" op het oog. Hij deed daarom grepen uit het kinderleven, en teekende met bekwaamheid enkele deugden en ondeugden, zoo als wij ze allen dagelijks onder onze schooljeugd opmerken, in eenige aan de kinderwereld ontleende voorvallen en toestanden, in den vorm van korte verhaaltjes, die zeker met genoegen door de kinderen zullen worden gelezen. Dit laatste boekje is met verschillende lettersoorten gedrukt.

Bij al de drie aangekondigde leesboekjes is de correctie uitmuntend. Van n°. 2 vooral is de prijs matig gesteld. Van n°. 3 kennen wij hem niet. Wij bevelen ze alle drie met overtuiging gaarne aan.

De huishouding der maatschappij; een leesboek voor de volksschool (,) door J. F. Jansen, hoofdonderwijzer te Harlingen. Tweede, bijgewerkte en verbeterde druk. Te Groningen, bij de Wed. J. Doesburg. 1868.

Toen de eerste druk van dit werkje in 1863 pas was verschenen, is er in ons tijdschrift eene en wel zeer gunstige beoordeeling van geleverd. Het doet ons genoegen, dat een tweede oplage noodig is geworden. Het bewijst op nieuw, dat waarlijk goede schoolboeken hun weg vinden en niet onopgemerkt met den stroom van zoo veel *prullaria* worden medegesleurd. Wij zullen intusschen bij deze gelegenheid niet herhalen, wat toen tot waardeering van dezen arbeid van den heer J. is bijgebragt. Wij meenden alleen op de verschijning van dezen tweeden bijgewerkten, en hier en daar herzienen druk te moeten wijzen, hopende daardoor er aan mede te werken, dat het op meer scholen dan tot nu toe worde ingevoerd. De staathuishoudkunde toch, hoe geleerd het woord ook moge klinken, is een wetenschap, waarmede geen burger geheel onbekend moest zijn. Nog maar al te veel verkeerde, ja dwaze begrippen bestaan er nog altijd onder de verschillende, niet eens altijd de minst ontwikkelde standen der maatschappij, en van waar zal in dat opzigt verbetering te wachten zijn, zoo in de school daartoe de grond niet wordt gelegd? De heer J. heeft daartoe een nuttige poging gewaagd. Zijn boekske moge verder veel nut verspreiden, en menigen onderwijzer tot een allerleerzaamst gesprek met zijn leerlingen de stof geven.

Rekenkundige oefeningen. Verzameling van vraagstukken bij vergelijkende examens in de provincie Groningen opgegeven, door Dr. W. Gleuns Jr., Schoolopziener. Motto: *Oefening kweekt kennis.* Groningen, J. B. Wolters, 1868. Prijs *f* 0.50.

De naam van Dr. W. Gleuns Jr. heeft in Groningen en daar buiten in de onderwijzerswereld — en in deze niet alleen — een zeer goeden klank, en wij twijfelen er niet aan of velen zullen met gretigheid grijpen naar deze verzameling van rekenkundige oefeningen, die hij den onderwijzers heeft aangeboden. Dat het vlug oplossen van vraagstukken alleen door veel oefening kan worden verkregen, wordt zeker door niemand betwist; en wij mogen dan ook al niet meer zoo wegloopen met al dat sommenmaken van een vroeger tijdperk, gemis aan praktijk doet den knappen theoreticus bij den minder degelijken maar meer geoefenden mededinger achterstaan. Het is daarom een zeer verklaarbaar verschijnsel, dat de verzamelingen van opgaven bij vergelijkende- en acten-examens zoo gezochte waar zijn, en het geliefde veld, waarop jongelieden, die zulke examens nog in het verschiet zien, bij voorkeur hun krachten oefenen. Wel nu! Zij kunnen hier hun hart ophalen. Een collectie van 480 oefeningen van verschillend gehalte, al naar den aard der scholen waarvoor zij zijn opgegeven, bieden ruime keus aan, terwijl men niet behoeft te twijfelen bij de uitkomst of men juist heeft geredeneerd, daar de schrijver overal, waar het er vatbaar voor was, de antwoorden heeft opgegeven.

Terwijl wij er ons van verzekerd houden, dat deze verzameling onder jeugdige onderwijzers haar weg zal vinden, meenen wij echter bijzonder de aandacht er op te moeten vestigen van heeren schoolopzieners, vooral de jongeren onder hen, die nog niet zoo lang met het bijltje heb-

ben gehakt als Dr. Gleuns. Wij, en wie niet met ons? zagen nu en dan in den laatsten tijd in *Wekker* of *Weekblad*, onder de opgegeven schriftelijke werkzaamheden van sommige examens ook rekenkundige voorstellen opgegeven, waarbij wij ons van een glimlagchend schouderophalen niet konden weêrhouden. Een naauwgezette inzage van wat een oudere collega sedert ruim vijf en twintig jaren alzoo heeft opgegeven, in verband met de scholen die werden besolliciteerd, kan misschien voor dezen en genen wel haar nut hebben.

MENGELWERK.

Over de vorming van den moed.

Naar het Fransch van Ernest Legouvé.

1 Maart 1846.

Zou het waar zijn? Bedriegt mijn vaderlijke bezorgdheid mij niet? O! ik heb nog nooit een dergelijke onrust gevoeld.... Hij, hij! mijn zoon! hij zou.... kom aan, wees kalm! Heb ik niet wel twintig malen, toen hij nog klein was, een ziekte meenen te zien in eene ongesteldheid en in de ziekte den dood? Wel nu! zoo is het ook met de ziekten der ziel. Ik overdrijf zeker een feit zonder belangrijkheid. Neen, op den dag, toen ik meende, dat hij door een doodelijke ziekte was getroffen, heb ik niet zulk een hartverscheurende smart gevoeld. Want, betrof het toen zijn leven, zijn dierbaar leven; het betreft thans hetgeen mij even heilig is, dat waarvoor ik verantwoordelijk ben: zijn zedelijk bestaan, zijne eer; en indien ik bedenk, dat dit kind eens een lafaard zou moeten zijn.... een lafaard!.... nog niet, o mijn God! De lafheid is meer dan de vrees; het is de vrees, die een beleediging duldt, die een gevaar ontvlugt; het is de vrees tot daad geworden. Maar zoo lang de zwakheid blijft in het geheim van het inwendige leven, zoo lang zij slechts het hart verontrust en het gelaat doet verbleeken, kan men haar vrees, kleinmoedigheid noemen; maar men heeft geen regt ze met dien

afgrijselijken naam van lafheid te bestempelen. Bedaar dan uwe overdrijving, arm vaderhart, en tracht duidelijk te zien in de ziel en het lot van dit kind! Helaas! Het is, omdat hij niet meer geheel een *kind* is. Een kind heeft regt te beven en het te toonen. Maar hij! hij is reeds in dien leeftijd, waarin het kind zich vormt tot jongeling. En, ik kan het mij niet ontveinzen: menigmalen, hetzij bij ons paardrijden, hetzij bij onze zwemoefeningen, heb ik bij hem teekenen van kleinmoedigheid meenen op te merken. Eindelijk, gisteren tegen den avond (hij zag mij niet, maar ik zag hem; ik ben altijd zooveel mogelijk in zijn nabijheid, zonder dat hij het ziet: die onzigtbare nabijheid is een voorname pligt van een vader) gisteren kwam hij alleen naar huis en werd met woorden en bedreigingen door een straatjongen aangevallen. Wel nu! Mijn zoon is bang geworden! Ik weet wel, dat die jongen twee jaar ouder is dan hij, dat hij groot en sterk is, dat het een deugniet is; ik weet wel, dat de eer niet sterk is gemoeid in een twist met een straatjongen; ik weet ook, dat mijn zoon niet op de vlugt is gegaan. Maar wat helpt dat? Toen ik bij hem kwam, had hij op het aangezigt zulk eene uitdrukking van schrik, dat ik er *zelf* van schrikte! Dat bleeke gelaat, die bevende lippen zijn mij gedurig voor de oogen. Mij is het, alsof ik steeds die krachtige schilderij zie van MULREADY: de wolf en het lam. Dat kind, zoo hooghartig, zoo onbeschaamd, zoo zeker van zichzelf, dat was de straatjongen. En het vreesachtige kind, dat arme kleine lam, tegen de deur gedrongen met gebogen hoofd den slag of de beleediging afwachtende, dat was mijn zoon! Mijn zoon een lafaard! Ach, arm schepsel! Wat zal er van hem worden? Waartoe dient het een laf mensch, dat hij goed is, menschlievend, edelmoedig? Zijn deugden zullen bij de eerste beproeving bezwijken, evenals de wapens

vallen uit een verlamde hand. Laat een lafaard zijn vriend in gevaar zien bij een brand, hij zal hem laten verbranden; bij een watersnood, hij zal hem laten verdrinken. Een lafaard zal de vrouw, die hij bemint, afstaan bij de eerste bedreiging; hij zal zijn moeder in zijne armen laten beleedigen. En mijn zoon zou ... O, wat ik bij die gedachte gevoel, is geen verontwaardiging, geen gramschap; het is een onmetelijk medelijden, eene onmetelijke teederheid; ik bemin hem nog meer. Ik bemin hem om alles wat hem ontbreekt, om alles wat wij hem niet hebben gegeven of kunnen geven.

Den volgenden dag.

Ik ben beter. De nacht en het gebed hebben mij kalmte gegeven. Ik zie het beter in. Dat zijn hart bij die bedreiging en dien aanval ontroerd was, is onbetwistbaar; maar van daar tot een zwakheid van karakter, die blijvend, die ongeneeslijk zou zijn, is een zeer groote afstand. Alles is ontwikkeling, verandering, opvoeding in de kracht van het karakter, zoowel als in de kracht van het ligchaam. God geeft ons noch geheele gebreken, noch volkomen hoedanigheden, juist opdat het ons mogelijk zou zijn de eersten te overwinnen en de anderen te volmaken. Over het geheel genomen is het werk der ouders geene andere zaak, en, den hemel zij dank, tot heden is dat werk het mijne geweest. Laat ik dan redeneeren, en mij niet noodeloos verontrusten.

Dat kind was geboren met een borst, zoo niet zwak, ten minste prikkelbaar. Ik heb hem gedompeld in de vrije lucht van het gebergte: ik heb hem genezen.

Hevige aanvallen van koorts en van congestie naar de hersenen bragten somtijds zijn leven in gevaar; ik heb hem langen tijd aan den zeeoever laten wonen; ik heb hem genezen.

Hij had een zwaarmoedigheid, zoo vreemd aan zijn leeftijd; ik heb hem geen uur, ja geen seconde ledigheid toegestaan: ik heb hem genezen.

Dewijl ik zijn karakter heb kunnen herstellen en zijn ligchaamsgestel heb kunnen verbeteren, waarom zou ik zijn hart niet kunnen versterken? God zou geen God zijn, dat is te zeggen: het Wezen oneindig wijs en oneindig goed, als Hij in den mensch ondeugden gelegd had, sterker dan de mensch zelf. Aan het noodlot bij het lijden dezer wereld zou ik kunnen gelooven; maar te gelooven aan het noodlot bij het zedelijk kwaad — dat nooit!

Eenigen tijd later.

Dezen morgen heb ik met mijn zoon een onderhoud gehad, dat mij hoop geeft. Ik las het leven van TURENNE (ik lees *thans* bijna niets anders dan de levensbeschrijvingen van helden) om er het geheim van den moed in te leeren, te verrassen. Eensklaps viel mij een plaats in het oog, die als een bliksemstraal over de bladzijde heenschoot. Ik loop naar de kamer van mijn zoon. „Hoor," zeg ik tot hem, „een zeer vreemde zaak." En ik las hem het volgende voor:

„Op zekeren morgen vóór een veldslag doorloopt TURENNE de liniën van zijn leger. Alles is gereed; hij geeft het teeken tot den aanval, en het kanongebulder begint. Maar bij het eerste schot gevoelt hij zich door zulk een schrik aangetast, dat zijn gelaat verbleekt en zijn leden beginnen te beven.

De officieren, die hem omringen, bemerken het. Hij zwijgt een oogenblik. Vervolgens over zijn gansche ligchaam een blik vol gramschap latende gaan, zegt hij: „Wat, oud geraamte, gij beeft! Gij zoudt wel meer beven, als gij wist, waar ik u ga brengen." En toeschietende naar de plaats, waar het vuur het hevigst is, gedraagt hij zich dien dag heldhaftiger dan ooit."

— Dat is zeer zonderling, vader.

— Wat schijnt u zonderling?

— Wel, dat TURENNE bevreesd was.

— Een man, die een zeer goede gezondheid heeft, kan wel eens ziek zijn.

— Dat is waar! Daaraan had ik niet gedacht. Echter zie ik er een groot verschil in: als ik ziek ben, heb ik mooi zeggen tot de ziekte: „ga heen", zij blijft; terwijl hij de vrees heeft weggejaagd. Hij heeft moed gehad, omdat hij het heeft gewild.

— Het is inderdaad opmerkelijk. Maar wat verwondert u daarin?

— Ik weet niet... ik meende,... dat de vrees een gevoel was, dat van ons zelven niet afhangt.

— De vrees, zonder twijfel! Maar de uitwerkselen van de vrees, dat is iets anders. De mensch is geen meester van zijn gevoel, maar hij is meester van zijn daden: men kan zichzelven niet beletten vreesachtig te zijn, maar men kan zich beletten... laf te zijn.

— Ik begrijp u, hernam hij, een weinig in gedachte; de vrees en de lafheid zijn twee verschillende zaken. Vervolgens, altijd nog nadenkende: Maar, vader, hoe heeft TURENNE het op dien dag aangelegd om die vrees te verdrijven... die trouwens zeer sterk was, daar zij hem deed rillen?

— Het is heel eenvoudig; hij heeft een gevoel te hulp geroepen, dat in zijn ziel sterker was dan zij: het denkbeeld van pligt en eer.

Hij zweeg een oogenblik stil, alsof een geheel nieuwe gedachte zich aan zijn geest vertoonde, en vervolgens zeide hij met een soort van geestdrift:

— Dat is schoon, dat een mensch aldus een kwade neiging kan vernietigen door een goede.

Bij deze woorden lag er zooveel edels en te gelijk zooveel kinderlijks over zijn gelaat, dat ik hem om den hals wilde vallen, toen hij hernam:

— Vader, zeg mij echter, zijn er geen menschen altijd dapper, altijd, zonder moeite, in weerwil van zichzelven, om zoo te zeggen?

— Er zijn er zelfs, voor wie het gevaar een vermaak is, Du Guesclin, bij voorbeeld. Hij lachte bijna nooit, dan wanneer hij de degens zag schitteren, en, nog kind zijnde, *ontving* hij even gaarne slagen als hij ze *gaf*.

— Wel nu, vader, welke is de schoonste, de moed van du Guesclin of die van Turenne?

— Die van Turenne, mijn jongen. Du Guesclin had slechts den roem der heldhaftigheid, Turenne had er de verdienste van.

— Het is waar. Het schijnt mij echter toe, ik geloof het ten minste, dat men geneigd zou zijn een dapperheid, zoo als die van du Guesclin, meer te verheffen.

— Gij hebt gelijk.

— Zij is dus grooter?

— Voor de menschen, misschien; maar die van Turenne is grooter voor God.

Hij zweeg en verwijderde zich, het hoofd naar den grond gerigt. Zal dit onderhoud voor hem verloren zijn? Ik geloof het niet. Terwijl hij naar mij luisterde, heb ik over zijn gelaat gevoelens en denkbeelden zien heentrekken, die hem onbekend waren; want zij waren allen vermengd met verwondering. Dat groote geheim van de menschelijke vrijheid, van de heerschappij van den mensch over zichzelven, ... hij heeft het half doorzien. De kiem is in hem, en ik belast mij met de zorg die te ontwikkelen. Ja, *dit* is het oogenblik, *dit* is het middel! De ziel in alle rigtingen te doorzoeken, van boven tot beneden, en er te ontdekken, te scheppen, een gevoel, een hoedanigheid, een gebrek zelfs misschien, dat sterker is dan de vrees. Had het medelijden onlangs in hem de vrees niet verdoofd, toen hij die arme kleine kat

uit den top van een populier heeft gered? Hoe! De laatste eeuw heeft, in het klooster van Saint-Médard, dwazen gezien, zoodanig onder den invloed van een domme dweepzucht, dat zij in zich alle gevoel van pijn zoo volstrekt vernietigden, dat zij glimlachten als zij hun ligchaam met wonden doorploegden. En ik, een vader, gedreven door de heiligste der driften en der pligten, ik zou geen middel vinden om aan dat kind verachting voor lijden en gevaar in te boezemen... Het is onmogelijk! JAN BART bond zijn zoon, omdat hij bang was, gedurende een zeegevecht aan den grooten mast. GÖTZ VON BERLICHINGEN liet den zijne met verachting over aan zijne aangeboren zwakheid. *Mijn* roeping is de genezing te beproeven van eene ondeugd, die men zegt ongeneeslijk te zijn; te beproeven, dat mijn zoon een hoedanigheid verkrijge, die men zegt onverkrijgbaar te zijn. Ik ga mij aan het werk zetten.

Maart 1848.

Twee jaren zijn verloopen sedert den dag, waarop die schrikwekkende bezorgdheid zich van mij heeft meester gemaakt, en, sedert twee jaren heb ik alles, oefeningen van het denkvermogen, oefeningen van het ligchaam, lektuur, gesprekken, voorbeelden, alles in het werk gesteld om dat hart sterker te maken. Theoretisch beschouwd en naar zijn vermogen is het ook sterker. De denkbeelden van regtvaardigheid, van pligt, van waardigheid zijn levendiger en magtiger in hem. Maar laat een gevaar zich vertoonen, zal hij dan de kracht hebben om ze in praktijk te brengen? Nu eens hoop ik, dan weder twijfel ik. De moed is zulk een vreemde hoedanigheid. Waarmede is zij verbonden? Waaruit komt zij voort? Het is geen standvastigheid van karakter: zooveel veldheeren hebben in het burgerlijke leven een beklagenswaardige zwakheid getoond! Het is geen grootheid van ziel: wat al kleinigheden in zeer groote hel-

den! Het is geen gevoel van pligt: de meest bedorven harten zijn bijwijlen de dapperste. Het is geen begeerte naar aanzien: wat al lieden zonder schaamte zijn gelukzoekers zonder vrees! Het is zelfs geene eigenliefde: men ziet domme wezens, zonder veerkracht, die ontwaken tegenover het gevaar. Zou de moed dan zijn iets zuiver instinktmatigs, iets geheel onafhankelijks van het overige der ziel, iets dierlijks om zoo te zeggen, en waaraan de wil niets kan doen? Het hoofd duizelt mij.

Gisteren werd mij een feit verhaald, dat mij eenigszins doet hopen. — Een jong officier toonde bij den aanval op een fort een bewonderenswaardige heldhaftigheid, een heldhaftigheid van zes uren onafgebroken; twintigmalen stelde hij zich bloot aan een gewissen dood. Des avonds, toen zijn kameraden hem met loftuigingen overstelpten, antwoordde hij lagchende: „Zoo, ik ben een held geweest? Dat is dus aangenomen! Welnu, ik ben er regt blij om. Dat veroorlooft mij mijn ontslag te nemen." „Uw ontslag? waarom?" „Waarom? mijn beste vrienden! Omdat ik verfoeilijk bang ben geweest; omdat ik dit beroep afschuwelijk vind; omdat, als ik bleef (ik ken mijzelven), ik weêr voor held zou spelen, hetgeen mij onverdragelijk is; en daar nu mijn schuld betaald is en ik roem genoeg heb behaald, trek ik mij terug." — En hij trok zich terug. Ziedaar klaarblijkelijk nog een levendig bewijs, dat de moed een zaak van den wil kan zijn. Maar welke graad van wil is er noodig? Dat is de vraag; en wie zal die vraag oplossen? De ondervinding alleen, het feit, het gevaar. Welnu dan, dat het gevaar kome!

Ik heb gezegd, dat de liefde haar heldenmoed heeft. Laten wij het bewijzen. Ja, dat er een gevaar zich opdoe, edel, verheven: een gevaar, dat den ander redt, en niet een gevaar, dat den ander doodt; en hoezeer ook mijn hart ver-

scheurd moge worden, ik zal er mijn zoon niet uit verwijderen, ik zal hem er in laten, en, blijkt het noodig, — hij is achttien jaar — ik zal hem er in werpen.

Junij 1848.

Hem er in werpen? Neen! Ik heb er den moed niet toe; maar het hem aanwijzen, en als hij er heen wil gaan, hem laten gaan. Het oogenblik is gekomen. Ik heb het gevaar gevonden, dat ik zocht: een gevaar, zooveel te kostelijker, omdat het hem niet *alleen* bereikt, maar omdat het ook tot *mij* komt. Nu betreft het niet meer schoone vaderlijke gesprekken, noch welsprekende redevoeringen in het hoekje van den haard, maar voorbeelden bij het licht der zon. Nu moet ik betalen met mijn persoon even als hij, ter zijde van hem. Ziedaar, eindelijk, het oogenblik van de ware les: Doe wat *ik doe*, en niet: doe wat *ik zeg*. De vrees van vele harten wordt verwezenlijkt; een worsteling is onvermijdelijk. Junij 1848 zal een bloedige datum zijn in de jaarboeken van Parijs, en het lot van Frankrijk wordt in de waagschaal gesteld, misschien morgen, misschien nog dezen avond. Zich op een dergelijk oogenblik niet te vertoonen, dat is onmogelijk. Ik zal mede optrekken, en ik zal trachten te maken, dat hij mij volge. Komt, gaan wij hem opzoeken.

Drie uren later.

Ik kom bij hem van daan. Zoodra hij mij zag, kwam hij naar mij toe met al de zotte vrolijkheid van een schoolknaap, dat is te zeggen, met een gemaakten eerbied, buigende tot den grond, mij den besten zijner stoelen aanbiedende, tot hij mij eindelijk bij het hoofd nam en met alle kracht omarmde, zeggende: „Kijk, zie je, ik hou te *veel* van je."

O! toen ik hem daar voelde, zoo digt bij mij; toen ik hem aan mijn hart hield, zoo vast gedrukt, hem zoo vol

genegenheid, zoo goed, en toen ik tot mijzelven zei, dat hij door mij, door mijn wil, binnen eenige uren misschien aan den dood zou blootgesteld worden.... O! toen bezweek mijn hart en de tranen sprongen mij uit de oogen. Hij zag het en zei dadelijk op een toon van teederheid, die mijn smart verdubbelde:

„Vader, vader! wat scheelt u toch? Ge schreit!"

Ik deed een poging om mij te herstellen.

„Die tranen zijn niets mijn kind. Maar er zijn ernstige zaken, en ik kom eens met u praten."

„Spreek, vader, spreek gaauw!"

„Mijn lieve kind, ge ziet den staat, waarin Parijs zich bevindt: de gisting is ten top gestegen; barrikaden worden opgeworpen; de nationale werkplaatsen vatten de wapens op; binnen twee uren zal er in onze straten gevochten worden."

„Men zegt het," hernam hij met eene ontroerde stem. Hij was bleek geworden bij dat woord: „er zal gevochten worden." Ik hervatte met een beklemd hart, maar mijn stem meer vastheid gevende:

„In een dergelijk oogenblik kan een goed burger niet te huis blijven; hij moet, het is een *pligt* (ik drukte op dat woord, dat mijn *eigen* steun was) het is een pligt zich op straat te begeven."

Hij antwoordde niets, maar zijn lippen bewogen zich in weerwil van hemzelven.

„Echter," voegde ik er bij, „zelfs daar kan iedereen zijn beginselen medenemen. Vele anderen zullen er heengaan om te treffen en te dooden; wat mij betreft, mijn partij is gekozen. Naar mijn meening is bij den burgeroorlog, bij den oorlog in de straten, de pligt der gewapende burgers niet geweerschoten te lossen, maar ze te ontvangen. O, wees gerust; men is daarom niet nutteloos: een man meer,

zelfs wanneer hij niet schiet, telt nog meê; somtijds zelfs telt hij *meer*. Te gaan in het heetste van het gevaar, door mijn tegenwoordigheid mij te verzetten tegen oproer en onwettigheid; mij, zoo het noodig is, tusschen de strijders te werpen, om de wraakoefeningen en wreedheden te voorkomen, die altijd met de burgeroorlogen gepaard gaan, in het kort *te strijden tegen het kwaad*, ziedaar mijn rol. En, indien ik gedood word, ik zal ten minste mijn pligt gedaan hebben; maar eerst wilde ik u komen omhelzen."

Hij had mij aangehoord zonder iets te zeggen; doch bij die laatste woorden verbleekte hij weder; maar, ik zag het wel, zijn bleekheid was ditmaal niet uit vrees, of ten minste het was vrees voor mij. Een vader leest zoo duidelijk in het gelaat van zijn zoon. Naarmate ik hem mijn besluit verklaarde, kleurde al wat er edels in hem was, zijn aangezigt met een glans van fierheid; en toen ik geëindigd had, nam hij mij bij de handen, en, ofschoon groote tranen in zijne oogen stonden, zeide hij:

„Ge hebt gelijk, vader."

Vervolgens, als uitgeput door die poging, wierp hij zich snikkende om mijn hals.

Na een oogenblik van omhelzing, waarin ik mijn liefde jegens hem hartstogtelijker dan ooit gevoelde, had ik de kracht mij uit zijne armen los te maken, en ik hervatte langzaam, hem aanziende: „Overigens, hetgeen u moet geruststellen, is, dat ik er heen ga met onzen vriend, kapitein Dufour; en zijn zoon, die achttien jaar oud is — uw ouderdom — gaat met ons; hij wil zijn vader niet verlaten."

Ik kon *dit* woord naauwelijks uitbrengen, en durfde hem niet aanzien. Eindelijk sloeg ik de oogen op hem. Helaas, hij had weder diezelfde bleekheid op het gelaat, die ik vroeger bij hem had opgemerkt, toen hij tegenover dien

straatjongen stond. Zijn lippen waren gesloten, zijne oogen met een donkeren kring omgeven, en hij antwoordde niet. Ik zweeg ook en wachtte, hem steeds aanziende. Weldra was, na die uitdrukking van smart, op zijn gelaat een kamp gevolgd van de meest tegenstrijdige aandoeningen; toen hief een hevige poging als het ware zijn trekken weder op, die door de vrees waren ingezonken; dat gelaat, een oogenblik misvormd, hernam zijn harmonie, en met een stem, nog ontroerd, maar waarin men kracht bespeurde, en vooral den wil om ze te hebben, zeide hij tot mij:

„En *ik* zal ook met u medegaan. Als gij zult optrekken, *zal ik* ook optrekken."

En hij snelde eensklaps de kamer uit. Thans dus zij het aan God overgelaten! En als het gevaar zal komen, dat dan de proef worde genomen!

25 Junij, 's morgens 4 uur.

Wij zijn opgetrokken. Ik heb hem aan onze kameraden voorgesteld. Hij werd met gejuich ontvangen. Onze troep is gekampeerd op de plaats de la Concorde. Hij is stil, maar schijnt meester over zichzelven. Te middernacht heeft men ons gezonden door de Koningstraat naar een klein gebouw, in der haast tot kazerne ingerigt, in de voorstad, om met het krieken van den dag tegen een barrikade op te rukken. Die nachtelijke togt scheen mij een gang naar het graf. Niemand in die groote, breede straat! Geen enkele voorbijganger! Maar, als maatregel bij den staat van beleg, lichten aan alle vensters, de geheele straat licht en ledig, geïllumineerd en toch doodsch! Dan, bij elke tien schreden, in de schaduw der oprijpoorten, een dragonder te paard, onbewegelijk, geheel in een grooten witten kapot gewikkeld, en uit de diepte van die soort van lijkkleed, een sombere stem, zich verheffende naarmate wij voorbijgingen, roepende op een lang uitgerekten toon: „Schildwacht, waak! sen-

tinelle, prenez garde à vous." Dan verder niets, slechts het eentonige en regelmatige geluid der schreden van onze troep op het straatplaveisel; het was waarlijk onheilspellend. Ten twee ure zijn wij bij de kazerne aangekomen; ik heb mijn zoon gedrongen zich op een veldbed neder te leggen. Slaapt hij? Ik geloof het niet. *Ik* schrijf, den dag afwachtende; ik schrijf en ik beef. Ik beef niet meer slechts voor hem, voor zijn moed, maar voor den mijne. Bovendien heb ik nooit een kanonnade gehoord, nooit een veldslag gezien.... Als de vrees mij eens aangreep? Als ik mij ging onteeren door te vlugten, mij onteeren in zijne oogen, hem het voorbeeld van lafheid ging geven? Ziedaar eene angst, nog verschrikkelijker dan de andere. Ach! wat zal het dan zijn, als ik zijn bloed zie vloeijen!... O, mijn God, mijn God! ondersteun mij en spaar hem! Men komt ons roepen, de trom slaat, wij moeten op marsch. Iedereen is gereed, hij ook .... en binnen een uur misschien ..... Komt, laat ons gaan!

26 Junij.

Ach! ellendige, ellendige die ik ben! Zal men hem kunnen redden? Zal hij het overleven? Wat heb ik gedaan? Neen, het was geen liefde of pligt, het was hoogmoed, vaderlijke ijdelheid! Dierbaar, dierbaar kind! doodelijk gewond! door mij .... voor mij! Ellendige, ellendige! Daar is hij, daar ligt hij in mijn kamer, in mijn bed, maar ik durf er niet ingaan; ik durf hem niet aanzien! Nu zijt ge ver gevorderd, onzinnige vader! nu weet ge, dat hij moed heeft, thans, nu ge hem gedood hebt. Ik ben een moordenaar! Een kind van achttien jaren, hem te werpen voor den mond der kanonnen en den tromp der geweren. Zeide dan al het edele en edelmoedige, dat ge in hem zaagt, u niet, dat hij zijn pligt zou weten te doen als het noodig zou zijn? En als hij *dien* pligt niet gedaan had, zijn er

dan in het leven geen duizend andere, nuttiger, heiliger dan te vechten? En hij zou ze allen met eer hebben vervuld, en hij zou geleefd hebben! terwijl nu ..... o, mijn zoon, mijn zoon! Ik heb mij daareven niet kunnen weêrhouden; ik ben in zijn kamer gegaan om hem te zien. Wat is hij vermagerd sedert twintig uren. Arme, dierbare jongen! en zoo zachtaardig in zijn lijden, zoo geduldig. Van morgen, toen hij door brakingen werd aangetast, hetgeen een noodlottig teeken is — hij weet het — heeft hij slechts gezegd: „Zeg het niet aan mijn vader!" O, ongelukkige die ik ben!

27 Junij.

Hij is een weinig beter. De kogel is uitgehaald; hij was niet doorgedrongen. De koorts vermindert.

30 Junij.

De beterschap houdt aan, de geneesheer heeft hoop, en thans begin ik mij met eene onuitwischbare vreugde zijn moed en zijn zelfopoffering te herinneren; want hij heeft niet alleen zijn pligt gedaan, maar meer, veel meer. Als *ik* mij wel heb gedragen, dan is het door hem; als *ik* leef, dan heb ik het aan hem te danken. Hij heeft mij gered. Dappere jongen! Ik zie hem nog, toen wij uit die kleine kazerne gingen bij het aanbreken van den dag; wij liepen naast elkander, en ik voelde zijn arm, bijna zijn hart. Eensklaps, op den hoek van een straat, op het oogenblik dat wij er het minst op bedacht waren, wordt er een hevig geweervuur op ons geopend: de uitwerking was verschrikkelijk; drie mannen vallen gewond ter aarde; een gedeelte gaat op de vlugt, de wapens wegwerpende, ik zelf, verbaasd, onthutst, verschrikt, ik begon, geloof ik, mij ook om te keeren, toen mijn blik op hem viel. Hij stond daar, bleek, waggelend, verlamd door de ontzetting. Op dat gezigt verandert alles in mij: „Lafaard," zei ik tot mijzelven,

„in plaats van dat kind te ondersteunen, zoudt gij hem meêslepen, afvallig worden in zijne oogen en hem afvallig maken. Gij zijt hem het voorbeeld schuldig, geef het hem." En eensklaps van den schrik overgaande tot een kracht van besluit, die alleen door de liefde verklaard kan worden, die alles verklaart, werp ik mij alleen op de barrikade, met een zakdoek als vredevlag aan de punt van mijn sabel. Ik kom er op, ik begeef mij midden onder de oproerlingen, vóór zij den tijd gehad hebben hun geweren op nieuw te laden. Ik spreek tot hen van den burgeroorlog met zooveel afgrijzen; ik smeek hen met zooveel wanhoop dezen goddeloozen strijd niet vol te houden, dat ik weldra de aarzeling op hun gelaat zie. Ik zou hen bewogen hebben, toen een man van een gemeen en ondeugend voorkomen brutaal uitriep: „Wat, wil die monnik ons verhinderen onze omwenteling te maken?" En hij vuurt zijn geweer af vlak op mijn borst. Maar op hetzelfde oogenblik hoor ik een vreeselijken schreeuw. Ik zie een arm, die zich uitstrekt en het wapen afkeert; hij was het, hij, mijn zoon, die het schot op zijn eigen ligchaam had gerigt; hij, die onder den kogel viel, die mij moest treffen; hij, die mij, neêrzijgende een blik en een glimlach toewierp, die ik nooit zal vergeten.

10 Julij.

Hij is gered. De herstelling is aangevangen. Dezen morgen hebben wij voor het eerst te zamen ontbeten. Ik zat bij zijn bed; hij hield sedert eenige oogenblikken mijn hand vast, in stilzwijgen verzonken, en scheen diep na te denken. Eensklaps zegt hij tot mij:

„Vader, wat is het toch een gering iets, het gevaar."

En toen ik bij dat woord opsprong, voegde hij er bij:

„Voor u, dat weet ik wel, is het niets; maar voor mij.... Ik moet u een bekentenis doen: ik ben zeer bang

geweest, toen wij heen gingen; ik meende, dat mijn beenen mij niet meer zouden kunnen dragen. Maar ik heb gedacht dat, als ik bevreesd werd, gij mij niet meer zoudt achten; en ik voelde een geheel nieuw hart in mij, en ik rigtte in stilte dit gebed tot u: O vader, gij die zoo standvastig en zoo sterk zijt, ontwikkel mij met uw geest en maak mij uwer waardig. — Welnu, wat scheelt u? Ge antwoordt mij niet. (Werkelijk ik kon niet spreken). Neemt ge het mij kwalijk, dat ik een oogenblik gebeefd heb? Zeg, neemt ge het mij kwalijk?"

De tranen deden mij bijna stikken. Ik stond op; ik ging deze bladen halen; waarop ik alles had geschreven, tot zelfs mijne eigen vrees, en als éénig antwoord reikte ik ze hem toe.

Naauwelijks had hij ze gelezen, of hij riep uit:

„Wat, gij ook, gij ook zijt bang geweest! en ge vreest niet het mij te zeggen? En dat is voor mij! O, er is nooit een vader geweest gelijk gij."

Hoe men zou kunnen wandelen.

Toen ik nog zoo wat als een kleine straatvlug rond liep, — want, waarde lezer! gij moet weten, dat vader en moeder juist zoo heel groot gehuisd niet waren, zoodat ons „achteruit" om te spelen eigenlijk „vooruit" lag, vóór de deur — kwamen er, als ik met de kameraden af en toe op de straat een potje knikkerde, of wel, buiten de poort van het stadje, waar ik mijn hoopvolle jeugd gesleten heb, woensdag en zaturdag namiddags in den zomer wat slootje sprong, gewoonlijk een heele stoet jonge heertjes voorbij, die netjes twee aan twee gingen, als op een begrafenis, keurig aangekleed, en zonder een smetje op de witte broekjes! Het waren de leerlingen eener vrij druk bezochte kost-

school, die den naam bezat, de jongens in den regel nog al ongeschonden af te leveren, zoowel naar ligchaam als naar ziel, en die daarom veel te doen had.

Ofschoon wij maar klein-burgerkinderen en zij jongeheertjes waren, kan ik toch niet zeggen, dat wij ze „heelemaal" verfoeiden; en ik geloof, dat dit daarvan kwam, dat die jongens met zulke verlangende blikken naar de slooten vol roode ijzer-oer keken, waar zij heel ordelijk langs wandelden, en die wij in dollevaart overgingen, zonder in het minst het gevaar te duchten er in te tuimelen, wat wel een enkele maal gebeurde en dan in den regel een goed pak slag thuis tot finale had; want bij de goê-gemeente werd toen nog algemeen de spreuk van SALOMO (geloof ik) behartigd: die zijn kinderen lief heeft, spare de roede niet.

Keken zij treurig naar onze gymnastische oefeningen — waaraan zij verre de voorkeur schenen te geven boven het hangen aan een touw of de voorwaartsche en achterwaartsche sprongetjes, die wij ze wel eens zagen maken, als toevallig de deur van de speelplaats achter de kostschool open stond, en wij daar natuurlijk gebruik van maakten, om op ons gemak den boel eens op te nemen — bij ons wekten de pleizier-wandelingen dier geslachtsgenooten steeds een gevoel van medelijden, waarvan de graad van intensiteit verschilde naar mate van het individu, maar dat vooral bij mij nog al sterk was. Wat ik zoo deerlijk ongelukkig vond voor die jongens, was, dat er altoos zoo'n paar lange bleeke heeren bij waren, wier gebrilde neuzen zich, als ware het, over heel de lengte der voor hen uitmarcheerende groep uitstrekten, als hield elk dier neuzen met de punt een der voorste jongetjes vast; het maakte zoo'n geheel uit, het was of niemand voor zichzelf, maar allen voor allen wandelden.

Wat ons jongens het meest „intrigueerde" (ik ken daar

geen nederlandsch woord voor) was, waar dat serpent met zijn golvende bewegingen zoo al naar toe schuifelde. Tot driemaal zijn wij het gevolgd; maar het kroop altijd de eene poort uit en de andere weêr in, bijna zonder afwisseling denzelfden weg: dat kwam zeker zoo uit met den „récréatie-tijd." Toen hebben wij er verder maar geen nota meer van genomen; ook zijn we er nimmer achter kunnen komen, wat die jongens eigenlijk van en op die wandelingen dachten, ja, of ze dan wel dachten.

Sedert ben ik al dikwijls verjaard. Sedert ben ik een schoolmeester geworden, niet een van die voorname, die, *steeds* zwart gerokt en wit gedast, niets ontvangen dan insgelijks wit gedaste en zwart gerokte vaders en in ruischend „moirée" of „zijden rips" gekleede moeders, en die nooit anders dan fransch spreken, zij het dan ook al geen echt parijsch fransch, tot groote beschaming van velen dier vaders of moeders, die in der tijd ook wel thema's in en uit die taal gemaakt hebben, maar sedert er niet veel meer aan deden, om de eenvoudige reden, dat ze een nederlandsche vertaling van den „Misanthrope" door een ander, veel beter verstonden dan hunne eigene of het origineel, en een fransche misanthrope en een hollandsche menschenhater toch eigenlijk hetzelfde ondier is, al verschilt de stijl, waarin hij zich uitdrukt, soms wel een beetje. Nu, ze hebben eigenlijk gelijk; het is gek, dat menschen in ons land, die geen zaken met het buitenland doen of geen „coiffeur" willen worden (want bij dat vak is het „reçu") en dus geene andere dan nederlandsche facturen behoeven te schrijven, nog vreemde talen leeren! Immers, wij hebben zoo veel knappe lui in ons land, dat er in de vreemde litteratuur niets uitkomt, of we kunnen het een maand daarna in onze moedertaal „genieten." Ik geloof vast, dat onze vertalers RABELAIS zouden aandoen, als hij nu zijn *Pantagruel* geschreven had.

Maar vergeef mij mijne uitwijding. Ik zei dan, dat ik een schoolmeester en ouder geworden ben. Een en ander is waar! Ik ben thans hoofdonderwijzer aan een plattelandsschool. Maar, of ik nu al ouder werd, of ik al menigmaal de ondervinding opdeed, dat alle kinderen geene engeltjes zijn, of sommige organen mijns ligchaams zich al vereeltten of verhardden, op het punt van die kostschoolwandelaars is mijn hart even teêr, even gevoelig gebleven; even medelijdend met die knapen, die nu ook mannen zijn, alsof ik ze nog voor mijne oogen daarheen zag kuijeren, in die onbesmeurde witte broekjes.

Zou het kunnen zijn, dat de gedachte aan die onvrije „récréatie," zoo als die zich mijn geheel leven door aan mijn geest heeft opgedrongen, oorzaak is geworden van mijne aartsliefhebberij, om zelf met mijn schoolkinderen te gaan wandelen, als er zich maar de minste gelegenheid voor opdoet? Gevoel ik, als lid van de onderwijzersbent, mogelijk een soort van zedelijke verpligting op mij rusten, om aan mijn schoolkinderen gedeeltelijk te vergoeden, wat ik in mijn oudjongenshart besef, dat die anderen aan kindervreugd zijn te kort gedaan? Psychologen mogen het uitmaken, of roerselen der ziel hun oorsprong blijvend kunnen te danken hebben aan zulke wijd afliggende indrukken; zeker is het, dat, als ik mijn knapen maar goedschiks des morgens het veld met mij kan inkrijgen, ik me in de gedachte verkneukel een soort van schuld af te doen, die mij steeds drukt. — Hoe het zij, het is zoo.

Nu moet ge weten, waarde lezer! dat de gemeente, waar ik onbetwist den oppermagtigen plak voer, gelegen is in een van de schoonste gedeelten van Noordbrabant. Schuif ik 's morgens mijn venster open, dan waait de frissche, versterkende zeelucht van de Westerschelde over het rijke Zuid-Beveland mij tegen; dan zie ik lagchend-groene polders

in de verte, en aan den gezigteinder ontwaar ik de masten en zeilen, of de in grillige wolken opstijgende rookpluim der schepen, die zich naar het nijvere Antwerpen spoeden. Als met de eb het voor mij liggende watervlak der Oosterschelde zich terug trok, dan zag ik het daar, heel in de verte, sedert een paar jaren wriemelen en krioelen, als in een mierennest. Tallooze tenten en strooijen hutten, thans reeds weêr opgeruimd, hadden er zich neêrgeslagen, en daaruit kwam een heir van roodgeborstrokte krachtige mannen te voorschijn, die als de „stekkendragers" in onze mastbosschen, altijd maar dóór, zonder omzien iets wrochten, steeds voorwaarts, steeds hooger het strand op, de zee in. Langzaam maar zeker ging dat werk zijn gang, en, door kreek en diepte, over droogte en zandbank schoof de dijk of dam, die thans Zeeland aan den vasten wal verbindt, zich voort. Het is een verheffend denkbeeld, dat de individueel zoo zwakke mensch door vereende krachten er in slaagt, deelen der aarde zaam te verbinden, die door oppervlakkig onoverkomelijk schijnende hindernissen gescheiden waren. Met een zekere fierheid rigtte ik dan ook telken ochtend den verrekijker naar dat punt; en ofschoon er natuurlijk geen merkbaar onderscheid tusschen den vorigen dag waar te nemen was, de af- en aanstoomende treinen van zandwagens bewezen genoeg, dat men er ijverig meê doorging. Tevens bewezen zij, wat werk het was, waar men zoo maand op maand duizenden bij duizenden kubiek-ellen grond voor aanvoerde, en dat toch zoo bedaard slechts vorderde. Tijdens het werk was ik er nog al eens heen gewandeld; toen de dam gereed was, nam ik mij voor er mijn schooljeugd ook eens heen te brengen.

Met heerlijke zonnige dagen stelde zich dit jaar, 1868, de Meimaand in. Moge de zon, die groote krachtbrengster, in Julij of Augustus, als ze daar zoo hoog in de lucht

boven ons hangt, en er zich geen wolkje tusschen haar verzengende stralen en het smachtend aardrijk inschuift om haar geweld te temperen, ons soms doen vreezen haar middaghitte te trotseeren, niet alzoo in het vroegjaar: vroolijk, lagchend, men zou geneigd zijn te zeggen, kinderlijk-moedwillig ziet alles er onder den milden gloed uit. Geen bloem nog behoeft, zoo als vaak in den zomer, het hoofdje slap te laten hangen, als wilde zij om genade vragen voor haar broos bloemenleven; als ware zij bevreesd, de behaagzieke, onder den invloed dier verterende warmte dra haar schitterende dekblaadjes voor zware peul of hauw te moeten verwisselen; nog is zij jong, nog knopt zich naauwelijks haar stengel, en schuw kijkt nog slechts hier en daar even een blaauw of rood of geel streepje door den zich, als aarzelend en noode, scheurenden kelk.

Op zoo'n voorjaarsdag durft men het wagen des morgens een voetreis te beginnen, met plan die tot den middag uit te strekken, zonder vrees van aamechtig te huis te komen.

In die schoone Meimaand nu is het bij ons kermis. Vroeger dansten de boeren en boerinnen er drie dagen lang, van 's morgens tien tot 's nachts twaalf uur; sedert is daarin verandering gekomen en gebeurt dit slechts maandags en dingsdags; ook heeft de aristocratie zich van den dansvloer grootendeels teruggetrokken en laat zij die pret aan het arbeidersvolk over. Zondags wordt er alleen maar gedronken, en, ik durf het haast niet zeggen, soms ook nog wel wat gevochten; een mensch moet toch iets doen, om zich eens te verzetten en zijn overtollig geld kwijt te raken. Het geld, dat er in zeker opzigt in onze streek te veel verdiend wordt, is voor den burgemeester en voor mij de ergste plaag. In de polders wordt hier veel chicorei, beetwortel en vlas verbouwd. Al deze gewassen vereischen grooten, zoo al geen zwaren arbeid, van hakken, wieden, enz.

Vrouwen en kinderen, soms van hun 9de jaar af, hebben daardoor geregelde verdiensten, terwijl de mannen in Zeeland of aan de spoorwegen en dijken gaan werken en 's zaturdags met vollen buidel thuis komen. Dat de kinderen nu al zoo jong des zomers werk vinden is *mijn* plaag; want daardoor worden zij van het geregeld bezoeken der school vervreemd; en dat de huishoudingen meer inkomsten hebben, dan voor strikt levensonderhoud noodig, is de plaag des burgemeesters. Een groot deel van den overvloed toch wordt door de ruwe gasten in jenever verbrast, en die gezegende nationale drank verhit de koppen en zet aan tot vechtpartijen. Denk nu niet evenwel, dat ik daarom tegen dat meerder of ruimer geldverdienen zou zijn, o neen! Eens komt de tijd, en gave God, dat mijn pogingen er iets toe konden bijbrengen zijn komst te verhaasten, waarop men die overwinst niet meer den afgod Schiedam zal ten offer brengen, maar die zal verruilen tegen rundvleesch en.... huiselijk genot. Elke verandering van toestand, ten minste zoo staat er in mijn natuurkundig handboek, brengt in het begin golving, slingering of afwijking te weeg, en op moreel gebied is het niet anders. Als het rund uit den engen, zuinigen winterstal in de vette weide gejaagd wordt, loopt het eerst wat planten onder den voet, vóór het zich ordelijk tot grazen stelt. Reeds begint de invloed der ruimere verdiensten zich in deze streek heilzaam te doen gevoelen, en in plaats van de weinige, hier en daar verstrooide schamele hutten en kotten van vroeger, zien wij allerwegen nette steenen arbeidershuisjes verrijzen, wier nieuwe roode pannen daken vriendelijk blinken in de zon; bij allen knort een goed gevoed varkentje in het hok; want spek is de lievelingskost des werkmans. Met het eten van vleesch door den arbeider gaat het als met het oesters-eten bij de kinderen: zij moeten er eerst den smaak van weg krijgen.

Op de beide kermisdagen, het is zoo het oude gebruik, wordt de school maar digt gelaten; stond ze open, er kwam toch niemand in. Dan liepen eertijds meisjes en knapen al vroeg gedachteloos in het veld rond, of gingen uit om vogelnestjes te zoeken, waar ik vreeselijk tegen ben, en om tien uur 's morgens begon reeds de pret van koekhakken, of loten en meêproeven aan den borrel van vader of het brandewijntje van tante; en vermits men met kleine lapkens leêr leert eten, zoo had al menige jongen of meisje den smaak van die zaken weg, eer iemand redelijkerwijs zou hebben mogen veronderstellen, dat zij ze kenden. Alles doe ik, om dit te beletten. Tegen wat leuvensch- of bruin bier 's namiddags heb ik geen bezwaar.

Waarschijnlijk om deze reden komt dan ook gewoonlijk, zaterdags vóór kermis, sterker dan ooit de geest die in mij huist aan mijn oor fluisteren, dat een wandeling door het bedauwde gras op die dagen zoo heilzaam en gezond voor die jongens zou zijn, en er sedert den vorigen zomer al weêr een heele boel intrest op het verschuldigde wandelkapitaal geloopen is, die afgedaan diende te worden. Nederig schuldenaar, gehoorzaam ik onverwijld zijne aanmaning, en tegen het einde van den schooltijd, men begint er waarlijk al op te rekenen, geloof ik, kom ik met mijne uitnoodiging tot eene ochtendwandeling aan de lieve dorpsjeugd boven de 10 jaar voor den dag. Tot eer van mijn schoolkroost moet ik zeggen, dat het mij nog nimmer door een weigering gekwetst heeft, maar dat altijd een luid gejuich opgaat, als de woorden er uit zijn.

Onze verzamelplaats 's morgens is de speelplaats achter de school. Ten einde de kinderen van jongs af reeds te gewennen, niet zoozeer aan de uitoefening van het algemeene stemregt of andere daden van het parlementaire leven, als wel aan het onderling vriendschappelijk nemen van een

besluit, laat ik ze zelf gewoonlijk den weg bepalen, dien wij zullen inslaan. Wel zorg ik zoo wat, zoo als zulks aan elk slim uitvoerend bewind past, de invloedrijkste leden door eenige zijdelingsche wenken te hebben bewerkt, zoodat we toch ten slotte teregt komen, waar ik ze gaarne heen bragt; maar daarentegen zorg ik dan ook trouw, dat we niet doen, zoo als het in den aanvang besproken „witgebroekte serpent," altoos dezelfde poort uit en dezelfde binnen. Nu, die verdienste is hier niet groot: 1°. omdat er aan ons dorp geen poorten zijn, en 2°. vermits we ons aan geen vasten recreatietijd gebonden zien.

Dit jaar had ik mij, zoo als gezegd, voorgenomen, den dam door de Schelde met mijn leerlingen te gaan bezoeken. Ik had daartoe verlof aan de aannemers gevraagd; want het werk was wel af, maar nog niet in gebruik, en niet alleen dit, maar nog veel meer, dat ik u echter nu nog niet zeggen wil, verkregen. Ofschoon de dam niet zoo heel ver van de woonplaats der meeste kinderen aflag, zoo waren er toch nog een groot aantal, ja het meerendeel, die hem nimmer gezien hadden; het is verwonderlijk, dat het plattelandsche kind gewoonlijk zoo kort bij huis blijft, als het niet door noodzaak gedwongen is er zich van te verwijderen. Den nacht vóór zoo'n ochtendwandeling slaap ik altijd onrustig. Kinderachtig bekruipt mij de vrees: nu moest het morgen eens slecht weder zijn, eens regenen. Een paar malen stond ik op en keek mijn raam uit naar het Westen. Daar ging juist de schitterende Venus in heerlijke pracht onder, zoel en helder was de lucht; ontelbare nachtegalen deden de stilte van den nacht door hun krachtige, volle, heerlijk-weemoedige tonen nog meer uitkomen; gerust sliep ik in. Ik was bijna zeker van mijn zaak. Want wie herinnert zich uit zijn kinderjaren het verdriet niet meer eener afgesprongen reis? Tegen twaalf uur is de „Jan pleizier,"

met de twee rossen van paarden bespannen, besteld, om vader en moeder met de naaste geburen en al de kinderen, door die drie gezinnen bij elkaâr te brengen, in zijn hollen rammelenden buik op te nemen, ten einde ze gezamenlijk naar een beroemd palinghuis te vervoeren, waar schuitje gevaren, pijpensteeldikken gebakken aal gegeten en bier gedronken zal worden. Reeds staan de trommels met gesmeerde broodjes in het voorhuis klâár, daar begint de lucht te betrekken ..... Wie is in staat het dobberen tusschen hoop en vrees dier ongeduldige kindergemoederen te beschrijven? Wie maalt den jammer, toen die ettelijke zware droppels, als guldens dijden de onhebbelijke dingen zich uit, op den stoep vielen; wie de vreugd, toen juist kwart voor twaalven de lucht weêr opklaarde en de zonnestralen doorbraken? Wie, die kindervrees vergeten is; hij zal ook wel zijn kindergenot vergeten zijn: ik beklaag dien man.

Vóór zes uur 's morgens gaan wij nimmer uit, ofschoon allen veel vroeger op zijn. Dat geschiedt opdat zij, die wat ver af wonen, ook van de partij zouden kunnen wezen. Toen ik verscheen, met den blikken koker om voor eene of andere merkwaardige plant, den wandelstok ter hand, vond ik het heele personeel, uit een dertigtal knapen en een tiental meisjes bestaande, reeds verzameld, allen met de kruik water en melk en het zakje boterhammen (bij manier van spreken, want het meeste brood was met spekvet besmeerd) bij zich. Mijn geheime staatkunde had gewerkt. Op mijn vraag dus: Waarheen, jongens? klonk het uit één mond: naar den dam! Onder de troep hadden zich een paar jongere knapen geschoven; vermits het sterke kereltjes waren, die goed meê konden, en zij in school altoos prompt oppasten, deed ik maar net alsof ik het niet bemerkte.

Wat is ons dorp toch schoon gelegen! Langs den rijweg

door de hofstede des burgemeesters ging de stoet. Als op kommando stonden allen stil, toen wij op het hoogste punt waren en zich het heerlijke panorama aan onze voeten voor het oog uitbreidde. Is het niet zonderling, dat al die kleine jongens en meisjes, ofschoon elk voor zich ditzelfde gezigt mogelijk honderdmaal en waarschijnlijk met onverschilligheid had gezien, toen ze zamen waren, als de behoefte gevoelden elkaâr te zeggen, hoe verrukkelijk zij het hier vonden. Wijst bij den mensch het kinderlijk gevoel er niet reeds op, dat gezamenlijk genieten een hooger genieten is? Moge bij hen, eens mensch geworden, dat gevoel nimmer verstompen. Geen schoon grijpt in den regel het kindergemoed zoo krachtig, al is het ook onbestemd, aan, als het natuurschoon. De opvoeder, die van die vatbaarheid, van die indrukbaarheid een gepast gebruik weet te maken, hoeveel edelaardigs, hoeveel gevoeligs, hoeveel verhevens kan hij daardoor niet als kiem in de ziel des kinds brengen, hoeveel liefde tot den schepper? Kiemen, die nooit verloren zullen gaan, maar waaruit gedurende het geheele bestaan bloemen zullen ontluiken, om het levenspad te versieren.

Opgetogen waren wij allen, en wat wonder? Vaak toch hoorde ik van menschen, die onze provincie geheel kennen, dat dit er het schoonste punt van is. Links van ons rees het belgische vlakland. In de verte tegen de duinhelling golfden, door houtkanten ingesloten, de roggevelden, telkens als er het ochtendkoeltje overheen ademde, als waren het kleine, kalme, blaauwachtig-groene planten-meertjes. Regts verhief zich, boven op den top eens heuvels, langs wiens voet zich ontelbare boerenwoninkjes en hoeven slingerden, de bouwval eener in 1747 door de Franschen verwoeste kerk, en deed van den Rijnkant droomen. In de slooten en weiden onder ons bloeiden millioenen mei-, boter-, paarden- en koekoeksbloemen; uit de boomen kort bij ons liet de vogel,

aan wien deze laatstgenoemde, zoo schoone lychnis haar naam ontleent, frisch en helder zijn eentonigen, maar in het voorjaar zoo liefelijk door de velden klinkenden roep hooren; zijn stem spelt den naderenden zomer. De laatste tonen van den nachtegaal klonken ons uit elk boschje nog tegen. Reeds lagen de dikke melkkoeijen te herkaauwen, veel vroeger dan wij waren zij op geweest, en vervulden bereids met taai geduld haar dagelijkschen arbeid. Moederpaarden, van nog zuigende veulens vergezeld, stapten deftig, als waren zij zich harer hooge roeping bewust, door het met dauw beparelde gras, terwijl het kleine jong, nog onvast op de onevenredig lange beenen, er rond huppelde. Schijnbaar onverschillig stond daar een reiger aan den kant des watergangs, onbeweeglijk alsof hij uit steen gehouwen ware; kieviten zwaaiden met zware wiek in kringen boven de graspollen, waarin hun nesten verscholen lagen; de van smaragdgroene kleuren schitterende spreeuwen waren reeds ijverig in de weer, om met hun puntige stijve bekken het grondgras en mos uit elkaâr te doen, ten einde het zich daarin verschuilend insekt te bemagtigen. Hebt gij er ooit op gelet, hoe zij te werk gaan? Het is, of hun de taak ware opgedragen te meten, hoeveel spreeuwenbekken zoo'n wei wel lang is. En dan daar boven heel hoog in de lucht, wie zingt dáár al klapwiekend zijn morgenlied? Wie herkent haar niet, de zachte stem des leeuwriks? De bedrijvige kwikstaart, met zijn fraaije parelkleurige en zwarte vederen, wipt van het eene zandkluitje op het andere, als ware hij slechts voor zijn pleizier uit, en niet om zijn dagelijksch brood; geheel anders die talrijke zwaluwen, die al gierend de slooten volgen, met haar lange sierlijke vleugels schier het watervlak beroerend.

Alles was leven, alles was opgewektheid. Een gevoel van reine dankbaarheid voor den gever van zoo veel schoons

drong zich onwillekeurig in de borst mijner schooljeugd, en naauwelijks waren dan ook de eerste noten van den liefelijken, vroolijken ochtendzang: „U wil ik prijzen, almagtigen Schepper," door den eenen of anderen aangeheven, of het volle koor stemde in, en zingend daalden wij berg af naar den polder toe.

Wat verscheidenheid alom van blad en bloem. Nog heeft de familie der kruisbloemen talrijke vertegenwoordigsters, ofschoon haar grootste pracht verdwenen is, en de scheefkelk, het mosterd- en raapzaad reeds zoo goed als uitgebloeid hebben; de gele gouw echter heeft nog slechts hier en daar een hauwtje gezet, en in de slooten staat de waterkers nog in vollen bloei. Alles overheerschend door den schitterenden rijkdom harer gulden rissen, vertoont zich de brem, haar glans overschaduwt dien van al haar zusters, de vlinderbloemen, wier talrijke soorten zich overal aan het oog voordoen; van de klavers bloeijen de meesten, terwijl wikken, erwten en boonen, als om strijd, de lucht met haar heerlijke geuren balsemen. En dan de bladeren dit jaar; oude menschen mogen het zich herinneren, in mijn leven heb ik de bladeren van boom en kruid nimmer zoo volmaakt, zoo zuiver, zoo schoon van vorm gezien.

Bij elke wandeling tracht ik niet alleen de dieren- en plantenliefde bij mijn leerlingen aan te wakkeren, maar ook de dieren en plantenkennis bij hen te bevorderen, uit welke de landjeugd later zoo veelzijdig nut trekken kan, en zelden komen wij t'huis zonder eenige fraaije veldtuilen te hebben meêgebragt, waarover dan verder in de school nog een woordje gesproken wordt. Op de wandeling echter begint de les reeds. Ik laat hen alle bloemen bij elkaâr zoeken, die zij denken dat tot één familie behooren. Hebben zij zich vergist, dan nemen wij de eerste rust de beste waar, om, in den zich vormenden kring, de bloemen uit

elkâar te doen, ze te ontleden, zoo ver zulks in het veld slechts mogelijk is, en er op te wijzen, in welke hoofdorganen de mij gebragte van de wezenlijke type afwijken. Zoo'n les van een half uur nut meer, dan al de boekjes over plantenkunde in de school zamen. Van de oudere kinderen kennen de meesten reeds zeer goed die familiën, die het veelvuldigst in onze streek voorkomen. Wat de grassen betreft: beemdgras, ruikerd, trilgras, regtgras, dravik, muizenhaver, enz. Wij hadden ze grootendeels reeds, 17 soorten, vóór we nog in den werkelijken polder waren; want aan den voet van het hoog treft men eerst den „heefkant" (waar het zak-water uit den berg zich heft) aan, die het midden houdt tusschen klei-aanwas en moergrond, en waar des zomers veel turf gestoken wordt voor onder den koeketel. Op deze strook is het water nog volstrekt niet brak, er komen dan ook niet alleen onderscheiden moerasgrassen, maar nog vele lage heideplanten voor; op de hoogste gedeelten de „dopheide," op de lagere, de zoo fraaije „nachtklier," beiden met zacht roozenrood-paarse bloemen, zoodat er de vlakte een eigenaardigen, levendigen tint door bekomt. Uit het diep der slooten duiken reeds de bladeren der waterranonkels en plompen (nénuphars) op; wie zou kunnen denken, dat die donkerbruine kleur hunner jonge bladeren zich later in zoo glanzend helder groen verwisselen zal? Lepelblad, pijlkruid, affodil en lisch betwisten elkaar den meer vasten bodem. In het kantgras vinden wij den sierlijken leeuwentand en andere zamengestelde bloemen, terwijl de schermbloemen nog schaars te zien zijn, ofschoon hunne overal te voorschijn komende bloemstengels den kruidkundige later een rijke verscheidenheid beloven.

Terwijl elk groepje zich beijvert het aantal leden der familie, voor welker verzameling hun de zorg is opgedragen, zooveel mogelijk te vermeerderen, stappen wij toch vlug

door, en komen spoedig tusschen het rijke bouwland. Talrijke groepen zijn er aan het wieden; want al is is het van daag kermis, daarom wordt het eerste schoft niet verlet. Met allen wisselt mijn klein volk een goeden morgen, gewoonlijk verzeld van een of anderen kwinkslag, die, valt hij soms voor meer verfijnde ooren al wat minder geestig uit, toch eens doet lagchen. Het zijn allen vrouwen en meisjes, die daar werken. Wat blinken die hel gekleurde, blaauwe en roode korte rokken, waaronder bij het voorover bukken het krachtige goed gekuite been alles behalve schuw uit komt kijken, in de ochtendzon. Zie, hoe die ronde, bruin gebrande, sterke armen, die uit de gestreepte mouwtjes steken, de kortgesteelde hak door den grond trekken. Moge het waar zijn, dat het menschenras in de steden ontaardt, zoo lang ik nog zulk een „teeder geslacht" bij ons in den polder zie, ben ik voor de toekomst mijner dorpsgenooten niet bang. Laten wij bij gelegenheid dan ook gerust eens een kijkje in de heiduinen gaan nemen, om te zien, welke vlaskoppen er van zulke moeders voortkomen; op driejarigen leeftijd zijn de jongens bijna nog zoo dik als ze lang zijn, en rollen, zoo te zeggen, eerder dan ze gaan, door het mulle zand.

Van wieden zijn de boeren hier liefhebbers; gij moogt dan ook op den akker komen. Ploegen en mesten, hebben ze tot spreekwoord, moet er gedaan worden, maar de hak brengt den oogst groot. Hun ergste vijand, in deze velden, is het „hoefblad." Met zijn wortel op het klapzand, een manslengte diep, tart het elk verdelgingsmiddel onder den grond; bovenop echter wordt het een altoosdurende oorlog zonder genade aangedaan. Waren de tienden hier afgeschaft, zoodat tot zekere hoogte elke vermeerdering van los kapitaal in den akker eene evenredige vermeerdering van winst kon opleveren, dan geloof ik wezenlijk, dat onze vlijtige

landbouwers hun gewoonlijk 50 à 60 bunders groote hoeven zouden behandelen als moestuinen; thans kan dat niet.

Wij bevonden ons tot nog toe in een der oude polders, dat wil zeggen, in een, die welligt voor een paar eeuwen werd bedijkt; daarom zijn er zeer vele planten, die tot den zilten Scheldeoever behooren, langzamerhand uit verdwenen. Nu trekken wij den dijk over, en staan thans vóór de eerst sedert weinig jaren aan de zee ontwoekerde en thans reeds van lagchenden oogst groenende streek. Met wellust ademen mijn jongens de ons nu al van nabij tegenwaaijende zeelucht in, en hun jolig en prettig gevoel lost zich op in een schitterende „Cacophonie" van allerlei liedjes en tonen door elkaâr. Wij ontmoeten nu in overvloed de porceleinmelde, het glanzend groene jeukkruid, het schubkruid, de plantago coronopus, enz., die allen er op wijzen, dat hier het zilte nog lang niet uit den grond geregend is.

Het doel onzer kleine reis naderende, hielden wij halt, om eerst eens de boterhammen aan te spreken. Eenige meisjes plukten onderwijl kleefkruid, waarvan zij guirlanden vlochten om zich mede te tooijen, die, gestoffeerd met bloedroode klaprozen, geen onaardig effect maken bij haar blozende wangen en meest zwarte lokken. Terwijl wij daar zitten, met het oog op den vlak bij ons liggenden grooten onbekende, waarover wij de locomotief met het twintigtal zwaar beladen wagens met ballast achter zich heen zien stuiven, bemerken wij, dat de twee kleinste jongens niet meer bij ons zijn. Van ongelukken kon er bij plattelandskinderen, gewoon aan vee en slooten, geen sprake zijn; maar waar zaten ze? Ik sprong op, maar ik behoefde niet ver te loopen, daar ginds komen ze reeds aangehold,.... doch in welk een toestand! Als mooren zien ze er uit, beiden houden een bos groen in de hand; zij hebben op hun manier ook eens gebotaniseerd. Dra lost zich het raadsel op. Niet ver van

den dijk had ik de troep gewezen op een klein stukje garst, waarin, hoe jammer, vermits het eene erg aanstekende ziekte is, in hevige mate het zoogenoemde „zwart" woedde. Welk landbouwer kent ze niet, die verwoestende zwam- of schimmelplant, die de korrels in de aren vernielt en ze in een zwart bruine stof doet vergaan? Mijn twee kleine knapen, die, wat achteraankomende, mijn bemerkingen niet gehoord hadden, onbewust, dat het voor lischdodden nog veel te vroeg en ook dáár de plaats niet was, hadden die zwarte toppen toch voor leden dier bij alle jongens zoo hooggeschatte familie aangezien, en, begeerig er eenigen te bezitten, zich door de moddersloot heen in het graanveld begeven, waar ze in korte oogenblikken in schoorsteenvegers veranderd waren. Nu, er was niet veel aan de zaak gelegen, het roggebrood met spekvet smaakte er niet minder om. Hoe gelukkig voor hen, dat ze geen gestreken witte broekjes aan hadden.

Om een boterham op te eten, hebben wij juist zoo lang geen werk. En om te rusten?... Wie heeft er rust noodig, terwijl hij zich vermaakt? Het teederste, fijnste juffertje danst met het grootste gemak vier en twintig walsen, galops, mazurka's, of hoe die dingen heeten, achter elkaar, zonder ooit aan moe zijn te denken .... mits zij zich „amuseert," want, wee! als hij, met wien zij het liefst danst, ze niet dikwijls genoeg uitnoodigt; erger nog, als hij zoo wreed is driemaal met dezelfde andere schoone rond te zweven. Dan wordt het gemis aan zuurstof in de balzaal ras bemerkt, en volgen er al geen „vapeurs," zeker toch komt verschrikkelijke scheele hoofdpijn de naar omlaag getrokken mondhoekjes, de gefronste wenkbrauwtjes wettigen.

Daar zoo genoegelijk in het lange gras liggende, onzen blik latende weiden over de ons omringende voorwerpen,

vergaten wij den tijd, tot wij van gindschen kerktoren, wiens spits vriendelijk boven het hoog geboomte komt uitkijken, de klok zeven uur hoorden slaan. Snel wordt er uitgemaakt, welk lustig marschlied wij zullen aanheffen, om wat sneller het nog overschietende, waar niet veel meer op te merken valt, af te leggen; den kleineren jongens zal door de grootsten een hand gegeven worden; óp springen wij, en vooruit weêr gaat de stoet.

Vóór ons wordt de gezigteinder verborgen door de verhooging, die den polder doorsnijdt en waarover de spoorweg loopt. Links schijnt de ophooging plotseling te eindigen, op de plaats waar zij de Schelde indraait; maar regts, naar den kant van Bergen op Zoom, zien wij den langen zanddijk, tot hij heel in de verte verdwijnt tusschen de heuvels, die er de bouwstof voor leverden. Netjes en nieuw is alles nog, de wachtershuisjes en het kleine station boven op de kruin teekenen zich als kaartenhuisjes tegen de lucht; de opritten der overwegen zien er overal nog uit, als waren het uit hout gesneden figuren. Toch beginnen er aan den voet der talies reeds puinen en buntgrassen te woekeren; hier en daar vertoonen zich geheele koloniën van aschkruid, wilde camillen en onothera's met hun sierlijk bekleede stengels en helder witte of goudgele bloemen. Thans geven zij den toon, maar wacht maar wat: de groote volksverhuizing der grassen zal hen binnen een paar jaren wel overstroomd hebben, en dan mogen zij blijde zijn, als er hier of dáár een enkele hunner door de overweldigers geduld wordt.

En nu met de jeugd naar boven, aan het tangentpunt, waar de kromming des wegs door den polder overgaat in de lange, 3700 ellen lange regte lijn, die den dam vormt. De jongens weten, dat als wij ergens komen, zij de handen van alles af moeten houden. Ik heb hun geleerd, dat niets

onbehoorlijker is, dan misbruik te maken van een beleefdheid. Daarvoor dus geen zorg.

Zóó als wij met de hoofden even boven het vlak der voor het oog onmeetbare baan gekomen zijn, gaat er een luid gejuich op, als ware het de groet van het aankomend geslacht van den vasten wal aan het aankomend geslacht daarover op het eiland. In dien groet, wordt de zaak niet door inmenging van verkeerde hartstogten bij de volksopvoeding tegengewerkt, zag ik in mijn verbeelding tevens een belofte van innige verbroedering tusschen twee provinciën van hetzelfde vaderland, die, na eeuwen lange scheiding elkaar weêr ontmoeten zullen over een dier bruggen, zoo als de negentiende eeuw er overal legt om menschen zaam te brengen: geen „poep" (verbastering van „paap"), geen „geus" zij over tien jaren meer de welkomstgroet tusschen Noordbrabander en Zeeuw. Boven gekomen klonk het „Wien Neêrlandsch bloed" „uit de onbeklemde borst" over de strandvlakten; de echo's van den Goeschen wal mogen die tonen herhaald hebben.

Het is nog ruim een uur vóór hoog water; de kleine kreeken, die regts en links tusschen de slikken zich kronkelen, zijn nog bijna droog. Langs den noordelijken berm zullen wij eens een half uur goed doorstappen, dan staan wij te midden van den zeearm. Eerst worden de kruikjes met water en melk nog eens flink aangesproken, die wij verder onder de hoede eens wegwachters laten.

Wat is het toch een grootsch werk waarop wij thans staan! Aan den voet kunnen wij hier en dáár nog een takje van het rijswerk zien uitsteken, waarmede de eerste aanleg begonnen is, en dit geeft ons het beste begrip van de breedte; thans is die voet geheel overdekt met rijen palen, waartusschen zware steenen gelegd zijn, om het woedende geweld des waters te breken; want wat dit beduidt, heeft

dezelfde streek, waarboven wij ons bewegen, reeds menigmaal ondervonden. Hooger op nemen de als tot een tapijt gevlochten strooijen krammatten de taak op zich, de lekkende en zweepende toppen der baren te keeren, die dan, in haar vaart gestuit, zich schuivend, maar niet meer verwoestend, langs de zachte glooijing tot het kenterpunt des vloeds kunnen verheffen. Hier en daar vinden wij nog eene enkele ploeg arbeiders bezig de geringe verzakkingen, die door het wegdringen van den derrie op den bodem mogten ontstaan zijn, te herstellen en op te hoogen; anderen leggen de laatste hand aan het werk, door de nog enkele kale plekken met graszoden te bekleeden.

Op de groene schorren, die wij bij den aanvang des dams tegen den vasten polderdijk ontmoetten, hadden wij reeds eenige zeeoeverplanten, zoo als: water-weegbree, lamsoor, zeealsem, cypergras, slijkgras, enz. verzameld, waaronder ook, op de slikken, de hier in zoo grooten overvloed voorkomende zeekraal (sali cornia); de Zeeuwen noemen haar „krabbekwaad," en hier heet men ze „kattestaarten," die, smakelijke en gezonde groente als zij is, in het vroegjaar een tak van bestaan uitmaakt voor zoo menigen arme, die van de Schelde leeft; want, schier het geheele jaar door biedt deze kleine levensmiddelen of lekkernijen ter verzameling, die, vroeger enkel in de buurt verkocht, thans reeds hun weg een heel eindje de wereld in weten te vinden; zoo als: garnalen, krabben, mosselen en alikruiken. Nog zien wij in de verte op de slikken een twintigtal kinderen en vrouwen bezig de jonge zeekraal te snijden. Op dat naakte strand, met de bloote beenen in den modder en de brandende zon op het hoofd, is het maar een armoedig werk. Het zijn stedelingen uit de achterbuurt, en zoo lang nog de opvoeding dier menschen zoo schromelijk verwaarloosd wordt, zal daar een pauperisme, Goddank ons platte-

land onbekend, blijven woekeren, dàt gedurende het geheele leven tot een arbeid drijft, waarvan de mensch niet vrij van bedeeling bestaan kan.

Wat een talloos heir zeevogels vergezelt, juist op het randje, den zacht opkomenden vloedgolf, en nog steeds spoeden er zich heen, die ons langs de ooren gieren. In de verte lijkt het, als ware er een donzen strook over de slik getrokken, allen zijn op aas uit: wormen en kleine zeedieren, die de rollende baar loswoelt en meêsleept. Hun verschillende geluiden, terwijl zij elkaar al schreeuwend den buit betwisten, lossen zich op in een zich nu verheffende, dan dalende modulatie, die, ofschoon de volstrekte welluidendheid missende, toch op dien afstand en gedragen door den zeewind, iets lokaal liefelijks bezit, dat onbeschrijfelijk is.

Onder de vogels, die wij hier het veelvuldigst aan het strand vinden, noemden de jongens: eenden, wulpen, strandloopers, zee-eksters, het zoo fraaije ijsvogeltje en een drietal meeuwensoorten, waaronder de zoogenaamde ansjovis-vogel de voornaamste plaats inneemt. Deze meeuw ontleent haar naam minder aan de ansjovis zelf, waaraan zij zich zelden te goed doet, vermits deze te diep zwemt, dan wel aan den ijver, waarmede zij de ansjovisvangst gade slaat en volgt. De ansjovis-visscherij op de Schelde geschiedt niet met netten, maar met zoogenaamde „waarden.” Op de zandbanken of platen wordt op een rij, zeer digt bij elkaar, lang rijshout gestoken en vervolgens op dezelfde wijze een tweede rij, zoodanig, dat zij met de eerste een meer of minder geopenden hoek maakt. Aan het toppunt van dien hoek wordt een zeer smalle opening gelaten, waarvóór fuiken gezet worden. Bij hoog water geraakt de visch, die met den vloed meêkomt, achter die „waarden.” Loopt de eb nu af, dan kan hij er niet uit, en het rijshout volgende, komt hij eindelijk in de fuik te regt, die door den visscher ge-

ligt wordt. Deze schudt alles in groote manden, zoekt de goede visch uit en laat verder den afval op de slikken werpen, waar hij door het bovengenoemde meeuwtje gretig verslonden wordt. Aardig is het te zien, hoe de breedgewiekte vogel, met sierlijke wendingen, al vliegende zijn aas weet te bemagtigen.

Wij zijn nu al pratende een heel eind ver voortgewandeld. Mijn jeugd, die toch nog zulke heele lange beenen niet heeft, werpt van tijd tot tijd reeds een steelswijzen blik achter zich. Het punt waar wij den dam beklommen, begint aan den gezigteinder te geraken, ofschoon het eind vóór ons niet merkelijk ingekrompen schijnt te zijn. Een regte weg, al is het dan ook nog zoo'n fraaije spoorweg, heeft vooral voor kinderen altoos iets ontmoedigends, iets afmattends; gelukkig zijn wij dan ook kort bij het punt, waar wij wezen moesten, een nog staan gebleven kleine hulpkeet. Ik kijk op mijn horlogie, het is half negen, en alle eenigszins angstige of minder opgeruimde trekken verhelderen zich weêr, nu wij halt maken en gaan zitten.

Aan den westerkant zien wij de rivier, die van Antwerpen afkomt en langs Bath vloeit, bevolkt met talrijke binnen- en zeeschepen; de naar zee gaande liggen voor anker, of worden gesleept; terwijl de vloed op zijnen zich verheffenden rug de uit zee komende landwaarts indraagt. De grootste leerlingen weten, dat oudtijds deze arm der Schelde den naam Heijdenzee droeg, waarvan hij waarschijnlijk zijn tegenwoordigen ontleend heeft. Ook weten zij, dat de oostelijke arm, toen van veel minder aanbelang, zich kort bij den noordbrabantschen wal tusschen rijke laaglanden bewoog, die later, bij hooge vloeden en waarschijnlijk ten gevolge der minder goed onderhouden dijken, onderliepen, waardoor de rivier gelegenheid kreeg haar loop te veranderen, en de breede, ofschoon ondiepe waterplas ont-

stond, die de Oosterschelde en het verdronken Zuid-Beveland heet, en te midden waarvan wij ons thans bevinden.

Natuurlijk begon de vertelling dezer lang geleden gebeurtenissen bij alle groepen, en daar, waar de wetenschap des verhalers of der verhaalster, want eigenlijk waren de meisjes het drukst aan het woord, te kort schoot, werd mijn hulp ingeroepen. Zoo wees ik hun de plaats, waar ongeveer Reimerswaal, die magtige koopstad, een der vijf goede steden van Zeeland, gelegen had, en een soort van heimelijke vrees, even als wanneer er 's avonds van spoken gesproken wordt, bekroop de meesten, toen ik hun vertelde, hoe ik met een kameraad uit mijn jeugd, die een schippers zoon was, in een bootje boven de plaats dobberende, waar eens Reimerswaal stond, met een schippershaak op de steenen had gestooten van wat eens de toren der kerk was. Het was of er een heiligschennis door gepleegd ware geworden, die de oude daar rondom begraven Reimerswalers zou hebben kunnen opwekken uit hun graf. Allen luisterden met de grootste inspanning, toen ik hun de sprookjes verhaalde, die over haar rijkdom in den mond van het volk te Tholen nog leven. Merkwaardig is het, dat nog niet lang geleden een gedeelte der inwoners van die plaats met den naam van „Rommerswalers" bestempeld werden. Men beweerde, dat het de afstammelingen waren der laatste arme bewoners dier overstroomde stad, die in 1631 hun geboortegrond verlieten, om de woede des waters te ontgaan. Die vóór 1530 hier ter plaatse vertoefd had, waar wij thans, nu middelerwijl het water hoog geworden is, niets dan een bare zee ontwaren, zou zich alom van akkers en velden omringd gezien hebben, waarboven de huizen en kerktorens van een twintigtal dorpen zich rustig verhieven. Weemoedig doet die gedachte den gevoeligen mensch aan; onwillekeurig komen hem daarbij de tooneelen van wanhoop en verschrik-

king voor den geest, die het onder de golven verdwijnen eener zoo bevolkte streek moeten vergezeld hebben, en het „Luctor et Emergo" onder het wapen van Zeeland, houdt op in zijn oog een beeld te zijn, maar wordt tot een vreeselijke werkelijkheid. De gegronde hoop bestaat, dat eenmaal, en welligt binnen een kort tijdsbestek, de grond aan beide zijden des dams zich zoodanig door het rijke slib, dat elke vloed aanbrengt, zal ophoogen. dat de vroeger in zee verzwolgen landen door inpoldering er weêr aan kunnen ontwoekerd worden, en rijker dan ooit te voren uit hun tegenwoordigen doodslaap zullen verrijzen.

De sombere verhalen hadden sombere gedachten zelfs bij de jongste kinderen opgewekt, en allen zaten wij een tijdje stil te kijken. Op eenmaal hooren wij, heel ver af, het fluiten van de locomotief. Onze oogen naar den zuid-bevelandschen wal rigtende, zien wij in de verste-verte een witte wolk langs den dam, die zich nu als een over het water gespannen koordje voordoet, heenschuiven; het zijn de zandwagens, die wij dezen morgen zagen en die ledig terugkeeren. Hoe digt waren ze weldra niet bij ons, en toch stoomt de stoute machine er maar steeds op los; soms toch schijnt zij stil te staan, wat natuurlijk slechts oogbegoocheling is. Eindelijk hooren wij duidelijk het geratel der wagens, wij kunnen nu de locomotief reeds goed zien, nog een oogenblik en alles vliegt in dolle vaart ons voorbij.... maar neen, wij zien die vaart verminderen, een gedeelte van den stoom wordt losgelaten en vlak bij ons houdt de trein stil.... Wat groote oogen er werden opgezet bij het kommando: „op jongens en aan boord!" Thans begrepen allen, hoe ik zoo maar driest had durven doorstappen, zonder als het ware te bedenken, dat de weg terug ook moest worden afgelegd. Voor boerenkinderen, van jongs af aan gewoon in alles behalve „gebourreerde" karren en wagens

te rijden, was er in de zaak niets afschrikkends gelegen. In elken wagen werden er een paar geplaatst, onder behoorlijke hoede der twee zich daarop bevindende arbeiders, en een oogenblik daarna waren wij op de terugreis. Aan den draai, waar wij een groot uur te voren den dam hadden beklommen, werd even gestopt om de kruikjes op te nemen, waarvan de inhoud zeer goed te stade kwam; nog stoomden wij wat door tot de plaats, waar wij het kortst bij huis waren en stegen af onder een luid hoera! voor den man, die ons zooveel beleefdheid had bewezen.... En tevens is nu de lezer achter het geheim gekomen, dat ik in het begin *niet* verklappen wilde.

In den regel is een terugmarsch — die uit Moscau heeft het voor eeuwig bewezen — niet zoo opwekkend als een opmarsch; er werden dus niet veel aardigheden meer verkocht; daarbij wâaide ons reeds het rumoer van de kermis tegen, vermengd, zoo als wij ons verbeeldden, met den geur van oliekoeken en peperkoek, en deze prikkels waren genoeg om mijn schooljeugd voor al het landelijk schoon, dat er op dit oogenblik in de wereld mogt bestaan, volslagen ongevoelig te maken. Wij stapten dus goed door. Hier en daar vroeg er een, ten einde niet om te loopen, zijdelings af te mogen gaan naar huis, waar het zondagspak nog aangetrokken moest worden, om, als de neven en nichten van de kermis kwamen, in fatsoenlijke kleedij te kunnen plaats nemen rond den schotel zoute-visch met gele peen.

Weldra waren wij met de op het dorp zelf te huis behoorende kinderen aan de school aangeland, waar de medegebragte planten werden neêrgelegd, en met den wensch: „nu, verder prettige kermis, kinderen!" en het hartelijk: „Meester, bedankt voor de pleizierige wandeling," scheidden wij.

Te huis komende, vond ik eenigen van de vrouwen der

notabelste ingezetenen op een glaasje .... (Ik durf het haast niet zeggen, de afschaffers mogten haar eens in den ban doen, maar ik geloof dat het anisette heette) bij mijn vrouw zitten. Allen wisten reeds, dat de meester met de kinderen den polder in was, te meer, vermits verscheiden harer eigen kinderen er ook bij waren. Het gewone halve verwijt „hij zal ze weêr lief thuis brengen," was reeds geuit; maar op een toon, die duidelijk te kennen gaf, dat, droegen de schoenen dan ook al wat klei in huis, men de overtuiging bezat, dat ook de hoofden iets meê bragten, dat, kon de vader het soms niet meer gebruiken, toch zeker den zoon nutten zou.

D. R.

Kijkjes in de onderwijzerswereld. (1)

VII.

HOE EENS SCHOOLOPZIENERS HULPVAARDIGHEID TE KORT SCHOOT BIJ EENS BURGEMEESTERS SLIMHEID.

De Schoolopzieners behartigen de belangen der onderwijzers.

Wet o. h. L. O. art. 65.

Er lag een groote schuit in de rivier van het dorpje Delta in den vroegen morgen van een schoonen nazomer.

---

(1) Zeer aangenaam waren mij de brieven van enkele collega's, waarin zij mij aanspoorden om met mijn „Kijkjes" voort te gaan. *Er bestond echter volstrekt geen plan te eindigen.*

Bij de ontvangst der brieven dacht ik onwillekeurig aan den Eerw. schrijver van: *De pastorie van Mastland*, die ergens over onaangename ongefrankeerden een korte preek houdt.

Stelt eens: dat een honderdste deel onzer collega's op een goeden

Wij vestigen op dit simpel geval uw bijzondere aandacht, omdat de dorpsgenooten, die reeds bij de hand waren, er ook al hunne attentie aan verleenden. De boeren, die achter de koeijen zaten, hielden op met melken en keken naar de schuit, die in beweging gebragt werd. De boerinnen stonden op de werf, de winkelier, barbier en herbergier, de schoenmaker, kleedermaker en mandemaker, de timmerman, vuilnisman en opperman, allen, allen staakten voor enkele oogenblikken hun werk en keken naar de schuit, die eindelijk stil lag vóór het schoolhuis, waar Mr. EPICEDION sedert drie en veertig jaren resideerde.

Wij dorpsbewoners, ook door ervaring bekend met het drukke, woelige en afwisselende stadsleven, kunnen zeer goed denken, dat er na de lezing van bovenstaande historische inleiding van ons kijkje onwillekeurig een glimlach op uw gelaat moet spelen, waarde stadscollega's, nu er weêr blijk gegeven werd, dat het bekrompen en beperkt dorpsleven aan nietsbeduidende dingen bijzondere opmerksaamheid verleent.

Laten wij echter ons oordeel nog een oogenblik terughouden, en eerst zien, wat er toch met die schuit gebeuren moet.

Mr. EPICEDION laat zich het eerst zien en geeft bevelen aan den schipper. Weldra worden tafels, stoelen, kasten, manden, doozen, kisten, enz. uit het huis in de schuit gedragen.

..g mij met een schrijven vereert; wat zou de postbode alsdan in ..il voor een bundel brieven een onbarmhartigen greep doen in ..jn porte-monnaie!

Waarde collega's! Versiert daarom uw schrijven, voor mij hoogst..ngenaam en vereerend, met dit vriendelijk en gemakkelijk postzegel.

t. t.

H. D. H. M.

Mr. EPICEDION zal na drie en veertig jaren lang in Delt geleefd en gearbeid te hebben, door ouderdom ongeschikt zijn werk aan een ander overlaten en heengaan. Toen h zijn geburen zoo in hoopjes bij elkander zag, had hij he wat inspanning noodig om de tranen weg te dringen, di uit zijne oogen dreigden te ontsnappen.

Gij kent de beteekenis van Mr. EPICEDION's naam? *Klaag lied*, *treurzang*, *lijkrede.*

Mr. EPICEDION's leven in Delta kunt ge inderdaad groo tendeels in deze drie weinig benijdenswaardige deelen split sen. Het schoolhuis had duizendmaal de klaagtonen en d tranen verborgen, als het lijden en de zorgen hem kwame verontrusten.

Achter aan zijn tuin grenst de godsakker. Deze still rustplaats van geliefde dooden bewaart al wat God hem i Delta geschonken en ontnomen heeft: een zorgende vrou en zeven kinderen, in den liefelijken bloeitijd des leven wederom weggenomen.

Hier en daar zien we oude dorpsbewoners alleen staan kijken en denken. Dat uitpakken en inpakken stemden he vooral tot ernst.

Het berigt: „Mr. EPICEDION heeft zijn ontslag en gaat in de stad wonen," werd nu een werkelijkheid, een daad. Met dat heengaan trad hun gansche levensgeschiedenis voor den geest. Zij toch waren met Mr. EPICEDION oud en grijs geworden. Mannen en vrouwen wisten allerlei belangrijke en minder belangrijke tafereelen op te hangen, ontleend aan hun school- en dorpsleven, tafereelen, waarin Mr. EPICEDION een hoogstbelangrijke rol vervulde.

Maar hoe men ook dacht en sprak, door welke herinneringen de hoofden werden bezig gehouden, op welke verschillende wijze de harten ook kloppen mogten, de jaren waren voorbij, een gansch leven was als verdwenen, geen

oogenblik kon men uit het verledene terugroepen: de schoolmeester van Delta zou binnen enkele uren allen verlaten en alleen de vele of weinige vruchten van zijn arbeid achterlaten.

Dat bijzonder aandacht schenken aan de schuit van den dorpsschipper moge *ons* bevreemden; er werden echter honderden levensgeschiedenissen aan vastgeknoopt en toen Mr. EPICEDION nog vóór schooltijd vertrok en door handdrukken en groeten zijn laatst vaartwel zijnen dorpsgenooten als toebad, waren allen getroffen en er heerschte op dien morgen in de woningen van Delta, trots de gewone *drukte*, toch zulk een stille getroffenheid, dat iedereen moest belijden, dat zulk heengaan toch pijn aan het hart doet.

Zulk heengaan! Delta had altijd hoogst zuinig en sober voorzien in de behoeften van Mr. EPICEDION, en voorzag nu even zuinig en sober in diens behoeften, nu hij gedwongen werd zijn rust te nemen. Zouden daarom de dorpsgenooten pijn aan het hart voelen, dat ze een man, dien zij drie en veertig jaren lang hadden laten tobben en zwoegen, nu nog lieten heengaan met de gewisse zekerheid, dat hij van zijn ellendig pensioen niet kon rond komen?

Spreekt er echter met deze eenvoudige menschen niet over. Zij zouden u vragend aanzien en met de oogen naar gindsch huis wijzen, dat op eenigen afstand van het schoolhuis sedert jaren bekend staat als des burgemeesters woning.

Burgemeester PEREAT keek nog even door de ramen van zijn voorkamer en liep toen even haastig naar het kantoor. De meid en de kantoorklerk berigtten des avonds aan hun kennissen, dat de burgemeester dien dag volstrekt niet op zijn gemak was, daar hij er in geenen deele rust bij vinden kon, dat Mr. EPICEDION een pensioen ontving „van 100 gulden, waaraan de gemeente nog ruim 50 gulden moest bijdragen." Als burgemeester PEREAT vroeger de goedkeuring

der onderwijzerswet eenigermate had kunnen denken, dan had hij wel het heengaan van den ouden meester bespoedigd. Vroeger kregen zulke afgeleefde dorpsschoolmeesters een mooije zilveren medaille, en daar had Mr. EPICEDION het toch ook wel meê kunnen doen! Daarenboven moest Delta nu voor den nieuwen meester meer geld *uitleggen.* De lastige schoolopziener van het district sprak al van 500 gulden. Maar dat zou hij, burgemeester PEREAT, eens zien! Hij zou zich nu ook eens aan de wet vastklemmen! *Vierhonderd gulden* was voldoende. Gelukkig, dat hij jaren geleden den schoolopziener te slim was, anders had Mr. EPICEDION toen reeds een geduchten greep in de gemeentekas gedaan door een verbazende traktements-verhooging. Dubbel gelukkig; want dan zou het pensioen immers ook nu hooger zijn en de gemeente nog meer gedrukt worden.

Bij deze en dergelijke overwegingen liep burgemeester PEREAT van het kantoor in de huiskamer en van de huiskamer in het kantoor, en dacht bij het ingaan van den gang, dat er aan de muren aldaar belangrijke reparatiën moesten gebeuren. Die reparatiën kwamen nu met de pensionering van den ouden en de traktementsverhooging van den nieuwen meester in conflict. De burgemeester moest toch nu eens ernstig overwegen, welke post op de secretarie zonder eenigen aanstoot billijkerwijze kon worden verhoogd, zoodat toch die huisgang in orde kwam.

Was het nu te verwonderen, dat burgemeester PEREAT weinig tijd en lust had om aan Mr. EPICEDION en diens heengaan te denken, en genoeg te doen had om den welstand van zijn huis te bevorderen door de *bijzondere* gelegenheid, waartoe het secretariaat der gemeente hem in staat stelde.

Om burgemeester PEREAT beter te leeren kennen, moeten we eenige jaren terug. Wij zullen dan tevens zien, op welke wijze hij den schoolopziener verschalkte.

De heer SERVATOR liep in den vroegen morgen van een zeer kouden winterdag op zijn studeerkamer heen en weêr. Hij stapte kennelijk ongeduldig, greep nu dit boek en dan weder een oud schriftuur, keek dan weêr op de globe of snuffelde in een atlas; de heer SERVATOR beleefde één van die onpleizierige oogenblikken, waarin we met alles willen beginnen en naauwelijks bezig, bij gebrek aan lust en opgewektheid, weêr naar iets anders omzien. Hij had al viermalen in de huishoudkamer, even zooveel malen in de kille en ijskoude voorkamer, zich zoowat loopen te vervelen, zoodat hij telkens op zijn studeerkamer teregt kwam. Hij vond dat zijn boeken, kaarten, platen en portretten hem zoo ongezellig aankeken en den luttelen lust tot bezigheid geheel ontnamen. Hoe opgeruimd was hij opgestaan; hoe haastig en netjes had hij zich aangekleed! Reeds stond hij op dezen kouden wintermorgen, ten acht ure, geheel in pontificaal te wachten op de diligence, die hem naar het stadje Pes zou moeten brengen. Daar zou hij met een paar vrienden bij een derden vriend een dag vol genoegen doorbrengen. Dan, de brievenbesteller bragt hem eenige minuten, vóór dat de diligence zich hooren liet, een brief, waarin de vriendschappelijke bijeenkomst drie dagen werd uitgesteld, uit hoofde een der gasten door omstandigheden verhinderd werd te komen.

Was het wonder, dat de heer SERVATOR, die nu al zijn zinnen op dit reisje gezet had, bitter teleurgesteld op zijn neus keek, en brommend en meesmuilend door de verwarmde en ijskoude kamers drentelde, zonder te weten wat met zoo'n ijskouden dag te beginnen.

De heer SERVATOR was echter ook schoolopziener. Meermalen had hij zijn schoolbezoek als een middel tot verstrooijing aangegrepen. Dat kon en wilde hij ook nu doen. Zijn studeerkamer, zijn huis, ja de geheele stad was hem

nu te eng en te koud en te ongezellig. Hij moest de ruime lucht inademen. Naar buiten, naar buiten! Dat zou afleiding kunnen geven na bittere teleurstelling.

De lijst der dorpsscholen werd voor den dag gehaald en geraadpleegd. De eene plaats was te ver; dáár stond zoo'n verwaand gekje als schoolmeester, die zou hem geheel en al onpleizierig maken.

Wacht.... naar Delta, waar Mr. EPICEDION woonde en werkte. Bij dien ouden man wilde hij nu eens gaan. Hij had de ziel in geen langen tijd gezien. Daarbij, er werd in den laatsten tijd verbazend over het onderwijs in Delta geklaagd .... *Nu* was het bij den schoolopziener in orde. Als pligt hem riep, ontwaakte de lust en na een krachtig déjeuner was hij reeds op weg naar Delta, dat ruim anderhalf uur van de woonplaats des schoolopzieners verwijderd lag.

Mr. EPICEDION was op dien morgen druk bezig met het overhooren van de les. De kinderen, zoowat ruim een dertigtal, zaten woelig en bedrijvig op de oude schoolbanken, die dreigden ineen te zakken. Het ameublement liet ook veel te wenschen over. Een globe wist de oude ziel zelf niet regt wat dit was, en landkaarten zocht men er ook te vergeefs. Het stel maten en gewigten was tot op een schepel en een ons verdwenen, welke twee overgebleven kinderen van een geordend huishouden alleen gebruikt werden: het een om er oud papier in te bergen en het ander om voor hamer te dienen. De ramen hingen in een schuine rigting in de kozijnen, zoodat Mr. EPICEDION, wilde hij niet te veel last van den togt hebben, verpligt was op den duur de open hoeken met papier te beplakken. Dat papier was te gelijk een kleine tentoonstelling van de vorderingen van Mr. EPICEDION's leerlingen in de fraaije en nuttige schrijfkunst. Nu, daar mogten jonger collega's een exempel aan nemen. Welke flinke vette grootletters en wat stonden ze

in een geregelde schuine houding! Welk schoon kleinschrift, versierd, ja overladen met een ontelbaar aantal schoone krullen, trekken, vogels en wat niet al!

Daar gaat de deur open! De schoolopziener treedt binnen. Men moet een man als Mr. EPICEDION wezen en hem tevens kennen om eenigermate te beseffen, welk een verbazende verandering de komst des schoolopzieners bij hem te weeg bragt. De man stond te beven van schrik. — Waarom? Wij zullen u dit zeggen: Mr. EPICEDION had uit een economisch oogpunt de potkagchel uit de binnenkamer in de school overgebragt, en daar zijn vrouw *ernstig* ziek lag en zijn gering inkomen niet toeliet, dat hij een helpster in huis haalde, had hij, terwijl de kinderen de les bij de kagchel kwamen opzeggen, de brijpot te vuur gezet en stond hij dapper te roeren, juist toen de schoolopziener in de school trad.

Door dit onverwachte bezoek verschrikt, wist Mr. EPICEDION niet wat hij deed, trachtte het oorverdoovend geraas zijner gasten tot bedaren te brengen, en in het vuur zijner vermaning en waarschuwing ligtte hij den pollepel, rijkelijk van brij voorzien, uit de pot en wees er vermanende mede naar een der belhamels, zonder dat hij merkte, hoe door dat driftig dreigen met zijn schepter des schoolopzieners pantalon met spetten brij besmet raakte.

„Roer, roer, Mr. EPICEDION! De brij brandt aan!" vermaande de schoolopziener.

Mr. EPICEDION kwam eenigermate tot zichzelven, maar om nu al het gewigt te gevoelen van de dwaze verhouding, waarin hij zich tegenover den schoolopziener gebragt zag.

„Hoe laat eindigt het onderwijs?" vroeg de schoolopziener.

„Om twaalf uur," was Mr. EPICEDION's antwoord.

De heer SERVATOR keek op zijn horlogie, en daar men slechts nog enkele minuten te wachten had om twaalf uur

te kunnen tellen en hij aanvankelijk genoeg gezien had, verzocht hij het onderwijs te eindigen.

Mr. EPICEDION had van deze tusschenperiode gebruik gemaakt om zoo handig mogelijk zijn brijpot in de binnenkamer te brengen en eindigde met een indrukwekkend gebed, waarin voorkwam van: *nuttig onderwijs*, *waardige leden der maatschappij*, *achting voor den leermeester* en wat er al meer in een oud schoolgebed te hooren was. Hij bad luid, langzaam en statig; misschien in de hoop om door dat werk eenigermate goed te maken, wat de goede ziel met zijn brijpot bedorven had.

Naauwelijks werd het indrukwekkend *amen* gehoord, of het dertigtal snelde over tafels en banken de school uit, zich natuurlijk weinig bekommerende over en zonder ook te weten in welk een toestand hun meester alleen achterbleef tegenover den schoolopziener.

„Mr. EPICEDION, ik moet met u eens ernstig spreken," begon de schoolopziener, de voor Mr. EPICEDION pijnlijke stilte afbrekende. „Laat ons in de binnenkamer gaan!"

Mr. EPICEDION ging voor en de schoolopziener volgde. Behalve het corpus delicti, dat altijd nog trouw in de binnenkamer stond te dampen, lag in de bedstede de oude zieke huisvrouw. Terwijl Mr. EPICEDION deze met het onverwachte bezoek bekend maakte, had de schoolopziener gelegenheid de kamer rond te zien en een blik te slaan in de bedstede.

Nu wist de schoolopziener zelf niet hoe te beginnen. Hij had reeds eene ernstige strafpredikatie gereed; maar het huiselijk tooneel, dat hem nu te aanschouwen werd gegeven, was oorzaak, dat de woorden in zijn keel bleven steken.

Hij wist inderdaad niet hoe te beginnen, toen Mr. EPICEDION tegenover hem plaats nam en zeer onderdanig bleef wachten, wat er nu volgen zou.

„Hoe groot is uw inkomen, Mr. EPICEDION?" vroeg de Schoolopziener eindelijk.

„Alles bij elkander, schoolgelden en vast inkomen, 180 gulden, mijnheer," antwoordde de meester; terwijl hij een zware zucht liet hooren, als een duidelijk bewijs, dat de toon van des schoolopzieners spreken hem eenigermate gerust stelde.

„Honderd en tachtig gulden!" herhaalde de schoolopziener. „En waar leeft gij dan van?"

Die vraag werd voor Mr. EPICEDION op dit oogenblik een levensvraag. Van haar beantwoording hing voor hem veel af. Nog nooit had hij den schoolopziener een blik doen werpen in zijn ellendig, armoedig, huiselijk leven. Het was alsof hem iemand in het oor fluisterde: „Openbaar alles! Gij hebt immers met een man te doen, die weet wat het zegt te moeten worstelen met den tegenspoed!"

„Ik kan zeer goed begrijpen, mijnheer, dat uw schoolbezoek alhier voor mij niet naar wensch is uitgevallen," begon Mr. EPICEDION. „Ik gevoel dan ook, dat mijn krachten mij begeven. Maar wat moet ik doen? Mijn ambt neêrleggen en met mijn zieke vrouw gaan bedelen? Jaren achtereen heb ik met zieke kinderen moeten tobben, die ik ook allen grafwaarts moest dragen. Lijden en kommer zijn mijn gezellen, zorgen en gebrek inderdaad mijn voedsel. Ik weet, ik moest meer lust en opgewektheid bezitten om in de school nuttig bezig te wezen; maar als de ellende mij als een spook in den slaap verontrust, denk dan niet, dat zij mij onder mijn bezigheden met vrede laat!"

De schoolopziener had slechts de helft van Mr. EPICEDION's toespraak gehoord. Toen de man aan de andere helft bezig was, bedacht hij, hoe den meester uit dien bitteren nood der armoede te redden.

„Meester EPICEDION," hernam de schoolopziener, „gij

kunt uitmuntend schrijven; althans uw schoolschriften, als togtpapier voor de schoolramen geplakt, zijn inderdaad keurige exempels. Neem even een vel papier, dan zal ik u een brief dicteeren, dien gij aan den gemeenteraad zoo spoedig mogelijk in te zenden hebt."

Mr. EPICEDION wist niet wat hiervan te denken, greep werktuigelijk naar pen, papier en inkt, en zette zich gereed om zoo juist en zoo fraai mogelijk den brief te schrijven.

De schoolopziener begon:

Edelachtbare Heeren.

De ondergeteekende, JOZEF EPICEDION, hoofdonderwijzer der gemeente, heeft kennis genomen van het besluit, onlangs door de Provinciale Staten van ons gewest in het belang der onderwijzers en van het onderwijs genomen, dat namelijk elke onderwijzer, aan de openbare gemeenteschool werkzaam, aanspraak kan maken op een inkomen van ten minste 300 gulden. De onderwijzers, die minder dan dit minimum aan inkomen hebben, kunnen van hun gemeentebesturen de aanvulling tot dat bedrag verzoeken. Zoo de gemeenten hiertoe niet in staat zijn, zullen de provinciën in de te korten voorzien. (Zie *Staatsblad* ... van het jaar 18..)

Weshalve is het verzoek van den ondergeteekende om onmiddellijk aan dat besluit van de Provinciale Staten in de gemeente Delta, ten gerieve van den onderwijzer, begin van uitvoering te geven.

Hoogachtend

Edelachtbare Heeren,

Uw dw. dienaar,

Delta, 16 November 18.. JOZEF EPICEDION,

hoofdonderwijzer te Delta.

In den beginne was Mr. EPICEDION begonnen met allerfraaiste trek- en krulletters, en koesterde het voornemen den brief in een met inkt getrokken lijst van krullen en vogels te zetten; dan toen de schoolopziener aan de som van *f* 300 genaderd was, vergat hij elke sierlijke krul en

naauwelijks ten einde of hij sprong op, wierp de pen neêr en riep getroffen uit: „Wat, mijnheer de schoolopziener, ik driehonderd gulden aan jaarlijksch inkomen? God beware me, wat een som! Zes gulden in de week!! Vrouw, lieve vrouw! (de verheugde man snelde naar de bedstede) alle ellende is voorbij! Hoort ge wel? Zes gulden in de week! Juist zooveel als de veldwachter!"

Mr. EPICEDION kwam weêr van de bedstede terug en drukte des schoolopzieners hand en *stamelde* enkele klanken van dankerkentenis; want geregeld spreken kon hij, door blijdschap getroffen, niet meer.

De schoolopziener stond op, wees op den brijpot en zeide: „uw middagmaal zal wel koud geworden zijn, Mr. EPICEDION! zulke bezigheden moet ge voortaan maar na den schooltijd verrigten!"

Met deze vermaning verliet hij het schoolhuis en rigtte zijn schreden naar het huis van burgemeester PEREAT.

De burgemeester ontving den schoolopziener in de voorkamer.

„Ga zitten, mijnheer SERVATOR, ga zitten." Onder deze woorden bood burgemeester PEREAT den schoolopziener een fauteuil aan. „Zeker onze dorpsschool bezocht," ging hij sigaren en lucifers overreikende voort. „Een beroerde boel....! Maar onze gemeente kan niet goedkooper. Daarom laten we hem nog zoo voortsukkelen."

„Mr. EPICEDION verkeert in drukkende omstandigheden," begon de schoolopziener, terwijl hij met een buiging een sigaar en brandenden lucifer aannam, zich regt gemakkelijk in den armstoel nederzette en kleine wolken rooks in draaijende vormen uitblies.

„In drukkende omstandigheden! Wat ge daar zegt!" hernam de burgemeester met een eenigszins ontsteld gelaat.

Na een kleine pauze vervolgde hij: „Wel mogelijk, wat ge daar zegt, in drukkende omstandigheden. Nu ja, indien wij allen dorpelingen, die in drukkende omstandigheden verkeeren, bijzondere aandacht moesten schenken, dan zou er inderdaad voor ons geen tijd overblijven om aan eigen zaken te denken."

„Ik hoop toch van uw beleefdheid niet te veel te eischen," zeide de schoolopziener, „nu ik met u werkelijk over den treurigen toestand van Mr. EPICEDION kom spreken. Mij dunkt, een ambtenaar der gemeente, die uit den vreemde geroepen werd om een der gewigtigste betrekkingen in de gemeente te vervullen en ruim dertig jaren zijn beste krachten heeft besteed aan het onderwijs, zal nu oud en vol huiselijke zorgen aan het noodige behoefte krijgen. Zou zoo iemand niet eenige oogenblikken *onze* aandacht verdienen?"

„Ik begrijp u, ik begrijp u," viel de burgemeester driftig en op ontevreden toon in. „Gij begint Mr. EPICEDION te verdedigen. Wilt ge wel gelooven, mijnheer SERVATOR, dat, indien ik slechts een gering deel uit het schoolleven van Mr. EPICEDION mededeelde, gij even als ik u wrevelig van den man zoudt afwenden en geen lust bezittende, om den man op den dijk te jagen, de zaken in vredes naam maar zoo laten gaan als ze gaan, totdat buitengewone gebeurtenissen ons dwingen zullen er tusschen in te schieten."

„Ik wil niet ontkennen," hernam de schoolopziener, „dat het onderwijs van Mr. EPICEDION hoogstgebrekkig is. Maar daar mogen *wij* volstrekt geene aanmerking op maken." Terwijl de heer SERVATOR bijzonder drukte op *wij*, blies hij al driftiger draaijende rookwolkjes in de hoogte.

„Wel heb ik van mijn leven! hoe heb ik het met u, mijnheer SERVATOR?" riep de burgemeester verbaasd uit.

„Zouden *wij*, *gij* en *ik*, geen regt hebben om Mr. Epicedion tot stipte nakoming van zijn verpligtingen op te wekken?"

„Wel zeker," hernam de schoolopziener, eenigszins bedaarder, „onder één voorwaarde echter. Zoodra wij eerst aan onze verpligtingen jegens hem voldoen, zijn onze opwekkingen en vermaningen voor ons verpligtend. Maar, ziet ge, aan de vervulling onzer pligten omtrent hem, daar komen we in te kort, hieraan hapert het juist!"

„*Wij* verpligtingen omtrent hem," riep de burgemeester met een grimlach uit. „Heeft een burgemeester verpligtingen jegens een dorpsschoolmeester.....! Het wordt hoe langer zoo dwazer! Mijnheer Servator, mag ik dan van u weten, in welk opzigt wij aan onze verpligtingen jegens Mr. Epicedion, jegens den ouden Mr. Epicedion, te kort schieten?" Onder een kinderlijk schaterend gelach herhaalde de burgemeester de laatste vraag.

„Ik zal u onmiddellijk antwoorden, burgemeester," hernam de schoolopziener. „De gemeente Delta betaalt het wettig en zuur verdiend loon aan Mr. Epicedion niet!" Bij dezen laatsten volzin week de kalmte bij den schoolopziener. De draaijende rookwolkjes hielden op en scherpschietende dampen stegen uit den mond in de hoogte.

„Betaalt onze gemeente den schoolmeester niet?" vroeg de burgemeester eenigermate verschrikt over den toon van den schoolopziener. „Ontvangt hij niet geregeld om het half jaar zijn vijf en twintig gulden als vast traktement, benevens twintig gulden voor het onderwijs aan de armkinderen?" „En dat maakt met zijn schoolgelden de som van honderd en tachtig gulden in het jaar," vervolgde de schoolopziener.

„Nu, dan zijn wij het immers eens en de zaak is in orde!" hernam de burgemeester, bijzonder tevreden, dat

zij beiden tot zulk een dragelijke som waren gekomen.

„Moet ik den burgemeester dan aan het besluit der Provinciale Staten herinneren, waarbij het minimum van het traktement der onderwijzers bepaald wordt?" vroeg de schoolopziener, terwijl hij een nieuwe sigaar met een ligte buiging aannam. „Wel lieve mijnheer SERVATOR, mijn beste schoolopziener, wat maakt gij het u druk!" riep de burgemeester in de handen slaande uit. „Ik dacht al, hoe komt ge zoo bijzonder voor Mr. EPICEDION geresolveerd. Och, tusschen ons gezegd, die provinciale besluiten hebben betrekkelijke waarde en gij weet het, de Koning heeft besloten de grondwet te doen herzien. Welnu, dan vallen al die provinciale besluiten. Zullen we ons nu nog met een gestrenge toepassing van die dingen vermoeijen?"

„Indien ik mij niet vergis, dan zal er heel wat tijd verloopen, eer de nieuwe grondwet in orde, aangenomen en door den Koning bekrachtigd is. Dan moeten nieuwe wetten, welke hieruit voortvloeijen, denzelfden weg gaan. Mr. EPICEDION kan in dien tijd wel doodhongeren. Zijn kranke vrouw is ten minste al mooi op weg om, door gebrek aan de noodige verzorging, het leven aan het lijden op te offeren!"

„Wel, de hemel beware mij!" hernam de burgemeester schijnbaar verschrikt. „BETSY, BETSY!" riep hij aan de deur der kamer. BETSY kwam. Een flinke vrouw, met blonde krullen, blanke hals, ietwat gekleurde wangen, innemend gelaat, boog zich zeer statig voor den schoolopziener.

„Denk er aan, dat wij van middag aan Mr. EPICEDION wat soep voor zijn zieke vrouw zenden," zeide de burgemeester, en zich nu weêr tot den schoolopziener wendende: „Ziet u, een mensch is zoo ongevoelig niet of hij getroost zich gaarne eene opoffering. Wij zullen wel zorgen, dat Mr. JOZEF geen gebrek lijdt."

De heer SERVATOR dacht, dat het nu maar verstandiger was op het onderwijs niet meer terug te komen, nam afscheid, keerde naar Mr. EPICEDION terug en vermaande dezen, om, als hij antwoord van het gemeentebestuur ontving, onmiddellijk met dat antwoord bij hem te komen.

Gij hebt zeker nog nooit een raadsvergadering op Delta bijgewoond. Laten we dan van de gelegenheid gebruik maken en de dorpsherberg ingaan.

JAN KANT staat reeds als de trouwe bode aan de deur en hoort naauwelijks de klok tien slagen slaan, of hij roept met een grove stem: „De belangstellenden kunnen binnen gaan."

Aan die uitnoodiging voldoen we. Terwijl burgemeester en wethouders het bijster druk hebben met het teekenen der stukken, nemen wij de vergadering op.

Onder de tafel steken een dozijn voeten in helder wit geschuurde klompen, waarbij de twee laarzen van den burgemeester een vreemd figuur maken.

Boven de tafel zien we, nevens den burgemeester, zes levende portretten van zes bovenlandsche boeren, met dikke, roode wangen en verwilderd haar. Alhoewel de kagchel een hinderlijke hitte verspreidt, zitten de leden des raads in dik duffel en zijn gedekt door een hoed van ongewone hoogte en omvang.

De oude JAAP KLAASOOM is het digtst bij de kagchel gezeten en wordt door eene onwederstaanbare neiging tot slapen geplaagd. JAN WILDEMAN, eerst sedert drie weken tot de gewigtige betrekking van raadslid verkozen, wrijft zijn ruwe handen van vergenoegen herhaaldelijk over elkander, zoodat we elk oogenblik in den waan verkeeren, dat er geraspt wordt. GERRIT BOER fluistert met PIET BOM over de trage najaarsmarkten, over de duurte van het vee

en over zijn zog die verdronken en het veulen dat al te dartel is. MAARTEN FLESCH heeft het met HEINOOM te kwaad over het ongehoorde feit, dat zijn buurmans geit ongevraagd op zijn achtervierendeels weiland waagt te grazen.

De burgemeester laat den hamer hooren en opent de vergadering. Wij zullen alleen acht slaan op het adres van Mr. EPICEDION.

„Is die man krankzinnig, drie honderd gulden! Hij zal heel Delta in de war brengen!" riep KLAASOOM uit.

„Als het voorjaar is, krijgt de meester altijd een emmer biest van ons!" merkte GERRIT BOER aan.

„Met den slagttijd zenden wij hem altijd kluifjes, en dan nu zóó te doen!" zeide HEIN KEEROM.

„Ik ben sterk voor de bezuiniging, Burgemeester," onderrigtte PIET BOM.

„Wat zou de omslag verbazend in de hoogte moeten! Brengen we al geen geld genoeg op?" riep JAN WILDEMAN driftig.

In stemming: *het adres gewezen van de hand.*

Zoo dachten en handelden de gemeenteleden van Delta, eenmaal leerlingen van Mr. EPICEDION. Dat heette zeker: betooning van erkentelijkheid aan den ouden leermeester, die tot hiertoe minder loon dan een handwerksman ontving.

Mr. EPICEDION ging volgens afspraak den schoolopziener kennis geven van den uitslag. Aan den avond was er reeds een schrijven bij het gouvernement ontvangen.

Burgemeester PEREAT keek op een der volgende dagen zeer vreemd op, dat hij nevens een adres van den onderwijzer aan de Provinciale Staten, eene ernstige vermaning ontving om aan het besluit der Staten, in het adres bedoeld, begin van uitvoering te geven.

Burgemeester PEREAT liet oogenblikkelijk zijn gedachten gaan. Wat hij nu niet door regt en billijkheid er door kon

halen, moest dan maar door list ingesmokkeld worden. Eerst vatte hij het plan op, Mr. EPICEDION te dwingen zijn ontslag aan te vragen; maar de kas der gemeente zou er niet door gebaat worden. Er kwam immers een opvolger, die de hoogste eischen stellen zou. Burgemeester PEREAT hield de volgende alleenspraak. „Eenige verhooging was niet kwaad; maar de volle som kan niet. Hoe Mr. EPICEDION te winnen om zoo wat met hem te matten...! Die lastige schoolopziener heeft er zijn vingers tusschen gezet en als die begint, dan geeft hij niet gemakkelijk toe. Hij spreekt van regt en billijk. De meester heeft er immers al dertig jaar meê rondgesprongen, hij kon er werkelijk wel zijn eindje meê halen ....! Mr. EPICEDION is geen held, hij is spoedig bevreesd; hij is een zeer zwak en meêgaand man. De kerel had nooit van dat ellendige provinciale besluit geweten, als hem dat door dien waanwijzen schoolopziener niet was ingeblazen. Wat bemoeit zoo'n bedilal zich met provinciale besluiten! ....
Gelukkig, ik bedenk mij. We zullen geven en nemen!"

Hier eindigde burgemeester PEREAT zijne alleenspraak, zette zich neêr en schreef het volgende stuk:

De ondergeteekende, JOZEF EPICEDION, hoofdonderwijzer te Delta, verklaart, dat hij met een traktementsverhooging tot het volle bedrag van *twee honderd en veertig gulden* volkomen genoegen neemt.

Delta, den .. December 18..

Even spoedig stond burgemeester PEREAT in de school, dreigde, waarschuwde en vermaande, totdat de beangste man zich liet verlokken en de hierboven afgeschreven bekentenis onderteekende.

Burgemeester PEREAT gaf van zijn slimheid onmiddellijk kennis aan den gemeenteraad.

„Dat was een man aan wien men de kas der gemeente kon toevertrouwen," zeide HEIN KEEROM.

Onmiddellijk rapporteerde de raad, met overlegging van het geteekende stuk, dat Mr. EPICEDION volkomen tevreden was met een traktement van *f* 240, en alleen in den beginne scheen opgewonden te zijn door schoolopziener SERVATOR.

Er zijn vrienden en kennissen, die mij gevraagd hebben, of, wat ik in de kijkjes schreef, grepen waren aan de geschiedenis van het schoolmeestersleven ontleend?

De lezers moeten dan weten, dat ik beelden uit de werkelijkheid schrijf, waarheden in bedekten vorm, geschiedenissen door allerlei vreemde namen onduidelijk en raadselachtig gemaakt.

Delta bestaat nog; maar Mr. EPICEDION is sedert enkele jaren, na een lange en welverdiende rust, overleden. Burgemeester PEREAT leeft nog; maar is gelukkig in zijn betrekking door een man vervangen, wiens lust en liefde het is het onderwijs in Delta te doen bloeijen en alles aan te wenden, om den onderwijzer een onafhankelijk bestaan te verschaffen.

Welligt vraagt gij ook of schoolopziener SERVATOR, de verdienstelijke en hartelijke SERVATOR nog altijd zijn zorgen aan de belangen van het onderwijs wijdt?

Wat zou mijn antwoord u baten! Ziet bij u rond, en hebt ge in den door den Koning gezondene een man gevonden, die door zijn lessen niet alleen de weldoener is van uw geest, maar ook door zijn hartelijke genegenheid de vertrooster is van uw hart; welnu .... denkt dan maar, dat schoolopziener SERVATOR naar uw district verplaatst is.

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer Mr. C. L. KNIPHORST *als- en benoeming van den Heer* J. VAN DRUTEN *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie* Drenthe.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 15 Augustus 1868, n°. 27, den Heer Mr. C. L. KNIPHORST, op zijn verzoek, met het einde dier maand eervol ontslagen als Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Drenthe* en, ter zijner vervanging, met ingang van den 1 September daaraanvolgende tot Schoolopziener in dat district benoemd den Heer J. VAN DRUTEN, te *Assen.*

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 606.)

Bij Kon. besluit van den 5 Augustus 1868, n°. 57, is pensioen verleend:

aan J. VERSLUIS, gewezen hulponderwijzer te *Gouda*, ten bedrage van *f* 200;

aan A. W. VINK, gewezen hulponderwijzer te *Haarlem*, *f* 266;

aan M. HOLLEBRANDS, gewezen hoofdonderwijzer te *Sas van Gent*, *f* 506.

aan C. KONING, gewezen hoofdonderwijzer te *Eemnes Buitendijk*, gemeente *Eemnes*, *f* 373.

STUKKEN BETREKKELIJK HET VERHANDELDE IN DE BIJEENKOMST DER INSPECTEURS VAN HET LAGER ONDERWIJS IN 1868.

Elfde bijeenkomst der Provinciale Inspecteurs van het lager onderwijs te 's Gravenhage, *onder de leiding van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken*, Mr. C. Fock.

Vergadering der Inspecteurs van het lager onderwijs, gehouden den 17den *Junij* 1868.

Tegenwoordig de Inspecteurs der onderscheidene provinciën:

Jhr. Mr. J. B. A. J. M. Verheijen, uit *Noordbrabant;*
Dr. J. H. Kroon, uit *Gelderland;*
Dr. M. P. Lindo, uit *Zuidholland;*
A. Beeloo, uit *Noordholland;*
C. M. van Visvliet, uit *Zeeland;*
Mr. A. J. W. Farncombe Sanders, uit *Utrecht;*
J. H. Behrns, uit *Friesland;*
Dr. J. J. Kreenen, uit *Overijssel;*
S. Blaupot ten Cate, uit *Groningen;*
Dr. H. J. Nassau, uit *Drenthe;*
Dr. L. Robbe, uit *Limburg.*

1. De Inspecteurs, te één uur bijeengekomen, worden ontvangen door den Heer Referendaris Mr. H. Vollenhoven, die hun mededeelt, dat Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken, wegens andere ambtsbezigheden, niet in de mogelijkheid is, deze vergadering bij te wonen. De Inspecteur uit Limburg wordt daarop door den Heer Vollenhoven, namens den Minister, uitgenoodigd, om zich met het vice-presidium te belasten, de Inspecteur uit Gel-

derland, om de werkzaamheden van het secretariaat op zich te nemen. Aan de vergadering worden voorts een drietal punten opgegeven, waarover de Minister haar gevoelen wenscht te vernemen.

2. Na het vertrek van den Heer Referendaris wordt de vergadering door Dr. L. ROBBE met een korte toespraak geopend.

3. De Inspecteur van Zuidholland deelt aan de vergadering mede, dat hij onlangs kennis heeft gemaakt met de schrijfmethode van den Heer DE JÄGER, kalligraaf te Brussel, en dat genoemde Heer hem verklaard heeft, bereid te zijn, om, daartoe uitgenoodigd, op eigen kosten over te komen, ten einde ook de overige Inspecteurs in de gelegenheid te stellen zijne schrijfmethode te leeren kennen. Er wordt besloten den Heer DE JÄGER te verzoeken, om tegen aanstaanden Vrijdag over te komen, met te kennengeving evenwel, dat de vergadering zich in geen geval verbinden kan, om zijne schrijfmethode aan te bevelen.

4. Door den onder-voorzitter wordt thans in beraadslaging gebragt het eerste der punten, door den Minister opgegeven. Het luidt aldus:

In vele scholen, zoowel ten platten lande als in de steden, ontbreken geschikte kweekelingen. Zijn er middelen aan te wijzen om in dit gebrek te voorzien?

Reeds in de bijeenkomst der Inspecteurs van 1858 werd de vraag overwogen: hoe te handelen, wanneer er geene geschikte kweekelingen te vinden zijn? De vergadering verklaarde toen geen enkel middel te kennen om hierin te voorzien en was van gevoelen, dat in zoodanig geval naar omstandigheden zou moeten gehandeld worden.

Ook nu nog moet de vergadering erkennen, geen afdoend middel aan de hand te kunnen geven, om het bestaande gebrek aan geschikte kweekelingen geheel te doen ophouden.

Het komt haar evenwel voor, dat er het een en ander

zou kunnen beproefd worden, om aan dat gebrek eenigermate te gemoet te komen.

Eene aanmerkelijke verhooging der toelage heeft hier en daar gunstig gewerkt. Indien de Hooge Regering kon goedvinden om door tusschenkomst der provinciale besturen de Raden der gemeenten, in wier scholen kweekelingen noodig zijn, aan te sporen, dit voorbeeld te volgen, zou dit, naar het gevoelen der Inspecteurs, niet zonder uitwerking blijven.

In sommige scholen heeft men vrouwelijke kweekelingen aangesteld bij gemis van geschikt mannelijk personeel. Dit verdient, naar het oordeel der vergadering, allezins navolging. In al de scholen, waar die vrouwelijke kweekelingen werkzaam zijn, voldoen zij zeer goed. Zij hebben in den regel veel tact om met kinderen van 6—8 jaar om te gaan, en overtreffen daarin veelal jongelingen van haren leeftijd. Eene aanbeveling van Regeringswege, om, waar het noodig is, vrouwelijke kweekelingen aan te stellen, zou misschien kunnen bijdragen om eenigermate in de bestaande behoefte te voorzien.

De kweekelingen, die aan de Rijkskweekscholen tot hulponderwijzers worden opgeleid, zijn vier jaren achtereen in het genot eener Rijkstoelage. Eveneens zijn bij de normaallessen een vrij groot getal jongelieden geplaatst, die eene Rijkstoelage genieten, totdat zij de acte als hulponderwijzer hebben verkregen. Indien de Regering kon goedvinden deze jongelieden, na het verlaten der kweekscholen of de normaallessen, nog één jaar in het genot der Rijkstoelage geheel of gedeeltelijk te laten, onder voorwaarde, dat zij gedurende dat jaar als kweekelingen dienst deden op eene school, door de Regering aan te wijzen, zou het lager schoolwezen daardoor misschien worden gebaat.

5. De onder-voorzitter verzoekt de leden der vergadering om de bijzondere voorstellen, die zij mogten hebben, in de volgende vergadering schriftelijk ter tafel te brengen.

6. Daar niemand iets verder voor te stellen heeft, wordt de zitting te 4 uur gesloten en verdaagd tot den 18den Junij 's voormiddags te tien uur.

Robbe.
J. H. Kroon.

Vergadering der Inspecteurs van het lager onderwijs, gehouden den 18*den Junij* 1868.

Tegenwoordig de Inspecteurs van al de provinciën.

1. De vergadering wordt des voormiddags te 10 uur door den onder-voorzitter geopend.

2. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

3. De Inspecteurs, die bijzondere voorstellen hebben, dienen deze schriftelijk in.

4. De onder-voorzitter stelt aan de orde de tweede door den Minister gestelde vraag, van den volgenden inhoud:

Zijn burgerlijke armbesturen bevoegd om aan ouders, die eenigen onderstand ontvangen, als voorwaarde der bedeeling de verpligting te stellen, dat zij hunne kinderen moeten laten onderwijzen, en wel uitsluitend op de openbare armenscholen?

De vraag lokt zeer langdurige beschouwingen uit, die ongeveer te één uur worden afgebroken door de komst van den Minister van Binnenlandsche Zaken, vergezeld van den Heer Referendaris Vollenhoven. De laatstgenoemde stelt de Inspecteurs aan Zijne Excellentie voor, die daarop eenige welwillende woorden tot de vergadering rigt, zijne groote belangstelling in het lager onderwijs betuigt en zijn vertrouwen te kennen geeft, dat de Inspecteurs met hem zullen zamenwerken, om de voortdurende ontwikkeling en verbetering van dat onderwijs te bevorderen.

Na het vertrek van Zijne Excellentie worden de beraad-

slagingen hervat en voortgezet, doch niet ten einde gebragt, weshalve de vergadering besluit hetzelfde onderwerp in de vergadering van 22 Junij op nieuw in behandeling te nemen.

5. De vergadering wordt te 4 uur gescheiden en verdaagd tot den 19den Junij des voormiddags te elf uur.

ROBBE.
J. H. KROON.

Vergadering der Inspecteurs van het lager onderwijs, gehouden den 19*den Junij* 1868.

Tegenwoordig de Inspecteurs van al de provinciën.

1. Te elf uur wordt de vergadering door den onder-voorzitter geopend.

2. De notulen der vorige bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd.

3. De onder-voorzitter stelt aan de orde de derde vraag van den Minister, aldus luidende:

Door welke middelen kan worden verhinderd, dat de kundigheden, welke door kinderen op de lagere school zijn opgedaan, na het verlaten dier school, weder bij hen vervloeijen?

De opmerking wordt gemaakt, dat reeds voor vele jaren de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen eene prijsvraag over dit onderwerp heeft uitgeschreven en bekroond. Ook in de Inspecteurs-vergadering van 1866 is deze gewigtige vraag uitvoerig besproken. Haar op nieuw in behandeling nemende, deelen de Inspecteurs elkander mede, hoe de tegenwoordige toestand van het onderwijs, aan volwassenen gegeven, in de onderscheidene provinciën is. Het blijkt, dat in de steden aan de armenscholen meestal avondherhalingscholen zijn verbonden, die vrij goed worden bezocht. Ook Zondagscholen worden hier en daar aangetroffen. In sommige streken van ons vaderland, bepaaldelijk in Twenthe, is men in

de laatst verloopen jaren begonnen fabriekscholen op te rigten, die aanvankelijk zeer goede resultaten opleveren. Ook ten platten lande worden in enkele gemeenten de volwassenen in de gelegenheid gesteld, gedurende de wintermaanden onderwijs te ontvangen. Sedert de wet op het middelbaar onderwijs in werking is getreden, bewijzen de burger dag- en avondscholen in de grootere gemeenten gewigtige diensten. In weerwil van dit alles moet de vergadering erkennen, dat het onderwijs voor volwassenen hier te lande nog veel te wenschen overlaat, vooral in vergelijking met België en Frankrijk. Verreweg de meeste gemeentebesturen laten er zich weinig of niets aan gelegen liggen. In 1866 meende de vergadering aan den Minister in overweging te moeten geven, om de aandacht der gemeentebesturen op deze belangrijke zaak te vestigen. Zij neemt thans de vrijheid Zijne Excellentie te verzoeken, het oprigten van scholen voor volwassenen op nieuw bij die besturen in herinnering te brengen. Naar haar gevoelen zouden die scholen hoofdzakelijk ten behoeve van hen moeten worden ingerigt, die vroeger onderwijs hebben genoten. Geene leerlingen, die dag- of avondscholen bezoeken, zouden op die scholen moeten worden toegelaten. Raadzaam komt het haar ook voor, dat de mannelijke en vrouwelijke leerlingen op die scholen op afzonderlijke uren onderwijs ontvangen. Bovendien acht zij het wenschelijk, dat, vooral ten dienste dier scholen, schoolbibliotheken worden opgerigt.

4. Omstreeks twee uur wordt de Heer DE JÄGER, die uit Brussel is overgekomen, in de gelegenheid gesteld zijne schrijfmethode te ontwikkelen en te verklaren. Met belangstelling wordt er door de vergadering kennis van genomen, onder dankbetuiging aan den Heer DE JÄGER voor de genomene moeite.

5. Te vier uur wordt de vergadering door den onder-

voorzitter gesloten en verdaagd tot den daarop volgenden dag, 's voormiddags te tien uur.

ROBBE.
J. H. KROON.

Vergadering der Inspecteurs van het lager onderwijs, gehouden den 20sten Junij 1868.

Tegenwoordig de Inspecteurs van al de provinciën.

1. De vergadering wordt te tien uur door den onder-voorzitter geopend.

2. De notulen van de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

3. De onder-voorzitter stelt aan de orde de volgende, door een der Inspecteurs opgegevene, vraag:

Heeft een gemeentebestuur het regt om zijne gemeente in schoolwijken te verdeelen en dientengevolge de ouders te verpligten, hunne kinderen naar eene bepaaldelijk aangewezen openbare school te zenden, ten einde aldaar onderwijs te ontvangen?

Nadat de voorsteller had medegedeeld, wat hem tot het doen dezer vraag aanleiding had gegeven, ontstond daarover eene langdurige discussie. Het blijkt ten slotte, dat de groote meerderheid van gevoelen is, dat aan een gemeentebestuur het regt niet kan ontzegd worden, om zijne gemeente, als er zich meer dan ééne openbare school bevindt, in schoolwijken te verdeelen. Dat bestuur voldoet aan zijne verpligting, als het aan elk ingezeten de gelegenheid verschaft, zijne kinderen op eene openbare school te laten onderwijzen. Ook doet het niets ter zake, of er voor het onderwijs, op de genoemde scholen genoten, schoolgeld wordt betaald, dan wel of er kosteloos onderwijs wordt gegeven.

De minderheid daarentegen houdt zich overtuigd, dat een gemeentebestuur tegenover hen, die schoolgeld betalen, het

genoemde regt niet heeft, en dat deze de gemeenteschool kunnen kiezen, welke zij voor hunne kinderen het meest geschikt achten. In gemeenten, waar het openbaar lager onderwijs algemeen kosteloos gegeven wordt, zou het bestuur tegenover de ingezetenen minder gebonden zijn.

Bij dit uiteenloopen der gevoelens komt de vergadering tot het besluit, Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te verzoeken, in deze zijne zienswijze kenbaar te maken.

4. De voorsteller der behandelde vraag wenscht het gevoelen van zijne ambtgenooten te vernemen over een door Mevrouw STORM, VAN DER CHIJS, aanbevolen denkbeeld, om meisjes te laten deelnemen aan de normaallessen, zoo als, volgens haar beweren, te *Deventer* geschiedt.

De onder-voorzitter stelt de leden der vergadering in de gelegenheid, over dit punt van gedachten te wisselen. Het blijkt, dat inderdaad te *Deventer* een viertal meisjes, met voorkennis der Regering, gebruik maken van de normaallessen. De Inspecteur van *Overijssel* geeft de verzekering, dat daaruit, met de noodige voorzorgen, tot dus verre hoegenaamd geene ongelegenheid is ontstaan, en dat ééne dier vrouwelijke kweekelingen onlangs met uitstekend gevolg het examen als hulponderwijzeres heeft afgelegd. De Inspecteur van *Drenthe* deelt mede, dat vroeger ook te *Assen* een paar meisjes tot de normaallessen zijn toegelaten. De meeste leden der vergadering zien er evenwel groot bezwaar in, om mannelijke en vrouwelijke kweekelingen gelijktijdig aan de normaallessen te laten deelnemen. Plaatselijke omstandigheden doen hier veel af. Intusschen zijn de leden der vergadering eenstemmig van gevoelen, dat het wenschelijk zou zijn, om daar, waar dit met vooruitzigt op goed gevolg kan geschieden, afzonderlijke normaallessen voor meisjes te openen. Er wordt gewezen op *Amsterdam*, *Rotterdam*,

Leeuwarden en *Maastricht*, waar het onderwijs aan vrouwelijke kweekelingen uitmuntende resultaten geeft. Bij deze gelegenheid wordt tevens het denkbeeld geopperd, of het niet raadzaam zou zijn, in grootere gemeenten openbare lagere scholen te stichten voor kinderen van 6—8 jaar, en het onderwijs op die scholen aan hoofd- en hulponderwijzeressen toe te vertrouwen. In *Zwitserland* en elders bestaan zulke scholen, die met veel lof worden vermeld.

5. Daar er geene voorstellen meer aan de orde zijn, wordt de vergadering te 4 uur gesloten en verdaagd tot Maandag, den 22 Junij, 's voormiddags te tien ure.

Robbe.
J. H. Kroon.

Vergadering der Inspecteurs van het lager onderwijs, gehouden den 22 *Junij* 1868.

Tegenwoordig de Inspecteurs van al de provinciën, met uitzondering van dien van *Drenthe*.

1. De vergadering wordt te 10 uur door den onder-voorzitter geopend.

2. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

3. De onder-voorzitter deelt mede, dat de Inspecteur van *Drenthe* schriftelijk kennis heeft gegeven, dat hij wegens andere ambtsbezigheden naar zijne woonplaats is teruggekeerd.

4. De beraadslagingen over het tweede punt van den Minister, die in de vergadering van den 18 dezer waren aangevangen, worden hervat en ten einde gebragt. Zij komen in de hoofdzaak hierop neder:

Naar het oordeel der vergadering geeft de letter der wet op het lager onderwijs, evenmin als die der armenwet, tot wier toepassing de gestelde vraag in de eerste plaats schijnt te behooren, daarop een bepaald antwoord, hetgeen met het

oog op het onlangs in de gemeente *Rotterdam* voorgevallene voorzeker te betreuren is.

Naar het eenparig oordeel der vergadering is echter de genoemde voorwaarde niet overeenkomstig met den geest van de wet op het lager onderwijs, noch met dien van de Staatsregeling, waarvan die wet een uitvloeisel is. De Grondwet immers heeft met het welbekende doel, dat niemand verpligt wezen zou voor zijne kinderen van de *openbare* school gebruik te maken, de vrijheid van onderwijs op de meest ondubbelzinnige wijze gewaarborgd, en de wet van 1857 heeft het in de Grondwet nedergelegde beginsel nader ontwikkeld en in toepassing gebragt. Indien nu geen ingezeten, die *niet* bedeeld is, zou kunnen gedwongen worden, zijne kinderen naar de openbare school te zenden, dan mag, naar het eenstemmig gevoelen der Inspecteurs, in de omstandigheid, dat iemand tot een burgerlijk armbestuur zijne toevlugt moet nemen, geen middel gevonden worden om hem op dit punt van slechter conditie te maken dan zijne meergegoede medeburgers; — om hem tot handelingen te dwingen, die tegen zijne gemoedelijke overtuiging indruischen, en waartoe hij anders niet zou kunnen gedwongen worden. En nu valt het niet te ontkennen, dat onder de armen zoowel als onder de gegoede standen der maatschappij vele ouders gevonden worden, die met het onderwijs, dat op de openbare scholen gegeven wordt, geen vrede hebben. Gemoedsbezwaren houden hen er van terug, hunne kinderen aan dat onderwijs te doen deelnemen, en daarvoor behoort men eerbied te hebben, al deelt men er niet in. Geene reden, hoe schijnbaar gewigtig ook, kan wettigen, dat iemand, 't zij arm of rijk, tot handelingen gedwonge worde in strijd met zijn geweten; — en dat het onthouden van bedeeling aan hen, die zonder die bedeeling gevaar loopt van gebrek om te komen, inderdaad *dwang* is,

kan, naar het oordeel der vergadering, in redelijkheid niet worden betwist. Op grond van deze laatste opmerking waren enkelen zelfs van oordeel, dat het stellen van de voorwaarde dat de kinderen ter school *moeten* gezonden worden, ook al wordt de keuze der school vrijgelaten, niet overeenstemt met den geest onzer wetgeving, die geene schoolpligtigheid kent, en haar, blijkens het dienaangaande in de vergadering der Staten-Generaal voorgevallen, ook niet kennen *wil*. Kon de groote meerderheid der Inspecteurs in deze zienswijze niet deelen, en achtte zij, dat art. 24 der armenwet de bevoegdheid geeft, om aan de bedeeling de voorwaarde van schoolgaan der kinderen *in 't algemeen* te verbinden, allen waren zij het er weder over eens, dat het beperken der keuze van de ouders tot de *openbare* school op den duur niet dan nadeelig voor die school kan werken, omdat, bij den aangeboren vrijheidszin van onze natie, eene instelling, tot welker gebruik men *gedwongen* wordt, onvermijdelijk eindigt met bij velen weerzin te verwekken. En evenzeer als het afkeuring verdienen zoude, bijaldien de vrije ontwikkeling van het bijzonder onderwijs werd belemmerd, evenzeer ware het te betreuren, indien het openbaar onderwijs, ten gevolge van dusdanige maatregelen, in de achting van het algemeen daalde, en de eerbied voor de overheid, waarvan die maatregelen uitgaan, bij de ingezetenen werd ondermijnd.

Op grond van de bovenstaande beschouwingen is de vergadering eenparig van oordeel dat de besproken voorwaarde in het belang van het onderwijs en van de verhouding der ingezetenen tot de overheid niet raadzaam is en niet overeenkomstig met den geest onzer staatsinstellingen.

Omtrent de vraag, in hoeverre de bestaande wetgeving aan de Regering een middel aan de hand geeft, om het stellen van zoodanige voorwaarde door een armbestuur te

beletten, vermeent de vergadering in geene nadere beschouwing te moeten treden, daar 's Ministers bedoeling blijkbaar alleen is hare meening over het beginsel zelf te vernemen.

5. Op voorstel van een der Inspecteurs acht de vergadering het niet ongepast op nieuw in herinnering te brengen, dat er bij de vergelijkende examens door de Schoolopzieners meer worde gelet op de praktische geschiktheid dan op de theoretische kennis der sollicitanten.

6. De vergadering wordt te $3^1/_2$ uur gesloten en verdaagd tot den volgenden dag des voormiddags te elf uur.

ROBBE.
J. H. KROON.

Vergadering der Inspecteurs van het lager onderwijs, gehouden den 23 *Junij* 1868.

Tegenwoordig al de Inspecteurs, met uitzondering van die van *Zeeland* en *Drenthe.*

1. De onder-voorzitter opent de vergadering 's voormiddags te elf uur.

2. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

3. De onder-voorzitter deelt mede, dat de Inspecteur van *Zeeland* berigt heeft ingezonden, dat hij wegens ambtsbezigheden is vertrokken.

4. De Heer Referendaris VOLLENHOVEN komt aan de vergadering mededeelen, dat de Minister hem heeft opgedragen, haar te kennen te geven, dat ambtsbezigheden het hem, tot zijn leedwezen, onmogelijk maken aan zijn aanvankelijk voornemen gevolg te geven, om heden ter vergadering te komen. De onder-voorzitter wordt verzocht, na den afloop der werkzaamheden, de bijeenkomst, namens den Minister, te sluiten.

5. Eenige aangelegenheden van huishoudelijken en administratieven aard worden door onderscheidene Inspecteurs in behandeling gebragt en besproken.

6. Te twee uur zijn de werkzaamheden afgeloopen. De onder-voorzitter van het vorige jaar brengt den Heer ROBBE den dank der vergadering toe voor zijne goede leiding der beraadslagingen.

De Heer ROBBE beantwoordt deze toespraak met eenige hartelijke woorden en sluit daarop namens den Minister de bijeenkomst.

ROBBE.

J. H. KROON.

Antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ik heb de eer aan de Heeren Inspecteurs van het lager onderwijs hiernevens een afdruk te doen toekomen der aanteekeningen van het verhandelde tijdens hunne jongste bijeenkomst.

Met de twee eerste voorstellen bij punt 4 op blz. 699, heb ik mij wel kunnen vereenigen en zal ik alzoo in dien zin eene uitnoodiging aan de Provinciale Besturen rigten.

Daarentegen zie ik bezwaar tegen het derde voorstel uit hoofde van de aanzienlijke uitgaaf, die daarvan het gevolg zou zijn bij eene onzekere uitkomst.

Aan het verzoek gedaan bij punt 3 op blz. 702, zal door mij worden voldaan.

Met betrekking tot het verschil van gevoelen ten aanzien der vraag, behandeld bij punt 3 op blz. 704, meen ik mij aan de zijde der meerderheid te moeten scharen. Het aannemen van een tegenovergesteld gevoelen zou er ook toe kunnen leiden, dat sommige scholen overbevolkt werden, andere leeg stonden, naar gelang der meerdere of mindere

bekwaamheid en geschiktheid van de onderwijzers of der voorliefde der kinderen of ouders voor dezen of genen leeraar.

's Gravenhage, den 23 Julij 1868.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
FOCK.

RIJKSKWEEKSCHOLEN

ter opleiding van onderwijzers te 's Hertogenbosch, Haarlem *en* Groningen.

Ten gevolge der gedane oproeping heeft zich een aanzienlijk getal jongelieden aangemeld, om onder genot van Rijkstoelagen aan de Rijkskweekscholen geplaatst te worden. Hun getal bedroeg te *'s Hertogenbosch* 33, te *Haarlem* 29 en te *Groningen* 36. Bovendien hebben zich te *Groningen* 24 hulponderwijzers voor den cursus van hoofdonderwijzer aangemeld. De vergelijkende examens hebben plaats gehad te *'s Hertogenbosch*, *Utrecht* en *Zwolle* den 29 Junij en volgende dagen. Zij werden afgenomen door drie of vier Inspecteurs van het lager onderwijs, daartoe door den Minister aangewezen en de Directeuren der Rijkskweekscholen.

Overeenkomstig den uitslag der examens zijn, bij beschikkingen van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 10 Julij 1868, n°. 186, 16 Julij 1868, n°. 170 en 17 Julij 1868, n°. 216, 5de afd., met 1 September daaraanvolgende tot het eerste studiejaar aan de kweekscholen toegelaten de navolgende jongelieden:

1°. aan die te *'s Hertogenbosch:* H. J. VAN DONGEN, van *'s Gravemoer;* P. J. TREFFERS, van *Gorinchem;* A. S. MINK, van *Heukelom;* H. VAN DE KAMP, van *Berlicum;* P. GIL-

SING, van *Zijtaart;* F. G. PETERS, van *Roermond;* J. L. VAN DER MADE, van *Zevenbergen;* A. THEUWS, van *Bergeijk*; J. A. A. SCHOONDERMARK, van *Dodewaard*, en H. J. DE VOOGD, van *Drouwenermond*, allen onder genot eener toelage van *f* 250 's jaars;

2°. aan die te *Haarlem:* J. HOORNSTRA, van *Vinkega*; J. THIE, van *Purmerende;* P. LE GRAND, van *Aardenburg*; K. BES, van *Zaandam;* R. DRIESMAN, van *Nieuw-Buinen*; J. N. RAMSPEK, van *Ilpendam;* J. M. NIEUWBOER, van *Bunschoten;* J. VAREKAMP, van *'s Gravesande;* M. J. E. BAKKER, van *Zierikzee*, en B. VAN ALBADA, van *Joure*, allen onder genot eener toelage van *f* 280 's jaars;

3°. aan die te *Groningen:* H. HOLTHUIS, van *Oostwold;* J. W. VAN DALFSEN, van *Genemuiden;* F. W. FICK, van *Zwolle;* J. VENNINGA, van *Weiwert;* J. ENGELHARDT, van *Winschoten;* G. MARRING, van *Over 't Schild;* E. BRANS, van *Zuidlaren;* A. DE GRAAFF, van *Schildwolde;* T. T. BARTELS, van *Groningen*, en J. VEERSEMA, van *Groningen*, allen, behalve de twee laatstgenoemden, onder genot eener toelage van *f* 250 's jaars.

Bovendien zijn, bij beschikking van 17 Julij 1868, no. 216, 5de afd., mede met ingang van 1 September 1868, de volgende hulponderwijzers-kweekelingen aan de kweekschool te *Groningen* tot den cursus van hoofdonderwijzer toegelaten: G. A. C. VAN GOOR, van *Alkmaar;* G. L. JANSEN, van *Gouda;* E. EDENS, van *Blijham;* J. BESSELING, van *Leens;* B. J. TROL, van *Haarlem;* G. J. WOLBERS, van *Groningen;* W. HUMMELEN, van *Leens;* A. NIEMEIJER, van *Dwingelo;* TH. CLOSSE, van *Muntendam*, en R. FABER, van *Farnsum*, allen onder genot eener toelage van *f* 250 's jaars.

Bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 4den Augustus 1868, n°. 194, 5de afd.,

is tot tijdelijk leeraar in den tuinbouw aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te *'s Bosch* benoemd W. F. MARÉCHAL, op eene bezoldiging van *f* 300 's jaars.

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

ZEELAND.

Zesde schooldistrict.

Neuzen. Den 3 Augustus 1868 werd in het Nederlandsch logement alhier, onder de leiding van den Districts-Schoolopziener, gehouden de vijfde algemeene jaarlijksche vergadering van de onderwijzers-vereeniging in het zesde schooldistrict van *Zeeland*, welke, behalve door een groot aantal leden, ook bijgewoond werd door den Burgemeester en eenige leden van het Gemeentebestuur, de leden der Plaatselijke Schoolcommissie, alsmede eenige andere genoodigden.

De Voorzitter opende de vergadering met eene zeer belangwekkende toespraak, waarvan vooral het slot de geestdrift der aanwezigen opwekte, toen hij het woord rigtte tot den Heer C. VAN DIJK, hoofdonderwijzer der Openbare school alhier, en daarbij opmerkte, dat de tegenwoordige bijeenkomst dubbel gewigtig mogt heeten, als ook bestemd om bijzonder aan hem te gedenken, die den 1sten dezer maand het feest zijner 25jarige ambtsvervulling had gevierd, en om hem ook een sprekend bewijs te geven van de achting en toegenegenheid, hem zoo door zijn Schoolopziener als door zijne mede-onderwijzers toegedragen.

Hij herinnerde er aan, hoe de ingezetenen van *Neuzen*, op den gemelden dag reeds vroeg in den morgen hunne ingenomenheid met die voor VAN DIJK zoo gedenkwaardige gebeurtenis betoond hadden door het bijna algemeen uitsteken

van vlaggen; hoe hij ook bij zijne komst in de school aangenaam werd verrast, toen hij, van zijne woning afgehaald door twee leden van de Schoolcommissie, het smaakvol versierde schoolgebouw binnentrad, waar de blijde jeugd haren onderwijzer den welkomstgroet toezong en waar hij vervolgens ook door den Burgemeester, de leden van het Gemeentebestuur en van de Plaatselijke Schoolcommissie in de hartelijkste bewoordingen werd toegesproken, en hem tevens de keurigste geschenken werden aangeboden; als, van wege de gemeente een fraai gouden cilinder-horlogie; van de Plaatselijke Schoolcommissie eene sierlijke zilveren medaille, 1ste grootte; van zijne leerlingen eene keurige zilveren snuifdoos, alles van gepaste inscriptiën voorzien, benevens nog een aantal andere geschenken van vrienden en vereerders.

Daarna bood de Voorzitter, ook namens de vereeniging, den jubilaris, als bewijs van hulde, een prachtig zilveren inktstel aan, met het sierlijk gegraveerde opschrift: „*Hulde van de onderwijzers-vereeniging in het* 6*de schooldistrict van* Zeeland *aan* C. VAN DIJK, 1 *Augustus* 1868."

Geroerd aanvaardde VAN DIJK dit bewijs van vereering, en de woorden, door hem gesproken, getuigden van den innigen dank, welke den gevoelvollen man bezielde, wiens smaakvol versierd huis den ganschen 1sten Augustus en ook nog heden de zetel was van vriendschap en ongekunstelde vreugde, van hartelijke en regt gulle ontvangst.

Hierna ging de vergadering over tot de te behandelen werkzaamheden, waarvan wij slechts de volgende punten aanstippen:

De Secretaris der vereeniging, de Heer H. VAN WIJNGAARDEN, van *Axel*, hield eene redevoering over de betrekking, waarin de onderwijzers tot anderen buiten de school kunnen en behooren te staan.

De Heer J. J. CLAASSEN, van *Hulst*, leverde eene bij

drage over de redenen tot ingenomenheid met den onderwijzersstand.

De Heer J. C. SCHUIJT, van *Zuiddorpe*, beantwoordde de vraag: Is het geven van belooningen aan te bevelen? Zouden schoolbibliotheken niet beter werken?

Vervolgens werd de vereeniging door den Schoolopziener, die daartoe een prijs van tien gulden uitloofde, waarbij door de overige bestuursleden nog eene premie van vijf gulden werd gevoegd, weder in staat gesteld tot het uitschrijven van eene prijsvraag; waartoe uit een zestal onderwerpen eerst een drietal gekozen, en daarna bij loting aangewezen werd: het inleveren van een opstel over de vraag: *Wat verstaat men door zedelijk karakter, en hoe kan de zedelijkheid bevorderd en ondersteund worden?*

Hierop volgde nog eene gedachtenwisseling over verschillende gewigtige vraagpunten, tot dat de tijd gebood de werkzaamheden te eindigen en men gezamenlijk nog eene wandeling ging doen; waarna door allen werd deelgenomen aan een vriendschappelijk maal, waarvan het genot nog werd verhoogd door de ontvangst van een telegram van gelukwensching den jubilaris en den vergaderden uit *Deventer* gezonden door den Oud-Schoolopziener Mr. J. C. E. Baron VAN LIJNDEN; terwijl VAN DIJK op den 1sten Augustus ook een gelijk telegram had ontvangen van den Provincialen Inspecteur van het lager onderwijs, destijds te *'s Gravenhage.*

Aan deze beide vrienden der onderwijzers, die reeds vroeger in hartelijke bewoordingen schriftelijk hun leedwezen hadden betuigd, dat zij deze vergadering niet konden bijwonen, werden nog, staande de bijeenkomst, telegrammen van dankbetuiging toegezonden.

Lang duurde de feestvreugde in de sierlijk gekroonde zaal voort, tot dat eindelijk het uur van scheiden sloeg en deze onvergetelijke dag werd besloten.

Zoo mogten de onderwijzers van het zesde schooldistrict met hunnen nieuwen Schoolopziener hunne vijfde algemeene vergadering vieren, en scheiden met de hoop nog meermalen zulke aangename dagen te mogen beleven.

Vijfentwintigjarig schoolopzienerschap van den Heer L. F. H. BEERENBROEK, *in het zesde schooldistrict van* Limburg.

Den 6 Julij j. l. was voor de onderwijzers in het zesde schooldistrict van *Limburg* een ware feestdag. In het schoolgebouw van *Baexem*, zijnde het geschiktste middenpunt van dit uitgestrekte district, hadden zich de 32 onderwijzers der beide gezelschappen *Weert* en *Grathem*, alsmede eenige oud-onderwijzers, vergaderd, om een zeer zeldzaam feest te vieren, namelijk het vijfentwintigjarig schoolopzienerschap van den Hoog Edel Achtbaren Heer BEERENBROEK, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Kommandeur der orde van de Eikenkroon en Ridder der Leopoldsorde, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en Burgemeester van *Roermond.*

Omstreeks 10 uur 's morgens arriveerde Z. E. A. in de kom der gemeente, alwaar de geliefde driekleur reeds van eenige voorname huizen wapperde, en werd door eene commissie uit de onderwijzers welkom geheeten, die den jubilaris binnen leidde in de tot dat einde smaakvol versierde school, waarvan de muren prijkten met bevallige en welgekozene chronogrammen. Hier ontvingen de gezamenlijke onderwijzers den geachten Schoolopziener met vreugdegejuich en werd hem een toepasselijk lied toegezongen, waarna de Heer POELL, hoofdonderwijzer te *Weert*, als oudste lid, het woord opnam en in naam zijner ambtsbroeders tot den

jubilaris eene aanspraak hield, waarin hij wees op de lange en eervolle loopbaan, waarmede Z. M. den waardigen jubilaris nu 25 jaar heeft vereerd, en op het goede door hem in het district tot welzijn der onderwijzers en van het onderwijs tot stand gebragt, met den wensch, dat hij nog lang dat gewigtig ambt moge bekleeden in het midden zijner dierbare betrekkingen. Vervolgens bood men den gevierde, in een keurig afgewerkten zilveren beker met inscripties als herinneringsgeschenk, den eerewijn aan, benevens een photographische groep van de onderwijzers in het district, terwijl het geliefde volkslied uit aller borst weêrgalmde!

Diep bewogen over deze hoogachting, nam de jubilaris het woord, achtte zich gelukkig vijfentwintig jaar tot heil der edele zaak werkzaam te zijn geweest in het midden van erkentelijke onderwijzers, met den wensch om tot in den hoogsten ouderdom zijne krachten aan de belangen van het onderwijs te wijden en alzoo het Vaderland tot nut te kunnen zijn. Verder werd onder afwisseling van zang het schoolwezen besproken tot het oogenblik naderde waarop zich de jubilaris en onderwijzers aan een welvoorzienen disch schaarden, waaraan gulle vrolijkheid heerschte, terwijl de verschillende uitgebragte toasten op den jubilaris, op den Koning, enz. enz., ruime stof tot ontboezeming in afwisselend gezang gaven. Te spoedig echter vlogen de genoegelijke uren voorbij; de tijd van scheiden was gekomen, en het hartelijk vaarwel getuigde van de wederzijdsche vriendschap en genegenheid tusschen Schoolopziener en onderwijzers, zoodat de jubilaris uit erkentelijkheid voor het hem aangeboden feest alle onderwijzers op een bepaalden dag uitnoodigde op zijn fraai gelegen buitengoed *St. Elisabeth*, om dáár nogmaals dat zilveren feest in huisselijken kring te vieren.

Dit had op den 20 daaropvolgende plaats. Hier genoten de onderwijzers een gulle ontvangst van den hoogen gastheer, en mogten een genoegelijken en vrolijken dag op dit schilderachtig gelegen landgoed doorbrengen, welks boomrijke omstreken hun daarenboven het aangename genot opleverde om eene heilzame verademing in de vrije natuur te smaken. Lang nog zullen deze genoegelijke dagen in aangename herinnering blijven bij allen, die daaraan deel namen.

SCHOOLBERIGTEN.

Augustus 1868.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

V Distr. Dr. *J. A. W. Boerkamp*, te *Grave.*

MILL. De Openbare school vacant. *Nov.* 1867.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*, te *Eindhoven.*

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*, te *Eindhoven.*

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

XI Distr. Dr. *J. Pennink*, te *Zevenbergen.*

LEUR. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1868.

XIII Distr. *A. J. L. de Roock*, te *Bergen op Zoom.*

HALSTEREN. De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

GELDERLAND.

III Distr. *J. Goedhart*, te *Apeldoorn.*

HATTEM. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare lagere school vacant. *Julij* 1868.

TONGEREN, gemeente *Epe.* Na aan de voorschriften van art. 37 der schoolwet te hebben voldaan, heeft B. H. WESSELDIJK alhier eene niet gesubsidieerde Bijzondere school van gewoon lager onderwijs geopend.

TWELLO, gemeente *Voorst.* De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

IV Distr. *L. A. F. H.* Baron *van Heeckeren*, te *Zutphen.*

VORDEN. Aan de Openbare dorpsschool twee hulponderwijzersplaatsen vacant. *Julij* 1868.

VII Distr. *A. M. van Voorthuijsen*, te *Nijmegen.*

TIEL. De Heer D. C. VAN MERKESTEIJN, hoofdonderwijzer der niet gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens, is benoemd tot hoofdonderwijzer der Openbare dag- en kostschool van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens te *Hattem*, en heeft die benoeming aangenomen.

TIEL. De Heer J. W. HARTKAMP, laatstelijk wonende te *Gorinchem*, heeft alhier eene niet gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens geopend.

IX Distr. Mr. *W. J. Triebels*, te *Nijmegen.*

LEEUWEN, gemeente *Wamel.* Ter vervanging van H. C. MOINAT, die naar *Noord-Schermer* is vertrokken om aldaar aan het hoofd der gesubsidieerde Bijzondere school te staan, heeft zich als hoofdonderwijzer der niet gesubsidieerde Bijzondere school gevestigd W. DE JAGER, dusverre hulponderwijzer in de Openbare school van den Heer REESELAAR, te *Nijmegen.*

X Distr. *F. H. W. Kuijpers*, te *Nijmegen.*

BEUNINGEN. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Julij* 1868.

NIJMEGEN. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere school van het R. K. Weeshuis vacant. *Julij* 1868.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden.*

LEIDERDORP. Den 10 en 11 Augustus j. l. had alhier

het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hulponderwijzer der Openbare school. Van de 36 sollicitanten bleven 5 weg, 3 trokken zich terug vóór, 1 tijdens het examen. Aan het einde van den eersten dag werden de volgende 7 sollicitanten uitgenoodigd het examen den volgenden dag voort te zetten: M. POORTER, G. H. KEIJ, J. V. D. HOEVEN, J. A. TEN KLOOSTER, G. LAMMERS, D. V. D. BERG en J. K. VAN TERM. Op de voordragt, na afloop van het examen opgemaakt, zijn geplaatst: 1°. J. V. D. HOEVEN, 2°. J. A. TEN KLOOSTER, 3°. D. V. D. BERG, 4°. G. LAMMERS. De Schoolopziener werd bijgestaan door de HH. J. D. VAN WIJK en A. VAN DER HARST. Het Gemeentebestuur beijverde zich om de twee examendagen voor examinatoren en sollicitanten zoo aangenaam mogelijk te maken.

LEIDERDORP. De Bijzondere school is sedert ult. Julij j. l. vacant door het vertrek van den onderwijzer J. A. PETERS naar *Waddinxveen.*

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk.* Den hoofdonderwijzer J. DE GRAAFF is op verzoek eervol ontslag verleend, met ingang van 1 October e. k.

IV Distr. J. P. W. Schermer, te *Leiden.*

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

VII Distr. J. Broedelet, te *Gouda.*

CAPELLE a/d IJSSEL. Tegen 1°. October e. k. wordt aan de tweede Openbare school (hoofdonderwijzer de Heer HARTMAN) gevraagd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *f* 350. Men wende zich met vrachtvrije brieven of in persoon tot den Burgemeester.

GOUDA. Aan de Openbare tusschenschool (hoofdonderwijzer W. KLUITMAN) eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1868.

VIII Distr. Dr. J. C. van Deventer, te *Dordrecht.*

STRIJENSAS, gemeente *Strijen.* De Openbare school vacant. *April* 1868.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Men verlangt aan de Openbare burgerschool van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens tegen 6 September e. k. een hulponderwijzer, geëxamineerd in de wiskunde en in het Fransch, die deze taal zuiver en gemakkelijk spreekt. Jaarwedde *f* 350, benevens kost en inwoning. Brieven vrachtvrij aan het Gemeentebestuur.

X Distr. H. Boers, te *Middelharnis.*

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Twee betrekkingen van hoofdonderwijzer aan de Openbare armenscholen vacant. *April* 1868.

V Distr. Dr. A. L. Gastmann, te *Haarlem.*

HEEMSTEDE. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Junij* 1868.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn.*

WERVERSHOOF. Aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs wordt een hulponderwijzer gevraagd. Bezol-

diging *ƒ* 350. De stukken vóór den 10 September e. k. in te zenden aan den Burgemeester.

IX Distr. Mr. *W. Bok*, te *Texel.*

TEXEL. Aan de Openbare school te *de Cocksdorp* een hulponderwijzersplaats vacant. *Junij* 1868.

ZEELAND.

I Distr. Dr. *H. Polman Kruseman*, te *Middelburg.*

WISSENKERKE. De Gemeenteraad heeft besloten 1°. November e. k. een tweeden hulponderwijzer, met acte voor de Fransche taal, te plaatsen aan de Openbare school van den hoofdonderwijzer M. HOOZE, op eene jaarwedde van *ƒ* 500. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, onder overlegging der vereischte stukken, met vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

II Distr. Dr. *P. J. Andreae*, te *Zierikzee.*

DREISCHOR. Tegen 15 September e. k. verlangt men aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *ƒ* 350. Die genegen zijn daarnaar te solliciteren, gelieven zich tijdig, onder overlegging van de noodige bewijsstukken, vrachtvrij aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

NOORDGOUWE. Aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs wordt tegen 1°. October e. k. gevraagd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *ƒ* 300. Sollicitanten naar die betrekking worden verzocht, zich, onder overlegging der noodige bewijsstukken, tijdig vrachtvrij bij den Burgemeester der gemeente aan te melden.

ZIERIKZEE. De betrekking van tweeden hulponderwijzer aan de Tusschenschool vacant. *Junij* 1868.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te *Middelburg.*

St. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

IV Distr. Mr. J. H. de Laat de Kanter, te *Goes.*

'SHEERHENDRIKSKINDEREN, gemeente *'s Heerarendskerke.* Den 20 Junij j. l. werd te *'s Heerarendskerke* het vergelijkend examen gehouden der sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer. Van de zes sollicitanten, die zich hadden aangemeld, namen vijf aan het examen deel. Op de voordragt werden gebragt: 1°. J. D. van den Berge, hulponderwijzer te *Goes*, met het lot tegen Joh. Rijkse, hulponderwijzer te *Middelburg*, die alzoo n°. 2 bekwam, en 3°. J. Croel de Kok, hulponderwijzer te *Oostburg.* Uit deze voordragt werd door den Gemeenteraad, in zijne zitting van den 27 Junij j. l., benoemd Joh. Rijkse, die bereids zijne functiën heeft aanvaard.

VI Distr. Mr. J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth, te *Hulst.*

HONTENISSE. De Gemeenteraad heeft besloten tot de benoeming van eenen tweeden hulponderwijzer bij de Openbare school in de Molenstraat, op eene jaarwedde van f 300. Sollicitanten worden opgeroepen, om zich met vrachtvrije brieven te wenden tot den Burgemeester dier gemeente.

SAS VAN GENT. De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

STOPPELDIJK. De Openbare school, bij de Veerstraat, vacant. *Febr.* 1868.

St. JANSTEEN. De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

UTRECHT.

III Distr. Dr. A. A. H. Suijck, te *Utrecht.*

EEMNES-BUITENDIJK. Ter vervulling der vacature ten

gevolge van het eervol ontslag, verleend aan den He C. Koning, had alhier den 23 en 24 Julij het vergelijker examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer d Openbare school dezer gemeente. De Districts-Schoolopzie werd hierin bijgestaan door den Heer J. E. van Rhede hoofdonderwijzer te *Utrecht*. Van de 57 sollicitanten, d zich hadden aangemeld, hadden 47 oproepingsbrieven or vangen en waren er 25 opgekomen. Naar aanleiding v den uitslag van het examen van den eersten dag, werd h den tweeden voortgezet met de 12, die het best volda hadden. In overleg met den Schoolopziener werden do Burgemeester en Wethouders op het zestal geplaatst Heeren: H. Heijman, te *Zaandam;* P. Jongejan, *Haarlem;* A. G. Staverman, te *Groningen;* P. G. Staa te *Utrecht;* M. J. van Garderen, te *Utrecht;* N. v Veen, te *Soesterberg*. Door den Gemeenteraad is, in vergadering van 8 Augustus j. l., benoemd de Heer P. Staal, hulponderwijzer te *Utrecht*.

FRIESLAND.

II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, te *Harlingen*.

HARLINGEN. Aan de hoofdonderwijzeres der twe Openbare meisjesschool, Mejufvrouw A. C. F. Os, is, m ingang van den 12 September e. k., op haar verzoek, e eervol ontslag uit hare betrekking verleend. Ter vervulli van de vacature, welke hierdoor onstaan zal, heeft op d 18 Julij j. l. het vergelijkend examen plaats gehad, waara door drie van de vijf adspiranten werd deelgenomen, d allen op de voordragt werden geplaatst. Door den Gemeen raad is, in zijne vergadering van den 27 Julij, de ee genomineerde, Mejufvrouw E. C. Tak, thans secondan *Zutphen*, tot hoofdonderwijzeres benoemd, op eene jaarw

van *f* 900 en eene vergoeding van *f* 200, voor gemis van vrije woning. De benoemde zal hare betrekking op den 12 September e. k. aanvaarden.

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Dr. *L. W. van Kleffens*, te *Oenkerk.*

HOGEBEINTUM, gemeente *Ferwerderadeel.* De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

NES, gemeente *Ameland.* De Openbare school vacant. *Mei* 1868.

IV Distr. Dr. *Th. Sprée*, te *Veenwouden.*

AKKERWOUDE, gemeente *Dantumadeel.* Den 28 Julij j. l. werd te *Rinsumageest* het vergelijkend examen gehouden ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, die vacant geworden was door het ontslag, met den 1 Julij j. l. verleend aan den Heer S. FEENSTRA. Van de 20 sollicitanten die zich hadden aangemeld, waren 13 opgekomen. Het examen werd afgenomen door den Districts-Schoolopziener, in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders, verscheidene Raadsleden, Plaatselijke Schoolcommissie en eenige ingezetenen der gemeente. De meeste punten werden verkregen door W. RIKKERS, hoofdonderwijzer te *Kollumerzwaag*; A. W. JAARSMA, hulponderwijzer te *Dockum*, en J. KALVERKAMP, hulponderwijzer te *Smilde.* Uit dit drietal, dat door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, aan den Gemeenteraad werd voorgedragen, is, den 8 Augustus daaraanvolgende, met algemeene stemmen tot hoofdonderwijzer benoemd W. RIKKERS.

KOLLUMERZWAAG, gemeente *Kollumerland* en *Nieuwkruisland.* Door vertrek naar elders van den Heer W. RIK-

KERS, zal de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs eerlang vacant worden. Het vergelijkend examen zal gehouden worden te *Kollum*, den 9 September e. k.

V Distr. Mr. *Ph. van Blom*, te *Heerenveen*.

BAKKEVEEN, gemeente *Opsterland*. De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

DROGEHAM, gemeente *Achtkarspelen*. De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

VI Distr. Jhr. Mr. *F. H. van Beyma thoe Kingma*, te *Heerenveen*.

FÖCHTELOO, gemeente *Ooststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

IX Distr. Mr. *K. Banga*, te *Harlingen*.

BEERS, gemeente *Baarderadeel*. Den 7 Junij is de hoofdonderwijzer der Openbare school, GATSE T. BIJLSMA, overleden. De school is mitsdien vacant en wordt inmiddels behoorlijk waargenomen.

FRANEKER. De eerste Openbare lagere school voor jongens vacant. *Junij* 1868.

FRANEKER. Bij besluit van den Gemeenteraad, dd. 11 Junij j. l., is tot hoofdonderwijzer der Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs benoemd de Heer LOUIS ARMAND HISSINK, eerste hulponderwijzer aan eene Openbare burgerschool voor meer uitgebreid lager onderwijs te *Amsterdam*.

MENALDUM, gemeente *Menaldumadeel*. Den 25 Julij j. l. overleed de hoofdonderwijzer der Bijzondere school voor lager onderwijs, HENDRIK PIETER DU PRÉ. De school is alzoo vacant.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. *H. E. C. van Kerckhoff*, te *Zwolle.*

HEINO. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Julij* 1868.

HESSUM, gemeente *Dalfsen*. De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

ZWOLLE. De betrekking van hulponderwijzer tweede klasse aan de Openbare tusschenschool in de Kampervoorstad vacant. *Julij* 1868.

ZWOLLE. Aan de school van het Departement *Zwolle* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, eene hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1868.

ZWOLLERKERSPEL. Bij besluit van den Gemeenteraad van den 28 Julij j. l. is bepaald, dat aan de Openbare school te *Schelle* een hulponderwijzer zal benoemd worden op eene jaarwedde van *f* 300.

IV Distr. *T. de Voogt*, te *Oldenzaal.*

LOSSER. Aan de Openbare dorpsschool eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Dec.* 1867.

V Distr. Mr. *B. G. ten Pol*, te *Rijssen.*

NOORDDEURINGEN, gemeente *Denekamp*. De Openbare school vacant. *April* 1868.

VII Distr. Mr. *J. Cornelissen*, te *Steenwijk.*

OLDEMARKT. De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

VIII Distr. Mr. *J. Kalff*, te *Almelo.*

ALMELO (stad). In de plaats van B. Schurink, overleden, is tot hulponderwijzer aan de Openbare school benoemd C. W. Kasteijn, van *Wageningen.*

RIJSSEN. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs vacant. *Julij* 1868.

GRONINGEN.

II Distr. C. Römelingh, te *Westerzand.*

WILP, gemeente *Marum.* De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te *Groningen.*

OOSTWOLD, gemeente *Midwolde.* Den 11 en 12 Augustus j. l. werd het vergelijkend examen gehouden ter vervulling der Openbare school. Van de 48 sollicitanten, die zich hadden aangegeven, waren 36 opgekomen. Het gunstigst onderscheidden zich de hoofdonderwijzers: A. MEIJER, te *Zuidlaren;* J. ZIJLSTRA, te *Veendam*, H. DE RAAF, te *Veendam;* C. ABELS, te *Weiwerd;* J. DE BOER, te *Emmen* en J. HAIJKENS, hulponderwijzer te *Bierum.* Nadat deze nog een mondeling examen ondergaan hadden in de wiskundige aardrijkskunde, natuurkunde en kennis der Nederlandsche taal, werden zij op de voordragt geplaatst, die aan den Raad tot het doen eener keuze zou worden voorgedragen.

De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer H. BOUMAN, hoofdonderwijzer te *Beerta.* Een paar dagen later is uit het voorgedragene zestal door den Raad verkozen de Heer ALBERT MEIJER, hoofdonderwijzer te *Zuidlaren*, om zijne betrekking met 1°. October te aanvaarden.

DRENTHE.

I Distr. H. Boom, te *Assen.*

ZUIDLAREN. De hoofdonderwijzer A. MEIJER is benoemd te *Oostwold*, en de Openbare school open. Wedde ƒ500, vrije woning en tuin. Aangifte, vrachtvrij aan den Burgemeester, vóór 15 September e. k.

LIMBURG.

IV Distr. Mr. *P. G. E. H.* Baron *de Bieberstein Rogalla Zawadsky*, te *Roermond.*

BUCHTEN, gemeente *Born.* Den 15 Junij j. l. heeft het vergelijkend examen plaats gehad voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Twee sollicitanten, bezitters eener acte van bekwaamheid als hulponderwijzer, de Heeren SEVERINUS HUBERTUS PETERS, wonende te *Holtum*, gemeente *Born*, en GODEFRIDUS JOANNES VAN THUIJL, wonende te *Weert*, hadden de vereischte stukken overgelegd en waren opgekomen. Het examen werd ten overstaan van Burgemeester en Wethouders en in tegenwoordigheid der leden van den Gemeenteraad afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. H. TUMMERS, hoofdonderwijzer te *Sittard.* Na afloop werd de voordragt door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, opgemaakt. Bij besluit van den Gemeenteraad van dien dag werd gemelde S. H. PETERS benoemd.

VII Distr. Dr. *J. P. H. van de Loo*, te *Venlo.*

BELFELD. Door het vertrek van H. BLOEMERS is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant geworden. Aan deze betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* 400 à *f* 500 en vrije woning met tuin. Sollicitanten worden verzocht zich vóór den 10 September e. k. bij den Burgemeester aan te melden.

KESSEL. Den 16 Julij j. l. had alhier het vergelijkend examen naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs

plaats. Van de vijf sollicitanten waren er slechts twee opge-komen, te weten: H. VAN KESSEL, hulponderwijzer te *Sevenaar*, en J. M. VAN DEN BERG, hulponderwijzer te *Stevensweert*. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer D. SCHRAM, hoofdonderwijzer te *Venlo*. Door Burge-meester en Wethouders werden, in overleg met den School-opziener, naar behaalde punten, H. VAN KESSEL als n°. 1 en J. M. VAN DEN BERG als n°. 2 op de voordragt geplaatst.

Bij besluit van den Gemeenteraad, dd. 25 daaraanvolgende werd H. VAN KESSEL met algemeene stemmen benoemd.

TEGELEN. Op den 20 Junij j. l. had alhier het verge-lijkend examen plaats ter vervulling der betrekkingen van hoofdonderwijzers aan de Openbare scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs te *Tegelen* en te *Steijl*. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door A. MOSTARD, hoofdonderwijzer te *Venlo*, in tegen-woordigheid van Burgemeester, Wethouders, leden van den Gemeenteraad en een talrijk publiek. Vier sollicitanten namen er aan deel. Zij werden naar het getal der door hen behaalde punten in de volgende orde op de voordragt ge-plaatst: 1°. J. M. VAN DEN BERG, hulponderwijzer te *Stevensweerd*; 2°. J. G. CRASBORN, hoofdonderwijzer te *Baexem*; 3°. H. BLOEMERS, hoofdonderwijzer te *Belfeld* en J. L. DU CHATEAU, hulponderwijzer te *Broekhuizen*.

De Raad heeft, in zijne vergadering van den 27 Junij j. l., tot hoofdonderwijzers benoemd H. BLOEMERS en J. G. CRASBORN, respectievelijk te *Tegelen* en te *Steijl*.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

1. O. Baas, *De gemeente Hoogkerk.* — 2. J. W. Leonhard, *Uit de Kinderwereld.* — 3. B. L. van Albada, *Kijkjes in ons dorpsleven.* . . . . Bl. 633

J. F. Jansen, *De huishouding der maatschappij* . — 635

Dr. W. Gleuns Jr., *Rekenkundige oefeningen* . . — 636

MENGELWERK.

Over de vorming van den moed. Naar het Fransch van Ernest Legouvé . . . . — 638

Hoe men zou kunnen wandelen, *door* D. R. . . . — 653

Kijkjes in de onderwijzerswereld. VII . . . . . . — 678

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer Mr. C. L. Kniphorst *als- en benoeming van den Heer* J. van Druten *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie* Drenthe. — 697

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . — 697

Stukken betrekkelijk het verhandelde in de bijeenkomst der Inspecteurs van het lager onderwijs in 1868. . Bl. 698

Rijkskweekscholen ter opleiding van onderwijzers te 's Hertogenbosch, Haarlem *en* Groningen . . . . . . — 711

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

ZEELAND. *Zesde schooldistrict*. . . . . — 713

Vijfentwintigjarig schoolopzienerschap van den Heer L. F. H. BEERENBROEK, *in het zesde schooldistrict van* Limburg. . . . . — 716

SCHOOLBERIGTEN *van Aug*. 1868 . . . — 719

SCHOOLNIEUWS.

Verslag van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken nopens den staat der Lagere scholen over 1866, *namens Zijne Majesteit den Koning bij de Staten-Generaal ingediend.*

§ GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

De eerstvolgende tabel wijst het getal openbare scholen op het einde van 1866 aan; de daarna volgende de vermeerdering van het getal scholen sedert het einde van 1863 tot het einde van 1866.

PRO-INCIEN.	Openbare scholen.			Gesubsidieerde bijzondere scholen.			Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.			TOTAAL.		
	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Taal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.
ordbrab.	229	66	295	3	9	12	33	99	132	265	174	439
elderland	269	51	320	8	30	38	31	75	106	308	156	464
idholl. .	270	53	323	1	12	13	74	121	195	345	186	531
ordholl..	243	62	305	3	8	11	55	169	224	301	239	540
eland . .	106	40	146	3	1	4	13	12	25	122	53	175
recht . .	70	12	82	"	14	14	22	49	71	92	75	167
iesland .	327	27	354	"	8	8	18	13	31	345	48	393
erijssel .	192	13	205	8	19	27	24	20	44	224	52	276
oningen.	205	17	222	5	7	12	21	12	33	231	36	267
enthe. .	147	2	149	"	5	5	6	1	7	153	8	161
mburg. .	119	52	171	"	6	6	11	40	51	130	98	228
Totaal .	2177	395	2572	31	119	150	308	611	919	2516	1125	3641
In 1863.	2167	382	2549	30	95	125	293	641	934	2490	1118	3608
ermeerdering.	10	13	23	1	24	25	15	—30	—15	26	7	33

Vermeerdering van het getal scholen van ultimo December 1863 *tot ultimo December* 1866.

PROVINCIEN.	Openbare scholen.			Gesubsidieerde bijzondere scholen			Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.			TOTAAL.		
	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.
Noordbrab.	— 5	5	„	— 1	„	— 1	1	8	9	— 5	13	[illegible]
Gelderland	5	— 3	2	1	9	10	— 3	— 6	— 9	3	„	[illegible]
Zuidholl. .	4	„	4	— 1	„	— 1	2	— 5	— 3	5	— 5	[illegible]
Noordholl.	4	3	7	„	— 3	— 3	6	—20	—14	10	—20	—1[illegible]
Zeeland . .	— 1	4	3	— 1	— 2	— 3	3	— 4	— 1	1	— 2	— 1
Utrecht . .	„	1	1	„	4	4	— 1	— 2	— 3	— 1	3	[illegible]
Friesland .	3	— 2	1	„	2	2	10	5	15	13	5	[illegible]
Overijssel .	3	— 1	2	3	7	10	— 1	1	„	5	7	[illegible]
Groningen.	— 3	5	2	„	1	1	„	— 5	— 5	— 3	1	[illegible]
Drenthe . .	— 1	„	— 1	„	1	1	„	— 1	— 1	— 1	„	[illegible]
Limburg. .	1	1	2	„	5	5	— 2	— 1	— 3	— 1	5	[illegible]
Totaal. .	10	13	23	1	24	25	15	—30	—15	26	7	[illegible]

Uit de eerste tabel blijkt dat er op het einde van 1866 in het Rijk waren 3641 scholen, waarvan 2572 openbare, 150 gesubsidieerde bijzondere en 919 niet-gesubsidieerde bijzondere. Het getal scholen is in het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866, waarvan in dit Verslag, voor zoo veel doenlijk, een overzigt gegeven wordt, met 33 toegenomen. Deze vermeerdering komt geheel voor rekening der openbare en gesubsidieerde bijzondere scholen, daar de niet-gesubsidieerde bijzondere met 15 verminderden.

In de vermeerdering van het getal openbare scholen met 23 deelden alle provincien behalve Noordbrabant, waar het getal onveranderd bleef, en Drenthe, waar het met één verminderde.

Tot de vermeerdering van het getal gesubsidieerde bijzondere scholen met 25, voor het grooter deel toe te schrijven aan de toeneming in Gelderland en Overijssel, elk met 10, kan bijgedragen hebben dat sommige scholen in Overijssel in 1863 niet afzonderlijk vermeld waren, te weten die, waar de hoofdonderwijzers van openbare scholen des avonds voor eigen rekening onderwijs gaven, gebruik makende van het locaal der openbare school.

Het eigenlijk bijzonder onderwijs is alleen in de provincien Noord-brabant en Friesland, wat het getal scholen betreft, toegenomen. In eerstgemelde provincie bedroeg de vermeerdering 9, in de laatstgemelde 15. In Overijssel bleef het getal onveranderd, doch overigens verminderde het in al de provincien, namelijk in Gelderland met 9, Zuidholland, Utrecht en Limburg elk met 3, Noordholland met 14, Zeeland en Drenthe elk met 1 en Groningen met 5.

Slechts eenmaal geschiedde in 1866 beroep op den Koning, wegens weigering van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, om vermeerdering van het getal scholen in de gemeente Ouderkerk aan den IJssel te bevelen (1). In het jaar 1864 is viermaal en in 1865 eenmaal in hooger beroep door den Koning beslist omtrent de oprigting van openbare scholen.

§ 2. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

De eerstvolgende tabel vermeldt het getal hoofd- en hulponderwijzers, hoofd- en hulponderwijzeressen, benevens mannelijke en vrouwelijke kweekelingen aan de lagere scholen bij het einde van 1866; de daarna volgende tabel wijst de vermeerdering en vermindering sedert het einde van 1863 aan.

---

(1) De Koninklijke beslissingen wegens geschillen van bestuur in zaken van onderwijs zullen in het volgend nommer der *N. Bijdragen* worden medegedeeld als vervolg van die, vermeld in dit tijdschrift over 1867, blz. 758—760.

PROVINCIEN.	Bij de openbare scholen.						Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij alle lagere scholen te zamen.					
	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).
Noordbrabant	291	153	151	3	4	2	10	7	2	2	3	3	38	61	33	93	216	19	339	221	186	98	223	24
Gelderland. .	312	211	180	5	14	8	22	16	6	9	12	2	68	62	58	38	84	5	402	289	244	52	110	15
Zuidholland .	308	475	414	10	54	27	8	11	5	5	6	„	129	243	202	65	128	58	445	729	621	80	183	80
Noordholland	293	345	265	7	32	10	8	6	„	5	7	1	154	309	142	78	169	68	455	660	407	90	208	78
Zeeland . . .	138	109	80	6	11	8	4	„	„	„	„	„	19	12	23	4	6	„	161	121	103	10	17	8
Utrecht . . .	81	86	78	„	5	8	9	9	2	5	8	4	53	69	52	17	38	15	143	164	132	22	51	22
Friesland . .	345	185	198	7	17	14	7	5	1	1	1	1	29	14	27	3	2	1	381	204	226	11	20	16
Overijssel . .	201	153	142	„	1	2	20	13	5	6	13	1	28	23	21	15	11	1	249	189	168	21	25	4
Groningen . .	219	135	163	„	14	8	9	3	1	3	1	„	30	17	86	2	8	10	258	155	200	5	23	13
Drenthe . . .	141	54	89	„	„	2	3	4	„	2	3	„	6	4	8	„	„	„	150	62	92	2	3	2
Limburg. . .	171	83	124	„	5	10	1	1	„	5	7	2	16	21	12	34	79	21	188	105	136	39	91	33
Totaal in 1866	2500	1989	1884	38	157	89	101	75	22	43	61	14	570	835	609	349	736	193	3171	2899	2515	430	954	296
In 1863	2470	1677	2199	34	127	72	87	74	32	39	59	5	588	777	715	353	659	188	3145	2528	2946	426	845	265
Vermeerdering.	30	312	—315	4	30	17	14	1	—10	4	2	9	—18	58	—106	—4	77	3	26	371	—431	4	107	31

PROVINCIEN.	Bij de openbare scholen.						Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij alle lagere scholen te zamen.					
	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).
Noordbrab.	4	11	22	3	—2	„	—1	„	—5	„	—2	3	2	3	1	8	10	6	5	14	—26	11	6	9
Gelderland	—2	39	—7	„	3	2	2	—5	—2	1	3	2	„	8	—1	—4	9	—3	„	42	—10	—3	15	1
Zuidholl. .	3	64	—8	—1	15	—12	„	—2	„	—1	„	—1	—8	9	—38	6	14	1	—5	71	—46	4	29	—12
Noordholl.	4	61	—73	„	5	5	—1	„	—2	„	„	„	—8	22	—62	—15	17	—7	—5	84	—137	—6	10	—2
Zeeland . .	3	19	—46	2	7	3	—1	„	„	—1	„	„	1	1	6	—3	2	„	3	20	—40	—2	9	3
Utrecht . .	„	13	—17	„	5	2	8	3	„	1	2	1	—1	—3	—10	—3	2	—1	2	13	—29	—2	19	2
Friesland .	4	34	—12	„	5	8	1	—2	—1	1	„	1	15	10	18	1	1	1	20	42	—5	2	6	10
Overijssel .	3	33	—50	„	„	1	8	5	„	—2	2	1	—9	6	—10	6	1	—1	2	44	—60	4	3	1
Groningen.	„	31	—29	„	2	1	1	—3	„	1	—5	„	—3	—2	—7	—2	—4	5	—2	26	—36	—1	—7	6
Drenthe. .	5	8	—11	„	„	„	1	4	„	„	—2	„	—1	4	—3	„	„	„	5	16	—14	„	—2	„
Limburg .	6	—1	—40	„	„	7	—1	—1	„	4	4	2	—6	„	„	2	15	—4	1	„	—40	6	19	5
Totaal. . .	30	312	—315	4	30	17	14	1	—10	4	2	9	—18	58	—106	—4	77	—3	26	372	—431	4	107	23

Blijkens de eerste tabel waren:

bij de openbare scholen 2500 hoofdonderwijzers, 1989 hulpond wijzers, 1884 mannelijke kweekelingen, 38 hoofdonderwijzeress 157 hulponderwijzeressen en 89 vrouwelijke kweekelingen;

bij de gesubsidieerde bijzondere scholen 101 hoofdonderwijze 75 hulponderwijzers, 22 mannelijke kweekelingen, 43 hoofdond wijzeressen, 61 hulponderwijzeressen en 14 vrouwelijke kweekelinge

bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen 570 hoofdonderwijze 835 hulponderwijzers, 609 mannelijke kweekelingen, 349 hoofd derwijzeressen, 736 hulponderwijzeressen en 193 vrouwelijke kw kelingen, en

bij alle lagere scholen te zamen 3171 hoofdonderwijzers, 28 hulponderwijzers, 2515 mannelijke kweekelingen, 430 hoofdonder zeressen, 954 hulponderwijzeressen en 296 vrouwelijke kweekeling

In het driejarig tijdvak 1864 tot 1866 is het getal manneli kweekelingen niet onbeduidend verminderd, namelijk bij de op bare scholen met 315, bij de gesubsidieerde bijzondere scholen m 10 en bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen met 106; het geheel met 431.

Bij de openbare en gesubsidieerde bijzondere scholen namen overige kategorien van het onderwijzend personeel in gemeld tij vak toe.

Bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen verminderde, behal de mannelijke kweekelingen, het getal hoofdonderwijzers, hoofdo derwijzeressen en vrouwelijke kweekelingen; daarentegen vermeerderd het getal hulponderwijzers en hulponderwijzeressen.

Deze opgaven moeten echter in verband gebragt worden met d vermeerdering van het getal scholen in de vorige paragraaph opgegeven.

Eene vergelijking daarmede toont aan:

dat tegenover eene vermeerdering van 23 openbare scholen stond eene vermeerdering van 30 hoofdonderwijzers, 312 hulponderwijzers, 4 hoofdonderwijzeressen, 30 hulponderwijzeressen en 17 vrouwelijke kweekelingen, doch eene vermindering van 315 mannelijke kweekelingen;

dat tegenover eene vermeerdering van 25 gesubsidieerde bijzonder scholen stond eene vermeerdering van 14 hoofdonderwijzers, 1 hulpon derwijzer, 4 hoofdonderwijzeressen, 2 hulponderwijzeressen en 9 vrouwelijke kweekelingen;

dat tegenover eene vermindering van 15 niet gesubsidieerde bijzondere scholen stond eene vermindering van 18 hoofdonderwijzers, 106 mannelijke kweekelingen, 4 hoofdonderwijzeressen en 3 vrouwelijke kweekelingen, doch eene vermeerdering van 58 hulponderwijzers en 77 hulponderwijzeressen; en

dat tegenover eene totale vermeerdering van 33 lagere scholen stond eene vermeerdering van 26 hoofdonderwijzers, 371 hulponderwijzers, 4 hoofdonderwijzeressen, 109 hulponderwijzeressen en 23 vrouwelijke kweekelingen, doch eene vermindering van 431 mannelijke kweekelingen.

§ 3. GETAL DER LEERLINGEN.

De vier volgende tabellarische overzigten bevatten de leerlingen, die op 15 Januarij, 15 April, 15 Julij en 15 October tot de dagschool behoorden.

STAAT *van het getal leerlingen, die*

PROVINCIEN.	Op den 15den Januarij.					Op den 15den April.			
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.
Noordbrab.	1163	8805	8451	4384	22803	1312	8789	7339	2124
Gelderland	1184	10222	9691	5163	26260	1558	9878	7884	2445
Zuidholl. .	667	13469	12925	4593	31654	816	13668	12542	3519
Noordholl.	937	9074	10174	4030	24215	1164	8092	9988	3693
Zeeland . .	516	3988	3811	2915	11230	611	3904	3324	1214
Utrecht . .	173	2801	2851	773	6598	180	2866	2650	541
Friesland .	2029	7886	7407	3495	20817	2168	7782	6681	2499
Overijssel .	1710	6541	5752	2272	16275	2089	6332	4800	1364
Groningen.	1857	5711	5436	2394	15398	2006	5583	5086	1532
Drenthe . .	961	2931	2525	1114	7531	1056	2756	2085	615
Limburg .	512	4678	5379	2068	12637	588	4842	4724	1321
Totaal . . .	11709	76106	74402	33201	195418	13548	74492	67103	20867
In 1863 . .	10954	71501	74175	32472	189102	12498	70751	66316	20474
Vermeerd.	755	4605	227	729	6316	1050	3741	787	393

M

Noordbrab.	831	5191	4649	1730	12401	866	5234	3844	820
Gelderland	1032	8455	7602	2532	19621	1339	8266	6178	1469
Zuidholl. .	550	12225	11145	2574	26494	725	12559	10823	2167
Noordholl.	747	8378	8739	2035	19899	988	8262	8850	2054
Zeeland . .	435	3496	3102	1358	8391	481	3504	2671	795
Utrecht . .	142	2562	2324	377	5405	177	2578	2204	291
Friesland .	1855	7151	6294	1693	16993	2048	7083	5957	1362
Overijssel .	1501	5801	4820	996	13118	1821	5662	4125	651
Groningen.	1635	5361	4818	1198	13012	1880	5266	4518	910
Drenthe . .	900	2582	2216	484	6182	1004	2477	1852	328
Limburg .	360	3444	3671	777	8252	431	3474	2977	506
Totaal . . .	9988	64646	59380	15754	149768	11760	64365	53999	11353
In 1863 . .	9487	61168	59697	15375	145727	11092	60853	54042	11187
Vermeerd.	501	3478	— 317	379	4041	668	3482	— 43	166

an de openbare scholen de dagschool bezochten.

	Op den 15den Julij.					Op den 15den October.				
	Bene-den jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Bene-den 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaa
ENS.										
	1508	8852	6308	1408	18076	1388	8348	5623	1216	165
	1835	9785	6671	1701	19992	1525	9540	6330	1541	189
	1016	13704	11804	3028	29552	925	13300	11748	3182	291
	1429	9668	9858	3188	24143	1293	9456	9839	3419	240
	776	3966	2657	750	8149	646	3684	2501	727	75
	252	2863	2420	403	5938	252	2833	2460	455	60
	2492	7661	6314	1860	18327	2498	7643	6259	1941	183
	2140	6210	4214	1087	13651	1975	6165	4131	1076	133
	2233	5611	4775	1352	13971	2107	5495	4620	1295	135
	1129	2677	1740	336	5882	1056	5575	1598	334	55
	638	4498	3906	909	9951	585	4198	3180	700	86
	15448	75495	60667	16022	167632	14250	73237	58289	15886	1616
	14069	71090	60055	15450	160664	13054	69699	58449	16020	1572
	1379	4405	612	572	6968	1196	3538	— 160	— 134	44
ES.										
	1116	5294	3189	502	10101	1009	4881	2817	480	91
	1625	8322	5252	958	16157	1303	1086	5042	897	153
	900	12683	10409	1858	25850	855	12144	10538	1932	254
	1279	8908	8562	1713	20462	1136	8666	8624	1858	202
	634	3587	2220	542	6983	581	3361	2209	516	66
	239	2706	2031	226	5202	235	2695	2099	232	52
	2418	7108	5505	1119	16150	2462	7012	5473	1218	161
	1962	5572	3677	516	11727	1841	5609	3651	518	116
	2085	5291	4221	739	12336	2052	5179	4111	747	120
	1079	2435	1572	174	5260	1016	2418	1504	181	51
	492	3251	2359	373	6475	420	2974	1936	277	56
	13829	65157	48997	8720	136703	12910	63025	48004	8856	1327
	12809	62195	49170	8638	132812	11777	60697	48401	8908	1297
	1020	2962	— 173	82	3891	1133	2328	— 397	— 52	30

STAAT *van het getal leerlingen, die in* 1866 *aan*

VIN- EN.	Op den 15den Januarij.					Op den 15den April.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal
										J O
dbrab.	13	74	93	204	384	13	78	71	191	353
erland	34	161	269	496	960	38	153	256	446	893
holl. .	13	78	104	210	396	24	63	125	197	409
dholl.	10	51	57	91	209	12	50	58	80	20[illegible]
nd	9	68	52	58	187	12	67	46	12	13[illegible]
cht . .	”	17	68	134	219	”	13	63	140	21[illegible]
land .	2	4	28	102	136	2	7	33	131	173
ijssel .	14	53	112	157	336	8	61	111	129	309
ingen.	39	61	78	162	340	39	60	79	145	323
the . .	”	3	23	79	105	”	2	20	81	103
urg .	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
l in 66 . .	134	570	884	1684	3272	148	544	862	1552	3116
63 . .	129	621	910	1436	3096	157	685	807	1319	2968
eerd.	5	— 51	— 26	248	176	— 9	—131	55	233	148
										M E I
lbrab.	6	51	51	36	144	9	57	36	26	128
rland	17	126	180	210	533	15	128	146	176	465
oll. .	7	54	81	79	221	18	58	83	85	244
lholl.	11	75	83	117	286	9	61	90	115	275
nd . .	4	46	34	26	110	7	43	37	8	95
ht . .	3	15	53	121	192	3	14	42	120	179
land .	2	5	7	47	161	1	4	5	50	60
jssel .	8	40	88	287	423	4	38	77	289	408
ngen.	29	66	57	96	248	31	55	59	95	240
he . .	”	1	23	52	76	”	1	16	58	75
urg .	61	198	263	169	691	63	221	270	157	711
l in 66 . .	148	677	920	1240	2985	160	680	861	1179	2880
63 . .	118	555	800	1101	2574	120	583	755	1115	2573
eerd.	30	122	120	139	411	40	97	106	64	207

ubsidieerde bijzondere scholen de dagschool bezochten.

	Op den 15den Julij.				Op den 15den October.				
ene- den aar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaa
N S.									
12	69	62	186	329	16	76	80	178	35
37	198	282	407	924	47	181	246	313	78
29	85	114	191	419	20	90	113	175	39
15	58	50	80	203	24	59	47	75	20
12	46	27	7	92	13	54	26	12	10
»	13	59	140	212	»	19	52	143	21
2	7	34	119	162	2	5	30	131	16
13	52	104	139	308	8	58	108	150	32
37	60	76	134	307	33	66	69	123	29
»	2	18	80	100	»	2	20	73	9
»	»	»	»	»	»	26	20	4	5
57	590	826	1483	3056	163	636	811	1377	298
71	709	787	1205	2872	160	629	808	1304	290
14	—119	39	278	184	3	7	3	73	8
S.									
9	66	37	24	136	6	58	43	22	12
35	207	210	196	648	42	193	201	172	60
22	69	69	83	643	17	67	89	68	24
14	77	84	117	292	9	73	80	108	27
11	42	28	3	84	15	47	31	6	9
4	16	36	117	173	4	18	40	120	18
1	4	6	39	50	1	5	9	42	5
7	42	68	295	412	11	39	57	305	41
32	61	60	85	238	27	59	63	89	23
2	»	20	54	76	1	3	26	53	8
69	178	247	154	648	70	167	225	137	59
206	762	865	1167	3000	203	728	864	1122	2917
161	595	782	1051	2589	136	552	727	1127	2542
45	167	83	116	411	67	176	137	— 5	37

PROVINCIEN.	Bij de openbare scholen.						Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij alle lagere scholen te zamen.					
	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).
Noordbrabant	291	153	151	3	4	2	10	7	2	2	3	3	88	61	33	93	216	19	339	221	186	98	223	24
Gelderland. .	312	211	180	5	14	8	22	16	6	9	12	2	68	62	58	38	84	5	402	289	244	52	110	15
Zuidholland .	308	475	414	10	54	27	8	11	5	5	6	„	129	243	202	65	128	58	445	729	621	80	183	80
Noordholland	293	345	265	7	32	10	8	6	„	5	7	1	154	309	142	78	169	68	455	660	407	90	208	78
Zeeland . . .	138	109	80	6	11	8	4	„	„	„	„	„	19	12	23	4	6	„	161	121	103	10	17	8
Utrecht . . .	81	86	78	„	5	8	9	9	2	5	8	4	53	69	52	17	38	15	143	164	132	22	51	22
Friesland . .	345	185	198	7	17	14	7	5	1	1	1	1	29	14	27	3	2	1	381	204	226	11	20	16
Overijssel . .	201	153	142	„	1	2	20	13	5	6	13	1	28	23	21	15	11	1	249	189	168	21	25	4
Groningen . .	219	135	163	„	14	8	9	3	1	3	1	„	30	17	86	2	8	10	258	155	200	5	23	13
Drenthe . . .	141	54	89	„	„	2	3	4	„	2	3	„	6	4	8	„	„	„	150	62	92	2	3	2
Limburg . . .	171	83	124	„	5	10	1	1	„	5	7	2	16	21	12	34	79	21	188	105	136	39	91	33
Totaal in 1866	2500	1989	1884	38	157	89	101	75	22	43	61	14	570	835	609	349	736	193	3171	2899	2515	430	954	296
In 1863	2470	1677	2199	34	127	72	87	74	32	39	59	5	588	777	715	353	659	188	3145	2528	2946	426	845	265
Vermeerdering.	30	312	—315	4	30	17	14	1	—10	4	2	9	—18	58	—106	—4	77	3	26	371	—431	4	107	31

PROVINCIEN.	Bij de openbare scholen.						Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij alle [redacted] te zamen.					
	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen. (Mannen).	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. (Vrouwen).
Noordbrab.	4	11	22	3	—2	„	—1	„	—5	„	—2	3	2	3	1	8	10	6	5	14	—26	11	6	9
Gelderland	—2	39	—7	„	3	2	2	—5	—2	1	3	2	„	8	—1	—4	9	—3	„	42	—10	—3	15	1
Zuidholl. .	3	64	—8	—1	15	—12	„	—2	„	—1	„	—1	—8	9	—38	6	14	1	—5	71	—46	4	29	—12
Noordholl.	4	61	—73	„	5	5	—1	„	—2	„	„	„	—8	22	—62	—15	17	—7	—5	84	—137	—6	10	—2
Zeeland . .	3	19	—46	2	7	3	—1	„	„	—1	„	„	1	1	6	—3	2	„	3	20	—40	—2	9	3
Utrecht . .	„	13	—17	„	5	2	3	3	„	1	2	1	—1	—3	—10	—3	2	—1	2	13	—29	—2	19	2
Friesland .	4	34	—12	„	5	8	1	—2	—1	1	„	1	15	10	18	1	1	1	20	42	—5	2	6	10
Overijssel .	3	33	—50	„	„	1	8	5	„	—2	2	1	—9	6	—10	6	1	—1	2	44	—60	4	3	1
Groningen.	„	31	—29	„	2	1	1	—3	„	1	—5	„	—3	—2	—7	—2	—4	5	—2	26	—36	—1	—7	6
Drenthe. .	5	8	—11	„	„	„	1	4	„	„	—2	„	—1	4	—3	„	„	„	5	16	—14	„	—2	„
Limburg .	6	—1	—40	„	„	7	—1	—1	„	4	4	2	—6	„	„	2	15	—4	1	„	—40	6	19	5
Totaal. . .	30	312	—315	4	30	17	14	1	—10	4	2	9	—18	58	—106	—4	77	—3	26	372	—431	4	107	23

STAAT *van het getal leerlingen, die in* 1866 *aan a*

VIN-EN.	Op den 15den Januarij. Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Op den 15den April. Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Tot
										J O
lbrab.	1417	9730	9566	5558	26271	1682	9794	8318	3246	2304[illegible]
rland	1475	11578	11308	6947	31308	1862	11066	9176	3871	2597[illegible]
ioll. .	926	17183	17135	6856	42100	1109	17539	16675	5583	4090[illegible]
lholl.	1249	12222	14311	6519	34301	1497	12042	14114	6121	3377[illegible]
nd . .	586	4443	4250	3191	12470	701	4321	3721	1386	1012[illegible]
ht . .	251	4211	4292	1677	10431	254	4277	4170	1317	10[illegible]
land .	2152	8354	7832	3834	22172	2314	8267	7125	2817	20[illegible]
jssel .	1934	7111	6446	2750	18241	2312	6988	5430	1776	165[illegible]
ngen.	2160	6300	6099	2863	17422	2348	6176	5730	1924	1617[illegible]
he . .	1039	3085	2724	1241	8089	1137	2896	2233	727	699[illegible]
urg. .	602	5271	5880	2333	14086	664	5392	5213	1596	1286[illegible]
l in 66 . .	13791	89488	89848	43769	236891	15880	88758	81905	30364	216907
63 . .	13082	84037	89748	42622	229489	14690	83137	81459	30179	209465
eerd.	709	5451	95	1147	7402	1190	5621	446	185	7442
										M E I
brab.	1779	8654	8690	3999	23122	1872	8921	7390	2923	21106
rland	1373	10109	9615	4008	25105	1711	9851	7897	2790	22249
oll. .	792	15990	15249	4572	36603	974	16487	14941	4141	36548
holl.	1094	11536	12873	4645	30148	1323	11315	13032	4620	30290
d . .	485	3905	3507	1529	9426	558	3939	3069	911	8477
ht . .	232	3893	3706	1185	9016	266	3887	3630	1020	8803
and .	1937	7562	6622	1854	17975	2141	7520	6272	1497	17430
ssel .	1717	6469	5539	1581	15306	2053	6343	4810	1229	14435
ngen.	1911	5985	5415	1435	14746	2180	5869	5121	1138	14308
he . .	960	2712	2375	561	6608	1067	2582	1971	407	6027
urg. .	646	4805	5155	1710	12316	739	4867	4517	1491	11614
. in 66. .	12926	81620	78746	27079	200371	14884	81581	72650	22167	191282
63. .	12299	76485	78336	25748	192868	14034	75938	72221	21209	183402
erd.	627	5135	410	1331	7503	850	5643	429	958	7880

scholen te zamen de dagschool bezochten.

	Op den 15den Julij.				Op den 15den October.				
r.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
N S.									
30	9891	7335	2429	21615	1775	9352	6732	2207	20066
07	10997	7935	3064	24203	1887	10741	7572	2859	23059
25	17586	15964	4957	39832	1272	17064	16020	4983	39339
01	12853	13871	5520	34045	1739	12670	13908	5807	34124
74	4411	3025	880	9190	746	4172	2931	862	8711
21	4253	3894	1179	9647	327	4310	3895	1196	9728
63	8222	6772	2134	19791	2654	8188	6778	2238	19858
69	6822	4780	1529	15500	2184	6811	4729	1541	15265
17	6200	5411	1742	15970	2435	6109	5251	1671	15466
11	2819	1885	437	6352	1147	2739	1757	476	6119
03	5031	4400	1194	11318	627	4766	3677	965	10035
1	89085	75272	25065	207463	16793	86922	73250	24805	201773
8	83510	75069	24646	199643	15303	82076	73461	25500	196340
23	5575	203	419	7820	1490	4846	— 211	— 695	5433
S.									
020	9045	6783	2385	20433	2054	8385	6286	2320	19045
021	9926	6893	2095	20935	1694	9770	6751	2116	20331
194	16618	14645	3724	36181	1152	15942	14812	3732	35638
638	12095	12785	4068	30586	1511	11890	12873	4290	30564
727	4050	2595	649	8021	682	3881	2611	630	7804
320	4068	3435	951	8774	330	4062	3461	965	8818
553	7587	5830	1244	17214	2604	7494	5810	1349	17257
225	6223	4292	1087	13827	2099	6229	4344	1104	13776
437	5890	4829	972	14128	2337	5805	4747	979	13868
134	2567	1687	242	5630	1090	2583	1642	297	5612
309	4569	3787	1368	10533	748	4330	3335	1202	9615
278	82638	67561	18785	186262	16301	80371	66672	18984	182328
205	77789	67178	18083	179255	14945	76177	65893	18216	175231
073	4849	383	702	7007	1356	4194	779	768	7097

Sedert 1863 is het getal leerlingen aan de openbare scholen toegenomen, namelijk op de onderscheidene tijdstippen elk in het bijzonder met 6316, 5971, 6968 en 4440 jongens en met 4041, 4303, 3891 en 3012 meisjes. In die vermeerdering deelden echter hoofdzakelijk de leerlingen van 6 tot 9 jaren en die beneden 6 jaren; de schoolbevolking van de overige leeftijden nam op sommige tijdstippen zelfs af. Van de totale schoolbevolking van 236891 jongens en 200371 meisjes in de maand Januarij, wanneer het getal leerlingen het grootste is, telden de openbare scholen 195418 jongens en 149768 meisjes, dat is 82 ten honderd voor eerstgenoemden en 74 ten honderd voor laatstgenoemden.

De gesubsidieerde bijzondere scholen zijn sedert 1863 op de onderscheidene tijdstippen achtereenvolgens met 176, 148, 184 en 86 jongens en 411, 207, 411 en 375 meisjes toegenomen, welke vermeerdering niet groot te achten is als men nagaat dat het getal dezer scholen in 1866 vijf en twintig meer bedroeg dan in 1863. Ook verdient opmerking dat deze vermeerdering voor de jongens bijna uitsluitend toe te schrijven is aan die boven den leeftijd van 12 jaar, daar de cijfers voor de overige leerlingen meestal vermindering aanwijzen.

Ofschoon de niet gesubsidieerde bijzondere scholen gedurende het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 met 15 verminderden, valt toch op een grooter getal leerlingen in laatstgenoemd jaar, vooral voor de meisjes, te wijzen. Deze vermeerderden sedert 1863 achtervolgens op de vier tijdstippen met 3051, 3330, 2705 en 3716. De jongens namen toe met 907, 423, 668 en 904. De vermeerdering van laatstgenoemden komt grootendeels voor rekening van de leerlingen van 6 tot 9 jaar; over sommige der overige leeftijden vond zelfs vermindering plaats. Ook was het grooter getal meisjes vooral aan die van 6 tot 9 jaar toe te schrijven, ofschoon de vermeerdering van die boven 12 jaar wel van eenige beteekenis was. Van de gansche schoolbevolking namen in Januarij 1866 de niet gesubsidieerde bijzondere scholen 16 ten honderd voor de jongens en 23 ten honderd voor de meisjes in.

Neemt men de schoolbevolking van alle lagere scholen te zamen, dan valt sedert 1863 op elk tijdstip over iederen leeftijd, behalve over dien boven 9 jaar in Julij, op vermeerdering te wijzen.

Evenwel blijven de in vorige verslagen gemaakte opmerkingen over het ongeregeld schoolgaan ook hier van kracht. Is het verschil tusschen het hoogste en laagste cijfer (Julij en October) van de leerlingen van 6 tot 9 jaar slechts 2163 voor de jongens en 2267 voor de meisjes, daarentegen is het grootste verschil van de leerlingen van 9 tot 12 jaar (Januarij en October) 16593 voor de jongens en 11074 voor de meisjes, en dat van de leerlingen boven 12 jaar 18964 voor de jongens (Januarij en October) en 8294 voor de meisjes (Januarij en Julij).

De leerlingen beneden zes jaren zijn het minst talrijk in Januarij; het hoogste cijfer bereiken zij in Julij. Het verschil tusschen die twee tijdstippen is 4250 voor de jongens en 4352 voor de meisjes.

Op den leeftijd dat het onderwijs het meest vruchten dragen moest, dien boven 9 jaren, was derhalve het ongeregelde schoolbezoek het grootst. In Januarij werd de school het drukst bezocht, doch reeds in April valt eene sterke vermindering van de schoolbevolking over dien leeftijd op te merken.

De volgende tabel geeft het vermoedelijk getal kinderen van 6 tot 12 jaren in Januarij 1866; van deze is de schoolbevolking van dien leeftijd afgetrokken, zoodat uit de laatste kolommen het schoolverzuim blijkt.

PROVINCIËN.	Werkelijke bevolking op 1 Januarij 1866.			Vermoedelijk getal kinderen.				Getal kinderen die in Januarij 1866 van de dagschool geen gebruik hebben gemaakt.				Van de 100 jongens (meisjes) hebben in Januarij 1866 van de dagschool geen gebruik gemaakt.			
				Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.	
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant.	211943	211517	433460	12626	12419	12495	11845	2896	3765	2929	3155	23	30	23	26
Gelderland . .	217109	210716	427825	14101	13834	13731	13245	2523	3725	2423	3630	18	27	18	27
Zuidholland. .	325453	348308	673761	22104	22247	20629	20222	4921	6257	3494	4973	22	28	17	25
Noordholland.	273730	293073	566803	19400	18864	18114	17770	7178	7328	3803	4897	37	38	29	21
Zeeland	87061	89108	176169	5854	5799	5664	5633	1411	1894	1414	2126	24	33	25	37
Utrecht	85248	87539	172787	5488	5190	5224	5131	1277	1297	932	1425	23	25	17	27
Friesland . . .	143596	145395	288991	10095	9683	9619	9298	1741	2121	1787	2676	17	22	18	27
Overijssel . . .	128018	122748	250766	8659	7830	8172	7681	1548	1361	1726	2142	17	17	21	28
Groningen . .	110993	113276	224269	7922	7548	7642	7060	1622	1563	1543	1645	20	21	20	23
Drenthe. . . .	53888	50149	104037	3472	3337	3412	3228	387	625	688	853	11	19	20	26
Limburg . . .	112242	110336	222758	7084	6899	7021	6661	1813	2094	1141	1506	26	30	16	23
												. .	. .	. .	. .
Totaal in 1866	1749281	1782165	3531446	116805	113650	111723	107774	27317	32030	21880	29028	23	28	20	27
Totaal in 1863	1689107	1729209	3418316	112159	110498	107209	104175	28158	34387	18512	26361	25	31	17	25
Vermeerder. .	60174	52956	113130	4646	3152	4514	3599	—841	—2357	3368	2667				

Het tegenwoordig verslag moet even als vroegere wederom de klagten omtrent het schoolverzuim herhalen. Weinig gunstiger zijn de cijfers over 1866 vergeleken met vroegere jaren. In Januarij, de maand die de sterkste schoolbevolking aanwijst, ontbraken er 27317 jongens en 32031 meisjes van 6 tot 9 jaren en 21880 jongens en 29028 meisjes van 9 tot 12 jaren aan de dagschool. Deze cijfers zijn noch door een verondersteld huisonderwijs, noch door mogelijke gure weersgesteldheid of ziekte, noch door eenige andere oorzaak voldoende te regtvaardigen. Wel was het schoolverzuim van de kinderen van 6 tot 9 jaren 2 à 3 ten honderd minder dan in 1863, doch daarentegen van die van 9 tot 12 jaren evenveel meer.

Ware de vermeerdering der schoolbevolking van 6 tot 12 jaren sedert 1863 even groot als die der bevolking van dien leeftijd, zoo zou daaruit volgen, dat het schoolverzuim onveranderd gebleven was, doch, gelijk de volgende tabel aanwijst, was de vermeerdering der schoolbevolking van 9 tot 12 jaren geringer dan die der bevolking van dien leeftijd.

PROVINCIEN.	Vermeerdering van 1 Januarij 1863 tot 1 Januarij 1866 van het vermoedelijk getal kinderen.				Vermeerdering van 1 Januarij 1863 tot 1 Januarij 1866 van het getal dagscholieren.			
	Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant.	328	164	325	685	1017	431	— 106	— 180
Gelderland . .	565	635	551	612	878	749	323	320
Zuidholland. .	1223	835	1141	758	1057	1281	300	— 21
Noordholland.	611	256	570	241	239	355	— 580	— 173
Zeeland	178	83	171	81	642	599	— 161	— 102
Utrecht	276	178	265	176	14	66	101	218
Friesland . . .	336	337	321	323	541	428	73	172
Overijssel. . .	510	220	483	216	374	281	28	40
Groningen . .	381	214	452	284	69	129	— 204	— 42
Drenthe. . . .	133	98	130	95	337	221	67	88
Limburg . . .	105	132	105	128	283	595	254	90
Totaal . . .	4646	3152	4514	3599	5451	5135	95	410

Tegenover een grooter van 4646 jongens en 3152 meisjes van 6 tot 9 jaren staat eene vermeerdering van 5451 jongens en 5135 meisjes van dien leeftijd aan de dagschool. Daarentegen staat tegenover eene vermeerdering van 4514 jongens en 3599 meisjes van 9 tot 12 jaar slechts eene grootere schoolbevolking over dien leeftijd van 95 jongens en 410 meisjes. Deze cijfers zijn bovendien de bevestiging van de getallen die het schoolverzuim in de voorlaatste tabel aanwijzen.

Dezelfde middelen als in vorige verslagen vermeld zijn tot bestrijding van het schoolverzuim, werden ook in 1866 met meer of minder goed gevolg aangewend. Het tegenwoordig verslag mag bovendien nog op eene poging in de gemeente Kampen tot genezing van den kanker, die aan het volksonderwijs knaagt, wijzen. Daar is eene „vereeniging tot bevordering van geregeld schoolgaan" opgerigt. Men tracht dit doel te bereiken door jaarlijks een geschenk in geld te geven aan leerlingen, die door naauwgezet schoolbezoek, goed gedrag en ijver uitmunten. Dit geschenk, in de spaarbank geplaatst, wordt den begiftigde op negentienjarigen leeftijd ter hand gesteld. Voorloopig komen alleen de leerlingen der scholen voor minvermogenden in aanmerking. Te Deventer bestond het plan tot oprigting eener dergelijke vereeniging.

Het getal der dagscholieren, die in 1866 tevens de avondschool bezocht hebben, is in de volgende tabel aangewezen.

Getal der dagscholieren, die tevens d

PROVINCIEN.	Aan de openbare scholen.				Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.			
	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.
								JON
Noordbrabant . .	2606	1718	1697	1413	215	209	200	190
Gelderland . . .	2742	852	883	864	301	303	345	218
Zuidholland . . .	4729	3537	3150	3354	88	99	81	86
Noordholland . .	3088	2272	2147	2469	46	35	35	36
Zeeland	2322	922	812	817	20	3	„	„
Utrecht	198	126	76	145	92	78	75	72
Friesland	6468	3638	3029	3876	120	151	143	11[illegible]
Overijssel	2035	1587	1413	1513	177	125	119	118
Groningen	5128	3457	2761	3051	60	58	45	60
Drenthe	1471	769	595	725	45	57	56	49
Limburg	224	159	152	146	„	„	„	„
Totaal in 1866 .	31011	19107	16715	18373	1164	1118	1099	942
„ „ 1863 .	28963	17177	15096	17168	1148	1071	960	940
Vermeerdering .	2048	1930	1619	1205	16	47	139	2
								MEIS
Noordbrabant . .	359	339	316	221	10	7	13	16
Gelderland . . .	522	167	179	180	38	33	38	25
Zuidholland . . .	1332	913	768	962	26	„	„	„
Noordholland . .	1628	1382	1364	1530	„	„	„	„
Zeeland	629	250	185	228	4	„	„	„
Utrecht	591	601	588	572	2	2	„	„
Friesland	4146	2350	1821	2611	25	22	22	27
Overijssel	467	333	152	304	79	71	65	63
Groningen	2798	1652	1091	1434	32	37	21	29
Drenthe	651	486	392	473	30	30	30	34
Limburg.	41	34	32	36	17	13	13	„
Totaal in 1866 .	13164	8507	6888	8551	263	215	202	194
„ „ 1863 .	12268	7782	5758	7155	217	187	173	166
Vermeerdering .	896	725	1130	1396	44	28	29	28

[...]dschool hebben bezocht in 1866.

	Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.			Aan alle lagere scholen te zamen.			
[...] 15 [...]	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.
[...]S.							
[illegible]	1025	960	1004	3833	2952	2857	2607
[illegible]	734	750	681	3918	1889	1978	1763
[illegible]	1108	1057	1387	6286	4744	4288	4827
[illegible]	862	824	1025	4175	3169	3006	3530
[illegible]	189	182	189	3530	1184	994	1006
[illegible]	605	600	573	932	809	751	790
[illegible]	282	340	381	6959	4071	3512	4370
[illegible]60	362	391	387	2572	2074	1923	2018
[illegible]	634	528	502	5783	4149	3334	3613
[illegible]	79	68	78	1601	905	719	852
[illegible]	26	24	19	264	185	176	165
[illegible]	5906	5724	6226	38853	26131	23538	25541
[illegible]	5804	5798	6335	36946	24051	21854	24442
[illegible]	102	— 74	— 9	1907	2080	1684	1099
[illegible]	311	296	251	663	657	625	488
[illegible]	337	126	124	779	537	343	329
[illegible]0	199	214	410	1818	1112	982	1472
[illegible]29	346	343	360	1957	1728	1707	1890
[illegible]48	39	45	36	681	289	230	264
[illegible]56	625	731	761	1349	1228	1319	1333
[illegible]27	65	106	111	4298	2437	1949	2749
67	54	61	64	613	458	278	431
[illegible]84	368	347	285	3214	2057	1459	1748
40	38	17	34	721	554	439	541
47	48	52	51	105	95	97	87
[illegible]771	2430	2338	2487	16198	11152	9428	11232
[illegible]69	1696	1808	2401	14874	10665	7739	9722
[illegible]82	734	530	86	1324	487	1689	1510

Het gemeenschappelijk bezoek der dag- en avondschool bleef oo in 1866 het sterkst gedurende de wintermaanden. De cijfers zijn i dat jaar gunstiger, daar ruim 2000 jongens in Januarij meer da in 1863 van de dag- en avondschool aan de openbare scholen gebrui maakten; de vermeerdering van het getal meisjes dezer kategori was aan de openbare scholen vooral in de maanden Julij en Octobe niet onbeteekenend, daar zij in Julij 1130 en in October 139 sterker waren dan in 1863.

Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen was het getal jor gens, behalve in April, eenigzins geringer dan in 1863; daarentege dat der meisjes op de onderscheidene tijdstippen achtereenvolgen 382, 734, 530 en 86 grooter.

Het volgend tabellarisch overzigt vermeldt het getal van hen, di uitsluitend de avondschool in 1866 bezocht hebben.

Getal der leerlingen, die uitsluitend

PROVINCIEN.	Aan de openbare scholen.				Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.			
	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij	Op 15 Oct.
J O N								
Noordbrabant . .	3028	268	210	654	68	15	11	12
Gelderland. . . .	3462	258	168	254	57	25	25	21
Zuidholland . . .	2554	525	251	683	11	2	1	4
Noordholland . .	992	237	182	407	16	16	11	9
Zeeland	994	124	100	111	36	4	1	[illegible]
Utrecht	388	45	38	68	3	4	1	[illegible]
Friesland	1910	608	354	608	10	11	13	1
Overijssel	1011	484	356	493	272	174	189	163
Groningen	1040	253	110	155	16	5	1	3
Drenthe	921	210	150	171	17	10	13	7
Limburg	105	10	6	11	„	„	„	„
Totaal in 1866 .	16405	3022	1925	3615	506	266	266	237
„ „ 1863 .	18367	3558	2573	3967	603	327	218	346
Vermeerdering .	—1962	— 536	— 648	— 352	— 97	— 61	48	—109
M E I S								
Noordbrabant . .	339	186	171	202	11	3	6	3
Gelderland . . .	507	157	123	128	16	13	13	13
Zuidholland . . .	911	310	226	363	1	„	„	3
Noordholland . .	485	196	172	279	2	1	„	„
Zeeland	488	75	57	71	4	„	3	1
Utrecht	71	11	9	7	„	„	„	„
Friesland	1590	659	423	695	1	1	1	1
Overijssel	337	249	230	238	78	50	35	53
Groningen	466	243	87	151	16	11	7	„
Drenthe	267	156	146	141	„	„	„	„
Limburg	11	17	15	8	„	„	„	„
Totaal in 1866 .	5472	2259	1659	2283	129	79	65	74
„ „ 1863 .	6905	3070	2318	3069	188	133	94	86
Vermeerdering .	—1433	— 811	— 659	— 786	— 59	— 54	— 29	— 12

ndschool hebben bezocht in 1866.

Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.				Aan alle lagere scholen te zamen.			
p 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.
N S							
74	50	63	54	3170	333	284	720
729	254	185	241	4248	537	378	516
705	496	405	544	3270	1023	657	1231
332	257	180	205	1340	510	373	621
95	55	39	48	1125	183	140	161
77	27	23	29	468	76	62	99
239	151	147	156	2159	770	514	778
318	234	255	263	1601	892	800	919
249	126	104	112	1305	384	215	270
42	21	19	14	980	241	182	192
74	15	12	12	179	25	18	23
934	1686	1432	1678	19845	4974	3623	5530
854	1682	1395	1620	21824	5567	4186	5933
80	4	37	58	— 1979	— 593	— 563	— 403
S.							
100	75	69	72	450	264	246	277
315	172	145	172	838	342	281	313
429	376	359	405	1341	686	585	771
324	257	268	327	811	454	440	606
39	22	33	44	531	97	93	116
73	51	47	51	144	62	56	58
266	173	138	169	1857	833	562	865
192	158	162	157	607	457	427	448
163	116	116	195	645	370	210	346
16	11	6	8	283	167	152	149
91	73	65	80	102	90	80	88
2008	1484	1408	1680	7609	3822	3132	4037
1941	1694	1474	1509	9034	4897	3886	4664
67	— 210	— 66	171	— 1425	— 1075	— 754	— 627

Wees het vorige verslag reeds op een verminderd bezoek der avondschool van 1864 tot 1865, het tegenwoordig verslag moet die opmerking niet alleen herhalen, maar op nog sterker vermindering wijzen. Aan elke soort van scholen en op al de tijdstippen verminderde het getal leerlingen, behalve de jongens aan de niet gesubsidíeerde scholen; doch hunne vermeerdering was te gering om er de aandacht op te vestigen. Ook was hun getal aan de gesubsidieerde bijzondere scholen in Julij 1866 48 grooter dan in Julij 1863.

Het ligt overigens in den aard der zaak, dat het uitsluitend bezoek der avondschool hoofdzakelijk gedurende den winter plaats vindt. Zoo telden de openbare avondscholen in Januarij 1866 16405 mannelijke leerlingen, welk getal in April tot 3022 en in Julij tot 1925 daalde, om in October weder eenigzins te rijzen, namelijk tot 3615. De vrouwelijke leerlingen aan de openbare avondscholen waren in Januarij 1866 5472 sterk en verminderden in April tot 2259 en in Julij tot 1659, doch stegen in October tot 2283.

Minder sterk waren de wisselingen der cijfers aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen. Het getal mannelijke leerlingen was in Januarij 2934, in April 1686, in Julij 1432 en in October 1678; dat der vrouwelijke leerlingen achtereenvolgens op de vier gemelde tijdstippen 2008, 1484, 1408 en 1680.

Het getal der dagscholieren, die kosteloos onderwijs ontvingen, is in de volgende tabel aangewezen:

Getal der dagscholieren, die kosteloo

PROVINCIEN.	Aan de openbare scholen.				Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.			
	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij	Op 15 Oct.
								J O
Noordbrabant . .	10575	9106	8403	7855	29	16	15	13
Gelderland . . .	15011	11962	10717	10309	84	72	99	81
Zuidholland . . .	18683	17779	16649	16560	14	10	12	13
Noordholland . .	14966	14627	14847	14578	"	"	"	"
Zeeland	6538	5278	4456	4081	88	62	36	50
Utrecht	3742	3414	3395	3335	"	"	"	[illegible]
Friesland	16258	14844	13994	14167	"	"	"	[illegible]
Overijssel	8152	7381	6893	6859	107	97	93	93
Groningen	8876	8378	8027	7679	62	60	65	62
Drenthe	3147	2711	2469	2326	"	"	"	"
Limburg.	3697	3310	2810	2371	"	"	"	"
Totaal in 1866 .	109645	98790	92660	90120	384	317	320	312
" " 1863 .	104847	93668	88375	86627	507	398	393	866
Vermeerdering .	4798	5122	4285	3393	—123	— 81	— 73	— 54
								M E I S
Noordbrabant . .	5741	5063	4816	4404	18	10	12	9
Gelderland . . .	11417	9843	9219	8604	60	50	82	94
Zuidholland . . .	16150	15638	15166	14889	16	15	10	7
Noordholland . .	13084	13081	13213	13020	"	"	"	"
Zeeland	5074	4444	3914	3682	53	42	28	34
Utrecht	3197	2994	3032	3032	"	"	"	"
Friesland	13325	12779	12379	12521	"	"	"	"
Overijssel	6794	6359	6025	6067	66	60	63	67
Groningen	7735	7461	7204	6975	47	46	52	55
Drenthe	2742	2459	2315	2192	"	"	"	"
Limburg.	2168	1990	1716	1455	366	303	264	266
Totaal in 1866 .	87427	82111	78999	76841	626	526	511	532
" " 1863 .	84578	78351	75635	73717	366	330	324	300
Vermeerdering .	2849	3760	3364	3124	260	196	187	232

onderwijs ontvingen in **1866.**

	Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.				Aan de lagere scholen te zamen.			
	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.
E N S.								
	1135	1088	1183	1149	11739	10210	9601	9017
	795	658	740	591	15890	12692	11556	10981
	3866	3916	4357	3754	22563	21705	21018	20327
	3652	3592	3626	3663	18618	18219	18473	18241
	124	106	76	167	6750	5446	4568	4298
	1581	1571	1536	1588	5328	4985	4931	4923
	89	94	89	85	16347	14938	14083	14252
	400	359	332	389	8659	7837	7318	7341
	141	150	142	168	9079	8588	8234	7909
	18	11	„	10	3165	2722	2469	2336
	682	657	650	783	4379	3967	3460	3154
	12483	12202	12731	12347	122512	111309	105711	102779
	12594	11979	12216	11988	117948	106045	100984	99081
	— 111	223	515	359	4564	5264	4227	3698
J E S.								
	4533	4377	4305	4117	10292	9450	9133	8530
	1439	1397	1227	1206	12916	11290	10528	9904
	3561	3575	3531	3551	19727	19228	18707	18447
	4121	3957	4009	4030	17205	17038	17222	17050
	153	129	121	191	5280	4615	4063	3907
	1611	1584	1551	1593	4808	4578	4583	4625
	95	72	74	81	13420	12851	12453	12602
	587	489	461	477	7447	6908	6549	6611
	140	154	137	152	7922	7661	7393	7182
	7	8	„	8	2749	2467	2315	2200
	1374	1438	1356	1328	3908	3731	3336	3049
	17621	17180	16772	16734	105674	99817	96282	94107
	17368	16351	16632	15719	102312	95032	92591	89736
	253	829	140	1015	3364	4785	3691	4371

Was de toeneming van het getal kosteloos onderwezenen aan de bijzondere scholen sedert 1863 van weinig beteekenis of wezen zelfs sommige tijdstippen eenige vermindering aan, des te meer valt het grooter getal dezer leerlingen aan de openbare scholen in het oog. De vermeerdering bedroeg aan laatstgemelden op de vier tijdstippen achtereenvolgens voor de jongens 4798, 5122, 4285 en 3393, en voor de meisjes 2849, 3760, 3364 en 3124.

Het getal der kosteloos onderwezen mannelijke leerlingen beliep in Januarij 1866 het hoogste cijfer, aan de openbare scholen 109645, en in October, het laagste cijfer, 90120; dat der vrouwelijke leerlingen in Januarij, het hoogste cijfer, 87427, en in October, het laagste cijfer, 76841.

Opmerkelijk is het geregeld schoolgaan van de kosteloos onderwezenen aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen. Ruim 12000 mannelijke leerlingen werden daar op de vier onderscheidene tijdstippen kosteloos onderwezen en het verschil tusschen het laagste cijfer (April) en het hoogste (Julij) bedroeg slechts 529. Ook de cijfers der vrouwelijke leerlingen liepen op de vier tijdstippen weinig uiteen: zij waren het minst talrijk in October, namelijk 6734 en het sterkst in Januarij, namelijk 17621.

Het getal kosteloos onderwezen jongens bedroeg 51 tot 53 ten honderd, dat der meisjes van deze kategorie 52 ten honderd van de gansche schoolbevolking. Deze cijfers zijn nagenoeg dezelfde als in 1863.

Ten slotte volgt eene opgave van het getal leerlingen aan de scholen voor volwassenen, benevens van het getal dier scholen en der daaraan verbonden onderwijzers:

Scholen voor volwassenen.

PROVINCIEN.	OPENBARE SCHOLEN.						GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						TOTAAL.					
	Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijzeressen.	Gemiddeld getal leerlingen. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijzeressen.	Gemiddeld getal leerlingen. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijzeressen.	Gemiddeld getal leerlingen. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijzeressen.	Gemiddeld getal leerlingen. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Noordbrab.	14	40	2	1206	169	1375	2	2	2	100	31	131	25	13	68	783	1697	2480	41	55	72	2089	1897	3986
Gelderland	11	28	„	290	63	353	3	4	„	107	18	125	10	18	4	243	199	442	24	48	4	640	280	920
Zuidholl. .	5	16	„	240	17	257	„	„	„	„	„	„	19	52	2	365	426	791	24	68	2	605	443	1048
Noordholl.	6	8	„	125	74	199	1	1	„	29	15	44	18	35	2	512	607	1119	25	44	2	666	696	1362
Zeeland . .	2	4	„	61	34	95	6	13	„	137	84	221	2	4	„	30	50	80	10	21	„	228	168	396
Utrecht . .	20	24	„	334	34	68	1	2	„	22	„	22	13	25	3	297	197	494	34	51	3	653	231	884
Friesland .	„	„	„	„	„	„	2	6	„	182	124	306	13	19	„	331	318	649	15	25	„	513	442	955
Overijssel .	2	2	„	49	48	97	1	2	„	60	„	60	3	6	„	146	37	183	6	10	„	255	85	340
Groningen.	4	9	„	123	52	175	„	„	„	„	„	„	16	26	„	331	245	576	20	35	„	454	297	751
Drenthe . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	3	„	108	55	163	1	3	„	108	55	163
Limburg. .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	9	1	136	96	232	5	9	1	136	96	232
Totaal in 1866	64	131	2	2128	491	2619	16	30	2	637	272	909	125	210	80	3282	3927	7209	205	369	84	6347	4690	11037
„ 1863	40	85	2	2103	513	2616	14	21	„	464	235	699	125	203	79	4020	4232	8252	179	309	83	6587	4980	11567
Vermeerd.	24	46	„	25	—22	3	2	9	2	173	37	210	„	7	1	- 738	- 305	- 1043	26	60	1	- 240	- 290	—530

§ 4. OMVANG EN TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS.

Na de mededeelingen omtrent het ongeregelde schoolgaan en he schoolverzuim in de vorige paragraaph, zal de verklaring niet be vreemden dat die omstandigheden voortdurend van overwegende invloed op het onderwijs waren. „Wat baat het toch," vraagt de Inspecteur in Utrecht, „of met groote kosten allerwege goede school-localen gebouwd worden, of er van de opleiding tot bekwame onder-wijzers veel werk wordt gemaakt, als de bevolking zelve zoo weinig medewerkt?" Niettemin, hoeveel er ook te wenschen overblijft, is veel goeds door de wet van 1857 verkregen. Het onderwijs, hoe ongeregeld ook door vele leerlingen gedurende een groot deel des jaars genoten, wordt door den ijver en de bekwaamheid van menig onderwijzer des te krachtiger in het overblijvende deel des jaars gegeven. De bijstand, dien de hoofdonderwijzer meer dan vroeger geniet, werkt daartoe mede, ofschoon de onafhankelijke stelling die de hulponderwijzer thans inneemt, en zijne dikwerf herhaalde vervanging, wel eens minder goed werken.

Het ligt in den aard der zaak dat het vorige driejarige overzigt (1861 tot 1863) op meer vooruitgang dan het tegenwoordige (1864 tot 1866) wijzen kon. Toen was eene nieuwe regeling in werking getreden, een geheel onvoldoende toestand hervormd; thans is slechts voortgebouwd.

Het zal alzoo geen verwondering wekken, dat het volgende overzigt, waarin van de onderscheidene leervakken melding gemaakt wordt, geene verrassende uitkomsten maar slechts langzame ontwikkeling vermelden kan.

a. Lezen. Het is voor den onderwijzer ten platten lande dikwerf eene zware taak bij de leerlingen het heerschende volksdialect te overwinnen, te meer daar hij zelf daarmede wel eens moeijelijkheden ondervindt. De leer- en leesboeken, van wege de gemeente verstrekt, mogen doorgaans door de leerlingen niet medegenomen worden, hetgeen ten gevolge heeft dat velen buiten de school slechts zelden een boek in handen krijgen. Zeer aanbevelenswaard zijn de schoolbibliotheken, welke o. a. in eenige gemeenten der provincie Gelderland bestaan en waaruit aan de kinderen boeken voor huisselijke lectuur verstrekt worden. In de keuze der leerboeken komt verbetering. De Inspecteur van Gelderland vermeldt, dat de invoering der leesboekjes van BAARSCHERS in het vierde district zijner provincie veel nut gesticht heeft. Aan vele scholen ontbreekt maar al te dikwijls de tijd om over het gelezene te spreken.

b. Schrijven. Men scheen over het algemeen niet ongenegen de overdreven beoefening van zoogenaamd grootschrift, dat in het dagelijksch leven nooit te pas komt, te willen matigen. Aan sommige scholen ten platten lande kostte het moeite den onderwijzer te beduiden, dat het zijne taak is dorpsbewoners alleen behoorlijk te leeren schrijven en geenszins hen tot calligraphen te maken. Overigens werkt het dikwerf te vroeg verlaten der school door de leerlingen ook in zooverre ongunstig, dat hunne hand nog niet gevormd

is. Aan de scholen voor de gegoede klassen voert menigvuldigheid van schrijfwerk wel eens tot minder net schrift. De verschillende uitkomsten van het schrijfonderwijs onder gelijke omstandigheden zijn overigens opmerkelijk: sommige onderwijzers slagen uitmuntend; andere niet minder verdienstelijke mannen, die zelven eene niet minder goede hand schrijven, brengen hunne leerlingen nooit verder dan tot middelmatige schrijvers.

c. Rekenen. Schoon het onderwijs in dit vak doorgaans met zorg behandeld wordt, gaat de kennis van de meeste leerlingen ten platten lande, als zij de school verlaten, niet verder dan de vier hoofdregels; slechts bij enkele der hoogste klasse wordt bekendheid met de tiendeelige breuken en hare toepassing aangetroffen. Bij verscheidene scholen, ook in grootere gemeenten, wordt niet genoeg tijd besteed aan het rekenen uit het hoofd, opgevat niet als werktuigelijke toepassing van zoogenaamde rekenkunstjes, maar als middel om het wezen van het talstelsel door ontbindingen van getallen goed te leeren inzien. Aan de scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, zoowel openbare als bijzondere, heerschte hier en daar een zucht om verder te gaan dan de wet toelaat; degelijkheid van elementair onderwijs werd dan opgeofferd aan het verlangen om in betrekkelijk korten tijd meer gevorderde leerlingen te leveren.

De meisjesscholen staan voor dit vak doorgaans bij die voor jongens ten achter.

d. Vormleer. Het vooroordeel van sommige ouders, die niet verkozen dat hunne kinderen de vormleer leeren zouden en dit den onderwijzer uitdrukkelijk verzochten, verdwijnt meer en meer. Enkele onderwijzers twijfelen echter nog aan het nut van dit vak en weten met de voorwerpen daartoe betrekkelijk niet naar behooren om te gaan. Aan vele openbare scholen daarentegen wordt het verkeerde van het streven om de vormleer tot een middel te gebruiken om meetkunde te onderwijzen, meer ingezien, en de vormleer in verband gebragt met het rekenen en het zoogenaamde aanschouwelijk onderwijs; men leert de kinderen daarbij denken en zich juist uitdrukken. Aan de meeste bijzondere scholen is het onderwijs in de vormleer onbekend.

e. Nederlandsche taal. De beweging op taalkundig gebied door de nieuwe spelling en het woordenboek van de Vries en te Winkel veroorzaakt, deed haren invloed in de schoolwereld gevoelen door verhoogde belangstelling in de beoefening der taal. Niet alleen op de spelling, maar ook op de beteekenis, vorming en zamenstelling der woorden en op duidelijke uitdrukking der gedachte wordt meer dan vroeger gelet. Het blijft echter hier en daar noodig aan het onderwijs eene meer praktische rigting te geven, vooral wat het gebruik der taal door stijloefeningen betreft, in plaats van overdreven gewigt te hechten aan de logische ontleding en schijngeleerde definitien. De bijzondere scholen staan in dit vak gemiddeld bij de openbare ten achter.

f. Aardrijkskunde. Aan de meeste volksscholen vonden oefeningen op de kaart van Nederland plaats; aan sommige ook op die van

Europa en van onze bezittingen in andere werelddeelen. Het gebruik eener aardglobe bleef aan vele scholen, waar het met vrucht zou kunnen plaats hebben, zeldzamer dan wenschelijk is. Het onderwijs in dit vak was overigens veelal werktuigelijk. Tal van namen werden van buiten geleerd en op de kaart aangewezen, zonder daarbij begrippen te ontwikkelen. Bijzonderheden omtrent voortbrengselen, grondgesteldheid enz. worden veelal achterwege gelaten.

g. Geschiedenis. De pogingen van het schooltoezigt zijn in de laatste jaren gerigt geweest om den omvang van dit vak te beperken tot hetgeen mogelijk en wenschelijk is aan de lagere school. Het deed daarbij opmerken, dat slechts enkele begrippen van algemeene geschiedenis ter verklaring van de schets der vaderlandsche geschiedenis, waartoe men zich bepalen moet, te pas kunnen komen, dat het ook wenschelijk is slechts zeer kort de aloude geschiedenis des vaderlands te behandelen en als men tijd tot uitbreiding van de geschiedenis vinden kan, dien vooral aan de gebeurtenissen, welke digter bij ons staan, te besteden. Het schooltoezigt maakte er ook opmerkzaam op dat, waar het onderwijs in de geschiedenis zonder hulp eener handleiding medegedeeld wordt, dit bij het navertellen door de leerlingen aanleiding kan geven tot eene geschikte oefening om hunne gedachten in woorden te brengen, hetgeen betere vruchten draagt dan hen een zoogenaamd lesje over de geschiedenis te laten „opzeggen." Er zijn nog steeds onderwijzers, die te weinig het nut beseffen van de zamenvoeging van het onderwijs in de geschiedenis met dat in de aardrijkskunde. Aan sommige scholen van meer uitgebreid lager onderwijs wordt de algemeene en vaderlandsche geschiedenis op loffelijke wijze beoefend.

h. Kennis der natuur. Naar gelang meer bejaarde onderwijzers plaats maken voor een jonger geslacht, is er vooruitgang in dit vak te bespeuren. Evenwel kan slechts voor enkele goede scholen aan een onderwijs gedacht worden, dat de onderscheidene hoofddeelen van dit uitgebreide veld althans aanraakt. Aan de meeste scholen moet het onderwijs zich tot enkele onderdeelen, vooral van natuurlijke historie, bepalen. Deze beperking, waartoe de algemeene verspreiding der schetsen van Helge het hare bijdraagt, is naar men meent niet afkeurenswaard, doch het onderwijs moest zich minder uitsluitend tot het lezen uit een of ander boekje bepalen; er kon meer bij worden gesproken, en, bij het behandelen der planten althans, kon het door het aanschouwen en ontleden van het voorwerp waarover gesproken wordt, meer belangwekkend zijn.

i. Zingen. Geen vak der lagere school is meer van de persoonlijkheid des onderwijzers afhankelijk dan dit. Van daar dat aan sommige scholen, die overigens niet onder de voortreffelijke te rekenen zijn, dit vak met voorliefde en goede uitkomsten behandeld wordt. Wegens de bekendheid met de theorie van den zang, die bij al de jongere onderwijzers aangetroffen wordt, is wel eenige algemeene vooruitgang te bespeuren.

Vakken van meer uitgebreid lager onderwijs.

Verscheidene scholen, waar deze vakken nevens het gewoon lager onderwijs geleerd worden, verkeerden in kwijnenden toestand. Dikwijls zijn het openbare en meer nog gesubsidieerde bijzondere scholen op kleinere plaatsen, die zelve geen voldoend getal leerlingen opleveren en waar dus de onderwijzer in het houden van kostleerlingen een goed deel zijner inkomsten vinden moet. Deze kostscholen hebben veelal een wisselvallig bestaan. De middelbare scholen toch trekken vele leerlingen tot zich die vroeger juist de stof voor kostscholen uitmaakten. Bovendien stellen de tegenwoordige bepalingen voor de Militaire Akademie de eischen zoo hoog, dat het onderwijs op het gebied van het middelbare treden moet. Tot het geven van dit laatste zijn de meeste kostschoolhouders onbevoegd, en slechts enkelen kunnen er aan denken om zich hulponderwijzers met acten daarvoor toe te voegen. Toch zijn deugdelijke scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs behoefte, niet alleen als voorbereiding voor middelbare scholen of gymnasien, maar ook voor hen die niet in de gelegenheid zijn het onderwijs aan laatstgemelde inrigtingen te genieten, zoodat eene behoorlijke regeling daarvan de aandacht van vele gemeentebesturen ruimschoots waardig is. Het middel, dikwerf toegepast, om de avondschool dienstbaar aan het meer uitgebreid lager onderwijs te maken, verdient weinig aanbeveling, daar deze, zoo als in een vorig verslag is uiteengezet, vooral tot herhaling van het vroeger geleerde voor leerlingen, die reeds de school verlaten hebben, strekken moet.

k. Vreemde talen. Over 't algemeen hechten de ouders veel aan kennis eener vreemde taal voor hunne kinderen. Ieder gegoed burger verlangt dat zij fransch leeren, velen wenschen er nog eene of twee andere talen bij. De klagten ten aanzien van het onderwijs schijnen somwijlen overdreven, omdat men van de school meer eischt dan zij geven kan. Vaardigheid in spreken en schrijven wordt slechts bij langdurige oefening en omgang met inboorlingen verkregen; zelfs eene onevenredig groote opoffering van leeruren kan een leerling, die geen gelegenheid heeft om buiten de school de vreemde taal te spreken, hierin niet op de gewenschte hoogte brengen. Wordt evenwel de eisch lager gesteld en bepaalt men dien tot het verstaan van een boek in de vreemde taal geschreven en tot het kennen der regelen van de spraakkunst, dan schijnt het dat hieraan vrij wel voldaan wordt en dat, volgens een der Inspecteurs, onze scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs niet ten achter staan bij die in het buitenland, waar het onderwijs den naam heeft van goed te zijn.

l. Wiskunde. Waar dit vak een deel van het leerplan der school uitmaakte, geschiedde het dikwerf met niet ongunstig gevolg. De wet tot regeling van het middelbaar onderwijs deed haren invloed hier gevoelen. Vele hulponderwijzers, zich ter verkrijging eener acte voor middelbaar onderwijs bekwamende, verkregen daardoor beter inzigt in dit vak, 't geen natuurlijk op de leerlingen terugwerkte.

m. Landbouwkunde. Als een deel van het leerplan der lagere

school is dit vak niet te beschouwen. Wel worden aan vele scholen met vrucht en genoegen leesboekjes gebezigd, wier inhoud aan landbouw en buitenleven ontleend is, doch een eigenlijk landbouwkundig onderwijs ontbreekt.

n. Gymnastiek. Dit vak is bijzonder vooruitgegaan. Het schooltoezigt verzuimde niet om de gemeentebesturen op het groote nut der gymnastiek opmerkzaam te maken. Veel vooroordeel daaromtrent is uitgeroeid. Bepaalde voor de gymnastiek ingerigte scholen voorzien veelal in het onderwijs.

o. Teekenen. Ook het onderwijs hierin breidt zich meer uit. Aan vele groote volksscholen wordt met goed gevolg volgens de methode van DUPUIS geteekend. Aan sommige kostscholen en instituten bleef het onderwijs aan bijzondere teekenmeesters toevertrouwd, die, weinig ingenomen met bovengenoemde leerwijze, den leerling bij voorkeur met het teekenen van koppen en landschappen naar voorbeelden bezig houden.

p. Handwerken. Aan de meisjesscholen werd in den regel onderwijs in de nuttige en de fraaije handwerken gegeven. De beoefening der laatste geschiedde wel eens ten koste der eerste. Wenschelijk ware het dat het onderwijs in de nuttige handwerken algemeen, vooral ten platten lande, in de openbare scholen doordrong; in de grootere gemeenten kunnen afzonderlijke naai- en breischolen in de behoefte voorzien, doch daar buiten gaat dit moeijelijk. In dit opzigt verdienen de scholen van geestelijke zusters in Noordbrabant en Limburg allen lof, ofschoon aan die inrigtingen het eigenlijke lager onderwijs daaronder lijdt.

Het getuigenis kan worden afgelegd dat de meeste onderwijzers bij voortduring trachten hun onderwijs dienstbaar te maken aan de vorming van verstand en hart. Zij beseffen, dat het aanleeren der verschillende vakken, hoe belangrijk en noodig ook, niet de hoofdzaak, maar veeleer het middel is om op de ontwikkeling van de verstandelijke en zedelijke vermogens te werken, en dat er harmonie tusschen onderwijs en opvoeding zijn moet om het kind tot een zedelijk en verstandelijk mensch op te leiden. Aan die scholen waar het onderrigt in de onderscheidene leervakken het beste is, laat zich ook doorgaans de vormende en veredelende strekking het meest gevoelen; hetgeen tevens eene wederlegging is van de bewering dat het getal der leervakken te groot is om nog aan ontwikkeling te kunnen denken, even als of deze een afzonderlijk op bepaalde uren te onderwijzen leervak ware.

Aan de toepassing van het tweede lid van art. 23 is in 1866 weder stipt de hand gehouden. Tusschenkomst van het schooltoezigt of der Regering is slechts zelden noodig geweest, zoo als uit de volgende mededeelingen blijken kan.

Aan de openbare armenschool te Arnhem werd tweemaal 's weeks gedurende den schooltijd aan kinderen tot eene bepaalde kerkelijke gezindte behoorende, onderwijs in de godsdienst gegeven. Terstond nadat dit feit ter kennis der plaatselijke schoolcommissie gekomen was, is er een einde aan gemaakt.

Een hulponderwijzer van eene der openbare armenscholen te Amsterdam gaf aan een kind van het Israëlitisch kerkgenootschap een boekje ter lezing, ten titel voerende: „Is de Messias reeds gekomen? Eene vraag aan Israël." Hij is wegens dit feit voor drie maanden met inhouding van wedde geschorst. Gedurende dien tijd verzocht hij zijn ontslag, hetwelk hem, hoewel niet eervol, verleend is.

Door eenige R. K. ingezetenen en door een geestelijke te Zierikzee zijn bezwaren bij de plaatselijke schoolcommissie ingebragt wegens het gebruik aan de openbare scholen van de bijbelsche verhalen van C. SCHMID. Na eene hierover gevoerde briefwisseling zou in 1867 dit boek van de openbare school worden verwijderd.

In eene gemeente van Overijssel is bezwaar gemaakt tegen het gebruik aan de openbare school van een leesboek, bevattende schetsen uit de bijbelsche geschiedenis van het Oude Testament, te 's Hertogenbosch bij VAN ARKESTEYN uitgegeven, op grond dat daarmede op het gebied van kerkelijk leerstellig onderwijs getreden werd. Daar evenwel de bijbelsche geschiedenis een deel der algemeene is, en de Inspecteur na onderzoek noch in het boekje, noch in de wijze waarop de onderwijzer het gebruikte, iets aantrof dat als eene reden van ergernis te beschouwen was, vond hij geen reden om tot een verbod van dat boek mede te werken.

De hoofdonderwijzer J. STERCK te Vijlen (gemeente Vaals) werd, wegens door hem gehouden gesprekken over kerkelijk leerstellige onderwerpen buiten de school, door den raad dier gemeente, zonder dat de districts-schoolopziener daartoe had medegewerkt, ontslagen. Na vruchtelooze pogingen van Gedeputeerde Staten om den raad te bewegen zijn besluit in te trekken, droegen zij de schorsing daarvan aan den Koning voor, welke bij besluit van 4 April 1866 (*Staatsblad* nº. 18), plaats vond. Daarna is de vernietiging van meergemeld raadsbesluit gevolgd. Het daartoe betrekkelijke Koninklijk besluit was van den volgenden inhoud:

(*Staatsblad* nº. 83.) WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 12den Mei 1866, nº. 231, 5de afdeeling;

Gezien Ons besluit van 4 April jl. (*Staatsblad* nº. 18), houdende schorsing van een besluit van den gemeenteraad van Vaals, van den 14den Maart jl., waarbij de hoofdonderwijzer der openbare school te Vijlen, te rekenen van 1º. April daaraanvolgende, uit zijne betrekking is ontslagen;

Overwegende dat dit besluit is genomen op voordragt van burgemeester en wethouders zonder medewerking van den districtsschoolopziener;

dat volgens art. 22, 4de lid, der schoolwet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* nº. 103), de hoofdonderwijzers bij openbare lagere scho-

len worden ontslagen door den gemeenteraad op voordragt gemeester en wethouders en den districts-schoolopziener;

dat derhalve het bedoelde besluit van den gemeenter Vaals in strijd is met de wet;

Gelet op art. 153 der gemeentewet;

De Raad van State gehoord (advies van den 29sten Mei 1866,

Hebben goedgevonden en verstaan:

Het besluit van den gemeenteraad van Vaals, in zijne verg van 14 Maart jl. genomen, te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast, enz.

's Gravenhage, den 30sten Mei 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
GEERTSEMA.

§ 5. KOSTEN VAN HET OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

De volgende tabel geeft een overzigt van de uitgaven en vangsten van Rijkswege in 1866.

UITGAVEN TEN BEHOEVE

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelder-land.	Zuid-holland.	Nooı hollaı
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld
Bijdragen aan gemeenten, krachtens art. 36 der wet	1965.00	11261.00	20117.90^5	16221.
Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijks-jaarwedden	38427.50	8481.80	2680.40	1496.(
Rijks lagere school te Maastricht	"	"	"	"
Onderwijs in de gestichten Ommerschans en Veenhuizen. . . .	"	"	"	"
Gratificatien aan onderwijzers	280.00	"	"	"
Pensioenen aan onderwijzers	8357.52^5	6789.11	11952.16^5	11948.6
Opleiding van onderwijzers	31941.73	9521.05	12130.29	42145.4
Onderwijzersgezelschappen	715.00	590.00	495.00	660.0(
Jaarwedden der Inspecteurs	2500.00	2500.00	2500.00	2500.0(
Reis- en verblijfkosten der inspecteurs. . .	535.20	740.40	540.85	654.9(
Reis- en verblijfkosten der schoolopzieners. .	5906.83	5160.00	5440.73	5788.62
Nadeelig slot der examengelden	35.78	"	718.50	"
Totaal. . .	90664.56^5	45043.36	56575.84	81415.18
In 1863 . .	95986.33^5	33338.45	49031.90	83010.57'
Vermeerdering van 1863 tot 1866.	5322.77	11704.91	7543.94	1595.39

Van de

Batig slot der exameng
Bijdragen der onderw
Opbrengst der school

ERWIJS IN 1866, DOOR HET RIJK.

trecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
1095.00	3223.00	2919.00	„	850.00	7085.00	67287.40^5
845.00	664.00	7262.30	8794.10	446.90	„	73000.00
„	„	„	„	„	8259.78	8259.78
„	„	923.86	„	5693.18	„	6617.04
„	„	„	104.70	„	„	411.70
3287.43^5	8363.29	4415.61^5	3423.17	1928.67^5	3799.00^5	66861.67
5969.99	7788.26	6110.00	29535.17	4758.42^5	5775.19	160126.36^5
275.00	495.00	440.00	385.00	275.00	440.00	5100.00
2000.00	2300.00	2300.00	2300.00	2000.00	2300.00	25200.00
284.55	648.45	359.40	206.55	335.85	508.95	5023.80
2000.00	4195.37^5	3662.62^5	3154.75	2219.25	3618.54^5	43959.05
„	„	6.92	28.27^5	„	157.30	1120.51^5
16656.97^5	27677.37^5	28399.72	47931.71^5	18507.28	31943.77	462967.32^5
14663.56	25307.21^5	30110.62	46014.77	18806.39	26552.19^5	445907.10
1993.41^5	2370.16	1710.90	1917.24^5	299.11	5391.57^5	17060.22^5

866 af te trekken:

erland, Noordbrabant, Utrecht, Friesland en Drenthe. *f* 547.11

an pensioen . . . . 45084.29^5

e Rijks lagere scholen. . . . . 8711.40 — 54342.80^5

Zuiver bedrag der uitgaven in 1866 . . .	408624.52
Zuiver bedrag der uitgaven in 1863 . . .	398435.24
Vermeerdering van 1863 tot 1866 . . .	10190.28

Het onzuiver bedrag der Rijksuitgaven beliep derhalve de som van *f* 462967.32[5], zijnde *f* 35002.59[5] minder dan he jaar. Deze vermindering is hoofdzakelijk toe te schrijven geringer bedrag der subsidiën, daar in de overige Rijksu weinig verandering plaats vond. De inkomsten van het Rijk, b in een batig slot van examengelden, in bijdragen der onde voor hun pensioen en in schoolgelden, beliepen in 1866 de *f* 54342.80[5], dat is *f* 1324.25[5] meer dan het vorig jaar, zo zuiver bedrag der uitgaven in 1866 *f* 36326.85 minder was 1865, toen het *f* 444951.37 beliep. Vermeerdering van Rijksu sedert 1865 vond over 1866 plaats in Gelderland met *f* 11 Zuidholland met *f* 7543.94, Utrecht met *f* 1993.41[5], Friesla *f* 2370.16, Groningen met *f* 1917.24[5] en Limburg met *f* 53 vermindering daarentegen in Noordbrabant met *f* 5322.77, holland met *f* 1595.39, Zeeland met *f* 4833.65, Overijss *f* 1710.90 en Drenthe met *f* 299.11.

Aan de gestichten te Ommerschans en Veenhuizen zijn uitg wegens jaarwedden aan onderwijzers de sommen van *f* 750 en *f* 34 de overige kosten zijn aan hulpmiddelen voor het onderwijs b

De volgende tabel geeft een overzigt van de Rijksuitgav 1863 tot 1866.

Overzigt der uitgaven van het lager onderwijs sedert 1863, *door*

ONDERWERPEN.	1863.	1864.	1865.	1866.
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Bijdragen aan gemeenten, krachtens art. 36	83295.81	86328.73	109244.80[5]	67287.40[5]
Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijks-jaarwedden.	73080.00	73080.00	73050.00	73000.00
Rijks- lagere scholen	10233.17	15210.25[5]	15045.61	14876.82
Gratificatiën aan onderwijzers	600.50	852.75	401.70	411.70
Pensioenen aan onderwijzers	55629.43[5]	59601.77[5]	64000.64	66861.67
Opleiding van onderwijzers	144806.82	156768.11	155887.86[5]	160126.36[5]
Onderwijzersgezelschappen	5100.00	5100.00	5100.00	5100.00
Schooltoezigt . . .	73161.36[5]	73091.14	74181.95[5]	74182.85
Nadeelig slot der examengelden . .	„	„	1057.34[5]	1120.51[5]
Totaal . . .	445907.10	470032.76	497969.92	462967.32[5]
Hiervan af te trekken	47471.85[5]	51442.00[5]	53018.55	54342.80[5]
Zuiver bedrag der uitgaven	398435.24[5]	418590.75[5]	444951.37	408624.52

Bij slechts drie onderwerpen van uitgaaf valt belangrijke wijziging sedert 1863 op te merken, namelijk bij de subsidiën volgens art. 36, bij de pensioenen en bij de opleiding van onderwijzers. Het grooter bedrag sedert 1863 wegens Rijks- lagere scholen is het gevolg van eene veranderde regeling der Rijks- lagere school te Maastricht, waar sedert 1864 het bedrag der schoolgelden onder de Staatsinkomsten verantwoord wordt; de kosten dier school waren in 1864, 1865 en 1866 nagenoeg gelijk. Het bedrag der subsidiën volgens art. 36 is in 1866 verminderd, daar vele gemeenten, ten gevolge der wet van den 7den Julij 1865 (*Staatsblad* n°. 79) in gunstiger geldelijke omstandigheden verkeerende, geene ondersteuning voor haar lager onderwijs van Rijkswege meer behoefden. Het bedrag der pensioenen is steeds vrij regelmatig met ongeveer vier duizend gulden 's jaars toegenomen. Wegens opleiding van onderwijzers is het verschil tusschen 1863 en 1866, *f* 15319.54[5], hoofdzakelijk een gevolg van de uitgaven voor opleiding van onderwijzeressen, van de opening eener leerschool aan de Rijkskweekschool te 's Hertogenbosch en van de vestiging van enkele nieuwe normaalinrigtingen. Het verschil tusschen de uitgaven voor opleiding van onderwijzers over 1864, 1865 en 1866 was gering.

De uitgaven der provincien reeds in 1863, behalve de subsidien volgens art. 36, van weinig beteekenis, bleven dezelfde na dien tijd, behalve dat het bedrag der pensioenen, in gemeld jaar *f* 725 van wege Zuidholland en *f* 40 van wege Drenthe, tot *f* 382.33 voor eerstgemelde en tot *f* 31.82 voor laatstgemelde provincie gedaald is. De overige uitgaven waren derhalve zoowel in 1863 als later:

van de provincie Utrecht aan de vormschool te Utrecht *f* 600 en aan die te Amersfoort *f* 300;

van de provincie Friesland aan het fonds voor onderwijzers-weduwen *f* 300; en

van de provincie Drenthe uit de kas *ad pios usus* *f* 1000 ter gedeeltelijke bestrijding van het onderwijs te Kloosterveen en Hijkersmilde.

Het bedrag der subsidien volgens art. 36 was, overeenkomstig de bepaling in dat artikel vervat, hetzelfde als dat van Rijkswege toegekend.

Het volgend tabellarisch overzigt wijst de uitgaven en inkomsten van de gemeenten voor het lager onderwijs aan:

UITGAVEN EN INKOMSTEN DER GEMEENTEN,

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelder-land.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeel
					I
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Gu
Onderwijz. personeel . .	224167.71	263986.78	557911.55	426296.13	15174
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen.	2517.71	11531.03^{5}	17709.03	15642.20^{5}	587
Nieuwe schoollocalen . .	68776.73	69535.12	122650.61^{5}	217947.25^{5}	59417
Onderhoud v. schoollocal.	17209.30	22530.90^{5}	75806.11^{5}	50449.45^{5}	12568
Schoolmeubelen en schoolbehoeften	29489.82	35541.31	64658.27	60330.36	20435
Vuur en licht in de schoollocalen.	8819.93^{5}	9877.10^{5}	21400.00^{5}	14279.04^{5}	4831.
Schoolcommissien	828.07	1345.51^{5}	4002.24	3525.41	764.
Pensioenen aan onderwijz.	4778.76^{5}	4444.56	9102.86	5974.32	1548.
Subsidien aan bijzondere scholen	1875.00	11959.29	5317.52	2250.71	780.
Opleid. van onderwijzers .	„	1161.09	7548.38	4644.20^{5}	178.
Uitkeeringen aan andere gemeenten	3055.64^{5}	1610.00	4441.16	2573.54^{5}	600.
Andere uitgaven	7959.28^{5}	3053.94	19347.10^{5}	6704.92^{5}	3782.9
Totaal in 1866 . . .	369117.97	436376.65	909894.85	810617.56^{5}	262520.4
„ „ 1863 . . .	383381.39	414211.49^{5}	817636.98	738329.30^{5}	218280.0
Vermeerdering van 1863—1866. . .	—14263.42	22155.15^{5}	92257.87	72288.26	44240.3
					INKO
Opbr. der schoolgelden .	59471.75	88051.32	198783.84	125827.10	55691.3
Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38427.50	8481.80	2680.40	1496.00	3902.00
Bijdragen van andere gemeenten	2949.64^{5}	661.71	4571.16	2479.17	600.00
Subsid. krachtens art. 36.	3930.00	22522.00	40235.81	32443.00	3300.00
Andere subsidien van de provincien	„	„	„	„	„
Opbrengst van bijzondere fondsen.	372.50	6373.39^{5}	2972.75	6703.99	2665.00
Totaal in 1866 . . .	105151.39^{5}	126090.22^{5}	249243.96	168949.26	66158.30^{5}
„ „ 1863 . . .	129428.08^{5}	107776.84^{5}	231904.23	159167.13	73374.45^{5}
Vermeerdering van 1863—1866 . . .	24276.69	18313.38	17339.73	9782.13	—7216.15
Zuiver bedrag der uitgaven in 1866	263966.57^{5}	310286.32^{5}	660650.79	641668.30^{5}	196364.11^{5}
idem idem in 1863. .	253953.30^{5}	306444.65	585732.75	579162.17^{5}	144905.57^{5}
Vermeerdering van 1863—1866 . . .	10013.27	3841.67^{5}	74918.04	62506.13	51458.54

…OEVE VAN HET LAGER ONDERWIJS IN 1866.

…echt.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
…V E N.						
…ld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
…1.34^5	280290.52^5	162876.81^5	158173.05^5	68751.86	98133.99	2485653.77^5
…4.23^5	6038.02	8233.40	1776.96	2479.40^5	2432.77	76734.84
…6.56	31500.67	43199.24^5	44522.20	15227.66	56150.67^5	765864.11
…2.36^5	28238.55^5	13799.93	18375.57^5	4495.43^5	4775.24^5	258081.31^5
…20.61^5	26326.13	23491.59^5	28783.45^5	14303.33^5	14634.80	330614.75
…03.18	15191.79^5	6488.07^5	10441.59^5	2560.99	4741.85^5	101334.60^5
…37.10	2628.88^5	954.24	1313.14	92.81	235.60	15927.26
…77.73	5051.63	3400.71	1811.58	1310.46	1899.49^5	41000.61
…64.54	2224.88	7408.99	4577.34	2260.00	1875.00	45393.27
…20.00	„	50.00	„	„	„	14002.39^5
…33.26	525.10	2702.10	818.09	625.75	422.79	21207.44
…11.98^5	6988.96	8933.89^5	5355.24^5	211.18	659.95	66109.43^5
…22.91^5	405005.15	281538.99^5	275948.23^5	113318.88^5	185962.17	4221923.80^5
…40.33^5	368224.70^5	303629.81	297237.66	110081.22^5	136239.05^5	3944701.99
…82.58	26780.44^5	—22090.81^5	—21289.42^5	3237.66	49723.11^5	277221.81^5
…E N						
…96.54	50534.36	49577.34	55804.20	21758.74	33633.66	771430.15^5
…45.00	664.00	7262.30	8794.10	446.90	„	73000.00
…82.67^5	525.10	2765.35	1018.09	425.75	528.79	21207.44
…90.00	6446.00	5838.00	„	1700.00	14170.00	134574.81
„	„	„	„	1000.00	„	1000.00
…98.00	39319.68^5	1444.13^5	500.00	137.00	402.76	61089.21^5
…12.21^5	97489.14^5	66887.12^5	66116.39	25468.39	48735.21	1062301.62
…38.75	99472.30	69480.35	54327.06^5	25634.07	49809.34	1042512.61^5
…26.53^5	—1983.25^5	— 2593.22^5	11789.32^5	— 165.68	1074.13	19789.00^5
…10.70	307516.00^5	214651.87	209831.84^5	87850.49^5	137226.96	3159622.18^5
…01.58^5	278752.40^5	234149.46	242910.59^5	84447.15^5	86429.71^5	2902189.37^5
…09.11^5	28763.60	—19487.59	—33078.75	3403.34	50797.24^5	257432.81

Uit deze tabel blijkt dat het onzuiver bedrag der gemeentelijke uitgaven over 1866 eene som van *f* 4221923.80^{5} beliep. De inkomsten der gemeenten waren over dat jaar *f* 1062301.62, zoodat werkelijk te haren laste eene som van *f* 3159622.18^{5} bleef. Behalve in Noordbrabant, Overijssel en Groningen zijn de gemeentelijke uitgaven sedert 1863 in alle provincien toegenomen. De gemeentelijke inkomsten verminderden sedert laatstgemeld jaar in Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Drenthe; in de overige provincien valt vermeerdering op te merken. De tabel wijst een en ander aan.

Ten einde het overzigt der gemeentelijke uitgaven en inkomsten sedert 1863 gemakkelijk te maken, is de volgende tabel zamengesteld.

ÖVERZIGT *van de uitgaven en inkomsten der gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs*, *sedert* 1863.

ONDERWERPEN.	1863.	1864	1865.	1866.	Vermeerdering van 1863—1866.
Uitgaven.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Onderwijzend personeel	2272306.61	2353477.60^5	2399174.73	2485653.77^5	213347.16^5
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen	77035.47^5	77912.33	79276.18^5	76734.84	— 300.63^5
Nieuwe schoollocalen	820668.61^5	711726.24	815879.66	765864.11	— 54804.50^5
Onderhoud van schoollocalen	314855.13	260030.93^5	235312.95	258081.31^5	— 56773.81^5
Schoolmeubelen en schoolbehoeften	304509.17^5	357698.90^5	303618.59	330614.75	127440.18
Vuur en licht in de schoollocalen			103590.35	101334.60^5	
Schoolcommissien	15969.20^5	15878.63^5	16155.14	15927.26	41.94^5
Pensioenen aan onderwijzers	39858.55	40887.33^5	41799.46	41000.61	1142.06
Subsidien aan bijzondere scholen	34134.64	35780.98	41223.40^5	45393.27	11258.63
Opleiding van onderwijzers	9888.14	12146.26	13393.00	14002.39^5	4114.25^5
Uitkeeringen aan andere gemeenten. . . .	20764.64	21097.21^5	23514.60	21207.44	442.80
Andere uitgaven	34711.81	40012.52^5	76929.08^5	66109.43^5	31397.62^5
Totaal . . .	3944701.99	3926649.98	4149867.15^5	4221923.80^5	277221.81^5
Inkomsten.					
Opbrengst der schoolgelden	697085.99^5	729168.75	745668.37^5	771430.15^5	74344.16
Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijks-jaarwedden	73080.00	73080.00	73050.00	73000.00	— 80.00
Bijdragen van andere gemeenten	20764.64	21097.21^5	23514.60	21207.44	442.80
Subsidien krachtens art. 36	166591.61	172657.46	218489.61	134574.81	— 32016.80
Andere subsidien van de provincien	1000.00	1250.00	1000.00	1000.00	„
Opbrengst van bijzondere fondsen	83990.36	73559.07	68710.59^5	61089.21^5	— 22901.14^5
Totaal . . .	1042512.61^5	1070812.49^5	1130433.18^5	1062301.62	19789.00^5
Zuiver bedrag der uitgaven	2902189.38	2855837.48^5	3019433.97^5	3189622.18^5	257432.81

De uitgaven der gemeenten namen sedert 1863 met *f* 277221.81^{5} toe en de inkomsten met *f* 19789.00^{5}, zoodat de vermeerdering van het zuiver bedrag der uitgaven sedert gemeld jaar *f* 257432.81 bedroeg. In deze vermeerdering deelden de kosten van het onderwijzend personeel voor het grooter deel. Geleidelijk viel telken jare een aanzienlijker bedrag wegens jaarwedden op te merken. De vermindering van het bedrag uitgegeven wegens vrije woning, huur van schoollocalen, nieuwe schoollocalen, onderhoud van schoollocalen en daarentegen de aanmerkelijke vermeerdering van het bedrag wegens schoolmeubelen, schoolbehoeften, benevens vuur en licht in de schoollocalen zijn welligt daaraan toe te schrijven, dat deze posten van uitgaaf vroeger door de gemeenten niet juist uit elkander gehouden werden. Wanneer men laatstgemelde vermindering en vermeerdering met elkander vergelijkt, dan volgt daaruit eene gezamenlijke toeneming sedert 1863 voor die uitgaven van *f* 15561.22^{5}.

De kosten der schoolcommissien en de uitkeeringen aan andere gemeenten schijnen ongeveer op hetzelfde bedrag te blijven.

De uitgaven wegens pensioenen nemen, zoo als later in de daartoe betrekkelijke paragraaph zal aangetoond worden, telken jare toe. Evenwel vervallen natuurlijk langzamerhand de pensioenen door de gemeenten vóór de invoering der wet toegekend.

Ook valt ieder jaar eenige vermeerdering van het bedrag der subsidien aan bijzondere scholen en voor opleiding van onderwijzers van gemeentewege op te merken.

Wat betreft de inkomsten der gemeenten, is op de telken jare toenemende opbrengst der schoolgelden te wijzen; de vermeerdering bedroeg over het driejarig tijdvak, waarvan in dit verslag het overzigt gegeven wordt, bijna *f* 75000. Van 1863 tot 1864 was de toeneming in duizendtallen van guldens twee en dertig, van 1864 tot 1865 zestien en van 1865 tot 1866 zes en twintig. Het totaal bedrag in laatstgemeld jaar beliep de som van *f* 771430.15^{5}. In de vroegere Rijksjaarwedden kwam genoegzaam geen verandering. Ook was de vermeerdering van onderlinge uitkeeringen tusschen gemeenten niet van gewigt. Daarentegen beliep het bedrag der subsidien volgens art. 36 der wet om de hierboven vermelde reden *f* 32016.80 minder dan in 1863.

De volgende tabel bevat eene zamentrekking van de uitgaven van het Rijk, de provincien en de gemeenten voor het lager onderwijs in 1866.

ALGEMEEN OVERZIGT DER KO

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelder-land.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeela
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Gul
Onderwijzend personeel.	224167.71	263986.78	557911.55	426296.13	15174
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen . . .	2157.71	11531.03^5	17709.03	15642.20^5	5870
Nieuwe schoollocalen .	68776.73	69535.12	122650.61^5	217947.25^5	59417
Onderhoud van schoollocalen	17209.30	22530.90^5	75806.11^5	50449.45^5	12568
Schoolmeubelen, schoolbehoeften, enz. . .	38309.75^5	45218.41^5	86058.27^5	74609.40^5	25266
Pensioenen aan onderwijzers	13136.29	11233.67	21437.35^5	17923.00	4145.
Subsidien aan bijzondere scholen . . .	1875.00	11959.29	5317.52	2250.71	780.
Opleiding van onderwijzers	31941.73	10682.14	19678.67	46789.63^5	4629.
Onderwijzers-gezelschappen	715.00	590.00	495.00	660.00	330.
Schooltoezigt	9770.10	9745.91^5	12483.82	12468.98^5	5785.
Uitkeeringen tusschen gemeenten	3055.64^5	1610.00	4441.16	2573.54^5	600.(
Andere uitgaven (gemeenten)	7959.28^5	3053.94	19347.10^5	6704.92^5	3782.
Totaal . . .	419074.25^5	461677 21	943336.21^5	874315.25	274919.
In 1863. . .	426313.97^5	434579.19^5	844888.22^5	797283.02	229482.6
Vermeerdering . . .	—7239.72	27098.01^5	98447.99	77032,23	45436.6

N HET LAGER ONDERWIJS IN 1866.

Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
93321.34^{5}	280290.52^{5}	163626.81^{5}	158173.05^{5}	72155.16	105033.99	2496707.07^{5}
2864.23^{5}	6038.02	8233.40	1776.96	2479.40^{5}	2432.77	76734.84
36936.56	31500.67	43199.24^{5}	44522.20	15227.66	56150.67^{5}	765864.11
9832.36^{5}	28238.55^{5}	13799.93	18375.57^{5}	4495.43^{5}	4775.24^{5}	258081.31^{5}
15523.79^{5}	41517.92^{5}	30153.53	39225.05	19154.20^{5}	20736.43^{5}	435772.87^{5}
4965.16^{5}	13414.92	7816.32^{5}	5234.75	3270.95^{5}	5698.50	108276.43
3864.54	2224.88	7408.99	4577.34	3260.00	1875.00	45393.27
7289.99	7788.26	6160.00	29535.17	4758.42^{5}	5775.19	175028.76
275.00	495.00	440.00	385.00	275.00	440.00	5100.00
4521.65	9772.71	7276.26^{5}	6974.44	4647.91	6663.09	90110.11
3833.26	525.10	2702.10	818.09	625.75	422.79^{5}	21207.44
3111.98^{5}	6988.96	8733.89^{5}	5355.24^{5}	211.18	659.95	66109.43^{5}
186339.89	428795.52^{5}	299750.49^{5}	314952.87^{5}	130561.08^{5}	210663.64	4544385.66
156332.01	400764.66	322275.13	336226.89	140281.41^{5}	160435.26^{5}	4235960.19^{5}
30007.88	28030.86^{5}	- 22524.63^{5}	- 21264.01^{5}	—9720.33	50228.37^{5}	308425.46^{5}

Bij de uitgaven in 1866 zijn nog te voegen de sommen van *f* 300 en *f* 573.40^{5}, eerstgemelde het bedrag van het subsidie der provincie Friesland aan het onderwijzers-weduwenfonds aldaar, laatstgemelde het bedrag van het nadeelig slot der examengelden. Derhalve bedroegen de totale kosten van het openbaar lager onderwijs over 1866 eene som van *f* 4545259.06^{5}, zijnde *f* 309298.57 meer dan in 1863.

Sedert laatstgemeld jaar vond vermindering der uitgaven plaats in Noordbrabant met *f* 7239.72, Overijssel met *f* 22524.63^{5}, Groningen met *f* 21264.01^{5} en Drenthe met *f* 9720.33. In de overige provincien viel vermeerdering op te merken, namelijk in Gelderland met *f* 27098.01^{5}, Zuidholland met *f* 98447.99, Noordholland met *f* 77032.23, Zeeland met *f* 45436.60, Utrecht met *f* 30007.88, Friesland met *f* 28030.86^{5} en Limburg met *f* 50228.37^{5}.

De volgende tabel geeft een overzigt van het totaal bedrag der uitgaven over het geheele Rijk sedert 1863.

OVERZIGT *der kosten van het lager onderwijs sedert* 1863.

ONDERWERPEN.	**1863.**	**1864.**	**1865.**	**1866.**	Vermeerdering sedert 1863.
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Onderwijzend personeel	2299448.21^{5}	2387267.46^{5}	2435490.70	2496707.07^{5}	197258.8
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen . . .	77035.47^{5}	77912.33	79276.18^{5}	76734.84	— 300.6
Nieuwe schoollocalen. . . .	820668.61^{5}	711726.24	815879.66	765864.11	—54804.5
Onderhoud van schoollocalen. .	314991.38	260566.15^{5}	235240.02	258081.31^{5}	—56910.0
Schoolmeubelen, schoolbehoeften, enz.	308591.54^{5}	362689.19	409793.68	435772.87^{5}	127281.3
Pensioenen aan onderwijzers. .	96252.98^{5}	101254.11	106557.36	108276.43	12024.44
Subsidien aan bijzondere scholen.	34134.64	35780.98	31223.40^{5}	45393.27	11258.63
Opleiding van onderwijzers . .	155594.96	169814.37	170180.86^{5}	175028.76	19433.80
Onderwijzers-gezelschappen . .	5100.00	5100.00	5100.00	5100.00	"
Schooltoezigt. .	89130.57	88969.77^{5}	90337.09^{5}	90110.11	979.54
Uitkeeringen tusschen gemeenten	20764.64	21097.21^{5}	23514.60	21207.44	442.80
Andere uitgaven (gemeenten). .	34711.81	20012.52^{5}	76929.08^{5}	66109.43^{5}	31397.62
Totaal . .	4256424.83^{5}	4262193.37	4489522.65^{5}	4544385.66	308425.46^{5}

In de vermeerdering van ruim drie maal honderd duizend gulden sedert 1863 deelden de jaarwedden van de onderwijzers voor nagenoeg twee derden. De uitgaven wegens onderwijzersgezelschappen, schooltoezigt en uitkeeringen tusschen gemeenten onderling bleven nagenoeg onveranderd. De overige uitgaven namen telken jare eenigzins toe, wanneer daarbij de opmerking bij de gemeentelijke uitgaven ten aanzien der kosten van vrije woning, huur en onderhoud van schoollocalen, nieuwe schoollocalen, schoolmeubelen, schoolbehoeften enz. in het oog gehouden wordt.

§ 6. SCHOOLGELDEN.

In het vorig verslag is eene uitvoerige opgave geschied van de gemeenten, waar het onderwijs aan de openbare school kosteloos in 1865 gegeven, alsmede van die waar in dat jaar en in 1864 de heffing van schoolgeld afgeschaft werd. Tevens is daarbij mededeeling gedaan van diegene van bovengemelde gemeenten, waar bijzondere scholen gevestigd waren.

Onder verwijzing naar die opgaven schijnt het tegenwoordige verslag te kunnen volstaan met de vermelding van de gemeenten, waar in het jaar 1866 invoering of afschaffing van het schoolgeld plaats vond.

Noordbrabant. Rijsbergen, schoolgeld voor de avondschool ingevoerd.

Vessen en Oudheusden, schoolgeld afgeschaft, in laatstgenoemde gemeente voor dag- en avondschool.

Zuidholland. Benthuizen en Hellevoetsluis, schoolgeld ingevoerd; in laatstgemelde gemeente alleen voor de avondschool en het meer uitgebreid lager onderwijs.

Noordholland. Bussum, schoolgeld afgeschaft.

Zeeland. Zonnemaire, schoolgeld vastgesteld na de vereeniging der gemeenten Bommenede en Zonnemaire, tot hetzelfde bedrag als vóór de vereeniging te Zonnemaire geheven werd.

Hengstdijk, schoolgeld afgeschaft voor de kinderen uit andere gemeenten, die vroeger alleen aan de heffing onderworpen waren.

St. Jan Steen. Schoolgeld met 1 Januarij 1867 ingevoerd.

Friesland. Tietjerksteradeel, schoolgeld ingevoerd.

Groningen. Uithuizen, schoolgeld ingevoerd voor het meer uitgebreid lager onderwijs.

De volgende tabel vermeldt de opbrengst van het schoolgeld in elke provincie gedurende het jaar 1866.

PROVINCIEN.	Bij de Rijks lagere scholen.	Bij de openbare-gemeente-scholen.	Door de onderwijzers geheven.	Totaal bedrag.
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Noordbrabant . .	1283.75	59471.75	2194.02^5	62949.52^5
Gelderland . . .	„	88051.32	1494.05	89545.37
Zuidholland . . .	„	198783.84	5935.46	204719.30
Noordholland . .	2270.20	125827.10	3328.10	131425.40
Zeeland	„	55691.30^5	„	55691.30^5
Utrecht	„	32296.54	202.00	32498.54
Friesland. . . .	„	50534.36	„	50534.36
Overijssel. . . .	„	49577.34	5709.75	55287.09
Groningen . . .	1176.70	55804.20	3830.00	60810.90
Drenthe	„	21758.74	611.90	22370.64
Limburg	3980.75	33633.66	2432.06	40046.47
Totaal in 1866 .	8711.40	771430.15^5	25737.34^5	805878.90
In 1863 .	8286.13^5	697085.99^5	16207.90^5	721580.03^5
Vermeerdering.	425.26^5	74344.16	9529.44	84298.86^5

Sedert 1863 is de opbrengst blijkens deze opgave met *f* 84298.86^5 toegenomen.

Telken jare valt sedert 1863 op eene grootere opbrengst te wijzen. Zij was in:

1863	*f* 721580.03^5
1864	759098.66
1865	779638.04
1866	805878.90

Het getal betalende leerlingen op de openbare scholen en het gemiddeld bedrag van het door elken leerling betaalde schoolgeld zijn over 1866 in het volgende overzigt vermeld:

	Getal betalende leerlingen aan de openbare scholen.	Gemiddeld bedrag van het door elken leerling betaald schoolgeld.
Noordbrabant . .	18888	*f* 3.33
Gelderland . . .	19453	4.60
Zuidholland . . .	23315	8.78
Noordholland . .	16064	8.18
Zeeland	8009	6.95
Utrecht	5064	6.42
Friesland. . . .	8227	6.14
Overijssel. . . .	14447	3.75
Groningen . . .	11779	5.16
Drenthe	7824	2.99
Limburg	15024	2.67
Totaal. . .	148114	*f* 5.44

§ 7. SUBSIDIEN VAN HET RIJK EN DE PROVINCIEN, KRACHTENS ART. 36 DER WET.

De beide volgende overzigten vermelden de gewone en buitengewone subsidien, krachtens art. 36 der wet door het Rijk en de provincien, elk in het bijzonder, over 1866 verleend. De gewone subsidien strekten ter voorziening in de gewone jaarlijksche kosten van het lager onderwijs; de buitengewone subsidien daarentegen ter voorziening in buitengewone kosten, als bouw van schoollocalen en onderwijzerswoningen.

GEWONE SUBSIDIEN.

	Guld.
NOORDBRABANT.	
Drongelen	250.00
Gemert	200.00
Grave	500.00
Putte	100.00
	1050.00
ZUIDHOLLAND.	
Hardinxveld	200.00
Herkingen	150.00
de Lier	85.00
Maasdam	330.00
Maassluis	500.00
Rhijnsburg	400.00
Rozenburg	450.00
Schelluinen	75.00
Sluipwijk	200.00
Stad aan 't Haringvliet	125.00
Zwartewaal	300.00
	2815.00
NOORDHOLLAND.	
Egmond aan Zee	580.00
Huizen	150.00
Oostzaan	1000.00
Petten	400.00
Spaarndam	225.00
Terschelling	875.00
Urk	467.50
Vlieland	475.00
Wormer	275.00
	4447.50
UTRECHT.	
Achttienhoven	25.00
Jaarsveld	75.00
Westbroek	50.00
	150.00

	Guld.
FRIESLAND.	
Ameland	811.00
Hindelopen	496.00
Stavoren	350.00
Schiermonnikoog	200.00
IJlst	200.00
	2057.00
OVERIJSSEL.	
Wanneperveen	400.00
	400.00
DRENTHE.	
Vledder	850.00
	850.00
LIMBURG.	
Amstenrade	95.00
Bemelen	110.00
Bingelrade	90.00
Elsloo	125.00
Hunsel	50.00
Merkelbeek	100.00
Nieuwstadt	90.00
Oirsbeek	125.00
Oud Valkenburg	90.00
Roggel	80.00
Schimmert	75.00
Slenaken	125.00
Stein	100.00
Urmond	150.00
Wijnandsrade	80.00
	1485.00
Totaal der gewone subsidien in 1866	13254.50

BUITENGEWONE SUBSIDIEN.

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Noordbrabant.	Zes Gehuchten	4530.00	915.00	915.00	2700.00
Gelderland.	Ammerzoden.	27700.00	8971.00	8971.00	9758.00
id.	Haaften.	6870.00	2290.00	2290.00	2290.00
Zuidholland.	Dirksland.	18060.00	4030.00	4030.00	10000.00
id.	Hendrik Ido Ambacht.	14451.81	4225.90^{5}	4225.90^{5}	6000.00
id.	Maassluis.	7844.00	3322.00	3322.00	1200.00
id.	Sassenheim.	21450.00	5725.00	5725.00	10000.00
Noordholland.	Middelie.	11200.00	2600.00	2600.00	6000.00
id.	Ransdorp.	10373.00	5186.50	5186.50	〃
id.	Texel.	6589.00	2194.50	2194.50	2200.00
id.	Vlieland.	3586.00	1793.00	1793.00	〃
Zeeland.	Hoofdplaat.	7300.00	1650.00	1650.00	4000.00
Utrecht.	Vleuten.	5190.00	1845.00	1845.00	1500.00
Friesland.	Ameland.	3500.00	1166.00	1166.00	1168.00
Overijssel.	Dalfsen.	3980.00	1326.00	1326.00	1328.00
id.	Hellendoorn.	3580.00	1193.00	1193.00	1194.00
Limburg.	Geleen.	4140.00	600.00	600.00	2940.00
id.	Limbricht.	7722.52	2000.00	2000.00	3722.52
id.	Meerloo.	2100.00	500.00	500.00	1100.00
id.	Oirsbeek.	4426.25	1500.00	1500.00	1426.25
id.	Voerendaal.	5630.00	1000.00	1000.00	3630.00
Totaal der buitengewone subsidien		. . . . .	54032.90^{5}	54032.90^{5}	
Totaal der gewone subsidien .		. . . . .	13254.50	13254.50	
Algemeen totaal . . .		. . . . .	67287.40^{5}	67287.40^{5}	

VERZAMELING.

Noordbrabant	*f* 1965.00
Gelderland	11261.00
Zuidholland.	20117.90^{5}
Noordholland	16221.50
Zeeland	1650.00
Utrecht	1995.00
Friesland	3223.00
Overijssel	2919.00
Drenthe	850.00
Limburg	7085.00
Algemeen totaal	*f* 67287.40^{5}

Sedert 1865 zijn de volgende subsidien voor gewone kosten van het lager onderwijs vervallen:

Noordbrabant. Duizel *f* 75, Hoogemierde *f* 100, Huybergen *f* 150.

Zuidholland. Barwoutswaarder *f* 50, Groote Lindt *f* 50, Hekendorp *f* 75, Hoogvliet *f* 75, Katendrecht *f* 150, Kedichem *f* 200, Lange Ruigeweide *f* 125, Molenaarsgraaf *f* 150, Nieuw-Beijerland *f* 250, Nieuw-Lekkerland *f* 425, Noordwijkerhout *f* 100, Ottoland *f* 100, Papekop *f* 150, Pernis *f* 150, Piershil *f* 50, Schiebroek *f* 100, Stellendam *f* 100, Zegwaard *f* 250.

Noordholland. Ankeveen *f* 179, Graft 500, Wijk aan Zee en Duin *f* 50.

Zeeland. St. Anna ter Muiden *f* 130, Clinge *f* 150, Eede *f* 200, Hengstdijk *f* 37.50, Philippine *f* 37.50, St. Philipsland *f* 50.

Utrecht. Bunschoten *f* 100, Kockengen *f* 200, Loosdrecht *f* 150, Maarn *f* 163, Maartensdijk *f* 250, Odijk *f* 125, Renswoude *f* 125, Tienhoven *f* 100, Tull en 't Waal *f* 250, Willige Langerak *f* 200.

Limburg. Baexem *f* 100, Beesel *f* 150, Broekhuysen *f* 50, Grathem *f* 100, Heel en Panheel *f* 125, Heythuysen *f* 100, Hoensbroek *f* 90, Jabeek *f* 100, Klimmen *f* 100, Limbricht *f* 100, Margraten *f* 100, Mesch *f* 125, Munstergeleen *f* 125, Neer *f* 50, Nieuwenhagen *f* 100, Nunhem *f* 45, Rimburg *f* 50, Schinnen 125, Spaubeek *f* 125, St. Geertruid *f* 50, Ulestraten *f* 50, Vlodrop *f* 75, Weert *f* 500 en Wittem *f* 75.

De subsidien over 1865 aan de volgende gemeenten ter voorziening in de gewone kosten van haar lager onderwijs toegekend, werden over 1866 verminderd met het bedrag achter elke uitgedrukt.

Noordbrabant. Gemert *f* 30, Putte *f* 50.

Zuidholland. Schelluinen *f* 50, Sluipwijk *f* 100.

Noordholland. Huizen *f* 150, Spaarndam *f* 92.50, Wormer *f* 125.

Limburg. Amstenrade *f* 80, Bemelen *f* 25, Hunsel *f* 50, Nieuwstad *f* 10, Wijnantsrade *f* 20.

De subsidien over 1865 aan de gemeenten Urk en Vledder ten behoeve der gewone kosten van haar lager onderwijs verleend, zijn over 1866 voor elke in het bijzonder met *f* 150 en *f* 280 verhoogd.

Oud-Valkenburg (provincie Limburg) was de eenige gemeente welke over 1865 geen subsidie genoot, doch er een ten bedrage van *f* 90 ter voorziening in de gewone kosten van haar lager onderwijs in 1866 ontving.

Wegens bovengemelde veranderingen was het bedrag der gewone subsidien over 1866 voor het Rijk en de provincie, elk in het bijzonder, *f* 9009.50 minder dan het vorige jaar.

Het bedrag der buitengewone subsidien beliep *f* 54032.90[5] over 1866 en *f* 86980.80[5] over 1865.

In de beide volgende tabellen is het bedrag aangewezen, 't welk sedert de invoering der wet door het Rijk en de provincien, elk in 't bijzonder, aan gewone en buitengewone subsidien is verstrekt.

GEWONE SUBSIDIEN.

PROVINCIEN.	1858 tot en met 1863. (1)	**1864.**	**1865.**	**1866.**	Totaal sedert 1858.
Noordbrabant.	*f* 17180.40	*f* 3025.00	*f* 1525.00	*f* 1050.00	*f* 22780.40
Gelderland . .	"	"	"	"	"
Zuidholland. .	14380.00	5515.00	5515.00	2815.00	28225.00
Noordholland .	23116.50	6219.00	5544.00	4447.50	39327.00
Zeeland	2300.00	790.00	605.00	"	3695.00
Utrecht	4603.08	1813.00	1813.00	150.00	8379.08
Friesland . . .	6171.00	2057.00	2057.00	2057.00	12342.00
Overijssel. . .	750.00	250.00	400.00	400.00	1800.00
Groningen . .	"	"	"	"	"
Drenthe. . . .	5035.00	1000.00	570.00	850.00	7455.00
Limburg . . .	24497.50	4770.00	4235.00	1485.00	34987.50
Totaal . . .	*f* 98033.48	*f* 25439.00	*f* 22264.00	*f* 13254.50	*f* 158990.98

BUITENGEWONE SUBSIDIEN.

PROVINCIEN.	1858 tot en met 1863. (2)	**1864.**	**1865**	**1866.**	Totaal sedert 1858.
Noordbrabant.	*f* 26748.90	*f* 5588.87	*f* 1510.37^{5}	*f* 915.00	*f* 34763.14^{5}
Gelderland . .	41591.38	"	19312.25^{5}	11261.00	72164.63^{5}
Zuidholland. .	70623.85	14419.00	23211.37^{5}	17302.90^{5}	125557.13
Noordholland .	77702.65^{5}	23937.37	15175.22^{5}	11774.00	128589.25
Zeeland	12205.20^{5}	5561.50	8788.57^{5}	1650.00	28205.28
Utrecht	16573.50	2949.00	6268.50	1845.00	27636.00
Friesland . . .	"	"	"	1166.00	1166.00
Overijssel . . .	11142.00	1683.99	2884.50	2519.00	18229.49
Groningen . .	"	"	"	"	"
Drenthe. . . .	19115.00	"	"	"	1945.00
Limburg. . . .	13100.00	6750.00	9930.00	5600.00	35289.00
Totaal.	*f* 271632.49	*f* 60889.73	*f* 86980.80^{5}	*f* 54032.90^{5}	*f* 473535.93
Algem. totaal.	269655.97	86328.73	109244.80	67287.40^{5}	632536.91

(1) Zie Regeringsverslag over 1863—1864.
(2) Zie Regeringsverslag over 1863—1864.

Groningen was de eenige provincie, in welke geen subsidie ten behoeve van het lager onderwijs verstrekt is. In Gelderland werd voor de *gewone* kosten van het lager onderwijs geen hulp van Rijk en provincie verleend, hetgeen wel het geval was in al de overige provincien. In Friesland bepaalden zich de buitengewone subsidien tot de gemeente Ameland in 1866; in Drenthe werd alleen in de eerste jaren na de invoering der wet subsidie voor den bouw van schoollocalen en onderwijzerswoningen verleend.

§ 8. INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

De volgende tabel behelst een overzigt van hetgeen door het Rijk, de gemeenten en de leerlingen tot bezoldiging der onderwijzers aan de openbare lagere scholen bijgedragen is.

INKOMSTEN VA

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland
a. Van het Rijk:	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Jaarwedden bij de Rijks-lagere scholen . . .	"	"	"	"	"
Jaarwedden bij de Rijks-kweekscholen en daaraan verbonden leerscholen	12685.00	"	"	14743.33	"
Toelagen voor normaallessen.	1090.79^{5}	2091.05	4445.33	2437.50	850.00
Toelagen voor opleiding volgens art. 12, 2de lid.	1000.00	1200.00	1700.00	1250.00	380.00
Toelagen voor opleiding van onderwijzeressen.	"	"	"	260.00	"
Gratificatien	280.00	"	"	"	27.00
Totalen in 1866 . .	15055.79^{5}	3291.05	6145.33	18690.83	1257.00
b. Van de gemeenten:					
Vaste jaarwedden der hoofdonderwijzers . .	156995.27^{5}	171115.50^{5}	289355.27^{5}	243442.91	101197.14
Veranderlijke jaarwedden der hoofdonderwijzers	15383.02	15678.23	24736.91	12418.19	5931.57^{5}
Vaste jaarwedden der hulponderwijzers . .	45337.46	68455.33^{5}	214786.40^{5}	154325.38^{5}	41506.13^{5}
Veranderlijke jaarwedden der hulponderwijzers	1063.29	621.20	214.71	254.00	17.70
Toelagen aan kweekelingen.	4047.85^{5}	5755.17	26106.95	14312.61	2319.19
Gratificatien	1340.81	2321.34	2711.30	1543.03^{5}	772.27^{5}
Totalen in 1866 . .	224167.71	263986.78	557911.55	426296.13	151744.01^{5}
c. Opbrengst der schoolgelden, door de onderwijzers geheven in 1866.	2194.02^{5}	1494.05	5935.46	3328.10	"
Algemeen totaal in 1866.	241417.53	268771.88	569992.34	448315.06	153001.01^{5}
Algemeen totaal in 1863.	226228.73	248852.28^{5}	507517.40^{5}	395438.88^{5}	140220.61^{5}
Vermeerdering van 1863 tot 1866.	15188.80	19919.59^{5}	62474.93^{5}	52876.17^{5}	12780.40

...DERWIJZERS IN 1866.

...cht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
...ld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
„	„	750.00	„	3403.30	6900.00	11053.30
„	„	„	12175.00	„	„	39603.33
...0.00	2025.00	2097.49^{5}	400.00	1174.99	512.69	17474.85
...0.00	850.00	650.00	700.00	500.00	450.00	9130.00
...0.00	„	„	„	„	425.00	785.00
„	„	„	104.70	„	„	411.70
...0.00	2875.00	3497.49^{5}	13379.70	5078.29	8287.69	78458.18
...1.87^{5}	189543.15^{5}	97780.30^{5}	109197.84	53636.11	73085.75	1542741.14
...0.29	16927.38^{5}	8118.25^{5}	1386.27	169.40	1137.71	104197.23^{5}
...8.91^{5}	65330.92	51109.24	41285.68	12591.06^{5}	21199.02	747395.56
„	348.93	322.91^{5}	137.10	„	81.00	3100.84^{5}
...26.43^{5}	5892.05^{5}	4009.56	6041.16^{5}	2113.28^{5}	2398.33	74822.60^{5}
...23.83	2248.08	1536.54	125.00	242.00	232.18	13396.39
...21.34^{5}	280290.52^{5}	162876.81^{5}	158173.05^{5}	68751.86	98133.99	2485653.77^{5}
...02.00	„	5709.75	3820.00	611.90	2432.06	25737.34^{5}
...23.34^{5}	283165.52^{5}	172084.06	175382.75^{5}	74442.05	108853.74	2589849.30
...15.38	261251.87	155850.57	164182.56^{5}	70831.55^{5}	101378.08	2359467.94
...07.96^{5}	21913.65^{5}	16233.49	11200.19	3610.49^{5}	7475.36	230381.37

De inkomsten der onderwijzers aan de openbare lagere scholen zijn derhalve in het driejarig tijdvak sedert 1863 met *f* 230381.36 toegenomen. In alle provincien deed zich blijkens de tabel vermeerdering gevoelen.

Het volgend overzigt wijst de toeneming van elk onderdeel van uitgaaf, strekkende tot bezoldiging van onderwijzers, na 1863 aan.

ONDERWERP.	1864.	1865.	1866.	Vermeerdering sedert 1864.
a. Van het Rijk.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Jaarwedden bij de Rijks- lagere scholen	10600.70	10820.79^{5}	11053.30	452.60
Jaarwedden bij de Rijks-kweekscholen en daaraan verbonden leerscholen.	38627.14^{5}	38672.06^{5}	39603.33	976.18^{5}
Toelagen voor normaallessen . . .	17255.39^{5}	17397.73^{5}	17474.85	219.45^{5}
Toelage voor opleiding, art. 12, 2de lid.	9230.00	9080.00	9130.00	— 100.00
Toelagen voor opleiding van onderwijzeressen	636.25	1785.00	785.00	148.75
Gratificatien . . .	852.75	401.70	411.70	— 441.05
b. Van de gemeenten.				
Vaste jaarwedden der hoofdonderwijzers	1513780.97^{5}	1518296.84^{5}	1542741.14	29010.16^{5}
Veranderlijke jaarwedden der hoofdonderwijzers. . .	99717.66^{5}	101961.12	104197.23^{5}	4479.57
Vaste jaarwedden der hulponderwijzers	653805.12^{5}	691083.54^{5}	747395.56	93500.43^{5}
Veranderlijke jaarwedden der hulponderwijzers. . .	3724.90^{5}	2188.61^{5}	3100.84^{5}	— 624.06^{5}
Toelagen aan kweekelingen	71753.62	73654.11	74822.60^{5}	3068.98^{5}
Gratificatien . . .	10957.51^{5}	11990.49^{5}	13396.39	2438.87^{5}
c. Opbrengst der schoolgelden door de onderwijzers geheven	22336.41	25093.47^{5}	25737.34^{5}	3390.93^{5}
TOTAAL . .	2453228.45^{5}	2502425.50	2589849.30	136620.84^{5}

De vergelijking tusschen de verschillende onderdeelen van uitgaaf over de jaren 1863 en 1866 kon niet wel plaats vinden, omdat over eerstgemeld jaar de opgaven niet zoo uitvoerig geschied zijn als later.

Behalve de onbeduidende vermindering van het bedrag der gratificatien van Rijkswege, van de toelagen wegens opleiding volgens art. 12, 2de lid, en van de veranderlijke jaarwedden der hulponderwijzers, namen de overige posten in 1864 steeds toe.

De gemiddelde jaarwedde van elken hoofdonderwijzer aan de openbare scholen was in 1866 als volgt:

Noordbrabant	*f* 586
Gelderland	589
Zuidholland	988
Noordholland	853
Zeeland	744
Utrecht	737
Friesland	586
Overijssel	526
Groningen	505
Drenthe	382
Limburg	434
Gemiddeld	*f* 649

De gemiddelde jaarwedde van elken hulponderwijzer aan de openbare scholen was in 1866 als volgt:

Noordbrabant	*f* 295
Gelderland	307
Zuidholland	406
Noordholland	410
Zeeland	346
Utrecht	346
Friesland	345
Overijssel	336
Groningen	307
Drenthe	233
Limburg	244
Gemiddeld	*f* 349

Bij de berekening van de gemiddelde jaarwedden der hoofd- en hulponderwijzers zijn niet in rekening gebragt de toelagen van Rijkswege voor opleiding van onderwijzers verstrekt, evenmin als de door de hoofdonderwijzers genoten vrije woning of de vergoeding wegens het gemis daarvan.

Behalve de bovengemelde jaarwedden genoten 1364 openbare onderwijzers nog inkomsten uit andere betrekkingen, waarvan 1248 van

kerkelijken aard. Laatstgemelde waren over de onderscheidene provinciën verdeeld als volgt: Noordbrabant 38, Gelderland 181, Zuidholland 170, Noordholland 165, Zeeland 89, Utrecht 50, Friesland 259, Overijssel 63, Groningen 170, Drenthe 49 en Limburg 15. Van de onderwijzers andere ambten of bedieningen dan kerkelijke bekleedende, waren er in Noordbrabant 10, Gelderland 16, Zuidholland 8, Noordholland 21, Zeeland 11, Utrecht 7, Friesland 21, Overijssel 8, Groningen 7, Drenthe 2 en Limburg 5.

De raden der gemeenten Breda, Finsterwolde, Beilen en Naaldwijk kwamen bij den Koning in beroep van beschikkingen van Gedeputeerde Staten, weigerende goedkeuring aan de regeling van de onderwijzers-jaarwedden.

De schoolopziener in het 10de district van Noordholland kwam bij den Koning in beroep van twee besluiten van Gedeputeerde Staten dier provincie, waarbij aan onderwijzers van openbare scholen vergunning verleend was tot het bekleeden eener kerkelijke bediening.

Behalve deze geschiedde nog een beroep bij den Koning door het gemeentebestuur van Dinxperlo, hetwelk zich bezwaard achtte over het brengen van posten op de gemeentebegrooting voor 1866 door Gedeputeerde Staten van Gelderland tot toekenning van eene toelage aan een hulponderwijzer. Deze toelage was over 1864 en 1865 slechts voor de helft uitbetaald. Bovendien hadden Gedeputeerde Staten hunne goedkeuring aan het raadsbesluit, waarbij bepaald was dat deze toelage vervallen zou, onthouden.

De Koning heeft bij besluit van 8 Junij 1866, n⁰. 62, het besluit van Gedeputeerde Staten gehandhaafd en het ingesteld beroep ongegrond verklaard, op grond dat eene aan een hulponderwijzer boven zijne jaarwedde toegekende jaarlijksche toelage werkelijk eene verhooging dier jaarwedde is, en dat de gemeenteraad alzoo onbevoegd is, die zonder goedkeuring van Gedeputeerde Staten te verminderen of in te trekken.

§ 9. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZERS.

In 1866 is aan 27 hoofdonderwijzers en 1 hulponderwijzer pensioen verleend. Van hen waren uit Noordbrabant 4, Gelderland 5, Zuidholland 1, Noordholland 3, Zeeland 2, Utrecht 1, Friesland 6, Overijssel 3, Drenthe 1 en Limburg 2. Het bedrag der pensioenen was als volgt:

10	tusschen *f*	100	en *f*	200.
7	„	200	„	300,
3	„	300	„	400,
5	„	400	„	500,
1	„	500	„	600,
1	„	700	„	800,
1	„	900	„	1000.

De volgende tabel geeft een overzigt van het bedrag der over het jaar 1866 uitbetaalde pensioenen, zoowel van die na de invoering der wet, als van die, welke vóór 1858, hetzij door de provincien, hetzij door de gemeenten, verleend zijn. Bovendien is op deze tabel de opbrengst der bijdragen van de onderwijzers voor hun pensioen vermeld.

PROVINCIEN.	Pensioenen volgens de wet.		Pensioenen vóór 1858 verleend.		Totaal.	Opbrengst van de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen.
	Aandeel van het Rijk.	Aandeel van de gemeenten	Van de provincien.	Van de gemeenten.		
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Noordbrabant	8357.52^{5}	4178.76^{5}	„	600.00	13136.29	3937.42
Gelderland .	6789.11	3394.56	„	1050.00	11233.67	4857.53^{5}
Zuidholland .	11952.16^{5}	5976.08^{5}	382.33	3126.77^{5}	21437.35^{5}	9894.36^{5}
Noordholland	11948.68	5974.32	„	„	17923.00	7556.26^{5}
Zeeland . . .	2597.00	1298.50	„	250.00	4145.50	2833.60^{5}
Utrecht . . .	3287.43^{5}	1643.73	„	34.00	4965.16^{5}	1743.26^{5}
Friesland . .	8363.29	4181.63	„	870.00	13414.92	5111.59^{5}
Overijssel . .	4415.61^{5}	2207.80	„	1192.91	7816.32^{5}	2951.34
Groningen . .	3423.17	1711.58	„	100.00	5234.75	3037.71^{5}
Drenthe . . .	1928.67^{5}	964.32^{5}	31.82	346.13^{5}	3270.95^{5}	1311.97
Limburg. . .	3799.00^{5}	1899.49^{5}	„	„	5698.50	1849.22
Totaal in 1866	66861.67	33430.79	414.15	7569.82	108276.43	45084.29^{5}
Idem 1863	55629.43^{5}	27686.17^{5}	765.00	12172.37^{5}	96252.98^{5}	42785.93
Vermeerder. van 1863 tot 1866 . . .	11232.23^{5}	7544.61^{5}	— 350.85	— 4602.55^{5}	12023.44^{5}	2398.36^{5}

Het ligt in den aard der zaak, dat het bedrag der pensioenen vóór 1858 verleend, gaandeweg afneemt. Daarentegen valt telken jare een aanzienlijker bedrag der latere pensioenen op te merken. Over 1866 werd door het Rijk en de gemeenten ruim honderd duizend gulden uitbetaald.

Over de jaren 1864, 1865 en 1866 te zamen is aan 97 onderwijzers pensioen verleend. Sedert de invoering der wet bedraagt het getal der gepensioneerde onderwijzers 395.

Het bedrag der pensioenen was:

	Sedert de invoering der wet tot het einde van 1863.	Gedurende de jaren 1864, 1865 en 1866.	Totaal.
beneden *f* 100	10 onderwijzers.	2 onderwijzers.	12
tusschen 100 en *f* 200	59 „	19 „	78
„ 200 „ 300	77 „	32 „	109
„ 300 „ 400	52 „	15 „	67
„ 400 „ 500	37 „	14 „	51
„ 500 „ 600	26 „	8 „	34
„ 600 „ 700	13 „	3 „	16
„ 700 „ 800	12 „	1 „	13
„ 800 „ 900	5 „	—	5
„ 900 „ 1000	5 „	1 „	6
„ 1000 „ 1100	1 „	1 „	2
„ 1100 „ 1200	—	1 „	1
„ 1200 „ 1300	1 „	—	1
Totaal	298 onderwijzers.	97 onderwijzers.	395

Van deze 395 onderwijzers waren uit:

Noordbrabant 53,
Gelderland 48,
Zuidholland 50,
Noordholland 55,
Zeeland 16,
Utrecht. 14,
Friesland 45,
Overijssel 35,
Groningen. 26,
Drenthe . . . . 19, en
Limburg . . . . 34.

§ 10. SCHOOLLOCALEN, SCHOOLMEUBELEN, ENZ.

Noordbrabant. In den loop van 1866 werden er 9 nieuwe schoollocalen gebouwd of betrokken en 7 aanzienlijk verbeterd. Bovendien werden in 4 schoollocalen houten beschotten tot scheiding in twee deelen aangebragt. Tot het bouwen van nieuwe schoollocalen werd het noodige in 13 gemeenten voorbereid. Twee localen zijn afgekeurd. In het driejarig tijdvak 1864, 1865 en 1866 zijn in deze provincie 23 nieuwe schoollocalen gebouwd, 22 verbeterd en 5 afgekeurd.

In 1866 zijn 2 onderwijzerswoningen gebouwd en 8 aanmerkelijk verbeterd.

Gelderland. Zes nieuwe schoollocalen werden in 1866 gebouwd of betrokken, waarvan 3 bestemd tot bijzondere scholen; 14 schoollocalen vergroot, verbeterd of hersteld; 5 onderwijzerswoningen gebouwd, waarvan 1 voor den onderwijzer eener bijzondere school; 2 schoollocalen afgekeurd; 3 onderwijzerswoningen verbeterd.

De aanbouw van 8 en de verbetering van 6 schoollocalen alsmede de vernieuwing van een onderwijzerswoning werd voorbereid.

Zuidholland. Elf nieuwe schoollocalen en twee onderwijzerswoningen zijn in 1866 gebouwd en betrokken. Onder de schoollocalen was er een bestemd voor gesubsidieerde bijzondere school. Aan 10 schoollocalen is verbetering gebragt. In drie gemeenten waren nieuwe schoollocalen in aanbouw en in drie bestond het voornemen om nieuwe localen te bouwen. Vijf schoollocalen werden door den Inspecteur nog als onvoldoende vermeld.

Het schoollocaal te Langerak werd door den districts-schoolopziener afgekeurd. Hij kwam van de beslissing van Gedeputeerde Staten, welke zijne uitspraak niet bevestigden, in beroep bij den Koning.

Te Gorinchem werd het locaal eener bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs afgekeurd, in het beroep van den hoofdonderwijzer werd het oordeel van den districts-schoolopziener echter niet bevestigd.

Noordholland. Veertien nieuwe schoollocalen en tien onderwijzerswoningen zijn gedurende het jaar 1866 in deze provincie gebouwd of in gebruik genomen. Drie schoollocalen en twee onderwijzerswoningen zijn vernieuwd.

Te Amsterdam bleven onderscheidene localen van bijzondere scholen in onvoldoenden toestand. De onderwijzers dier scholen waren in 1866 nog in afwachtende houding omtrent de uitvoering der bestaande verordening tot regeling van het openbaar lager onderwijs in de hoofdstad. Zoolang de verordening niet volledig ten uitvoer gelegd was, viel het moeijelijk de bepaling van art. 4 der wet streng op bijzondere scholen toe te passen. Er was echter vooruitzigt op spoedige verbetering.

Behalve gemelde localen noemt de Inspecteur er nog 20, die onvoldoende geacht moeten worden. Omtrent 9 waren evenwel plannen tot verbetering aanhangig.

Zeeland. Het getal der in het jaar 1866 gebouwde schoollocalen bedroeg 8, waarvan één voor bijzondere school bestemd; daarbij

werden tevens 4 onderwijzerswoningen ingerigt. De bouw van 2 nieuwe schoollocalen werd aanbesteed; 4 localen zijn vergroot; 2 scholen zijn naar andere en betere localen overgebragt; drie schoollocalen ondergingen aanmerkelijke verbetering. Vier plannen tot den bouw van nieuwe schoollocalen waren op het einde van 1866 nog aanhangig. In sommige gemeenten werden plannen tot verbetering voorbereid. Over de jaren 1864, 1865 en 1866 beliep het getal der in deze provincie verrezen nieuwe schoollocalen 23, namelijk 18 voor openbare en 5 voor bijzondere scholen. In hetzelfde tijdvak werden vergroot en gedeeltelijk vernieuwd 6 localen, waarvan 4 voor openbare en 2 voor bijzondere scholen; meer of min belangrijk verbeterd 3 localen, alle voor openbare scholen bestemd.

Utrecht. Bij het einde van 1863 waren in deze provincie nog 20 localen van openbare scholen als onvoldoende aangeteekend. Sedert dat tijdstip zijn er van deze 15 geheel vernieuwd of zoodanig verbeterd, dat zij thans voldoende kunnen genoemd worden. Zeven nieuwe schoollocalen zijn gebouwd; aanmerkelijke vergrooting, gepaard met verdeeling in vertrekken, vond plaats bij zes localen; verbetering werd in twee localen gebragt; ten aanzien der vijf overige onvoldoende localen hebben de pogingen van het schooltoezigt nog tot geen voldoende uitkomst geleid.

Over het algemeen kon de toestand der localen voor openbare scholen zeer bevredigend genoemd worden. De bijzondere scholen waren in vrij goede localen gevestigd, zonder evenwel, op enkele uitzondering na, de vergelijking met de openbare te kunnen doorstaan. Het locaal van eene bijzondere school is in 1866 afgekeurd en zou verbeterd worden.

Friesland. In 1866 zijn 7 nieuwe localen, voor openbare scholen bestemd, gebouwd en twee vroeger gebouwde in gebruik genomen. Min of meer belangrijke herstellingen ondergingen de localen van 10 openbare scholen; twee onderwijzerswoningen werden verbouwd en verbeterd. De overige schoollocalen waren meest alle in voldoenden toestand en doeltreffend ingerigt.

Overijssel. Zeven schoollocalen zijn in 1866 nieuw gebouwd of in gebruik gesteld, waaronder een van eene bijzondere fabrieksschool. Vier schoollocalen en eene onderwijzerswoning waren in aanbouw. Vergrooting of herstelling vond plaats bij 8 localen. Plannen tot verbouwing of herstelling waren voor 3 schoollocalen en 1 onderwijzerswoning aanhangig. Drie bijzondere scholen zijn naar betere localen overgebragt.

In het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 zijn elf nieuwe schoollocalen verrezen.

Groningen. Vier localen zijn in 1866 nieuw gesticht of geheel vernieuwd en één aanzienlijk vergroot of verbeterd; zij waren alle tot openbare scholen bestemd.

In het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 zijn in deze provincie 18 schoollocalen nieuw gesticht of geheel vernieuwd en 11 aanmerkelijk vergroot of verbeterd.

Drenthe. Twee nieuwe localen van openbare scholen en een van

eene gesubsidieerde bijzondere school zijn in 1866 gebouwd. Een schoollocaal is met de helft vergroot; het plan bestond dit eveneens met een ander te doen plaats vinden. Een schoollocaal werd beter ingedeeld. Voor de vergrooting van een ander was de grond aangekocht. Plannen tot aanbouw van drie nieuwe schoollocalen waren aanhangig.

Limburg. Tien schoollocalen met en twee zonder onderwijzerswoningen zijn in 1866 gesticht en in gebruik genomen. Een onderwijzerswoning, hoewel voltooid, was nog niet in gebruik genomen. Twee schoollocalen zijn vergroot en twee andere met onderwijzerswoningen waren in aanbouw. Met de vertimmering van een schoollocaal is een aanvang gemaakt. De bouw van een schoollocaal met onderwijzerswoning was aanbesteed. Plannen tot aanbouw van drie schoollocalen, waarvan twee met onderwijzerswoning, waren aanhangig. De Inspecteur noemt nog 14 schoollocalen, die vernieuwing, verbetering of vergrooting vereischen.

Het bovenstaande overzigt geeft het getuigenis, dat er steeds naar gestreefd wordt om het onderwijs in doeltreffende localen te verstrekken. De tijd nadert meer en meer, en schijnt zelfs niet ver verwijderd, dat alle onderwijs in voldoende localen gegeven zal worden. De localen van bijzondere scholen voor rekening van de onderwijzers gehouden staan dikwerf bij de openbare ten achter; daarentegen vallen bij de scholen, door vereenigingen opgerigt, localen op te merken die wat doeltreffendheid aangaat in geen opzigt te wenschen overlaten en soms de localen van openbare scholen daarin overtreffen.

Niet minder dan op de localen blijft de aandacht van het schooltoezigt voortdurend gevestigd op de hulpmiddelen, die veelal met milde hand door de gemeentebesturen verstrekt worden. Schoolbanken, volgens het Amerikaansche stelsel, zijn aan vele scholen in het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 aangeschaft.

Het getal localen van openbare scholen, waarin buiten de schooluren gedurende het jaar 1866 kerkelijk leerstellig onderwijs verstrekt werd, bedroeg 484, namelijk in Noordbrabant 22, Gelderland 50, Zuidholland 55, Noordholland 63, Zeeland 21, Utrecht 23, Friesland 107, Overijssel 28, Groningen 130, Drenthe 34 en Limburg 51. Het verslag over het jaar 1863 gaf hiervoor 585 op.

§ 11. BENOEMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN ONDERWIJZERS.

Het getal vacatures als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres en dat der daarop gevolgde examens bedroeg 146 in 1863, 102 in 1864, 135 in 1865 en 118 in 1866. Voor laatstgenoemd jaar waren zij over de onderscheidene provincien aldus verdeeld: Noordbrabant 13, Gelderland 18, Zuidholland 10, Noordholland 16, Zeeland 9, Utrecht 6, Friesland 12, Overijssel 7, Groningen 9, Drenthe 10 en Limburg 8.

Het volgend overzigt wijst de gemeenten aan, waar vergelijkende examens gehouden zijn, het getal der daarbij opgekomen candidaten en het volgnommer op de ranglijst van den benoemde.

GEMEENTEN waar de vergelijkende examens plaats vonden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer op de ranglijst van den benoemde.
NOORDBRABANT.		
Bergeyk	2	1
Fijnaart	5	1
Giessen	3	1
's Hertogenbosch	1	1
Huisseling	2	1
Loon op Zand	4	2
Nuenen	4	1
Oirschot	1	1
Steenbergen	4	3
Stratum	4	1
Uden	1	1
Waalre	4	2
Woensdrecht	6	4
GELDERLAND.		
Aalten	2	1
Apeltern	1	1
	5	3
Arnhem	9	1
Barneveld	1	1
Beesd	7	2
Bemmel	7	2
Buren	5	2
Est en Opijnen	9	1
Ewijk	1	1
Horssen	3	2
Kesteren	8	3
Renkum	8	2
Ubbergen	1	1
	1	1
Valburg	11	1
IJzendoorn	11	1
Zoelen	5	2

GEMEENTEN waar de vergelijkende examens plaats vonden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer op de ranglijst van den benoemde.
ZUIDHOLLAND.		
Hardinxveld	12	2
Leiden	32	1
Moercapelle	13	2
Numansdorp	14	1
Oostvoorne	5	1
Schoonhoven	23	1
's Gravenhage	9	1
Rotterdam	23	3
	10	1
Woerden	28	3
NOORDHOLLAND.		
Alsmeer	3	2
Amsterdam	16	1
	20	1
	16	1
Blokker	11	3
Enkhuizen	5	1
	2	1
Haarlemmermeer	7	1
Marken	5	1
Medemblik	7	1
	3	1
Midwoud	10	2
Purmerend	9	1
Terschelling	2	1
Weesperkarspel	5	2
Wormer	20	2
ZEELAND.		
Brouwershaven	4	1
Clinge	1	1
's Heerarendskerke	1	1

GEMEENTEN waar de vergelijkende examens plaats vonden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer op de ranglijst van den benoemde.
Meliskerke . . .	1	1
Tholen	1	1
	1	1
Vlissingen . . .	4	1
Zonnemaire. . .	6	1
Zoutelande . . .	3	3
UTRECHT.		
De Bilt	30	4
Houten	13	1
Vinkeveen . . .	2	"
	13	4
Vleuten	20	3
IJsselstein . . .	11	2
FRIESLAND.		
Cubaard. . . .	7	3
Eestrum. . . .	6	2
Harlingen . . .	6	2
Idzegahuizum. .	3	2
Jelsum	6	1
Jutrijp	7	3
Kollumerzwaag .	4	1
Molkwerum. . .	3	2
Makkum. . . .	2	1
Oudehorne . . .	8	1
Oudkerk. . . .	8	2
Poppingawier . .	5	1
OVERIJSSEL.		
Borne	1	1
Diepenveen. . .	17	6
Hellendoorn . .	1	1
Lonneker . . .	1	1
Nieuwleusen . .	4	1
Oldemarkt . . .	4	1
Stad Ommen . .	16	4
GRONINGEN.		
Aduard	3	3
Bedum	1	1
Groningen . . .	3	2
	5	1
	3	2
Leek.	3	2
Ten Boer . . .	3	2
Uithuizen . . .	6	1
Uithuizermeeden .	6	1
DRENTHE.		
Anlo	25	2
Dwingelo . . .	3	1
Gasselte. . . .	7	2
Havelte	4	3
Norg.	2	2
	2	2
Vledder. . . .	7	1
	8	1
Zuidlaren . . .	28	2
Zuidwolde . . .	26	5
LIMBURG.		
Buggenum . . .	1	1
Geleen	1	1
Gronsveld . . .	2	1
Grubbenvorst . .	1	1
Helden	1	1
Susteren. . . .	2	1
Swalmen . . .	1	1
Venray	1	1

Bij zamenvatting blijkt dat bij

23	examens	1	candidaat,
11	„	2	candidaten,
13	„	3	„
11	„	4	„
10	„	5	„
7	„	6	„
7	„	7	„
5	„	8	„
4	„	9	„
2	„	10	„
4	„	11	„
1	„	12	„
4	„	13	„
1	„	14	„
1	„	16	„
3	„	17	„
3	„	20	„
2	„	23	„
1	„	25	„
1	„	26	„
2	„	28	„
1	„	30	„
1	„	32	„

waren.

Behalve bij de 23 keeren dat het examen, omdat slechts één candidaat zich aanmeldde, niet vergelijkend zijn kon, werd 47 maal de eerste der voordragt benoemd. Negenentwintig malen was de benoemde de tweede, twaalf malen de derde, vier malen de vierde, eens de vijfde en eens de zesde der voordragt. Eens had het vergelijkend examen geene benoeming ten gevolge.

Van de 91 vergelijkende examens werd alzoo 18 malen de candidaat benoemd, die de derde, vierde, vijfde of zesde op de ranglijst stond, doch overigens de eerste of tweede.

Een hulponderwijzer in Noordbrabant en twee in Friesland zijn in 1866 niet eervol ontslagen. Twee hoofdonderwijzers in Friesland zijn, de een voor twee maanden, de andere voor 6 weken, geschorst. Een hulponderwijzer in Noordholland is voor drie maanden geschorst; na afloop dier schorsing vroeg hij zijn ontslag, 't welk hem niet eervol verleend is (reeds in § 4 vermeld). In Zuidholland is aan een hulponderwijzer en een huisonderwijzer de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs ontnomen. Van het niet eervol ontslag aan den hoofdonderwijzer te Vijlen (gemeente Vaals) en het daarop gevolgde Koninklijk besluit, waarbij het betrekkelijke raadsbesluit vernietigd werd, is reeds in § 4 melding gemaakt.

Van het gedrag der onderwijzers kan overigens gunstige melding gemaakt worden.

De bekwaamheid van de meeste onderwijzers was voldoende; wel missen vele hoofdonderwijzers ten platten lande de ontwikkeling en

ruimte van opvatting welke voor een deugdelijk onderwijs onmisbaar te achten zijn, doch naar gelang er meer onderwijzers optreden, behoorlijk aan kweekscholen en normaallessen gevormd, valt verbetering in dit opzigt niet te miskennen.

Aan den hoofdonderwijzer J. VAN DER HAAR te Helder is, toen hij in 1866 vijftig jaren als hoofdonderwijzer bij het lager onderwijs werkzaam was geweest, namens den Koning eene gouden medaille verleend. Bovendien werd eene zilveren medaille van Koningswege in dat jaar aan de volgende onderwijzers toegekend: H. F. KAMPHUYZEN te Utrecht, J. R. BOOY te Groningen, C. TAK te Almkerk, D. ERDBRINK, D. W. HINSE, J. ACQUOY en D. KEYSER ROOS te Amsterdam, N. VAN PELT te Oude Wetering, H. PUNT te Borculo en J. DE WAAL te Ammerzoden. Zij hadden allen, met uitzondering van laatstgenoemde, die zestig dienstjaren telde, gedurende eene halve eeuw met bijzonderen ijver hun ambt vervuld.

§ 12. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.

a. Rijks-kweekscholen.

Aan F. A. STÖVER, tijdelijk onderwijzer in de zang- en toonkunst aan de Rijks-kweekschool te Haarlem, is op zijn verzoek eervol ontslag uit die betrekking verleend. In zijne plaats werd met ingang van 1 Mei 1866 W. H. C. SCHMÖLLING aangesteld.

De bijzondere gymnastiekschool, waaraan de kweekelingen te Haarlem door den onderwijzer A. A. SPRENGER onderwezen werden, is met 1°. Julij 1866 opgeheven, doch daarentegen eene gemeentelijke gymnastiekschool, aan welker hoofd gemelde onderwijzer geplaatst werd, opgerigt, waarin, volgens overeenkomst met het gemeentebestuur, de kweekelingen op dezelfde wijze als vroeger onderwijs ontvangen.

Aan de hulponderwijzers bij de leerschool, verbonden aan de Rijks-kweekschool te Haarlem, J. H. VAN ABS en C. VAN LEEUWEN, werd op hun verzoek eervol ontslag verleend; zij zijn vervangen door J. VAN DER HOUT en A. AUGUSTINUS, beiden oud-kweekelingen der Rijks-kweekschool.

De hulponderwijzer bij de leerschool, verbonden aan de Rijks-kweekschool te Groningen, J. F. H. A. LATER, werd wegens zijne benoeming tot leeraar aan het gymnasium te Harderwijk vervangen door W. WINTERWERP, oud-kweekeling der Rijks-kweekschool.

De heer Dr. P. TRESLING, die, ofschoon niet regtstreeks aan de Rijks-kweekschool te Groningen verbonden, het theoretisch onderwijs in de gymnastiek belangeloos had gegeven, is overleden. Tijdens zijne ziekte en de eerste maanden na zijn overlijden voorzag de candidaat in de geneeskunde D. HUIZINGA daarin, doch deze werd na zijne benoeming tot leeraar aan de burgerschool te Groningen verhinderd er mede voort te gaan, waarna de heer Dr. A. TH. FOLKERSMA zich uit eigen beweging bereid verklaarde de hulponderwijzers-kweekelingen en de kweekelingen van het hoogste studiejaar wekelijks

een of twee uren met de leer der spieren en beenderen, tot verstand en juiste waardering van de verschillende oefeningen bi gymnastiek-onderwijs, bekend te maken. Zijn aanbod is erkent aangenomen en te meer gewaardeerd, omdat hem als voorzitter het bestuur der gymnastiekschool de hoofdleiding van het onde toevertrouwd is.

Bij den aanvang van het jaar 1866 telde de Rijks-kweekschoo 's Hertogenbosch 40 kweekelingen en 6 hulponderwijzers-kweekelin die te Haarlem 39 kweekelingen en die te Groningen 40 kwe lingen en 11 hulponderwijzers-kweekelingen, allen, behalve die w ouders in de gemeente, waar de Rijks-kweekschool gevestigd woonden, in het genot eener Rijks-toelage voor kost en inwoning

Bij de voorjaars-actenexamens hebben de kweekelingen van hoogste studiejaar zich voor den hulponderwijzersrang en de hu onderwijzers-kweekelingen te 's Hertogenbosch, wier tweejarige curs geëindigd was, zich voor den hoofdonderwijzersrang aangemeld.

De kweekelingen mogten de gevraagde acte verwerven. Een v de Rijks-kweekschool te Haarlem kon wegens ongesteldheid niet a het examen deel nemen, doch slaagde bij de najaars-exame Bovendien verkregen van de 38 tot hulponderwijzer bevorder kweekelingen zeven van de Rijks-kweekschool te 's Hertogenbosc één van die te Haarlem en tien van die te Groningen de acte vo teekenen; zes van de kweekschool te 's Hertogenbosch, één van d te Haarlem en negen van die te Groningen de acte voor wiskund twee van de kweekschool te 's Hertogenbosch, vijf van die te Haarle en tien van die te Groningen de acte voor gymnastiek; drie va laatstgemelde instelling de acte voor de Fransche, één voor de Hoog duitsche en één voor de Engelsche taal.

Van de zes hulponderwijzers-kweekelingen der Rijks-kweekschool t 's Hertogenbosch verkregen vier bij het voorjaars-actenexamen d hoofdonderwijzersacte; de twee overigen werden afgewezen, docl slaagden in het najaar van 1866. Al de geëxamineerde hulponder wijzers verwierven tevens de acten voor gymnastiek en teekenen e twee die voor wiskunde.

Na hun ontslag van de inrigtingen vonden al de hulp- en hoofd onderwijzers aan onderscheidene, meestal openbare, scholen, eene gewenschte plaatsing.

In Mei 1866 geschiedde de jaarlijksche oproeping van de adspiranten naar eene plaatsing voor den hulponderwijzers-cursus, onder de bekende voorwaarden, aan eene der Rijks-kweekscholen. Voor die te 's Hertogenbosch meldden zich 41, voor die te Haarlem 58 en voor die te Groningen 90 sollicitanten aan, verdeeld naar de provinciën waaruit zij afkomstig waren, als volgt:

PROVINCIEN.	's Hertogenbosch.	Haarlem.	Groningen.	Totaal.
Noordbrabant . . .	18	2	"	20
Gelderland.	6	8	"	14
Zuidholland	4	13	"	17
Noordholland . . .	3	24	"	27
Zeeland	1	3	"	4
Utrecht	5	7	"	12
Friesland	"	1	35	36
Overijssel	2	"	"	2
Groningen	"	"	53	53
Drenthe	"	"	2	2
Limburg	2	"	"	2
Totaal . . .	41	58	90	189

Bovendien zijn te 's Hertogenbosch en Haarlem, onder dezelfde voorwaarden als voor den hulponderwijzers-cursus, tien plaatsen voor den hoofdonderwijzers-cursus opengesteld. Voor de kweekschool te 's Hertogenbosch meldden zich daartoe 12 en voor die te Haarlem 8 candidaten aan.

De vergelijkende examens vonden plaats den 3den Julij 1866 en volgende dagen voor de kweekschool te 's Hertogenbosch te Arnhem en voor die te Groningen te Leeuwarden. Aanvankelijk was bepaald dat het examen voor de kweekschool te Haarlem te Utrecht zou worden gehouden, doch wegens het heerschen der cholera in laatstgemelde gemeente is het even als vroeger te Haarlem afgenomen.

De reden, dat de examens niet meer zoo als vroeger in de gemeenten waar de kweekscholen gevestigd zijn, werden afgenomen, was daarin gelegen, dat sommige sollicitanten, naar het scheen wegens den afstand van de plaats hunner inwoning, in de reis- en verblijfkosten eenig bezwaar vonden en daarom van het examen moesten afzien. Eene jaarlijksche verwisseling van de plaats, waar het examen afgenomen wordt, werd daarom althans bij wijze van proefneming wenschelijk geacht.

De inspecteur der provincie, waar het examen plaats vond, was voorzitter der commissie, die overigens bestond uit inspecteurs van naburige provincien en den directeur der kweekschool, bijgestaan door eenige onderwijzers, onder welke één van laatstgemelde inrigting.

De uitslag van het examen heeft geleid tot de toelating van tien jongelieden, die het best hadden voldaan, aan elk der kweekscholen, alsmede van 9 hulponderwijzers aan de kweekschool te 's Hertogenbosch. Van de hulponderwijzers, die zich te Haarlem aanmeldden,

stond de kennis beneden de eischen van het programma, zoodat hunner door de commissie tot plaatsing kon worden voorgedr
Aan al de nieuw benoemde kweekelingen en hulponderwijzers behalve drie te 's Hertogenbosch en twee te Groningen, wier o in die gemeenten woonden, toelagen voor kost en inwoning verl Later is bovendien aan een der kweekelingen te Groningen, w ouders in behoeftige omstandigheden verkeerden, zoodanige toe verleend, ten einde hem een beter verblijf en betere voedin verschaffen.

Tot het einde van 1866 zijn de lessen geregeld gegeven en bi woond. In het programma der lessen kwam nagenoeg geen veran ring, zoodat daaromtrent naar vroegere Verslagen verwezen k worden. Alleen het onderwijs in de toonkunst en den zang heeft a de drie kweekscholen uitbreiding verkregen.

Aan den hulpcursus voor dienstdoende hulponderwijzers te Haarle en naburige gemeenten namen bij het einde van 1865 acht hul onderwijzers deel, vijf verlieten dien in den loop van 1866 en een in dat jaar nieuw opgenomen. De lessen van den hulpcursus Groningen werden bijgewoond door de meeste hulponderwijzers uit d gemeente; uit naburige gemeenten als Uithuizermeeden, Midde stum en Onderdendam, bezochten, in weerwil van de moeijelijk gemeenschap met de stad gedurende de wintermaanden, sommig hulponderwijzers de Zaturdagslessen.

Het gedrag der kweekelingen was over het algemeen goed, nie alleen gedurende de lessen, maar ook buiten de kweekschool. Enkele kleine afwijkingen bij sommigen vinden hare verklaring in hunnen leeftijd, die leiding en teregtwijzing behoeft. Hun gezondheidstoestand was voldoende. De cholera, die in de drie gemeenten waar Rijkskweekscholen gevestigd zijn, heerschte, heeft slechts twee der kweekelingen te 's Hertogenbosch aangetast, van welke een geheel hersteld is en de andere kwijnende bleef.

Meer dan de kweekelingen gaven sommige hulponderwijzers-kweekelingen stof tot aanmerking; dezen, ouder dan genen, verlangden wel eens meer vrijheid van handelen, dan in het belang van het organismus der kweekschool en van hen zelven als aanstaande onderwijzers wenschelijk was.

De kosthuizen der kweekelingen werden door de directeuren steeds met zorg gekozen en geregeld nagegaan.

Gunstig bleven de leerscholen aan de kweekscholen verbonden op de praktische vorming der jongelieden werken. Beurtelings waren de kweekelingen der beide hoogste studiejaren daar werkzaam. De leerscholen te 's Hertogenbosch en Groningen telden elk 216 leerlingen; die te Haarlem ongeveer 400. Aan de beide eerstgemelde werd de avondschool door 105 en 131 bezocht. Het schoolverzuim te Haarlem werkte ongunstig. In 1866 was het bij het heerschen der cholera sterker dan eenig vorig jaar.

De volgende staat geeft een overzigt der kosten van elke der kweekscholen gedurende het jaar 1866. Op den ondersten regel is de vermeerdering van de uitgaven sedert 1863 aangewezen.

	's Hertogenbosch.	Haarlem.	Groningen.	Totaal.
Onderwijzers. . . .	*f*12685.00	*f*14743.33	*f*12175.00	*f*39603.33
Kweekelingen . . .	10225.73	10338.62	10824.17[5]	31388.52[5]
Verdere uitgaven .	5013.76	5384.36	3726.84[5]	14124.96[5]
Totaal	*f*27924.49	*f*30466.31	*f*26726.02	*f*85116.82
In 1863	23952.66	26539.95	24722.48	75215.09
Vermeerdering . .	*f* 3971.83	*f* 3926.36	*f* 2003.54	*f* 9901.73

b. Normaallessen.

Zoo als reeds vroeger is medegedeeld verhinderde tot dusver de wankelende gezondheid van een der hoofdonderwijzers de vestiging van normaallessen in de gemeente Breda. Na zijn overlijden en na dat zijn opvolger blijken van geschiktheid gegeven had, werd een normaalcursus op 15 April 1866 geopend met 16 kweekelingen, waarvan 6 met eene Rijks-toelage van *f* 250, 6 met eene van *f* 80 en 4 met eene van *f* 25 's jaars. Twee kweekelingen verlieten in den loop van het jaar de lessen. Aanvankelijk voldeed de inrigting wel. Was het aantal kweekelingen niet groot, het was toch voldoende om bij voorspoedigen afloop der studie de aan hen ten koste gelegde moeite ruimschoots te vergoeden.

De normaallessen te Eindhoven werden gedurende de jaren 1864, 1865 en 1866 door 26 of 27 kweekelingen bijgewoond. In eerstgemeld jaar werd aan een kweekeling, in 1865 aan 5 en in 1866 aan 7 de hulponderwijzersacte verleend. Van de bevorderde kweekelingen waren er 3 in het genot van Rijks-toelagen voor kost en inwoning. Tot begeving daarvan werd in 1866 twee malen vergelijkend examen gehouden, waaraan acht en twaalf sollicitanten deel namen. De onderwijzers kweten zich met bijzonderen ijver van hunnen pligt. Een hunner is overleden en werd vervangen.

Bij de normaallessen te Arnhem overleed de onderwijzer in het teekenen, doch werd vervangen. Het getal kweekelingen bedroeg 32 in den loop van 1866. Twee hunner verlieten het onderwijzersvak voor eene andere maatschappelijke bestemming; een derde vond na zijn vertrek uit de gemeente elders gelegenheid om zijne studiën voort te zetten. De kweekelingen buiten de gemeente woonachtig woonden, behoudens een zestal uitzonderingen, alleen de Zaturdagslessen bij. Schoon de meeste kweekelingen door hun ijver en gedrag stof tot tevredenheid gaven, waren er enkelen, die zich de vrijheid veroorloofden de lessen in teekenen en gymnastiek niet geregeld bij te wonen. Eene ernstige vermaning van de zijde van het schooltoezigt had evenwel eene gewenschte verandering hierin ten gevolge. In

het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 verkregen 17 kweekelinge der normaallessen de acte als hulponderwijzer.

Niet minder dan die te Arnhem bleven de normaallessen te Zutphe hare nuttige strekking behouden. In 1866 namen 64 kweekelinge gedurende korteren of langeren tijd aan het onderwijs deel, van welk 12 alleen aan de Zaturdaglessen. De te Zutphen wonende kweeke lingen, voor zoo ver zij niet als vaste kweekelingen in dienst de gemeente waren, werden, als zij de noodige geschiktheid verkregen hadden, voor hunne praktische opleiding naar eene der openbare scholen gedetacheerd. In den loop des jaars verlieten twee kweeke lingen de lessen en werd er een verwijderd. Dertien kweekelingen verkregen de acte als hulponderwijzer en vonden allen terstond eene plaatsing. Gedurende het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 is gemelde acte aan 37 jongelieden, die aan deze inrigting opgeleid waren, uitgereikt.

Sedert de opening der lessen in September 1861 was er weinig verandering in het onderwijzend personeel gekomen. Alleen in den loop van 1865 werd de onderwijzer in natuurkennis vervangen. In 1866 zijn evenwel eenige veranderingen noodig geworden. Reeds in Maart overleed een der kundige hoofdonderwijzers en werd een ander ernstig ongesteld, zoodat hij gedurende eene maand geen onderwijs geven kon. De districts-schoolopziener nam de opengevallen lessen tijdelijk waar, tot dat met ingang van 1 Junij de hoofdonderwijzer der bijzondere school voor Roomsch-katholijke kinderen in plaats van den overledene aangesteld werd, die tevens tijdelijk voorzag in de vacature door het overlijden van den gymnastiek-onderwijzer ontstaan. Laatstgenoemde werd nog in 1866 vervangen.

In 1866 telde de vormschool te Rotterdam 105 kweekelingen. Bovendien woonden 65 hulponderwijzers de meeste lessen bij. Van de kweekelingen deden er in gemeld jaar 20 examen als hulponderwijzer: 12 slaagden en 8 werden afgewezen. Van de hulponderwijzers legden 7 met gunstig en 5 met ongunstig gevolg examen af als hoofdonderwijzer. Door de goede leiding der lessen en de uitbreiding van het onderwijzend personeel bewees deze inrigting uitnemende diensten aan de vorming van onderwijzers. De met deze inrigting verbonden vormschool voor onderwijzeressen zal onder litt. *e* dezer § vermeld worden.

Te 's Gravenhage voldeed de in 1865 ingevoerde nieuwe regeling der normaallessen zeer goed. Bij eenige vermeerdering der hulpmiddelen zou deze inrigting groote diensten kunnen bewijzen. Zij telde in 1866 een getal van 68 kweekelingen, waarvan er 13 examen als hulponderwijzer aflegden: 4 zijn geslaagd en 9 afgewezen. Deze ongunstige uitkomst schijnt toe te schrijven aan het te lang verblijven bij de inrigting van ongeschikte kweekelingen. Latere uitkomsten zijn gunstiger. De lessen werden ook door een tiental hulponderwijzers bijgewoond, van welke twee, beiden met gunstigen uitslag, examen als hulponderwijzer aflegden.

Het onderwijs in den zang werd met grooten ijver en uitnemenden uitslag van wege de Koninklijke muziekschool verstrekt. De lessen

in dat vak werkten ontwikkelend en beschavend op de kweekelingen.

De normaallessen te Dordrecht telden 26 en die te Gouda 25 kweekelingen in 1866. Van laatstgemelden deden er 4 en van eerstgemelden 1 examen als hulponderwijzer: een van de normaallessen te Gouda werd afgewezen, de overigen slaagden.

De normaallessen te Amsterdam telden 20, die te Hoorn 7 en die te Helder 12 kweekelingen; allen in het genot van Rijks-toelagen voor kost of inwoning of van gratificatiën van *f* 30 tot *f* 50 's jaars. Bovendien werden de lessen te Helder door 2 of 3 kweekelingen van scholen in die gemeente en de lessen te Hoorn nog door 7 of 8 kweekelingen van scholen zoo binnen als buiten die gemeente, welke geene toelagen genoten, bezocht.

De redenen in het vorige Verslag vermeld voor het steeds verminderd getal kweekelingen te Amsterdam bleven ook in 1866 haren invloed doen gelden.

In den loop van dat jaar hebben 13 kweekelingen der normaallessen in Noordholland met gunstig gevolg examen afgelegd als hulponderwijzer, namelijk 4 van de inrigting te Amsterdam, 8 van die te Helder en 1 van die te Hoorn.

Een der onderwijzers te Amsterdam is op zijn verzoek eervol van de lessen ontheven en vervangen.

Te Middelburg namen 48 kweekelingen aan de lessen deel, waarvan 5 alleen des Woensdags en Zaturdags tegenwoordig waren. Aan 14 van hen werd in 1866 de hulponderwijzersacte verleend. Vijf kweekelingen verlieten wegens veranderde bestemming of vertrek de lessen. Aan twee moest het bijwonen der lessen voor een tijdvak van twee maanden ontzegd worden.

Aan het onderwijs, dat allezins dengdelijk en grondig genoemd mag worden, is de meeste zorg besteed. Een vrij aanzienlijk getal kweekelingen volgde ook de lessen in gymnastiek en teekenen, welke vakken mede gunstige uitkomsten opleverden, o. a. blijkbaar uit de daarvoor door eenige jongelieden in de laatste jaren afgelegde examens.

In het driejarig tijdvak sedert het einde van 1863 bedroeg het geheele getal kweekelingen, die voor korteren of langeren tijd de normaallessen volgden, 79, en sedert de opening in 1860 126. Gedurende gemeld driejarig tijdvak verkregen 37 en sedert de opening 63 der kweekelingen de hulponderwijzersacte. Deze cijfers mogen ten bewijze strekken dat de inrigting voortdurend wel voldeed. Van de bekwaamheid der toegelatenen kon toch over het algemeen gunstig getuigd worden.

De lessen aan de drie door het Rijk gesubsidieerde oefenscholen te Zierikzee, Goes en Tholen werden in 1866 even als vroeger geregeld des Woensdags en Zaturdags gegeven, telkens gedurende vier uren. Van het onderwijs bij deze inrigtingen werd steeds veel werk gemaakt. Te Tholen werd het onderwijs in de geschiedenis gedurende eenige jaren door den schoolopziener zelven gegeven. Wegens vertrek naar elders heeft laatstgenoemde dat vak in 1866 aan een der onderwijzers overgedragen.

De berigten over het gedrag der kweekelingen luiden gunstig. Er werd echter geklaagd over de geringe mate van ontwikkeling bij sommigen, 't welk te meer bezwaar oplevert, omdat het getal lesuren niet zoo talrijk zijn kan als bij de gewone normaalinrigtingen, waardoor van de kweekelingen natuurlijk grootere inspanning en meer eigen studie vereischt wordt.

Het getal kweekelingen in 1866 was te Zierikzee 25, Goes 13 en Tholen 8, welke cijfers echter voor de beide eerstgenoemde inrigtingen bij het einde des jaars tot 19 en 9 verminderd werden. Van de kweekelingen te Zierikzee erlangden 5 de hulponderwijzersacte. Gedurende het tijdvak van 1864 tot 1866 beliep het geheele getal kweekelingen te Zierikzee 37, Goes 20 en Tholen 14. Hiervan zijn in dat tijdvak achtervolgens als hulponderwijzer toegelaten van de oefenschool te Zierikzee 12 en van elke der beide andere 2.

De normaallessen te Utrecht telden 29 kweekelingen en 31 hulponderwijzers; die te Amersfoort 17 kweekelingen. Gedurende het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 verwierven 20 kweekelingen dezer inrigtingen de hulponderwijzersacte. De inspecteur vermeldt, dat over het algemeen het gehalte der kweekelingen sedert 1864 niet verbeterd is, en dat zelfs de laatstelijk aangenomen kweekelingen met Rijkstoelagen aanvankelijk niet zoo goed voldeden als hunne voorgangers. Hij had nog niet volkomen zekerheid waaraan dit verschijnsel was toe te schrijven, doch deed opmerken dat in den laatsten tijd bij bekwame jongelieden minder geneigdheid voor het lager onderwijs gevonden wordt. Onder de hulponderwijzers viel hetzelfde waar te nemen, doch daar ligt de oorzaak voor de hand, dewijl de aangenamer werkkring en ruimer belooning bij het middelbaar onderwijs hen, die zich daartoe in staat gevoelen, nopen zich aan dat onderwijs te wijden.

De normaalinrigting te Leeuwarden telde in 1866 gemiddeld 53, die te Sneek 35 en die te Franeker 45 kweekelingen. Van dezen legden in gemeld jaar 18 met gunstig gevolg examen als hulponderwijzer af, namelijk 6 van Leeuwarden, 11 van Sneek en 1 van Franeker. Voorts werden er twee aan de Rijks-kweekschool te Groningen geplaatst; 2 zijn overleden; 5 vertrokken naar elders en 9 gingen tot andere betrekkingen over.

De lessen in de onderscheidene leervakken waren nagenoeg op dezelfde wijze ingerigt en verdeeld als vroeger. Daaraan werden in den regel wekelijks 24 uren besteed, buiten de herhalingslessen ten behoeve van achterlijke kweekelingen. Het personeel der onderwijzers onderging in 1866 geene verandering, behalve de vervanging van den onderwijzer in de gymnastiek te Sneek. De inspecteur heeft in overleg met de betrokken schoolopzieners er op aangedrongen, dat niet te veel werk van enkele vakken ten koste der overige gemaakt, en dat niet zoo veel van buiten geleerd of werktuigelijk beoefend werd. De lessen in de gymnastiek waren te Sneek en Franeker op een goeden voet geregeld, doch lieten te Leeuwarden bij gemis aan werktuigen nog te wenschen over.

Bij het einde van 1866 telde de normaalinrigting te Deventer 36,

die te Zwolle 20 en die te Kampen 12 kweekelingen. De inspecteur achtte zich gelukkig dat hij niets behoefde terug te nemen van den lof in zijn vorig verslag aan onderwijzers en kweekelingen toegekend. Bleven de eersten met onverminderden ijver hun onderwijs verstrekken, de kweekelingen legden van hun kant er zich met vlijt op toe om van de aangeboden gelegenheid gebruik te maken. Tegenover enkele gevallen van traagheid en wangedrag en tegenover enkele achterblijvers waren er vele, op wie geene aanmerking van eenig belang te maken viel. Ook de uitslag der examens was bevredigend, daar van 26 kweekelingen der normaallessen, die zich aanboden, slechts 4 bij het examen als hulponderwijzer moesten afgewezen worden.

Een der hulponderwijzers bij de normaallessen te Zwolle is wegens vertrek naar elders vervangen.

Buiten de gewone lessen te Deventer vond er gedurende het laatste kwartaal elken Zaturdag-avond eene bijeenkomst van bijna alle kweekelingen onder leiding van een der hulponderwijzers plaats, waarbij oefeningen in het voordragen van proza en poëzij gehouden werden.

Te Deventer is het onderwijs aan hulponderwijzers, ten einde hen voor den hoofdonderwijzersrang te bekwamen, geregeld voortgezet.

De normaallessen te Beerta werden in den loop van 1866 door 14 kweekelingen, waarvan 5 in het genot van Rijks-toelagen voor kost en inwoning, bezocht. Drie van hen verwierven in gemeld jaar de hulponderwijzersacte. Gedurende de jaren 1864 tot 1866 namen over het geheel 35 jongelieden dagelijks aan de lessen deel; van dezen werden in dat tijdvak 14 met gunstig gevolg als hulponderwijzers geëxamineerd en zijn 2 tot de Rijks-kweekschool te Groningen toegelaten.

De Zaturdagslessen werden in 1866 bezocht door 24 hulponderwijzers en kweekelingen van naburige plaatsen. Van dezen legde er een met gunstig gevolg examen als hulponderwijzer af, en werd er een aan de Rijks-kweekschool te Groningen geplaatst.

Van de Zaturdagslessen alleen werd in het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 door 43 jongelieden, zoo wel hulponderwijzers als kweekelingen, gebruik gemaakt, alsmede door twee hoofdonderwijzers uit naburige gemeenten.

De dagelijksche lessen vonden plaats gedurende 3 uren. Twee malen werd door den inspecteur en den schoolopziener een examen bijgewoond, 't geen een gunstigen indruk achterliet.

Op het einde van 1866 telde de normaalinrigting te Assen 24 en die te Meppel 12 kweekelingen. Van de kweekelingen te Assen genoten 5, van die te Meppel 4 Rijks-toelagen voor kost en inwoning. Doorgaans werden de lessen te Assen een uur 's weeks door den inspecteur bijgewoond. Hij stelde dan dikwerf eenig onderzoek naar de kweekelingen in of gaf eenig onderrigt. Te Meppel moesten de bezoeken des inspecteurs zich tot drie of vier 's jaars bepalen, doch van tijd tot tijd zonden de onderwijzers hem het werk hunner kweekelingen. Van de 15 kweekelingen die gedurende het jaar 1866 in de provincie Drenthe de acte als hulponderwijzer verwierven, waren er 7 van de normaallessen te Assen en 4 van die te Meppel. Zeven

gehuchtsscholen zijn telkens gedurende een half jaar door kweekelingen der normaallessen waargenomen. Deze maatregel is voor hen eene aanleiding tot zelfstandigheid, maar werkt storend op het door hen genoten onderwijs terug en bemoeijelijkt de taak van den onderwijzer.

Voortdurend hielden de inspecteur en de hoofdonderwijzers der normaallessen maandelijks bijeenkomsten met onderwijzers tot oefening en voorlichting.

De cursus der normaallessen te Maastricht nam ten tweeden male sedert de wet van 1857 op 1 Januarij 1864 eenen aanvang en telde op dat tijdstip 26 kweekelingen. Gedurende het daarop volgende driejarige tijdvak verminderde dit getal met 4, waarvan een de acte als hulponderwijzer verwierf. Van gemelde 22 kweekelingen waren er 10 in het genot van Rijks-toelagen voor kost en inwoning. Het gedrag der kweekelingen was goed; hun aanleg en vlijt gaven het vooruitzigt dat zij na geëindigden cursus een voldoend examen zouden kunnen afleggen.

Gedurende het jaar 1866 telde de normaalcursus te Echt 14 kweekelingen. De hulponderwijzer overleed en de hoofdonderwijzer werd tot leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond benoemd. Tot den aanvang van het najaars-actenexamen kwam laatstgemelde echter twee maal 's weeks naar Echt ten einde zijn onderwijs voort te zetten. Twaalf van de 14 kweekelingen hadden zich voor het examen aangemeld, doch slechts drie mogten slagen. Deze uitkomst mag zeker niet gunstig worden genoemd. Evenwel boden zich van de negen afgewezenen in het voorjaar van 1867 weder zeven aan, van welke vier geslaagd zijn.

Dezelfde normaalinrigtingen als in 1863 waren ook nog in 1866 aanwezig; daarenboven is in 1864 eene nieuwe inrigting te Dordrecht en in 1866 eene te Breda opgerigt. Het getal kweekelingen en hulponderwijzers beliep 850 in 1864, 998 in 1865 en in 1866.

c. Opleiding aan de lagere scholen, volgens art. 12, 2de lid, der wet.

Noordbrabant: 15 scholen met 60 kweekelingen: Tilburg 11, Berchem 14, Cuyk en Beugen 15, Helmond 11 en Besoijen 9.

Gelderland: 8 scholen met 100 kweekelingen: Wageningen 7, Harderwijk 15, Sinderen 20, Dodewaard 12, Beesd 7, Culemborg 11, Druten 14 en Ubbergen 14.

Zuidholland: 10 scholen met 105 kweekelingen: Leidschendam 14, 's Gravesande 7, Rhijnsburg 6, Oudshoorn 4, Charlois 11, Stad aan 't Haringvliet 11, Piershil 7, Krimpen aan de Lek 19, Brielle 18 en Gorinchem 8.

Noordholland: 8 scholen met 75 kweekelingen: Noordscharwoude 6, Enkhuizen 12, Medemblik 6, Broek in Waterland 8, Purmerend 7, Oudendijk 5, Koog aan de Zaan 16 en Wormerveer 15.

Zeeland: 2 scholen met 33 kweekelingen: Oostburg 19 en Axel 14.

Utrecht: 3 scholen met 25 kweekelingen: Maarssen 9, Doorn 7 en Vreeswijk 9.

Friesland: 5 scholen met 122 kweekelingen: Buitenpost 23, Heerenveen 27, Dokkum 24, Dragten 9 en Joure 19.

Overijssel: 4 scholen met 58 kweekelingen: Oldenzaal 12, Hardenberg 9, Steenwijk 9 en Almelo 28.

Groningen: 6 scholen met 90 kweekelingen: Grijpskerk 12, Hoogezand 19, Veendam 23, 't Zandt 14, Holwierde 11 en Onderdendam 11.

Drenthe: 4 scholen met 36 kweekelingen: Zuidlaren 10, Diever 7, Hoogeveen 11 en Coevorden 8.

Limburg: 3 scholen met 21 kweekelingen: Meerssen 8, Horst 7 en Blerick 6.

In het geheel was er derhalve in 1866 een getal van 58 scholen, waaraan 725 kweekelingen hunne opleiding ontvingen. Sedert 1863 valt op eene vermeerdering van 2 scholen doch op eene vermindering van 61 kweekelingen te wijzen. Sedert dat jaar zijn opgeheven de opleidingsklassen te 's Hertogenbosch, Abcoude en Maasbree, doch nieuw opgerigt die te Doorn, Vreeswijk, Dragten, Holwierde en Onderdendam. Van 66 kweekelingen is berigt dat zij in 1866 de acte als hulponderwijzer verwierven. De inrigtingen van waar deze afkomstig waren, zijn de volgende: Cuyk 2, Besoijen 2, Harderwijk 3, Beesd 1, Culemborg 1, Druten 1, Leidschendam 1, 's Gravesande 1, Rhijnsburg 1, Oudshoorn 1, Brielle 1, Gorinchem 1, Noordscharwoude 1, Enkhuizen 2, Medemblik 1, Purmerend 1, Koog aan de Zaan 7, Wormerveer 4, Oostburg 2, Maarssen 1, Vreeswijk 1, Buitenpost 2, Heerenveen 5, Dokkum 1, Hardenberg 2, Steenwijk 3, Almelo 2, Grijpskerk 4, Hoogezand 2, Veendam 6, 't Zandt 1, Holwierde 1 en Onderdendam 1. Over 1863 geschiedde deze mededeeling van 34 kweekelingen. Behalve de uitgereikte hulponderwijzersacten verkregen onderscheidene kweekelingen dezer lessen eene plaatsing aan de Rijks-kweekscholen of bij normaallessen; daarentegen waren er ook eenigen aan welke bij gemis van aanleg de raad gegeven is van het onderwijzersvak af te zien. Overigens scheen het wel dat hier en daar sommige kweekelingen de lessen minder bijwoonden met het doel om zich tot onderwijzer te bekwamen, dan om kosteloos een deugdelijk onderwijs te genieten.

d. Inrigtingen van bijzonderen aard.

Te Nijmegen gingen de heeren P. van der Burg en Dr. J. B. Kan voort met het geven van onderwijs in de staatshuishoudkunde, geschiedenis, natuurkunde en wiskundige aardrijksbeschrijving. De lessen des Zaturdags gegeven werden vrij getrouw bezocht. Gemiddeld was een dertigtal hoofd- en hulponderwijzers, hulponderwijzeressen en eenige kweekelingen tegenwoordig. De heer Kan liet van tijd tot tijd opstellen over het gesprokene vervaardigen, die dan openlijk beoordeeld werden. Door het Natuurkundig Genootschap werd den heer van der Burg het kosteloos gebruik van de instrumenten dier vereeniging toegestaan. Voor de hulponderwijzers en hulponderwijzeressen was het onderwijs in de wiskundige aardrijksbeschrij-

ving hoogst nuttig ter voorbereiding tot het examen als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres. Bevredigend was het voor de onderwijzers eenige malen van sollicitanten naar de betrekking van hulponderwijzer aan eene der openbare scholen te Nijmegen te mogen vernemen, dat de daar bestaande gelegenheid tot bijwoning der lessen hen tot vragen aangespoord had.

Het aantal kweekelingen aan de „Christelijke normaalschool" te Nijmegen groeide in het schooljaar van 1 Maart 1866 tot 1 Maart 1867 aan tot 36. De uitkomsten, welke de inrigting opleverde, waren ook nu weder gunstig en leverden het bewijs voor de deugdelijkheid van het onderwijs en de opleiding, welke de kweekelingen genoten. In April 1866 verkregen 3 en in October van dat jaar 2 kweekelingen dezer inrigting de acte als hulponderwijzer; een ander kweekeling, tevens hulponderwijzer aan de school op den Klokkenberg, verwierf de acte als hoofdonderwijzer. Zij werden alle aan bijzondere scholen geplaatst.

De gemeentelijke vormschool te Leiden telde 38 kweekelingen benevens 44 hulponderwijzers. Laatstgenoemden woonden echter niet alle lessen bij. Vier kweekelingen, waarvan 2 met gewenscht gevolg, legden examen als hulponderwijzer af. Voor het hoofdonderwijzersexamen had zich een hulponderwijzer aangemeld, doch deze mogt niet slagen. Het gemeentebestuur heeft bepaald dat de lessen in de natuur- en scheikunde aan de hoogere burgerschool voor zooveel noodig door de kweekelingen konden gevolgd worden. De hoogleeraar SURINGAR verklaarde zich bereid om in den akademischen kruidtuin eenig elementair botanisch onderwijs te verstrekken. Bij het onderwijs in de gymnastiek werden behalve praktische, ook theoretische lessen gegeven.

De vormscholen te Delft en Schiedam telden in 1866, elk in het bijzonder, 26 en 36 kweekelingen. Vijf van die te Delft en 7 van die te Schiedam legden examen als hulponderwijzer af; drie van laatstgemelde inrigting werden afgewezen; de overigen slaagden.

De opleiding van kweekelingen en hulponderwijzers der openbare lagere scholen te Amsterdam werd door de hoofdonderwijzers, met die taak belast, getrouw voortgezet. De examens op den 30 April en 1 Mei 1866 door het gemeentebestuur en onderscheidene leden van het schooltoezigt bijgewoond, bewezen het groote nut, dat velen uit deze lessen trokken.

Van de opleiding der diaconiescholen der Nederduitsch Hervormde gemeente en der H. Vincentius-armenscholen te Amsterdam, zijn geen bijzonderheden vermeld.

De oefenscholen der afdeeling „Amsterdam" van het Nederlandsch onderwijzersgenootschap verdienden steeds lof. Zij werden door een groot aantal kweekelingen, zoo mannelijke als vrouwelijke, bezocht, even als de vervolginrigtingen aan die scholen verbonden door vele hulponderwijzers. In de maand Junij 1866 werden de jaarlijksche examens gehouden in tegenwoordigheid van den Inspecteur en de districts-schoolopzieners te Amsterdam.

Ook de oefenschool der gemeente Haarlem tot opleiding van

kweekelingen, zoowel der bijzondere als der openbare scholen, wordt met lof vermeld. Drie kweekelingen legden met gunstig gevolg examen af als hulponderwijzer. De oefenschool telde 25 leerlingen op het einde van 1866.

Het zelfde gunstige getuigenis kon van de opleidingslessen van kweekelingen te Alkmaar gegeven worden. Het examen in September 1866, ten overstaan van het gemeentebestuur, den districts-schoolopziener en de plaatselijke schoolcommissie gehouden, was bijzonder bevredigend. Over 1866 is eene Rijks-toelage van *f* 200 aan deze instelling verleend.

Op het gebied van het bijzonder onderwijs bestond eene opleidingsklasse voor de scholen der Hervormde gemeente te Utrecht; bovendien ging de hoofdonderwijzer der Roomsch-Katholijke armenschool steeds voort met het geven van onderrigt aan zijne kweekelingen. Hetzelfde kan evenwel van de meeste onderwijzers gezegd worden.

e. Opleiding van onderwijzeressen.

De bloei der kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem verminderde in 1866 niet. Bij den aanvang van den cursus werden 20 nieuwe kweekelingen, 15 internes en 5 externes aangenomen. Deze aanneming geschiedde, nadat 23 sollicitanten die zich ter plaatsing aangemeld hadden, aan een vergelijkend examen onderworpen waren. Voor acht kweekelingen was geen beschikbare ruimte in het gebouw, waarin niet meer dan 48 behoorlijk huisvesting vinden kunnen. Gedurende het gansche jaar telde de inrigting 48 internes en 18 of 19 externes. Van de 12 kweekelingen die de school verlieten, hadden er zes hare studien volbragt; wegens zwakke gezondheid moesten 2, wegens ongunstige omstandigheden 2 anderen de school verlaten; een derde tweetal werd als ongeschikt verwijderd.

In den loop van het schooljaar verkregen 2 kweekelingen de acte als hoofdonderwijzeres, 5 die als hulponderwijzeres, 11 die voor de fransche, 6 voor de hoogduitsche en 10 voor de engelsche taal, 1 die voor het teekenen en 2 voor de vrouwelijke handwerken. Eene kweekelinge mogt bij het examen als hulponderwijzeres niet slagen. Eenige, die verlangden examen te doen, volgden den haar gegeven raad om zich daaraan nog niet te wagen.

Ter beschikking van het bestuur is in October 1865 gesteld de opbrengst van een fonds dat moest strekken om jaarlijks een prijs van *f* 100, hetzij in geld hetzij in geschenk, uit te reiken aan de meest uitstekende kweekelinge, die na een minstens tweejarig verblijf de inrigting zou verlaten.

Over het geheel was de gezondheidstoestand der kweekelingen goed. Eenmaal verwekte hij echter ernstige bezorgdheid. Eenige werden door eene ziekte van bedenkelijken aard aangetast, die ook de overigen bedreigde. Door gepaste maatregelen mogt het gevaar afgewend worden.

De bijzondere normaalschool te Zetten heeft hoofdzakelijk ten doel om dochters van predikanten, zendelingen en onderwijzers op min

kostbare wijze tot het vak van onderwijs op te leiden. Voor het tegenwoordige wordt het getal kweekelingen niet hooger dan 40 opgevoerd. Het onderwijs strekt zich uit over de vakken van het programma voor hulponderwijzeres, de moderne talen en de vrouwelijke handwerken. Aan het hoofd der school voor huisselijke opvoeding en verzorging staat de directrice, bijgestaan door vrouwelijk personeel. Het onderwijs wordt gegeven door den hoofdonderwijzer J. Nobels en vier hulponderwijzeressen, waarvan eene voor de hoogduitsche en eene voor de fransche taal. Over ijver en gedrag der kweekelingen was reden van tevredenheid, hoewel vele niet geschikt schenen om aan de eischen der tegenwoordige examens te voldoen. Het bestuur was derhalve er op bedacht zich voortaan vooraf van aanleg en geschiktheid te verzekeren. Evenwel mogt zich deze jeugdige inrigting aanvankelijk reeds in gunstige uitkomsten verheugen, daar het in 1866 aan 3 leerlingen gelukte de acte als hulponderwijzeres en aan eene de acte voor handwerken te verkrijgen.

De normaallessen te Rotterdam telden in 1866 een getal van 31 kweekelingen en 10 hulponderwijzeressen. Van de kweekelingen legden 6 examen af als hulponderwijzeres; eene werd afgewezen, de overigen slaagden. Van de hulponderwijzeressen deden 4 het examen als hoofdonderwijzeres, allen met gewenscht gevolg. In plaats van over twee klassen zijn de leerlingen in 1866 over drie klassen verdeeld, hetgeen, naar men hoopte, vooral een meer geregeld bezoek der hoogste klasse dan tot dusverre plaats vond ten gevolge hebben zou.

De gemeentelijke vormschool te Leiden, zoowel voor vrouwelijke als voor mannelijke onderwijzers ingerigt, telde in 1866 18 kweekelingen en 16 hulponderwijzeressen. Geene van haar heeft zich in dat jaar voor het actenexamen aangemeld.

De normaallessen voor vrouwelijke kweekelingen te Amsterdam werden ook gedurende het jaar 1866 bezocht door een tiental kweekelingen, waarvan twee met Rijks-beurzen van *f* 300. De lessen werden met ijver gevolgd en gaven goede verwachting. Eene der kweekelingen legde met goed gevolg examen als hulponderwijzeres af.

Te Utrecht was aan eene der scholen eene opleidingsklasse voor volksonderwijzeressen onder genot eener Rijks-toelage verbonden. Vijf leerlingen dezer inrigting verkregen sedert 1864 de acte als hulponderwijzeres. De geestelijke zusters te Amersfoort maakten van de opleiding van hulponderwijzeressen eveneens werk.

Op het laatst van 1866 is door een paar vrouwelijke kweekelingen te Deventer verzocht de normaallessen in die gemeente te mogen volgen. Onder eenige bepalingen en voorzorgen is dat verzoek toegestaan.

De normaalcursus voor vrouwelijke kweekelingen aan de Rijks lagere school te Maastricht, in 1864 met 7 meisjes geopend, telde er bij het einde van 1866 slechts 4, waarvan 2 in het genot van Rijks-toelagen voor kost en inwoning. Het onderwijs werd gedurende het driejarig tijdvak van 1864 tot 1866 dagelijks gedurende drie uren gegeven. Bovendien woonden de kweekelingen het onderwijs

in de hoogste klasse der Rijks lagere school bij. Haar gedrag, vlijt en vorderingen lieten niet te wenschen over.

f. Onderwijzersgezelschappen.

Het getal der gezelschappen en dat der leden in 1866 is in het volgend overzigt vermeld:

PROVINCIEN.	Aantal gezelschappen.	Aantal leden.
Noordbrabant	23	446
Gelderland.	30	376
Zuidholland.	32	523
Noordholland	31	427
Zeeland.	20	233
Utrecht.	8	105
Friesland	35	528
Overijssel	22	341
Groningen	23	325
Drenthe	11	137
Limburg	13	232
Totaal. . . .	248	3673

In 1863 waren deze gezelschappen 263 in getal en telden zij 3802 leden.

Gewoonlijk hield elk gezelschap eene maandelijksche vergadering, waarbij veelal onderwerpen in verband met het onderwijs besproken werden. De mondelinge behandeling van sommige onderwerpen was eene geschikte oefening om zich juist te leeren uitdrukken. Dienstbaar waren ook de gezelschappen aan de behandeling van vakken, waarbij proeven met werktuigen, die anders veelal den onderwijzer ontbreken, genomen moesten worden. Onder de leiding der schoolopzieners boden de gezelschappen bij gewenscht onderling verkeer de gelegenheid aan tot nuttige afleiding voor de onderwijzers, die dikwerf afgescheiden van een beschavenden invloed eenige opwekking zeer behoeven.

g. Algemeen overzigt der kosten.

De volgende tabel bevat een overzigt van hetgeen door het Rijk, de provincien en de gemeenten ten behoeve der opleiding van het onderwijzend personeel in 1866 uitgegeven is.

UITGAVEN VOOR OPLEIDING VAN HET ONDERWIJZEND PERSONEEL IN 1866.

PROVINCIEN.	Door het Rijk. Rijks-kweek-scholen.	Door het Rijk. Normaal-lessen.	Door het Rijk. Art. 12, 2de lid.	Door het Rijk. Opleiding van onderwijzeressen.	Door het Rijk. Totaal.	Door de provincien.	Door de gemeenten.	Door het Rijk, de provincien en de gemeenten te zamen.	Subsidien van het Rijk aan onderwijzersgezelschappen.
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Noordbrabant.	26126.31	4515.42	1300.00	„	31941.73	„	„	31941.73	715.00
Gelderland. .	„	5321.05	1500.00	2700.00	9521.05	„	1161.09	10682.14	590.00
Znidholland .	„	8930.29	2100.00	1100.00	12130.29	„	7548.38	19678.67	495.00
Noordholland.	29841.26^5	9554.16^5	1650.00	1100.00	42145.53	„	4644.20^5	46789.63^5	660.00
Zeeland. . . .	„	3920.83	530.00	„	4450.83	„	178.72	4629.55	330.00
Utrecht. . . .	„	5369.99	600.00	„	5969.99	900.00	420.00	7289.99	275.00
Friesland. . .	„	6688.26	1100.00	„	7788.26	„	„	7788.26	495.00
Overijssel . .	„	5260.00	850.00	„	6110.00	„	50.00	6160.00	440.00
Groningen . .	26635.17	2000.00	900.00	„	29535.17	„	„	29535.17	385.00
Drenthe . . .	„	4058.42^5	700.00	„	4758.42^5	„	„	4758.42^5	275.00
Limburg . . .	„	4100.19	650.00	1025.00	5775.19	„	„	5775.19	440.00
Totalen . .	82602.74^5	59718.62	11880.00	5925.00	160126.36^5	900.00	14002.89^5	175028.76	5100.00
In 1863.	75215.09	57261.73	11430.00	900.00	144806.82	900.00	9888.14	155594.96	5100.00
Vermeerdering van 1863 tot 1866.	7387.65^5	2456.89	450.00	5025.00	15319,54^5	„	4114.25^5	19433.80	„

De uitgaven van het Rijk over 1866 waren blijkens bovenstaande tabel nagenoeg aldus verdeeld: twee en tachtig duizend gulden voor kweekscholen, zestig duizend gulden voor normaallessen, twaalf duizend gulden voor opleidingsklassen volgens art. 12, 2de lid der wet, en zes duizend gulden voor opleiding van onderwijzeressen. Niet onbeteekenend is de vermeerdering van uitgaven sedert 1863, zoo als de onderste regel der tabel aanwijst. Over het geheel werd in 1866 eene som van ruim *f* 175000 besteed, dat is bijna twintig duizend gulden meer dan in 1863.

§ 13. ACTEN VAN BEKWAAMHEID VOOR HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

Volgens het voorschrift der wet was, ook in 1866, in elke provincie twee malen gelegenheid tot het afleggen van examen ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. De tijdstippen waarop de examens zouden aanvangen zijn door den Minister vastgesteld op 4 April en 3 October.

De volgende tabel wijst voor elke provincie het getal toegelatenen en afgewezenen aan.

SOORT DER ACTEN VAN BEKWAAMHEID OF VAN DE AANTEEKENINGEN OP REEDS VERKREGEN ACTEN.		NOORD-BRABANT.		GELDERLAND.		ZUID-HOLLAND.		NOORD-HOLLAND.	
		Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	[illegible]
I. Hoofdonderwijzers		15	24	21	20	29	49	22	
II. Hoofdonderwijzeressen		10	10	4	„	8	1	5	
III. Hulponderwijzers		31	48	42	33	76	88	84	
IV. Hulponderwijzeressen		12	8	26	8	20	7	34	
V. Huisonderwijzers.	*a.* Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs	„	„	1	„	1	„	„	
	b. Fransche taal	„	„	2	„	„	5	1	
	c. Hoogduitsche taal	„	„	1	„	1	1	„	
	d. Engelsche taal	„	„	„	„	7	2	1	
	e. Wiskunde	3	2	„	„	2	3	„	
	f. Gymnastiek	„	„	1	„	1	„	2	
	g. Teekenen	3	2	3	„	„	1	4	
	h. Landbouwkunde	„	„	„	„	„	„	„	
VI. Huisonderwijzeressen.	*a.* Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs	10	8	-	„	„	„	1	[illegible]
	b. Fransche taal	4	6	15	„	6	3	12	[illegible]
	c. Hoogduitsche taal	1	1	3	„	2	2	„	„
	d. Engelsche taal	1	1	10	„	4	4	4	[illegible]
	e. Handw. voor meisjes	6	4	10	„	19	3	35	[illegible]
	f. Gymnastiek	„	„	„	„	„	„	„	„
	g. Teekenen	„	„	„	„	„	„	„	„
VII. Aanteekeningen op reeds verkregen acten als onderwijzer.	*a.* Fransche taal	9	32	14	18	13	64	11	[illegible]
	b. Hoogduitsche taal	3	„	4	3	8	12	1	[illegible]
	c. Engelsche taal	3	2	12	1	11	11	2	[illegible]
	d. Wiskunde	7	2	13	5	16	15	9	[illegible]
	e. Landbouwkunde	„	„	„	„	„	„	„	„
	f. Gymnastiek	3	7	6	4	5	4	12	[illegible]
	g. Teekenen	10	4	2	1	3	3	2	[illegible]
VIII. Aanteekeningen op reeds verkregen acten als onderwijzeres.	*a.* Fransche taal	10	7	15	„	17	18	15	12
	b. Hoogduitsche taal	1	„	8	3	8	2	7	4
	c. Engelsche taal	5	2	14	„	22	7	6	22
	d. Teekenen	„	„	„	„	„	„	1	„
	e. Handw. voor meisjes	2	1	6	1	17	2	12	1
Totaal in 1866		149	171	233	97	296	307	283	305
In 1863		122	122	211	99	294	236	426	255
Vermeerdering		27	49	22	—2	2	71	—143	50

ZEE-LAND.		UTRECHT.		FRIES-LAND.		OVER-IJSSEL.		GRONIN-GEN.		DREN-THE.		LIMBURG.		TOTAAL.	
Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
1	8	5	20	10	25	6	15	8	7	7	5	6	6	130	228
1	„	2	2	2	1	1	„	„	„	1	„	5	2	39	27
23	20	33	37	41	66	40	21	40	18	15	5	8	29	433	463
5	1	12	3	7	4	2	1	„	1	„	„	16	1	134	59
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„
1	1	1	„	2	1	„	„	„	„	2	3	1	1	10	11
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2
„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	9	3
1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	4	3	„	„	12	10
1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	6	2
„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	4	1	2	2	17	8
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	2	21	12
„	1	1	2	„	„	1	„	„	„	3	2	„	1	42	21
„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	10	5
„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	22	8
1	1	5	„	13	„	„	„	„	„	1	„	3	„	93	11
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„
2	7	„	3	4	6	5	14	10	6	„	„	3	„	71	180
„	„	2	1	1	„	2	2	2	„	„	„	2	3	25	22
1	„	„	„	„	4	2	1	5	3	„	„	„	„	36	29
1	7	7	5	4	6	6	4	17	4	„	„	1	„	81	68
1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1
2	„	1	1	„	„	5	2	10	„	„	„	„	„	44	20
2	„	5	1	1	7	„	„	15	3	„	„	„	„	40	23
1	2	1	10	„	„	6	3	2	1	„	„	12	1	79	54
„	„	3	„	1	„	1	1	3	„	„	„	2	2	84	12
5	„	1	2	4	„	4	2	3	„	„	„	1	„	65	35
„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	2	„	6	„
3	„	6	„	5	„	3	„	5	„	„	„	7	„	66	5
56	49	88	90	101	120	88	67	120	44	39	19	81	50	1534	1319
33	26	126	58	88	57	107	43	100	23	39	14	116	54	1662	987
23	23	—38	32	13	63	—19	24	20	21	„	5	—35	—4	—128	332

Het getal uitgereikte acten was voor schoolonderwijs 736 en voor huisonderwijs 250; bovendien werden 548 aanteekeningen op reeds verkregen acten geplaatst. Het getal afwijzingen was 777 voor schoolonderwijs, 93 voor huisonderwijs en 439 voor aanteekeningen op reeds verkregen acten. In het geheel stonden 1534 toegelatenen tegenover 1319 afgewezenen. Het ongunstigst was ook in 1866 de uitslag van het hoofdonderwijzersexamen, daar tegenover 130 toelatingen 228 afwijzingen plaats vonden. Gunstig onderscheidt zich daarbij de uitslag van het examen voor hoofdonderwijzers: 39 zijn toegelaten en 27 afgewezen. Hoewel niet zooveel als bij de hoofdonderwijzers, overtrof toch het getal afwijzingen bij de hulponderwijzers dat der toelatingen; laatstgemelde bedroegen 433 en eerstgemelde 463. Ook hier valt, bij eene vergelijking met den uitslag der examens voor hulponderwijzeres, op de gunstiger reden voor deze laatste te wijzen: 134 toelatingen stonden tegenover 59 afwijzingen.

Acten voor huisonderwijzer in eenig vak van lager onderwijs zijn ten getale van 60 uitgereikt; 36 werden geweigerd. Voor huisonderwijzeres werden 190 acten verleend en 57 geweigerd; men houde hierbij evenwel in het oog dat onder de uitgereikten acten er 93 voor handwerken waren, welke slechts 11 malen geweigerd werden. Een getal van 298 aanteekeningen op reeds verkregen acten als onderwijzer werden geplaatst en 343 zoodanige geweigerd: de ongunstige verhouding vond plaats bij de gevraagde aanteekeningen voor de fransche taal, daar er 180 geweigerd en slechts 71 verleend werden. Gunstig zijn ook voor laatstgenoemd vak weder de uitkomsten voor de onderwijzeressen, vergeleken met die voor de onderwijzers: tegenover 79 geplaatste aanteekeningen stonden 54 afwijzingen. In het geheel zijn 250 aanteekeningen op reeds verkregen acten als onderwijzeres geplaatst en 106 geweigerd, waarbij in het oog dient gehouden te worden dat onder de toelatingen 66 en onder de afwijzingen 5 waren voor handwerken.

Bij eene vergelijking tusschen de jaren 1863 en 1866 blijkt dat in laatstgenoemd jaar 2853 examens zijn afgelegd, tegen 2649 in 1863. Het getal toelatingen was in 1866 128 kleiner en dat der afwijzingen 332 grooter dan in 1863. In de provincie Noordholland was in 1866 het getal toelatingen 143 minder dan in 1863; in Utrecht, Overijssel en Limburg waren de getallen die de vermindering van de toegelatenen aanwezen 38, 19 en 35. In de overige provincien viel eenige vermeerdering op te merken. Het getal afwijzingen was in 1866 in Gelderland 2 en in Limburg 4 minder dan in 1863; in alle andere provincien was het sedert laatstgemeld jaar toegenomen, namelijk in Noordbrabant met 49, Zuidholland 71, Noordholland 50, Zeeland 23, Utrecht 32, Friesland 63, Overijssel 24, Groningen 21 en Drenthe 5.

Het volgend overzigt wijst het getal afgelegde examens sedert de invoering der wet, verdeeld over drie driejarige tijdvakken, aan.

	1858, 1859 en 1860.		1861, 1862 en 1863.		1864, 1865 en 1866.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Schoolonderwijs . . .	1591	946	2016	1321	1968	2413
Huisonderwijs . . .	435	111	671	150	754	365
Aanteekeningen op reeds verkregen acten . .	1703	763	1985	1079	1692	1737
Totaal. . . .	3729	1820	4672	2550	4409	4515

Het getal examens schijnt vrij regelmatig toe te nemen: het klom van het eerste tot het tweede driejarig tijdvak met 1673 en van het tweede tot het derde met 1702. Niet alzoo echter de toelatingen en afwijzingen: namen eerstgemelde in het tweede driejarige tijdvak met 943 toe, in het derde verminderden zij met 263; de afwijzingen vermeerderden in het tweede driejarige tijdvak met 730 en in het derde met 1965.

Door 49 vreemdelingen, 12 mannen en 37 vrouwen is, nadat zij de vereischte acte van bekwaamheid verworven hadden, van den Koning vergunning verzocht en verkregen om hier te lande lager onderwijs te geven. Van de mannen waren uit Engeland 6, Pruissen 1, Zwitserland 3, Belgie 1 en Italie 1. Van de vrouwen waren uit Engeland 11, Zwitserland 12, Belgie 4, Pruissen 7, Denemarken 1, Italie 1 en Beijeren 1. In de jaren 1864, 1865 en 1866 is de vergunning om lager onderwijs te geven aan 109 vreemdelingen, 30 mannen en 79 vrouwen, verleend. Van de mannen waren uit Engeland 9, Frankrijk 2, Zwitserland 8, Belgie 1, Italie 2, Pruissen 5, Saksen 1, Baden 1 en Waldeck 1. Van de vrouwen uit Engeland 19, Zwitserland 21, Pruissen 17, Belgie 9, Baden 1, Italie 4, Lubeck 1, Denemarken 1, Frankrijk 2, Ierland 1, Beijeren 1, Mecklenburg-Schwerin 1 en Engelsch West-Indie 1.

Toepassing van art. 7, litt. *c*, der wet, volgens hetwelk de Koning onder daarbij vastgestelde voorwaarden vergunning kan verleenen tot het geven van lager onderwijs, heeft in 1866 eens plaats gevonden ten behoeve van eenige personen, wier onderwijs zich bepaalde tot arbeidende jongens van minvermogende ingezetenen te Maastricht.

Dergelijke vergunning is in 1864 eens verleend ten behoeve van eenige personen te Ridderkerk, wier onderwijs zich bepaalde tot eene Zondagsschool.

In 1865 vond de toepassing van gemelde wetsbepaling drie malen plaats, waarvan twee keeren ten behoeve van personen, die meer uitgebreid lager onderwijs wenschten te geven, waartoe in de gemeenten hunner inwoning overigens geen gelegenheid bestond.

§ 14. TOEZIGT OP HET LAGER ONDERWIJS.

In het personeel der inspecteurs kwam gedurende het jaar 1866 geen verandering.

De mutatien in het personeel der schoolopzieners waren de volgende:

Noordbrabant. VAN DER POEST CLEMENT, schoolopziener in het eerste district, op verzoek eervol ontslagen en vervangen door dr. J. J. PENNINCK.

Gelderland. Benoemd tot schoolopziener in het eerste district J. C. VETHAKE, ter vervanging van dr. S. H. RINKES, in 1865 overleden.

Zuidholland. Mr. A. A. WEVE, schoolopziener in het vierde district, op verzoek eervol ontslagen en eerst in 1867 vervangen.

Dr. G. A. SCHNEITHER, schoolopziener in het vijfde district, op verzoek eervol ontslagen en vervangen door dr. M. C. MENSING.

Dr. P. ROMEYN, schoolopziener in het negende district, op verzoek eervol ontslagen en vervangen door mr. J. R. HOOLBOOM.

Dr. N. W. P. RAUWENHOFF, schoolopziener in het elfde district, op verzoek eervol ontslagen en vervangen door mr. A. M. DE COCK.

Noordholland. Mr. M. SCHOONEVELD, schoolopziener in het vierde district, op verzoek eervol ontslagen en vervangen door dr. H. J. B. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO.

Zeeland. Mr. C. J. PICKÉ, schoolopziener in het derde district, op verzoek eervol ontslagen, doch later weder tot die betrekking aangesteld.

Mr. J. C. E. baron VAN LYNDEN, schoolopziener in het zesde district, op verzoek eervol ontslagen. In de vacature werd eerst op het einde van 1867 voorzien en de betrekking inmiddels tijdelijk waargenomen.

Utrecht. Dr. W. KOSTER, schoolopziener in het derde district, op verzoek eervol ontslagen en vervangen door dr. A. A. H. SUYCK.

Limburg. In plaats van mr. L. HAFFMANS, wiens diensttijd als schoolopziener in het achtste district verstreken was, is mr. F. P. J. DE SAIN aangesteld.

De jaarlijksche vergadering der inspecteurs volgens art. 59 der wet vond plaats van 23 tot 28 Mei 1866, nadat onder dagteekening van 17 April van dat jaar eenige punten te hunner kennis waren gebragt, waarover in die bijeenkomst van gedachten zou gewisseld worden. De behandelde onderwerpen, een overzigt der gevoerde discussien en de antwoorden der Regering volgen hier.

10. *Opleiding van hulponderwijzers tot hoofdonderwijzer.*

Het eerste in den beschrijvingsbrief des Ministers voorkomende punt luidde als volgt:

„In hunne bijeenkomst van 1863 hebben de inspecteurs den wensch kenbaar gemaakt, dat het der Regering behagen mogt aan de gelegenheid tot verdere bekwaming van hulponderwijzers uitbreiding te geven, boven en behalve hetgeen reeds ter bevordering dezer zaak aan de Rijks-kweekscholen is ingesteld. Dit verlangen werd in de bijeenkomst van 1864 herhaald. Mijn ambtsvoorganger verklaarde zich in 1863 niet ongenegen de middelen ter voldoening aan dien wensch in overleg te nemen: hij deed daarbij opmerken, dat dusver opleiding van hulponderwijzers, bij het groot gebrek aan dezen, geoordeeld werd de meest dringende behoefte te zijn. Op de herinnering in het volgend jaar antwoordde hij, dat het onderwerp wel in gedachte bleef. Naar het mij voorkomt zou de zaak nu voor regeling vatbaar zijn. Aan hulponderwijzers is thans minder dan vroeger gebrek en hun aantal neemt gaande weg toe; daarentegen doet zich de behoefte aan goed ontwikkelde hoofdonderwijzers levendig gevoelen. Het zal mij alzoo aangenaam zijn van de inspecteurs, nadat zij daarover in hunne aanstaande bijeenkomst van gedachten zullen hebben gewisseld, te vernemen, op welke wijze deze opleiding naar hun inzien het best zou kunnen plaats hebben."

De inspecteurs doen mededeeling van de verschillende gelegenheden, welke reeds hier en daar tot opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers bestaan. Men is het algemeen eens, dat het hoogst wenschelijk is daaraan uitbreiding te geven, of, waar zij niet bestaan, zoodanige gelegenheden in het leven te roepen. Omtrent de middelen tot bereiking van dit doel loopen de gevoelens echter uiteen. Eenigen zouden het wenschelijk achten, dat de bestaande Rijkskweekscholen uitsluitend tot opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers mogten dienen, en de opleiding van kweekelingen tot hulponderwijzers aan de bestaande normaal- en opleidingslessen werd overgelaten, of wel in elke provincie eene der normaallessen uitsluitend tot het eerstgemelde doel bestemd werd. Anderen, met dit denkbeeld in hoofdzaak instemmende, zouden verlangen, dat bij zoodanige normaallessen ook werd ingeroepen de hulp van leeraren bij de ter plaatse bestaande hoogere burgerscholen en gymnasien, ten einde meer algemeene ontwikkeling en beschaving bij de aankomende onderwijzers te bevorderen. Weder anderen meenden, dat, bij het beperkt getal onderwijzers der normaallessen, daarenboven met vele werkzaamheden als openbare onderwijzers belast, de uitbreiding der normaallessen door toevoeging van eenen cursus voor hulponderwijzers niet wenschelijk, welligt op vele plaatsen niet wel uitvoerbaar is, en zouden daarom wenschen, dat in elke provincie eene of meer afzonderlijke inrigtingen voor dit doel werden geopend.

De slotsom der beraadslaging is, dat de vergadering besluit om aan den Minister in overweging te geven de noodige gelden te willen beschikbaar stellen, waardoor de inspecteurs worden in staat gesteld om, naar gelang van de in elke provincie bestaande gelegenheid, meer bepaalde voorstellen omtrent de opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers in hunne provincie te doen.

Hierop is door den Minister het volgende geantwoord:

„De uitslag der beraadslagingen over de opleiding van hulponderwijzers tot hoofdonderwijzers heeft mij eenigzins teleurgesteld. Bij de groote belangstelling door de inspecteurs met betrekking tot dit onderwerp betoond, bij hunnen sedert eenige jaren met toenemenden drang herhaalden wensch naar maatregelen van Regeringswege, scheen het vooruitzigt dat zij een bepaald en duidelijk voorstel zouden doen, eenen algemeen toe te passen maatregel zouden voordragen, niet ongegrond. In plaats daarvan komt nu het verzoek, dat door mij de noodige gelden worden beschikbaar gesteld, waardoor de inspecteurs in staat worden gesteld om, naar gelang van de in elke provincie bestaande gelegenheid, meer bepaalde voorstellen omtrent de bedoelde opleiding in hunne provincien te doen. Hieromtrent valt op te merken, dat de voorstellen der inspecteurs bekend en door mij goedgekeurd zouden behooren te zijn alvorens het cijfer der toelagen vast te stellen zij. Zonder de noodige opgaven ben ik niet in staat de som te bepalen, en het gaat niet wel aan een, als het ware uit de lucht gegrepen, cijfer voor elke provincie beschikbaar te stellen. Zonder toelichting van het bedrag zou daarvoor geen post op de staatsbegrooting zijn te brengen en de eerste natuurlijke vraag zou wezen, op welken grond berust uwe voordragt?

„Nu de inspecteurs geen algemeen, deugdelijk, voorstel hebben gedaan en van nadere gemeenschappelijke overwegingen hunnerzijds geen betere vruchten te wachten schijnen, zal ik van ieder hunner de voorstellen te gemoet zien, die zij, wat hunne provincien betreft, wenschen te doen. Daarmede bekend gemaakt zal nader door mij overwogen kunnen worden of zij de mogelijkheid eener eenvormige regeling geheel uitsluiten.

„Op één punt wensch ik echter bijzonder de aandacht der inspecteurs te vestigen. Zoo als hun bekend is, bieden de drie Rijks-kweekscholen de gelegenheid aan om hulponderwijzers tot hoofdonderwijzers te vormen; aan elke zijn daarvoor tien Rijks-toelagen verbonden. Nu heeft de ondervinding aangetoond dat alleen te Groningen die toelagen worden gezocht en er zich telkens, wanneer daartoe de gelegenheid wordt aangeboden, een voldoend getal candidaten aanmeldt. Te 's Hertogenbosch daarentegen en vooral te Haarlem is het getal candidaten gering, in den regel beneden het cijfer der vacante plaatsen, en hunne bekwaamheid zoo onvoldoende, dat slechts enkelen kunnen worden aangenomen, te Haarlem zelfs tweemaal achtereen, geen hunner. Zou hieruit niet eenigermate af te leiden zijn, dat de verlangde opleiding, al wierd zij gewijzigd of daaraan uitbreiding gegeven, aan het doel niet of althans weinig zal beantwoorden? Wordt van de bestaande, goede, gelegenheden zoo weinig gebruik gemaakt, zijn dan betere vruchten van eene vermeerdering dier gelegenheden te wachten? Ligt het ook niet in den aard der zaak, dat in den regel geen hulponderwijzer er toe over zal gaan zijne betrekking, die hem een bestaan oplevert, voor een paar jaren te laten varen, zij het ook, dat hem dan de kans geopend wordt later eene voordeeliger betrekking als hoofdonderwijzer te verkrijgen? Mogt men welligt beweren, dat de tegenwoordige toelagen te gering zijn en alleen voor kost en inwoning

dienen, zoodat de hulponderwijzer zelf voor kleeding, boeken en andere uitgaven te zorgen heeft en dat dit velen afschrikt naar de plaatsen bij den cursus aan de Rijks-kweekscholen te staan, zoo schijnt toch de zoo even geopperde bedenking omtrent het tijdelijk laten varen der kostwinning hare kracht niet te verliezen. In allen gevalle verdient de verkregen ondervinding zeer bijzondere overweging en zullen de inspecteurs bij hunne nadere voorstellen hierop wel bepaald willen letten."

Bij het einde van 1866 waren nog niet de voorstellen van alle inspecteurs ingekomen, zoodat de mededeeling daarvan en van hetgeen door de Regering omtrent deze zaak geschieden zou, tot later moet uitgesteld worden.

2⁰. *Het onderwijs in de geschiedenis aan de lagere scholen.*

Het tweede in den beschrijvingsbrief opgegeven punt was van den volgenden inhoud:

„Door meer dan één bevoegd beoordeelaar wordt de opmerking gemaakt, dat het onderwijs in de geschiedenis aan de lagere scholen in zooverre te wenschen overlaat, dat de behandeling der eerste tijdperken op te breede schaal pleegt te geschieden, zoodat voor die der latere, meer gewigtige, gebeurtenissen weinig tijd overschiet. Mogt dit werkelijk over het algemeen het geval wezen, dan zou het overweging kunnen verdienen, hierop de aandacht der onderwijzers te vestigen. De inspecteurs gelieven derhalve ook dit punt in overleg te nemen en mij den uitslag te doen kennen."

Reeds sedert langen tijd was het bestaan van het aangewezen feit aan de inspecteurs niet onbekend, doch zij meenen de opmerking te mogen maken, dat de zaak, ook blijkens verschillende jaarverslagen, de aandacht van het schooltoezigt niet is ontgaan en men zich dan ook heeft beijverd om het onderwijs der geschiedenis zooveel mogelijk op meer doeltreffende wijze te doen inrigten.

3⁰. *Wedstrijden in het schrijven.*

Het derde punt van den beschrijvingsbrief luidde:

„In de provincien Noordbrabant en Groningen is het de gewoonte wedstrijden in het schrijven te houden, waarvan de uitkomsten worden geroemd. Welligt heeft iets dergelijks in andere provincien plaats; anders ware het gunstig werkende voorbeeld elders aan te bevelen. De inspecteurs gelieven elkander mede te deelen wat dienaangaande bij hen geschiedt, te overwegen wat in dit opzigt nog te doen zou zijn en mij van een en ander, zoo noodig vergezeld van eenig voorstel, berigt te geven."

De verschillende inspecteurs doen ter dezer zake uitvoerige mededeelingen, waaruit blijkt, dat in de meeste provincien dergelijke wedstrijden van tijd tot tijd plaats hebben, uitgaande 't zij van het schooltoezigt, 't zij van onderwijzersvereenigingen. Deze wedstrijden worden geopend zoo voor hulponderwijzers en kweekelingen, als hier

en daar ook voor leerlingen der scholen, terwijl in enkele provincien premien worden toegekend aan de hoofdonderwijzers, die de beste stellen schriften van hunne leerlingen in hunne bijeenkomsten medebrengen. Voorts blijkt uit die mededeelingen, dat de bedoelde wedstrijden, voor zoover de hulponderwijzers en kweekelingen betreft, zich niet tot *het schrijven* alleen bepalen, maar zich ook tot het teekenen van kaarten, het maken van eenige opstellen, het naauwkeurig lezen, het rekenen enz. uitstrekken. De algemeene meening der vergadering is, dat dergelijke wedstrijden, doelmatig geleid, voor hulponderwijzers en kweekelingen gunstige resultaten kunnen opleveren, en aanbeveling schijnen te verdienen; ze uit te schrijven voor schoolleerlingen acht de vergadering minder geraden. Eén lid verklaarde echter met het houden van wedstrijden in geen geval te zijn ingenomen, omdat zij welligt aanleiding kunnen geven tot eenzijdige beoefening van een bepaald vak, en mindere behartiging van de overige; terwijl een ander lid ze zelfs ook voor schoolleerlingen nuttig achtte. Overigens gaf de bespreking dezer zaak der vergadering geene aanleiding om ten dezen eenig voorstel aan de Regering te doen.

4°. *Herhaling en aanvulling van het lager onderwijs.*

De wet tot regeling van het lager onderwijs laat het aan de openbare of bijzondere zorg in de gemeenten over, hoe de regeling van dat onderwijs aan de scholen zijn zal, onder andere wat betreft de schooluren, den leeftijd van toelating en van vertrek. Zelfs waar geen tijdstip van vertrek voor de leerlingen verpligtend is, geeft de bepaling van een leeftijd, bij voorbeeld 12 of 14jarigen ouderdom, dikwijls aanleiding tot de opvatting, als of daarna de gelegenheid voor het ontvangen van lager onderwijs moet beschouwd worden verstreken te zijn. Ook wegens andere werkzaamheid, bij voorbeeld fabriek- of veldarbeid en dergelijke, maken de meesten dan toch geen gebruik meer van de school.

Een gevolg daarvan is, dat vele jonge lieden met zeer beperkte kennis en ontwikkeling, na een dikwijls verzuimd en ongeregeld genoten onderwijs, de school verlaten. Hier kan dus weinig vrucht van het onderwijs verwacht worden.

Bijzondere instellingen of vereenigingen, bij voorbeeld departementen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen enz., hebben wel hier en daar getracht daarin te gemoet te komen door het oprigten van Zondag- en herhalingscholen, maar het aantal van deze is gering gebleven. Bovendien kan eene Zondagschool doorgaans slechts één enkel of ander half uur in de week gehouden worden, en eene herhalingschool laat zich niet gemakkelijk vóór of na of tusschen de gewone schooluren opnemen of inschuiven. Bovendien is het ook van vele onderwijzers kwalijk te vergen dagelijks meer tijd aan het onderwijs te wijden dan zij reeds doen. En toch is herhaling en aanvulling van lager onderwijs voor vele jonge lieden van 12 of 14 jaren en daarboven, wezenlijk behoefte.

De voorsteller acht het derhalve niet ondienstig, dat door de ver-

gadering overwogen worde, of ook op eenige wijze in de behoefte aan *herhaling en aanvulling van lager onderwijs* beter kunne voorzien worden, dan tot dusverre in de meeste gemeenten plaats vindt. Hij vraagt of welligt het onderwijs aan de gewone avondschool, meer bijzonder des winters, mede aan de bereiking van dat doel dienstbaar kan gemaakt worden, vooral waar het schoollocaal in meer dan één vertrek afgedeeld is? Verder, indien dit reeds hier en daar geschiedt, of de resultaten gunstig zijn, en of het ook van belang is, dat de aandacht, inzonderheid van gemeentebesturen en schoolcommissien, meer algemeen daarop gevestigd worde? Eindelijk, of er ook nog andere middelen bestaan, waardoor van wege het schooltoezigt de herhaling en aanvulling van het lager onderwijs bij zulke jonge lieden aangemoedigd en bevorderd worden kan?

Uit de mededeelingen die naar aanleiding van deze vragen door de inspecteurs gedaan worden, bleek, dat in alle provincien, hier en daar, bepaaldelijk in de grootere gemeenten, avondscholen of ook zoogenoemde herhaling- en Zondagscholen bestaan, voornamelijk bestemd voor het onderhouden en uitbreiden van het vroeger geleerde; dat er bovendien ook in de meeste provincien ook in de gemeenten ten platten lande avondscholen worden gehouden, die te gelijk veelal ook voor het herhalingsonderwijs dienen; dat evenwel deze avondscholen, ook blijkens de statistieke opgaven dienaangaande in het jaarlijksch Regeringsverslag van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen opgenomen, over het algemeen zeer schaars worden bezocht, hetgeen in enkele provincien wel eenigermate schijnt te moeten worden toegeschreven aan de bezwaren, waarmede het bezoek dier scholen uit hoofde van slechte wegen, verre afstanden, enz. gepaard is, maar toch over het algemeen hoofdzakelijk aan gebrek aan genoegzame belangstelling. Na eene uitvoerige bespreking van de middelen, die zouden kunnen worden aangewend om het houden van die scholen te bevorderen, zijn de inspecteurs het eens, dat overal, waar de omstandigheden het toelaten, het vaststellen van een derden schooltijd, hoofdzakelijk ten behoeve van leerlingen, die vroeger onderwijs hebben genoten, allezins aanbeveling verdient, waarbij het aanleggen van schoolbibliotheken als een krachtig middel kan strekken om het doel der avondscholen in de hand te werken. De vergadering meent derhalve aan den Minister in overweging te moeten geven, om de aandacht der gemeentebesturen op deze belangrijke zaak te vestigen en hen daarbij, voor zoover dit in hunne gemeente nog niet mogt zijn geschied, zoowel tot het oprigten van avondscholen, zonder bepaling echter van maximum van leeftijd der leerlingen, als ook tot het aanleggen van schoolbibliotheken uit te noodigen.

De minister heeft daarop eene circulaire in den verlangden zin aan de Gedeputeerde Staten in de onderscheidene provincien ter mededeeling van de gemeentebesturen gerigt.

5°. *Het plaatsen der lichtramen in de schoollocalen.*

Een der inspecteurs deelt aan de vergadering zijne opmerkingen mede omtrent de ondoelmatige inrigting van sommige scholen in zijne provincie, voor wat betreft het plaatsen van de lichtramen. Terwijl er scholen gevonden worden, waarin het licht alleen van achteren op den rug der scholieren valt, zijn er weer andere, waar dit alleen van voren regt in het aangezigt komt. De vergadering is van oordeel, dat in elk geval het vóór de oogen der leerlingen invallende licht, zoo voor de gezondheid als voor de werkzaamheden, ten hoogste nadeelig is, en dat wanneer het licht van achteren invalt, het daarenboven nog, zoo mogelijk, door één of meer ramen van ter zijde en wel bij voorkeur aan *de linkerzijde* der leerlingen, in de school behoort te worden aangebragt. Het besprokene leidt er toe, om den Minister te verzoeken, wel te willen bewerken, dat Gedeputeerde Staten er bij de gemeentebesturen nogmaals op aandringen om niet alleen in geval van subsidiering, maar in het algemeen, de plannen van het bouwen of verbouwen van scholen aan de beoordeeling van den betrokken schoolopziener en inspecteur te onderwerpen, zoo als tot dusverre wel in sommige doch niet in al de provincien schijnt te geschieden.

De Minister heeft hierop eene uitnoodiging in dien geest aan Gedeputeerde Staten gedaan.

6°. *Onderzoek van de uitkomsten van kosteloos onderwijs.*

De door de inspecteurs overgelegde statistieke opgaven betreffende het kosteloos onderwijs zijn in handen eener commissie uit de vergadering gesteld, die daaromtrent het volgende rapport heeft uitgebragt.

„De Commissie, door u benoemd, om de statistieke berigten der onderscheidene inspecteurs omtrent den invloed van het kosteloos onderwijs op het schoolverzuim na te gaan, heeft de eer, daaromtrent het volgende verslag uit te brengen.

„Van verreweg de meeste provincien waren deze statistieke berigten ingekomen en ook van die provincien, waar men de statistiek niet volledig over alle schooldistricten zag uitgebreid, waren toch zoodanige bescheiden ingeleverd of aan de commissie bekend gemaakt, die met eenigen grond over gezegden invloed van het kosteloos onderwijs konden doen oordeelen.

„Eene juiste beantwoording van de vraag, hoe het onderwijs, als het kosteloos aan alle kinderen op de openbare lagere scholen wordt gegeven, op het schoolverzuim werkt, is zeer moeijelijk. Al kon men ook volkomen op de gegeven cijfers vertrouwen, wat soms te betwijfelen valt, dan moet men toch nog bij de vergelijking dier cijfers met groote voorzigtigheid te rade gaan, omdat in de laatste jaren, gelijk bekend is, een ander stelsel van telling der schoolgaande kinderen is aangenomen; want telde men vroeger voor de statistiek alleen

in Januarij en Julij, sedert 1862 geschiedt zulks elk vierdejaars, en wel van de tot de school behoorende kinderen, vroeger van de werkelijk schoolgaande. Komt dus juist dit jaar bij de vergelijking in aanmerking, dan gaat die vergelijking niet op. Daarenboven heeft men op verschillende andere omstandigheden te letten.

„Uit dien hoofde had de voorsteller van dit punt aan zijne medeleden in overweging gegeven, dat in elke provincie onderzocht mogt worden naar de gemeenten, waar algemeen kosteloos onderwijs gegeven wordt op de gewone lagere scholen, en buiten aanmerking van de zoogenaamde armenscholen; naar het jaar, waarin dat kosteloos onderwijs in elke dier gemeenten begonnen is; naar de bevolking in die gemeenten, van het jaar te voren en het jaar van den aanvang; naar het gemiddelde getal schoolgaande kinderen, van het jaar te voren en het jaar van den aanvang; naar den leeftijd, waarop de kinderen ter school worden toegelaten; naar het aantal leerlingen op elke 100 zielen, in het vorige jaar en in dat van den aanvang; naar andere bijzondere oorzaken van vermeerderd of verminderd schoolgaan; naar de vraag, of daar ter plaatse ook bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs bestaan, en zoo ja, sedert wanneer; naar den invloed van kosteloos onderwijs, duidelijk merkbaar op totaal of tijdelijk verzuim, of op beide; naar de vraag, of in die gemeenten later ook weer schoolgeld is geheven, en zoo ja, naar den invloed daarvan; terwijl men in eene laatste kolom van aanmerkingen kon plaatsen wat men overigens ter inlichting dienstig mogt rekenen.

„Met behulp van de schoolopzieners zijn er door de inspecteurs vele wetenswaardige bijzonderheden bijeengebragt. De commissie legt die opgaven hier ter tafel, terwijl zij voorstelt, om ze vervolgens aan Zijne Excellentie den Minister mede te deelen. Die statistieken zijn zoo breedvoerig, dat de vergadering wel niet van hare commissie verlangen zal, ze voor te lezen, en een extract kan men van zulke statistieken bezwaarlijk maken. Ze zouden ook niet volledig zijn, omdat er enkele ontbreken. De commissie meent zich echter niet te kunnen ontslaan van de mededeeling, hoe de totaal-indruk dier bescheiden op haar geweest is; integendeel, zij geeft die mededeeling gaarne, omdat zij zulks voor deze vergadering van groot belang acht, en mede van groot belang voor het algemeen, indien de notulen van deze vergadering ter algemeene kennis mogten worden gebragt, gelijk in de laatste jaren is geschied. Zij kan onmogelijk voor alles de bewijzen opsommen, zonder in statistieke bijzonderheden te treden; maar zij blijft bereid haar oordeel te staven met de stukken, die ter tafel liggen.

„Uit die statistieke berigten blijkt niet, dat het invoeren van kosteloos onderwijs ergens een nadeeligen invloed op het schoolgaan heeft gehad; hier en daar is evenmin een gunstige invloed merkbaar geweest. Op onderscheidene plaatsen, waar vroeger de schoolpligtigheid regel was, heeft men dien minder merkbaren invloed daaraan toegeschreven, maar heeft men toch tevens een veel aanzienlijker opkomst in de avondscholen, nu kosteloos, mogen opmerken. Velerwege heeft dit invoeren van kosteloos onderwijs zeer gunstig gewerkt

op het getal schoolgaande kinderen, maar bleef er evenveel tijdelijk verzuim of werd dit zelfs eenigzins vermeerderd. Evenwel vond deze vermeerdering meest altijd plaats, waar ook het geheel getal schoolgaanden vermeerderd was.

„Opmerkelijk is het vooral, dat het tijdelijk verzuim, volgens de berigten uit meest alle provincien, van aard veranderde. De reden daarvan, bij de opmerkingen medegedeeld, en wel bij de opmerkingen uit al de provincien die er van gewagen, is ook niet onduidelijk. Bij schoolgeldheffing over een kwartaal, zoo luiden al de berigten uit die provincien, verzuimden velen het geheele kwartaal, als zij er toch reeds een groot gedeelte van verzuimd hadden, liever dan voor dat geheele kwartaal te betalen. Hetzelfde had plaats bij schoolgeldheffing over eene maand of over eene week. Dan verzuimde men liever ook de tweede helft van de maand of van de week, dan te betalen voor het geheel, waarvan men slechts min of meer de helft genoten had. De reden tot zulk een aanmerkelijk verzuim bestond bij kosteloos onderwijs niet meer, maar het kortstondiger tijdelijk verzuim, het verzuim van enkele lessen of dagen bleef aanhouden, vooral in tijden van veldarbeid. Hoe zeer ook nog dit korter verzuim betreurende, acht toch uwe commissie deze verandering in den aard van het verzuim, door het kosteloos onderwijs veroorzaakt, gelijk van vele zijden door de stukken bevestigd wordt, een gelukkig verschijnsel.

„Uit enkele districten is ook bij wijze van vergelijking met andere naburige gemeenten, van dezelfde bevolking en ook overigens in min of meer gelijke omstandigheden verkeerende, die invloed aangeduid en vond men op scholen van kosteloos onderwijs een aanmerkelijk grooter getal kinderen dan daar, waar schoolgeld geheven wordt. De commissie wil echter op deze bijzonderheid, als regel, niet te sterk drukken. Want al zijn de uiterlijke omstandigheden, die men ziet, ook volkomen gelijk, er kan altijd nog iets liggen, bijv. in de manier van onderwijzen, in de belangstelling der ingezetenen of in iets anders, wat men niet ziet, dat tot groote voorzigtigheid in het beoordeelen aanraadt; zonder dat de commissie deze opmerking toepasselijk wil maken op de naburige scholen, die in de berigten vergeleken zijn.

„Uwe commissie heeft ook nagegaan, of het later weer invoeren van schoolgeldheffing in gemeenten, waar vroeger het onderwijs kosteloos was gegeven, van invloed op het schoolverzuim geweest is. Van geene gemeente blijkt, dat door dit wederom invoeren het verzuim verminderd is. Op sommige plaatsen heeft die invoering geen merkbare invloed gehad; op sommige andere plaatsen werkte zij eenigzins nadeelig; op enkele plaatsen bijzonder nadeelig, vooral waar het bedrag van het schoolgeld betrekkelijk hoog werd gesteld. Als in het voorbijgaan meent uwe commissie te mogen opmerken, dat ook daar, waar geen kosteloos onderwijs gegeven wordt, een laag schoolgeld in den regel is aan te raden. Men zag bij wederinvoering ook weer minder kort tijdelijk verzuim; hier en daar meer langdurig tijdelijk. Ook op het totaal der schoolgaande kinderen werkte die wederinvoering nadeelig. Zoo is uit eene provincie mede

het voorbeeld aangehaald van eene bijzondere school der Christelijk-afgescheidene gemeente, waar het schoolgaan vroeger zeer was bevorderd, door de vrijstelling van schoolgeld, maar waar dat cijfer van schoolgaande kinderen weer aanmerkelijk was verminderd, toen de heffing van schoolgeld weer was ingevoerd. In eene andere gemeente klom het getal kinderen op de openbare scholen, na vrijstelling van schoolgeld, van 160 tot 419 en het daalde na de wederinvoering van schoolgeld tot het vorig cijfer. Ofschoon uwe commissie meer voorbeelden van dezen aard zou kunnen bijbrengen, is dit laatste evenwel het sterkste, wat zij gevonden heeft in de medegedeelde berigten.

„De commissie moet dus, inzonderheid wanneer zij let op de vermeerdering van schoolgaanden in het algemeen, en op de verandering van aard in het tijdelijk verzuim in vele provincien, betuigen te hebben bevonden, dat de invloed van het kosteloos onderwijs op het schoolgaan allezins gunstig is te noemen. De voorsteller, die dit punt in 1865 ter tafel bragt, zich van andere splinterige vraagstukken willende onthouden, is niet verder gegaan dan tot de behandeling van dezen invloed op het schoolgaan, ten einde zooveel mogelijk, niet naar aprioristische beschouwingen, maar volgens de ervaring, dat is volgens statistieke feiten, te kunnen besluiten, of er grond is om te blijven bij het gunstig gevoelen, dat de vergadering in 1860 te dezen opzigte omtrent het kosteloos onderwijs heeft te kennen gegeven. Uwe commissie is van oordeel, dat deze grond voor dat gunstig gevoelen nog volkomen aanwezig is."

7°. *De uitslag der examens voor de acte van hoofdonderwijzer.*

Een der inspecteurs had aan de vergadering de volgende vraag voorgelegd:

„Bij de laatst gehouden examens is de uitslag daarvan voor de acte van hoofdonderwijzer in de meeste provincien weder zeer ongunstig geweest, vooral in verhouding tot het examen voor de acte van hulponderwijzer. Zijn er ook opmerkingen van algemeenen aard te maken om dit verschijnsel te verklaren?"

Al de aanwezige inspecteurs doen daarop uitvoerige mededeelingen omtrent hunne laatst verkregen ervaring ten dezen, welke daarin overeenstemmen, dat de meeste candidaten zich nog steeds te weinig voorbereid aan het examen voor de acte van hoofdonderwijzer onderwerpen, en ofschoon sommigen wel doen blijken, dat zij veel in het geheugen hebben opgenomen, echter heldere en grondige kennis van het geleerde doorgaans bij hen wordt gemist; en dat het hun dan ook over het algemeen minder aan lust en ijver, dan wel aan leiding en voorlichting bij hunne studien schijnt te ontbreken. Verder was men algemeen van oordeel, dat de onvoldoende kennis, die vele adspiranten bij hun examen als hoofdonderwijzer aan den dag leggen, ook daaraan moet worden toegeschreven, dat zij te veel tijd aan bijvakken en vooral aan het beoefenen van vreemde talen besteden. Ook werd nog opgemerkt, dat in enkele groote gemeenten de hulponder-

wijzers weinig tijd voor eigen studie kunnen afzonderen, uit hoofde zij, ten gevolge hunner geringe bezoldiging, in de noodzakelijkheid gebragt worden om ook door het geven van *privaatlessen* in hun onderhoud te voorzien.

Als een der oorzaken van den ongunstigen uitslag der onderwerpelijke examens en van het groote aantal afgewezenen werd ook nog genoemd de omstandigheid, dat de adspiranten, die niet zijn geslaagd, zich meestal veel te spoedig op *nieuw* en herhaaldelijk voor het examen aanmelden.

Overigens bleek uit de gedane mededeelingen, dat ook bij de laatst gehoudene examens velen der adspiranten, o. a. bij het *lezen*, nog geene duidelijke verklaring van het gelezene wisten te geven, en weinig of geen *vaardigheid* bezaten om zich *mondeling* en *schriftelijk* met juist- en naauwkeurigheid uit te drukken, en dat vooral de kennis der *Nederlandsche* taal bij de meesten zeer veel te wenschen overliet; welk een en ander dan ook als een voorname reden tot afwijzing van een groot aantal hunner heeft gegolden.

De slotsom der hierover gehouden overwegingen was deze, dat de vergadering dubbel meende te moeten waarderen het door de Regering geopend uitzigt op het vermeerderen der gelegenheid voor de opleiding der hulp- tot hoofdonderwijzers.

8°. *Het hulppersoneel aan eene openbare school vereischt.*

Door een der inspecteurs werd de mededeeling gedaan, dat bij sommige gemeentebesturen nog altijd twijfel schijnt te bestaan omtrent het regt verstand van art. 18 der wet voor zooveel betreft het aan eene openbare school vereischte hulppersoneel, en dat naar aanleiding van een te dien aanzien in zijne provincie gerezen verschil door den Minister van Binnenlandsche Zaken te kennen gegeven is, dat zijns inziens art. 18 duidelijk zegt, dat telkens, wanneer het getal leerlingen meer dan honderd bedraagt, de hoofdonderwijzer door een hulponderwijzer moet worden bijgestaan; en dat de opvatting, als zou de eisch van een hulponderwijzer voor elke honderd leerlingen eerst beginnen te gelden, *nadat* er meer dan honderd vijftig leerlingen ter school zijn, door den tekst en de geschiedenis van het artikel weersproken wordt.

9°. *De bewijsstukken volgens art.* 21 *en* 37 *der wet.*

Een der inspecteurs maakt de vergadering bekend met eene door hem opgedane ondervinding, waaruit de noodzakelijkheid blijkt, dat de inspecteurs en schoolopzieners bij hunne schoolbezoeken onder anderen ook nagaan, of de onderwijzers wel in het bezit zijn van de bewijsstukken gevorderd bij de artt. 21 en 37 der wet.

Als gevolg hiervan is besloten dat de inspecteurs hierop bij gelegenheid de aandacht der schoolopzieners zouden vestigen.

10°. *Kennisgeving door de ambtenaren van de regterlijke magt aan den inspecteur, wanneer een onderwijzer bij de justitie aangeklaagd is.*

Bij het onderzoek van de Gedeputeerde Staten in Zuidholland naar het onzedelijk gedrag van een onderwijzer bleek dat deze reeds jaren te voren tot eene correctionele gevangenis wegens moedwillige verwonding van een persoon op een bal van publieke vrouwen veroordeeld geweest en meermalen wegens wangedrag van gelijksoortigen aard door de politie in bewaring genomen was.

Aan dien persoon is de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs door gemeld collegie ontnomen.

De vergadering gaf naar aanleiding van het bovenstaande den Minister in overweging om zijn ambtgenoot van Justitie te verzoeken de ambtenaren van de regterlijke magt uit te noodigen, telkens als een onderwijzer bij de justitie aangeklaagd is, daarvan kennis te geven aan den provincialen inspecteur.

Deze uitnoodiging is door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan dien van Justitie gedaan.

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

. . . .
. . . .
. . . .

BEWAARSCHOLEN.

De volgende tabel vermeldt het getal der openbare en bijzondere bewaar- of kleine kinderscholen, van het daaraan verbonden personeel en van de leerlingen aan het einde van 1866, waaraan evenwel de opgaven voor Amsterdam ontbreken.

PROVINCIEN.	OPENBARE BEWAAR- OF KLEINE-KINDERSCHOLEN. Getal der scholen.	Onderwijzend personeel. Onderwijzers.	Onderwijzend personeel. Onderwijzeressen.	Onderwijzend personeel. Helpsters.	Leerlingen. Jongens.	Leerlingen. Meisjes.	Leerlingen. Totaal.	BIJZONDERE BEWAAR- OF KLEINE-KINDERSCHOLEN. Getal der scholen.	Onderwijzend personeel. Onderwijzers.	Onderwijzend personeel. Onderwijzeressen.	Onderwijzend personeel. Helpsters.	Leerlingen. Jongens.	Leerlingen. Meisjes.	Leerlingen. Totaal.
Noordbrab.	"	"	"	"	"	"	"	118	4	141	64	2903	4418	73[illegible]
Gelderland	3	"	5	12	281	284	565	84	1	88	98	3201	3838	70[illegible]
Zuidholl. .	30	"	51	96	2893	2792	5685	119	1	145	226	5311	5636	109[illegible]
Noordholl..	4	"	6	11	253	233	486	42	"	50	54	1816	2093	39[illegible]
Zeeland . .	4	"	5	13	302	242	544	42	"	44	39	770	1257	20[illegible]
Utrecht . .	3	"	7	8	298	265	563	40	"	56	48	1788	1944	37[illegible]
Friesland .	13	1	11	23	679	693	1372	34	"	34	36	1065	1226	22[illegible]
Overijssel .	10	1	10	16	509	526	1035	21	"	32	22	916	1044	19[illegible]
Groningen.	4	3	3	15	443	439	882	9	3	9	23	332	408	7[illegible]
Drenthe. .	"	"	"	"	"	"	"	6	"	6	6	97	120	2[illegible]
Limburg. .	"	"	"	"	"	"	"	32	2	31	23	1177	1174	23[illegible]
Totaal .	71	5	98	194	5658	5474	11132	547	11	636	639	19376	23158	42[illegible]

Het volgend overzigt wijst de gemeenten aan waar in 1866 bewaar- of kleine-kinderscholen gevestigd waren. De gemeenten met cursive letters gedrukt telden openbare bewaar- of kleine-kinderscholen; in de meeste dezer gemeenten waren echter tevens bijzondere bewaar- of kleine-kinderscholen gevestigd.

Noordbrabant, 45 gemeenten: Bergen op Zoom, Berlicum, Best, Boxmeer, Boxtel, Breda, Budel, Cuyk, Drunen, Eindhoven, Engelen, Etten en Leur, Geertruidenberg, Geffen, Geldrop, Gilze en Strijen, Ginneken, Grave, Halsteren, Helmond, 's Hertogenbosch, Heusden, Loon op Zand, Made, Megen, Nieuwkuik, Oirschot, Oosterhout, Oss, Oudenbosch, Oud-Heusden, Prinsenhage, Ravestein, Roosendaal, Rijsbergen, Standdaarbuiten, Steenbergen, Tilburg, Veghel, Vlijmen, Waalwijk, Woensel, Wouw, Zevenbergen en Zundert.

Gelderland, 40 gemeenten: Aalten, Apeldoorn, *Arnhem*, Barneveld, Bemmel, Bergh, Brummen, Culemborg, Doesburg, Doetinchem (stad), Driel, Druten, Duiven, Ede, Eibergen, Elst, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattem, Huissen, Lichtenvoorde, Lochem, Millingen, Nijkerk, Nijmegen, Renkum, Rheden, Scherpenzeel, Tiel, Ubbergen, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Wisch, Wychen, *Zaltbommel*, Zevenaar en *Zutphen*.

Zuidholland, 46 gemeenten: Aarlanderveen, Abbenbroek, Alphen, Berkel, Boskoop, Brielle, *Delfshaven*, Delft, Dordrecht, *Gorinchem*, *Gouda*, *'s Gravendeel*, *'s Gravenhage*, *'s Gravesande*, Hardinxveld, Hilligersberg, Hillegom, *Katwijk*, *Kralingen*, *Leerdam*, *Leiden*, Loosduinen, Maassluis, Middelharnis, Monster, Noordwijk, Oegstgeest, Oudewater, Overschie, Papendrecht, Ridderkerk, *Rotterdam*, Rijswijk, Schiedam, *Schoonhoven*, Sommelsdijk, Vlaardingen, *Voorburg*, Voorschoten, Wassenaar, Wateringen, Woerden, IJsselmonde, *Zevenhuizen*, Zwammerdam en *Zwijndrecht.*

Noordholland, 23 gemeenten (behalve Amsterdam): Alkmaar, Bennebroek, Broek in Waterland, Edam, Egmond aan Zee, Enkhuizen, *Haarlem*, Heemstede, Helder, Hilversum, *Hoorn*, *Koog aan de Zaan*, Medemblik, Monnikendam, Nieuwe Niedorp, Nieuweramstel, *Purmerend*, Schagen, Sloten, Velzen, Weesp, Zaandam en Zandvoort.

Zeeland, 16 gemeenten: Aardenburg, Eede, *Goes*, Hulst, Kattendijke, *Middelburg*, Ouwerkerk, Schoondijke, Sluis, *Tholen*, Veere, Vlissingen, Westkapelle, Wissekerke, Zierikzee en Zonnemaire.

Utrecht, 21 gemeenten: Amerongen, *Baarn*, *de Bilt*, Breukelen Nyenrode, Breukelen St. Pieters, Driebergen, Jutphaas, Loenen, Maarssen, Maarsseveen, Maartensdijk, Montfoort, Renswoude, Rijsenburg, *Utrecht*, Veenendaal, Vreeland, Wijk bij Duurstede, IJsselstein, Zeist en Zuylen.

Friesland, 19 gemeenten: *het Bildt*, Bolsward, Dokkum, *Ferwerderadeel*, *Franeker*, Harlingen, *Idaarderadeel*, *Kollumerland en Nieuwkruisland*, *Leeuwarden*, Leeuwarderadeel, Lemsterland, Menaldumadeel, Opsterland, Schoterland, *Smallingerland*, *Sneek*, *Tietjerksteradeel*, *Westdongeradeel* en *Wonseradeel.*

Overijssel, 15 gemeenten: *Almelo* (stad), Blokzijl, *Delden* (stad), *Deventer*, *Enschede*, *Genemuiden*, Goor, *Kampen*, *Oldemarkt*, Oldenzaal, Ootmarssum, Raalte, Vollenhove (stad), *Zwartsluis* en Zwolle.

Groningen, 4 gemeenten: *Groningen*, Hoogezand, *Oude Pekela* en *Winsum.*

Drenthe, 3 gemeenten: Assen, Hoogeveen en Meppel.

Limburg, 16 gemeenten: Echt, Gennep, Gronsveld, Heel en Panheel, Heer, Heerlen, Horst, Maastricht, Mook en Middelaar, Nederweert, Roermond, Sittard, Vaals, Venlo, Venray en Weert.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

FOCK.

Tijdelijke waarneming van het twaalfde schooldistrict van Noordholland.

Bij beschikking van den 27 Augustus 1868, n°. 218, 5de afd., heeft Z. E. de Minister van Binnenlandsche Zaken de tijdelijke waarneming van het twaalfde schooldistrict der provincie *Noordholland*, opengevallen ten gevolge het overlijden van den Heer R. OLDEMAN, met ingang van 1°. September daaraanvolgende, opgedragen aan den Schoolopziener in het zesde district, den Heer M. LUIJMES, te *Alkmaar*.

Herbenoeming van de Heeren Mr. L. J. VAN RIEMSDIJK *en* Mr. J. KALFF *tot Schoolopzieners respectievelijk in het zesde en achtste schooldistrict van* Overijssel.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 22 Augustus 1868, n°. 47, met ingang van 1°. September daaraanvolgende, de Heeren Mr. L. J. VAN RIEMSDIJK en Mr. J. KALFF op nieuw benoemd tot Schoolopzieners respectievelijk in het zesde en achtste schooldistrict der provincie *Overijssel*.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 697.)

Bij Kon. besluit van den 7 September 1868, n°. 14, is pensioen verleend:

aan T. KANTELBERG, gewezen hoofdonderwijzer te *Olland*, gemeente *St. Oedenrode*, ten bedrage van *f* 215;
aan J. BROUWER, gewezen hoofdonderwijzer te *de Cocksdorp*, op *Texel*, met intrekking van het pensioen van *f* 285, hem verleend bij Kon. besluit van 6 Junij 1868, n°. 37, een pensioen van *f* 305;
aan G. J. LIT, gewezen hoofdonderwijzer te *Veenendaal*, *f* 678;
aan E. MOLEMA, gewezen hoofdonderwijzer te *Finsterwold*, *f* 400;
aan JANNES ALBERT JANS, zich noemende en schrijvende JANNES ALBERTS VERWER, gewezen hoofdonderwijzer te *Vlagtwedde*, *f* 300.

Besluit van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 27 *Augustus* 1868, n°. 215, 5*de afd.*, *houdende verdeeling der som, voor schoolonderwijzers-gezelschappen over het jaar* 1868 *toegestaan.*

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gelet op het geldelijk bedrag, waarover, voor het loopende jaar, kan worden beschikt ten behoeve der schoolonderwijzers-gezelschappen;

Gelet op het Koninklijk besluit van den 7 Augustus 1836, n°. 26;

Heeft goedgevonden:

1o. ten behoeve dier gezelschappen in de onderscheidene provincien over dit jaar toe te kennen het bedrag, achter iedere provincie uitgedrukt, als voor die in

Noordbrabant	*f* 715
Gelderland	590
Zuidholland	495
Noordholland	660
Zeeland	330
Utrecht	275
Friesland	495
Overijssel	440
Groningen	385
Drenthe	275
Limburg	440
	f 5100

2o. te bepalen, dat de vereischte ordonnancien voor de sommen, toegelegd aan de onderwijzers-gezelschappen van elk gewest zullen worden opgemaakt ten name van de Provinciale Inspecteurs van het lager onderwijs.

3°. En zal een extract der tegenwoordige resolutie worden gezonden aan elk der Inspecteurs voornoemd, terwijl gelijke extracten zullen toegezonden worden aan Gedeputeerde Staten der provincie.

's Gravenhage, den 27 Augustus 1868.

Namens den Minister,

De Secretaris-Generaal,

J. Schröder.

RIJKS-KWEEKSCHOLEN.

Bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 31 Augustus 1868, n°. 251, 5de afd., is de toelage van 250 's jaars, bij beschikking van den 10 Julij te voren, n°. 185, toegekend aan P. GILSING, kweekeling aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te *'s Hertogenbosch*, ingetrokken, en is die toelage verleend aan W. WOLTERS, kweekeling bij genoemde kweekschool.

Bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 5 September 1868, n°. 186, 5de afd., is ter vervanging van J. H. OP DE COUL, benoemd tot tijdelijk leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te *Helmond*, tot hulponderwijzer bij de leerschool, verbonden aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te *'s Hertogenbosch*, benoemd M. J. KOENEN, hulponderwijzer aan de Openbare school te *Veghel.*

NORMAALLESSEN.

Ten gevolge van het met gunstig gevolg afleggen van het examen als hulponderwijzer door J. A. BECKERS en M. VAN TOL, zijn twee beurzen, elk van *f* 250, bij de normaallessen te *Hoorn* vacant gekomen.

Overeenkomstig den uitslag van het gehouden vergelijkend examen, waaraan door vijf jongelieden is deelgenomen, zijn die beurzen, bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 27 Augustus j. l., n°. 216, 5de afd., met ingang van den 1 September daaraanvolgende toegewezen aan J. EVERS van *Delft*, en P. LANDSMAN van *Purmerende.*

---

de laatstvoorgaande bijeenkomst gaf de Commissie tot het zamenstellen van een leesboek in den geest van dat van WALKERNAGEL, bij monde van haar voorzitter, het lid W. H. VAN DEVENTER, hoofdonderwijzer te *Wateringen*, verslag van het door haar verrigte; zij uitte de vrees, dat zij weinig van de laatste jaren zou kunnen opnemen, wegens de ongenegenheid van vele uitgevers om iets van hun eigendom òf onvergolden, òf tegen een geringe vergoeding af te staan. De gedachtewisseling over een leesboekje tot oefening in het lezen van eigen namen, vooral van vreemden oorsprong, werd daarop aangevangen om haar, naar een voorstel van het lid M. KOOPMAN, hoofdonderwijzer te *Nootdorp*, op de volgende bijeenkomst voort te zetten. Het vaste punt der agenda: „mededeelingen der leden uit hun ervaring op het gebied van het lager onderwijs" gaf aanleiding tot het bespreken van de bij L. F. J. HASSELS te *Amsterdam* uitgegeven *Handleiding bij het onderwijs in de algemeene gronden der zinscheiding*; de in het voorberigt van dit boekje gegeven wenk, dat de inhoud er van voornamelijk moet strekken tot vooroefening van het hoofdvak van het volksonderwijs, het streng logisch lezen, werd daarbij niet vergeten. De toestand en waardering van het onderwijs in 1867 kwam vervolgens in overweging, deels naar aanleiding van het verslag, bedoeld in art. 65 van de wet op het lager onderwijs van 1857, deels naar het door de afdeelingen daaromtrent medegedeelde.

Mogt de toestand, onderwijskrachten en omstandigheden in aanmerking genomen, bevredigend heeten, de waardering getuigde van geen beter uitkomst dan in vorige jaren; het bleek, dat van de 720 leerlingen, die in 1867 de volksscholen voor goed verlieten, slechts 326 konden gezegd worden den leertijd *wel* volbragt te hebben en 125, zonder noemenswaardige vrucht, aan de opvoeding door het lager onderwijs

onttrokken werden. Volgens de uitspraak der Commissie tot beoordeeling der bij den wedstrijd van 1868 ingeleverde proeven werd toegekend, voor *de behandeling der aardglobe*, de meest eervolle vermelding aan J. VAN DER ELSEN, een eervolle vermelding aan H. A. N. SAR, beiden hulponderwijzers te *Delft;* voor *de zinsontleding*, in den geest van Dr. KERN, een eervolle vermelding aan S. C. VERHAAR, hulponderwijzer te *Stompwijk* aan den *Leidschendam;* voor *de vormleer*, in den geest van den daarvoor bij J. WALTMAN te *Delft* uitgegeven *Kern*, een eervolle vermelding aan J. VAN DER ELSEN en A. VAN DER BURCH, hulponderwijzers te *Delft.*

Het lid W. J. VAN DER BOOR, hulponderwijzer te *Delft*, hield, na den afloop der werkzaamheden, een letterkundige voordragt.

De vergadering werd bestuurd door den Districts-Schoolopziener en bijgewoond door 51 leden.

Vijf en twintigjarig Schoolopzienerschap van den Heer Dr. W. GLEUNS JR., *in het zesde schooldistrict van* Groningen.

Den 11 Julij l. l. had te *Winschoten* de gewone jaarlijksche districts-vergadering plaats van het zesde district, die om eene bijzonderheid, die er plaats vond, hier eenige vermelding verdient.

De Schoolopziener Dr. W. GLEUNS JR. opende als naar gewoonte die vergadering met eene toespraak, waarbij hij kortelijk de geschiedenis naging van het district over het afgeloopene jaar. Hij herinnerde daarbij aan de treffende verliezen door den dood van de onderwijzers H. OLINGA te *Borgsweer* en A. H. DIKBOOM te *Oostwold*, veroorzaakt, en

schetste in korte trekken de overledenen in hun leven en hunne verdiensten. Hierna rigtte hij het woord tot de oudonderwijzers H. DOEDENS te *Oude Schans* en E. MOLEMA te *Finsterwold*, die in den loop des jaars eervol waren ontslagen en die hij eene zoete rust toewenschte bij de herinnering van een nuttig besteed leven, terwijl hij daarna met eenige hartelijke woorden de nieuw benoemde onderwijzers COMMINGA JELTES te *Oude Schans*, ZUUR te *Borgsweer* en HOFSTEE te *Finsterwold* als leden van het district begroette.

Na de mededeeling van nog eenige bijzonderheden aangaande de schoolbelangen van het district deelde de Schoolopziener nu den uitslag mede van een wedstrijd in het practisch rekenen en reikte aan den overwinnaar, den provisionelen waarnemer der vacante school te *Oostwold*, F. MEIJER, het uitgeloofde boekgeschenk uit.

Na afloop hiervan rigtte de Schoolopziener het woord tot de onderwijzers van zijn district, die hij als zoo vele vrienden beschouwde, en dankte hen voor de deelneming, die zij betoond hadden bij het herdenken van zijn vijf en twintigjarig schoolopzienerschap, dat hij den 3 April l. l. had mogen vieren. Was hij verhinderd geworden om eene kort na dien tijd gehoudene districts-vergadering bij te wonen, zoo rekende hij het nu niet ongepast om bij deze meer feestelijke jaarlijksche vergadering eenige bijzonderheden uit zijn ambtsleven mede te deelen.

Het is voorzeker niet te verwonderen dat de ervaring van een vierde eeuw rijke stof aanbood. De spreker deelde verschillende bijzonderheden mede, die aanleiding gaven tot belangrijke opmerkingen en nutte lessen. Zoo bleek uit die mededeelingen onder meer: het wankele van hetgeen velen meenen en wenschen — die het doel wil moet ook de middelen willen; — door spreken kan men soms spoediger tot een goed einde komen dan door schrijven; — vertrouwen wekt

vertrouwen; — het is verkeerd om gehoor te geven aan valsche geruchten of verkeerde inblazingen; — in zaken van ondergeschikt belang mag men zich schikken; maar in zaken van gewigt zich door niets ter wereld van den regten weg laten brengen, een der beste middelen om voldoening van zijn werk en vrede met zijn geweten te hebben is om onpartijdig de belangen van allen te behartigen en geene zaken van algemeen belang aan bijzondere op te offeren.

Naar aanleiding van het medegedeelde werden nog sommige belangrijke punten, zoo als de uitbreiding van het onderwijs, de regeling van de avondschool, de vergelijkende examens, de godsdienstige rigting der avondschool enz. later ter sprake gebragt.

Vooraf echter had de Schoolopziener aan ieder der onderwijzers van zijn district een exemplaar uitgereikt van eene verzameling van al de rekenkundige opgaven, die hij gedurende zijn vijf en twintigjarig schoolopzienerschap, bij de vele vergelijkende examens, die hij in zijn district had gehouden of waarbij hij in andere districten zijne ambtgenooten had ter zijde gestaan, had opgegeven.

Na de mededeelingen van den Schoolopziener vatte de hoofdonderwijzer H. Bouman, te *Beerta*, het woord op en schetste in hartelijke woorden het goede door den man gewild en gewerkt, dien hij zoo lang kende en ook eens zijn leermeester mogt noemen en bragt vervolgens den Schoolopziener daarvoor den dank toe namens al de onderwijzers van zijn district. En had men vroeger reeds schriftelijk zulks gedaan, bij deze gelegenheid wenschte men ook een zigtbaar blijk te geven van aller achting en liefde. Een prachtige leuningstoel werd nu binnengedragen en den Schoolopziener aangeboden.

Innig getroffen, aanvaardde deze het hem aangeboden geschenk en bij den dank, dien hij den schenkers toebragt,

uitte hij den wensch, dat de Algoede hem mogt sterken om zoo lang zijn leven zou worden gerekt, te mogen werken ook ten nutte van ons vaderlandsch schoolwezen, terwijl hij hoopte dat, ter verpozing van zijn arbeid, deze stoel hem eene genoegelijke rust mogt aanbieden.

De vergadering werd opgeluisterd door het uitvoeren van eenige fraaije zangstukken onder bestuur van den hoofdonderwijzer H. Schuurmans, te *Winschoten.*

Na afloop der vergadering werd de Schoolopziener uitgenoodigd om aan een feestelijken maaltijd deel te nemen, die door een regt vriendschappelijke en opgewekte geest werd gekenmerkt. Te ras genaakte het oogenblik van scheiden. Deels rijdende, deels wandelende deed men den jubilaris uitgeleide tot het naburig station, waar nog een hartelijke handdruk werd gewisseld en van waar zeker allen onder aangename herinneringen huiswaarts keerden.

Hulde aan de nagedachtenis van den Heer B. Brugsma, *in leven Directeur der Rijks-kweekschool voor onderwijzers te* Groningen *en Schoolopziener in het vijfde schooldistrict der provincie* Groningen.

Groningen. In den namiddag van den 8 September j. l. overleed in den ouderdom van bijna 71 jaar de Heer B. Brugsma, Directeur der Rijks-kweekschool voor onderwijzers alhier en Schoolopziener in het vijfde schooldistrict der provincie *Groningen.* Eene korte, maar hevige ziekte maakte een einde aan zijn voor velen zoo dierbaar leven.

Gedurende een tijdvak van 54 jaren was Brugsma ijverig en hoogst gelukkig werkzaam in de zaak van opvoeding en onderwijs. Als 17jarig jongeling begon hij zijnen werkkring als hoofdonderwijzer in het kleine *Ezuvelgunne*, nabij

deze stad, doch werd weldra hier aan het hoofd eener Bijzondere school geplaatst, die steeds een welverdienden roem had, terwijl hij van 1815—1861 mede als hoofdonderwijzer der kweekschool voor onderwijzers, in 1797 (BRUGSMA's geboortejaar) opgerigt door het departement *Groningen* der *Maatschappij tot nut van 't Algemeen*, werkzaam was. Groot is het aantal kweekelingen, door BRUGSMA gevormd tot onderwijzer, in dat 46jarig tijdvak. Velen hunner werden een sieraad van den onderwijzersstand. In 1861 werd BRUGSMA door zijne benoeming tot Directeur van eene der Rijks-kweekscholen een ruimer veld voor zijne werkzaamheid gegeven. Nu kon hij zich onverdeeld wijden aan de vorming van volksonderwijzers, eene taak, die hem vereerde, en die hij vereerd heeft.

Als Schoolopziener werd hem in 1851 door de Hooge Regering een werkkring aangewezen, waarop BRUGSMA hoogen prijs stelde, en waarin hij als man van kennis en ervaring, als meester in de school, ook gewigtige diensten aan het onderwijs heeft bewezen. In die betrekking genoot hij ook van de onderwijzers het volste vertrouwen.

Wie in eenige betrekking staat tot ons vaderlandsch schoolwezen, weet, dat BRUGSMA ook door zijne opvoedkundige geschriften en schoolboeken van groot nut geweest is in ruimeren kring, zoodat zijn naam in onze schoolwereld en verre daar buiten een goeden klank heeft. Wie zal den invloed dier geschriften bepalen; wie het nut, dat hij stichtte als hoofdonderwijzer der departementale kweekschool, als Schoolopziener en Directeur der Rijks-kweekschool? Wij zullen het niet wagen, er hier ook slechts eene flaauwe schets van te geven.

BRUGSMA was wars van lof, maar stelde hoogen prijs op de goedkeuring, die hij op zijnen arbeid mogt ontvangen, en deze was hem telkens een spoorslag om des te ijveriger

te volharden in de vervulling zijner pligten en nuttig te zijn voor ons schoolwezen. Behalve dat de Hooge Regering hem tweemaal eene vereerende betrekking opdroeg, die hij trouw vervuld heeft, genoot hij ook tweemaal eene onderscheiding: in 1844 werd BRUGSMA benoemd tot Broeder der orde van den Nederlandschen Leeuw, in 1864 werd hem (zie *N. Bijdr.* 1865, blz. 133 v.v.) in naam der Hooge Regering door den Heer Inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie eene zware gouden medaille overhandigd.

Op Zaturdag, den 12 September, werd BRUGSMA's lijk ten grave geleid. Schier allen, tot wie hij in eenige betrekking gestaan had, volgden den lijkstoet of wachtten dezen bij het kerkhof op, om den waardigen man, die hun vriend, hun leermeester, hun leidsman, hun medearbeider in velerlei betrekking geweest was, de laatste droevige hulde te bewijzen. Talloos was de zamengevloeide menigte, indrukwekkend de plegtige teraardebestelling. Bij de open groeve was de Heer Inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie de tolk van allen, wier hart nogmaals behoefte gevoelde, om luide uit te spreken, wat BRUGSMA in alles geweest was. In welsprekende taal schetste hij naar waarheid, wie BRUGSMA was, wat hij werkte en hoe hij ook in zijn werk zal voortleven. De Schoolopziener van het eerste district bragt ook in hartelijke bewoordingen hulde aan den afgestorvene, voor wien, naar hij vertrouwde, een hooger werkkring geopend was. De Heer J. WIJN, hoofdonderwijzer te *Noordbroek*, was de tolk der dankbaarheid van de onderwijzers in het vijfde district, toen hij hulde bragt aan wijlen hun hoogvereerden Schoolopziener en vriend. Na hem trad de Heer T. HOFKAMP, de oudste der nog werkzame kweekelingen van BRUGSMA en thans de oudste onderwijzer aan de Rijks-kweekschool op, om tevens in naam zijner medeonderwijzers een woord van hulde en dank

uit te spreken bij het inmiddels gesloten graf van hunnen onvergetelijken Directeur en vriend. Daarop hielden de leerlingen der hoogste klasse van de Leerschool een gepast graflied aan, terwijl de plegtige stilte, zoowel onder het spreken als den zang, van aller instemming getuigde.

Eene zware taak vervulde de eenig overgebleven zoon des overledenen, de Heer B. F. BRUGSMA, Predikant te *Stiens*, toen hij ten slotte voor zich, zijne zusters, behuwdbroeders en verdere familie een zeer gepast woord van dank aan allen toebragt, niet slechts voor de hulde, hun vader thans bewezen, maar vooral ook voor de achting, de liefde en het vertrouwen, hem in zijn leven geschonken.

Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van onderwijzer voor de dienst in Nederlandsch Indië.

MINISTERIE VAN KOLONIEN.

Voor de dienst in *Nederlandsch Indië* zijn benoodigd:

1°. *twaalf* onderwijzers in het bezit eener acte van bekwaamheid als *hoofd*onderwijzer, en

2°. *zes* onderwijzers in het bezit eene acte van bekwaamheid als *hulp*onderwijzer.

Zij die genegen zijn zich, op den voet, onder genot der voordeelen, en onder de verpligtingen, omschreven in het Koninklijk besluit van 22 Februarij 1865, n°. 128 (opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van den 24 dier maand, n°. 47, en in het tijdschrift „*Nieuwe Bijdragen*, ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding," enz., over de maand Maart 1865), en in de hierachter volgende *Bepalingen ter regeling van de klassen en de bezoldigingen der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in Nederlandsch*

Indië, als onderwijzer der *tweede* of *derde* klasse aan 's lands dienst in *Nederlandsch Indië* te verbinden, kunnen zich tot en met den 20 October 1868, bij een op *zegel* geschreven rekest tot het Departement van Koloniën wenden, onder overlegging van:

a. een bewijs van zedelijk gedrag, afgegeven, nà dagteekening dezer bekendmaking, door Burgemeester en Wethouders der gemeente van inwoning van den verzoeker;

b. een certificaat van voldoening aan de wet op de Nationale Militie;

c. eene, door eenen bevoegden geneesheer afgegeven verklaring op *zegel*, houdende dat de verzoeker is van een gezond ligchaamsgestel en vrij van voor de dienst in *Nederlandsch Indië* hinderlijke gebreken; en

d. hunne geboorte- en onderwijzers-acten, alsmede eene verklaring, afgegeven, na dagteekening dezer bekendmaking, door den betrokken provincialen Inspecteur, of Districts-Schoolopziener, ten bewijze dat de verzoeker zich onderscheidt door geschiktheid voor het vak van onderwijs, mitsgaders door beschaafden omgang in het maatschappelijk leven.

De verzoekers behooren zich op nader aan hen op te geven tijd, te *'s Gravenhage* te onderwerpen aan een vergelijkend onderzoek ten overstaan eener door den Minister van Koloniën te benoemen commissie.

Bij gelijke bekwaamheid en geschiktheid wordt de voorkeur gegeven aan jeugdige en ongehuwde onderwijzers, terwijl bij de hoofdonderwijzers speciaal zal worden gelet op ervarenheid in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs, en in het bijzonder in de kennis der Fransche taal.

De voordeelen, verbonden aan de uitzending van hier als gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch Indië*, om te worden benoemd tot onderwijzer

der *tweede* of *derde* klasse daar te lande, bestaan in:

a. eene voorloopige bezoldiging van *f* 50 's maands, ingaande met den dag van inscheping voor de reis naar *Batavia*, waarop, vóór het vertrek uit *Nederland*, een voorschot van *vier* maanden wordt uitgekeerd;

b. eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van *f* 600; en

c. overtogt naar *Batavia*, voor rekening van den lande, als passagier der *eerste* klasse, op den gebruikelijken voet. Gehuwden genieten vrijen overtogt op denzelfden voet voor hunne echtgenooten en kinderen.

De onderwijzers in *Nederlandsch Indië* worden in alle opzigten beschouwd als *burgerlijke ambtenaren*, weshalve op hen van toepassing zijn de dáár te lande bestaande of nader vast te stellen reglementen op de burgerlijke pensioenen, en het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in *Nederlandsch Indië*, waardoor het uitzigt bestaat op pensioen voor henzelven, na volbragten diensttijd, en voor hunne weduwen en kinderen, in geval zij deze bij hun overlijden mogten nalaten, een en ander overeenkomstig de nu of later van kracht zijnde bepalingen.

's Gravenhage, den 16 September 1868.

De Minister van Marine,
tijdelijk belast met het beheer van het
Departement van Koloniën,

Voor den Minister,

De Secretaris-Generaal,

FEITH.

BEPALINGEN *ter regeling van de klassen en de bezoldigingen der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in Nederlandsch Indië.*

Art. 1. De onderwijzers der openbare lagere scholen in *Nederlandsch Indië* worden verdeeld in drie klassen.

Art. 2. Tot de *eerste* klasse behooren de onderwijzers, bezittende eene acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer, die uit hoofde hunner dienstjaren en geschiktheid geplaatst zijn aan het hoofd der belangrijkste scholen voor het openbaar lager onderwijs in *Nederlandsch Indië.*

Hun getal wordt bepaald op 12.

Zij genieten eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 300.

Art. 3. Tot de *tweede* klasse behooren de onderwijzers, bezittende eene acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer, welke aan het hoofd der overige scholen geplaatst of als eerste hulponderwijzers op de scholen, in art. 2 bedoeld, werkzaam zijn.

Zij genieten eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 200.

Art. 4. Tot de *derde* klasse behooren de overige onderwijzers, bezittende ten minste eene acte van bekwaamheid als hulponderwijzer.

Zij genieten eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 100.

Wanneer twee of meer hulponderwijzers op eene school werkzaam zijn, geniet de eerste, niet vallende in de termen van art. 3, eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 125.

Een hulponderwijzer, die bij ontstentenis van eenen hoofdonderwijzer aan het hoofd eener school wordt geplaatst, zonder van eene acte van toelating als hoofdonderwijzer te zijn voorzien, geniet eene bezoldiging van *f* 200 's maands, zoo lang hij aan het hoofd der school blijft.

Art. 5. De onderwijzers genieten vrije woning of eene

schadeloosstelling deswege, van *f* 100 'smaands te *Batavia*, *f* 80 'smaands te *Samarang* en *Soerabaija*, en *f* 60 'smaands op de overige standplaatsen.

Art. 6. De onderwijzers van de *eerste* en *tweede* klasse genieten vier traktements-verhoogingen, ieder van *f* 75 'smaands.

Deze traktements-verhoogingen worden telkens na ommekomst van een *vijftal* dienstjaren, alzoo na *vijf*, *tien*, *vijftien* en *twintig* jaren dienst in die klassen, verleend.

Art. 7. De onderwijzers der *derde* klasse genieten *twee* traktements-verhoogingen, ieder van *f* 50 'smaands, zonder meer.

Deze traktements-verhoogingen worden almede telkens na ommekomst van een *vijftal* dienstjaren, alzoo na *vijf* en *tien* jaren dienst in die klasse, verleend.

Art. 8. Bij overgang tot eene hoogere klasse blijft men in het genot der traktements-verhoogingen, reeds ingevolge de artt. 6 en 7 verkregen, met dien verstande, dat nimmer meer dan *vier* traktements-verhoogingen genoten worden.

Art. 9. Een onderwijzer der *eerste* of *tweede* klasse, teruggesteld wordende in de *tweede* of *derde* klasse, geniet van dat oogenblik af aan, alléén het traktement voor die klasse vastgesteld.

In het genot der reeds toegekende verhoogingen blijft hij gehandhaafd.

Art. 10. Een onderwijzer moet, om de bepaalde traktements-verhoogingen te bekomen, werkelijk *vijf*, *tien*, *vijftien* of *twintig* jaren hebben gediend.

Onder de dienstjaren, voor de erlanging van traktements-verhoogingen gevorderd, wordt niet berekend:

a. de tijd met verlof buiten *Nederlandsch Indië* doorgebragt;

b. de tijd van verlof voor langer dan *zes* maanden binnen *Nederlàndsch Indie* doorgebragt;

c. de tijd uit hoofde van berispelijk gedrag onder suspensie doorgebragt;

d. de tijd op wachtgeld, non-activiteit of anderzins buiten betrekking doorgebragt.

Art. 11. De onderwijzers, aan het hoofd eener school staande, genieten een tiende aandeel in de schoolgelden.

Art. 12. De kweekelingen genieten eene bezoldiging niet minder dan *f* 25 en niet meer dan *f* 75 's maands bedragende, te bepalen door den Directeur, belast met de zaken van het onderwijs.

SCHOOLBERIGTEN.

September 1868.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

IV Distr. *J. Dijkhoff*, te *Lithoijen.*

OIJEN. Door het vertrek van den ijvervollen onderwijzer F. A. Favier is de betrekking van hoofonderwijzer der Openbare school opengevallen. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, vóór den 20 October e. k., onder overlegging der vereischte stukken, in persoon of met vrachtvrije brieven, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente. De voordeelen bestaan in eene jaarwedde van *f* 450 benevens vrije woning met tuin. De dag van het vergelijkend examen zal nader worden bekend gemaakt. In de tijdelijke waarneming is voorzien.

V Distr. Dr. *J. A. W. Boerkamp*, te *Grave.*

MILL. Door de benoeming van H. VAN HOOF is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school in deze gemeente vervuld.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*, te *Eindhoven.*

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*, te *Eindhoven.*

HOOGELOON. Naardien op de oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor gewoon lager onderwijs slechts één sollicitant is opgekomen, heeft de Gemeenteraad de jaarwedde verhoogd met *f* 50, en is deze alzoo vastgesteld op *f* 500, benevens de vroeger opgegeven voordeelen (Mei 1868). Bezitters der acte als hoofdonderwijzer of van den tweeden rang worden uitgenoodigd, vóór 21 October e. k., in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, zich bij den Burgemeester der gemeente aan te melden.

XI Distr. Dr. J. Pennink, te *Zevenbergen.*

LEUR. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1868.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te *Bergen op Zoom.*

HALSTEREN. Den 10 Augustus j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school in de kom der gemeente. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer VAN DE WIJNPERSSE, hoofdonderwijzer te *Bergen op Zoom.* Van de vijftien sollicitanten namen er tien aan het examen deel, uit welke het navolgend zestal is opgemaakt: 1°. G. ROOTHANS, van *Zeeland;* 2°. J. KUIJPERS, van *Huibergen;* 3°. P. J. SCHRIJNEMAKERS, van *Leur;* 4°. W. G. STREEFKERK, van *Rotterdam;* 5°. A. MES, van *Boxtel*, en 6°. L. LEMMERS, van *Heemstede.* Door den Gemeenteraad is benoemd de Heer G. ROOTHANS.

ROOSENDAAL. Door den Heer J. H. VAN DEN BOS, hoofdonderwijzer der Openbare school in de kom der gemeente, is tegen 1°. November e. k. een eervol ontslag als zoodanig aan den gemeenteraad verzocht.

RUCPHEN, c. a. Dezer dagen overleed te *Zegge*, in hoogen ouderdom, de Heer B. VAN DEN WILDENBERG, gepensioneerd hoofdonderwijzer der Openbare school. Zijn geheele leven was onafgebroken gewijd aan de ijverigste pligtsbetrachting, waardoor hij zich algemeen de liefde en hoogachting zijner gemeentenaren had weten te verwerven.

GELDERLAND.

I Distr. J. C. Vethake, te *Arnhem.*

ARNHEM. Den 1 September is alhier door H. LAUER

geopend eene niet gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor jongens

ARNHEM. Door Mejufvrouw R. P. KOSTER is den 1 September alhier geopend eene niet gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes.

BRUMMEN. De Heer G. KOUWENAAR JR. heeft zijne niet gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool alhier opgeheven en overgebragt naar *Zutphen.*

III Distr. *J. Goedhart*, te *Apeldoorn.*

HATTEM. Tot hulponderwijzer aan de Openbare lagere school is benoemd A. DIBBITS.

TWELLO, gemeente *Voorst.* Den 3 en 4 September j. l. heeft het vergelijkend examen plaats gehad der sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school. Het werd afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door zijn Ambtgenoot in het eerste district, den Heer J. C. VETHAKE en door den Heer J. ENDERLÉ, muziekonderwijzer te *Apeldoorn*, ten overstaan van Burgemeester en Wethouders en eenige leden van den Gemeenteraad en van de Plaatselijke Schoolcommissie. Er waren negen en twintig sollicitanten opgekomen. Door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Districts-Schoolopziener, werden op de voordragt geplaatst: A. J. STAVERMAN, R. JALVINGH, W. HAANSTRA, P. INKLAAR en P. SCHAGEN JR., respectievelijk hulponderwijzers te *Heerenveen*, *Delden*, *Leiden*, *Deventer* en *Alkmaar*. Bij besluit van den Gemeenteraad, van den 7 September j. l., is de eerstgenoemde tot hoofdonderwijzer der Openbare school te *Twello* benoemd.

IV Distr. *L. A. F. H.* Baron *van Heeckeren*,
te *Zutphen.*

VORDEN. Aan de Openbare dorpsschool zijn tot hulponderwijzers benoemd BRUNO DE NOO en DIRK WOUTER ADRIANUS AALBERS.

ZUTPHEN. Nadat den Heer P. R. CAMPERT, hoofdonderwijzer der eerste Openbare school (stedelijk instituut van opvoeding en onderwijs) zijn ontslag had verzocht, en hem dit op de meest eervolle wijze en onder dankbetuiging voor zijne vele en gewigtige diensten verleend was, heeft de Gemeenteraad besloten, bovengenoemde school op den 31 Augustus 1868 op te heffen en den hoofdonderwijzer L. A. HISSINK, benevens de drie daaraan geplaatste hulponderwijzers, van welke twee inmiddels eene andere betrekking hadden gevonden, eervol te ontslaan. Den Heer HISSINK is negen jaren lang een wachtgeld van *f* 1400 en daarna een pensioen van *f* 250 's jaars toegezegd, uit de gemeentekas te voldoen.

Voor de opgehevene Openbare school is eene gesubsidieerde Bijzondere voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs in plaats gekomen; aan haar hoofd staat de Heer H. KNOTTENBELT, tot dus verre hoofdonderwijzer te *Hattem*, die zijne inrigting den 1 September heeft geopend.

ZUTPHEN. De Heer G. KOUWENAAR JR., tot dus verre hoofdonderwijzer te *Brummen*, heeft den 18 Augustus j. l. eene niet gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs geopend, nadat door hem aan de voorschriften van art. 37 der wet was voldaan.

VII Distr. *A. M.* *van Voorthuijsen*,
te *Nijmegen.*

ECK en WIEL, gemeente *Maurik*. Aan de Openbare school

wordt gevraagd een hulponderwijzer, tegen eene jaarwedde van *f* 300. Er is veel tijd en gelegenheid tot verdere bekwaming. Adres in persoon of met vrachtvrije brieven aan den Burgemeester.

X Distr. *F. H. W. Kuijpers*, te *Nijmegen.*

BEUNINGEN. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Julij* 1868.

NIJMEGEN. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere school van het R. K. Weeshuis vacant. *Julij* 1868.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden.*

LEIDERDORP. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

IV Distr. *J. P. W. Schermer*, te *Leiden.*

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

VII Distr. *J. Broedelet*, te *Gouda.*

GOUDA. Aan de Openbare tusschenschool (hoofdonderwijzer M. H. KLUITMAN) is door den Raad tot hulponderwijzer benoemd A. M. OVEREIJNDER.

GOUDERAK. Aan de Openbare school wordt, voor den tijd van 5 of 6 maanden, een tweede hulponderwijzer gevraagd, om terstond in dienst te treden, tegen eene belooning van *f* 25 's maands. Brieven vrachtvrij aan den Burgemeester.

VIII Distr. Dr. *J. C. van Deventer*, te *Dordrecht.*

STRIJENSAS, gemeente *Strijen.* De Openbare school vacant. *April* 1868.

IX Distr. Mr. *J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Men verlangt aan de Openbare burgerschool van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens een hulponderwijzer, geëxamineerd in de wiskunde en in het Fransch, die deze taal zuiver en gemakkelijk spreekt. Brieven vrachtvrij aan het Gemeentebestuur.

GORINCHEM. Aan de Openbare burgerschool van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes wordt ten spoedigste eene derde hulponderwijzeres verlangd, die grondig bekend is met het lager onderwijs en acte heeft voor de Fransche en voor de Engelsche taal. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn eene jaarwedde van *f* 200 benevens kost en inwoning bij de hoofdonderwijzeres. Brieven vrachtvrij aan het Gemeentebestuur.

X Distr. *B. Boers*, te *Middelharnis.*

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. De Gemeenteraad heeft, in zijne zitting van den 26 Augustus 1868, benoemd tot hoofdonderwijzers der Openbare armenscholen: H. P. Boode, hoofonderwijzer aan eene der Diaconie-scholen der Nederduitsch Hervormde gemeente alhier, en W. H. de Groot, 1ste hulponderwijzer aan eene der Openbare tusschenscholen.

V Distr. Dr. A. L. Gastmann, te *Haarlem.*

BLOEMENDAAL. Tot hulponderwijzer aan de Openbare lagere school te *Overveen* is benoemd L. VAN LEEUWEN, te *Woerden*, die zijne betrekking den 1 Augustus j. l. heeft aanvaard.

BLOEMENDAAL. De jaarwedde van den hoofdonderwijzer der Openbare lagere school te *Vogelenzang* is, bij besluit van den Gemeenteraad, onder goedkeuring door Gedeputeerde Staten, met ingang van 1 Januarij 1869 verhoogd met *f* 150, en alzoo vastgesteld op *f* 850.

HAARLEM. Bij besluit van den Gemeenteraad zijn de toelagen ten behoeve der kweekelingen, die tot dusver slechts *f* 25 's jaars bedroegen, met ingang van Julij geregeld als volgt:

voor	een	kweekeling	van	14	jaar	en	daar	beneden	*f*	25
"	"	"	"	15	"	"	"	"	"	40
"	"	"	"	16	"	"	"	"	"	60
"	"	"	"	17	"	"	"	"	"	80

Bovendien zijn Burgemeester en Wethouders gemagtigd jaarlijks eene voordragt te doen aan den Gemeenteraad, om eene zekere som ter hunner beschikking te stellen, om daarvan aan die kweekelingen, die zich in het afgeloopen jaar naar het oordeel der hoofdonderwijzers bijzonder door vlijt en gemaakte vorderingen hebben onderscheiden, gratificatiën toe te kennen, hoogstens bedragende

voor	een	kweekeling	van	15	jaar	en	daar	beneden	*f*	10
"	"	"	"	16	"	"	"	"	"	15
"	"	"	"	17	"	"	"	"	"	20

HAARLEM. Aan den Heer P. J. PRINSEN GEERLINGS, hoofdonderwijzer, is uitgereikt het bewijs, bedoeld bij art. 37 litt. *c* der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatbl.* n°. 103).

HAARLEM. Met ingang van 1 September is aan C. DE GROOT, hulponderwijzer aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend.

HAARLEM. Aan P. DE BOER is, op zijn verzoek, met ingang van den 15 Augustus eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van derden hulponderwijzer aan de Stadstusschenschool.

HAARLEM. Tot derden hulponderwijzer aan de Stadstusschenschool is, op eene jaarwedde van *f* 400, benoemd C. MONTAUBAN, te *Zeist*, die op den 1 September in dienst is getreden.

HAARLEM. Aan F. F. MILATZ, derden hulponderwijzer aan de Stadsschool litt. B, is op zijn verzoek met 1 October eervol ontslag uit die betrekking verleend.

HAARLEM. Aan J. DE NOBEL, derden hulponderwijzer aan de Stadsschool litt. C is op zijn daartoe gedaan verzoek, uithoofde van ziekte, een verlof van zes maanden, ingegaan 1 Julij, tot herstel zijner gezondheid verleend, met genot gedurende den tijd van zijn verlof van de helft der aan zijne betrekking verbondene jaarwedde.

HAARLEM. Tot tweeden hulponderwijzer aan de Stadsschool litt. C is, op eene jaarwedde van *f* 500, met ingang van 1 Augustus, benoemd J. N. SMOOLENAARS, derde hulponderwijzer aan de Stadsschool litt. D.

HAARLEM. Met ingang van 1 Augustus is aan J. G. WASSENBURG, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van derden hulponderwijzer aan de Stadsschool litt. C.

HAARLEM. Aan den derden hulponderwijzer van de Stadsschool litt. C, B. J. TROLL is, op zijn verzoek, met

ingang van ult. Augutus eervol ontslag uit zijne betrekking verleend.

HAARLEM. Bij besluit van den Gemeenteraad van 19 Augustus zijn tot derde hulponderwijzers aan de Stadsschool litt. C benoemd: H. H. GRIFFIJN, te *Naaldwijk*, en A. COLLEE, te *Amersfoort.*

HAARLEM. Tot derden hulponderwijzer aan de Stadsschool litt. D is benoemd J. C. VAN DRUNEN, te *Haarlem.*

HAARLEMMERMEER. Aan J. SPAARMAN, hulponderwijzer aan de school n°. 5, is met ult. Augustus, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend en zulks ten gevolge van voortdurende ongesteldheid.

HEEMSTEDE. Tot tweeden hulponderwijzer aan de Openbare lagere school is, op eene jaarwedde van *f* 400, met ingang van 1 September benoemd J. C. JAGER, voormalig Rijkskweekeling te *Haarlem.*

ZANDVOORT. Tot tweeden hulponderwijzer aan de Openbare lagere school is benoemd J. EDEL, van *'s Gravenhage*, die zijne betrekking reeds heeft aanvaard.

VIII Distr. Mr. *J. Gerdenier*, te *Hoorn.*

WERVERSHOOF. Aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

IX Distr. Mr. *W. Bok*, te *Texel.*

TEXEL. Aan de Openbare school te *de Cocksdorp* eene hulponderwijzersplaats vacant. *Junij* 1868.

Z E E L A N D.

I Distr. Dr. *H. Polman Kruseman*,
te *Middelburg.*

WISSENKERKE. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

II Distr. Dr. *P. J. Andreae*,
te *Zierikzee.*

DREISCHOR. Aan de Openbare school eene hulponderonderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

NOORDGOUWE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

ZIERIKZEE. Tot tweeden hulponderwijzer aan de Openbare school voor minvermogenden (Tusschenschool) is door den Gemeenteraad benoemd B. J. IMANDT, vroeger kweekeling te *Middelburg*, die zoo spoedig mogelijk zijne functiën zal aanvaarden.

III Distr. Mr. *C. J. Pické*, te *Middelburg*.

ST. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

VI Distr. Mr. *J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth*, te *Hulst.*

HONTENISSE. Aan de Openbare school in de Molenstraat eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

SAS VAN GENT. De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

STOPPELDIJK. De Openbare school, bij de Veerstraat, vacant. *Febr.* 1868.

ST. JANSTEEN. De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

UTRECHT.

III Distr. Dr. *A. A. H. Suijck*, te *Utrecht.*

AMERSFOORT. Door den Gemeenteraad is den 15 September j. l. benoemd tot hoofdonderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs de Heer C. J. VAN DER NAGEL, thans te *Voorburg*.

FRIESLAND.

II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, te *Harlingen.*

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Mr. L. W. van Kleffens, te *Oenkerk.*

HOGEBEINTUM, gemeente *Ferwerderadeel.* Tot hoofdonderwijzer der Openbare lagere school is benoemd VAN DER WAL, vroeger hulponderwijzer te *Opeinde.*

NES, gemeente *Ameland.* Tot hoofdonderwijzer der Openbare lagere school is benoemd ARKEMA, vroeger hoofdonderwijzer te *Annen.*

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te *Veenwouden.*

KOLLUMERZWAAG, gemeente *Kollumerland* en *Nieuwkruisland.* De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te *Heerenveen.*

BAKKEVEEN, gemeente *Opsterland.* De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

DROGEHAM, gemeente *Achtkarspelen.* De Openbare school vacant. *Junij* 1868.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te *Heerenveen.*

FOCHTELOO, gemeente *Ooststellingwerf.* De Openbare school vacant, *Junij* 1868.

VII Distr. M. L. van de Woestijne Voerman, te *Joure.*

OUDEGA, gemeente *Hemelumer Oldephaert en Noordwolde.* Door B. H. FERWERDA, hoofdonderwijzer der Openbare lagere

school, wegens vertrek naar *Noord-Amerika* tegen 1 Augustus j. l. eervol ontslag uit zijne betrekking aangevraagd zijnde, werd hem dit door den Gemeenteraad, bij besluit van den 25 Julij j. l., verleend onder dankbetuiging voor de goede diensten aan het onderwijs bewezen.

Het vergelijkend examen van sollicitanten naar deze betrekking heeft plaats gehad den 29 Augustus j. l. Naar volgorde der verkregen punten werden op de voordragt geplaatst: S. G. Schippers, hulponderwijzer te *Harlingen;* J. Ferwerda, hoofdonderwijzer te *Goingarijp;* W. Kuiper, hulponderwijzer te *Hindeloopen*, en R. van Assen, hulponderwijzer te *Dockum.* De Gemeenteraad heeft den 5 September j. l. tot hoofdonderwijzer te *Oudega* benoemd S. G. Schippers.

IX Distr. Mr. K. Banga, te *Harlingen.*

BEERS, gemeente *Baarderadeel.* De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

FRANEKER. De vacante Openbare school voor jongens met die voor meisjes vereenigd en de hoofdonderwijzer der laatste (de Heer P. Bolland) tevens eervol ontslagen zijnde, worden sollicitanten naar den hoofdonderwijzerspost bij de nieuwe leerinrigting voor gewoon lager onderwijs van jongens en meisjes uitgenoodigd, om zich, vóór of op 15 October e. k., met vrachtvrije brieven en overlegging der vereischte stukken aan te melden bij het bestuur dezer gemeente. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: 1°. eene jaarwedde van *f* 800; 2°. vergoeding voor huishuur *f* 150; 3°. de helft der schoolgelden van de leerlingen die boven de 80 het volle onderwijs genieten.

FRANEKER. Bij de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens wordt een hulponderwijzer gevraagd, die tevens bevoegd is tot het geven van onderwijs

in de Fransche taal, tegen genot eener jaarwedde van *f* 500. Sollicitanten gelieven zich met vrachtvrije brieven, bij overlegging der vereischte stukken, te melden aan het bestuur dezer gemeente.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. *H. E. C. van Kerckhoff*, te *Zwolle*.

HEINO. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Julij* 1868.

HESSUM, gemeente *Dalfsen*. De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

ZWOLLE. In de plaats van J. Croonen, benoemd tot hoofdonderwijzer te *Geesteren*, gemeente *Tubbergen*, is tot hulponderwijzer der 2de klasse aan de Openbare tusschenschool buiten de Kamperpoort benoemd J. van Mierlo, hulponderwijzer te *Haaksbergen*, op een tractement van *f* 400, met ingang van 1 October.

ZWOLLE. Aan de school van het Departement *Zwolle* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* is tot hulponderwijzer der 1ste klasse, op een tractement van *f* 800, benoemd H. J. Lenderink.

ZWOLLE. Door de benoeming van den hoofdonderwijzer A. A. Wikman tot leeraar bij de Latijnsche school en bij de Burger-avondschool is aan de Openbare tusschenschool buiten de Diezerpoort vacant de betrekking van hoofdonderwijzer; de vereischten voor deze betrekking zijn: het bezit eener acte als hoofdonderwijzer of van den eersten of tweeden rang; de voordeelen zijn: 1°. eene vaste jaarwedde van *f* 800; 2°. 15 pct. der schoolgelden, welke percenten gedurende de laatste jaren ongeveer *f* 140 's jaars hebben opgebragt; 3°, vrije woning met tuin. Op deze school, zijnde eene dag- en avondschool, wordt onderwijs gegeven in de vakken van

het gewoon lager onderwijs. De hoofdonderwijzer is verpligt de hulponderwijzers, indien deze zulks verkiezen, bij zich te doen inwonen en verplegen tegen betaling door ieder hunner van *f* 250 's jaars.

Sollicitanten worden uitgenoodigd hunne bewijsstukken en attesten, vóór of op den 15 October e. k., vrachtvrij aan den Burgemeester in te zenden. De dag van het vergelijkend examen zal later worden medegedeeld.

ZWOLLERKERSPEL. Bij besluit van 14 Augustus j. l. is tot hulponderwijzer aan de Openbare school in de buurtschap *Schelle* benoemd G. J. KOOPMAN, zulks op eene jaarwedde van *f* 300; op de voordragt stonden: 1°. A. STENVERS; 2°. G. J. KOOPMAN, en 3°. G. J. ENGELBERGH, hulponderwijzers te *Enschede*, te *Heino* en te *Geesteren*.

II Distr. Mr. *A. van Naamen van Eemnes*, te *Zwolle*.

KAMPEN. Ten gevolge het overlijden van J. KROEZE Hz., hoofdonderwijzer eener Openbare school binnen deze stad, heeft de Gemeenteraad J. SCHINKEL Jz., hoofdonderwijzer der Openbare school te *Brunnepe* binnen deze gemeente, naar die vacante school verplaatst. Na oproeping in de dagbladen is op den 10 September j. l. het vergelijkend examen voor de school te *Brunnepe* gehouden.

IV Distr. *T. de Voogt*, te *Oldenzaal*.

EMSCHEDE. Ten gevolge der benoeming van den Heer C. C. SCHLENCKER tot leeraar aan de Twentsche Industrie- en Handelschool, is diens gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs aan jongens met 1 September opgeheven.

LOSSER. Aan de Openbare dorpsschool eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Dec.* 1867.

OLDENZAAL. De gesubsidieerde Bijzondere Zondagschool voor jongens (hoofdonderwijzer R. L. Th. Waanders) is sedert de helft van de maand Julij gestaakt.

V Distr. Mr. B. G. ten Pol, te *Rijssen.*

NOORDDEURINGEN, gemeente *Denekamp.* Daar tot het vergelijkend examen, op 27 Augustus j. l. bepaald, van drie sollicitanten slechts één was opgekomen, namelijk B. F. Horsthuis, bezittende de acte als hulponderwijzer, is deze, na voldoende blijken van bekwaamheid en geschiktheid gegeven te hebben, door den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer der Openbare school (art. 20) benoemd.

VII Distr. Mr. J. Cornelissen, te *Steenwijk.*

OLDEMARKT. De Openbare school vacant. *Julij* 1868.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te *Almelo.*

RIJSSEN. De Gemeenteraad heeft een subsidie van *f* 400 verleend aan den Heer A. van Eijken, thans hoofdonderwijzer eener Bijzondere school te *Haaksbergen*, om te *Rijssen* eene Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs te openen.

GRONINGEN.

I Distr. Jhr. Mr. H. J. Trip, te *Groningen.*

NOORDLAREN, gemeente *Haren.* In Julij j. l. overleed in 57jarigen ouderdom de Heer Evert Koks, hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs, die gedurende 24 jaren aan het hoofd der school stond. Hij was een allezins verdienstelijk onderwijzer. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 430 benevens vrije woning. Sollicitanten worden uitgenoodigd de stukken vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester te *Haren*, vóór 15 October e. k.

De tijd van het vergelijkend examen zal nader aan de belanghebbenden worden bekend gemaakt.

II Distr. C. Römelingh, te *Westerzand.*

WILP, gemeente *Marum.* Den 24 Augustus j. l. had hier, ter benoeming van een hoofdonderwijzer der Openbare school, het vergelijkend examen plaats tusschen 17 sollicitanten, terwijl 27 zich daartoe hadden aangemeld. Ten overstaan van Burgemeester en Wethouders en in tegenwoordigheid van de leden van den Raad, van de Schoolcommissie, van de onderwijzers der gemeente en vele andere belangstellenden, nam de Schoolopziener, bijgestaan door den Heer FABER, hoofdonderwijzer te *Nuis*, het examen mondeling en schriftelijk af. Den volgenden dag werd de beoordeeling van het schriftelijk werk voortgezet, in bijzijn van genoemde autoriteiten, en na afloop een zestal opgemaakt, waarvan R. DE VRIES, hulponderwijzer te *Midwolda* (Oldambt) n°. 1 had. De Raad heeft zijne keuze gevestigd op n°. 2 der voordragt zijnde H. RUZIUS, hoofdonderwijzer te *Zevenhuizen* (beneden), gemeente *Leek.*

ZUIDHORN. Het Bestuur der vereeniging tot oprigting eener Bijzondere school voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs alhier zoekt een hoofdonderwijzer. Bevoegde sollicitanten gelieven de bij de wet gevorderde stukken ten spoedigste en vrachtvrij in te zenden aan den Heer Mr. J. GANDERHEIJDEN, voorzitter van genoemde vereeniging.

Aan den spoor- en straatweg tusschen *Groningen* en *Leeuwarden* is de plaats zeer gunstig gelegen voor eene kostschool, en de oprigting der school wordt door vele belangstellende ingezetenen gewenscht.

V Distr. (*vacant.*)

ST. ANNEN, gemeente *Ten Boer.* De Openbare school is vacant door het overlijden van den hoofdonderwijzer

J. Boerma, den 6 September j. l. De tijd, tegen welken de sollicitanten zullen opgeroepen worden, zal nader worden bekend gemaakt.

DRENTHE.

I Distr. *H. Boom*, te *Assen*.

ZUIDLAREN. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

LIMBURG.

VII Distr. Dr. *J. P. H. van de Loo*, te *Venlo*.

BELFELD. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

VIII Distr. Mr. *F. P. J. de Sain*, te *Horst*.

BROEKHUIJSENVORST, gemeente *Broekhuijsen*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant.

PROGRAMMA.

Ingevolge het besluit van de 25ste Algemeene Vergadering der Onderwijzers-Vereeniging in het 2de en 3de schooldistrict van *Zeeland*, zal er voor de hulponderwijzers dier Vereeniging wederom een wedstrijd geopend worden in het voor de vuist spreken (eene mondelinge voordragt) over een door het bestuur te bepalen onderwerp.

De deelnemers aan dien wedstrijd zullen van hun voornemen moeten doen blijken door kennisgeving aan den voorzitter, Dr. P. J. Andreæ, te *Zierikzee*, vóór den 1 Januarij 1869.

De onderwerpen zullen op den dag der algemeene vergadering aan de deelnemers worden opgegeven, terwijl hun vóór de voordragt een genoegzame tijd ter voorbereiding zal worden toegestaan.

De vaststelling der bepalingen omtrent de verdere bijzonderheden, dezen wedstrijd betreffende, wordt aan het bestuur opgedragen.

Zierikzee, den 8 September 1868.

Het Bestuur der Vereeniging,

P. J. ANDREÆ, *Voorzitter.*
H. SCHOO JR., *Secretaris.*

INHOUD.

SCHOOLNIEUWS.

Verslag van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken nopens den staat der Lagere scholen over 1866, *namens Zijne Majesteit den Koning bij de Staten-Generaal ingediend* . . . . Bl. 735

Tijdelijke waarneming van het twaalfde schooldistrict van Noordholland . . . . — 846

Herbenoeming van de Heeren Mr. L. J. VAN RIEMSDIJK *en* Mr. J. KALFF *tot Schoolopzieners respectievelijk in het zesde en achtste schooldistrict van* Overijssel. . — 846

Pensioenen door den Koning, *krachtens de wet van* 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad nº. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . . . — 847

Besluit van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 27 Augustus 1868, n°. 215, 5*de afd.*, *houdende verdeeling der som, voor schoolonderwijzers-gezelschappen over het jaar* 1868 *toegestaan*. . Bl. 847

Rijks-kweekscholen . . . . — 849

Normaallessen. . . . . — 849

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

NOORDBRABANT. *Negende schooldistrict*. . . . . — 850

ZUIDHOLLAND. *Tweede schooldistrict* . . . . . . — 851

Vijfentwintigjarig schoolopzienerschap van den Heer Dr. W. Gleuns Jr., *in het zesde schooldistrict van* Groningen. — 853

Hulde aan de nagedachtenis van den Heer B. Brugsma, *in leven Directeur der Rijks-kweekschool vóor onderwijzers te* Groningen *en Schoolopziener in het vijfde schooldistrict der provincie* Groningen. . . . . — 856

Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van onderwijzer voor de dienst in Nederlandsch Indië. . — 859

SCHOOLBERIGTEN *van September* 1868. . — 865

BOEKBEOORDEELINGEN.

Verzameling van stukken ter vertaling in het Engelsch, door J. N. Valkhoff, leeraar in de fransche en engelsche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool te Breda. Rotterdam. H. Nijgh. 1868.

Over de methode bij het aanleeren van vreemde talen is men het nog bij lange na niet eens. Er zijn er, die in het algemeen over het thema's maken den staf breken. Wij voor ons kunnen in hun anathema over de themaboeken niet onvoorwaardelijk instemmen. Wij blijven nog altijd meenen, dat een vrij groot aantal oefeningen (= thema's) noodig is, om de verschillende taalregels te leeren toepassen. Maar terwijl wij tot zekere hoogte de themaboeken in bescherming nemen, en gaarne verklaren ze niet bij ons onderwijs te kunnen missen, achten wij het zeer verkeerd, door thema's maken alleen een vreemde taal te willen doen aanleeren. Door dat middel toch leert men niet, wat men noodzakelijk moet kunnen, zal men zich met gemak van de vreemde taal eenmaal bedienen, namelijk: in die taal denken. Haar veel te spreken, veel opstellen daarin te maken, achten wij een onmisbaar vereischte.

Onder de goede oefeningen rekenen wij het: de leerlingen uit de vreemde taal te laten overzetten, om hetzelfde stuk later in de oorspronkelijke weêr te doen overbrengen. Wij achten het onnoodig, de voordeelen hier uiteen te zetten,

die deze wijze van handelen oplevert. Alleen meenen wij er op te moeten wijzen, dat, naar onze stellige overtuiging, de vertaling in het nederlandsch zoo goed mogelijk moet zijn, opdat de zinsbouw volstrekt niet aan den oorsprong herinnere, en zij niet gelijke op die, welke in vele vertaalde romans zoo teregt de ergernis opwekt. Zal men het eigenaardige in de wijze van uitdrukking in de verschillende talen aan zijn leerlingen goed doen gevoelen, dan moet dat eigenaardige ook in de moedertaal goed uitkomen; dan moet men niet toelaten, dat de zinnen zoo na mogelijk woordelijk worden teruggegeven, opdat het weder overbrengen in de oorspronkelijke taal toch vooral niet te moeilijk zou zijn.

Er zijn er, die aan de schoolwereld werkjes hebben geleverd, waarin zij het eerste deel van den arbeid voor hun rekening namen, om het andere deel alleen door de leerlingen te laten verrigten. De Heeren Blankenbijl, Bomhoff, Westbroek o. a. waren in die rigting werkzaam, en ofschoon wij voor ons zouden verkiezen, ook dat eerste deel aan de leerlingen op te dragen, omdat op die wijs alleen de leerling zelf zich kan overtuigen, dat hij goed heeft vertaald, erkennen wij, dat voor eene andere zienswijze te zeggen valt. De Heer Valkhoff blijkt deze laatste ook te zijn toegedaan; althans hij biedt ons in het hierboven aangekondigde werkje een verzameling van stukken ter vertaling in het engelsch, die voor het meerendeel aan engelsche schrijvers zijn ontleend. Enkelen zijn uit het fransch vertaald. Een enkel stuk is uit het hoogduitsch en uit het zweedsch. Of de schrijver zich daarbij van engelsche overzetting heeft bediend, onderzoeken wij niet, en gaat ons ook niet aan. Voor de keus zijner stukken hebben wij een zeer goedkeurend oordeel, en op de aanwijzing aan den voet der bladzijden hebben wij bijna geene aanmerking. In „Unless when addressing the divine being,

or among Quakers speaking together, the English use the pronoun *thou* and its plural *ye*," op pag. 34, denken wij aan een vergissing, daar de schrijver hier juist het tegenovergestelde zegt, van wat hij zeker heeft willen zeggen. Men denke het woordje „Unless" hier eenvoudig weg.

Wij zouden deze verzameling van den Heer V. dus ruimschoots kunnen aanprijzen, indien zich daartegen niet iets verzette, dat in ons oog het boekje, zoo als het daar ligt, in hooge mate ontsiert; en dat is: de slordige wijze, waarop de stukken in het nederlandsch zijn overgezet. Inderdaad, op sommige plaatsen geloofden wij onze oogen niet, toen wij fouten aantroffen, die wij bij geen goed onderwezen leerling, veel minder bij een leeraar aan een Hoogere Burgerschool, zouden verwacht hebben.

Om onze uitspraak te staven, zullen wij eenigen van onze aanteekeningen hier laten volgen. Op blz. 1 stuiten wij dadelijk op het woord „plag" als imperfectum van „plegen." Dat wij hier met geen drukfout te doen hebben, blijkt uit blz. 50, waar dezelfde fout wordt gevonden. Op andere plaatsen hebben wij dit woord niet aangetroffen.

Blz. 3. „Waarom zij zich in zulk een donkeren hoek zouden (lees: gingen) opsluiten."

Blz. 5. „die, geloof ik, geen bijzondere vriendschap hebben voor iemand." Wij spreken altijd van vriendschap gevoelen of koesteren.

Blz. 6. „Wij gingen er in en niet zonder bevreesdheid. Maar wat moest er gedaan worden?" Zou: „Wij traden er, hoewel niet zonder schroom, binnen. Maar wat zouden wij doen?" geen beter nederlandsch zijn?

Dezelfde blz. „Denk u onzen toestand." Zich een toestand verbeelden of voorstellen, zou, dunkt ons, beter gaan.

Blz. 7. „Op eene soort van verhoogde plaats .... een nest, waar wij konden geraken." Voor „verhoogde plaats"

hebben wij het woord „verhevenheid" en van een nest, *waar* men geraakt, „door over vaten te springen" hebben wij geen begrip.

Blz. 10. „Wij ontmoetten elkander niet vóór verleden jaar." Zou een nederlander niet liever zeggen: „Wij ontmoetten elkander verleden jaar voor het eerst weder"?

Blz. 11. „Kleine veraangenamingen des levens" zijn zeker geen veraangenamingen van den stijl.

Blz. 12. „de oude krijgsman .... *was* te bed." Zou *lag* niet beter zijn?

Blz. 20. „De volgende regelen werden door den *overleden* heer JEFFERSON ... gegeven." Dit vinden wij nog al kras van een overleden heer. Zou de schrijver of liever vertaler van „the late etc." ook „wijlen den heer J." bedoeld hebben?

Blz. 22. „die reis te doen met een *volkomen* vreemdeling?" De *volkomenheid* van den vreemdeling blijkt nergens.

Dezelfde blz. „ooit zooveel woorden .... *verkwist* te hebben." Woorden *verspillen* zou beter geweest zijn.

Blz. 26. „mijne dochter is het ware *beeld* harer moeder." Lees „evenbeeld."

Blz. 28. „Mijn naam is W. S. en hier is mijn adres; hem tevens een stuk papier gevende, dat hij uit zijn zak haalde." Is dat nederlandsche of engelsche constructie?

Blz. 30. „en ik wensch oprecht dat ik u helpen kon; maar ik ben maar een arme klerk." Behalve dat *wensch* (in den praesens) en *kon* (in den imperf.) slecht bij elkander passen, zijn die twee maren zoo digt bij elkander al heel leelijk.

Blz. 36. „door de enkele (dus niet dubbele) kracht hunner talenten."

Blz. 36. „een regtschapen man, *vol eer*, die geen verwijt hoegenaamd zich *te maken* heeft, en wiens *verlegenheid in zijne betalingen*, enz." Wij gelooven, dat wij met onderschrappen kunnen volstaan.

Blz. 38. „eerzuchtige plannen ... met het grootste vuur worden vervolgd." Plannen met vuur *doorzetten*, zou dunkt ons gaan; ze *vervolgen* begrijpen wij niet.

Dezelfde blz. „De keizer, *volgens* zijn besluit, de staten ... vereenigd hebbende." Men leze: „ingevolge, ter voldoening aan zijn besluit" (eng. in pursuance of).

Blz. 39. „Waarbij Karel ..... zijne onderdanen ..... van hunnen eed van getrouwheid aan hem afgelegd onthief (liever: ontsloeg) en welken hij hun verzocht op PHILIPS over te dragen en dien (den eed)? voortaan te dienen, enz."

Blz. 41. „Zich toen tot Philips wendende, die ... zijns vaders hand kuste, „als" sprak hij, „ik u bij mijn dood, enz." Maar dat is immers weer engelsch; zoo spreekt toch zeker de Heer V. zelf niet.

Dezelfde blz. „Van deze echter spreek ik u vrij." Waarvan? Van groote gebreken of misdaden? Och neen, KAREL zegt, dat hij „wel de warmste uitdrukking van dank" van de zijde zijns zoons mag „verwachten," maar hij wil hem eenvoudig van de moeite *ontslaan* of ze hem *kwijtschelden*.

Dezelfde blz. „*doe* geen inbreuk." Inbreuk doen?

Blz. 45. „militair opziener," „eigendommelijk bestaan" voor „*individuality*."

Blz. 46. „maar gevuld met morsige wezens vol leven van het ketengerammel." Begrijpe het wie kan!

Dezelfde blz. „en de mijne werd op dezelfde wijze verzekerd" (lees: bevestigd).

Dezelfde blz. „Als gij tracht te ontsnappen, en slaagt niet (lees: niet slaagt), zult gij stokslagen krijgen."

Dezelfde blz. „naar elke stad *door* (throughout) het rijk verzonden. Het zal *wettig* zijn op u te vuren." Dat *wettig* voor *geoorloofd* is prachtig.

Blz. 43. „barsch welgevallen," „droomige dofheid." „Hoe weet gij .... vroeg ik." Antwoord „Hiervan."

„Alsof hij mijne .... gedachte ontdekte" (lees „raadde").

Blz. 48. „*Verhard* tot een geheel wild dier." „het rasterwerk *beproevende* en de sloten *beproevende.*" Is onze beschuldiging van slordigheid te hard?

Blz. 49. „rammelden onze ketenen en weerkaatsten zij op den grond." „Ben ik naar de gevangenis en naar mijne matras teruggekeerd, *tot op de huid doornat.*" De matras?

Blz. 51. „als twee gevangenen ontsnappen, zal een *laag* (volley) meer of min geen oplettendheid verwekken enz." De *volle laag* geven, dat gaat; maar voor iedere losbranding van het geschut het woord *laag* te gebruiken, dat gaat niet. Voor „oplettendheid verwekken" zouden wij onze leerlingen laten vertalen „aandacht trekken."

Dezelfde blz. „Ik *wist* uit den helschen blik." De engelschen zeggen: „I knew," wij daarentegen: „Ik bemerkte."

Blz. 53. „Vervloekt mocht gij zijn" (curse you). Had de boef gezegd: „*moogt* gij zijn," dan had hij ten minste zuiver taalkundig gesproken. Zou het korter „wees vervloekt" niet eigenaardiger in zijn mond geweest zijn?

Blz. 55. „lag een moestuintje *van den grondslag* van de rots af." „Maar waar was die *plaats van verberging* te vinden?" Zou een schooljongen zelfs hier niet aan een *schuilplaats* denken?

Blz. 56. „Niet in staat *om* de benauwdheid der bange verwachting (lees: onzekerheid) te verdragen."

Blz. 58. „een oude doek, om om mijn hoofd te binden."

Blz. 59. „hoe ik .... aan boord wist te komen van een klein koopvaardijscheepje, dat van Genua naar Tinmicino, al de havens op de kust aandoende."

Blz. 60. „Het was een ongelukkig jaargetijde (lees: ongelukkige tijd"). „Een dood (lees doodsch) karnaval." „De kunstenaars hadden geene schilderijen verkocht, en de beeld-

houwers geen standbeelden." De schilders schijnen bij den Heer V. alleen op den naam van kunstenaars aanspraak te mogen maken.

Blz. 62. „Wel dat is *bij doorslag* tien percent."

Blz. 64. „Onder zekere omstandigheden, bedwelmt het gevaar evenals de wijn, en op dien Paaschzondag, voor het avondeten, wij, tachtig sanpietrini, waarvan ieder de hersens uit het hoofd kon geslagen worden op de looden daken." Wij zullen er maar niets bijvoegen.

Blz. 65. „Zult gij mij *voor* dat verraad rekenschap geven!"

Blz. 47. „ijzeren potten (*padella* genaamd)." Wij willen den Heer V. hiervan geen verwijt maken, maar hem alleen zeggen, dat het meervoud van *padella*, *padellle* is.

Blz. 69. „toebereidselen, die geheel Europa in verbazing en *verwachting* hadden gebracht."

Blz. 74. „gevallige (voor: toevallige) omstandigheden."

Blz. 75. „De spanjaarden, van die dagen verstonden de *zeevaartkunde* niet genoeg, *naar de regelen der werktuigkunde*, enz." Men stelle de interpunctie vooral niet op onze rekening; maar daarover nader. Wij willen nu alleen de aandacht vestigen op de nieuwe ontdekking van den Heer V., dat er is een zeevaartkunde naar de regelen der werktuigkunde. Had er aan den voet der bladzijde niet gestaan: „nautical mechanics," wij zouden waarlijk niet hebben geweten, wat wij er van moesten denken. Maar mag dat nu vertalen heeten; en dat nog wel voor een leerboek!

Dezelfde bladz. „De Spanjaarden gingen nog altijd *voort*" (still continued to advance). Zou *vooruitzeilen* niet boven *voortgaan* te verkiezen zijn?

Blz. 76. „drie *vlooten*" „deze schepen.... tot hen zagen naderen?" Waartoe dit *tot?* „een panische schrik *vloog* van het eene einde tot het andere." Een vliegende schrik!!

Blz. 77. „dan dat hetgeen zij zoo verlangend waren te

vermijden." „De voornaamste galjas door MONCADA aangevoerd, en die MAURIQUEZ.... aan boord had."

Blz. 79. „die kleine zeeën, waar*in* zij zich bewegen moest." „en het de spaansche vloot en het leger onmogelijk gemaakt hebben om in overeenstemming (met elkander) te handelen."

Blz. 81. „voorwerpen van medelijden *voor hunne vijanden*, dan zij.... van vrees en schrik *voor hunne vijanden* geweest waren."

Blz. 82. Deze.. ramp werd... *gevoelig waargenomen*" (sensibly felt). Zou een nederlander niet zeggen: „diep gevoeld"?

Blz. 83. „*door* welke zij *door*gingen." „Hij had... het plan beraamd, *hetgeen* hij later *voort*zette enz." wij dachten dat men een plan *door*zette.

Blz. 89. „Slag, Slag!"

Blz. 90. „Is dan de maat.... nog niet *volgemeten?*"

Blz. 92. „Zij maakten natuurlijk op, dat."

Blz. 99. „Men weet, dat gij den koning meer regeert dan de ministers." Vrij dubbelzinnig.

Blz. 100. „Ofschoon hij met de koningin gedurig in zulk een gespannen houding leeft."

Wij meenen onze beschuldiging van slordige vertaling genoegzaam te hebben gemotiveerd. Het zou ons anders niet moeilijk vallen, de geleverde voorbeelden met velen te vermeerderen. Het gebruik van *om* onder anderen schijnt ook voor den Heer V. nog al een struikelblok te zijn. Wij vinden o. a. m. „de zware taak om.... rijken te besturen," „dat hij het zeer moeilijk vond, om hem te doen vervangen," „dat zij buiten staat gebracht was, om de voorgenomen onderneming te volvoeren," „en het zoodoende... gemakkelijker te hebben gemaakt, om zijne troepen over te brengen," „genoodzaakt werden, om zich over te geven," „haastte hij zich om partij te trekken" enz. enz.

Een groote grieve, die wij nog tegen den Heer V. hebben is, dat zijne interpunctie al zeer zonderling is. Enkele aanhalingen zullen dit reeds hebben doen opmerken. Met komma's is hij al zeer kwistig. Het lust ons niet veel meer af te schrijven. Op goed geluk zullen wij het boekje openslaan, en wij zijn bijna zeker, dat wij niet lang behoeven te zoeken. Blz. 79: „Maar die armada was, voor het doel, waarvoor zij bestemd was, ongeschikt gemaakt, door de ontzaggelijke onkosten, aangewend om ze onoverwinnelijk te maken." Blz. 57: „Behalve dat ik mij nu en dan, aan de zijde van den weg voor een paar minuten, nederzette, hield ik den ganschen nacht door, niet in mijne vlucht stil."

De spelling is grootendeels die van het woordenboek. Aan enkele inconsequentiën ontbreekt het echter niet. Uitdrukkingen als „dag na dag," week na week," vindt men nog al eens. Drukfouten, men zal ons nu wel op ons woord gelooven, schuilen er ook nog al in. Het is jammer, dat de Heer V. zijn drukproeven niet door een bevoegde hand heeft laten nazien. Waren zij van de vele solecismen en verdere onnaauwkeurigheden gezuiverd, dan had hij een zeer bruikbaar boekje geleverd, terwijl het nu voor cacographie en cacophonie zeer geschikt is. Het doet ons leed voor den uitgever, die als altijd voor goed papier en duidelijke letter heeft gezorgd.

De meesterstukken der buitenlandsche letterkunde, verklaard en opgehelderd door Dr. J. C. VAN DEVENTER, Dr. H. KERN, J. J. L. TEN KATE, A. S. KOK, Dr. M. P. LINDO en J. W. N. MOSSELMANS. Te Amsterdam bij G. L. FUNKE, in afleveringen à *f* 0.25, 60 afleveringen compleet *f* 15.00.

De Heer A. C. KRUSEMAN te Haarlem gaf, in den loop van eenige jaren, onder den titel: „Bibliotheek van buitenlandsche klassieken," een reeks van vertalingen in het licht van beroemde schrijvers uit den vreemde. Om van eenige werken van WALTER SCOTT en CHARLES DICKENS niet te gewagen, noemen wij slechs den *Wandsbecker Bode* van CLAUDIUS, den *Don Guichote* van CERVANTES, den *Ilias* van HOMERUS en zoovele anderen, terwijl de bewerking aan zeer bekwame handen werd toevertrouwd. Door aankoop is de eigendom dier fondsartikelen overgegaan in de handen van den amsterdamschen boekhandelaar en uitgever G. L. FUNKE, die thans, blijkens ons toegezonden prospectus, de aanschaffing van eenige werken uit die verzameling gemakkelijk wil maken, door ze bij afleveringen uit te geven, tegen den billijken prijs van 25 cents; waardoor men, in den tijd van circa 2½ jaar, in het bezit zal zijn van 60 afleveringen, uitmakende vijftien boekdeelen. Deze eerste serie (zij schijnt dus later door anderen te zullen worden gevolgd) zal bestaan uit DANTE's *divina commedia* (eerste deel: de Hel, tweede deel: de Louteringsberg, derde deel: het Paradijs) bewerkt door A. S. KOK; C. M. WIELAND: *Geschiedenis der Abderieten*, vertaald door Dr. J. C. VAN DEVENTER; SWIFT: *Reize van Lemuel Gulliver*, door J. W. N. MOSSELMANS, twee deelen. STERNE: *Tristram Shandy*, van de hand des Heeren Dr. M. P. LINDO, (twee deelen); *Çakum Talâ*. Indisch tooneelspel, uit het sanskriet vertaald door Dr. H. KERN;

TEGNÈR: *Frithiofs Saga*, door J. J. L. TEN KATE; TASSO'S *Verlost Jeruzalem* door denzelfde (twee deelen) en HENRY FIELDING'S, *Tom Jones of de lotgevallen van een vondeling*, door Dr. M. P. LINDO, (drie deelen).

Het is ons voornemen niet, thans een kritiek van bovenstaande werken te leveren. Dit toch mag overbodig geacht worden. Het is geschied bij de eerste uitgave, dat wil zeggen: aan de bewerking is reeds toen regt geschied; en wie er aan twijfelen mogt, of die bewerking wel aan billijke eischen voldoe, hij zie de namen der bewerkers en late zijn twijfel varen. Ons doel kan dan ook wel geen ander zijn, dan de aandacht op deze nieuwe wijze van uitgave van eenige voortreffelijke geschriften te wijzen. Wij weten, dat wij voornamelijk tot medeonderwijzers het woord rigten, en wij weten tevens, dat er velen onder zijn, die wel gaarne hun bibliotheek met tal van werken zouden verrijken, maar die door de duurte, helaas! der meeste in onze taal uitkomende werken van dien aard, hun lust wel moeten bedwingen. Wij meenen daarom de poging van den Heer FUNKE te moeten ondersteunen, door er hier de aandacht der onderwijzers op te vestigen. Kennisneming der voortreffelijkste voortbrengselen der letterkunde achten wij voor hen onmisbaar. Al achten wij het verkieselijker, in het oorspronkelijke die geestesvruchten te genieten, hoe weinigen zijn er, die in staat zijn de werken van DANTE ALEGHIERI en van TASSO te verstaan in de taal, waärin zij zijn gedacht en geschreven; hoeveel minder nog, die het geleide van Dr. KERN bij *Çakun Talá* zouden kunnen missen. Wie zou zijne eigen vertaling van den *Tristram Shandy* en *Tom Jones* niet willen vergelijken met de uitstekende van den *Ouden Heer* SMITS.

Door treurige ondervinding wijzer geworden, ziet menigeen er tegen op in te teekenen op eenig werk, dat in afleveringen zal verschijnen. Men moet erkennen, dat bittere teleurstelling

nog al eens het gevolg is geweest, wanneer de kopie van het geheele werk nog niet gereed was, en de onverbiddelijke dood of eenige andere min te voorziene oorzaak de uitgaaf halverwege deed staken, of althans op andere wijze deed voortzetten, dan ze was op touw gezet. Uit den aard der zaak is zoodanige teleurstelling bij deze uitgaaf niet te ververwachten. Immers men ontvangt bij gedeelten, wat geheel is afgedrukt, en ook dadelijk in zijn geheel te verkrijgen is.

Wij hopen van ganscher harte, dat de uitgever zoo goed in zijn plan slage, dat hij ook de overige werken uit „de Bibliotheek" in een volgende serie of in meerdere seriën, tegen denzelfden billijken prijs, onder het bereik van velen brenge, voor wie ze tot hiertoe te duur waren.

MENGELWERK.

Kijkjes in de onderwijzerswereld.

VIII.

JALOERSCHHEID.

> Men moet om de handelwijze van sommige menschen lagchen of ..... er zich over ergeren. Doen wij het eerste, zoo zegt men, dat we ons wat verbeelden; doen we het laatste, dan beschuldigt men ons van menschenhaat.

Toen ik vóór weinige jaren bouwstoffen opzamelde om een mijner lettervruchten voor de pers gereed te maken (1), vond ik onder enkele belangrijke documenten ook nog een interessant verhaaltje, dat toen minder mijn bijzondére aandacht trok, als volstrekt tot mijn doel niet geschikt, vooral, omdat het van eenige jaren later dagteekende, maar nu en dan toch weêr voor mijn geest kwam spelen en dat ik nu, met het oog op het door mij gekozen onderwerp, zoo goed en zoo kwaad als mijn geheugen mij steunen zal, wil meêdeelen.

De kermissen worden in onze dagen door mannen, die aanspraak maken mogen op eenige beschaving, meestal af-

(1) *De Pastorie van Bodegraven.* Oorspronkelijke tafereelen aan de geschiedenis der Fransche Overheersching in 1672 ontleend, door D. H. Meijer. Utrecht, C. van der Post Jr. 1864.

geschaft of in lengte gekortwiekt. Er gaan stemmen op om ze door bedaarde en meer genotrijke volksvermaken te vervangen. Het genoegen der vreedzame burgers bestaat dan ook in onschuldig genot, en strekt meer om den band der ware burgeschap steviger te maken, dan door krakeelzucht, twist en nijd te zaaijen.

Dit is niet altijd zoo geweest. De vroegere kermissen, hoe onschuldig, noodig en nuttig in haar geboorte, hebben ontelbare malen tooneelen van de schandelijkste en wreedaardigste menschenmarteling, van hevige twisten, en de noodlottigste vechtpartijen opgeleverd.

Zoo was het de gewoonte, naar luid van den mij onbekenden schriftelijken berigtgever, dat de bewoners van Nieuwkoop en Zegveld onderling bij elkander ter kermis gingen, en dan bij die gelegenheid alle veeten, die in verloop van enkele maanden mogten ontstaan zijn, afmaakten ..... met het blanke mes! Natuurlijk werden, bij gebrek aan belangrijke verschillen, nietige nesten uit de diepte van een vechtershoofd opgeschommeld, ten einde toch iets hier of daar te doen te hebben. Het vechten en ruzie maken was tot gewoonte geworden, zoodat het voor het boerenvolk een behoefte scheen.

Een luttel geschil tusschen een paar boerenjongens van de genoemde dorpen was voldoende, om bij de eerstvolgende gelegenheid revanche te halen. Ieder kan ligtelijk begrijpen, dat er meermalen door beide partijen nog even vóór de kermis twist *gezocht* en *gemaakt* werd, om op de kermis iets met het blanke mes te doen te hebben. Het was, alsof de ouders in hun domheid aan zulk twisten voedsel gaven, door dapper hunne onverschrokken daden op te snijden, die zij bij dergelijke gelegenheden zouden verrigt hebben.

Bestond er werkelijk tusschen de bewoners der genoemde dorpen verschil, dan was eene ernstige waarschuwing van

de eene partij aan de andere voldoende; om dat verschil bij de eerst volgende kermis te beslechten.

Naauwelijks was de uitdaging gedaan en aangenomen, of onder de verschillende dorpsbewoners heerschte een verbazende drukte en levendigheid, vooral als die uitdaging vergezeld ging van de bedreiging: *zoekt uwe helpers, wij hebben de onzen!* Dan werden, vooral des zondags vóór en na den kerktijd, o, *Particularismus!* aan de kerkdeuren afspraken gemaakt, plannen gevormd en gezanten gezonden naar de omliggende gemeenten, ten einde zich door bondgenootschap te versterken.

Zoo hadden enkele boerenknapen uit Nieuwkoop, even vóór de zegveldsche kermis, met jongens uit laatstgenoemde gemeente twist gekregen en wel over de talenten van hun schoolmeester. De Nieuwkoopers beweerden, dat hun nieuwe schoolmeester de psalmen veel duideïijker en fraaijer zong (wij zullen maar zeggen uitschreeuwde, uitgilde, uitgalmde) dan de schoolmeester van Zegveld.

Dat was een beleediging, groot genoeg voor de Zegvelders om wraak te oefenen. Mr. Hyder ('s mans eigenlijken naam kan ik niet te weten komen) van Zegveld stond sedert verscheiden jaren als een eerste baas in het psalmzingen bekend, en uren in den omtrek werd zijn lof uitgebazuind. Hij zou eens op kermismorgen, ten aanhoore van honderden nieuwsgierigen, van drie verschillende psalmwijzen, elk voorzien van acht verzen, telkens van ieder bij afwisseling een regel gezongen hebben, en wel zoo toonvast en luid, dat het ieders bewondering wekte.

Dit voor ons vreemd, vervelend kunstbetoon was in elk geval voor de zegveldsche boeren een onschuldig genot.

Zouden ze nu nog dulden, dat de Nieuwkoopers met hun nieuwkoopje, met dien afgedankten heereknecht van den landheer, die bij Mr. Hyder maanden lang een lesje haalde

in het zingen, een bluf zouden slaan? Dat ware schande voor den eerzamen naam van Zegveld.

Spoedig wisten beide dorpen, dat er weer wat voor „het mes" was. De vrienden werden bijeen gezocht, opgewonden en niet het minst door de respectieve schoolmeesters, wier eer met deze twist gemoeid werd. Beide gemeenten kookten van woede en reikhalsden naar den kermisdag van Nieuwkoop, waarop de blanke *kort-jannen* schitteren zouden in de zonnestralen!

Mr. HYDER van Zegveld was echter verre van op zijn gemak. Mogt hij dat dulden, dat zijn collega MARGOS van Nieuwkoop hem naar den onvergankelijken roem van eersten psalmschreeuwer stak? Had hij daarom zijne uiterste moeite aangewend om slechts een staaltje van zijn Godgewijde kunst over te storten in de borst en in de longen van dien ellendigen afgedankten landheer-schoenpoetser? Als hij had durven denken, dat die nieuweling beginnen zou met zijn roemrijken naam te verduisteren, hij had waarachtig zijne orgeltonen in dien kerels keel niet gelegd! Wat hem vooral hinderde was de bewustheid, dat zijn collega van Nieuwkoop inderdaad aanleg verraadde een eerste psalmzinger te worden en Mr. MARGOS had menigmaal op die publieke bekentenis van zijn leermeester gepocht. Er moest iets gedaan worden om de eer te handhaven en den hem aangedanen hoon te wreken. Mr. HYDER had zich niet lang te bedenken. Stond de landheer of de schout van Nieuwkoop, alsmede de dominé niet bekend als vuile, kettersche voetianen, en was hij Mr. HYDER, benevens dominé en schout van Zegveld geene eerzame coksianen? Mr. MARGOS zou ook wel een ketter wezen; reden genoeg om onder de dorpsvrienden wat „brand" te stoken over het „reine geloof" dat te Nieuwkoop „in gevaar" verkeerde.

De kermis te Nieuwkoop brak aan. Van alle kanten

kwamen de aanhangers der verschillende partijen opzetten. Er kwamen van Bodegraven en van Zwammerdam boerenjongens om de Nieuwkoopers te helpen; terwijl vele jonge bewoners van Kamerijk in vrolijken optogt naar Zegveld togen, ten einde de vrienden in hun strijd met de Nieuwkoopers een handje te helpen. Ieder was voorzien van een blinkend scherp mes in de scheede en droeg dit wapen in den langen regter broekzak.

Nu de oorzaak van den strijd den nog nooit bezwalkten eernaam van Mr. HYDER gold, wilde hij niet achter blijven. Wat meer zegt: hij had in opbruisende woede een kras opstel met den dorpsbode aan Mr. MARGOS te Nieuwkoop gezonden, waarin hij hem *op het mes!* verzocht en wel tegenover het gemeentehuis; of, zoo hij tegen hem psalmen wilde zingen, dan was Mr. HYDER bereid de gemakkelijkste zangwijzen voor collega te laten, en zichzelven met de moeilijkste tevreden te stellen.

Ook Mr. HYDER kwam per wagen, gevolgd door een zingende massa, uit Zegveld naar Nieuwkoop ter kermis. Hij was mede versierd met een blinkend *kort-jan*, dat echter niet in een scheede in zijn broekzak verborgen, maar helder blinkend tusschen het breede lint van zijn hoed tot ieders aanschouwing in de hoogte gestoken was.

Hierbij laat mijn zegsman in zijn interessant berigt mij verder in den steek. Hij meldt volstrekt niets van den gang en afloop der voor ons ongewone kermisvreugde. Natuurlijk zou een weinig fantazie en spelend vernuft mij op den weg helpen, om eene indrukwekkende beschrijving te leveren van een boerenkermis uit het begin der voorgaande eeuw.

Maar mijn doel was volstrekt niet een toelichtende schets te geven van tooneelen, die, Goddank! op die wijze althans al lang opgehouden hebben te bestaan, en een tafereel op te hangen van schandalen, waaraan onze reeds lang

in stof verkeerde collega's zich hebben schuldig gemaakt.

Ik wilde aan dat niet stichtelijk maar toch zeer scherp berigt een beeld ontleenen, voor mijn onderwerp bijzonder dienstig. Zegt *gij: zulke* dingen gebeuren nu niet meer; figuurlijk gesproken meen ik te *kunnen* betoogen, dat er nog in onze dagen vele collega's zijn, die *kort-jan* in de hoogte tusschen het breede lint van hun hoed steken.

De groote klok der stadskerk liet zich luide en indrukwekkend hooren, luider en indrukwekkender, dan men dat plagt te hooren. Statig rolden die tonen door het luchtruim. Het was, alsof telkens dat donderend bom, bam! de genoodigden ter uitvaart te zamen riep.

Ter uitvaart? Dat is zoo. Er waren wel meer dan honderd vrienden genoodigd, om „de laatste eer" zoo als dat de boden des doods meestal noemen, „aan den afgestorvene" te bewijzen. Van heinde en ver kwamen de aangeschrevenen opdagen, met den rouwstrik om den arm en zeer deftig volgens aanschrijving in het zwart. Men had van allerlei vereenigingen commissiën gezonden. De afgestorvene was president van Melpomene, van daar, dat een commissie van zes leden rederijkers, met hunne ordeteekens versierd, het sterfhuis binnentraden. Zoo kwamen er afgevaardigden van de commissie ter zedelijke verbetering der gevallen meisjes, leden van de sociëteit, een zestal broeders van de zendeling-vereeniging, van de zangvereeniging, van de afdeeling der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, een commissie uit de begrafenis-sociëteit, uit de hulpspaarbank, uit den breeden kerkeraad, eindelijk wel meer dan vijftig onderwijzers uit het district, benevens oudleerlingen. Ook een zestigtal schoolkinderen schaarden zich voor het sterfhuis; want Mr. Typhon was overleden en diens stoffelijk overschot stond begraven te worden.

Was het wonder, dat bij zooveel belangstelling de groote kerkklok zich statiger liet hooren en het geluid ernstiger en indrukwekkender scheen? Het kon ook wel, dat de kerkeknecht bewust van de plegtigheid en hopende op eene extra-beloening, langzamer, oplettender en geregelder trok!

De geheele straat liep uit, toen de genoodigden zich schaarden om het sterfhuis en met lijkwagen en volkskoetsen voorop, in optogt trokken door de straten en langs de grachten der stad, om buiten eerst op de laatste rustplaats weêr even te vertoeven. Zelfs de voornamen in de stad, die gewoonlijk weinig notitie nemen van de levensgeschiedenis, het afsterven en begraven van een schoolmeester, kwamen even voor de ramen en achter de gordijnen turen, ten einde te zien wat de oorzaak was, dat er zoo'n statig gerij, zoo'n deftig en langzaam gestap voor hun woningen gehoord werd.

Het was dan een deftige begrafenis ook. Honderden menschen togen ter uitvaart meê. De grafbewaarder had zelden zoo iets indrukwekkends bijgewoond. Predikanten weidden uit in den lof van den man, die was heengegaan en wiens geloof onberispelijk was. De rederijkers lieten klaagtonen hooren over het groote verlies, dat hun vereeniging getroffen had. De onderwijzer, die uit naam zijner collega's sprak, gewaagde van het hooge standpunt, dat Mr. Typhon in de schoolwereld bereikt had. De zangvereeniging hief een treurlied aan; in het kort: de plegtigheid was aandoenlijk, stichtelijk, indrukwekkend; een lid der familie dankte op roerenden toon voor de blijken van liefde, ook aan het stoffelijk overschot van den doode bewezen.

Niemand had opgemerkt bij zoo ongewone plegtigheid, dat er in een der naauwe straatjes ook een lijk, maar van een eenvoudigen arbeider, werd uitgedragen. De buren

waren met aandrang zelfs er toe opgewekt moeten worden, om het stoffelijk overschot naar den godsakker te dragen. Niemand volgde dien eenvoudigen lijkstoet. O ja, een twaalfjarig meisje volgde van verre; maar wie zou ook op zoo'n schepseltje letten, vooral toen de lijkdragers van den dagglooner ruimbaan moesten maken voor den plegtigen lijkstoet ter eere van Mr. TYPHON? Niemand lette dan ook op de tranen van dit bedroefde meisje; zelfs de grafbewaarder niet, die de lijkdragers driftig naar een afgelegen plekje van den dooden-akker wees, daar hij wel al zijne aandacht wijden mogt aan den belangrijken begrafenisstoet, die naderde.

De luide lofspraken op het graf van Mr. TYPHON, het treurgezang der vereeniging, deed de snikken verstommen van het twaalfjarig hulpeloos wicht op het graf van haren weldoener. Niemand zag haar, niemand hoorde haar, niemand wilde haar zien en hooren. Niemand?

Ik zag een grooten blinkenden troon, en dengene die daarop zat, van wiens aangezigt de aarde en de hemel wegvloden.
En ik zag de dooden, klein en groot, staande voor God;
EN DE BOEKEN WERDEN GEOPEND! . . . .
En zij werden geoordeeld een iegelijk naar hunne werken.

. . . . Er was vreugde, groote vreugde in de ouderlijke woning; want er was een kind geboren.

Dat kind groeide en ontwikkelde naar ligchaam en geest en werd de roem der eenvoudige ouders.

Maar dezen zagen in dat kind zoo gaarne de kiemen van toekomstige grootheid.

Men vertelt van de apen, dat ze soms uit teederheid hun kleinen dooddrukken. Vele ouders doen hetzelfde, zoo niet erger; ze drukken hun kinderen zedelijk dood.

Zij hadden hun TYPHON zeer, al te zeer lief: een klein leugentje noemden ze slimheid; een bewijs van hoofdigheid, achtten zij als een teeken van groote wilskracht; in alles meêpraten, geestigheid. De kleine troetelpop werd grooter en heerschzuchtiger.

TYPHON werd uit huis in school geplaatst. De eerste periode van zijn leven was voorbij. Zou nu de opvoeding in de school even dwaas zijn als de opvoeding in huis?

Met ietwat ruwe hand greep zij den weekeling en gaf hem niet het minste voordeel zonder worsteling en strijd.

Van lieverlede bespeurde TYPHON een onderscheid tusschen goed en kwaad. Hij was reeds helder van begrip genoeg om op te merken, dat het niet onverschillig is, hoe de mensch handelt.

Te gelijk met de kinderlijke wetenschap voedde hij een verderfelijke neiging des gemoeds.

Hij kon niet dulden, dat men van anderen iets goeds zeide, zonder hem mede een lauwer op het hoofd te drukken. Maar de wereld stoorde zich aan dat verderfelijke kwaad, dat TYPHON voedde, niet, en greep met ruwer hand alweêr den weekeling en gaf hem niets zonder verdriet en teleurstelling.

Nu begon hij eèn nieuw gebrek te voeden. Nevens een dragelijken aanleg voor meerdere ontwikkeling kweekte hij ook de verderfelijke plant der jaloezie.

Eenige jaren later. TYPHON is eindelijk onderwijzer te Nabij. Hij wenschte altijd de eerste der broederen te wezen, drong zich overal in en vooruit, zonder achter zich te zien. De grootste grief, die hij tegen de wereld had, was dat zij zich schuldig maakte aan miskenning van zijn persoon.

Maar TYPHON had nu inderdaad de leugen en de koppig-

heid zijner jeugd, gemaskerd door slimheid en wilskracht. De eerste der broederen *moest* hij zijn; zijne eerzucht porde hem aan en zijn roemzucht liet hem geen rust. Zijn slimheid deed hem naar middelen omzien en zijn wilskracht leerde hem geduld oefenen. Ziehier zijn leefregelen:

De magtigen moest hij, het kostte wat het wilde, naderen; de minderen door uiterlijk betoon van zachtheid nopen veel goeds van hem te verbreiden.

Aan onderzoek over ernstige dingen, die nieuwe waarheden helder aan het licht bragten, had hij den dood gezien. Hiervoor in de bres te springen zou hem beletten de eerste te worden. Hij, de eerzuchtige, had geen lust in de miskenning der wereld, had een afkeer van het martelaarschap.

Den roem van groote geesten te verbreiden, die vroeger geleefd of, buiten zijn gebied om, werkzaam waren geweest, was zijn lust; minder om de weldaden, door die verstanden aan de wereld bezorgd tot een algemeen goed te maken, maar om door zijn taal en voordragt de aandacht der menschen tot zich te trekken. Hij zorgde dan ook, zonder dit zelf te weten, dat men ten slotte niet getroffen was over den held van wien gesproken was, maar meer de aandacht vestigde op den man die sprak.

Wee hem, die het waagde in zijne onmiddellijke omgeving even een bewijs van aangeboren talent te geven en te schitteren zonder zijne aansporing, goedkeuring en medewerking. Zoolang de wereld den talentvollen worstelaar nog met geen ridderslag vereerde, zal zij hem minachten; eerst, als de menschheid den overwinnaar kroont, zal zij den held roemen.

Zijne eerzucht prikkelde hem aan, en zoodoende werd hij president, secretaris en werkend lid van allerlei genootschappen, vereenigingen en broederschappen. Wee, die hem miskende, doorgrondde en voorbijging. Dergelijke eervolle

betrekkingen nam hij aan, niet om dan ook het moeilijke werk daaraan verbonden met nieuwen lust te aanvaarden en veel nut en liefde te stichten, maar om, jaloersch op de voornaamheid van anderen, een toppunt van even groote voornaamheid en algemeene bekendheid te erlangen.

Te Nabij zijn sollicitanten opgeroepen voor een vaceerende onderwijzersbetrekking. Het examen heeft plaats, en de keuze valt op een jong mensch, Mr. Volubel geheeten. Mr. Typhon kreeg alzoo voor den afgeleefden collega een jeugdigen vriend in de plaats, die al spoedig in de school en in het maatschappelijk leven om zijn vlugheid, gevatheid en bekwaamheden een goeden naam verwierf. Daarbij had Mr. Volubel jaren de leiding genoten van een leermeester, die in de levensschool met ontelbare tegenspoeden had te wortelen gehad en het ambt van onderwijzer niet beschouwde om er in de wereld door de schitteren; maar om door daad en woord gunstig op de opvoeding en vorming te werken.

Mr. Volubel maakte door de toepassing van dat beginsel een zeer gunstigen indruk en wel tot ontsteltenis van Mr. Typhon. Het werd hem ondragelijk, zoodra hij ergens kwam, als hij over de gunstige eigenschappen en hoedanigheden van zijn jeugdigen collega hoorde uitweiden.

Vooral ging hij ontevreden des nachts naar zijn slaapkamer, toen collega Volubel des avonds te voren door pianospel en zang de uitbundige lof der gansche vergadering had ingeoogst, ter gelegenheid van eene uitvoering van Melpomene, ten voordeele der armen. De lof, aan Mr. Volubel bewezen, maakte Mr. Typhon slapeloos en onrustig.

Men sprak er al van Mr. Volubel in het bestuur van Melpomene, diaken in het kerkbestuur, lid van enkele

andere vereenigingen te maken. Hierdoor, zoo dacht althans de kleingeestige Mr. TYPHON, had collega VOLUBEL nog meer gelegenheid met zijn naam en persoon in het openbaar te schitteren.

Had deze jonge mensch hem al niet veel te lang en al te spoedig naar de kroon gestoken? Mr. TYPHON werd even ontevreden als de zegveldsche schoolmeester HYDER, en stak, figuurlijk gesproken, *kort-jan* tusschen het breede lint van zijn hoed in de hoogte.

Maar de uitvoering van den strijd deed hij bedaarder, minder ruw, dan zijn collega uit de achttiende eeuw. Zooveel levenservaring had Mr. TYPHON wel opgedaan, dat hij collega niet kon uitnoodigen op het mes, b.v. op de groote markt te Nabij; door uiterlijke beschaving had hij ook geleerd, door minder opspraakmakende middelen Mr. VOLUBEL onder het mes te krijgen.

Kerkeraadslid moest Mr. VOLUBEL niet worden. Mr. TYPHON sprak in een der eerstvolgende vergaderingen over de noodzakelijkheid van een zondagschool op te rigten. Dit vond bij de kerkelijke personen ondersteuning. Mr. VOLUBEL werd aangesteld als hoofdonderwijzer dier school, wel op een uiterst gering salaris; maar de kas was pas in wording, het doel was zoo goed.

De voorsteller, Mr. TYPHON, werd een der commissarissen, met het toezigt op de school belast. Hoe statig en deftig ging hij des zondags dat onderwijs van zijn collega inspecteeren. Door welke vreemde beweegredenen er al een nuttige inrigting kan tot stand gebragt worden!

Mr. VOLUBEL echter, die van de beginselen, waaruit zijn collega handelde, niets begreep, omdat hij door een edeler en waardiger beginsel bestuurd en geleid werd, werkte met onverpoosden ijver voort aan de vorming en leiding der anders verwaarloosden, genoot zijn karige bezoldiging en

Mr. TYPHON zorgde ondertusschen dat hij zelf als stichter erkend en geëerd werd.

Op dezelfde wijze kwam er ook een zangschool, waarbij Mr. VOLUBEL al wederom als onderwijzer en Mr. TYPHON als directeur werd aangesteld. Indien Mr. VOLUBEL gewild had, zou hij zeer gemakkelijk in eerebetrekkingen zijn collega hebben op zijde kunnen streven; maar hij dacht in de verste verte niet aan de vervulling van die eereposten, hij leefde alleen om wetenschap te ontvangen, deze te verwerken en eindelijk om ze dan met vrucht meê te deelen. En mogt hij dan in den geest zijner leerlingen iets gieten van het ware, schoone en edele, waardoor zij zich leerden verheffen boven vele ellendige nietigheden, leerden strijden tegen het kwade en moedig wilden worstelen voor al wat inderdaad goed en waarachtig is, dan was hij meer dan tevreden en bekreunde zich om de eerebetrekkingen evenmin als om de blaam der menschen.

Gelukkig ook: want er zouden moeilijker dagen komen, waarin hem de strijd bang worden zou.

Er lieten zich al luider en luider stemmen hooren over de groote en vele verdiensten van Mr. VOLUBEL.

Mr. TYPHON stak natuurlijk bij de eerste ontdekking hiervan *kort-jan* in de hoogte en daagde zijn roembelagers stilzwijgend tot den kampstrijd uit.

Zij, die Mr. VOLUBEL's roem verkondigden, werden door Mr. TYPHON goed opgenomen en bespied. Hieronder behoorde ook een der jonge predikanten, die, werkzaam en vlug, meer lette op de daad dan op praatjes en plannen.

Mr. TYPHON stak zijn *kort-jan* eenige duimen lager, om bij een hem te wachten strijd niet overrompeld te worden. Andere omstandigheden werkten hiertoe echter gunstig meê.

Er kwam beweging in de kerk. De geloovigen beschuldigden velen, dat sommigen een nieuwen godsdienst bragten.

Ook de vriend van VOLUBEL werd er van verdacht. Dit gaf opschudding.

Mr. TYPHON hield zich stil en keek goed uit.

Mr. VOLUBEL echter onderzocht, streed en ... koos partij voor den man, die van ketterij beschuldigd werd. Onderzoeken en strijden lag volstrekt niet op den weg van Mr. TYPHON; hij zag slechts goed toe.

De gemeente kwam in opstand tegen den nieuwigheidsprediker. Deze, weldra elders beroepen, ging heen, betreurd door zijn vrienden en niet het minst door Mr. VOLUBEL.

Hij, die de plaats verving van den vertrokkene, stond bekend als een voorvechter van het oude.

Nu, dacht Mr. TYPHON, was de gelegenheid al te schoon om zijn mes in de hoogte te steken.

Hij koos partij en de eerste visite, die de nieuw beroepene ontving, was van Mr. TYPHON.

Zes weken later werd Mr. VOLUBEL ontslagen van zijn betrekking als onderwijzer aan de zondagschool en deze aan den godsdienstonderwijzer opgedragen. Mr. TYPHON schudde menigmaal zeer bedenkelijk het hoofd, als hij over het ongeloof van Mr. VOLUBEL hoorde klagen. Deze ging zeer bedaard en kalm zijn weg, werkte en werkte voort en stond alleen dan op, als ze hem het regt van vrij onderzoek wilden betwisten of de laster, onder den dekmantel van godsdienst, het waagde zijn beginselen in een dubbelzinnig licht of duister te hullen.

Aan die houding en aan de bewustheid van goed te handelen ontleende Mr. VOLUBEL troost en kracht.

Wel hinderde het hem, als de wereld voortging zijn werk te bezoedelen; wel kon hij zich moeilijk inhouden, als hij merkte, dat collega TYPHON meer dan ooit over de „goddelijke waarheden der kerk" sprak en zeer genegen scheen, als het tot spreken kwam, stil te berusten in het oud

en voorvaderlijk geloof. Het was Mr. Volubel een raadsel, hoe het een onderwijzer aan lust of moed mangelde om te onderzoeken en hoe een mensch, die voor verstandig doorging, zulke ontegensprekelijke bewijzen van domheid gaf. Dan de man, die door zelfonderzoek en na hevige worsteling tot eene innige overtuiging gekomen was, veronderstelde eindelijk zoo iets ook van collega Typhon, en berustte in de verschillende opvatting, alhoewel hij diens klimmende verdachtmaking minder vergeven kon.

Mr. Volubel's vertrouwen bij de gemeente was vernietigd. Zijn arbeid werd als zeer verdacht beschouwd; zijn liefde aan bijoogmerken toegeschreven en de man, die zonder om te zien door zijn talenten trachtte wel te doen, stiet telkens op het vooroordeel des volks.

Mr. Typhon had werkelijk gezegevierd, zijn naam klonk door de gemeente en velen, die eerst voor Mr. Volubel gestemd waren, volgden den stroom, bragten ook Mr. Typhon lauweren in overvloed, al was het, dat zij dit in de eenzaamheid moesten afkeuren. Maar hoe! zouden zij tegen de magt der massa opstaan? Waarom zouden zij kampen tegen of voor dezen of genen? Beginselen? Wat weten zij van beginselen? Waarvoor al die moeite en strijd? Hun stelregel was: Men moet het in de wereld zich zoo gemakkelijk en lekker mogelijk maken. Het waren mannen van „de rustige rust!"

Welke ernstige en treurige gevolgen de verschillende houding der twee collega's in Nabij nog verder na zich zou slepen, ware niet te berekenen, toen op eens de mare in de stad verspreid werd, dat Mr. Typhon aan de gevolgen van een hevige ziekte onverwachts was overleden.

Daarom waren wij getuigen van de zeer plegtige uitvaart. Moeten we de verschillende beweeggronden neêrschrijven, die tot deze plegtigheid aanleiding gaf? Zij die door levens-

ervaring de gebeurtenissen, welke zich voordoen, uit een geheel ander oogpunt beschouwen dan vroeger, toen zij van de wereld het beste hoopten en dachten, weten dan ook zeer goed, dat het om der menschheid wille nuttig is een sluijer te werpen over de dingen en voorvallen, die zich, hoe plegtig ook, soms voordoen.

Eenige vrienden hadden een steen op het graf doen wentelen, waarin zij Openb. 14, vs. 13*c*, lieten beitelen.

En hunne werken volgen met hen!

Groote waarheid! Welke werken zouden TYPHON volgen?

Ik zag een grooten blinkenden troon, en dengene, die daarop zit, van wiens aangezigt de aarde en de hemel wegvloden.

En ik zag de dooden, klein en groot, staande voor God;

EN DE BOEKEN WERDEN GEOPEND.

En zij werden geoordeeld, een iegelijk naar zijne werken.

Ook het levensboek van den armen daglooner werd geopend. Er is bij God geene aanneming des persoons.

Dat dagboek vulde slechts weinige bladzijden. Er was sprake van lijden en leed, van ellende en ziekten, van honger en naaktheid, van zwaar en rusteloos arbeiden en van honger en kommer.

Maar er was ook een schoone bladzijde: een bladzijde, die groote en goede getuigenis aflegde van opofferende liefde voor een hulpeloos, ongelukkig en door de wereld veroordeeld schepseltje.

Niemand dan dat kind volgde de lijkbaar. Men hoorde daar geen lofredenen op den doode; men vernam daar niets van een lijkzang.... Maar wat men ginds niet zag, dat werd hier gestort. Tranen, vele tranen der liefde en dankbaarheid vielen op het graf van een armen weldoener.

Wel zou een grafsteen nimmer de rustplaats dekken van den daglooner; maar toen men in de stad gewaagde van het groote verlies, dat de gemeente in het afsterven van Mr. TYPHON getroffen had, schreef de engel Gods met onuitwischbaar schrift in het levensboek des armen dagloonera: *zijne liefde volgt met hem!*

Aan den avond van den begrafenisdag zat Mr. VOLUBEL tegenover een jong mensch, die door hem gevormd en opgevoed was en nu gereed stond het viendelijke en goede te huis te verlaten, om als onderlooze in den vreemde nuttig werkzaam te wezen. De jongeling zat stil en hoorde altijd het krassen van Mr. VOLUBEL's pen en het tikken van de hem welbekende huisklok.

De jongeling zou er een dagboek op na gaan houden en verzocht Mr. VOLUBEL, die hem zoo menigmaal raad en onderrigting gegeven had, in dat dagboek iets van zijn hand te laten voorafgaan.

Mr. VOLUBEL had een langen tijd geschreven. Wij zullen niet die inderdaad korte en krachtige lessen afschrijven, die Mr. VOLUBEL ontleende aan de innerlijke behoefte van des jongelings gemoed; maar alleen enkele belangrijke wenken overnemen, die op ons onderwerp passen en altijd en voor een ieder nuttig zijn, om die waarheden zich te herinneren: „Onder ons onderwijzers schijnt de jaloerschheid niet zelden in het leven eene allergevaarlijkste rol te spelen. Als een ander een talent verraadt of een natuurlijke gave bezit, dan wordt dit bedekt en verduisterd en niet het minst door hen, die den ernstigen wil missen om door inspanning datgene te verwerven, wat de wangunst in anderen benijdt.

„In de borst van den wangunstige en jaloersche woedt een verborgen hel. Hij wordt beheerscht door den laagsten hoogmoed en geeft zich niet zelden in zijne uiterlijke vormen

als een nederig mensch te aanschouwen; maar ter prooi aan schandelijke eigenbaat, is hij de slaaf van de vernederendste eischen, als ze hem slechts in het oog der collega's eenigermate kunnen verheffen.

„Slechts gebrek aan menschen- en wereldkennis, slechts beperktheid van oordeel en doorzigt kan ons tot deze voor ons en anderen verderfelijke uitspattingen verleiden. Want als wij dezulken bespieden, dan zullen we opmerken, dat, op welke wijze zij ook hun wenschen weten te bevredigen, zij toch ontevreden zijn met zichzelven en de wereld.

„Zoo iemand wist, wat men zonder geld en eer verkrijgen kan — vrede der ziel.

„Er zijn menschen in de wereld geweest, die op den hoogsten trap van magt en eer, gelijk onverzadelijken, zich kwelden; die om zich nog meer te verheffen, millioenen hunner natuurgenooten ter prooi aan ongeluk en verderf overgaven, tot dat zij onder den vloek van duizenden in het graf zonken.

„Daarom, o jongeling! versier uw geest met wezenlijke kundigheden. Denk vooral, dat niet het veel weten en het talent veel te schijnen u gelukkig zullen maken; maar weet, dat de wetenschap van het ware geluk de beoefening van uw leven moet uitmaken, om onder allerlei levensomstandigheden u stil en tevreden te gevoelen.

„Wees daarom ten allen tijde opregt en laat u zien, zoo als gij werkelijk zijt. De taal van den opregten mensch heeft haar wortel in zijn hart; hij wordt schaamrood over de leugen, handhaaft als mensch de waardigheid van zijn karakter en heeft een diepen afkeer van een huichelaar, in welk kleed deze zich ook voordoet. Hij heeft moed genoeg, al moest het hem schaden, om de waarheid te spreken; maar hij beeft van te liegen. Hij is verheven boven de laagheid der veinzerij: de woorden van zijn mond zijn de gedachten van zijn hart.

„Bespied den jaloersche, den wangunstige, den eerzuchtige. Diens hart is verborgen in zijn boezem; hij bedekt zijn woorden met den schijn van waarheid; hij lacht in verlegenheid; hij weent, terwijl hij zich inwendig verheugt. Hij wil gaarne doorgaan voor een fatsoenlijk, eerlijk man; terwijl zijn gedrag even kunstmatig als zijn hart arglistig is.

„Die dwaas! Weet hij dan niet, dat hij met de moeite, die hij zich geeft om te verbergen wat hij is, nooit zal worden wat hij wil schijnen? De kinderen der wijsheid zullen met zijn kunstgrepen lagchen en op het oogenblik, dat het masker zal afgevallen zijn, zal de vinger der bespotting hem nawijzen en hem tot eene eeuwige schande veroordeelen.

„Werkzaam, nuttig werkzaam zijn, zij uw vermaak, wetenschap te zoeken uw leven. Maar geef aan dien ijver een teugel; want hij is onversaagd; beperk hem, want hij is eigenzinnig; beproef hem, want hij zou u tot grove ondeugden verleiden. De kracht der waarheid en der liefde is een degen in de hand voor hen, die wetenschap willen inzamelen eenig en alleen om roem in te oogsten.

„Handel wel; maar bekommer u niet over hetgeen men er van zegt. Spreek open en flink, en gij zult altijd iets tot uw nut hooren. Kies u zekere en vaste grondbeginselen en dat dan al uwe daden daaruit voortvloeijen. Wees eerst overtuigd en wees dan onbuigzaam in de uitvoering. Al haat men u; men zal, ondanks den afkeer van uwe opregtheid, toch tot u opzien en naar u luisteren. Dit is de kracht der deugd en de hoop op een heerlijke toekomst."

Wenken en herinneringen van een oud-onderwijzer.

Prijzen is gevaarlijk werk. De ijver wordt er somtijds door verzwakt, want de geprezene is ligt genegen een weinig op zijn lauweren te rusten, ofschoon de lof eigenlijk hem nog meer moest aanvuren, Zoo redeneeren velen, en dáárom prijzen zij zelden of nooit. Is dit goed? Als iets *nuttig* en *noodig* is, mag men het dan nalaten dewijl 't *gevaarlijk* is? Neen; nooit prijzen is even gevaarlijk. De ondervinding heeft het mij dikwerf bewezen, zoowel omtrent mij zelven als anderen. Als leerling, als kweekeling en als onderwijzer (ik betuig het rondborstig) heeft het mij meermalen ontmoedigd en diep gegriefd, wanneer men geen enkel woord bezigde om tevredenheid over mijn vlijt te betuigen. Ik heb onderwijzers gehad, die nooit mij zelven schenen te durven betuigen, dat zij over mij voldaan waren. Groote ambitie deed mij intusschen zoo vurig daarop hopen. En wanneer ik dan toch steeds daarin teleurgesteld werd, ik moet het bekennen, het maakte mij meermalen zoo flaauwmoedig, dat mijn ijver er voor korten tijd onder bezweek, en ik moedeloos in mij zelven zeide: „'t helpt mij toch niets, men is nooit over mij voldaan." Dagen lang kon ik dan in die neêrslagtige stemming blijven. Zelfvoldoening lenigde eindelijk die smart. Spoediger evenwel ging dit, toen ik op zekeren tijd van mijn vader hoorde, dat de onderwijzer hem betuigd had, zeer tevreden over mij te zijn. Dit verzoende mij geheel met zijne achterhoudendheid, zoo als ik het noemde. Had hij geweten, hoe hij mij daarmede als op de pijnbank legde, hij zou gewis van zijn stelregel (nooit te prijzen) hebben afgezien, en mij toch eene enkele keer zijn tevredenheid betuigd hebben. Dan zou ik nog veel meer hebben gedaan,

dan thans het geval was; want bij al die verflaauwingen ging het toch altijd minder bestendig vooruit.

Bij ongeluk als het ware hoorde ik toch ééns uit zijn eigen mond iets bevredigends, dat ik nooit zal vergeten, ofschoon het nu bijna veertig jaar geleden is. Toen was ik zestien jaar oud, en omdat ik reeds gekozen had kweekeling voor het onderwijs te zijn, bij onderwijzers-gezelschappen toegang had, er zoo velen om mij zag, die veel meer wisten dan ik, werd ik bezorgd over mijn keuze. Daarom gaf ik op zekeren avond, toen ik met mijn onderwijzer alleen was, zeer vertrouwelijk hem te kennen, dat ik bevreesd was geworden voor wél slagen op den weg, dien ik had gekozen, en bekommerd werd, toch nooit de vereischte hoogte te zullen bereiken. Toen begon hij te schertsen over mijn zwaarmoedigheid, en zeide: „als gij het altijd zoo aanlegt als tot nu toe, ben ik geenszins bevreesd daarvoor, en heb ik reden te verwachten, dat het u wél zal gelukken." Dit was een riem onder mijn hart, die langdurig steun gaf, zelfs nog jaren daarna.

Vóór dien tijd had ik een onderwijzer, die niet zoo afkeerig van prijzen was. Hij kon het soms zoo sterk doen tegen anderen over mij en in mijn tegenwoordigheid, dat ik er van bloosde en er weinig door gestreeld werd.

Later was ik werkzaam bij een onderwijzer, die ging visschen en jagen, terwijl hij mij liet schoolhouden, en er zich weinig om bekreunde of hij mij prees: want hij spotte zelfs met mijn schoolmeestersnaauwgezetheid. Zijn oordeel had voor mij dan ook weinig waarde, en ik werkte meer uit lust voor mijn vak, dan uit zucht naar zijn goedkeuring.

Hieruit blijkt, dat te dikwijls en te veel prijzen even verkeerd is als nooit zulks te doen, alsmede dat de *waarde* van den lof geheel afhangt van het *gebruik* dat men er van maakt, en van het *gehalte* van hem die prijst.

De schoolopzieners, onder wier toezigt ik heb gewerkt, handelden ook zeer ongelijk in dit opzigt. Sommigen waren gewoon niets te zeggen, wanneer zij schoolbezoek deden. Uit den mond van anderen hoorde ik soms, dat zij zeer tevreden over mijn werk waren. Anderen hadden de gewoonte, mij na den schooltijd of althans onder vier oogen hun tevredenheid te betuigen, en er dezen of genen wenk tot verdere volmaking bij te voegen. Het is ligt te begrijpen, dat dit laatste mij veel aangenamer was dan het eerste, en mij terstond meer aanmoedigde.

Misschien vraagt de lezer: of men dan het goede moet doen alleen uit gunstbejag of om door menschen geprezen te worden? Gaarne stem ik toe, dat innerlijke zelfvoldoening en vrede met God veel meer moeten gelden dan de goedkeuring onzer medemenschen; maar wij zijn menschen, geen engelen, en vooral niet als men nog jong is.

Voor mij zelven ondervond ik zulks, toen ik nog niet boven de dertig jaar oud was, en zoo anderen van dien leeftijd de waarheid durven zeggen, zij zullen gewis toestemmen dat het hun ook zoo gaat.

Toen ik ouder werd, begon ik in te zien, dat lof van menschen minder waarde heeft dan innige tevredenheid en hoop op de goedkeuring van God. Daarom wilde ik toen mijn leerlingen ook op dien meer edelen grond wijzen; maar het was aan eens dooven mans deur geklopt. Hoe langer ik daarover sprak, hoe minder zij nog schenen te begrijpen; en het hun te laten gevoelen, het was alsof ik den blindgeborene de kleuren wilde leeren kennen. Geen wonder: de pas opgeschoten plant vertoont nog geen bloesems en vruchten. *Alles op zijn tijd*, en dus ook *niets vóór den tijd:* want de ondervinding leerde mij, dat ook mijn leerlingen op hun jaren behoefte gevoelden aan mijn goedkeuring.

Meenden zij het in een of ander opzigt goed te hebben

gemaakt, dan zagen ze mij aan met zulke begeerige blikken, dat ik moeite had te zwijgen, al wilde ik niet prijzen. Maar dan bleek ook weldra, dat zij verflaauwden en zich teleurgesteld gevoelden. Zij toonden het tegendeel, wanneer ik slechts met een enkel woord of met een verblijdend oogwenkje in stilte toonde over hen tevreden te zijn. *In stilte* zeg ik: want openlijk prijzen, ten aanhooren van anderen, is niet goed. Het wekt wangunst bij anderen op, en het is alsof een schaamteblos des geprezenen aanwijst, dat hij liever afzonderlijke betuiging van goedkeuring ontvangt. Telkens wanneer ik zoo in stilte mijn tevredenheid toonde, zag ik verdubbeling van lust, moed en ijver. Het hielp veel meer dan aangeteekende goedkeuringen of uitgereikte eereprijzen, zoo als ik ook wel heb gebezigd.

Dit bewezen vooral zij, die minder goede vermogens bezaten, en niet met goed gevolg tegen anderen konden wedijveren. Al gevoelden zij, dat anderen hen overtroffen, zoo zij wisten dat ik tevreden over hen was, behielden zij lust en moed, zelfs tot overspanning hunner geringe krachten toe. En wat een aanhoudend goede wil bij zwakke vermogens vermag, ik zag er dikwijls de verrassendste blijken van. Klaagt men over achterblijvers, die wegens gebrek aan vermogens niet met anderen vooruit kunnen komen of dien het aan goeden wil ontbreekt, men lette op gelegenheden om hun zijn tevredenheid te kennen te geven, en men zal er de weldadigste gevolgen van ondervinden. Werpt men mij hier tegen, dat die gelegenheden bijna nooit zich aanbieden, dit doen gewis alleen zij, die het kind niet met zich zelven, te veel met anderen vergelijken, als ik het zoo eens mag noemen. Dat dit verkeerd is, behoeft geen betoog. Onderling wedijveren naar een enkelen maatstaf is veel gevaarlijker, dan afzonderlijk en te regter tijd prijzen of aanmoedigen.

De onderwijzer legge er zich intusschen ook op toe, dat zijn lof genoegzaam *gewaardeerd* worde. Uit bovenstaande voorbeelden volgt reeds hoe noodig dit is. De onderwijzer moet de liefde en achting zijner leerlingen hebben verworven, opdat zij zijn goedkeuring hoog waarderen. Te dikwijls en te sterk prijzen zal ook de waarde daarvan verminderen, en de voordeelen wegnemen, die men er anders van zal kunnen trekken.

Berispen staat tegenover prijzen. Ofschoon wij reeds veel over het laatste hebben aangemerkt, het eerste verdient ook hier onze aandacht. Het ligt in onzen volksaard, dat wij moeilijk bitse bestraffingen kunnen verdragen. Zelf heb ik meermalen de waarheid daarvan ondervonden. Als kind, knaap en jongeling nam ik berisping alleen in dank aan, wanneer zij met eenigen lof gepaard ging. Zei men tegen mij: „gij hebt dat nu zeer goed gedaan, maar *dit* ontbreekt er nog aan," dan was ik terstond gereed tot verbetering. Sprak men alleen berispend, zonder van iets goedkeurends te gewagen, dan was het alsof mijne eigenliefde mij influisterde, dat men alleen het *kwade* in mij opmerkte en het *goede* voorbijzag. Dit moge nu al of niet goed zijn, ik geloof toch, dat velen daarin met mij gelijk denken. Dat mijn leerlingen zulks deden, dikwijls heb ik het ondervonden. Berisping alleen vond weinig ingang. Zocht ik gelegenheid er lof mede te vereenigen, dan zag ik beter resultaat. En altijd was openlijke bestraffing van minder goed gevolg dan in stilte gegevene. *Te dikwijls berispen* is evenzeer nadeelig als te dikwijls prijzen. Beider waarde verliest er bij.

Weet men zoo, door eigen ervaring geleid, op de regte wijze zijn goed- en afkeuring te kennen te geven, dan zal men weinig behoefte gevoelen aan andere stelsels van straffen en beloonen der leerlingen. Men behoeft slechts aan te moedigen, en het kind zal beter

willen dan velen gelooven. Dwang is zelden noodig.

Dat kweekelingen en hulponderwijzers er tevens zoo over denken, daaraan twijfel ik geen oogenblik; want toen ik het zelf nog was, heb ik het in mijn onderwijzer dikwijls zeer afgekeurd, wanneer hij mij openlijk prees of berispte in het bijzijn der leérlingen. Deed hij dit onder vier oogen, dan was het mij meer aangenaam en had het beter invloed op mij, zoowel ter aanmoediging als ter verbetering. Het is buitendien zeer ligt te begrijpen, waarom men dit wenscht. De leerlingen twijfelen in beide gevallen te veel aan des hulponderwijzers zelfgenoegzaamheid. Ook daarom is het verkeerd, des hoofdonderwijzers gezag bij sommige gelegenheden in te roepen. Men loopt het meest gevaar zulks te moeten doen, wanneer men zijn eigen gezag te buiten gaat. Tusschen kweekelingen en leerlingen heerscht in dit opzigt de levendigste naijver of argwaan. De kinderen kennen den hoofdonderwijzer gewoonlijk meer magt toe dan zijn helpers, en betoonen hem de meeste gehoorzaamheid. De kweekeling of hulponderwijzer meent, dat de leerlingen hem evenzeer moeten gehoorzamen als den hoofdonderwijzer. Hoe jonger, hoe meer hij op dit punt eigenlijk kitteloorig is. Uit mijne eigen jeugd weet ik mij zulks nog zeer goed te herinneren. Later zag ik het onregtmatige daarvan in.

Men zou hier kunnen aanmerken, dat men niet zoo moet denken, niet zoo gevoelig op dit punt moet zijn, meer op grond van liefde gehoorzaamheid moet vorderen dan op dien van gezag. Dit stem ik toe; maar wie zal zulks bij den aankomenden onderwijzer geheel vorderen, indien de meer bejaarde hoofdonderwijzer het slechts ten deele vermag, en bij de onvolkomenheid der leerlingen er slechts naar kan streven? Mannen van ondervinding zullen het gewis niet wraken, maar toestemmen, wat ik onderstel als een zwak van de meeste aankomende onderwijzers, veroorzaakt uit

omstandigheden, die zich niet laten dwingen, al stelt men onuitvoerbare hersenschimmen op den voorgrond.

Met hersenschimmen komt men gewoonlijk niet ver. Als men ze aan de praktijk toetst, loopt het meestal verkeerd af. Beproefde theoriën zijn beter. Dezen verkrijgt men, als men zich verstandig weet te schikken naar de wereld zoo als zij is. Deze te maken zoo als zij moest zijn, dit is te moeilijk. In allen gevalle zou men dan toch met zichzelven moeten beginnen. Toen ik nog kweekeling was, ging ik veel om met een ondermeester (zegge thans: hulponderwijzer) uit een naburig dorp. Dezen klaagde ik somtijds mijn nood, wanneer mijn meester mij mijns inziens te weinig handhaafde in mijn gezag tegenover de leerlingen en hunne ouders. Zelfs wanneer ik ongelijk had, rekende ik, dat mijn onderwijzer dit niet openlijk mogt toestemmen, omdat dit mij alle gezag en vertrouwen zou benemen. Mijn jonge vriend bragt mij onder het oog, dat dit een hersenschim was. Hij deed mij opmerken, dat mijn meester toch ook zoo veel mogelijk vrede moest houden met de ouders zijner leerlingen, dat hij bovendien verpligt was altijd regtvaardig in zijn oordeel te zijn, opdat zijn leerlingen hem nooit met regt zouden kunnen wantrouwen. Nu begreep ik, dat mijn onderwijzer niet anders kon en mogt handelen, dat hij mij alleen kon handhaven, als ik volkomen gelijk had. Ik zorgde daarvoor zooveel doenlijk, en al schikte mijn meester zich eenigszins om het onverstand van sommigen tot bedaren te brengen, ik begreep, dat het niet anders kon, en verdroeg het geduldig. Naderhand, toen ik zelf hoofdonderwijzer was, heb ik meermalen ondervonden, dat tegenstrijdige belangen ons niet zelden dwingen ons verstandig te schikken naar de omstandigheden, en zóó, al is het langs omwegen, toch het goede doel te bereiken.

Van onderwijs- en opvoedkundige theoriën zijn vele jeugdige

onderwijzers afkeerig. Zoo was het ook met mijn vriend', den ondermeester, bovengenoemd. Hij hield alle onderwijs- en opvoedkundige boeken, hoe goed ook geschreven, voor onuitvoerbare hersenschimmen, bedacht door geleerden op hun studiekamers, niet zelden door mannen, geheel onbedreven in de praktijk van het onderwijs. Toen hij mij dit te kennen gaf, kon ik mij daarin niet met hem vereenigen; want ik hield veel van zulke boeken en stelde er veel vertrouwen in. Dit liet ik hem dan ook met bescheidenheid hooren. Hij verwonderde zich daarover zeer, noemde mij een zonderling, en verzekerde mij, dat alle kweekelingen en aankomende onderwijzers, die hij kende, er met hem gelijk over dachten.

Op zijn verzoek verklaarde ik hem nagenoeg op de volgende wijze, waarom ik zóó over de zaak dacht: „Zie, dit boekje, getiteld: REGTHART *of de goede onderwijzer*, heb ik van mijn meester ten geschenke ontvangen, toen hij wist, dat ik besloten had ook in dit vak opgeleid te worden. Toen hij mij dit gaf, verzocht hij mij, er dagelijks eenige bladzijden aandachtig in te lezen, zonder het aan andere kweekelingen of ondermeesters uit andere scholen te laten zien. Dit beloofde ik hem, en omdat hij op dit oogenblik geen tijd had veel met mij te spreken, vroeg ik niet naar de reden van dit verzoek. Intusschen dacht ik er des te meer over na, en nadat ik kennis met het boekje had gemaakt, verwonderde het mij des te meer, dat andere aankomende onderwijzers het niet mogten zien, omdat het mij zeer nuttig voor hen toescheen. Al spoedig vond ik gelegenheid, mijn meester eens naar de reden van dat verbod te vragen, en mijn verwondering er over te betuigen. Nu bragt hij mij onder het oog, dat velen te zeer afkeerig van zulke boeken waren en ze ten onregte voor hersenschimmen hielden, die toch niet uitgevoerd konden worden. Omdat hij vreesde, dat men mij ook tot dit dwaalbegrip zou verleiden, juist

daarom had hij mij afgeraden hun dit boek te laten zien.

„Nu ik uit uw verwondering reeds bemerk, dat gij anders over dit boek denkt," vervolgde hij, „nu trek ik mijn verbod gedeeltelijk in. Ontmoet gij kweekelingen en ondermeesters, die er beter over denken, of die gij tot uw denkwijze kunt overhalen, laat hun dan vrij dit boekje zien, en breng hun onder het oog, hoe nuttig zulke boeken voor alle onderwijzers kunnen zijn. Het is wel waar, om in alle opzigten zoo volmaakt goed te worden als Regthart u hier wordt voorgesteld, dit zal moeilijk gaan; maar moeten wij menschen niet naar volmaaktheid streven, omdat wij toch niet geheel volmaakt kunnen worden? Zou bijbellezen dan ook *daarom* schadelijk zijn, dewijl we nooit geheel kunnen doen wat dit ons als pligt leert kennen? Zoo is het ook met andere boeken over onderwijs en opvoeding. Zij bevatten geene onuitvoerbare theoriën, al kunnen wij ze somtijds slechts gedeeltelijk volgen, omdat onze eigen gebreken en die van anderen ons dat onmogelijk maken; maar hoe meer wij er naar streven, des te beter zullen wij er door worden, en des te meer tot nut en genoegen voor ons zelven en anderen zijn."

Zoo sprak hij er over, en levenslang bleef ik er van overtuigd, dat hij gelijk had. Het is mijn vaste gewoonte gebleven dagelijks iets uit zulke boeken te lezen, en het ging mij daarbij even als bij het lezen van werken over zedelijkheid en godsdienst. Onberekenbaar nuttige wenken ontving ik daardoor. Niet zelden kwamen ze mij regt te pas bij het werk van dienzelfden dag, ook wel wezen ze mij terug op den dag van gisteren, waarop ik in strijd met deze theoriën had gehandeld, iets dat ik gewis niet zou gedaan hebben zoo ik dit een dag vroeger had gelezen.

Intusschen heeft het belang der zaak mij hier reeds aangevuurd om mij zelven voorbij te praten, zonder u te zeggen wat uitwerking dit op mijn vriend, den ondermeester had.

Om kort te gaan, kan ik u zeggen, dat hij de gegrondheid er van scheen te gevoelen. Hij wist niets in te brengen tegen hetgeen mijn onderwijzer had aangevoerd. Alleen vroeg hij mij, of ik dat verhaal van REGTHART voor een ware geschiedenis hield. Ik vroeg hem op mijn beurt, of hij de gelijkenis van den „verloren zoon" ook daarvoor hield, en of wij, al weten wij dat dit slechts een gelijkenis is, minder moeten streven naar de opvolging der daarin aangewezen lessen. Hij gaf mij gelijk, schreef den titel af van REGTHART *of de goede onderwijzer*, en toen ik hem later bezocht, zat hij er ijverig in te lezen.

Mogten velen zoo handelen. De lagere onderwijzers behoeven zoo heel geleerd niet te zijn. Als ze maar op het regte en beste pad blijven, wat dan ook de tijd moge eischen, het zal hun en onze volksschool goed gaan. Het andere is slechts bijzaak, altijd hieraan ondergeschikt, hoe ook de getijen verloopen en de bakens verzet worden.

B.

Woord van herinnering aan den ontslapen schoolopziener R. Oldeman (1).

Mijne vrienden,

Een hoogst aandoenlijken pligt hebben wij met onze overige ambtgenooten in dit district op den 22sten der vorige maand vervuld, toen wij het stoffelijk overschot van onzen zeer geachten schoolopziener R. OLDEMAN de laatste eer bewezen. Was het treurig verlies, bij de toenemende verkwijning der ligchaamskracht, reeds lang vooruit te zien,

(1) Voorgedragen in de September-vergadering van de Afd. Wormerveer van het Ned. Onderw. Gen.

toch ontstelde ons het doodsberigt in geen geringe mate. Ons werd een dierbaar vriend van het hart gescheurd, wien wij allen om raad en daad en voorbeeld veel zijn verpligt. Een woord van herinnering zal u daarom gewis niet onwelkom zijn; te meer, omdat een bevoegde hand mij welwillend in staat heeft gesteld, u eenige levensbijzonderheden te vermelden, die niet algemeen zijn bekend.

De Heer ROELOF OLDEMAN werd 27 September 1811 te Ommen uit brave ouders in eenvoudigen stand geboren. Het schoolonderrigt ontving hij eerst in zijn woonplaats van den onderwijzer VEENHOVEN, en verder, op zijn 12de jaar, van den gunstig bekenden J. VAN WIJK ROELANDSZ. te Hattem, dien hij ook naar Kampen volgde. Met het verlaten der kostschool keerde hij naar Ommen terug, ten einde als kweekeling op de school van G. J. VAN DER HEIDE werkzaam te zijn. Van hier vertrok hij naar Amsterdam, waar hij geruimen tijd als secondant aan de inrigting van Mevr. PERK was verbonden. Eenige maanden na zijn examen voor den tweeden rang (October 1832) — hij had toen reeds akte voor het Fransch, Engelsch en Hoogduitsch — werd hij te Wormerveer gedurende een jaar waarnemer voor den Heer A. H. VAN DIJK, die inmiddels aan een kwijnende ziekte overleed. Tot diens opvolger benoemd, trad hij met 1 Juni 1834 als kostschoolhouder in functie, hij bleef dit 25 jaar lang tot aan zijn eervol ontslag, om redenen van gezondheid aangevraagd. In October 1844 was hem door de Prov. Commissie van Noord Holland de akte van den eersten rang verleend, en, in Mei 1857, kort vóór de invoering der tegenwoordige wet op het lager onderwijs, zag hij zich tot schoolopziener benoemd: eerst in het 11de en, bij het vertrek van Dr. J. ROOS, in het 12de district dezer provincie. In de laatste jaren van zijn leven was hij nog Wethouder te Wormerveer, waar hij 18 Augustus jl. ontsliep.

Ofschoon er voldoende reden bestaat, om over de ongewone leergierigheid van den knaap, den vurigen ijver van en jongeling en de strenge naauwgezetheid van den onderwijzer te kunnen uitweiden, heb ik mij bij het korte evensberigt opzettelijk van eenige beoordeeling onthouden. Van zelf valt de eigenaardige trapsgewijze vorming voor steeds uitgebreider en gewigtiger levenstaak in het oog; terwijl mijn plan slechts is, den man in enkele trekken te schetsen, gelijk hij zich als onzen schoolopziener en medeburger deed kennen. Vooraf echter lever ik u het geldige bewijs, dat onze onvergetelijke vriend een verdienstelijk onderwijzer is geweest. In Mei 1851 ontving hij het volgende schoone getuigenis: „Dat de Heer Oldeman, onderwijzer van den eersten rang, en kostschoolhouder te Wormerveer, volkomen bekend is met al de wetenschappelijke kundigheden, welke tot een grondig onderwijs in talen en wetenschappen vereischt worden; — dat hij van die kennis bij het onderwijs zelf een uitnemend gebruik maakt, om hetgeen hij weet, op een geschikte wijs aan zijn leerlingen mede te deelen; — dat hij boven alles een voorbeeld is van trouw en volharding in zijn post, en zich onafgebroken geheel aan zijn vak en het practisch onderwijs toewijdt; — en bij een grondig onderwijs gemoedelijken ernst, vast beginsel van pligt, heiligen ijver, en een hoogst voorbeeldig en christelijk leven paart, getuigt volgaarne de schoolopziener in het 7de district van Noord Holland, A. J. Berkhout."

Waar zulk een gevierde autoriteit met zoo hooge ingenomenheid sprak, laat zich met grond wat edels en voortreffelijks verwachten. En heeft de Heer Oldeman dien goeden dunk niet alleszins geregtvaardigd? Wat toch aanschouwden wij in hem? Een man van veelzijdige kennis en practische bekwaamheid, met gloeijenden ijver voor het

volksonderrigt en onvermoeide belangstelling in het lot en de vorming der onderwijzers. Voegt daarbij christenzin en burgerdeugd; en gij hebt niet enkel het beeld van den schoolopziener, zoo als gij dien in uw brochure (1) zeker wenscht, maar de waarachtige persoonlijkheid van onzen ontslapen vriend en voorganger. Herinnert u slechts zijn getrouw bezoeken der scholen, wanneer hij zelf als oordeelkundig onderwijzer optrad — zijn bezielend gesprek, dat de alzijdige behandeling der hoofdvakken van het lager onderwijs aanprees — zijn buitengewonen ijver in het scheppen van gelegenheden tot wetenschappelijke vorming, inzonderheid van hulponderwijzers; zoodat hij zelfs nog enkele weken vóór zijn verscheiden met uitgeput ligchaam onze districts-vergadering ten einde toe bijwoonde. Denkt aan zijn zorgvuldige waakzaamheid voor de stoffelijke belangen van het onderwijs, aan zijn onvermoeid streven tot ontwikkeling van de jeugd en het volk, aan het voortdurend behartigen der algemeene welvaart. Gij weet, hoe bijna onafgebroken hij als examinator in de Prov. Comm. voor het onderwijs zitting had; hoe vaak hij in verschillende vereenigingen als besturend persoon handelde; hoe groot een voorstander hij was van de onderwijzers-gezelschappen en het onderling schoolbezoek. Maar gij kent tevens ook zijn innigen godsdienstzin, zijn sterke wilskracht en zijn tedere naauwgezetheid van geweten, waardoor de stipte vervulling van iederen pligt hem zwaar woog.....

Waartoe meer, om de hoogachting te verklaren, die men voor zijn talenten en werkzaamheid koesterde, en om d

(1) Schoolwetsherziening. Uitgegeven te Krommenie bij I. DE Haan. Met regt wordt er, in het welbegrepen belang van ons schoolwezen, op het benoemen van bekwame mannen uit den onderwijzersstand aangedrongen.

weemoedige deelneming te billijken, die het gemis van zulk een vriend en opziener bij ons verwekte! Vereeren wij dan zijn gezegende nagedachtenis door een blijvende waardeering van zijn uitstekend voorbeeld in stalen vlijt en wakkere trouw, en door de herhaalde overweging van zijn eenmaal uitgesproken woord (*Maandblad voor het Ned. Onderw. Gen.* 1867, n°. 1): „Kracht en leven moeten bij den onderwijzer zijn; daarvan hangt de bloei van het onderwijs af. Is hij bezield met goeden wil, heeft hij liefde en grondige kennis van zijn vak, dan zijn de hechtste waarborgen aanwezig, die de welvaart der maatschappij verzekeren."

Krommenie, September 1868.

A. VAN DER PLAATS.
Secretaris der afd. Wormerveer.

SCHOOLNIEUWS.

Verslag van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken nopens den staat der Lagere scholen over 1866, *namens Zijne Majesteit den Koning bij de Staten-Generaal ingediend.*

(Bijlage bedoeld op bladzijde 737 van dit tijdschrift).

OVERZIGT der Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur betreffende het onderwijs, gedurende het jaar 1866.

(Vervolg van bladz. 760 der *N. Bijdragen* over 1867.)

XIX.

Het beroep van P. VAN 'T HOFF STOLK c. s. te Ouderkerk a/d IJssel, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, waarbij is uitgemaakt dat er alsnog geen termen zijn om de oprigting eener tweede openbare school voor lager onderwijs in die gemeente te bevelen.

1 Februarij 1866,
N⁰. 52. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op het adres van P. VAN 'T HOFF STOLK c. s. [te] Ouderkerk a/d IJssel daarbij in beroep komende van een besluit v[an] Gedeputeerde Staten van Zuidholland van den 30 Mei 1865, n⁰ 4[...] waarbij is uitgemaakt dat er voor alsnog geen termen zijn om [de] oprigting eener tweede openbare school voor lager onderwijs in [die] gemeente te bevelen:

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, ge[-]hoord, advies van den 24 Januarij 1866, n⁰. 91;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zak[en] van den 30 Januarij 1866, n⁰. 293, 5de afdeeling;

Overwegende:

dat adressanten de oprigting verlangen eener openbare school me[t] onderwijzerswoning, in wijk A, zijnde het noordelijk gedeelte hunne[r] gemeente, omdat de eenige openbare school, die te Ouderkerk a/[d] IJssel bestaat, gelegen is in de kom van het dorp, verre van d[...]

noordelijke grens verwijderd, waardoor een groot aantal kinderen van het ontvangen van onderwijs verstoken zou zijn;

dat uit de ingewonnen ambtsberigten van den schoolopziener en van den inspecteur van het lager onderwijs in de provincie Zuidholland gebleken is, dat de thans bestaande school is een nieuw gebouw, waarin voldoende ruimte voor alle kinderen van 5 tot 12 jarigen ouderdom uit de geheele gemeente aanwezig is, en dat de weg daarheen zomers en 's winters goed onderhouden wordt, en langs eene bewoonde streek loopt;

dat daarenboven door onderscheidene kinderen, afkomstig uit wijk A, de openbare school voor lager onderwijs bezocht wordt der aangrenzende gemeente Gouderak, zonder dat gebleken zij, dat niet door nog meerderen van diezelfde gelegendheid, des noodig na getroffen overeenkomst tusschen de gemeenten Ouderkerk a/d IJssel en Gouderak, gebruik zou gemaakt kunnen worden;

dat derhalve Gedeputeerde Staten wel en te regt hebben beslist dat voor alsnog de noodzakelijkheid niet bestaat om de gemeente Ouderkerk a/d IJssel, die zich bereids zeer aanzienlijke opofferingen voor het onderwijs heeft getroost, nog met de oprigting eener tweede school te belasten;

Gezien art. 17 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n⁰. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bovengemeld besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland het verzoek der adressanten te wijzen van de hand.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

's Gravenhage, den 1sten Februarij 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

THORBECKE.

XX.

Het beroep van den Raad der gemeente Breda tegen eene beschikking van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, weigerende goedkeuring der verordening waarbij de kosten der tijdelijke waarnemingen van onderwijzersbetrekkingen geregeld zijn.

30 Maart 1866,
N⁰. 77. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op een aan Ons ingediend adres van den gemeenteraad van Breda, daarbij in beroep komende van eene beschikking van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 22 September 1865, G, n⁰. 192, 8ste afdeeling, weigerende goedkeuring eener verordening, waarbij de kosten der tijdelijke waarneming van onderwijzersbetrekkingen, aan de openbare lagere scholen in die gemeente, zijn geregeld:

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 13den Maart 1866, n⁰. 1;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 28sten Maart 1866, n°. 222, 5de afdeeling:

Overwegende;

dat de gemeenteraad van Breda in de onderwerpelijke verordening heeft bepaald, dat: „in geval bij ziekte, schorsing met behoud van wedde, of ontstentenis van een der hoofd- of hulponderwijzers, in de tijdelijke waarneming zijner betrekking moet worden voorzien, de kosten dier waarneming, ten bedrage van één derde zijner belooning of wedde (het veranderlijke inkomen daaronder begrepen), zullen komen ten laste van den vervangen hoofd- of hulponderwijzer;"

dat eene dergelijke regeling, voor het geval van ontstentenis (blijkens verschillende bepalingen in andere wetten, wel te onderscheiden van afwezigheid) van den hoofd- of hulponderwijzer, geene uitvoering zou kunnen erlangen, omdat dan de onderwijzer, die vervangen moet worden, ontbreekt;

dat zij voor het geval van schorsing met behoud van wedde in strijd zou zijn met de bedoeling der wet op het lager onderwijs, die niet kan gewild hebben dat de onderwijzer, die bij schorsing niet is gestraft met gedeeltelijk of geheel verlies der bezoldiging, gedurende het buiten dienst blijven, indirect zou getroffen worden door inhouding van een deel zijner wedde, voor de kosten van vervanging;

dat zij, als algemeene en vaste regel voor alle gevallen van ziekte niet overeenkomstig de billijkheid zou zijn, omdat de ijverige onderwijzer die, onafhankelijk van zijnen wil, door ziekte tijdelijk belet wordt zijne betrekking waar te nemen, daardoor zwaar zou kunnen getroffen worden, juist op het oogenblik dat zijne behoeften grooter zijn dan gewoonlijk, tegen welk bezwaar de last, die eene tijdelijke vervanging voor de gemeentekas zou kunnen hebben, niet opweegt;

dat zij ook niet te regtvaardigen is als dwangmiddel tegen den onderwijzer, die zich om voorgewende ongesteldheid aan de waarneming zijner betrekking mogt zoeken te onttrekken, vermits tegen zoodanig pligtverzuim door andere disciplinaire bestraffing meer doeltreffend kan worden gewaakt dan door eene bepaling, die zoowel den onderwijzer die werkelijk buiten staat is zijne betrekking te vervullen, als hem, die daarin zonder wettige reden te kort blijft, zou treffen;

dat derhalve de bovengenoemde regeling niet vatbaar kan worden geacht voor goedkeuring.

Gezien de artt. 19 en 13 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

het door den gemeenteraad te Breda ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

'sGravenhage, den 30sten Maart 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

GEERTSEMA.

XXI.

Het beroep van den Raad der gemeente Finsterwolde tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen, weigerende goedkeuring aan de vaststelling van de jaarwedde des hoofdonderwijzers aan eene der openbare scholen in die gemeente.

30 Maart 1866,
N⁰. 78. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op een adres van den raad der gemeente Finsterwolde, daarbij Onze voorziening inroepende tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen van 11 Augustus 1865, n⁰. 3, weigerende goedkeuring aan de vaststelling van de jaarwedde des hoofdonderwijzers aan eene der openbare scholen in die gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 10den Januarij 1866, n⁰. 86;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 28sten Maart 1866, n⁰. 223, 5de afdeeling:

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Finsterwolde den 6 Maart 1865 heeft besloten om, bij wijziging van zijn besluit van 7 October 1859, de jaarwedde van den hoofdonderwijzer te Finsterwolde, E. MOLEMA, vast te stellen op *f* 400, doch dat Gedeputeerde Staten van Groningen aan dit besluit hunne goedkeuring niet hebben gehecht op de overweging, dat door het gemeentebestuur geene voldoende gronden waren opgegeven, waarom de bedoelde jaarwedde zou dienen te worden veranderd;

dat bij het besluit van 7 October 1859 door den gemeenteraad aan den hoofdonderwijzer MOLEMA eene jaarwedde is toegekend van *f* 725, met de bedoeling, dat, overeenkomstig eene met kerkvoogden der Herv. gemeente gesloten schikking. een gedeelte daarvan, ten bedrage van *f* 400, zou worden betaald uit de kerkelijke fondsen, vroeger voor de bezoldiging van den onderwijzer en koster bestemd;

dat dit besluit door Gedeputeerde Staten slechts provisioneel werd goedgekeurd, onder andere omdat op de bedoelde schikking de goedkeuring van het hooger kerkelijk bestuur niet was verkregen;

dat echter de gemeente Finsterwolde bij regterlijke uitspraak tot betaling aan den hoofdonderwijzer MOLEMA van het volle bedrag der aldus vastgestelde jaarwedde is verpligt;

dat er in deze omstandigheden voor den gemeenteraad voldoende grond gelegen was, om tot eene nadere definitieve regeling der bedoelde jaarwedde over te gaan, waardoor die op een billijk bedrag zou worden bepaald, onafhankelijk van de inkomsten, die door den onderwijzer uit andere betrekkingen mogten worden genoten;

dat echter de door den gemeenteraad bij zijn besluit van 6 Maart 1865 bepaalde som van *f* 400, zijnde het minimum, voor eenen hoofdonderwijzer bij de wet bepaald, uit dit oogpunt onvoldoende moet worden geacht; dat toch de school te Finsterwolde, volgens berigt

[illegible] door 140 leerlingen wordt bezocht, terwijl [illegible] van de beide andere in de gemeente aanwezige [illegible] aanmerkelijk minder leerlingen tellen, dezelfde jaar- [illegible] het bedoelde besluit uit dezen hoofde niet vatbaar is [illegible] te worden goedgekeurd;

[illegible] art. 19 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), [illegible] het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bovengemeld besluit van Gedeputeerde Staten der provincie Groningen, het verzoek van den Raad der gemeente [illegible] af te wijzen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

[illegible] den 30sten Maart 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

GEERTSEMA.

XXII.

[illegible] Raad der gemeente Beilen tegen een besluit [illegible] Staten van Drenthe, weigerende goedkeuring [illegible] de jaarwedde van den hoofdonderwijzer [illegible] f 250 op f 200 verminderd is.

[illegible]

Wij WILLEM III, ENZ.

[illegible] Ons door den gemeenteraad van Beilen [illegible] verzoekende, dat, met vernietiging van [illegible] Staten der provincie Drenthe van den [illegible] Ons besluit zal worden goedgekeurd [illegible] van den 25sten November 1865, [illegible] jaarwedde van den hoofdonderwijzer te [illegible]

[illegible] de geschillen van bestuur, [illegible] 1866, n°. 33;

[illegible] Minister van Binnenlandsche Zaken [illegible] afd.;

[illegible] te Beilen bij zijn besluit van [illegible] vaste jaarwedde van den hoofdonderwijzer [illegible] f 200 heeft verminderd en dat [illegible] Drenthe daaraan bij hun besluit van 28 Februarij 1866 [illegible] goedkeuring hebben onthouden;

[illegible] waarop het besluit van den gemeenteraad berust, hoofdzakelijk hierop nederkomen, dat de gemeente zwaar wordt gedrukt door de kosten van het lager onderwijs, nu

zij niet meer in het bezit is van het Rijks- en provinciaal subsidie, dat genoten werd tijdens de vaste wedde van den onderwijzer op *f* 250 werd bepaald; en dat de onderwijzer, die ongehuwd is, in zoodanige omstandigheden verkeert, dat eene wedde van *f* 200 's jaars voor hem als voldoende moet worden geacht; dat het vervallen van het subsidie geen invloed mag uitoefenen op het bedrag der jaarwedde van den onderwijzer, dat vroeger niet met het oog op het subsidie, maar op den omvang der school moet zijn vastgesteld; dat niet is beweerd of gebleken dat na die vaststelling in den omvang der school verandering is gekomen; dat de omstandigheden, waarin de onderwijzer verkeert, hier buiten aanmerking moeten blijven, en eene jaarwedde van *f* 250 voor den hoofdonderwijzer eener school, zoo als die te Hooghalen, niet kan geacht worden overdreven te zijn;

Gezien de artt. 13, 19 en 12 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met bevestiging der uitspraak van Gedeputeerde Staten der provincie Drenthe, in dato 28 Februarij 1866, het verzoek van den adressant af te wijzen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

's Gravenhage, den 7den Julij 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXIII.

Het beroep van den schoolopziener in het 10de district van Noordholland tegen een besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie, waarbij aan den hoofdonderwijzer eener openbare school vergunning verleend is tot het bekleeden eener kerkelijke bediening.

23 Julij 1866.
N°. 54. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op het door den schoolopziener in het 10de district van Noordholland ingesteld beroep tegen een besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie van 28 Maart 1866, n°. 28, waarbij aan H. O. BRAMER, hoofdonderwijzer te Berkhout, vergunning is verleend tot het bekleeden der betrekking van koster en voorzanger bij de Hervormde gemeente aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 4 Julij 1866, n°. 37;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 19den Julij 1866, n°. 187, 5de afdeeling;

van het gemeentebestuur, door 140 leerlingen wordt bezocht, terwijl de hoofdonderwijzers van de beide andere in de gemeente aanwezige scholen, welke aanmerkelijk minder leerlingen tellen, dezelfde jaarwedde genieten;

dat derhalve het bedoelde besluit uit dezen hoofde niet vatbaar is om alsnog te worden goedgekeurd;

Gezien art. 19 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), op het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bovengemeld besluit van Gedeputeerde Staten der provincie Groningen, het verzoek van den Raad der gemeente Finsterwolde af te wijzen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

'sGravenhage, den 30sten Maart 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

GEERTSEMA.

XXII.

Het beroep van den Raad der gemeente Beilen tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe, weigerende goedkeuring aan het besluit, waarbij de jaarwedde van den hoofdonderwijzer te Hooghalen van *f* 250 op *f* 200 verminderd is.

7 Julij 1866.
N°. 50.

—

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het aan Ons door den gemeenteraad van Beilen ingediend adres, daarbij verzoekende, dat, met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten der provincie Drenthe van den 28sten Februarij 1866, door Ons alsnog zal worden goedgekeurd het besluit van den gemeenteraad van den 25sten November 1865, houdende vermindering der jaarwedde van den hoofdonderwijzer te Hooghalen van *f* 250 op *f* 200.

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 27sten Junij 1866, n°. 33;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 5den Julij 1866, n°. 255, 5de afd.;

Overwegende, dat de gemeenteraad te Beilen bij zijn besluit van den 25sten November 1865 de vaste jaarwedde van den hoofdonderwijzer te Hooghalen van *f* 250 tot *f* 200 heeft verminderd en dat Gedeputeerde Staten der provincie Drenthe daaraan bij hun besluit van 28 Februarij 1866 hunne goedkeuring hebben onthouden;

Overwegende, dat de gronden waarop het besluit van den gemeenteraad berust, hoofdzakelijk hierop nederkomen, dat de gemeente zwaar wordt gedrukt door de kosten van het lager onderwijs, nu

zij niet meer in het bezit is van het Rijks- en provinciaal subsidie, dat genoten werd tijdens de vaste wedde van den onderwijzer op *f* 250 werd bepaald; en dat de onderwijzer, die ongehuwd is, in zoodanige omstandigheden verkeert, dat eene wedde van *f* 200 's jaars voor hem als voldoende moet worden geacht; dat het vervallen van het subsidie geen invloed mag uitoefenen op het bedrag der jaarwedde van den onderwijzer, dat vroeger niet met het oog op het subsidie, maar op den omvang der school moet zijn vastgesteld; dat niet is beweerd of gebleken dat na die vaststelling in den omvang der school verandering is gekomen; dat de omstandigheden, waarin de onderwijzer verkeert, hier buiten aanmerking moeten blijven, en eene jaarwedde van *f* 250 voor den hoofdonderwijzer eener school, zoo als die te Hooghalen, niet kan geacht worden overdreven te zijn;

Gezien de artt. 13, 19 en 12 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* nº. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met bevestiging der uitspraak van Gedeputeerde Staten der provincie Drenthe, in dato 28 Februarij 1866, het verzoek van den adressant af te wijzen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

's Gravenhage, den 7den Julij 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXIII.

Het beroep van den schoolopziener in het 10de district van Noordholland tegen een besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie, waarbij aan den hoofdonderwijzer eener openbare school vergunning verleend is tot het bekleeden eener kerkelijke bediening.

23 Julij 1866.
Nº. 54. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op het door den schoolopziener in het 10de district van Noordholland ingesteld beroep tegen een besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie van 28 Maart 1866, nº. 28, waarbij aan H. O. BRAMER, hoofdonderwijzer te Berkhout, vergunning is verleend tot het bekleeden der betrekking van koster en voorzanger bij de Hervormde gemeente aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 4 Julij 1866, nº. 37;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 19den Julij 1866, nº. 187, 5de afdeeling;

Overwegende:

dat de betrekkingen van koster en voorzanger bij eene Hervormde gemeente, ofschoon tot de kerkelijke bedieningen behoorende, echter niet van dien aard zijn, dat zij den openbaren onderwijzer, die ze waarneemt, afhankelijk maken of onder den invloed plaatsen van een geestelijk gezag of eenigermate de onpartijdigheid, die in hem gevorderd wordt, in gevaar brengen;

dat ook in dit geval geene bijzondere bedenkingen tegen de waarneming dier betrekkingen door den hoofdonderwijzer bestaan;

dat blijkens de ingewonnen ambtsberigten uit de gelijktijdige vervulling der bedoelde betrekkingen geene schade voor de behoorlijke waarneming der betrekking van hoofdonderwijzer te duchten is;

Gezien art. 24 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) op het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland van 28 Maart 1866, n°. 28, het door den schoolopziener in het 10de district daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

Het Loo, den 23sten Julij 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXIV.

Het beroep van den schoolopziener in het 10de district van Noordholland tegen een besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie, waarbij aan een hulponderwijzer vergunning verleend is tot bekleeden eener kerkelijke bediening.

23 Julij 1866.
N°. 55. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op het door den schoolopziener in het 10de district van Noordholland ingesteld beroep tegen een besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie van 28 Maart 1866, n°. 28, waarbij aan A. VAN LIENEN, hulponderwijzer te Oosthuizen, vergunning is verleend tot het bekleeden der betrekking van koster, voorzanger en kerkelijk ontvanger bij de Hervormde gemeente aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 4 Julij 1866 n°. 37;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 19den Julij 1866 n°. 187, 5de afdeeling;

Overwegende:

dat de betrekkingen van koster, voorzanger en ontvanger bij eene Hervormde gemeente, ofschoon tot kerkelijke bedieningen behoorende,

echter niet van dien aard zijn, dat zij den openbaren onderwijzer, die ze waarneemt, afhankelijk maken of onder den invloed plaatsen van eenig geestelijk gezag of, eenigermate de onpartijdigheid, die in hem gevorderd wordt, in gevaar brengen;

dat ook in dit geval geene bijzondere bedenkingen tegen de waarneming dier betrekkingen door den hulponderwijzer bestaan;

dat blijkens de ingenomen ambtsberigten uit de gelijktijdige vervulling der bedoelde betrekkingen geene schade voor de behoorlijke waarneming der betrekking van hulponderwijzer te duchten is;

Gezien art. 24 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n⁰. 103) op het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland van 28 Maart 1866, n⁰. 28, het door den schoolopziener in het 10de district daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

Het Loo, den 23sten Julij 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

XXV.

Het beroep van den Raad der gemeente Borne tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, weigerende goedkeuring aan de verordening, waarbij de plaatsing van een hulponderwijzer aan het hoofd van eene der openbare scholen in die gemeente vastgesteld is.

27 October 1866.
N⁰. 63. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op het door den raad der gemeente Borne bij ons ingesteld beroep tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 19 Julij 1865, n⁰. 2676/1973, 3de afdeeling, weigerende goedkeuring van de verordening, waarbij de plaatsing van eenen hulponderwijzer aan het hoofd van eene der openbare scholen in die gemeente, volgens artikel 20 der wet tot regeling van het lager onderwijs, is vastgesteld;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 17den October 1866, n⁰. 68;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 25sten October 1866, n⁰. 216, 5de afdeeling;

Overwegende:

dat het bedoelde besluit van den gemeenteraad van Borne strekte om aan het hoofd der openbare school te Bornerbroek te kunnen plaat-

sen eenen hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *f* 400, benevens vrije woning;

dat artikel 20 der wet op het lager onderwijs de plaatsing van eenen hoofd- of hulponderwijzer aan het hoofd eener openbare school op eene jaarwedde van minstens *f* 200, alleen vergunt in gemeenten, waarin wegens de uitgebreidheid van haar grondgebied bij verspreide bevolking, een grooter aantal scholen vereischt wordt dan anders noodig zou zijn;

dat de gemeente Borne, waar, bij eene bevolking van ongeveer 3500 zielen, drie openbare scholen aanwezig zijn, niet kan geacht worden in het door artikel 20 bedoelde geval te verkeeren, en dat er derhalve met het oog op de wet geene termen zijn om het meergemelde besluit van den gemeenteraad goed te keuren;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, het daartegen door den gemeenteraad van Borne ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

Het Loo, den 27sten October 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXVI.

Het beroep van den schoolopziener in het 9de district van Zuidholland tegen het besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie, betreffende de afkeuring van een schoollocaal in de gemeente Langerak.

2 November 1866.
N°. 101. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op een aan ons ingediend adres van den schoolopziener in het 9de district van Zuidholland, daarbij Onze voorziening inroepende tegen eene beschikking van Gedeputeerde Staten dier provincie van 9 Julij 1866, n°. 48, betreffende de afkeuring van een schoollocaal in de gemeente Langerak;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 24sten October 1866, n°. 72;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 31sten October 1866, n°. 163, 5de afdeeling;

Overwegende:

dat door den adressant den 22sten December van het vorige jaar van het gemeentebestuur van Langerak eene verklaring is afgegeven houdende dat de openbare school voor lager onderwijs aldaar

behoorde tot die, waarin, als schadelijk voor de gezondheid en van onvoldoende ruimte voor het aantal schoolgaande kinderen, geen onderwijs mogt worden gegeven;

dat burgemeester en wethouders van deze uitspraak in beroep zijn gekomen bij Gedeputeerde Staten van Zuidholland, dat Gedeputeerde Staten bij eene beschikking van 30 Januarij en 6 Februarij 1866, n^0. 38, het gemeentebestuur hebben uitgenoodigd ten spoedigste, immers vóór 1 April daaraanvolgende, plan en bestek voor eene vergrooting der school en der onderwijzerswoning te doen opmaken, en hebben verklaard dat hunne beslissing op het ingesteld beroep, intusschen werd uitgesteld;

dat Gedeputeerde Staten vervolgens bij beschikking van 9 Julij daaraanvolgende, n^0. 48, aan burgemeester en wethouders hebben te kennen gegeven, dat zij op grond van de sedert verkregen wetenschap, dat met 1^0. October te Langerak eene bijzondere school voor lager onderwijs zou worden geopend, de beslissing op het beroep nog wenschen aan te houden tot 1^0. November e. k.;

dat de adressant zich door dit herhaaldelijk verschuiven van de eindbeslissing bezwaard geacht, en verzocht heeft dat door Ons zal worden gehandhaafd zijne voornoemde verklaring van 22 December 1865;

dat ingevolge de duidelijke voorschriften der wet tot regeling van het lager onderwijs, Onze beslissing over eene afkeuring van een schoollocaal door den districts-schoolopziener niet kan worden ingeroepen dan nadat Gedeputeerde Staten, na een nieuw zelfstandig onderzoek, daaromtrent uitspraak hebben gedaan;

dat in casu Gedeputeerde Staten, die aan geen termijn voor hunne uitspraak gebonden zijn, om voor hen overwegende redenen hebben gemeend, die te moeten verdagen tot 1^0. November e. k., en dat dus het verzoek van den districts-schoolopziener is praematuur;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n^0. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

den adressant niet ontvankelijk te verklaren in zijn bij Ons ingesteld beroep.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

Het Loo, den 2den November 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXVII.

Het beroep van G. H. HINKEN c. s., ingezetenen der gemeente Odoorn tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe, waarbij hunne bezwaren tegen de door het gemeentebestuur van Odoorn bepaalde verplaatssing van de school in het gehucht Zandberg naar Valthermond afgewezen zijn.

9 December 1866.

N⁰. 22. Wij WILLEM III, enz.

—

Beschikkende op een adres van G. H. Hinken c. s. ingezetenen der gemeente Odoorn, daarbij in beroep komende tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 11 April 1866 n⁰. 37, waarbij hunne bezwaren tegen de door het gemeentebestuur van Odoorn bepaalde verplaatsing van de school in het gehucht Zandberg naar Valthermond zijn afgewezen; en verzoekende, dat door Ons de instandhouding der school te Zandberg moge worden bevolen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 28sten November 1866, n⁰. 93;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 5den December 1866, n⁰. 168, 5de afdeeling;

Overwegende:

dat de school te Zandberg op de uiterste grens der gemeente Odoorn is gevestigd tijdens dat gehucht geheel op zich zelf lag; dat, nu sedert eenigen tijd te Valtherveenen, in de nabijheid van Zandberg gelegen, in exploitatie zijn gebragt, en zich aldaar meer en meer inwoners hebben gevestigd, deze verzocht hebben, dat te Valthermond eene school zou worden opgerigt;

dat de gemeenteraad van Odoorn daarop heeft besloten, dat ter voorziening in de onderwijsbehoeften van Zandberg zoowel als van de buurten, genaamd Slaapstreek, Valthermussel en Valthermond, de school te Zandberg naar Valthermond op kavel 16, nabij de hoofdwijk zou worden verplaatst, en dat adressanten, zich door dit besluit bezwaard achtende, zich tot Gedeputeerde Staten en nader tot Ons hebben gewend;

dat de bepaling van de plaats, waar eene openbare school zal worden gevestigd, aan den gemeenteraad behoort, dat het daartoe strekkend besluit aan geene goedkeuring is onderworpen, en dat bij geene wetsbepaling beroep daartegen is opengesteld, en dat dus de adressanten in hun beroep tegen het besluit tot verplaatsing der school van Zandberg naar Valthermond niet ontvankelijk behooren te worden verklaard;

dat het verzoek der adressanten, dat door Ons de instandhouding der school te Zandberg worde bevolen, alleen dan voor eene gunstige beschikking vatbaar zou zijn, indien het bleek, dat na de overbrenging dier school naar Valthermond door het bestaande getal scholen niet voldoende in de behoefte aan onderwijs werd voorzien;

dat daaromtrent uit het ingestelde onderzoek is gebleken, dat in de gemeente Odoorn, welke 3561 zielen telt, 7 scholen zijn, van welke drie in de zoogenaamde oude gemeente Odoorn, Exlo en Valthe, en vier in de veenmarkten Exlo en Valthe, anders genaamd Exloërveen en Valtherveen, gevestigd zijn, terwijl bovendien aan de kinderen in Odoornerveen gelegenheid wordt gegeven de school te Schoonoord (gemeente Sleen) te bezoeken;

dat wanneer de school te Valthermond zal zijn tot stand gekomen,

slechts zeer weinige woningen in dat gedeelte der gemeente, waarvoor die school strekken moet, op grooteren afstand dan 2500 ellen daarvan verwijderd zullen zijn; dat wel is waar eenige huizen van het gehucht Zandberg in dat geval verkeeren, doch dat de afstand ook voor het verst verwijderd huis slechts ruim een half uur bedraagt; en dat dus de kinderen uit die woningen daardoor geenszins verhinderd worden aan het onderwijs deel te nemen;

dat volgens berigt van Gedeputeerde Staten, voor een goed begaanbaren weg wordt gezorgd, zooveel dit in veenen, die in exploitatie worden gebragt, geschieden kan; en indien welligt tijdelijk een omweg moet worden gemaakt, de school te Valthermond toch voor allen, die er onder zullen behooren, toegankelijk zal zijn;

dat onder deze omstandigheden de door de adressanten aangevoerde bezwaren niet geacht kunnen worden een bevel tot instandhouding der school te Zandberg te wettigen;

Gezien artikelen 16 en 17 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) regelende het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

de adressanten niet ontvankelijk te verklaren in het door hen ingesteld beroep tegen het besluit tot verplaatsing der bedoelde school; en voorts, met bevestiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 11 April 1866 n°. 37, het verzoek der adressanten van de hand te wijzen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast, enz.

Het Loo, den 9 December 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXVIII.

Het beroep van den Raad der gemeente Naaldwijk tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, weigerende goedkeuring aan de regeling van de jaarwedden der hulponderwijzers en van de toelagen der kweekelingen aan de openbare lagere scholen in die gemeente.

18 December 1866.
N°. 69. WIJ WILLEM III, ENZ.

—

Beschikkende op het bij Ons ingesteld beroep van den gemeenteraad van Naaldwijk, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 14 Augustus 1866, waarbij goedkeuring is onthouden aan de regeling van de jaarwedden der hulponderwijzers en van de toelagen der kweekelingen aan de openbare lagere scholen in die gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 12den December 1866, n°. 98;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 17den December 1866, n°. 357, 5de afdeeling;

Overwegende, dat bij het besluit van den gemeenteraad van Naaldwijk van 16 Mei 1866, waaraan door Gedeputeerde Staten goedkeuring is onthouden, onder andere is bepaald, dat de jaarwedden der hulponderwijzers aan de openbare scholen dier gemeente zal bedragen *f* 300 als minimum en *f* 400 als maximum, en dat voor elken kweekeling aan den hoofdonderwijzer zal worden toegelegd *f* 50 als minimum en *f* 75 als maximum;

Overwegende dat deze bepalingen van het evengemeld raadsbesluit niet kunnen geacht worden te voldoen aan het voorschrift van art. 19 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), volgens hetwelk de jaarwedden, aan de hulponderwijzers toe te leggen en de toelagen voor de kweekelingen, door den gemeenteraad onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten moeten worden bepaald;

Overwegende, dat toch dit wettelijk voorschrift medebrengt, dat de jaarwedden en toelagen, met inachtneming van het bij de laatste zinsnede van het aangehaalde artikel gestelde minimum, op een vast, en niet op een van het goedvinden van den gemeenteraad afhankelijk, tusschen een minimum en maximum zich bewegend bedrag, moet worden vastgesteld;

Gezien art. 19, 5de, 6de en 7de lid der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 14 Augustus 1866, het door den gemeenteraad van Naaldwijk daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast enz.

's Gravenhage den 18den December 1866.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

Ontslag van den Heer Dr. C. J. LUSSANET DE LA SABLONIÈRE *als- en benoeming van den Heer* J. NOIJON *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van* Friesland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 30 September 1868, n°. 19, den Heer Dr. C. J. LUSSANET DE LA SABLONIÈRE, op zijn verzoek, met den laatsten dezer maand eervol ontslagen als Schoolopziener in het tweede

schooldistrict der provincie *Friesland*, en met ingang van 1 October daaraanvolgende tot Schoolopziener in dat district benoemd den Heer J. NOIJON, te *Harlingen.*

Herbenoeming van den Heer J. GRAAF *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van* Limburg.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 6 October 1868, n°. 42, op nieuw tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Limburg* benoemd den Heer J. GRAAF, te *Maastricht.*

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 847.)

Bij Kon. besluit van den 6 October 1868, n°. 29, is pensioen verleend:

aan G. J. JAPIKSE, gewezen hoofdonderwijzer te *Zaandam*, ten bedrage van *f* 228;

aan P. REICHOLD of REICHOLT, gewezen hoofdonderwijzer te *Colmschate*, gemeente *Diepenveen*, *f* 277;

aan J. HUIZING, gewezen hoofdonderwijzer te *Mussel-Kanaal*, gemeente *Onstwedde*, *f* 119.

NORMAALLESSEN.

OVERIJSSEL.

Bij de normaallessen te *Zwolle* en te *Deventer* zijn ten gevolge van het verkrijgen der acte als hulponderwijzer

door twee kweekelingen, twee toelagen elke van *f* 200 's jaars vacant gekomen.

Tot begeving van die toelagen hebben vergelijkende examens plaats gehad, bij welke het best is voldaan door K. RIGTERINK, van *Genemuiden* en R. W. N. KEIJSER, van *Wijk*, welke dien ten gevolge, bij beschikking van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 10 October j. l., n°. 192, 5de afd., met de vacante toelagen zijn begiftigd, eerstgenoemde bij de normaallessen te *Zwolle*, en laatstgenoemde bij die te *Deventer*.

DRENTHE.

Bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 15 October 1868, n°. 209, 5de afd., is aan G. L. KIERS, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als onderwijzer in het handteekenen bij de normaallessen te *Assen*, met ingang van den 1 November daaraanvolgende.

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

NOORDHOLLAND.

Achtste schooldistrict.

De Algemeene vergadering van onderwijzers in het achtste district van *Noordholland* werd op den 3 September j. l. te *Hoogkarspel* gehouden.

Is deze jaarlijksche bijeenkomst eigenaardig bestemd tot vriendschappelijk, broederlijk zamenzijn, deze dag mogt in den volsten zin des woords een feestdag heeten, daar de onderwijzers het genoegen mogten smaken nevens hunnen Schoolopziener, ook den Heer Inspecteur van het lager onderwijs in deze provincie en den oud-Schoolopziener, den Heer GERDENIER, in hun midden te zien.

De Schoolopziener, die de vergadering opende, heette dan ook deze heeren hartelijk welkom, en leidde vervolgens de werkzaamheden, die nu en dan afgewisseld werden door het zingen van vierstemmige zangstukken onder directie van den Heer BOBELDIJK, van *Twisk.*

In de eerste plaats werd door den Heer SCHEFFELAAR KLOTS, hoofdonderwijzer te *Zwaag*, eene redevoering uitgesproken, waarin werd aangetoond dat het verstandelijk onderwijs de grondslag is en blijven moet voor de regte vorming van het hart.

Van wege de afdeeling *Wadwaij* werd door haren Secretaris het antwoord voorgelezen op het opgegeven onderwerp: „*het verband tusschen opvoeding en onderwijs?*"

De Commissie, belast met het beoordeelen van de ingekomen stellen schoonschriften, bragt nu haar rapport uit. De eerste prijs was toegewezen aan het stel, geteekend: „*Nooit volmaakt*," het accessit aan het stel: „*Het hinkende paard komt achter aan.*" Bij de opening der naambriefjes bleken de vervaardigers te zijn de hulponderwijzers ARENTSE, te *Spanbroek*, en SCHUITEMAKER, te *Enkhuizen.* Nadat vervolgens de secretarissen der verschillende afdeelingen hunne verslagen hadden uitgebragt, werden twee dichtstukken voorgedragen, het eerste: „*de wachtende moeder*," door den Heer HOEFNAGEL, het tweede, dat ten opschrift had: „*de Kerkgang*," door den Heer KLERK.

Hiermede waren de werkzaamheden afgeloopen. De Heer Inspecteur rigtte nu tot de vergadering eene hartelijke toespraak, die met groote belangstelling werd aangehoord, waarna de Voorzitter de vergadering sloot, en men zich na eene wijle aan een gemeenschappelijken maaltijd vereenigde, waar menige feestdronk werd ingesteld, en onder muzijk en zang de uren aangenaam werden doorgebragt.

OVERIJSSEL.

Vierde schooldistrict.

Den 29 September j. l. vierde het onderwijzers-gezelschap te *Enschede* zijn vijftigjarig bestaan. Opgerigt in 1818 dóor den toenmaligen Schoolopziener den Heer FLOH en eenige onderwijzers uit zijn district, mogt het zich steeds in toenemenden bloei verheugen.

Behalve de hoofd- en hulponderwijzers uit *Enschede* en *Lonneker* waren tegenwoordig: de Heer Schoolopziener uit het vierde district, H. J. FRANSSEN en WAANDERS, hoofdonderwijzers te *Haaksbergen* en *Oldenzaal*, en A. WILMINK, rustend hoofdonderwijzer te *Usselo.*

De hoofdonderwijzer H. BRINK te *Lonneker* opende, als voorzitter van dit gezelschap, de vergadering, met den leden een hartelijk welkom op dit feest toe te roepen; sprak vervolgens over het doel der onderwijzers-gezelsehappen, en over den geest die er moet heerschen; wees de middelen aan om dit doel te bereiken; bragt hulde aan de nagedachtenis der Heeren JENNES, vader en zoon, als vroegere voorzitters dezer vergadering; bedankte den Heer Schoolopziener voor zijne tegenwoordigheid, en voor de onvermoeide zorg, die hij steeds aanwendt tot heil van het onderwijs en de onderwijzers; wees de nog in leven zijnde mede-oprigters van dit gezelschap op het groote voorregt dat hun te beurt viel, deze waren: H. J. FRANSSEN, H. J. ELHORST en A. WILMINK, en eindigde met den wensch, dat allen nog vele jaren mogten werken aan de ontwikkeling van Neerlands jeugd.

Vervolgens gaf de Secretaris S. BLOEMENDAAL een kort verslag van de oprigting en den verderen loop van dit gezelschap. Andere hoofd- en hulponderwijzers droegen toepasselijke stukken in proza en poësie voor; dit, afgewisseld door vier-

stemmige feestliederen onder leiding van den Heer S. Bloemendaal, maakte dezen dag tot een genoegelijken feestdag, die met een eenvoudigen maaltijd gesloten werd, waaraan gepaste toasten en vriendschappelijke kout den dag nog te spoedig deden eindigen.

Verslag van de jaarlijksche vrijwillige bijeenkomst van onderwijzers in Drenthe, 4 *September* 1868.

I.

(*Toespraak en voorstellen, verkort.*)

Onze bijeenkomst zoekt ontspanning en gezellig verkeer: dat zij die vinde in algemeene opgeruimdheid en onderlinge welwillendheid:

Maar is ontspanning 't doel der zamenkomst, 't is niet d'eenige reden van haar bestaan, veel minder 't hoofddoel. De bevordering van onderwijs en schoolwezen, vooral met het oog op de bijzondere behoeften van deze provincie, is 't eigenlijke streven. Prijsoefeningen en wedstrijden, de onderlinge zamenwerking van de schoolonderwijzers-gezelschappen en niet minder van hunne leden, ieder in het bijzonder, zijn de middelen.

Tien jaren liggen nu achter ons, sedert d'eerste algemeene bijeenkomst. Zijn we in die jaren vooruitgekomen, 't doel nader? Ik mogt het niet gaarne ontkennen; bevestigen kan ik 't evenmin. 't Geen tot het gebied van 't zedelijke en verstandelijke behoort, zijn voor- en achteruitgang, laat zich ook door geene bepaalde cijfers uitdrukken. Dan, hoe 't zij, 't verledene is niet meer in onze magt; we laten 't rusten. In 't heden en voor het toekomende, kunnen we iets doen.

We nemen dan aan, dat onze vereeniging in die tien jaar *eenig* nut heeft te weeg gebragt, en in deze opbeurende veronderstelling pogen we, met verjongden ijver, in en voor den tijd, die is en die komen zal, *meer* te doen.

Van deze opvatting uitgaande, zal ik, vóórdat het verslag van de prijsoefeningen wordt medegedeeld, eenige voorstellen aan uwe overweging onderwerpen, aan uwe medewerking aanbevelen. Die voorstellen, op de maandelijksche vergaderingen der gezelschappen nader overwogen, kunnen, zoo niet alle, ten minste gedeeltelijk verwezenlijkt worden.

1. *Onderling schoolbezoek der onderwijzers.* Twee, drie jaar geleden, is dit reeds behandeld en aangeprezen. Hierom in d'eerste plaats over dit punt een paar woorden. Toen hebben er, volgens de berigten, eenige schoolbezoeken plaats gehad: thans schijnen ze weder in 't vergeetboek te zijn gekomen. Dat is jammer.

Ieder, die, altijd en altijd weer, alleen zich zelven hoort, alleen zijn eigen werk ziet; die nooit anderen beluistert, nooit nagaat, hoe anderen doen, wordt eenzijdig. Door eigenliefde sterk in d'overtuiging, dat zijne manier van werken en onderwijzen goed is, gaat hij, jaar op jaar, den ouden gang. En toch: zijne overtuiging is dwaling. In 't verstandelijke is evenmin rust denkbaar, als in de stoffelijke wereld. Nergens is stilstand, overal onafgebroken voor- of achteruitgang, hier onmerkbaar langzaam, ginds in 't ooglopend snel. Neemt een voorbeeld aan onze nijverheid: door te rusten, is ze van den hoogsten tot den laagsten trap vervallen.

Als een der werkzaamste middelen om 't verlorene te herwinnen, bezoeken thans de hoofden van ondernemingen van nijverheid buitenlandsche fabrieken en inrigtingen; ze zenden hunne werklieden er heen; ze nemen over, 't geen overneming verdient.

Onderling schoolbezoek staat tot den voortgang van 't onderwijs in dezelfde verhouding, als dat bezoek tot onze nijverheid. 't Is waar, bij 't bezoeken van buitenlandsche fabrieken, gaat men van de veronderstelling uit, dat ze beter zijn, dan d'onze. Brengt men dierhalve deze handelwijze op 't schoolbezoek over, dan zou men alleen scholen, voor beter erkend, moeten bezoeken. Dit behoeft echter niet volstrekt te volgen: d'oplettende toeschouwer leert niet zelden van 't verkeerde evenzeer als van 't goede van anderen. Niets gaat voor den nadenkende verloren; 't bezoek ook der slechtste school draagt voor hem vruchten.

Hoe te verklaren, dat een zoo krachtig middel in deze provincie weinig schijnt geteld te worden? Waarschijnlijk door de min doordachte wijze, waarop 't in toepassing wordt gebragt. Stel ik mij die toepassing goed voor, dan bezoekt de geheele afdeeling van 't gezelschap, ten minste een aantal leden, op een vooraf bepaalden dag, eene te voren aangewezene school. d'Onderwijzer van die school is dan min of meer in spanning, om aan zijn onderwijs den besten plooi te geven. Voor de leerlingen zijn zooveel vreemden een ongewoon verschijnsel: en ook zij zijn niet in hunne gewone stemming. 't Verslag, dat de secretaris van 't bezoek opmaakt, heeft alligt iets van een regterlijk vonnis, of slaat den toon aan der lofrede. 't Is niet eenvoudig genoeg. 't Is te veel vorm, te weinig wezen. 't Kan anders. Laat d'eene vriend de school van den anderen nu en dan bezoeken; beiden 't goede van elkander afzien en overnemen; daartoe verzocht, hunne opmerkingen elkander mededeelen. Laten vooral jonge onderwijzers van kleine schooltjes, van tijd tot tijd Zaturdags schoolhouden, en den anderen dag, bij den onderwijzer van eene talrijke school verzoeken, onderwijs te mogen geven; of wel dien onderwijzer hun schooltje en onderwijs laten opnemen. Wijzigt deze denkbeelden, zoo als u goed

dunkt, maar weest vast overtuigd, dat schoolbezoek in dezen zin niet onvruchtbaar zijn zal.

2. *'t Herdenken van den slag bij* Heiligerlee, *of de viering van 't begin van ons volksbestaan*, heeft, in deze provincie, op de meeste lagere scholen plaats gehad. Wat er scheen te kunnen worden aangevoerd, om 't vieren van dien dag, als iets bruikbaars en belangrijks, voor de nationale opvoeding ook der lagere school, te doen uitkomen, is toen in eene circulaire aan d'onderwijzers in overweging gegeven. Ik kom er nu alleen op terug, om hun, die zich aan de zaak hebben laten gelegen liggen, dank te betuigen. Vooral die onderwijzers, welke, bij de schoolfeesten, kinder-wandelingen en vermaken op dien gedenkdag, hart genoeg voor hunne betrekking hebben gehad, om niet in de verte te blijven staan, maar er zelven deel aan te nemen en er zich bij aan te sluiten. Zonder de wijze van vieren op eenige plaats te willen beoordeelen, schijnt mij die te *Meppel* vooral aandacht te hebben verdiend. De leerlingen van alle scholen, betalende en niet betalende, openbare en bijzondere, zijn met hunne onderwijzers naar buiten getrokken; zijn gemeenschappelijk onthaald, en hebben zich onderling met spel en zang vermaakt. Zulk een schoolfeest heeft iets van een algemeenen, nationalen feestdag, van een wezenlijk volksfeest. Genoeg; die dag kan niet alleen eene aangename herinnering blijven; er kan partij van getrokken worden.

De kosten van 't feest en kinderonthaal zijn gevonden uit de vrijwillige giften van ouders en kindervrienden. Mogen zij, die 't waarlijk met de school en d'algemeene opvoeding wel meenen, hiermede hun voordeel doen. Eeuwfeesten, gelijk 't nu herdachte, komen niet alle jaren weerom. Maar jaarlijks kon iedere school, naar d'eene of andere aanleiding een oogst- en verjaringsfeest vieren of iets van dien aard. Daarbij kon ze, met bezadigde gestrengheid, de leerlingen

weren, die opzettelijk de school verzuimd hadden. Zóó werd 't schoolverzuim tegengegaan, 't onderwijs vruchtbaarder, en d'algemeene beschaving bevorderd; met 't aangename werd 't nuttige verbonden, met kleine middelen iets groots bevorderd.

3. *Spaarbanken.* Onder d'onbeantwoord geblevene prijsvragen, voor dit jaar opgegeven, was ook die omtrent spaarbanken en verwante instellingen.

Meer dan d'overige opgegevene, raakt deze vraag 't werkelijke leven. Bijzonder is 't mij daarom leed, dat ze niemands aandacht heeft getrokken. In de maatschappij, zoo als ze is, zijn er menschen in alle standen, honderden, duizenden, die nooit sparen; die van sparen zelfs geen begrip hebben, veel minder nog van een winstgevend sparen, dat is van eene spaarbank. Neemt de proef. Geeft aan de keur, of iemand tot belooning terstond één enkelen gulden wil hebben, of een spaarbankboekje van vijfmaal grootere som, doch onder voorwaarde, dat hij deze som eenige jaren zal laten staan en er jaarlijks iets bijdoen: de gulden zal, bij ver de meesten, de voorkeur hebben.

Tegen deze en dergelijke misklanken roept de burgermaatschappij de hulp in der lagere school. De gezonde *begrippen*, die zij kan verspreiden, kunnen rijke vruchten dragen in 't leven. Niemand is minder geneigd dan ik, om 't vele goede, dat de school heeft, te miskennen: maar toch verdient het ernstig nadenken, of ze zich den geheelen omvang van hare taak nog wel levendig genoeg voor oogen stelt. Dan eerst beantwoordt zij aan hare hooge roeping, zoo ze, bij en met de noodige kundigheden, hare leerlingen met verstandelijke en zedelijk-godsdienstige ontwikkeling toerust, en hun op hunne levensreis, zoo veel mogelijk, inzigt medegeeft van het leven, zijne pligten en behoeften.

Tegen mijne mislukte prijsvraag staat, gelukkig, de wer-

kelijke oprigting van eene spaarbank. Ons medelid UILENBERG heeft mij medegedeeld, dat door hem en anderen eene dergelijke inrigting te *Zuidwolde* is tot stand gekomen. Ik wensch, dat dit voorbeeld navolging vinde; maar vooral dat de scholen een gezond begrip van 't wezen der inrigting mededeelen, en zoo de zaak bevorderen. Later heb ik vernomen, dat er, buiten die te *Zuidwolde*, in de provincie reeds acht spaarbanken bestaan: *Assen*, *Dalen*, *Dwingelo*, *Gieten*, *Hoogeveen*, *Meppel*, *Norg* en *Ruinen*. Denkelijk is er alzoo meer behoefte aan menschen, die, door leer en invloed, 't getal der deelnemers doen toenemen, en aan enkele der bestaande inrigtingen verjongde levenskracht weten in te storten, dan aan nieuwe inrigtingen. Dit moet zich regelen naar de *bijzondere* plaatselijke behoeften, maar *begrip* te geven van spaarbanken, is voor de lagere school eene *algemeene* taak.

4. *Kweekelingen.* Al vroeger heb ik bedenkingen ingebragt tegen de neiging, die bij dezen en genen schijnt te bestaan, om, voor zijne school, eene bijzondere eer er in te stellen, wanneer ze een kweekeling voor 't onderwijs levert; wanneer ze van elken knaap, die leerlust toont, zoo hij anders niet veel vooruitzigt heeft, een onderwijzer zoekt te maken. Nogmaals wensch ik, allen bij dit punt te doen stilstaan, in 't belang van 't onderwijs even zoo zeer, als in dat van d'onderwijzers.

Men kan zich gemakkelijk voorstellen, dat kundige meesters gaarne leerlingen hebben, met welke ze verder kunnen gaan, dan met den grooten hoop hunner schoolkinderen. Die zucht is natuurlijk; ze is vereerend: maar ze mag 't doel der school in 't algemeen niet uit het oog doen verliezen. Dat doel is: ontwikkeling, kennis en vaardigheden bij *alle* leerlingen, voor welken stand of beroep zij bestemd zijn, in welken levenskring ze zullen geplaatst worden. Zóó

alleen kan de lagere school een krachtigen invloed uitoefenen op d'algemeene beschaving. Heeft d'onderwijzer, onvermoeid, op zijn geweten af, voor den grooten hoop der schoolkinderen — die de school in den regel te vroeg verlaten, die ze ongeregeld bezoeken — gedaan, wat hij kon, laat hij dan zijne zucht, om zich met meer gevorderden bezig te houden, dáárdoor bevredigen, dat hij eenigen van de meest leerlustigen en geschiktsten verder brenge; 't mogen dan aanstaande landbouwers, arbeiders, handwerkers, winkeliers, ambtenaren zijn, onverschillig van welke bestemming, mits geene kweekelingen. De school, die dat doet, zal lof verdienen, en 't doel van 't lager onderwijs, zoo wel als hare eigene voldoening in overeenstemming brengen. Van zoodanige vrijwillige wijziging in 't onderwijs kan de toekomst een kundiger en beter geslacht verwachten; en de school zelve, verlichte en onbekrompene gemeenteraden, schoolcommissiën; zoodanige, als ze tot heden, juist bij 't gemis van eene breedere ontwikkeling en ruimere opleiding, op meer dan eene plaats, nog niet zijn en nog niet zijn kunnen.

Kan 't opleiden van kweekelingen in strijd komen met het doel der school, stellig is hun overgroot getal in 't nadeel der onderwijzers.

Dat de prijs eener waar zich regelt naar de verhouding tusschen vraag en aanbod, is eene overbekende waarheid. Is er veel vraag, 't aanbod schaarsch, dan rijst de markt; ze daalt, omgekeerd. Voor de wedde, aan de betrekking van onderwijzer verbonden, geldt dezelfde waarheid. Tegenwoordig nu is reeds 't aanbod veel grooter, dan de vraag. Een paar voorbeelden uit deze provincie. Voor eene school met *ƒ* 375 wordt een onderwijzer gevraagd: en achtendertig mededingers doen zich op. Geschikte hulponderwijzers betwisten elkander bijschooltjes van *ƒ* 150 — in 't jaar. En die verhouding verergert met elk jaar in 't nadeel dergenen, die plaatsen zoeken.

voor zoodanige vrijwillige helpers een vereerend en niet verwerpelijk eeregeschenk wezen.

Met dit middel, zijn oude gewoonten en d'algemeene denkwijze niet in strijd. Toegepast, zou de werking van 't schoolonderwijs veel meer de geheele massa der bevolking doordringen; 't aantal menschen grooter doen worden, voor welke opvoeden en onderwijzen geen vreemde zaak was. Veel won hierbij 't opkomende geslacht. Want de kinderen ontvangen hunne opvoeding niet eenig in huis en school: de kring, waarin zij leven, de volwassenen, met welke ze in aanraking komen, geven hun eene derde opvoeding, die niet zelden diepere sporen nalaat, dan die van 't huisgezin en van de school.

Nog is er een ander middel, om den te grooten toevloed van jonge onderwijzers te keeren en in de behoefte aan helpers te voorzien. 't Is het middel, door de Regering voorgesteld, om vrouwelijke kweekelingen te nemen. Meisjes kunnen met jonge kinderen veel beter teregt, dan jongens; en de belooning, aan hare betrekking verbonden, zou voor menig huisgezin ruim opwegen, tegen 't geen zulk eene helpster te huis konde verdienen. Doch dit in d'eerste plaats: die meer ontwikkelde meisjes zouden geene acte vragen; ze zouden, op 16, 17jarigen leeftijd, weder door andere worden vervangen; zelven later, daarentegen, als dienstboden, als huismoeders, door hare meerdere ontwikkeling, weldadig werken, in den boezem der huisgezinnen, op d'algemeene beschaving. Naar plaatselijke omstandigheden, is 't denkbeeld voor vele wijzigingen vatbaar. — d'Onderwijzer van Peize, ons medelid Swartwold, is op 't gelukkige denkbeeld gekomen, door tusschenkomt der vrouwelijke leden van zijn gezin, aan meisjes in nuttige vrouwelijke handwerken onderwijs te laten geven. Kon dit algemeen met de lagere school worden verbonden, dan was ze van meerderen

bloei en *belangstelling* verzekerd. En aan die zoo weldadige regeling konden meisjes, als gemeentekweekelingen in dienst uitmuntend dienstbaar zijn. 't Gewoon lager onderwijs en dat in nuttige vrouwelijke handwerken kon, in 't zelfde locaal met afwisseling van uren, in verband gebragt worden en één geheel vormen. Op de meeste plaatsen zijn thans de naaischolen, zoo als ze zijn, hoewel geheel tegen het doel harer oprigting, 't verderf der volksschool.

Ik ben aan 't einde van mijne voorstellen. En nu ik aan 't einde ben, komt mij de gelijkenis van den zaaijer in de gedachten, en van 't zaad, dat in eene steenachtige plaatse viel. Van de belangstelling der vereeniging, van die der schoolgezelschappen, schoolopzieners, van die van elk lid in 't bijzonder, van aller medewerking, hoop ik voor deze voorstellen een beter lot. Ze bezitten levensvatbaarheid; of ze in 't leven verwezenlijkt zullen worden, hiertoe kan ik alleen weinig afdoen.

Nadat deze voorstellen waren gedaan, zijn door den schoolopziener van 't derde district eenige denkbeelden ontwikkeld omtrent de godsdienstige strekking van 't onderwijs; door dien van 't vierde, over 't aanmoedigen van 't geregeld schoolgaan, denkbeelden die overweging verdienen, en, menschkundig toegepast, dienstbaar kunnen worden aan d'algemeene opvoeding. d'Onderwijzer van Peize heeft nader berigt gegeven omtrent het onderrigt aan meisjes in handwerken. Aan alle drie leden is de dank der bijeenkomst betuigd. Gebrek aan tijd heeft verhinderd aan 't lid van Zuidwolde 't woord te geven voor zijne mededeelingen omtrent de spaarbank. Dit, zoowel als eene provinciale zangvereeniging, waarvan 't ontwerp door den schoolopziener van 't eerste district op het tapijt is gebragt, en dat aan de regeling van dien van het tweede is opgedragen, wacht op eene latere behandeling en uitvoering.

II.

(*Mededeelingen, en berigten omtrent d'antwoorden op de prijsvragen, in* 1867 *opgegeven*

Van Rijkswege zijn, overal, met de normaallessen boekverzamelingen verbonden, ook in deze provincie; jaarlijks toenemende, zijn ze, thans reeds, niet onbelangrijk; ze worden dit met elk jaar meer, voor alle vakken van kennis en beschaving, die, in ruimen zin, tot 't algemeene onderwijs kunnen gebragt worden.

Om deze verzamelingen in grooteren kring nuttig te doen zijn, wordt, onder goedkeuring der Regering, de normaalbibliotheek te Assen opengesteld voor alle onderwijzers en vaste kweekelingen in Drenthe, onder de voorwaarden, die door elk, die er gebruik van wil maken, vóóraf worden onderteekend. De voorwaarden en de catalogus zijn, tegen storting van vijf cent in de bus, ten nutte van 't onderwijs hier reeds heden te bekomen. Met October wordt de bibliotheek geopend.

Beantwoordt de proef aan 't doel, dan zal de inrigting, in d'eerste plaats, toegang verleenen tot uitgebreidere werken, wier aankoop voor menigeen te bezwarend zou zijn. 't Eenige voordeel is dit niet.

Menig onderwijzer, vooral menig jong onderwijzer, koopt boeken in den blinde, op den titel, of op d'aankondiging af; hij koopt niet zelden meer, dan hij kan betalen, en steekt zich in schulden. Boeken koopen zonder oordeel en te veel boeken koopen, is even onverstandig, als er in 't geheel geene te koopen. d'Openstelling der normaalbibliotheek kan die verkeerdheden helpen afweren. Ze stelt d'onderwijzers in staat, vóóraf met een boek *kennis te maken;* en 't eerst dan te koopen, als 't bij ondervinding is geble-

ken, voor hen waarlijk bruikbaar te zijn; voortdurend nuttig om te raadplegen, als een getrouw en welmeenend vriend en raadsman.

Eindelijk, d'onderwijzer moet iemand zijn van een ontwikkelden geest, niet eenig besloten binnen de leerboeken zijner schoolvakken: ook de voortbrengselen der letterkunde en algemeene beschaving moeten hem niet vreemd zijn. Gedeeltelijk voorziet de normaalbibliotheek ook in deze behoefte.

Voorstellen en *prijsvragen.* In 't jaarberigt 1867 is opgenomen:

„*Er worden almede boekgeschenkjes beloofd aan die leerlingen, welke, bij schoolbezoek, zullen bevonden worden:* LANGZAAM *en bedaard te lezen, zonder eentoonig te worden, met rust in de stem, vooral op 't einde van den zin; zonder overdrijving van nadruk en klemtoon; natuurlijk, ongedwongen, beschaafd.* Op 't gunstigst wordt van d'onderwijzers op dit punt medewerking verzocht." Dat aan dit verzoek gevolg is gegeven, is niet bekend. Dringend wordt het op nieuw aanbevolen. Volgens d'eenparige getuigenis van deskundigen, uit verschillende provinciën, behoort met loffelijke uitzonderingen, goed lezen niet tot de sterke zijde der school. Aller medewerking wordt, nogmaals en nogmaals, ingeroepen.

Gunstiger is 't afgeloopen met de schriftelijke beantwoording der vragen. Vraag *a* betrof het standpunt, waarop d'onderwijzer zich behoorde te plaatsen, met betrekking tot de kerkgeschillen en staatspartijen van den dag.

Hierop zijn twee antwoorden ontvangen:

„*Ziet, hoe gij voorzigtig wandelt,*" en „*Willen is kunnen.*"

„*Ziet, hoe gij voorzigtig wandelt*, getuigt van nadenken, en bevat vele goede denkbeelden. Vragen van dit soort zijn moeijelijker te beantwoorden, dan die van een meer histori-

schen aard: en d'antwoorden zijn uit dat oogpunt beoordeeld. Eene gedeeltelijke beoordeeling is, voor in 't stuk, medegedeeld. Aan den schrijver, den Hr. H. ULEHAKE te Hoogersmilde, is d'eerste prijs ter hand gesteld.

„*Willen is kunnen*" heeft mede zóóveel goeds, dat de tweede prijs er aan is toegewezen. De schrijvers waren de Heeren J. BOELEN en B. VELDKAMP, gemeente Hoogeveen.

De tweede vraag was, *b.*, over de spaarbanken enz.

Gelijk is medegedeeld, op deze is geen antwoord ingekomen. Ze wordt op nieuw opgegeven.

De derde, *c.*, was over de figuurlijke taal. Op deze, drie antwoorden: „Noodzakelijk"; „Ken uwe taal"; „De schoone schil," enz. Alle drie zijn vóóral daarom in dank ontvangen, omdat de vraag vroeger geheel onbeantwoord is gebleven. Voor bekrooning zijn ze, hoe loffelijk, nog niet rijp. Eene kleine erkentenis wordt aan de drie schrijvers aangeboden; eene gedeeltelijke beoordeeling, in de stukken zelven bijgeschreven, hun tot leidraad medegedeeld.

De vierde vraag, *d*, „*Eene beknopte beschrijving van 't eene of andere rijk, of staat, naar keuze van den inzender,*" heeft negen antwoorden opgeleverd: Tijd is geld," Zwitserland; „God helpt, die zich zelven helpt," Spanje; „Kennis is magt," Portugal; „Soli Deo Gloria," Turkije, „Mijne eerste proef," Denemarken; „Loon naar werk," Belgie; „Kennis is genot," Spanje; „Men doet wat men kan," Italie; „Die kaatst, moet den bal verwachten." Denemarken. Geen der schrijvers heeft in 't oog gehouden, dat men eene *beknopte* beschrijving wenschte, een *overzigt.* Niemand heeft zich rekenschap gegeven van 't geen een *overzigt* eigenlijk is, hoe daarin alléén de hoofdgroepen op den voorgrond komen, en honderden van niets afdoende bijzonderheden in 't geheel niet worden opgenomen; enkele daarentegen, met

tact gekozen, aan 't overzigt kleur en leven geven. Blijkbaar heeft ook geen hunner d'opgegevene beschrijving van Zweden en hare beknoptheid tot leidraad genomen. Meer of minder onnadenkend, heeft ieder afgeschreven, wat hij in zijn leerboek vond; in plaats van overleggende, wikkende en wegende, bijeen te brengen, 't geen, uit meer dan een schrijver als 't merkwaardigste bijéén te brengen was. — Nadere opmerkingen zijn in de negen antwoorden, hier milder, daar spaarzamer, bijgeschreven. Aan al de schrijvers is eene aanmoediging toegekend; daarenboven bij 't lot een atlas, die aan den hulponderwijzer P. M. VAN STRALEN, van *Veenhuizen*, is ten deel gevallen.

De vijfde vraag was, *e.* „*Een naauwkeurig, net en fraai afschrift van de twaalf eerste coupletten van 't Vaderland van van Haren, met verklaringen en aanteekeningen, zoo wat het historische als 't dichterlijke betreft en een historisch overzigt.*"

Hierop drie antwoorden: „*Vaderland*" — „*Poësie en proza*" — „*Alles is 't uwe.*" De beide eerste stukken zijn loffelijke pogingen, iets goeds belovende voor 't vervolg, voor 't oogenblik nog alleen op eene vereerende vermelding aanspraak makende.

't Derde stuk, „*Alles is 't uwe,*" voldoet in alle opzigten: *schrift* — *verklaring* — *historisch overzigt* — vóóral 't laatste is zeer loffelijk. Aan den inzender is d'eerste prijs toegewezen, en bovendien een atlas. Hij bleek te zijn de hulponderwijzer P. KAT, te *Assen.*

Als *schrijf- en taaloefeningen* was *aan schoolkinderen* voorgesteld een net, verbeterd afschrift van de *Verbeteropgaven* 1—10. Hiervan zijn er VIJFTIG ingezonden; aan *twintig*, een prijsje toegewezen, naar 't minder aantal fouten en betere schrift. Onder deze twintig van *Emmen* 7; van *Ruinen* 4; van *Rolde* 3; van *Assen*, n. school, 2; z. school 1; van

Grollo 2; van *Meppel* 1. Alle 50, met aanwijzing der fouten, liggen beschikbaar voor d'inzenders.

III.

(*Nieuwe prijsvragen voor* 1869.)

Lezen, a. Eene onderlinge wedoefening in 't lezen wordt in overweging gegeven aan alle hoofd- en hulponderwijzers, die er op d'eerstvolgende algemeene bijeenkomst deel aan willen nemen. 't Werk, waaruit, naar willekeur van beoordeelaars, de proef zal genomen worden, is 't boekje van M. Leopold, *de opvoeding in school en huis.* Proeven konden, vóóraf, gegeven en genomen worden op de districts-vergaderingen. Hoofdonderwijzers, 't minder voegzaam rekenende, met hulponderwijzers hierin om den voorrang te dingen, kunnen afzonderlijk worden vergeleken. In geval van deelneming aan een gemeenschappelijken wedstrijd, konden ze hiermede de voorwaarde verbinden, dat, indien ze den prijs behaalden, zij dien prijs, *f* 10, afstonden ten behoeve eener bibliotheek voor hunne eigene school, of voor 't weduwefonds, of voor eenig ander nuttig doel. Zulk eene voorwaarde te stellen, zou de deelneming, ook bij eene nederlaag, tegen den schijn zelfs eener vernedering bewaren.

Lezen, b. Als voren worden boekgeschenkjes beloofd aan die leerlingen, welke, bij schoolbezoek, zullen bevonden worden te lezen, zoo als hierboven is omschreven.

d'Onderwijzers kunnen, bij hun onderling schoolbezoek, hunne uitstekendste leerlingen eerst gemeenschappelijk zelven beoordeelen; de beste bij 't bezoek voorstellen.

Schrijven, a. Een *afschrift* van de *twintig* eerste *stellingen* van M. Leopold, om 't fraaist en naauwkeurigst, met eene loopende hand, zonder doorhalingen of vlekken. Prijs *f* 10. Voorgesteld aan alle onderwijzers afzonderlijk en aan

de kweekelingen afzonderlijk. Bij de spreuk op 't naambriefje te voegen: hoofdonderwijzer, hulponderwijzer, of kweekeling.

Schrijven, *b.* Voor de schoolkinderen als voren gezuiverde *afschriften* van 14 *Verbeteropgaven*, 11—24.

Taal. d'Overeenkomst en 't verschil tusschen de volgende zinverwante woorden, synonymen, met toelichtende voorbeelden van eigene vinding of ontleend; maar voorbeelden, die iets wezenlijks zeggen, gegrond in ons taaleigen en in 't beschaafd gebruik. Menschheid: menschdom; Christendom: Christenheid; regering: bestuur; jong: jeugdig; bepalen: bestemmen; reden: oorzaak; onderwerp: voorwerp; overvloed: overdaad; kinderlijk: kinderachtig, kindsch; vereerend: eervol; achteruitgaan: teruggaan; te gronde rigten: in den grond boren; gij hebt gelijk: gij hebt regt; te wijten hebben: te danken hebben.

Aardrijkskunde. Een overzigt, zoo als in d'opgaaf van 't vorig jaar is omschreven, doch nu bepaald alleen van *België*.

Onderwijs, *a.* Hoe leert men 't best de kinderen zich schriftelijk goed uit te drukken; brieven, rekeningen te schrijven, aanteekeningen te houden, enz. In hoeverre is die opleiding met het onderwijs in *'t schrijven* en met *spreekoefeningen* in verband te brengen.

Onderwijs, *b.* Voorheen las men in sommige scholen, op de lijst van werkzaamheden, dat en dat uur: *verstandsoefeningen*. Velen hebben dat toen dwaas gevonden. Waarom? Is, intusschen, 't houden van zulk eene opzettelijke oefening met grond af te keuren; of kan het getuigen van een ruim en helder inzigt in 't doel van 't schoolonderwijs, in zijn geheelen omvang zamengevat? Voor de beantwoording van ieder dezer beide vragen is d'eerste prijs *ƒ* 15, de tweede *ƒ* 10.

Inzending vóór 1 Mei 1869.

ZEELAND.

Tweede schooldistrict.

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer S. DE GRAAFF, *te* Bruinisse.

Bruinisse. Op den 17 Augustus 1868 had de Heer S. DE GRAAFF het voorregt gedachtenis te mogen vieren van zijne 50jarige dienst als hoofdonderwijzer aan de Openbare school in deze gemeente. Voor den vreemdeling, welke dien dag het dorp bezocht, was het blijkbaar, dat hier een ongewoon feest werd gevierd; want eene menigte vlaggen wapperden uit de woningen der ingezetenen. Reeds vroegtijdig werd de jubilaris door den hulponderwijzer en de schoolleerlingen met voor deze gelegenheid vervaardigde liederen begroet. Weldra werd dit vervangen door de gelukwenschen van den Burgemeester, de Wethouders en leden van den Raad. Inmiddels waren op eene bepaalde plaats aangekomen de Districts-Schoolopziener, eene Commissie van het Departement *Duiveland* der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, eene Commissie van het onderwijzers-gezelschap *Zierikzee*, en al de leden van het onderwijzers-gezelschap *Duiveland.*. Reeds stonden deze gereed om zich naar het schoollocaal te begeven, toen allen aangenaam verrast werden door de komst van den Heer Inspecteur van het lager onderwijs in *Zeeland.* Nu nam de feestviering eerst regt een aanvang. In hartelijke bewoordingen werd de jubilaris door den Heer Inspecteur toegesproken, welke op hem een diepen indruk maakten. Deze werd nog verhoogd, toen de Inspecteur mededeelde, dat het Zijne Majesteit had behaagd hem de zilveren Rijks-medaille toe te kennen, en hem het bewijs daarvan overhandigde. Vervolgens sprak de Districts-Schoolopziener een woord van gelukwensching, en betuigde zijne

blijdschap over de onderscheiding, hem ten deel gevallen. Daarna werd hij begroet door de Heeren Voorzitter en Secretaris van genoemd Departement, die hem te kennen gaven, dat het Hoofdbestuur hem de zilveren medaille der Maatschappij had waardig gekeurd. Eindelijk stortten de aanwezige ambtgenooten van den jubilaris hunne hartelijke gelukwenschen voor hem uit. Diep geroerd beantwoordde de waardige man de onderscheiden toespraken. Dat het bij deze gelegenheid aan stoffelijke bewijzen van vriendschap en toegenegenheid niet ontbroken heeft, behoeft naauwelijks vermelding; zij zijn te veel om op te noemen. Het overige van den dag werd doorgebragt in aangenaam en nuttig onderhoud, in het gebruik van een eenvoudigen maaltijd, door den jubilaris zijnen gasten aangeboden, waarbij een goed glas wijn aanleiding gaf tot toasten van verschillenden aard. De leerlingen waren des voormiddags reeds in het schoollocaal onthaald.

O V E R IJ S S E L.

Tweede schooldistrict.

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. S. VAN RAVESTEIJN, *te* Zwartsluis.

Op 19 Augustus j. l. werd te *Zwartsluis* een zeldzaam feest gevierd. Op dezen dag toch waren er vijftig jaren verloopen sedert de Heer H. S. VAN RAVESTEIJN, hoofdonderwijzer der Openbare school in het Buitenkwartier, zijne betrekking aanvaard had. De geachte jubilaris, die nog steeds met onverzwakten ijver tot heil der jeugd werkzaam is, ondervond van alle zijden de meest ondubbelzinnige bewijzen van belangstelling. In het fraai versierde schoollocaal werd

hij na de feestzangen der schooljeugd geluk gewenscht door den Schoolopziener, het Gemeentebestuur, de Plaatselijke Schoolcommissie, het Departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, het onderwijzers-gezelschap en vele anderen, waarbij hem door den eerstgenoemde de Rijks-medaille toegezegd, door de overigen tevens prachtige geschenken, ook namens zijne leerlingen aangeboden werden. De jubilaris, innig geroerd door de algemeene deelneming, antwoordde met ware bescheidenheid in hartelijke taal. Een gemeenschappelijke wandeling, gevolgd door een eenvoudige, doch zeer opgeruimde avondbijeenkomst, besloot dezen feestdag. In eene plegtige Raadsvergadering is den jubilaris op 7 September j. l. de Rijks-medaille ter hand gesteld.

SCHOOLBERIGTEN.

October 1868.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

IV Distr. *J. Dijkhoff*, te *Lithoijen.*

OIJEN. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

ZEELAND. Ten gevolge het overlijden van den hoofdonderwijzer M. VERHOEVEN is de Openbare school vacant. In de tijdelijke waarneming is voorzien.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*, te *Eindhoven.*

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. J. P. van Blarkom, te *Eindhoven.*

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

XI Distr. Dr. J. Fennink, te *Zevenbergen.*

LEUR. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1868.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te *Bergen op Zoom.*

BERGEN OP ZOOM. Tegen 1 November e. k. is, door verplaatsing naar *Harderwijk* van Mejufvrouw L. J. VAN NAERSSEN, de gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant.

ROOSENDAAL. Door den Gemeenteraad is besloten in plaats van de thans bestaande Openbare school in de kom der gemeente, twee scholen te openen, als: 1°. voor gewoon lager onderwijs (kosteloos), en 2°. voor meer uitgebreid lager onderwijs (twee levende talen en wiskunde).

RUCPHEN c. a. De geheel nieuw gebouwde Openbare school te *Zegge* is den 5 October 1868 voor de leerlingen geopend.

GELDERLAND.

I Distr. J. C. Velhake, te *Arnhem.*

RHEDERSTEEG, gemeente *Rheden.* Mejufvrouw C. D. WOR heeft hare niet gesubsidieerde Bijzondere kostschool

voor meisjes alhier geopend, nadat haar het bewijs, bedoeld bij art. 37, litt. *c* der wet, door Burgemeester en Wethouders der gemeente was uitgereikt.

II Distr. Dr. *F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk*, te *Harderwijk*.

HARDERWIJK. Door Mejufvrouw S. D. TEN CATE is, wegens vertrek naar *Haarlem*, hare gesubsidieerde Bijzondere school van meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes opgeheven.

Nadat aan Mejufvrouw LOUISE JACQUELINE VAN NAERSSEN, hoofdonderwijzeres te *Bergen op Zoom*, door Burgemeester en Wethouders was afgegeven het bewijs, bedoeld bij art. 37, litt. *c*, der wet, heeft de Raad haar het subsidie toegewezen tot oprigting en instandhouding eener Bijzondere school van meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes.

NIJKERK. De Heer D. VAN DER HORST heeft wegens zijn vertrek naar Indië zijne gesubsidieerde Bijzondere school van meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens opgeheven.

VII Distr. *A. M. van Voorthuijsen*, te *Nijmegen*.

ECK en WIEL, gemeente *Maurik*. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

X Distr. *F. H. W. Kuijpers*, te *Nijmegen*.

BEUNINGEN. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Julij* 1868.

NIJMEGEN. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere school van het R. K. Weeshuis vacant. *Julij* 1868.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden.*

LEIDERDORP. Het vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school had plaats den 10 en 11 Augustus j. l. Er waren 27 sollicitanten opgekomen, van welke aan het einde van den eersten dag 8 werden uitgenoodigd het examen den volgenden dag voort te zetten, namelijk: M. POORTER, G. H. KEIJ, J. VAN DER HOEVEN, J. A. TEN KLOOSTER, G. LAMMERS, D. VAN DEN BERG en J. K. VAN TERM. Van dezen werden op de voordragt geplaatst J. VAN DER HOEVEN, J. A. TEN KLOOSTER, D. VAN DEN BERG en G. LAMMERS. De Schoolopziener werd voor het examen bijgestaan door de Heeren J. D. VAN WIJK en A. VAN DER HARST, beiden hoofdonderwijzers te *Leiden*. Het Gemeentebestuur verdient allen lof voor de wijze waarop examinatoren en candidaten werden ontvangen. Den 20 dier maand werd door den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd de Heer J. A. TEN KLOOSTER, hulponderwijzer te *Woerden*, die den 5 October reeds in functie is getreden.

Tot hoofdonderwijzer aan de Bijzondere Christelijke school is benoemd de Heer L. W. VAN GIESSEN, met ingang van 1 November.

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

IV Distr. J. P. W. Schermer, te *Leiden.*

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

VII Distr. *J. Broedelet*, te *Gouda.*

GOUDERAK. Aan de Openbare school tijdelijk eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

VIII Distr. Dr. *J. C. van Deventer*, te *Dordrecht.*

STRIJENSAS, gemeente *Strijen.* De Openbare school vacant. *April* 1868.

IX Distr. Mr. *J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Aan de Openbare burgerschool voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens zijn twee hulponderwijzersplaatsen vacant.

GORINCHEM. Tot derde hulponderwijzeres aan de Openbare burgerschool voor meisjes is benoemd Mejufvrouw G. Ingenhoes, te *Oude Tonge.*

X Distr. *B. Boers*, te *Middelharnis.*

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Door den Gemeenteraad zijn, in zijne zitting van den 30 September 1868, benoemd tot eersten hulponderwijzer aan de Openbare armenscholen L. Haamaaker, tweede hulponderwijzer aan dezelfde scholen; tot eersten hulponderwijzer aan de Openbare tusschenscholen J. van Dijk, tweede hulponderwijzer aan dezelfde scholen, en tot eersten hulponderwijzer aan de Openbare scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs T. Terweij, laatst hulponderwijzer te *Utrecht.*

V Distr. Dr. A. L. Castmann, te *Haarlem.*

BLOEMENDAAL. Aan H. D. FORTH, hulponderwijzer aan de Openbare lagere school te *Vogelenzang*, is, op zijn verzoek, wegens verplaatsing naar *Zaandam*, met ingang van 1 October eervol ontslag verleend.

HAARLEM. Tot derden hulponderwijzer aan de Stadsschool litt. B is benoemd C. COUWENHOVEN, te *Krommenie.* Het tijdstip zijner in diensttreding is nog niet medegedeeld.

HAARLEMMERMEER. Aan de Openbare school n°. 5, *Nieuw-Vennep*, is tot hulponderwijzer benoemd G. H. ZIELEMAN, voormalig Rijkskweekeling te *Haarlem.* De benoemde is 1 October in dienst getreden.

VELSEN. Aan de Openbare lagere school te *Sandpoort* is, met ingang van 1 October, tot hulponderwijzer benoemd G. MULDER.

VELSEN. Als hulponderwijzer aan de Bijzondere school op *de Heide* is geplaatst J. L. VAN APELDOORN, wiens stukken overeenkomstig art. 37, litt. *c*, der wet, door Burgemeester en Wethouders zijn gezien en in orde bevonden.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn.*

WERVERSHOOF. Aan de Openbare school wordt een hulponderwijzer verlangd. Bezoldiging *f* 400. Kennis der Fransche taal en der muziek zal tot aanbeveling strekken. De stukken, vóór 10 November e. k., in te zenden aan den Burgemeester.

IX Distr. Mr. W. Bok, te *Texel.*

TEXEL. Aan de Openbare school te *de Cocksdorp* eene hulponderwijzersplaats vacant. *Junij* 1868.

ZEELAND.

I Distr. Dr. *H. Polman Kruseman*,
te *Middelburg*.

WISSEKERKE. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

II Distr. Dr. *P. J. Andreae*,
te *Zierikzee*.

DREISCHOR. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

NOORDGOUWE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

III Distr. Mr. *C. J. Pické*, te *Middelburg*.

ST. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

IV Distr. Mr. *J. H. de Laat de Kanter*,
te *Goes*.

GOES. Op 18 en 19 September j. l. werd het vergelijkend examen gehouden voor de betrekking van hoofdonderwijzer aan de Weezen- en Armenschool. Tien sollicitanten namen aan het examen deel. Op de voordragt werden geplaatst n°. 1 J. A. KAMBERG, hulponderwijzer te *Dordrecht;* n°. 2 J. D. VAN DEN BERGE, hulponderwijzer te *Goes*, en n°. 3 W. VAN KAMER, hoofdonderwijzer te *'s Gravenpolder*.

In zijne vergadering van den 5 October j. l. benoemde de Gemeenteraad hieruit tot hoofdonderwijzer den Heer J. D. VAN DEN BERGE met 5 stemmen, tegen 3, welke op den Heer J. A. KAMBERG waren uitgebragt.

VI Distr. Mr. J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth, te *Hulst.*

HONTENISSE. Bij besluit van den Gemeenteraad van den 29 September j. l. is FREDERICUS MATHEUS BRAND, hulponderwijzer te *Graauw*, benoemd tot tweeden hulponderwijzer bij de Openbare lagere school aan de Molenstraat.

SAS VAN GENT. De Openbare school vacant. *Febr.* 1868.

STOPPELDIJK. De Openbare school, bij de Veerstraat, vacant. *Febr.* 1868.

ST. JANSTEEN. Den 22 September j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Het examen werd afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door den Heer H. VAN WIJNGAARDEN, hoofdonderwijzer te *Axel.* Van de drie sollicitanten, welke zich voor het examen hadden aangemeld, waren er slechts twee opgekomen, die beiden door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Districts-Schoolopziener, in de navolgende orde op de voordragt werden geplaatst: 1°. P. KOETSIER, hulponderwijzer bij de Stads-tusschenschool te *Utrecht*, en 2°. W. G. STREEFKERK, hulponderwijzer bij de R. K. Parochiale armenschool te *Rotterdam.* Bij besluit van den Gemeenteraad van den 28 September j. l. is de eerstgenoemde, met ingang van 1 October j. l., tot hoofdonderwijzer der gemelde school benoemd.

FRIESLAND.

II Distr. J Noijon, te *Harlingen.*

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te *Veenwouden.*

BERGUM, gemeente *Tietjerksteradeel.* Door het eervol ontslag aan den hoofdonderwijzer H. Bosma, op zijn verzoek verleend, zal de Openbare lagere school met den 1 Januarij 1869 vacant zijn. Aan deze betrekking is verbonden, behalve vrije woning en tuin, eene vaste jaarwedde van *f* 578 uit de dorpskas en van *f* 50 uit die van de kerkvoogdij. Het vergelijkend examen zal in het Gemeentehuis te *Bergum* worden gehouden op den 14 November e. k., des voormiddags te 9 uren. Aangezien de benoemde niet vóór den 12 Mei 1869 in het genot zal kunnen worden gesteld van de onderwijzerswoning, zal hem voor het gemis daarvan tot dat tijdstip eene billijke vergoeding worden toegekend.

KOLLUMERZWAAG, gemeente *Kollumerland* en *Nieuw Kruisland.* Bij Raadsbesluit van den 16 September j. l. is tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd A. T. W. Eisma, thans hoofdonderwijzer te *Twijzelerheide*, die deze betrekking den 12 October j. l. heeft aanvaard.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te *Heerenveen.*

BAKKEVEEN, gemeente *Opsterland.* Na gehouden vergelijkend examen is door den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd L. van Droge, van *Harlingen.*

DROGEHAM, gemeente *Achtkarspelen.* Na gehouden vergelijkend examen is door den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd J. H. Franx, van *Oldetrijne.*

TWIJZELERHEIDE, gemeente *Achtkarspelen.* Ten gevolge het eervol ontslag aan A. T. W. Eisma, als hoofdonderwijzer der Openbare school, is deze vacant geworden.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te *Heerenveen.*

FOCHTELOO, gemeente *Ooststellingwerf.* Na vergelijkend examen is tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd M. S. MAKAL, hulponderwijzer te *Echten.* De benoemde heeft bereids zijne functiën aanvaard.

OLDETRIJNE, gemeente *Weststellingwerf.* Ten gevolge de benoeming van den hoofdonderwijzer FRANX tot hoofdonderwijzer te *Drogeham*, is de Openbare school vacant. Sollicitanten naar deze betrekking zullen nader worden opgeroepen.

IX Distr. Mr. H. Banga, te *Harlingen.*

ACHLUM, gemeente *Franekeradeel.* Den 14 October j. l. overleed alhier de hoofdonderwijzer der Openbare lagere school EVERT AKKERINGA, in den ouderdom van 27 jaren. Nog geen half jaar in deze school werkzaam, had hij zich toch reeds de liefde zijner leerlingen en de achting der ingezetenen zoo zeer weten te verwerven, dat zijn dood algemeen diep wordt betreurd en zijn sterven een waar verlies voor het dorp mag worden genoemd. De voormelde school te *Achlum* is hierdoor vacant.

BEERS, gemeente *Baarderadeel.* De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

BERLICUM, gemeente *Menaldumadeel.* Bij besluit van den Gemeenteraad van den 1 October 1868 is aan BAUKE DIJKSTRA, hulponderwijzer in de Openbare lagere school, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend uit deze betrekking, onder toekenning eener gratificatie van *f* 200 uit de gemeentekas.

FRANEKER. De Openbare school voor jongens, met die voor meisjes vereenigd, vacant. *Sept.* 1868.

FRANEKER. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. *H. E. C. van Kerckhoff*,
te *Zwolle*.

HEINO. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Julij* 1868.

HESSUM, gemeente *Dalfsen*. Tot hoofdonderwijzer der Openbare school is, na vergelijkend examen op 19 September 1868, door den Gemeenteraad op 23 daaraanvolgende benoemd R. Jalvingh, hulponderwijzer te *Delden*, om met 15 October in functie te treden.

ZWOLLE. De Openbare tusschenschool buiten de Diezerpoort vacant. *Sept.* 1868.

II Distr. Mr. *A. van Naamen van Eemnes*,
te *Zwolle*.

BRUNNEPE, gemeente *Kampen*. Op 29 September 1868 is tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd J. Reijnders, hulponderwijzer te *Kampen*.

KAMPEN. De Heer H. Stoel, hoofdonderwijzer eener gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, heeft, wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Hoogere Burgerschool alhier, zijne betrekking neergelegd. Eene nieuwe school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs is daarop door den Heer K. F. L. Weber geopend.

ZWARTSLUIS. De hoofdonderwijzer eener Openbare school, J. A. Smit, heeft tegen 1 Januarij 1869 eervol ontslag gevraagd. De jaarwedde enz., aan deze betrekking verbon-

den, zoomede de termijn van inzending der stukken zullen nader bekend gemaakt worden.

VI Distr. Mr. *L. J. van Riemsdijk*, te *Ommen.*

AVEREEST. De hoofdonderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, D. C. F. PIERA, heeft met 1°. October zijne school opgeheven.

VII Distr. Mr. *J. Cornelissen*, te *Steenwijk.*

OLDEMARKT. Ten gevolge het overlijden van den hoofdonderwijzer J. VAN DER MEER zijn de beide Openbare scholen tot ééne vereenigd, onder den hoofdonderwijzer W. JONGMAN.

Bij besluit van den Raad dezer gemeente van 29 Julij 1867 is de toepassing van art. 20 op de Openbare school te *Paaslo* ingetrokken.

VIII Distr. Mr. *J. Kalff*, te *Almelo.*

RIJSSEN. Door het bedanken van den Heer A. VAN EIJKEN, aan wien de Gemeenteraad een subsidie van *f* 400 had toegelegd, is de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid onderwijs nog vacant.

GRONINGEN.

I Distr. Jhr. Mr. *H. J. Trip*, te *Groningen.*

NOORDLAREN, gemeente *Haren.* De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

II Distr. *C. Römelingh*, te *Westerzand.*

ZUIDHORN. Eene Bijzondere school voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs vacant. *Sept.* 1868.

V Distr. (*vacant.*)

ST. ANNEN, gemeente *Ten Boer*. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

DRENTHE.

I Distr. *H. Boom*, te *Assen*.

ZUIDLAREN. Den 2 en 3 October j. l. is het vergelijkend examen gehouden, waaraan vier en dertig onderwijzers hebben deelgenomen. Voordragt en benoeming volgen later.

III Distr. Mr. *J. D. Dibbits*, te *Borger*.

COMPASCUUM, gemeente *Emmen*. Bij verplaatsing is door den Gemeenteraad de onderwijzer H. K. F. E. VAN DEN BOSCH, tot hiertoe te *Nieuw-Dordrecht*, als zoodanig bij de nieuw gestichte Openbare school te *Compascuum*, naar art. 20, aangesteld.

NIEUW-DORDRECHT, gemeente *Emmen*. De Openbare school, naar art. 20, is, door de verplaatsing van den onderwijzer, opengevallen. Aangifte tot het vergelijkend examen vóór 10 November e. k. De wedde is *f* 325, vrije woning en tuin.

NOORDBARGE, gemeente *Emmen*. Aan WILHELMUS JOHANNES VAN ROOIJEN, hoofdonderwijzer aan eene nieuw geopende Bijzondere school, is door Burgemeester en Wethouders het bewijs uitgereikt, gevorderd bij art. 37, litt. 3, der wet van 13 Augustus 1857.

V Distr. Dr. *P. Hofstede Crull*, te *Meppel*.

ANSEN, gemeente *Ruinen*. Door het vertrek van den onderwijzer W. ENGELS, als hulponderwijzer naar *Hooge-*

veen, is de Openbare gehuchtschool opengevallen. Aangifte zoo spoedig mogelijk. Wedde, enz. in alles *f* 265.

OOSTERBOER, gemeente *Meppel.* L. J. WESTERBEEK, onderwijzer der Openbare school, is overleden, en deze diensvolgens opengevallen. Aangifte tot het vergelijkend examen zoo spoedig mogelijk; het examen is bepaald op 20 November e. k.

LIMBURG.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo, te *Venlo.*

BELFELD. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

VIII Distr. Mr. F. P. J. de Sain, te *Horst.*

BROEKHUIJSERVORST, gemeente *Broekhuijsen.* De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

J. N. VALKHOFF, *Verzameling van stukken ter vertaling in het Engelsch* . . . . Bl. 885

De meesterstukken der buitenlandsche letterkunde, verklaard en opgehelderd door Dr. J. C. VAN DEVENTER, Dr. H. KERN, J. J. L. TEN KATE, A. S. KOK, Dr. M. P. LINDO en J. W. N. MOSSELMANS . . . . — 894

MENGELWERK.

Kijkjes in de onderwijzerswereld. VIII . . . . . — 897

Wenken en herinneringen van een oud-onderwijzer, door B. — 916

Woord van herinnering aan den ontslapen Schoolopziener R. OLDEMAN, *door* A. VAN DER PLAATS . . — 925

SCHOOLNIEUWS.

Verslag van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken nopens den staat der Lagere scholen over 1866, *namens Zijne Majesteit den Koning bij de Staten-Generaal ingediend* . . . . — 930

Ontslag van den Heer Dr. C. J. LUSSANET DE LA SABLONIÈRE *als- en benoeming van den Heer* J. NOIJON *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van* Friesland . . . — 942

Herbenoeming van den Heer J. GRAAF *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van* Limburg . . . . — 943

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . Bl. 943

NORMAALLESSEN. Overijssel . . . . — 943

" Drenthe . . . . — 944

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

NOORDHOLLAND. *Achtste schooldistrict* . . . . . — 944

OVERIJSSEL. *Vierde schooldistrict* . . . . — 946

Verslag van de jaarlijksche vrijwillige bijeenkomst van onderwijzers in Drenthe, 4 *September* 1868. . . . . . — 947

ZEELAND. *Tweede schooldistrict.*

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer S. DE GRAAFF, *te* Bruinisse . . . . — 964

OVERIJSSEL. *Tweede schooldistrict.*

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. S. VAN RAVESTEIJN, *te* Zwartsluis . . . . — 965

SCHOOLBERIGTEN *van October* 1868. . . — 967

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer Mr. A. J. W. Farncombe Sanders *als- en benoeming van den Heer* L. Mulder *tot Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie* Utrecht.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 23 October 1868, n°. 57, met ingang van 1°. December daaraanvolgende, den Heer Mr. A. J. W. Farncombe Sanders, op zijn verzoek, eervol ontslagen uit zijne betrekking van Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie *Utrecht* en in zijne plaats benoemd den Heer Lodewijk Mulder, te *'s Gravenhage.*

Herbenoeming van den Heer Dr. M. J. de Goeje *tot Schoolopziener in het derde schooldistrict van* Zuidholland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 25 October 1868, n°. 5, met ingang van 1°. November daaraanvolgende, den Heer Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden*,

op nieuw benoemd tot Schoolopziener in het derde schooldistrict der provincie *Zuidholland.*

Benoeming van den Heer T. T. H. JORISSEN *tot Schoolopziener in het twaalfde schooldistrict van* Noordholland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 14 November 1868, n°. 17, met ingang van den 1 Januarij 1869, tot Schoolopziener in het twaalfde schooldistrict der provincie *Noordholland* benoemd den Heer T. T. H. JORISSEN, te *Amsterdam*, zulks in de plaats van den Heer R. OLDEMAN, overleden.

Benoeming van den Heer G. VAN MILLIGEN *tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te* Groningen.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 21 October 1868, n°. 14, met ingang van 1°. Januarij 1869, tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te *Groningen*, benoemd den Heer G. VAN MILLIGEN, hoofdonderwijzer aan eene der Openbare scholen te *Rotterdam*, zulks in de plaats van den Heer B. BRUGSMA, overleden.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 943.)

Bij Kon. besluit van den 8 November 1868, n°. 13, is pensioen verleend:

aan H. FERWERDA, gewezen hoofdonderwijzer te *Blija*, gemeente *Ferwerderadeel*, ten bedrage van *f* 334;

aan G. KEIJZER, gewezen hoofdonderwijzer te *Twello*, gemeente *Voorst*, *f* 334;

aan ROELOF SIEBE ROELOFS, volgens aangenomen familienaam zich noemende en schrijvende ROELOF SIEBES HOEKSTRA, gewezen hoofdonderwijzer te *Oude Schoot*, gemeente *Schoterland*, *f* 292.

RIJKSKWEEKSCHOLEN VOOR ONDERWIJZERS.

Bij de leerschool, verbonden aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te *'s Hertogenbosch* zijn, bij beschikking van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 13 November 1868, n°. 179, 5de afd., met ingang van den 1 December daaraanvolgende tijdelijk benoemd:

1°. tot hoofdonderwijzer A. H. VAN DER GRINTEN, dusverre hulponderwijzer, belast met de tijdelijke waarneming dier betrekking;

2°. tot hulponderwijzer A. M. BOGAERTS, dusverre hulponderwijzer-kweekeling aan voornoemde kweekschool.

NORMAALLESSEN.

NOORDBRABANT.

Door het verkrijgen der hulponderwijzersacte door den kweekeling C. Coppens is er bij de normaallessen te *Eindhoven* eene toelage van *f* 200 's jaars vacant gekomen.

Overeenkomstig den uitslag van het gehouden vergelijkend examen is die toelage door Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van den 31 October 1868, n°. 249, 5de afd., toegewezen aan A. J. Coppens, van *Dommelen*, kweekeling bij genoemde normaallessen, met ingang van den 1 November daaraanvolgende.

UTRECHT.

Ten gevolge van het met gunstig gevolg afleggen van het examen als hulponderwijzer door vier kweekelingen der normaallessen te *Utrecht* en te *Amersfoort* zijn er bij de normaallessen te *Utrecht* drie beurzen van *f* 250 en bij die te *Amersfoort* éene beurs van *f* 240 's jaars vacant gekomen.

Tot begeving dier beurzen is een vergelijkend examen gehouden, waaraan door vijf sollicitanten is deelgenomen en van welke het best is voldaan door H. Heijman, van *Jutphaas;* D. Heineke, van *Nieuw Loosdrecht;* H. Allan, van *Wijk bij Duurstede*, en W. S. van Leeuwen, van *Baarn*.

Genoemde jongelieden zijn derhalve, bij beschikking van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 11 November 1868, n°. 203, 5de afd., met de vacante beurzen begiftigd, de drie eerstgenoemden bij de normaallessen te *Utrecht* en de laatstgenoemde bij die te *Amersfoort*.

LIJST

der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het najaar van 1868 *examen afgelegd en acten van bekwaamheid verkregen hebben.*

I.

HOOFDONDERWIJZERS.

Noordbrabant.

Becx, Adrianus Hubertus, geb. 3 Junij 1842, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Blok, Wijnand, geb. 18 Dec. 1841, hulponderwijzer te Eindhoven, had acte als hulponderwijzer.

Eck, Wouter van, geb. 11 Maart 1839, hulponderwijzer te Terheijden, had den derden rang.

Knoest, Johannes Christiaan, geb. 9 Nov. 1839, hulponderwijzer te Breda, had acte als hulponderwijzer.

Vernimmen, Cornelis, geb. 20 Junij 1827, hulponderwijzer te 's Bosch, had den derden rang.

Wolters, Marchiënus, geb. 12 Mei 1845, hulponderwijzer te Breda, had acte als hulponderwijzer.

Gelderland.

Anneveldt, Gerrit Jan, geb. 8 Nov. 1837, hulponderwijzer te Tenge, had den derden rang.

Berg, Marinus Dirk van den, geb. 14 Febr. 1845, huisonderwijzer te Wamel, had acte als hulponderwijzer.

Beusekom, Hendrik van, geb. 8 Oct. 1844, hulponderwijzer te Lochem, had acte als hulponderwijzer.

Biestraten, Adriaan, geb. 25 Mei 1841, hulponderwijzer te Tiel, had acte als hulponderwijzer.

Bosch, Jacob Gerard van den, geb. 13 Oct. 1843, hulponderwijzer te Ede, had acte als hulponderwijzer.

Bosschaart, Dirk Jan, geb. 12 April 1842, te Nijkerk, had acte als hulponderwijzer.

Burgers, Gerrit, geb. 27 Junij 1842, hulponderwijzer te Dieren, had acte als hulponderwijzer.

Vechtman, *Herman Rudolph August*, geb. 2 Febr. 1842, hulponderwijzer te Winterswijk, had acte als hulponderwijzer.

Zuidholland.

Bilt, *Pieter Dirk van der*, geb. 6 Julij 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Blij, *Stephanus Dirk van der*, geb. 20 Mei 1834, hulponderwijzer te Leiden, had den derden rang.

Broeder, *Willem Frederik den*, geb. 20 Junij 1845, hulponderwijzer te Hellevoetsluis, had acte als hulponderwijzer.

Dietz, *Pieter*, geb. 17 Maart 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Doedens, *Joannes Petrus*, geb. 19 Julij 1845, hulponderwijzer te Rotdam, had acte als hulponderwijzer.

Egelie, *Hendrikus Theodorus*, geb. 3 Junij 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Eijlers, *Gerardus Bernardus*, geb. 16 Nov. 1842, hulponderwijzer te Delft, had acte als hulponderwijzer.

Fehmers, *Antonius Franciscus*, geb. 9 Maart 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Jong, *Cornelis de*, geb. 17 April 1842, hulponderwijzer te Giessendam, had acte als hulponderwijzer.

Kuijper, *Hendrik Marie*, geb. 4 Mei 1844, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Lankester, *Jacobus Johannis*, geb. 12 Mei 1843, hulponderwijzer te Zegwaart, had acte als hulponderwijzer.

Loo, *Pieter van der*, geb. 5 Dec. 1844, hulponderwijzer te Stolwijk, had acte als hulponderwijzer.

Nispen, *Simon Christiaan van*, geb. 16 April 1843, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Poelman, *Dirk Hendrikus*, geb. 23 Oct. 1836, hulponderwijzer te Leiderdorp, had den derden rang.

Vassen, *Willem Cornelis van*, geb. 6 Aug. 1844, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Verboon, *Albertus*, geb. 17 April 1845, hulponderwijzer te Poortugaal, had acte als hulponderwijzer.

Weel, *Johannis van*, geb. 11 Jan. 1842, hulponderwijzer te Nieuw Helvoet, had acte als hulponderwijzer.

Noordholland.

Augustinus, *Arie*, geb. 15 Mei 1845, hulponderwijzer te Haarlem, had acte als hulponderwijzer.

Briel, *Willem*, geb. 14 Dec. 1844, hulponderwijzer te Hoorn, had acte als hulponderwijzer.

Smitt, *Pieter*, geb. 6 Junij 1842, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer.

Terweij, *Tijs*, geb. 15 Aug. 1845, hulponderwijzer te Zaandam, had acte als hulponderwijzer.

Vis, *Simon*, geb. 27 April 1842, hulponderwijzer te Weesp, had acte als hulponderwijzer.

Utrecht.

Griffioen, *Jan*, geb. 26 Dec. 1843, hulponderwijzer te Abcoude Proostdij, had acte als hulponderwijzer.

Lavell, *Georg*, geb. 18 Maart 1841, hulponderwijzer te Amersfoort, had acte als hulponderwijzer.

Visscher, *Jan Adriaan*, geb. 22 April 1839, hulponderwijzer te Zuilen, had acte als hulponderwijzer.

Vos, *Nicolaas*, geb. 15 April 1843, hulponderwijzer te Polsbroek, had acte als hulponderwijzer.

Wegenaar, *Cornelis*, geb. 26 Nov. 1844, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

Welsch, *Johan Herman*, geb. 2 Maart 1845, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

Westendorp, *Gijsbertus Johannes van*, geb. 24 Nov. 1844, hulponderwijzer te Loenen, had acte als hulponderwijzer.

Friesland.

Boerma, *Tonnes*, geb. 7 Maart 1845, hulponderwijzer te Buitenpost, had acte als hulponderwijzer.

Burg, *Rienk*, geb. 3 Oct. 1837, hulponderwijzer te Leeuwarden, had den derden rang.

Canne, *Daniel Coert*, geb. 7 Sept. 1845, hulponderwijzer te St. Jacobi Parochie, had acte als hulponderwijzer.

Klopstra, *Doede*, geb. 20 Maart 1840, hulponderwijzer te Bergumerheide, had acte als hulponderwijzer.

Kuiper, *Govert*, geb. 8 Sept. 1845, hulponderwijzer te Harlingen, had acte als hulponderwijzer.

Oude, *Willem Hendriks de*, geb. 7 Julij 1844, hulponderwijzer te St. Anna Parochie, had acte als hulponderwijzer.

Posthuma, *Jan*, geb. 17 Maart 1845, hulponderwijzer te Lippenhuizen, had acte als hulponderwijzer.

Sterringa, *Hermanus*, geb. 18 Dec. 1842, hulponderwijzer te Bergum, had acte als hulponderwijzer.

Veenbaas, *Jan Hanzes*, geb. 27 Maart 1839, hulponderwijzer te Benedenknijpe, had acte als hulponderwijzer.

Vermeulen, *Roelof*, geb. 31 Aug. 1844, hulponderwijzer te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzer.

Zijlstra, *Riender*, geb. 5 April 1841, hulponderwijzer te Oudega, had acte als hulponderwijzer.

Overijssel.

Dijk, *Johannes van*, geb. 1 Julij 1840, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer.

Rikkers, *Johan Laurens*, geb. 9 Mei 1844, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer.

Groningen.

Bingman, *Albert*, geb. 27 Jan. 1845, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Groot, *Jan de*, geb. 22 Febr. 1845, hulponderwijzer te Slochteren, had acte als hulponderwijzer.

Haak, *Harm*, geb. 5 Jan. 1844, hulponderwijzer te Winschoten, had acte als hulponderwijzer.

Heemstra, *Jan*, geb. 6 Jan. 1845, hulponderwijzer te Leek, had acte als hulponderwijzer.

Heikens, *Tiemen Johannes*, geb. 5 Julij 1845, hulponderwijzer te Muntendam, had acte als hulponderwijzer.

Hemmes, *Goedhart*, geb. 19 Oct. 1843, hulponderwijzer te Leek, had acte als hulponderwijzer.

Laats, *Johannes Hendricus Jacobus*, geb. 16 Jan. 1845, hulponderwijzer te Delfzijl, had acte als hulponderwijzer.

Niemeijer, *Frederik*, geb. 12 Oct. 1840, hulponderwijzer te Stads-Kanaal, had acte als hulponderwijzer.

Rötel, *Willem*, geb. 31 Mei 1844, hulponderwijzer te Hoogezand, had acte als hulponderwijzer.

Schans, *Enno van der*, geb. 6 Mei 1845, hulponderwijzer te Bedum, had acte als hulponderwijzer.

Zuur, *Abel*, geb. 12 Dec. 1844, hulponderwijzer te Borgsweer, had acte als hulponderwijzer.

Drenthe.

Braun, *Johannes*, geb. 23 Julij 1841, onderwijzer te Nieuweroord, had acte als hulponderwijzer.

Heetjans, *Willem*, geb. 10 Junij 1845, hulponderwijzer te Meppel, had acte als hulponderwijzer.

Lubberink, *Albert*, geb. 23 Junij 1844, onderwijzer te Drouwen, had acte als hulponderwijzer.

Meppelink, *Gerrit*, geb. 11 Mei 1844, hulponderwijzer te Westerbork, had acte als hulponderwijzer.

Stous, *Jan Dirk Weevers*, geb. 23 Dec. 1843, hulponderwijzer te Meppel, had acte als hulponderwijzer.

Timmer, *Henderik*, geb. 2 Sept. 1845, onderwijzer te Valthe, had acte als hulponderwijzer.

Veen, *Jan Roelofs van*, geb. 11 Mei 1840, hulponderwijzer te Ruinerwold, had acte als hulponderwijzer.

Woude, *Jacobus van der*, geb. 11 Oct. 1842, hulponderwijzer te Meppel, had acte als hulponderwijzer.

Limburg.

Goorissen, *Pieter Frans Laurens*, geb. 10 Aug. 1845, hulponderwijzer te Thorn, had acte als hulponderwijzer.

II.

HOOFDONDERWIJZERESSEN.

Noordbrabant.

Broekman, *Elisabeth Allegonda*, geb. 6 Aug. 1844, hulponderwijzeres te Ravenstein, had acte als hulponderwijzeres.

Eijcken, *Maria Brigoda Beatrix*, geb. 2 Febr. 1845, hulponderwijzeres te Schijndel, had acte als hulponderwijzeres.

Sars, *Cornelia Dorothea*, geb. 2 April 1845, hulponderwijzeres te Eindhoven, had acte als hulponderwijzeres.

Gelderland.

Campagne, *Johanna Wilhelmina Frederica*, geb. 11 Junij 1843, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres.

Leu, *Christina Aleida van*, geb. 22 Nov. 1841, hulponderwijzeres te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres.

Zuidholland.

Gidts, *Agatha Willemina de*, geb. 28 Maart 1838, hulponderwijzeres te Gouda, had acte als hulponderwijzeres.

Hering, *Maria Christina Arnoldina*, geb. 22 Oct. 1840, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Kreulen, *Clasina*, geb. 6 Mei 1839, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Mahieu, *Mathilde Justine*, geb. 24 April 1840, te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres.

Stokhuijzen, *Maria*, geb. 31 Mei 1844, hulponderwijzeres te Gouda, had acte als hulponderwijzeres.

Zande, *Hendrika Gijsberta van der*, geb. 10 April 1840, hulponderwijzeres te Wateringen, had acte als hulponderwijzeres.

Noordholland.

Holst, *Carolina Maria Anna*, geb. 24 April 1842, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Kicherer, *Paulina Johanna Margaretha*, geb. 26 Mei 1844, huisonderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Tideman, *Hillegonda Geertruid*, geb. 23 Mei 1845, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Vries, *Maria Gijsberta de*, geb. 3 Jan. 1845, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Utrecht.

Peter, *Helena Elisabeth*, geb. 25 Jan. 1842, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres.

Friesland.

Retel, *Nathalie Henriette Adolphine*, geb. 26 Nov. 1843, te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres.

Overijssel.

Spruijt, *Adrienne Frederique*, geb. 2 Oct. 1832, hulponderwijzeres te Kampen, had acte als hulponderwijzeres.

Groningen.

Sannes, *Margaretha Aafje Johanna*, geb. 5 Julij 1841, te Oostwold, had acte als hulponderwijzeres.

Theunissen, *Christiné Louise*, geb. 23 Oct. 1845, hulponderwijzeres te Groningen, had acte als hulponderwijzeres.

Limburg.

Charldorp, *Barbara Agatha Helena van*, geb. 22 Mei 1843, hulponderwijzeres te Venlo, had acte als hulponderwijzeres.

Duffels, *Theodora Johanna*, geb. 10 Febr. 1837, te Wittem, had acte als hulponderwijzeres.

Kerbosch, *Maria Catharina Huberta*, geb. 1 April 1844, te Venraij, had acte als hulponderwijzeres.

III.

HULPONDERWIJZERS.

Noordbrabant.

Bont, *Johannes Arnoldus de*, geb. 28 Oct. 1847, te Oerle.

Cales, *Franciscus Wilhelmus*, geb. 7 Maart 1850, kweekeling te Ravenstein.

Coppens, *Christianus*, geb. 18 Junij 1850, kweekeling te Eindhoven.

Deursen, *Johannes van*, geb. 20 Nov. 1849, te 's Bosch.

Jansen, *Josephus*, geb. 22 Febr. 1850, kweekeling te Bergeijk.

Nunen, *Franciscus Andreas van*, geb. 22 April 1850, kweekeling te Tilburg.

Ouden, *Cornelis Zeger den*, geb. 1 Oct. 1850, kweekeling te Tilburg.

Soest, *Petrus Johannes van*, geb. 23 Maart 1850, kweekeling te Valkenswaard.

Stadhouders, *Jacobus*, geb. 13 Junij 1850, kweekeling te Oosterhout.

Vermeeren, *Hendricus Johannes*, geb. 25 Maart 1850, kweekeling te Woensel.

Vingerhoets, *Norbertus Josephus*, geb. 8 April 1850, te Tilburg.

Wijn, *Johannes Godefridus*, geb. 6 Jan. 1850, kweekeling te Eindhoven.

Gelderland.

Anthoni, *Philip Ernst*, geb. 6 Aug. 1850, kweekeling te Nederlandsch Mettray.

Bod, *Steven Hendrik*, geb. 15 Junij 1850, kweekeling te Rheden.

Brandes Sz., *Adolf*, geb. 7 Aug. 1849, huisonderwijzer te Harderwijk, had acte als huisonderwijzer.

Bruil, *Derk Jan*, geb. 8 Maart 1849, te Varsseveld.

Bruin, *Hendrik de*, geb. 5 Sept. 1850, kweekeling te Voorthuizen.

Centen, *Derk Jacobus*, geb. 16 Jan. 1850, kweekeling te Nijmegen.
Colenbrander, *Laurens*, geb. 13 Dec. 1847, te Varsseveld.
Daalen, *Wilhelmus Gerhardus van*, geb. 8 April 1850, kweekeling te Voorst.
Dalhuisen, *Hendrik*, geb. 22 Junij 1850, kweekeling te Arnhem.
Daniels, *Hendrik*, geb. 13 Junij 1850, kweekeling te Lienden.
Deutekom, *Rombouwd van*, geb. 31 Aug. 1849, kweekeling te Varik.
Dix, *Herman*, geb. 14 Sept. 1850, kweekeling te Doesborgh.
Eekhoff, *Harmen Hendrik*, geb. 23 Jan. 1850, kweekeling te Zutphen.
Eskes, *Derk*, geb. 31 Julij 1850, kweekeling te Zutphen.
Gerrilten, *Hermanus Philippus*, geb. 3 Maart 1850, te Nijmegen.
Haas, *Cornelis de*, geb. 4 Aug. 1850, kweekeling te Lienden.
Hansael, *Frederik Johannes*, geb. 24 Oct. 1849, te Huissen.
Hans, *Bastiaan*, geb. 25 April 1850, te Nijmegen.
Jonker, *Albertus*, geb. 5 Mei 1849, kweekeling te Oldebroek.
Kobes, *Johan Gerhard*, geb. 1 Maart 1850, te Sinderen.
Kreeke, *Nicolaas Daniel van de*, geb. 13 Junij 1850, kweekeling te Dieren.
Lubberdink, *Gerrit Jan*, geb. 6 Jan. 1850, kweekeling te Zutphen.
Lugt, *Wouter van der*, geb. 8 Julij 1850, kweekeling te Renkum.
Meij, *Herman Otto van der*, geb. 28 Junij 1850, kweekeling te Gorssel.
Meijer, *Johannes Wilhelmus Cornelis*, geb. 20 Jan. 1850, te Nijmegen.
Müller, *Martinus*, geb. 1 Dec. 1849, kweekeling te Beusichem.
Nicolaas, *Theodorus Wilhelmus*, geb. 24 Julij 1850, te Nijmegen.
Oeveren, *Carel Wilhelm Gerhard Pieter van*, geb. 7 Junij 1850, kweekeling te Doesborgh.
Opdien, *Dirk*, geb. 20 Jan. 1850, kweekeling te Culemborg.
Ordelman, *Hendrik*, geb. 5 Jan. 1850, kweekeling te Nijbroek.
Philippo, *Augustinus*, geb. 27 Sept. 1850, kweekeling te Zutphen.
Pijsel, *Daniel Hubertus*, geb. 5 Aug. 1850, te Nijmegen.
Rossum, *Cornelis van*, geb. 8 Mei 1850, te Nijmegen.
Saltzherr, *Johannes*, geb. 21 Aug. 1849, kweekeling te Culemborg.
Schoondermark, *Jacobus*, geb. 19 Aug. 1849, kweekeling te Dodewaard.
Soest, *Egbertus Marinus van*, geb. 27 Mei 1850, kweekeling te Aalten.
Somsen, *Dirk Jan*, geb. 20 Mei 1849, kweekeling te Terborg.
Teeffelen, *Johannes Gerhardus van*, geb. 5 Julij 1842, te Alphen.
Valk, *Dirk van der*, geb. 23 April 1850, te Nijmegen.

Vries, *Pieter de*, geb. 28 Julij 1850, kweekeling te Zutphen.
Watermann, *Frits August*, geb. 8 Mei 1849, te Nijmegen.
Wesselink, *Johannes*, geb. 2 Jan. 1850, kweekeling te Lintelo.
Wisselink, *Gerrit Jan*, geb. 18 Julij 1846, te Heelweg.

Zuidholland.

Arlman, *Evert Jacob*, geb. 30 Dec. 1849, kweekeling te Alphen.
Braams, *Reinier*, geb. 17 Mei 1850, kweekeling te Pijnacker.
Breen, *Abraham Jacob van*, geb. 26 April 1849, kweekeling te Oud-Beijerland.
Brink, *Gerardus Cornelis*, geb. 18 Junij 1850, kweekeling te Rotterdam.
Collee, *Jacobus Gerardus*, geb. 21 Junij 1849, kweekeling te Delft.
Dijck, *Willem Johannes Dominicus van*, geb. 8 Maart 1850, kweekeling te 's Gravenhage.
Dijkstra, *Cornelis Harmen*, geb. 4 Julij 1849, kweekeling te 's Gravenhage.
Görlitz, *Coënraad Jacobus*, geb. 6 Sept. 1850, kweekeling te Rotterdam.
Graaf, *Cornelis van der*, geb. 14 Aug. 1850, kweekeling te Rotterdam.
Haverman, *Johannes Frederik*, geb. 15 Junij 1850, kweekeling te 's Gravenhage.
Hes, *Hermanus Jacobus de*, geb. 5 Sept. 1850, kweekeling te Voorhout.
Heskes, *Adriaan Albert*, geb. 28 Sept. 1850, kweekeling te 's Gravenhage.
Hondt, *Dirk Johannes Michiel de*, geb. 10 Julij 1850, kweekeling te Delft.
Ingen, *Leendert van*, geb. 11 Dec. 1849, kweekeling te Woerden.
Kamerbeek, *Gerardus*, geb. 6 Febr. 1850, kweekeling te Rotterdam.
Klaar, *Gerardus Wilhelmus Johannes*, geb. 20 Aug. 1849, kweekeling te 's Gravenhage.
Kooijman, *Pieter*, geb. 5 Maart 1850, kweekeling te Brielle.
Kraan, *Willem Arij*, geb. 26 Nov. 1848, kweekeling te Delft.
Meerkerk, *Willem Huibrecht Andries van*, geb. 31 Aug. 1850, kweekeling te Dordrecht.
Melaan, *Pieter Willem van*, geb. 13 Aug. 1850, kweekeling te Schiedam.
Mensen, *Barend*, geb. 27 Julij 1850, kweekeling te Dordrecht.
Merkom, *Simon Jan Hendrik van*, geb. 9 Nov. 1849, kweekeling te Gorinchem.

Missel, *Krijn*, geb. 14 Aug. 1850, kweekeling te 's Gravenhage.

Nieukerke, *Hendrik*, geb. 5 Junij 1850, kweekeling te 's Gravenhage.

Papenrecht, *Philippus Johannes van*, geb. 10 Aug. 1849, kweekeling te Rockanje.

Reuhl, *Johannes Gerardus*, geb. 10 Julij 1850, kweekeling te Gouda.

Rijn, *Willem Dirkse van*, geb. 29 Julij 1850, kweekeling te Rotterdam.

Schepp, *Christiaan*, geb. 28 Sept. 1850, kweekeling te Schiedam.

Schmal, *Jan*, geb. 3 Sept. 1850, kweekeling te 's Gravenhage.

Slavenburg, *Jan*, geb. 18 Sept. 1850, kweekeling te Schiedam.

Spek, *Johannes van der*, geb. 14 Sept. 1850, kweekeling te Scheveningen.

Theunissen, *Johannes Simon*, geb. 27 Mei 1850, kweekeling te Kralingen.

Vaart, *Pieter van der*, geb. 13 Maart 1850, kweekeling te Rotterdam.

Velsen, *Gerardus Dominicus Fredericus van*, geb. 14 Jan. 1849, kweekeling te Delft.

Verhagen, *Huibrecht*, geb. 5 Aug. 1850, kweekeling te Rotterdam.

Vliet, *Pieter van*, geb. 13 Julij 1850, kweekeling te Aarlanderveen.

Vogelesang, *Wouter Laurens*, geb. 1 Febr. 1850, kweekeling te 's Gravenhage.

Weeren, *Willem Frederik van*, geb. 28 Sept. 1849, kweekeling te Leiden.

Werst, *Johannes Jacobus*, geb. 31 Mei 1849, kweekeling te Leiden.

Wijnveldt, *Johannes Antonie*, geb. 17 Aug. 1850, kweekeling te Rotterdam.

Zandbergen, *Arnoldus Jacobus*, geb. 16 Julij 1850, kweekeling te Aarlanderveen.

Noordholland.

Asjes, *Pieter*, geb. 20 Jan. 1850, kweekeling te Amsterdam.

Bloemink, *Pieter*, geb. 24 Sept. 1847, te Twisk.

Bosch, *Cornelis Fokke Lodewijk Christiaan*, geb. 11 Dec. 1849, kweekeling te Amsterdam.

Hofker, *Cornelis Frederik*, geb. 14 Nov. 1849, kweekeling te Amsterdam.

Hoogerbeets, *Willem Gijsbert*, geb. 12 Nov. 1849, kweekeling te Amsterdam.

IJpenburg, *Evert*, geb. 10 Mei 1850, kweekeling te Amsterdam.
Mourik, *Dirk*, geb. 29 Mei 1850, kweekeling te Haarlem.
Nieuwenhuis, *Gerrit*, geb. 4 Junij 1850, kweekeling te Amsterdam.
Nieuwkamp, *Pieter*, geb. 23 Sept. 1850, kweekeling te Koog a/d Zaan.
Prins, *Folkert*, geb. 5 Junij 1850, kweekeling te Amsterdam.
Roozendaal, *Thijs*, geb. 4 Febr. 1850, te Enkhuizen.
Soellaart, *Johannes*, geb. 11 Julij 1850, kweekeling te Haarlem.
Velden, *Antonie Coenraad van der*, geb. 22 October 1849, kweekeling te Amsterdam.

Zeeland.

Baaij, *Cornelis Marinus*, geb. 26 Febr. 1850, kweekeling te Tholen.
Beste, *Charles Nicolaas de*, geb. 25 Junij 1850, kweekeling te Goes.
Bosloper, *Theunis*, geb. 8 Aug 1850, kweekeling te Brouwershaven.
Goedbloed, *Johannes Adriaan*, geb. 25 Oct. 1853, kweekeling te Middelburg.
Groot, *Cornelis de*, geb. 1 Oct. 1850, kweekeling te Ellewoutsdijk.
Heale, *Cornelus*, geb. 31 Mei 1850, kweekeling te Ouwerkerk.
Koster, *Jacob Marinus*, geb. 29 Junij 1847, te Middelburg.
Nunnink, *Augustus Adolphus*, geb. 18 Oct. 1849, te Eede.
Pattist, *Izaak*, geb. 17 April 1850, kweekeling te Zuidzande.
Schipper, *Willeboord Willeboordsche*, geb. 27 Maart 1849, te Middelburg.
Verhage, *Pieter*, geb. 26 Julij 1850, kweekeling te Goes.

Utrecht.

Allan, *Jacobus*, geb. 5 Julij 1850, kweekeling te Utrecht.
Bakker, *Evert*, geb. 17 Mei 1850, kweekeling te Utrecht.
Dam, *Hendrik van*, geb. 8 Mei 1850, kweekeling te Utrecht.
Eger, *George Koenraad*, geb. 9 April 1850, kweekeling te Utrecht.
Fransen, *Jacobus*, geb. 30 Junij 1850, kweekeling te Utrecht.
Geri, *Kornelis Hendrik*, geb. 3 Dec. 1849, te Utrecht.
Hoenkamp, *Coenraad Wijnand*, geb. 14 Oct. 1850, kweekeling te Utrecht.
Jansen, *Joannes Baptista Gerardus Josephus*, geb. 16 Febr. 1850, kweekeling te Utrecht.
Kolsté, *Jan Willem te*, geb. 15 Aug. 1850, kweekeling te Amersfoort.
Meilink, *Heronimus Frederikus*, geb. 9 Maart 1850, kweekeling te Utrecht.
Nimwegen, *Gerrit van*, geb. 30 Aug. 1850, kweekeling te Amersfoort.

Riel, *Adrianus Hendrikus van*, geb. 9 Sept. 1850, kweekeling te Utrecht.
Sluijk, *Cornelis*, geb. 16 April 1848, kweekeling te Maarssen.
Smit, *Everhardus van der*, geb. 27 Maart 1850, kweekeling te Utrecht.
Staal, *Cornelis Albertus*, geb. 16 Sept. 1847, te Utrecht.
Wegerif, *Willem Jan*, geb. 12 Mei 1850, kweekeling te Utrecht.

Friesland.

Berg, *Jan*, geb. 22 Aug. 1850, kweekeling te Lioessens.
Berghuis, *Pier Geerts*, geb. 30 Julij 1850, kweekeling te Rauwerd.
Bouma, *Feike*, geb. 12 Junij 1850, kweekeling te Sneek.
Bruiné, *Jan de*, geb. 5 Mei 1850, kweekeling te Leeuwarden.
Damstra, *Rinze Feddriks*, geb. 28 Febr. 1848, kweekeling te Wijns.
Goverts, *Tjerk*, geb. 29 Mei 1850, kweekeling te Harlingen.
Heer, *Sjoerd de*, geb. 29 Aug. 1850, kweekeling te Sneek.
Jonkers, *Dirk Andries*, geb. 15 Sept. 1850, kweekeling te Oudeholtpa.
Knoop, *Eilko*, geb. 2 Julij 1850, kweekeling te Niawier.
Kooistra, *Alle*, geb. 16 Julij 1850, kweekeling te Warga.
Rommerts, *Rommert Eliza*, geb. 24 April 1850, kweekeling te Franeker.
Roosma, *Jentje*, geb. 31 Oct. 1849, kweekeling te Franeker.
Sijbenga, *Jacob*, geb. 11 Aug. 1850, kweekeling te Franeker.
Sjollema, *Andries*, geb. 10 April 1850, kweekeling te Leeuwarden.
Snijder, *Jurjen*, geb. 13 Sept. 1850, kweekeling te Garijp.
Spijksma, *Klaas*, geb. 20 Maart 1848, kweekeling te Sneek.
Terpstra, *Johannes*, geb. 5 Sept. 1848, kweekeling te Sneek.
Tijsma, *Wijbe*, geb. 19 Julij 1850, kweekeling te IJlst.
Veen, *Frederik van der*, geb. 20 Aug. 1850, kweekeling te Leeuwarden.
Veen, *Jacob van der*, geb. 21 Mei 1850, kweekeling te Sneek.
Veer, *Jelle Andries van der*, geb. 4 Sept. 1850, kweekeling te Oostermeer.
Velzen, *Frederik Nicolaas van*, geb. 11 Febr. 1850, kweekeling te Sneek.
Vlugt, *Pieter*, geb. 19 Junij 1850, kweekeling te Sneek.
Vogelsang, *Frans Eduard*, geb. 5 Aug. 1849, kweekeling te Sneek.
Warners, *Rienk Tijmens van*, geb. 14 Dec. 1849, kweekeling te Drogeham.
Weersma, *Martinus*, geb. 8 Junij 1848, kweekeling te Anjum.
Wieling, *Geert Boele*, geb. 10 Mei 1850, kweekeling te Leeuwarden.
Wijninga, *Binne Roels*, geb. 23 Sept. 1850, kweekeling te Garijp.

Zwaagstra, *Rienk*, geb. 21 April 1850, kweekeling te Sneek.

Overijssel.

Albers, *Hendrik*, geb. 18 Nov. 1849, kweekeling te Deventer.
Dikken, *Arent*, geb. 26 Aug. 1850, kweekeling te Zwolle.
Fahner, *Christiaan*, geb. 22 Jan. 1850, kweekeling te Blokzijl.
Geijs, *Johan Hendrik*, geb. 29 Jan. 1850, kweekeling te Zalk.
Hofman, *Bartheld*, geb. 16 Junij 1850, kweekeling te Deventer.
Nieuwenhuijs, *Willem*, geb. 1 Mei 1850, kweekeling te Deventer.
Siemerink, *Gerhardus*, geb. 3 Maart 1850, kweekeling te Wezepe.
Treep, *Antoni*, geb. 17 Mei 1850, kweekeling te Zwolle.
Yspeert, *Berend*, geb. 3 Oct. 1850, kweekeling te Deventer.

Groningen.

Borgesius, *Jurjen*, geb. 18 Sept. 1850, kweekeling te Veendam.
Brugmans, *Simon Jacob Hendrik*, geb. 12 Oct. 1850, kweekeling te Groningen.
Cate, *Meint ten*, geb. 15 Sept. 1849, kweekeling te Beerta.
Denderen, *Jan Hendrik van*, geb. 25 Sept. 1850, kweekeling te Groningen.
Feringa, *Gerrits Everts*, geb. 21 Nov. 1849, kweekeling te Grijpskerk.
Fokkens, *Bernardus*, geb. 22 Febr. 1850, kweekeling te Uithuizermeeden.
Groeneveld, *Hendrik Willem*, geb. 26 Mei 1850, kweekeling te Groningen.
Jelies, *Pieter*, geb. 3 April 1850, kweekeling te Sappemeer.
Kaspers, *Arnoldus*, geb. 30 Junij 1850, kweekeling te Baflo.
Ketelaar, *Wouter Hinderikus*, geb. 9 Junij 1849, kweekeling te Groningen.
Klunder, *Willem*, geb. 4 Mei 1849, kweekeling te Westereinden.
Land, *Niklaas van der*, geb. 17 Sept. 1850, kweekeling te Groningen.
Mulder, *Jelte*, geb. 11 April 1850, kweekeling te Ulrum.
Oosterman, *Pieter Hendrik*, geb. 10 Oct. 1850, kweekeling te Zijldijk.
Reinink, *Cornelis*, geb. 26 Sept. 1850, kweekeling te Groningen.
Rogholt, *Roelof*, geb. 1 Sept. 1846, kweekeling te Groningen.
Scheltens, *Jakob*, geb. 17 April 1849, kweekeling te Slochteren.
Suk, *Geert*, geb. 8 Sept. 1848, te Veendam.
Ubbens, *Hendrik Doedo*, geb. 30 Aug. 1850, kweekeling te Groningen.
Veldkamp, *Jan*, geb. 10 Julij 1849, te Groningen.

Wolbeek, *Jan Jans*, geb. 6 Dec. 1849, te Groningen.
Wijk, *Machiel van*, geb. 6 Julij 1850, kweekeling te Niezijl.
Zanten, *Jan van*, geb. 15 Dec. 1849, te Sappemeer.

Drenthe.

Bastiaans, *Jan*, geb. 2 Julij 1849, kweekeling te Vries.
Berg, *Gerhardus Dirk van den*, geb. 21 Junij 1850, kweekeling te Coevorden.
Boer, *Lammert de*, geb. 3 Oct. 1847, kweekeling te Havelte.
Riet, *Arie van*, geb. 5 Jan. 1850, kweekeling te Norg.
Weitering, *Hendrik*, geb. 7 Dec. 1849, kweekeling te Zuidlaren.
Zondag, *Tale*, geb. 12 April 1850, kweekeling te Assen.

Limburg.

Bartels, *Willem Hubert Michiel*, geb. 25 Sept. 1850, kweekeling te Venlo.
Derks, *Petrus*, geb. 26 Aug. 1850, kweekeling te Ottersum.
Hennissen, *Mathias*, geb. 29 Sept. 1850, kweekeling te Wessem.
Knols, *Gerardus Wilhelmus*, geb. 22 April 1850, kweekeling te Meerssen.
Witting, *Willem*, geb. 1 April 1848, te Maastricht.

IV.

HULPONDERWIJZERESSEN.

Noordbrabant.

Ardenne, *Christina Antonia van*, geb. 6 Maart 1850, te Heusden.
Baekers, *Theresia Maria*, geb. 8 Mei 1850, kweekelinge te Tilburg.
Boerema, *Ida Wilhelmina Francina*, geb. 28 Mei 1850, kweekelinge te Breda.
Grooteveen, *Hendrica van de*, geb. 15 April 1838, te 's Bosch.
Kannemans, *Antonetta Gerardina*, geb. 29 Dec. 1849, te Breda.
Kerkers, *Ida*, geb. 28 Junij 1850, kweekelinge te Tilburg.
Linden, *Catharina Cornelia van der*, geb. 5 Jan. 1850, kweekelinge te Schijndel.
Raamsdonk, *Wilhelmina Maria van*, geb. 27 Aug. 1850, te Breda.

Gelderland.

Benten, *Anna Balthina*, geb. 27 Mei 1849, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Borel, *Elisabeth Jeannette*, geb. 9 Febr. 1849, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Camphuis, *Octavie Françoise*, geb. 3 Aug. 1848, te Wageningen.

Gerritsen, *Gerritje Gardina*, geb. 13 Sept. 1849, te Zutphen.

Hissink, *Alida Cornelia*, geb. 13 Junij 1849, te Zutphen.

Immink, *Aleida*, geb. 9 Nov. 1846, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Jongh, *Johanna Bernardina de*, geb. 14 Mei 1850, te Barneveld.

Kerling, *Carolina Magdalena*, geb. 30 Dec. 1849, kweekelinge te Zetten.

Kouwenberg, *Catharina Anna*, geb. 12 Aug. 1850, te Arnhem.

Kropff, *Jeannette*, geb. 25 Maart 1850, kweekelinge te Zetten.

Kuijpers, *Marie Frederika Petronella Heina*, geb. 13 Mei 1850, te Nijmegen.

Oomkens, *Emelie Julie Henriette van der Veen*, geb. 22 April 1850, te Wageningen.

Oorde, *Henriette Johanna van*, geb. 9 Dec. 1848, te Arnhem.

Ottenhoff, *Jacoba Elisabeth Antonia*, geb. 7 Oct. 1848, te Winssen.

Ritmeester, *Henriette Theodora Wilhelmina*, geb. 19 Junij 1850, te Doetinchem.

Schmidt, *Johanna Charlotta Hendrica*, geb. 30 Julij 1850, te Nijmegen.

Timmer, *Cornelia Florentina*, geb. 11 Dec. 1849, te Arnhem.

Toorenenberger, *Elisabeth van*, geb. 30 Jan. 1850, kweekelinge te Zetten.

Vries Robbé, *Johanna Maria de*, geb. 7 Jan. 1849, te Wageningen, had acte als huisonderwijzeres.

Zegers, *Johanna Grietje*, geb. 27 April 1850, te Oosterbeek.

Zuidholland.

Amerom, *Catharina Cornelia Wilhelmina van*, geb. 22 Maart 1850, te Gouda.

Beek, *Sophia Catharina Elisabeth van der*, geb. 4 Maart 1850, kweekelinge te Rotterdam, had acte als huisonderwijzeres.

Bekking, *Wiegmana Hendrika*, geb. 16 April 1850, kweekelinge te Rotterdam.

Bertrand, *Maria Catharina Petra*, geb. 19 Febr. 1850, kweekelinge te 's Gravenhage.

Echten, *Johanna Maria van*, geb. 9 Aug. 1849, kweekelinge te Gouda.

Klaveren, *Johanna van*, geb. 29 Aug. 1849, kweekelinge te 's Gravenhage.

Leijten, *Adriana Catharina*, geb. 8 Nov. 1848, kweekelinge te Rotterdam.

Messemaker, *Maria*, geb. 8 April 1850, te Gouda.

Montagne, *Anna Maria Catharina*, geb. 30 Aug. 1850, kweekelinge te Leiden.

Mullekom, *Joanna van*, geb. 18 Aug. 1836, te Rotterdam.

Ruijter, *Catharina Justina de*, geb. 12 Jan. 1850, kweekelinge te 's Gravenhage.

Steenbeek, *Geertruida Gerharda*, geb. 23 Mei 1847, kweekelinge te Wassenaar.

Titsingh, *Vrouwtje*, geb. 23 Mei 1850, kweekelinge te Wassenaar.

Weijde, *Johanna Jacoba van der*, geb. 29 Aug. 1850, kweekelinge te Leiden.

Noordholland.

Boonacker, *Petronella Maria Elisabeth*, geb. 11 Nov. 1849, te Enkhuizen.

Bos, *Jenneken*, geb. 28 Febr. 1850, kweekelinge te Amsterdam.

Cleban, *Maria Cornelia*, geb. 13 Sept. 1849, te Amsterdam.

Ebeling, *Anne Jacoba Johanna*, geb. 25 Nov. 1847, te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres.

Kummer, *Alida*, geb. 13 Jan. 1847, te Amsterdam.

Lanson, *Anna Maria Louise*, geb. 16 Mei 1850, te Amsterdam.

Leeuwen, *Albertina Alida van*, geb. 12 Jan. 1849, te Amsterdam.

Otterloo, *Obbelina van*, geb. 19 Jan. 1850, te Amsterdam.

Otterloo, *Sijtske van*, geb. 10 Oct. 1848, te Amsterdam.

Schrieke, *Anna Jeannette*, geb. 26 Aug. 1850, te Amsterdam.

Slee, *Anna Barbara Geertruid van*, geb. 18 Oct. 1848, te Amsterdam.

Vries, *Christina Sophia de*, geb. 20 April 1848, te Amsterdam.

Wessem, *Anna Gerarda Margaretha van*, geb. 16 Aug. 1850, te Amsterdam.

Zeeland.

Driessen, *Maria Petronella*, geb. 16 Febr. 1846, te Vlissingen.

Will, *Anna Maria*, geb. 16 April 1850, te Middelburg.

Utrecht.

Bruning, *Alida Anna Aloijsia*, geb. 23 Febr. 1850, te Amersfoort.

Munting, *Maria Anna*, geb. 9 April 1850, te Utrecht.
Schaik, *Jacoba Engelina van*, geb. 9 Jan. 1850, te Wijk bij Duurstede.
Veen, *Gesina Alida van der*, geb. 9 Febr. 1850, kweekelinge te Utrecht.

Friesland.

Heeringa, *Catharina*, geb. 12 Sept. 1850, kweekelinge te Leeuwarden.
Klebach, *Jitske*, geb. 12 Mei 1850, kweekelinge te Leeuwarden.
Klinkenberg, *Geertruida Theodora*, geb. 23 Dec. 1848, kweekelinge te Leeuwarden, had acte als huisonderwijzeres.
Kool, *Hendrikje*, geb. 24 Mei 1850, kweekelinge te Leeuwarden.
Leeuwen, *Catharina Maria van*, geb. 1 Sept. 1850, kweekelinge te Leeuwarden.
Poutsma, *Geesje*, geb. 27 Febr. 1849, kweekelinge te Gorredijk.
Schamp, *Katharina*, geb. 5 Aug. 1832, kweekelinge te Leeuwarden.

Overijssel.

Ebbink, *Pauline Johanna*, geb. 15 Jan. 1848, te Kampen.
Hendriks, *Maria Helena*, geb. 22 Aug. 1849, te Kampen.

Groningen.

Lessen, *Margrieta Johanna van*, geb. 11 Junij 1850, kweekelinge te Groningen.

Limburg.

Baptist, *Catharina Elisabeth*, geb. 13 Julij 1850, te Meerssen.
Buijx, *Sibilla Margaretha Juliana*, geb. 4 Dec. 1834, te Venray, had acte als huisonderwijzeres.

V.

ONDERWIJZERS,

die, reeds in het bezit eener acte van bekwaamheid of daarmede gelijk staande acte van algemeene toelating, met gunstig gevolg examen hebben afgelegd in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs.

Noordbrabant.

Busch, *Ferdinandus*, geb. 22 Mei 1842, onderwijzer te Loon op Zand, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
Coppens, (*Chr.*) vermeld onder III. In het teekenen.
Franken, *Johannes Carolus Anastatius*, geb. 16 Julij 1848, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Gemert, *Arnoldus Jacobus van*, geb. 25 Julij 1847, hulponderwijzer te Ginneken, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Hoof, *Hendricus van*, geb. 26 Maart 1844, hulponderwijzer te Vierlingsbeek, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Smits, *Gerardus*, geb. 15 Mei 1847, hulponderwijzer te Eindhoven, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Smout, *Theodorus Marinus*, geb. 7 Mei 1846, hulponderwijzer te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Ven, *Melchior Cornelis van der*, geb. 18 Jan. 1848, hulponderwijzer te Zevenbergen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Wildenberg, *Johannes van de*, geb. 24 Julij 1847, hulponderwijzer te Hoogeloon, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Zeven, *Jacob*, geb. 28 Aug. 1843, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Gelderland.

Bakker, *Willem*, geb. 19 April 1849, hulponderwijzer te Zalt-Bommel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Beeser, *Dirk Pieter*, geb. 22 Mei 1849, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Bender, *Johannes Richard*, geb. 20 Mei 1845, hulponderwijzer te Doesborgh, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Berg, *Jan van den*, geb. 22 Maart 1845, hulponderwijzer te Tiel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Breers, *Bernardus*, geb. 18 April 1849, hulponderwijzer te Pannerden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Brouwer, *Klaas*, geb. 8 Nov. 1848, hulponderwijzer te Elburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Colenbrander, *Derk*, geb. 11 Julij 1844, hulponderwijzer te Oosterbeek, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Dalhuizen, (*H.*) vermeld onder III. In het teekenen.

Dieben, Hendricus Antonius, geb. 25 Mei 1844, hulponderwijzer te Nijmegen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Draaiser, Willem, geb. 26 Dec. 1847, hulponderwijzer te Vaassen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Garvelink, Hendrik Jacob, geb. 19 April 1849, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Haeij Koch, Herman Johannes Nicolaas de la, geb. 11 Junij 1845, hulponderwijzer te Ede, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Hollander, Jan Frederik den, geb. 12 Aug. 1847, hulponderwijzer te Nijmegen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Levison, Meijer, geb. 15 Nov. 1847, hulponderwijzer te Culemborg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Lummel, Abraham Jan van, geb. 13 Julij 1847, hulponderwijzer te Elburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Peteri, Hermannus, geb. 23 Oct. 1846, hulponderwijzer te Hees, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Rossum, (*C. van*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Wesseldijk, Gerrit, geb. 19 Sept. 1847, hulponderwijzer te Barneveld, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Zuidholland.

Baudet, Hermanus Helenus, geb. 30 Sept. 1847, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Beckmann, Cord Heinrich Dieterich, geb. 1 April 1849, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Bock, Gerardus Hendrikus de, geb. 25 Jan. 1847, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Breetvelt, Abram Richard, geb. 20 Febr. 1849, hulponderwijzer te Delft, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Brevee, Izaac, geb. 22 Oct. 1848, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Burg, Willem Jacob Geurt van der, geb. 2 Aug. 1847, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Burgmans, *Hendrik Johannes*, geb. 21 Nov. 1846, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Cattel, *Abraham Matthijs*, geb. 11 Oct. 1847, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Croix, *Marinus Petrus du*, geb. 13 Sept. 1847, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Dorp, *Pieter Simon van*, geb. 24 Maart 1848, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Duijtsch, *Jacob*, geb. 25 Oct. 1846, hulponderwijzer te Melissant, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Elserman, *Gerrit*, geb. 21 Maart 1848, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Faassen, *Coenraad Ernst*, geb. 5 Maart 1849, hulponderwijzer te Ridderkerk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Gast, *Cornelis de*, geb. 28 Maart 1848, hulponderwijzer te Dirksland, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Gribling, *Johannes Josephus*, geb. 2 Mei 1849, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Groen, *Arnoldus Lambertus*, geb. 8 Maart 1849, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Haaring, *Willem*, geb. 7 Julij 1849, hulponderwijzer te Monster, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Have, *Jan Leendert van der*, geb. 30 Nov. 1846, hulponderwijzer te Alblasserdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Hoeven, *Jan van der*, geb. 24 Julij 1844, hulponderwijzer te Schiedam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Kempen, *Hendrik Jacobus van*, geb. 8 Dec. 1847, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Kieboom, *Marinus Antonie*, geb. 10 Sept. 1843, hulponderwijzer te Dordrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Leeuwen, *Abraham van*, geb. 3 Junij 1849, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Meijer, *Willem*, geb. 13 Oct. 1845, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Mourik, *Pieter van*, geb. 28 Sept. 1849, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Pols, *Kornelis van der*, geb. 29 Junij 1849, hulponderwijzer te Bolnes, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Ruijter, *Jan Willem de*, geb. 2 Dec. 1846, hulponderwijzer te Boskoop, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Ruijven, *Herman Christiaan van*, geb. 6 Dec. 1848, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Schnitzler, *Jacob*, geb. 5 Junij 1847, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Segaar, *Johannes Willem*, geb. 6 Junij 1848, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Seidel, *Lukas*, geb. 5 Julij 1831, hulponderwijzer te Rotterdam, had den tweeden rang. In de beginselen der wiskunde.

Vermaas, *Johannes Cornelis*, geb. 22 Nov. 1846, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Visser, *Gerardus Johannes*, geb. 6 Mei 1846, hulponderwijzer te Delft, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Vrijer, *Henri de*, geb. 5 Junij 1849, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Woerkom, *Gerardus van*, geb. 28 Jan. 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Zeedijk, *Cornelis*, geb. 8 Oct. 1846, hulponderwijzer te Delfshaven, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Noordholland.

Bergman, *Nicolaas Matthijs*, geb. 24 Julij 1839, hulponderwijzer te Amsterdam, had den derden rang. In de beginselen der Fransche taal.

Elshout, *Jacob Marinus*, geb. 8 Mei 1846, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Emous, *Hendrik Jan*, geb. 11 Mei 1848, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Fransen, *Pieter*, geb. 19 Sept. 1847, hulponderwijzer te Hoogwoud, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Jager, *Jacobus Coenraad*, geb. 14 Jan. 1850, hulponderwijzer te Heemstede, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Jansen, *Jan Pieter*, geb. 14 Dec. 1835, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Leeuwen, *Leendert van*, geb. 19 Sept. 1849, hulponderwijzer te Overveen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Oppenoorth, *Willem Catharinus*, geb. 21 Junij 1846, hulponderwijzer te Haarlem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Schaap, *Gerrit Christiaan*, geb. 18 Sept. 1846, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Schilt, *Christoph Carel van der*, geb. 31 Jan. 1847, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Swart, *Jacobus*, geb. 19 Nov. 1849, hulponderwijzer te Haarlem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Wille, *Jan Hendrik*, geb. 13 Febr. 1849, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Zegwaard, *Gerardus Nicolaas van*, geb. 13 Julij 1845, kweekeling te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Zeeland.

Bösecke, *Carl Friederich Christian*, geb. 27 Dec. 1847, hulponderwijzer te Middelburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Lako, *Samuel*, geb. 3 Junij 1848, te Middelburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Lijbaart, *Izak*, geb. 31 Oct. 1848, hulponderwijzer te Biervliet, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Pot, *Leendert*, geb. 31 Oct. 1846, te Aardenburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Zonnevijlle, *Michiel*, geb. 24 Dec. 1848, hulponderwijzer te Aardenburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Utrecht.

Bijleveld, *Hendrik*, geb. 1 Febr. 1848, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Hoenkamp, (*C. W.*) vermeld onder III. In de gymnastiek.

Langhout, *Albert*, geb. 28 Dec. 1846, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Stofberg, *Bernardus Johannes*, geb. 16 Nov. 1849, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Verburgt, *Benjamin Roelofsen*, geb. 12 Febr. 1848, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Verlaan, *Willem Hendrik*, geb. 15 Febr. 1843, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Zutphen, *Gerardus Paulus van*, geb. 18 Febr. 1847, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Friesland.

Groot, *Sijmen de*, geb. 10 Dec. 1849, hulponderwijzer te Joure, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Stuvel, *Gijsbertus*, geb. 4 Dec. 1847, hulponderwijzer te Sneek, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Tuinen, *Foeke van*, geb. 21 Aug. 1830, hulponderwijzer te Harlingen, had den tweeden rang. In de beginselen der Engelsche taal.

Valk, *Johannes van der*, geb. 11 Nov. 1836, hulponderwijzer te Koudum, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Veenstra, *Oebele Gerbens*, geb. 18 Maart 1846, te Oldeberkoop, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Wijk, *Ate van*, geb. 26 Sept. 1844, hulponderwijzer te Sneek, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Overijssel.

Bousema, *Hendrikus Mente*, geb. 20 Nov. 1845, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Bruggencate, *Karel ten*, geb. 28 Nov. 1849, hulponderwijzer te Stad Almelo, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Dalfsen, *Hendrikus van*, geb. 1 Jan. 1848, hulponderwijzer te Steenwijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Dam, *Frederik Adolph van*, geb. 20 Oct. 1849, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Dikken, (*A.*) vermeld onder III. In de gymnastiek.

Hietberg, *Johannes Hendrikus*, geb. 12 Oct. 1847, hulponderwijzer te Zwollerkerspel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Robbers, *Jacob*, geb. 23 Sept. 1849, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Schutte, *Jan Aaldert*, geb. 23 Mei 1847, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Snijder, *Jan*, geb. 27 Febr. 1848, hulponderwijzer te Zwartsluis, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Treep, (*A.*) vermeld onder III. In de gymnastiek.

Groningen.

Beekman, *Johan Hendrik*, geb. 30 Nov. 1847, hulponderwijzer te Obergum, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Blocq van Scheltinga, *Leonardus Epéus de*, geb. 17 Junij 1842, te Groningen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Boddé, *Etto Hendrik*, geb. 1 Jan. 1850, hulponderwijzer te Tolbert, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Broos, *Jan*, geb. 10 April 1849, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Duinen, *Pieter van*, geb. 6 Sept. 1849, te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal en in het teekenen.

Haren, *Compregt van*, geb. 6 Junij 1846, te Middelstum, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Japikse, *Jacobus*, geb. 13 Sept. 1840, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Land, (*N. van der*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Leutscher, *Abraham*, geb. 16 Nov. 1848, te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Meijer, *Kornelis*, geb. 1 Nov. 1840, onderwijzer te Enumatil, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Nennstichl, *Geert Willem*, geb. 26 Oct. 1848, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Reijntjes, *Cornelis*, geb. 30 Maart 1849, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Smid, *Timen*, geb. 3 Mei 1846, hulponderwijzer te Hoogkerk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Ubbens, (*H. D.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Wieringa, *Hendrikus*, geb. 31 Jan. 1849, hulponderwijzer te Wilp, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Woltjer, *Haiko*, geb. 22 Febr. 1847, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Woude, *Willem Suidema van der*, geb. 18 Sept. 1849, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Drenthe.

Boland, *Gerrit*, geb. 22 Sept. 1849, hulponderwijzer te Meppel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Hasper, *Jan*, geb. 19 Nov. 1849, hulponderwijzer te Taarlo, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Russcher, *Hendrik*, geb. 10 Mei 1835, onderwijzer te Assen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Limburg.

Aretz; *Herman Joseph*, geb. 28 Nov. 1847, hulponderwijzer te Gulpen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Bartels, (*W. H. M.*) vermeld onder III. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Bemelmans, *Jan Servaas*, geb. 16 Mei 1846, hulponderwijzer te Valkenburg, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Indemans, *Hermanus Hubertus*, geb. 8 Maart 1839, onderwijzer te Stevensweert, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Raeven, Jan Mathijs, geb. 18 Nov. 1839, onderwijzer te Horn, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Slangen, Hermanus Hubertus, geb. 23 Dec. 1847, hulponderwijzer te Echt, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Vaassen, Christiaan, geb. 4 Jan. 1837, hulponderwijzer te Roermond, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

VI.

ONDERWIJZERESSEN,

die, reeds in het bezit eener acte van bekwaamheid of daarmede gelijkstaande acte van algemeene toelating, met gunstig gevolg examen hebben afgelegd in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs.

Noordbrabant.

Baekers, Mechtildis Allegondis Johanna, geb. 15 Maart 1848, hulponderwijzeres te Tilburg, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Blom, Anna Carolina Nathalie, geb. 1 Julij 1843, te Engelen, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Gendt, Johanna Adriana van, geb. 17 April 1849, te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Hoek, Suzanna Maria Hester, geb. 2 Febr. 1841, hulponderwijzeres te Bergen op Zoom, had acte als hoofdonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Kattenbusch, Wilhelmina Elisabeth, geb. 22 Jan. 1849, te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Naerssen, Louise Jacqueline van, geb. 17 Jan. 1839, onderwijzeres te Bergen op Zoom, had acte als hoofdonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Smits, Maria Magdalena Agatha, geb. 6 Oct. 1837, te Oisterwijk, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Gelderland.

Baumgarten, Alijda Petronella, geb. 19 Sept. 1842, te Barneveld, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Beker, *Georgine Geertruida Maria*, geb. 27 Jan. 1850, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Berghuis van Woortman, *Sara Helena Elisabeth*, geb. 15 Jan. 1846, te Zutphen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Bommel van Vloten, *Debora Woutera Amelia van*, geb. 6 Febr. 1846, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Brandt, *Emilie Caroline Wilhelmine Florentine Johanne*, geb. 13 Nov. 1848, kweekelinge te Zetten, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Eelde, *Petronella Jacoba van*, geb. 25 Mei 1846, te Doetinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Fels, *Mathea Cornelia*, geb. 21 April 1847, te Zetten, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Gijben, *Hendrica*, geb. 14 Febr. 1850, te Zalt-Bommel, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Heidenreich, *Maria Margaretha*, geb. 6 Sept. 1848, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Immink, *Lucia Geertruida*, geb. 4 Maart 1850, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Jongh, (*J. B. de*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Julius, *Maria Cornelia*, geb. 6 Dec. 1849, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Kaempff, *Susanna Juliana Henrietta*, geb. 8 Maart 1847, hulponderwijzeres te Zutphen, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Kouwenberg, (*C. A.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Lieuwens, *Hendrika Anna Gesina*, geb. 3 Maart 1847, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Loesenga, *Jaaike*, geb. 17 Junij 1848, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Moreau, *Alida Johanna*, geb. 23 Febr. 1848, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Plantenga, *Gerardina Petronella*, geb. 6 Sept. 1848, te Wageningen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Plate, *Marie*, geb. 15 Nov. 1847, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal en in het teekenen.

Romenij, *Alida Johanna*, geb. 10 Oct. 1849, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Schmidt, (*J. C. B.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Snijders, *Dina Catharina*, geb. 17 Dec. 1845, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche en Hoogduitsche talen.

Tiedtke, *Catharina Johanna Berendina*, geb. 3 Maart 1846, te Lochem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Zuidholland.

Abrahams, *Matilda*, geb. 24 Jan. 1846, huisonderwijzeres te Rotterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Admiraal, *Elizabeth Adriana*, geb. 22 Jan. 1849, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Ankersmid, *Marie*, geb. 20 Dec. 1844, hulponderwijzeres te Schiedam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Beek, (*S. C. E. van der*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Berg, *Theodora Gijsberta Roos van den*, geb. 7 Aug. 1848, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Böger, *Sophia Ægidia*, geb. 21 Dec. 1846, hulponderwijzeres te Dordrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Eeden, *Geertruida van*, geb. 19 Junij 1841, huisonderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als huisonderwijzeres. In de gymnastiek.

Eek, *Amilia Johanna Barbera van*, geb. 30 Julij 1848, hulponderwijzeres te Gorinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Goeje, *Maria Anna Susanna Elisabeth Sara de*, geb. 27 Febr. 1850, hulponderwijzeres te Leiden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Gouka, *Helena Martina*, geb. 23 Jan. 1849, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Hermsen, *Willemina Cornelia Theodora*, geb. 7 Nov. 1849, te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Hoogeboom, *Bernardina Magtilda*, geb. 26 Oct. 1848, hulponderwijzeres te Leiden, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Hoogewerff, *Nicoletta Theodora*, geb. 16 Febr. 1843, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In het teekenen.

Hulstijn, *Maria Aagje*, geb. 12 Febr. 1848, te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Koetsveld van Ankeren, *Sara Catharina Frederika Mengel van*, geb. 14 Jan. 1849, hulponderwijzeres te Gouda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Kügler, *Emilie Elise*, geb. 30 Mei 1848, hulponderwijzeres te Dordrecht, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Lafeber, *Pieternella Gerarda Johanna*, geb. 14 Nov. 1849, te Gouda, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Puij, *Martina Petronella de*, geb. 3 Jan. 1845, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Rietbergen, *Christina Maria Aletta*, geb. 31 Jan. 1850, te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Rikkers, *Ingetje*, geb. 14 Aug. 1844, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Roebij, *Josepfine Desirée Alexandrine*, geb. 14 April 1850, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Sjoers, *Anna Johanna*, geb. 30 Julij 1844, te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Vletter, *Geertruij de*, geb. 24 Febr. 1848, hulponderwijzeres te Gorinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Weleveld, *Johanna van*, geb. 2 Oct. 1847, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Noordholland.

Berkhout, *Geertruida Jeannetta*, geb. 5 Sept. 1848, te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Briedé, *Elisabeth Theodora*, geb. 28 Oct. 1849, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Droste, *Johanna Rutgerdina*, geb. 2 Dec. 1849, te Haarlem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Hauët, *Marie Jeannette*, geb. 28 April 1845, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Hendriks, *Henriette Frederika*, geb. 6 Dec. 1849, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Hoesch, *Augusta Wilhelmina*, geb. 2 Junij 1845, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Holst, *Alexandrina Johanna Diederika*, geb. 22 Maart 1850, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Jacot, *Antje*, geb. 8 Julij 1850, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Kicherer, *Sophia Helena*, geb. 3 April 1850, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Kluever, *Maria Cornelia*, geb. 23 Oct. 1843, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Kreijts, *Christina Philipina*, geb. 20 April 1840, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Kuller, *Antonetta Johanna*, geb. 17 Nov. 1833, huisonderwijzeres te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Lanson, (*A. M. L.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Lee, *Catharina Cornelia van der*, geb. 14 Sept. 1848, hulponderwijzeres te Enkhuizen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Rocquette, *Johanna Catharina*, geb. 22 Junij 1849, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Ruijter, *Margaretha Susanna de*, geb. 20 Julij 1847, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Sandberg, *Margaretha Johanna*, geb. 27 Dec. 1849, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Schuit, *Elisabeth*, geb. 14 Junij 1848, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Sielof, *Johanna Maria*, geb. 4 Sept. 1849, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Steinmetz, *Dorothea Johanna*, geb. 8 Nov. 1849, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Torres, *Celina de*, geb. 19 Maart 1850, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Verleur, *Sara Helena*, geb. 16 Jan. 1841, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Vries, *Maria Gijsberta Hieronijma de*, geb. 19 Febr. 1849, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Wiegand, *Alida*, geb. 25 Sept. 1832, te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Zeeland.

Klaar, *Swaantje Henriette Wilhelmina*, geb. 28 April 1845, hulponderwijzeres te Middelburg, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Utrecht.

Bakhoven, *Henriette Elisabeth*, geb. 22 Mei 1849, te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Derks, *Maria Christina*, geb. 20 Nov. 1848, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Ferneij, *Martha Maria Theodora van*, geb. 18 Oct. 1847, hulponderwijzeres te Maarssen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Häring, *Rosina Lina*, geb. 8 Sept. 1844, hulponderwijzeres te IJsselstein, had acte als hulponderwijzeres. In het teekenen.

Hulster, *Clara Hermina Gertrudis Adelheid*, geb. 4 Aug. 1835, hulponderwijzeres te Amersfoort, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Kuijper, *Davina Louise Steringa*, geb. 7 Mei 1849, te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Munting, (*M. A.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Munting, *Petronella Cornelia Maria Jacoba*, geb. 27 Maart 1845, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Friesland.

Klebach, (*J.*) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Leeuwen, (*C.M. van*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Veen, *Janke van der*, geb. 2 Febr. 1850, hulponderwijzeres te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Vries, *Johanna Emelie de*, geb. 13 Dec. 1847, hulponderwijzeres te Harlingen, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Overijssel.

Birnie, *Alijda Maria Louiza*, geb. 2 April 1849, hulponderwijzeres te Kampen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Hoek, *Angélique Maria*, geb. 15 Mei 1848, te Kampen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Hoek, *Margaretha*, geb. 29 Oct. 1846, te Kampen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Inckel, *Engelina Maria*, geb. 28 Maart 1846, hulponderwijzeres te Enschede, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Spruijt, (*A. F.*) vermeld onder II. In de beginselen der Engelsche taal.

Zillinger, *Andrea Hendrica*, geb. 5 Dec. 1840, te Zwolle, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Drenthe.

Ovink, *Laurentia Wilhelmina*, geb. 22 Oct. 1849, hulponderwijzeres te Assen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche en Engelsche talen en in de handwerken voor meisjes.

Smits, *Maria Johanna Louise*, geb. 3 Junij 1838, onderwijzeres te Assen, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal en in de handwerken voor meisjes.

Limburg.

Armand-Hugon, *Madeleine*, geb. 18 Maart 1847, te Meerssen, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Baptist, (*C. E.*) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Roeland, *Maria Elisabeth*, geb. 13 Mei 1845, te Maastricht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Sassen, *Albertine Victoire Edouarde Marie*, geb. 30 April 1848, te Roermond, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Sebil, *Elisabeth Josephine*, geb. 25 Sept. 1850, kweekelinge te Maastricht, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Spoelstra, *Anna Bernardina*, geb. 25 Mei 1849, te Roermond, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Timmermans, *Maria Desideria*, geb. 11 Febr. 1850, te Roermond, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche en Engelsche talen en in de handwerken voor meisjes.

Trip, *Maria Catharina*, geb. 25 Aug. 1843, te Venraij, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Ven, *Paulina Maria Elisabeth Francisca van de*, geb. 26 Febr. 1848, te Venraij, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

VII.

HUISONDERWIJZERS.

Noordbrabant.

Engeringh, *Jacobus*, geb. 28 Dec. 1817, te Bergen op Zoom. In de beginselen der Fransche taal.

Jonkheer, *Frederik Johannes*, geb. 10 Febr. 1850, kweekeling te 's Bosch. In de beginselen der wiskunde.

Kooijmans, *Cornelis*, geb. 1 Jan. 1849, kweekeling te 's Bosch. In de beginselen der wiskunde.

Ramaer, *Johannes Nicolaas*, geb. 5 Dec. 1849, kweekeling te 's Bosch. In de beginselen der wiskunde.

Gelderland.

Barraud, *Charles Emile Jean*, geb. 29 Nov. 1848, huisonderwijzer te Zutphen, had acte als huisonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Littlewood, *Bernard George*, geb. 8 April 1839, te Elburg. In de beginselen der Engelsche taal.

Zuidholland.

Daniels, *William Pottinger*, geb. 19 Oct. 1839, te Rotterdam. In de beginselen der Engelsche taal.

Jungmann, *Jacob Andreas*, geb. 20 Dec. 1847, te 's Gravenhage. In de beginselen der Fransche taal.

Leer, *Arnoldus Arie van der*, geb. 23 Oct. 1839, te 's Gravenhage. In de beginselen der wiskunde.

Nievelt, *Carel van*, geb. 20 Junij 1843, te Rotterdam. In de beginselen der Engelsche taal.

Noordholland.

Gast, *Simon de*, geb. 27 Dec. 1849, kweekeling te Haarlem. In de beginselen der wiskunde.

Heesterman, *Marinus Willem*, geb. 15 Jan. 1849, kweekeling te Haarlem. In de beginselen der wiskunde.

Lohr, *Jan*, geb. 30 Nov. 1849, kweekeling te Haarlem. In de beginselen der wiskunde.

Swart, *Hendrik*, geb. 5 April 1849, kweekeling te Haarlem. In de beginselen der wiskunde.

Willige, *Willem Gerrit van der*, geb. 10 Febr. 1821, te Haarlem. In de beginselen der Fransche taal.

Utrecht.

Nepveu, *Pieter Alexander Johannes*, geb. 27 Aug. 1832, hoofdonderwijzer te Utrecht, had den tweeden rang. In de beginselen der wiskunde.

Stark, *Gerardus Elias*, geb. 27 Jan. 1843, te Utrecht. In de gymnastiek.

Stuurk, *Johannes Constant*, geb. 17 Julij 1840, te Utrecht. In het teekenen.

Friesland.

Hoekstra, *Pier*, geb. 27 Julij 1849, te Grouw, had acte als huisonderwijzer. In de beginselen der Engelsche en Hoogduitsche talen.

Overijssel.

Meekeren, *Andries Gillis Hendrik van*, geb. 1 Sept. 1841, te Kampen. In de gymnastiek.

Groningen.

Bos, *Hindrik*, geb. 19 Dec. 1845, te Noordbroek. In de beginselen der landbouwkunde.

Bos, *Jakob*, geb. 8 Sept. 1844, te Groningen. In het teekenen.

Have, *Scholto ten*, geb. 25 Nov. 1843, te Noordbroek. In de beginselen der landbouwkunde.

Venema, *Asing*, geb. 15 April 1844, te Groningen. In de beginselen der wiskunde.

Wilphorst, *Roelof*, geb. 7 Jan. 1829, te Groningen. In de beginselen der wiskunde.

Zuidema, *Lubbertus*, geb. 2 Aug. 1850, te Winschoten. In de beginselen der wiskunde.

Limburg.

Bingen, *Hubertus Henricus*, geb. 14 Maart 1849, te Roermond. In de beginselen der wiskunde.

Massink, *Jan*, geb. 16 Julij 1845, te Maastricht. In de beginselen der wiskunde.

VIII.

HUISONDERWIJZERESSEN.

Noordbrabant.

Beurden, *Fleodora Diliana van*, geb. 21 April 1848, te Schijndel. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Blommerde, *Lucia*, geb. 25 Febr. 1838, te Oisterwijk. In de handwerken voor meisjes.

Charles, *Marie Françoise Josephine*, geb. 22 Oct. 1846, te Dongen. In de beginselen der Fransche taal.

Fock, *Catharina Jacoba Johanna Maria*, geb. 25 Nov. 1836, te Tilburg. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Keefe, *Catherine*, geb. 21 Febr. 1847, te Roosendaal. In de beginselen der Engelsche taal.

Kessel, *Petronella van*, geb. 9 Maart 1840, te Dongen. In de handwerken voor meisjes.

Mortel, *Agnes Florentia Hendrika Christina van de*, geb. 21 Jan. 1843, te Tilburg. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Nieuwelaar, *Maria van den*, geb. 8 Junij 1847, te Engelen. In het schrijven.

Nieuwenhof, *Hendrica van den*, geb. 2 Jan. 1850, te Tilburg. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Roij van Zuidewijn, *Emilia Sophia Charlotte Clara de*, geb. 6 Sept. 1846, te Dongen. In de beginselen der Fransche taal.

Sassen, *Maria Anna Elisabeth*, geb. 13 Oct. 1848, te 's Bosch. In de beginselen der Engelsche taal.

Steen, *Albertina Engelina Margaretha van der*, geb. 27 Jan. 1850, te Heeze. In de beginselen der Nederlandsche en Fransche talen en der aardrijkskunde.

Vink, *Johanna*, geb. 27 April 1832, te Schijndel. In de handwerken voor meisjes.

Vlokhoven, *Willemijn van*, geb. 1 Maart 1846, te Schijndel. In de handwerken voor meisjes.

Vugts, *Arnolda*, geb. 26 Jan. 1841, te Waalwijk. In het schrijven.

Woerden, *Catharina Jacoba van*, geb. 2 Junij 1847, te Bergen op Zoom. In de beginselen der Fransche taal.

Zweifel, *Margareth*, geb. 16 Jan. 1850, huisonderwijzeres te Breda. In de beginselen der Fransche taal.

Gelderland.

Balmas, *Marthe Amélie*, geb. 6 Dec. 1846, te Rhedersteeg. In de beginselen der Fransche taal.

Burghgraef, *Hermanna Maria*, geb. 22 Jan. 1849, te Arnhem. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Coole, *Jaaike IJda de*, geb. 16 April 1850, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.

Gelderen, *Paulina Aletta van*, geb. 25 Mei 1836, bewaarschoolhouderes te Culemborg. In de handwerken voor meisjes.

Gravenhorst, *Anna Emilia Frederika*, geb. 23 Jan. 1848, huisonderwijzeres te Zetten. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Hemkes, *Jacoba Johanna*, geb. 24 Oct. 1849, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.

Koch, *Hermina Anna Catharina*, geb. 18 Dec. 1848, bewaarschoolhouderes te Culemborg. In de handwerken voor meisjes.

Kok Ankersmit, *Johanna Frederica*, geb. 30 Aug. 1849, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.

Kroeze, *Johanna Maria*, geb. 27 Mei 1850, te Arnhem. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Mailler, *Aline Françoise*, geb. 31 Aug. 1850, te Elburg. In de beginselen der Fransche taal.

Müller, *Amalia*, geb. 28 Aug. 1849, te Zutphen. In de beginselen der Fransche taal.

Richert, *Salomé*, geb. 15 Aug. 1844, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.

Roberti, *Albertine*, geb. 5 Julij 1849, te Velp. In de beginselen der Fransche taal.

Veuve, *Esther Zélie*, geb. 22 Julij 1848, te Oosterbeek. In de beginselen der Fransche taal.

Villoz, *Laure Mathilde*, geb. 25 Julij 1849, te Wageningen. In de beginselen der Fransche taal.

Witz, *Elisa Maria*, geb. 19 Oct. 1849, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.

Zuidholland.

Bekkers, *Johanna Elizabeth Francina*, geb. 25 Sept. 1850, te Gouda. In de handwerken voor meisjes.

Coronel, *Sophia Levina*, geb. 7 Junij 1843, te Leiden. In de handwerken voor meisjes.

Desvernois, *Ida Louise Pauline Elisabeth*, geb. 5 Dec. 1838, te Leiden. In de beginselen der Fransche taal.

Eby, *Caroline Guillaumette*, geb. 13 Dec. 1842, te 's Gravenhage. In de beginselen der Fransche taal.

Gilson, *Marie Agnes*, geb. 19 Sept. 1848, te Rotterdam. In de handwerken voor meisjes.

Kelbling, *Maria Justina*, geb. 4 Oct. 1850, te Warmond. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Lantermans, *Cornelia Wilhelmina*, geb. 30 Julij 1850, kweekelinge te 's Gravenhage. In de handwerken voor meisjes.

Mijné, *Maria Wilhelmina Isabella*, geb. 12 Sept. 1848, te Dordrecht. In de handwerken voor meisjes.

Stotijn, *Johanna Maria*, geb. 30 Aug. 1850, te 's Gravenhage. In de handwerken voor meisjes.

Verhoef, *Elisabeth*, geb. 21 Mei 1830, te Gouda. In de handwerken voor meisjes.

Vries, *Metje Elizabeth de*, geb. 15 Febr. 1840, te Gorinchem. In de handwerken voor meisjes.

Wit, *Johanna Clasina de*, geb. 7 Junij 1845, te Gorinchem. In de handwerken voor meisjes.

Noordholland.

Brinkman, *Henrietta Dorothea*, geb. 14 Junij 1850, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Edauw, *Anna Henrietta Carolina*, geb. 16 Jan. 1847, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Gouwentak, *Martijntje*, geb. 8 Julij 1842, bewaarschoolhouderes te Schellinkhout. In de handwerken voor meisjes.

Kahle, *Clasina Bernardina Hendrike*, geb. 24 Jan. 1843, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Mertz, *Susanna Wilhelmina Cornelia*, geb. 8 Sept. 1850, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Peters, *Gerarda Johanna*, geb. 14 Jan. 1850, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Sassenberg, *Mechtilda Margaretha Johanna van*, geb. 6 Aug. 1850, te Haarlem. In de handwerken voor meisjes.

Schuttero, *Sophia Klarinda*, geb. 18 Oct. 1850, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Smit, *Maria Frederika*, geb. 28 Nov. 1849, kweekelinge te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Stadelaar, *Anna Geertruida*, geb. 17 Dec. 1849, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Visser, *Pietje*, geb. 23 Junij 1828, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Vries, *Margaretha Cornelia de*, geb. 18 Maart 1849, te Weesp. In de beginselen der Fransche taal.

Zeeland.

Ludwig, *Maria*, geb. 13 Jan. 1842, te Vlissingen. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Utrecht.

Beck, *Hendrika Jacoba*, geb. 6 Junij 1850, te Utrecht. In de handwerken voor meisjes.

Cowan, *Sarah Cornelia*, geb. 7 Jan. 1850, te Utrecht. In de beginselen der Engelsche taal.

Hasperink, *Maria Geertruida*, geb. 13 Febr. 1840, te Amersfoort. In de handwerken voor meisjes.

Hoefsloot, *Petronella Johanna*, geb. 12 Maart 1839, te Amersfoort. In de handwerken voor meisjes.

Iserief, *Anna Maria*, geb. 23 Sept. 1842, te Amersfoort. In de handwerken voor meisjes.

Stephan, *Agnes Theodora*, geb. 28 Jan. 1850, te Zeist. In de handwerken voor meisjes.

Weatherhead, *Ann Sarah*, geb. 18 Aug. 1842, te Baarn. In de beginselen der Engelsche taal.

Friesland.

Blom, *Jantje*, geb. 1 Mei 1850, kweekelinge te Berlicum. In de handwerken voor meisjes.

Jansen, *Anna Catharina*, geb. 28 Febr. 1849, te Sneek. In de handwerken voor meisjes.

Proost, *Catharina*, geb. 17 Jan. 1830, te Leeuwarden. In de handwerken voor meisjes.

Woude, *Wilhelmina van der*, geb. 5 Mei 1845, te Sneek. In de handwerken voor meisjes.

Overijssel.

Chopard, *Eugénie*, geb. 24 Maart 1848, te Kampen. In de beginselen der Fransche taal.

Engelbert van Bevervoorde, *Hendrietta Alberdina Christina Klijsen*, wed., geb. 12 Dec. 1825, te Kampen. In de handwerken voor meisjes.

Hoogstraten, *Gerarda van*, geb. 31 Mei 1850, te Zwolle. In de handwerken voor meisjes.

Patrick, *Marij Honor*, geb. 2 Aug. 1840, te Kampen. In de beginselen der Engelsche taal.

Vannod, *Lucie*, geb. 24 Jan. 1843, te Zwolle. In de beginselen der Fransche taal.

Groningen.

Charton, *Maria Felicité*, geb. 14 Sept. 1842, te Groningen. In de beginselen der Fransche taal.

Harry, *Annie Ellis*, geb. 12 April 1846, te Groningen. In de beginselen der Engelsche taal.

Kempf, *Elise Ernestine*, geb. 10 Aug. 1849, te Groningen. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Limburg.

Alard, *Petronille Marie Cecile*, geb. 26 April 1850, te Maastricht. In de beginselen der Fransche taal.

Cox, *Johanna Margaretha Emilia*, geb. 13 Dec. 1849, te Beek. In de beginselen der Fransche taal.

Kleijntjes, *Anna Maria Clementina*, geb. 17 April 1850, te Heijthuijsen. In de beginselen der Fransche taal.

Koijmans, *Maria Carolina*, geb. 2 Nov. 1849, kweekelinge te Maastricht. In de beginselen der Fransche taal.

Sassen, *Gabrielle Marie Emilie*, geb. 31 Aug. 1850, te Roermond. In de beginselen der Fransche taal.

Simons, *Séraphine*, geb. 26 Nov. 1849, te Maastricht. In de beginselen der Fransche taal.

Sloot, *Maria Louisa Carolina*, geb. 3 Aug. 1850, te Venray. In de beginselen der Fransche taal.

Spoelstra, *Anna Bernardina*, geb. 25 Mei 1849, te Roermond. In het lezen, schrijven, de beginselen der vormleer, der Nederlandsche taal, der geschiedenis, der kennis van de natuur en in het zingen.

Weitz, *Henriette Anna Catharina*, geb. 20 Aug. 1831, te Roermond. In de handwerken voor meisjes.

NOORDBRABANT.

Derde schooldistrict.

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer B. Heijsten, *te* Wijk.

Het was feest in *Wijk*, op 14 October 1868. Had het uiterlijk voorkomen van de gemeente het u al niet gezegd, gij zoudt het gelezen hebben op het gelaat van iederen dorpeling, in de trekken van allen, die van andere plaatsen toestroomden. En *Wijk* had regt om feest te vieren. De geachte hoofdonderwijzer telde 50 dienstjaren, 48 daarvan mogt hij in *Wijk* doorbrengen. Die dag moest herdacht

worden, met belangstelling werd hij herdacht: dit getuigde de tegenwoordigheid van den geheelen Gemeenteraad met haren geachten Burgemeester aan het hoofd, dat getuigde dat tal van commissien, gevormd om den jubilaris met geschenken te overladen, dat getuigde de tegenwoordigheid van Schoolopziener, Oud-Schoolopziener en eene menigte van ambtsbroeders, opgekomen om mede feest te vieren. De Heer Inspecteur van het lager onderwijs in dit gewest was door ambtsbezigheden (najaars-examen) verhinderd aan het feest deel te nemen. Te 10 uur bevonden zich al de feestgenooten in de door den Heer PRILLEVITZ smaakvol versierde school.

De jubilaris werd met een toepasselijk gezang ontvangen door de schooljeugd en met eene hartelijke toespraak van den hulponderwijzer. De Schoolopziener wenschte hem geluk en overhandigde hem de zilveren Rijks-medaille met dankbetuiging voor bewezene diensten; ook de Oud-Schoolopziener voegde een hartelijk woord daarbij. Na eenige oogenblikken verpoozens werd de onderwijzer HEIJSTEK aangesproken door den Burgemeester als hoofd van het Gemeentebestuur, daarna door den Predikant namens den Kerkeraad, door den Heer PRILLEVITZ namens de gemeentenaren, door den Heer P. BOUMAN namens de oud-leerlingen, door den Heer DE KOK namens zijne ambtgenooten uit *Heusden* en omstreken. Al deze toespraken waren vergezeld van prachtige en sierlijke geschenken, waaronder uitmuntten een Statenbijbel, keurig gebonden en met zilver gemonteerd en een nette schrijftafel. Nadat de Heer VERHEUL nog den grijzen onderwijzer in eenige dichtregelen geluk had gewenscht, stond deze op en beantwoordde in eenvoudige maar hartelijke taal de verschillende aanspraken en noodigde ten slotte de aanwezigen aan een collation, dat te vijf uur stond aangerigt. Ware feestvreugde en opgeruimdheid zaten

daar voor en maakten die oogenblikken niet tot de minst aangename van den dag. Een schrootvuur van toasten en geestige gezegden kruiste door elkaar en hield de feestgenooten tot laat in den avond bijeen. Men scheidde noode, maar men scheidde met de gedachte, regt genot gesmaakt te hebben.

ZUIDHOLLAND.

Zevende schooldistrict.

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer W. Reuhl, *te* Gouda.

Gouda. Op den 31 October 1868 had de Heer W. Reuhl, hoofdonderwijzer der Stads-armenschool, het voorregt gedachtenis te mogen vieren van zijne 50jarige dienst als hoofdonderwijzer.

De Schoolopziener en al de leden van het zevende schooldistrict van *Zuidholland* begroetten hem dien dag in het smaakvol versierde schoollocaal. De eerstgenoemde deelde hem mede dat het Zijne Majesteit had behaagd hem de zilveren Rijks-medaille toe te kennen en overhandigde hem daarvan het bewijs met de schriftelijke gelukwenschen van den Heer Inspecteur, die door ambtsbezigheden verhinderd was zelf het feest bij te wonen. Aan den feestelijken maaltijd, waaraan men daarna aanzat, ontbrak het niet aan wenschen, toasten en liederen.

Des anderen daags maakte het talrijk hulppersoneel zijne opwachting bij den jubilaris. Had het district hem reeds vereerd met een kostbaar geschenk in zilver, het hulppersoneel voegde een zeer smaakvol aandenken daaraan toe.

Den daaropvolgenden dag werden al de kinderen van de

dag-, avond- en bewaarschool door milddadigheid van den Heer Burgemeester feestelijk onthaald, waarbij het niet aan bewijzen van belangstelling, ook van de Plaatselijke Schoolcommissie, ontbrak.

Eindelijk werd, na eenige dagen, den jubilaris in eene vergadering van het Departement: *tot Nut van 't Algemeen*, de zilveren medaille dier Maatschappij uitgereikt.

Mogen de veelvuldige wenschen, bij al deze gelegenheden ontboezemd, worden vervuld en de man nog lang worden gespaard, die steeds met onverzwakten ijver werkzaam is, nadat hij reeds zooveel deed voor de ontwikkeling en beschaving, vooral in de lagere standen in ons midden.

SCHOOLGEBOUWEN.

NOORDHOLLAND.

Zesde schooldistrict.

Driehuizen, gemeente *Zuid-* en *Noord-Schermer*, mogt zich, den 30 September j. l. in het bezit zien gesteld van een zoo doelmatig als sierlijk schoolgebouw met onderwijzerswoning.

De algemeene deelneming der ingezetenen was een voldingend bewijs van hunne prijsstelling op de bemoeijingen van den Gemeenteraad, die zich, in zijne besluiten, door geene zorgen of bezwaren laat afschrikken, dáár waar het de stoffelijke en geestelijke belangen geldt van het opkomend geslacht.

De Heer P. OLIJ, Cz., een man, den eervollen naam van Burgervader ten volle waardig, onder wiens voorzitterschap de Gemeenteraad ten vorigen jare tot den herbouw besloot, en de plegtigheid der eerste steenlegging leidde,

mogt de voltooijing der gebouwen niet beleven. Hij bezweek aan een korte, maar hevige ziekte, in krachtvollen leeftijd.

De Heer P. Honig, vriend en opvolger van den betreurden Burgemeester, de Districts-Schoolopziener, de Predikant, het onderwijzers-gezelschap „Schermer-eiland" bij monde van een zijner leden, de betrokken hoofdonderwijzer, herdachten in hunne toespraken, te dezer gelegenheid gehouden, de verdiensten des overledenen, op waardige wijze.

Een en ander werd afgewisseld door de uitvoering van toepasselijke zangstukjes door de schoolkinderen, die, na afloop der inwijding, rijkelijk onthaald werden.

Vervolgens vereenigden zich de leden van den Gemeenteraad en de genoodigden aan een eenvoudigen en gullen disch, waarbij menig goed woord, als feestdronk, gesproken werd.

De Heer Krieger, provinciale opzigter bij den Waterstaat, wien het ontwerp en het opzigt der daarstelling van de gebouwen was toevertrouwd, ontving met Heeren aannemers den welverdienden lof voor de uitnemende uitvoering en oplevering van het geheele werk.

SCHOOLBERIGTEN.

November 1868.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Gemeenteraad heeft, in zijne zitting van den 29 October j. l., de jaarwedde van den hoofdonderwijzer der Openbare school in het kerkdorp *Orthen* gebragt op *f* 600. Sollicitanten naar deze vacante betrekking worden mitsdien bij deze opgeroepen. Boven de jaarwedde en het genot van vrije woning en tuin ontvangt de onderwijzer, als veranderlijk inkomen 50 cent van elk kind, dat gedurende drie maanden in het jaar de school bezocht heeft. Het gemiddeld getal schoolgaande kinderen bedraagt 56. Belanghebbenden melden zich schriftelijk of persoonlijk met de vereischten bescheiden aan bij Burgemeester en Wethouders der gemeente *'s Hertogenbosch*, vóór 20 December e. k.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

IV Distr. *J. Dijkhoff*, te *Lithoijen.*

OIJEN. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

ZEELAND. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

VI Distr. Dr. F. B. Trosée, te *'s Hertogenbosch*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. Aan J. JANSSEN, hoofdonderwijzer der Openbare school, door ligchaamsgebreken voor de verdere waarneming zijner betrekking ongeschikt verklaard, is door den Raad der gemeente eervol ontslag verleend. In de tijdelijke waarneming is voorzien.

VII Distr. Mr. P. van den Heuvel,
te *Eindhoven.*

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. J. P. van Blarkom,
te *Eindhoven.*

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

LAGEMIERDE. Ten gevolge het overlijden van L. MELIS is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school opengevallen. Hoofdonderwijzers, deze plaats verlangende, waaraan verbonden is eene jaarwedde van *f* 400, 50 pct. van de opbrengst der avondschool, vrije woning en tuin, worden uitgenoodigd vóór 20 December e. k. met vrachtvrijen brief hunne stukken in te zenden aan den Burgemeester der gemeente *Hoogemierde* c. a.

XI Distr. Dr. J. Pennink, te *Zevenbergen.*

HOEVEN en ST. MAARTENSPOLDER. Den 27 October

j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats van adspiranten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, opengevallen door het eervol ontslag den Heer KOOPMAN verleend, die 47 jaar in die betrekking werkzaam was, terwijl zijn voorganger 53 jaar in functie bleef. Van de 10 sollicitanten, die zich hadden aangegeven, had een bedankt, terwijl 2 anderen bij den aanvang van 't examen te kennen gaven daaraan liever geen deel te willen nemen. Naar aanleiding van den uitslag van het examen, afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de hoofdonderwijzers RIEMSLAG, te *Etten* en MEIJERS, te *Gastel*, werden op de voordragt geplaatst: V. J. SCHRIJNMAKERS, L. M. M. DE VLAM, J. C. BITTER, F. DE WINTER, J. BUITENDORP en V. STROECKEN, waaruit door den Raad op 31 October benoemd is F. DE WINTER, die 1 Januarij 1869 in functie zal treden.

XIII Distr. *A. J. L. de Roock*, te *Bergen op Zoom.*

BERGEN OP ZOOM. Den 6 November j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzeres aan de gesubsidieerde Bijzondere school voor meisjes, waaraan werd deelgenomen door Mejufvrouwen E. RAPPARD, van *Maastricht;* A. TOBBE, van *Zaandum;* M. FRACKERS, van *Heusden;* L. CALTEN, van *Venlo;* C. TEN CATE, van *Meerssen;* W. LEEFERS, van *'s Gravenhage* en J. BOLL, van *Zutphen.* De benoeming zal eerlang plaats hebben.

ROOSENDAAL. Door den Gemeenteraad is besloten, in plaats van de thans bestaande Openbare school in de kom der gemeente, twee scholen te openen, als: 1°. voor gewoon lager onderwijs (kosteloos) tegen 1 November 1869, en 2°. voor meer uitgebreid lager onderwijs (Fransche en Hoogduitsche taal en wiskunde) tegen 1 Januarij 1869. De jaarwedden van de hoofdonderwijzers zijn bepaald respectieve-

lijk op *f* 700 en *f* 1200. Sollicitanten worden in de nieuwsbladen opgeroepen; het vergelijkend examen zal in December e. k. plaats hebben.

GELDERLAND.

II Distr. Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk, te *Harderwijk*.

NIJKERK. De Raad dezer gemeente heeft aan Gerhardus van Harte, hoofdonderwijzer te *Aduard*, een subsidie toegezegd voor de oprigting en instandhouding van eene Bijzondere school van meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens. De school zal waarschijnlijk 1 December worden geopend.

SCHERPENZEEL. Den 2 November j. l. is door J. Hartelust eene Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs geopend, nadat hem door Burgemeester en Wethouders het bewijs, bedoeld bij art. 37, litt. *c* der wet op het lager onderwijs, was uitgereikt. Aan de school zal een nader te bepalen subsidie worden verleend.

VII Distr. A. M. van Voorthuijsen, te *Nijmegen*.

ECK en WIEL, gemeente *Maurik*. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

X Distr. F. H. W. Kuijpers, te *Nijmegen*.

BEUNINGEN. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd Hendricus Wessels.

HATERT, gemeente *Nijmegen*. Den 11 November j. l. had hier het examen plaats ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor lager onderwijs. Slechts één sollicitant was opgekomen: de Heer J. F van de Poel, hulponderwijzer met acte als hoofdonder-

wijzer aan eene der Openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs in deze gemeente. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door zijn Ambtgenoot in het negende district, in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders, de leden van den Raad en van de Plaatselijke Schoolcommissie. De sollicitant, die voldoende bewijzen van kennis en geschiktheid had gegeven, werd door den Raad, in zijne vergadering van 13 November j.l., tot hoofdonderwijzer benoemd.

Dientengevolge is aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs van den Heer A. Broks, te *Nijmegen*, eene hulponderwijzersplaats vacant; jaarwedde *f* 450.

NIJMEGEN. Tot hoofdonderwijzer aan de school in het R. K. Weeshuis is aangesteld F. A. Favier.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden*.

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

IV Distr. *J. P. W. Schermer*, te *Leiden*.

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

V Distr. Dr. *M. C. Mensing*, te *Rotterdam*.

ROTTERDAM. Zij die bevoegd en genegen zijn mede te dingen naar de met 1 Januarij e. k. vacerende betrekking van hoofdonderwijzer aan eene der Openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens der 1ste klasse, worden uitgenoodigd zich, onder overlegging der vereischte

bescheiden (acte als hoofdonderwijzer benevens die voor Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen) in persoon met vrachtvrije brieven aan te melden bij Burgemeester Wethouders dezer gemeente, vóór of uiterlijk op 10 Decem 1868. De aan deze betrekking verbonden voordeelen z eene jaarwedde van *f* 2100 en 5 pct. van het schoolgel onverminderd de voordeelen en voorregten, bij de wet v 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) toegekend.

De dag en plaats van het vergelijkend examen zullen lat worden bekend gemaakt aan de sollicitanten wier stukken orde zijn bevonden.

VII Distr. *J. Broedelet*, te *Gouda.*

AMMERSTOL. Aan de Openbare lagere school wor tegen 1 Januarij e. k. gevraagd een hulponderwijzer, eene jaarwedde van *f* 325. Men vervoege zich, in persoo of met vrachtvrije brieven, bij den Burgemeester.

GOUDERAK. Aan de Openbare school is tijdelijk t tweeden hulponderwijzer benoemd D. VAN DAALBERG, d zijne betrekking reeds heeft aanvaard.

VIII Distr. Dr. *J. C. van Deventer*, te *Dordrech*

STRIJENSAS, gemeente *Strijen*. De Openbare scho vacant. *April* 1868.

IX Distr. Mr. *J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Men verlangt aan de Openbare burge school voor jongens, tevens kostschool zijnde, een hul onderwijzer, geëxamineerd in de Fransche, Engelsche e Hoogduitsche talen en in de wiskunde, alsmede een hul onderwijzer, geëxamineerd in de Fransche taal en in de wis kunde: de eerstbedoelde op eene jaarwedde van *f* 550 e de laatstbedoelde op eene jaarwedde van *f* 250, boven grati genot, voor beiden, van kost, inwoning en gewone verpleging ten huize van den hoofdonderwijzer.

Sollicitanten worden verzocht, brieven en stukken vrachtvrij in te zenden aan het Gemeentebestuur van *Gorinchem.*

LANGERAK. Aan de Openbare school wordt een kweekeling verlangd. De jaarlijksche toelage is *f* 175.

X Distr. *B. Boers*, te *Middelharnis.*

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Ter kennis van belanghebbenden wordt gebragt, dat aan de Openbare armenscholen twee hoofdonderwijzers zullen worden benoemd. Sollicitanten voor deze betrekking worden uitgenoodigd, zich, met overlegging der bij de wet op het lager onderwijs vereischte stukken, schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Stedelijke Secretarie, afd. Onderwijs, vóór of op Zaturdag, 2 Januarij 1869.

Aan de betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* 1400, restitutie van de eerste drie grondslagen der personele belasting, benevens vrije woning of eene vergoeding voor huishuur.

AMSTERDAM. De Gemeenteraad heeft, in zijne vergadering van den 11 November 1868, benoemd: tot tweede hulponderwijzers aan de Openbare tusschenscholen W. F. WINTER en T. A. VAN VUUREN, en tot tweeden hulponderwijzer bij de Openbare armenscholen, G. C. SCHAAP.

In dezelfde vergadering is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend aan den bejaarden hoofdonderwijzer der Openbare armenscholen, ROBERTUS BELL, met ultimo April 1869.

I Distr. Mr. *J. Jäger*, te *Amsterdam.*

SLOTEN. Ten gevolge het overlijden van den hoofdonderwijzer J. LINGBEEK is de betrekking van hoofdonder-

wijzer der Openbare lagere school opengevallen. Die genegen zijn naar die betrekking te dingen, zenden de vereischte stukken aan den Burgemeester van die gemeente, vóór den 15 December e. k. De vaste wedde is *f* 800, veranderlijk inkomen p. m. *f* 20 en vrije woning.

IV Distr. Dr. *N. J. B. Kappeijne van de Coppello*, te *Amsterdam*.

HUIZEN. Op 30 en 31 October j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats tot vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor lager onderwijs, opengevallen door het overlijden van den Heer LODEWIJK MARTINUS ENDERLE. Van de 27 sollicitanten waren slechts 14 opgekomen, welke allen aan het geheele examen hebben deel genomen, dat gehouden werd door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer A. A. HOLST, hoofdonderwijzer aan eene der Openbare armenscholen te *Amsterdam*, en in tegenwoordigheid, gedurende beide dagen, van den voltalligen Gemeenteraad. Na den afloop er van werd het volgende zestal opgemaakt: P. BEEMSTERBOER, van *Haarlem;* H. HEIJMAN, van *Zaandam;* H. NAUTA, van *Zaandam;* J. B. NIJHOFF, van *Hoevelaken;* F. VREUGDENHIL, van *Amsterdam*, en C. KRIJGSMAN, van *Delft;* waaruit, in de Raadsvergadering van 6 November daaraanvolgende, met algemeene stemmen is beroepen P. BEEMSTERBOER.

V Distr. Dr. *A. L. Gastmann*, te *Haarlem*.

BLOEMENDAAL. Tot hulponderwijzer aan de Openbare lagere school te *Vogelenzang* is, met ingang van 1°. November, benoemd H. A. DE NOOIJ, van *Moercapelle*, laatstelijk Rijkskweekeling te *Haarlem*.

HAARLEM. Tot hulponderwijzer op de school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens is,

met ingang van 1°. November, benoemd J. BRUIJN Pz., te *Edam.*

HAARLEM. De hulponderwijzer der Stadsschool litt. B, C. COUWENHOVEN, heeft zijne betrekking den 16 November j. l. aanvaard.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn.*

WERVERSHOOF. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1868.

IX Distr. Mr. W. Bok, te *Texel.*

TEXEL. Aan de Openbare school te *de Cocksdorp* eene hulponderwijzersplaats vacant. *Junij* 1868.

XII Distr. M. Luijmes, te *Alkmaar.*
(tijdelijk)

ZAANDAM. Ter voorziening in de openstaande betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare lagere school, Westzijde, in deze gemeente, werd op den 22 September j. l. het vergelijkend examen gehouden, waartoe twintig candidaten waren opgekomen. Den 26 daaraanvolgende, werden door Heeren Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, op de voordragt geplaatst de Heeren: L. WESTENBERG, te *Meppel;* R. LUBBERS, Rz. te *Zweeloo;* P. SCHAGEN, te *Alkmaar;* F. H. LANDSMAN, te *Gouda;* H. HEIJMAN, te *Zaandam* en P. BEEMSTERBOER, te *Haarlem*, uit welk zestal de Gemeenteraad, in zijne vergadering van den 29 October, benoemd heeft den Heer L. WESTENBERG, die met 1°. Januarij 1869 in functie zal treden. Vele leden van den Raad en de Plaatselijke Schoolcommissie woonden het examen met belangstelling bij. Het Gemeentebestuur heeft het schooltoezigt, de Heeren deskundigen en de onderwijzers op regt goede wijze ontvangen.

ZEELAND.

I Distr. Dr. *H.* Polman Kruseman,
te *Middelburg.*

WISSEKERKE. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

II Distr. Dr. *P. J.* Andreae,
te *Zierikzee.*

DREISCHOR. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

NOORDGOUWE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

III Distr. Mr. *C. J.* Pické, te *Middelburg.*

St. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

VI Distr. Mr. *J. W. A.* Schneiders van Greijffenswerth, te *Hulst.*

GRAAUW. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs is vacant. Aan deze betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* 300. Sollicitanten gelieven zich met vrachtvrije brieven te wenden tot den Burgemeester der gemeente.

SAS VAN GENT. Nadat er reeds op den 7 April j. l. een vergelijkend examen ter vervulling der vacante betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school in deze gemeente was gehouden, waartoe echter slechts 2 van de 6 sollicitanten waren opgekomen, heeft er, uit hoofde Burgemeester en Wethouders toen bezwaar maakten om tot de opmaking eener voordragt over te gaan, vermits zij het getal candidaten daartoe te beperkt achtten, op den 29 September j. l., na vernieuwde oproeping in de dagbladen, alhier een nader vergelijkend examen plaats gehad, waar-

voor zich ook weder 6 sollicitanten hadden aangemeld, doch niet meer dan 3 zijn verschenen. Dit examen werd, even als het vorige, afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door den Heer H. VAN WIJNGAARDEN, hoofdonderwijzer te *Axel*, en na afloop daarvan, zijn de 3 bedoelde sollicitanten in de volgende orde op de voordragt geplaatst, t. w. 1°. J. A. BAKKER, hulponderwijzer te *Schiedam;* 2°. P. STEUVOER, hoofdonderwijzer te *Driewegen*, en 3°. W. J. BUITENDORP, hoofdonderwijzer te *Clinge.* Bij besluit van den Gemeenteraad van den 19 October j. l. is de eerstgenoemde, met ingang van den 1 November j. l., tot hoofdonderwijzer der bovengemelde school benoemd.

STOPPELDIJK. Bij gebrek aan sollicitanten, is de jaarwedde, verbonden aan de vacante betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school bij de Veerstraat, bij besluit van den Gemeenteraad van 2 October j. l., met *f* 100 verhoogd, en alzoo gebragt op *f* 600.

WESTDORPE. Door vertrek naar elders van E. VAN ACKER, is de betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. Aan deze betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* 300. Sollicitanten gelieven zich met vrachtvrije brieven te wenden tot den Burgemeester der gemeente.

FRIESLAND.

II Distr. J Noijon, te *Harlingen.*

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te *Veenwouden.*

BERGUM, gemeente *Tietjerksteradeel.* De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te *Heerenveen.*

TWIJZELERHEIDE, gemeente *Achtkarspelen.* De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

VI Distr. Jhr. Mr. *F. H. van Beyma thoe Kingma*, te *Heerenveen*.

OLDETRIJNE, gemeente *Weststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

IX Distr. Mr. *K. Banga*, te *Harlingen*.

ACHLUM, gemeente *Franekeradeel*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

BEERS, gemeente *Baarderadeel*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

FRANEKER. De Openbare school voor jongens, met die voor meisjes vereenigd, vacant. *Sept.* 1868.

FRANEKER. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. *H. E. C. van Kerckhoff*, te *Zwolle*.

HEINO. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd W. SMELTZER, hulponderwijzer te *Zutphen*.

HESSUM, gemeente *Dalfsen*. Tot aanvulling van het berigt der vorige maand dient, dat voor het vergelijkend examen op 19 September j. l. van vijf sollicitanten drie waren opgekomen, van welke slechts twee aan het examen hebben deelgenomen; R. JALVINGH behaalde 46, J. BRUINING 33 punten. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer C. A. C. KRUIJDER, hoofdonderwijzer te *Zwolle*.

ZWOLLE. De Openbare tusschenschool buiten de Diezerpoort vacant. *Sept.* 1868.

ZWOLLE. Bij Raadsbesluit van 19 October j. l. is aan K. VAN DER VEEN eervol ontslag verleend als hulponderwijzer bij de Openbare armenschool, en bij Raadsbesluit van 28 October is J. A. SCHUTTE, thans hulponderwijzer der 4de klasse, benoemd tot hulponderwijzer der 3de klasse. Daardoor is de betrekking van hulponderwijzer der 4de klasse, op eene jaarwedde van *f* 300, vacant geworden.

ZWOLLERKERSPEL. Bij Raadsbesluit van 30 October j. l. is eervol ontslag verleend aan S. BRINKHUIS, hulponderwijzer te *Berkum*, en is in zijne plaats benoemd J. H. HIETBERG, laatst hulponderwijzer te *Enkhuizen*.

II Distr. Mr. *A. van Naamen van Eemnes*,
te *Zwolle*.

IJSSELMUIDEN. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is, bij Raadsbesluit van 6 October j. l., benoemd J. F. BERK, van *Kampen*.

ZWARTSLUIS. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

III Distr. Mr. *R. C. Nieuwenhuijs*,
te *Deventer*.

DIEPENVEEN. Tot tweeden hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd A. BEERNINK, van *Deventer*.

VI Distr. Mr. *L. J. van Riemsdijk*, te *Ommen*.

AVEREEST. Den 16 November j.l. is door Burgemeester en Wethouders het visum volgens art. 37, *c*, gegeven aan den Heer R. BIJLSTRA, die eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs heeft geopend.

VIII Distr. Mr. *J. Kalff*, te *Almelo*.

RIJSSEN. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid onderwijs vacant. *Oct.* 1868.

GRONINGEN.

I Distr. Jhr. Mr. H. J. Trip, te *Groningen.*

NOORDLAREN, gemeente *Haren.* De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

II Distr. C. Römelingh, te *Westerzand.*

ZUIDHORN. Eene Bijzondere school voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs vacant. *Sept.* 1868.

V Distr. (*vacant.*)

ST. ANNEN, gemeente *Ten Boer.* De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

VII Distr. Dr. G. A. Venema, te *Groningen.*

VLAGTWEDDE. Op den 10 October j. l. had het vergelijkend examen plaats van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, vacant geworden door het verleenen van eervol ontslag aan den Heer J. VERWER, die zulks wegens gevorderden ouderdom had verzocht. Er hadden zich 52 sollicitanten aangegeven; 42 sollicitanten namen aan het examen deel. De Schoolopziener werd bijgestaan door de Heeren Mr. A. KONING, Burgemeester der gemeente *Vlagtwedde*, A. UFKES, hoofdonderwijzer te *Onstwedde* en L. WOLTERS, hoofdonderwijzer te *Nieuwe Pekela.* Na afloop van het examen werden, in overleg met den Schoolopziener, op de voordragt geplaatst de zes sollicitanten, die de meeste goedkeurende punten op zich hadden vereenigd. Uit dit zestal heeft de Raad van de gemeente *Vlagtwedde*, bij zijn besluit van den 15 October j. l., nummer 1 van de voordragt, zijnde JOHANNES HAIJKENS, hulponderwijzer te *Spijk*, tot hoofdonderwijzer der Openbare school te *Vlagtwedde* benoemd.

DRENTHE.

I Distr. *H. Boom*, te *Assen*.

ZUIDLAREN. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

III Distr. Mr. *J. B. Dibbits*, te *Borger*.

NIEUW-DORDRECHT, gemeente *Emmen*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

V Distr. Dr. *P. Hofstede Crull*, te *Meppel*.

ANSEN, gemeente *Ruinen*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

OOSTERBOER, gemeente *Meppel*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

LIMBURG.

VII Distr. Dr. *J. P. H. van de Loo*, te *Venlo*.

BELFELD. Den 5 October j. l. had alhier het examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, in tegenwoordigheid van Burgemeester, Wethouders en de leden van den Gemeenteraad. Slechts één sollicitant, J. L. DUCHATEAU, was opgekomen, die, na voldoende blijken van bekwaam- en geschiktheid aan den dag gelegd te hebben, door Burgemeester en wethouders, in overleg met den Schoolopziener, op de voordragt geplaatst, bij besluit van den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd werd.

VIII Distr. Mr. *F. P. J. de Sain*, te *Horst*.

BROEKHUIJSENVORST, gemeente *Broekhuijsen*. Bij besluit van den Gemeenteraad, van den 23 October 1868, is benoemd tot hulponderwijzer aan de Openbare school J. HENDRIX, te *Blerick*.

INHOUD.

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer Mr. A. J. W. Farncombe Sanders *als- en benoeming van den Heer* L. Mulder *tot Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie* Utrecht . . . Bl. 983

Herbenoeming van den Heer Dr. M. J. de Goeje *tot Schoolopziener in het derde schooldistriet van* Zuidholland. — 983

Benoeming van den Heer T. T. H. Jorissen *tot Schoolopziener in het twaalfde schooldistrict van* Noordholland. — 984

Benoeming van den Heer G. van Milligen *tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te* Groningen. — 984

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . — 985

Rijkskweekscholen voor onderwijzers . . . . . . — 985

NORMAALLESSEN. Noordbrabant. . . . . — 986

„ Utrecht . . . . — 986

Lijst der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het najaar van 1868 *examen afgelegd en acten van bekwaamheid verkregen hebben* . . . . — 987

NOORDBRABANT. *Derde schooldistrict.*

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer B. Heijstek, *te* Wijk . . . . —1026

ZUIDHOLLAND. *Zevende schooldistrict.*

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer W. Reuhl, *te* Gouda . . . . —1028

SCHOOLGEBOUWEN.

NOORDHOLLAND. *Zesde schooldistrict* . . . . . . —1029

SCHOOLBERIGTEN *van November* 1868. . —1031

BOEKBEOORDEELINGEN.

Theoretische en praktische handleiding tot het dubbel-boekhouden enz., door L. DROOGLEEVER FORTUIJN, Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Rotterdam. Eerste stuk. Arnhem, D. A. THIEME. 1868.

„Alweder een leerboek ten dienste bij het middelbaar onderwijs," zeiden wij bij de ontvangst van bovengenoemde eerste aflevering. Dat middelbaar onderwijs wordt wat geëxploiteerd, om handleidingen en leerboeken van allerlei aard te schrijven. Echter maakte de titel en de vermelding van den inhoud dezer aflevering onze belangstelling gaande; want inderdaad, aan een handleiding voor het italiaansch boekhouden, ten dienste van het middelbaar onderwijs, is behoefte.

DESAGULIERS, OUDSHOFF door VAN OTTERLOO, DINGER, V. D. LEIJ, SCHRIKKER, en al de overige en velen volledige, beknopte, zakelijke handboeken of handleidingen, die er zijn, voldoen volstrekt niet aan de eischen, welke men aan zoo'n boek mag, ja moet stellen.

In het aangekondigde hoopten wij ons bevredigd te zullen vinden. Een keurige druk en nette omslag, beiden THIEME waardig, gaven op zich zelf reeds een goeden dunk van het werk; de titel van den schrijver gaf ons reden te hopen, dat wij gevonden zouden hebben, hetgeen wij *al zoo* lang zochten. Vóór dat de schrijver zijn handleiding

tot het boekhouden aanvangt, geeft hij, bl. 1—23, een *verklaring van eenige in den handel gebruikelijke termen.* Wij zullen dus ook eerst bij dezen stilstaan.

Abandonnement is, zegt schrijver, „ook afstand *van* (lees: *door*) een schuldenaar van zijn goederen en bezittingen aan zijn schuldeischers." Hij heeft, denk ik, bedoeld den boedelafstand, waarover gehandeld wordt in de artt. 705 en volgenden van het *Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering*, doch waarvan bij een koopman geen sprake kan zijn, omdat in zoo'n geval de voorschriften van het faillissementregt worden gevolgd. Wanneer een koopman boedelafstand wil doen, houden de bepalingen van het burgerlijk regt op en komen die van het handelsregt er voor in de plaats. *Abandonnement* heeft alleen plaats bij tegen zeeschade verzekerde goederen of schepen. Zie art. 663, *Wetb. van kooph.* Ander abandonnement is er niet.

„*Acceptatie* is een geaccepteerde wissel." Vergelijk art. 208, *W. v. K.* Acceptatie is geheel iets anders dan een geaccepteerde wissel. Een wissel is onbestaanbaar zonder een trekker of betrokkene; bij de acceptatie ontbreken beide!

Agio is „meerdere waarde van bankgeld boven kasgeld en van meer gewilde munten boven minder gewilde." Wat beteekent het dan, wanneer men zegt, dat zeker effect met zooveel °/₀ agio verhandeld wordt aan de beurs?

Een *Bank* is eene „Inrichting ter bevordering van goed verkeer." Indien dit waar was, waar zou de Nederlandsche dan blijven? Zij is deels een dergelijke inrigting; maar zij is veel meer dan dat. De schrijver heeft zeker nimmer inzage gehad van het octrooi en reglement dier handelsvennootschap; anders ware van zijn definitie vrij wat anders geworden.

Wanneer men over *bank* spreekt, dan zal men toch wel geene andere dan de Nederlandsche op het oog hebben.

Bedoelt men andere banken, dan is geene omschrijving te geven.

„*Bankbreuk.* (Enkele). Misdrijf van den koopman, die door verkwisting, windhandel of nalatigheid zijn crediteuren heeft benadeeld." Den schrijver raden wij aan, de wet van 10 Mei 1837, *Staatsbl.* nº. 201, art. 2, volgg., eens in te zien, en hij zal daarna tot de kennis geraken, dat het hem vóór die inzage niet goed bekend is geweest, wat *enkele bankbreuk* is.

Wie over boekhouden schrijft, moet, dunkt ons, niet onbekend zijn met de voorschriften der wet daaromtrent en althans weten, welke straf er, in cas van faillissement, gesteld is op het niet-rigtig houden van boeken. Zie, in verband met genoemde wet, artikel 6, W. *v. K.*

„*Bankroet* is staking van betaling." Elk koopman, die zijn betalingen staakt, is derhalve bankroet en bijgevolg strafbaar?

Gelukkig echter, dat het niet zóó is; want anders ware de handelstand wel zeer te beklagen.

Het W*etboek van koophandel*, art 526, bepaalt, dat, behalve een medereeder, niemand tot boekhouder kan worden aangesteld, tenzij met gemeene *toestemming* van al de reeders. De S. maakt er van *overleg.* Tusschen *toestemming* en *overleg* is een tamelijk groot onderscheid. Opdat een niet-medereeder tot boekhouder kunne worden aangesteld, moet hij met algemeene stemmen der reeders gekozen zijn. *Metgemeen overleg* kan ik niet anders opvatten, dan met meerderheid van stemmen.

„*Dispache.* Opmaking en verdeeling van averij aan een schip."

Waar blijven nu de lading en de vracht?

Een dispache kan alleen plaats hebben bij avarij-gros; en deze wordt over schip, lading en vracht omgeslagen.

„*Giro* is endossement." De S. heeft welligt bedoeld, dat

alle endossementen te zamen genomen den giro (omloop) van den wissel uitmaken.

Wanneer de schrijver zegt, dat *hypotheek* een „recht op onroerende goederen" is, „om daarop de voldoening eener verbindtenis te verhalen" miskent hij èn het begrip van hypotheek èn geeft het bewijs, dat hij alleen art. 1208 van het *Burgerlijk wetboek* heeft gelezen, zonder de daarop volgenden te raadplegen. Niemand zal toch willen beweren, dat bevoorregte schulden op onroerende goederen hypotheken zijn, en toch zou men, volgens schrijvers definitie, daartoe moeten besluiten.

Maar wij stappen van de „*verklaring*" af. Moesten wij haar verklaren, dan zouden wij meer dan 23 bladzijden noodig hebben. Wij hebben slechts staaltjes gegeven van haar slordigheid en onbruikbaarheid. Wij gelooven dan ook niet, dat iemand, die met handelstermen bekend is, haar ten gebruike zal aanraden.

Ons oordeel er over is afkeurend.

Wie haar raadpleegt en op haar vertrouwt, zal bedrogen uitkomen.

Wij gaan nu over tot het gedeelte, dat het boekhouden betreft. Blz. 24—52.

In § 1 geeft de schrijver een verklaring, wat dubbelboekhouden is. Wie haar leest en het zelf niet weet, kan onmogelijk begrijpen, wat het is.

Welke de bedoeling van des schrijvers woorden is, vat ik inderdaad nog niet. Wel weet ik, dat, al geeft, hetgeen hij er van zegt, zin, er veel aan ontbreekt.

Oordeel zelf lezer:

„Dubbel-boekhouden is, naar vaste regelen, aanteekening houden van alles, wat een wijziging in de bezitting te weeg brengt, op zoodanige wijze, dat men na verloop van zekeren tijd kan zien, niet alleen hoeveel er gedurende

dien afgeloopen tijd is gewonnen of verloren, maar ook waardoor die winst of dat verlies is ontstaan. Het dubbelboekhouden geeft een waarborg tot het ontdekken van abuizen, zoo als die op geene andere wijze is te verkrijgen."

Wat is het nu?

§ 3. „Het dubbel-boekhouden is de eenige *methode* van boekhouden." Daartegen moet ik ten sterkste opkomen. Dubbel-boekhouden is noch geschikt voor kleinhandelaars, noch voor winkeliers, noch voor fabrikanten, noch voor renteniers, noch voor landbouwers; het is alleen goed voor den *groot-handelaar* en daarom heet het dan ook *koopmansboekhouden*, welken naam Simon Stevin er reeds aan gaf in zijn *tractatus de libris mercatoriis.*

§ 8. „Men schrijft de posten in het memoriaal naar orde des tijds, zoo als zij het eerst voor den geest komen."

Neen, dat doet men niet; want men *moet* boeken van dag tot dag in volgorde des tijds: art. 6, *wetboek van kooph.* Het model, dat S. aan het einde dezer § van een memoriaal geeft, is in strijd met de wet; het voldoet niet aan de eischen van een memoriaal, waarin geen verschillende posten bij elkaâr *mogen* gevoegd worden. Ik kan mij voorstellen, dat hij aan het *journaal* heeft gedacht.

Schrijver vindt het zeer onpractisch, alles te schrijven in één memoriaal, wanneer de zaken van eenigen omvang zijn. Dat kan waar zijn; maar de italiaansche, die „éénige" methode, vordert het toch en de wet gebiedt het. Laat ons maar de waarheid uitspreken en zeggen, dat de italiaansche methode volstrekt niet de „eenige" is. Voor grooten handel is er een veel betere: de *Noord-Amerikaansche.*

De verklaring van *debet* en *credit* is niet goed; want de S. heeft alleen personen op het oog en niet goederen of zaken. Hij ziet volkomen voorbij het onderscheid tusschen enkel en dubbel boekhouden, als hij zegt:

„Als A. 200 balen koffie koopt, dan is hij die debet aan den verkooper."

Dit is onjuist, want *koffie* is debet aan den verkooper; *koffie* heeft ontvangen, en wie of wat ontvangt is *debet;* wie of wat geeft, *credit.* Was er koffie verkocht aan A., dan was koffie *credit* per A.

Het model, dat de schrijver geeft van een journaal, zal van geen beoefenaar der boekhoudkunde de goedkeuring wegdragen. Het is èn te omslagtig, èn te onduidelijk. Of ergens op die wijze wordt boek gehouden, is mij onbekend. Geschiedt het echter, dan verdient zulks afkeuring.

Volgens den schrijver, § 14, wordt het journaal alleen na het verloopen der maand bijgeschreven. Soms ja geschiedt dat; maar die methode is ongeschikt voor een grooten handel; zij is overigens niet accuraat. Door dat maandelijks journaliseeren, dat is, wanneer men de posten van ééne soort bij elkander voegt, kunnen dikwijls abuizen enz. ontstaan. Wij zijn meer van de leer: wat gij heden doen kunt, stel dat niet uit tot morgen.

In § 15, waar het grootboek behandeld wordt, lezen wij, dat het „bevat de rekeningen van den KOOPMAN en van de m e n s c h e n met wie hij handel drijft." In dezelfde § vinden wij, „dat de koopman in zijn grootboek één rekening voor zich zelf zou kunnen openen . . . . .; maar daardoor zou een groote onduidelijkheid ontstaan."

Een grootboek, op die wijze ingerigt, zouden wij wel eens willen zien. Hoe zou de rekening van den koopman genoemd worden? Op bl. 39 keurt de S. de rekening *Diverse debiteuren en crediteuren* stilzwijgend goed, door te zeggen, hoe zij moet ingerigt zijn. Wij vragen hem in allen gemoede, of iemand, die het boekhouden wetenschappelijk behandelt, zulks *kan* doen?

§ 22. „Hoogst afkeurenswaardig is het herstellen van

fouten door contraposten, eensdeels, omdat dit slechts in zeer weinige gevallen kan worden toegepast, anderdeels, omdat het aanleiding geeft tot grove onduidelijkheid."

Noch het een noch het ander is waar. Het ristorneeren is het eenige middel, om abuizen te herstellen. Het is zeer gemakkelijk en kan *altijd* en in *alle* boeken worden toegepast.

Een voorbeeld: In het memoriaal heb ik gesteld: *Ontvangen* van A. *f* 100. De datum was 3 Maart. Den 10den vind ik mijn fout en herstel den 10den: *bevonden*, dat de geboekte enz. verkeerd is geweest en moest zijn, enz.

In het journaal stond reeds:

Kassa aan A. *f* 100. Ik boek den 10den:

A. aan kassa *f* 200, als voor, enz. en voor vergissing, (zie memoriaal 20 Maart).

In het grootboek had ik reeds geboekt:

Kassa aan A. *f* 100.

A. per kassa *f* 100.

Ik herstel:

Kassa per A. *f* 100.

" " ristorno *f* 100.

en omgekeerd.

Ten slotte nog eene opmerking. De schrijver zegt, dat men een foutieven post met een *dun* schrapje moet doorhalen; de WET zegt, dat het boek moet gehouden worden zonder witte vakken, tusschenregels of kantteekening. De jurisprudentie heeft doorhalingen in een koopmansboek verklaard voor *fraude* en strafbaar (1).

Een fout kan en mag niet anders hersteld worden dan door contraposten; het is de eenig wettige manier.

---

(1) Zie DALLOZ in voce *Livres de commerce*, *Weekblad v. h. Regt*, *Bijdragen v. R. en W.*, enz.

Het spijt ons, dusdanig te moeten geoordeeld hebben over den arbeid van Heer DROOGLEEVER FORTUIJN; maar als kenner van het vak en als voorstander van goed onderwijs was het ons onmogelijk eene andere recensie te leveren. In vele opzigten zelfs heeft bij ons de liefde gezegepraald over den geesel der tucht.

Breda, 3 Nov. 1868.

Geachte Heer Redacteur!

Mijn vriendelijk verzoek is, de volgende regelen in het eerstvolgende nummer der *Nieuwe Bijdragen* te willen plaatsen.

Men zegt in de recensie van mijn „Verzameling van stukken ter vertaling in het Engelsch", dat het jammer is, dat ik de proeven niet door een daartoe bevoegde hand heb laten nazien.

En toch is dit geschied.

Daar ik mijzelven in het geheel niet vertrouwde op het gebied van de ned. taal, heb ik iemand, die daarin veel beter thuis moest zijn dan ik, opgedragen eerst den tekst, wat het nederlandsch aangaat, te zuiveren van alle stijl-, spel-, en taalfouten en daarna bovendien de proeven te corrigeeren, terwijl ik de correctie van het engelsch voor mijn rekening had genomen.

Dat men met dat corrigeeren wat haastig te werk is gegaan, is mogelijk; dat men ook hier en daar, misschien ter wille van de vertaling, eene uitdrukking, die minder fraai nederlandsch was, heeft laten staan, betwijfel ik niet.

Zooveel is zeker, dat ik mij op mijn deskundige niet geheel verlaten kan en ik zeg er den recensent dank voor, mij dit, hoewel tot mijn schade en schande, geleerd te hebben.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn

UwEd. geh. dienaar,

J. N. VALKHOFF.

Aan de Redactie der N. Bijdragen.

MENGELWERK.

De scholen in Turkije.

EEN BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DEN VOORUITGANG VAN HET ONDERWIJS IN ONZE DAGEN.

Wanneer men kennis neemt van den toestand, waarin in vele landen van Europa het lager onderwijs verkeert, dan moet men zich nog verwonderen over de betrekkelijk groote welvaart en ontwikkeling, die daar heerschen.

Hoe meer het lager onderwijs verspreid is en genoten wordt, des te grooter welvaart en zedelijkheid er komt en komen moet.

Het is niet alleen de verspreiding van het onderwijs zelf, die zoo diep ingrijpt in den vooruitgang zoo moreelen als materiëelen. De wijze waarop, de vorm waarin, en de personen door wie het onderwijs gegeven wordt, kunnen zijn waarde wijzigen, zelfs genoegzaam vernietigen. Het is meestal verkieslijker iets niet, dan iets verkeerd te weten. Altijd zullen waar blijven de woorden van PESTALOZZI: geef mij het onderwijs in handen en ik zal de wereld veranderen.

Het eerst genoten onderwijs is de spil, waarop al het latere draait. Er is meer: de lagere onderwijzer heeft een groote magt op de karakterontwikkeling zijner leerlingen; heeft als het ware den stempel in handen, die op hun karakter wordt afgedrukt.

Geen wonder derhalve, dat de geestelijkheid te allen tijde er naar gestreefd heeft, het onderwijs in handen te krijgen; geen wonder, dat in de politieke geschillen de regeling van het lager onderwijs een van de voornaamste wrijfpalen der partijen is.

Dat, waar kerk en staat gescheiden zijn, daar van geen godsdienstige schoolregeling sprake kan zijn, zal wel geen betoog meer behoeven; maar eene andere is de vraag, of de invloed der geestelijkheid kan geweerd worden. En, dit moeten wij erkennen, is even onmogelijk, als het weren van elken anderen invloed; en al konde zulks geschieden, dan zou dit, hoe heilzaam ook, toch onbillijk zijn, tenzij men elken anderen invloed ook kon buitensluiten.

Wij roeren de kwestie niet aan, wat beter is: het onderwijs toe te vertrouwen aan particuliere handen, dan wel het van staatswege te doen geven; want wij zijn er van overtuigd, dat de beantwoording dezer oeconomische vraag afhankelijk is van de omstandigheden en toestanden, dus van de statistische.

De verdedigers en aanvallers van het eene zoowel als van het andere stelsel hebben beiden gelijk en tevens ongelijk.

De hoofdzaak is: het aanwezig zijn van goede scholen.

Het is ons voornemen een overzigt te geven van het onderwijs in Turkije, en daaruit den lezer de oplossing te laten trekken, hoe en waarom de turksche toestanden zóó zijn als ze zijn, en wat het gevolg er van worden moet.

Het lager onderwijs, dat in Turkije tot op het einde der eerste helft dezer eeuw gegeven werd, bestond voor het grootste gedeelte in het zich oefenen in stilzitten, en dat eerste onderwijs, als men het zoo durft noemen, heeft haar gevolgen in groote mate gehad. Men weet, dat de Turken veel, zeer veel zitten en hoogst weinig spreken. De Turk is niet gezellig. Dit nu ligt niet in de natuur van den

mensch; het moet er dus zijn ingebragt en dat is geschied door het eerste onderwijs.

In dien rampzaligen toestand is in 1847 een groote verandering ten goede gekomen en het openbare onderwijs geregeld.

De scholen zijn er ten gevolge dier regeling ingedeeld geworden in drie klassen, van welken de eerste eigenlijk alleen tot ons bestek behoort; doch om der volledigheidswille deelen wij ook iets van de beide anderen mede.

Het lager onderwijs bestaat in het leeren van lezen, schrijven, rekenen, godsdienst, aardrijkskunde en geschiedenis van het turksche rijk en de turksche taal.

Men merkt het reeds terstond, dat het onderwijs van de geestelijkheid afhankelijk en tevens eenzijdig is. Alleen van Turkije wordt geschiedenis en aardrijkskunde geleerd; de overige staten komen niet in aanmerking. Exclusivisme ligt bij het lager onderwijs ten grondslag. De gevolgen er van zijn te berekenen en duidelijk waar te nemen.

De kwestie van schoolpligtigheid zullen wij wederom niet behandelen; want zij is o. i. even zoo te beantwoorden als die over de staatsschool.

In Turkije bestaat zij en begint met het zesde jaar van het kind, zoowel knaap als meisje. Zij werkt er heilzaam. De magt van het fanatisme heeft er onder geleden; het overige volgt van zelf.

Met de schoolpligtigheid behoort o. i. vrijdom van schoolgeld zamen te gaan, zal men haar volkomen regt kunnen laten wedervaren. In Turkije bestaat die. Iedereen *moet* leeren; doch de mogelijkheid er toe bestaat tevens.

Bijna al zijne regtspersonen en scholen hebben hunne eigene inkomsten; waar die ontbreken of te kort schieten, helpt de Staat.

Men ziet: de turksche regeling van het lager onderwijs

is, met het oog op de omstandigheden, nog niet zoo af te keuren; maar de wijze waarop, en de personen door wie het gegeven wordt, laten veel te wenschen over.

De vereischte grondigheid ontbreekt en zonder deze kan het onderwijs geen rijpe vruchten dragen; die van het turksche hebben veel van afval; zij hebben te weinig krachten kunnen ontvangen en zijn te veel blootgesteld geweest aan slecht weder.

Een gelukkig verschijnsel heeft men evenwel sedert een jaar of tien kunnen waarnemen. Bij de onderwijzers vertoont zich meer degelijkheid en hun kennis wordt grooter. Men is geneigd zulks aan franschen invloed toe te schrijven; wij gelooven voor een deel te regt, en zullen lager zien waarom; voor een ander deel zoeken wij verband tusschen dezen vooruitgang en de instelling van:

Middelbare scholen. Hoezeer zij niets gemeens hebben met onze hoogere burgerscholen, zijn genen voor den inwoner van Turkije hetzelfde wat dezen voor ons.

Het onderwijs omvat op deze inrigtingen de arabische taal, het schoonschrijven, de stijlleer, de turksche en algemeene geschiedenis en die van de godsdienst (Islam), de aardrijkskunde, de arithmetica en geometrie. Soms komen er nog andere vakken bij; doch de genoemde zijn verpligtend.

Even als op de lagere school is het onderwijs kosteloos. Zij zijn door den Staat opgerigt en worden geheel door den Staat onderhouden.

De eerste school van dien aard werd geopend in 1862. Zij zullen tot 14 vermeerderd worden.

Over het algemeen mag het onderwijs, aldaar gegeven, vrij goed heeten. In overig Europa zijn er wel betere, maar daarentegen ook wel slechtere aan te wijzen. Het is echter zeer jammer, dat zij alleen te Constantinopel zijn opgerigt; zoodat de meerdere kennis, die zij verspreiden, zelden den

omtrek dier stad verlaat. Het laat zich evenwel aanzien, dat ook andere steden haar deelachtig zullen worden.

Er bestaat werkelijk ook plan, ze zonder hulp der regeering op te rigten. Of dat evenwel gebeuren zal, valt zeer te betwijfelen; want de geestelijkheid is er natuurlijk tegen, waarvoor zij zoowel haar finantiëele redenen heeft, als die, welke met de gevolgen der beschaving in verband staan.

Het hooger onderwijs staat in Turkije sints lang in aanzien. Daarvan is de voornaamste reden, dat de Turken zelden door geboorte tot de hoogste ambten in staat en kerk geraken, maar door kennis of hofgunst. Kennis is er het beste en zekerste middel, om een voornaam man te worden.

In een soort van collegiën (Medâres, Medresses) worden de Ulémas opgeleid. Dezen zijn verdeeld in 10 klassen, van welken elke ten minste één leeraar telt. Zij staan hooger dan de middelbare scholen, daar er ook onderwijs gegeven wordt in de natuurkunde, de astronomie en de astrologie. Verder behooren tot deze soort de beide scholen in de moskeën van Achmet en Selim, waarin jongelieden worden opgeleid tot burgerlijke ambtenaren.

De sultanine-moeder, een vrouw, die in verlichting en beschaving uitblonk boven de meesten harer landgenooten, heeft in 1850 een school gesticht, waar onderrigt wordt gegeven in de hoogere takken der kennis van staatsregeeringskunde en diplomatie..

Hoewel die „hoogere takken" nog zeer laag hangen en de staatsregeeringskunde benevens de diplomatie in ontwikkeling niet meer dan kinderen zijn, kan men toch met zekerheid aannemen, dat in de afgeloopen zeventien jaren beiden vrij wat anders zijn geworden, dan zij te voren waren.

Een zoogenaamde normaalschool, die dienen moest om goede onderwijzers in de provincie-steden te vormen, heeft voor Turkije niet veel bijzonders opgeleverd. Zij is welligt

wat te despotisch ingerigt en als navolging van dergelijke scholen in Europa, heeft zij er slechts den naam gemeen mede.

Haar invloed op de verbetering van de lagere scholen wordt nog immer afgewacht. Het is met haar gelegen als met enkele dergelijke instellingen in ons land. Van normaalscholen in Turkije is vooreerst weinig goeds te wachten, althans zeker zoolang de leiders dier inrigtingen geen hooger standpunt van beschaving en ontwikkeling hebben ingenomen; en die tijd is o. i. nog verre af; maar te wanhopen, dat die tijd komen zal, is eene ongerijmdheid en in strijd met den gang der beschaving.

Voor genees- en heelkundigen is een school van Galata Seraï, gesticht door MAHOMETH II; zij is van geen beteekenis. Wie van die vakken iets weten wil, gaat buitenslands. In den laatsten tijd zijn er in Turkije vrij bekwame beoefenaren van die wetenschappen verrezen, die hun studiën in het buitenland hebben gemaakt.

Enkele andere scholen zijn verrezen en weder te niet gegaan, om weêr eens voor den dag te komen. Wij bedoelen de militaire school, de genie- en artillerieschool, het marineinstituut, de landbouwkundige- en veeartsenij-scholen.

Voor dergelijke inrigtingen schijnt de grond van het turksche onderwijs nog ongeschikt te zijn.

Al hetgeen wij tot hiertoe mededeelden, heeft betrekking tot het onderwijs aan mahomedaansche Turken gegeven.

Met de grieksche Turken ziet het er bij lange na zoo goed niet uit. De grieksche scholen te Constantinopel worden doorgaans bediend door geestelijken, die op een priesterambt wachten; dikwijls worden zij waargenomen door eenvoudige wereldgeestelijken, die te dien einde uit Janina of van de eilanden in den griekschen archipel zijn herwaarts gekomen. Beiden zijn gewoonlijk zoo onbeschaafd en zoo weinig onder-

wezen, dat een leerling der laagste klasse eener lagere school in ons land hun onderwijs zou kunnen geven.

Ten platten lande gaat de algemeene onkunde bij de Griek en elke beschrijving te boven.

In Constantinopel zijn enkele inrigtingen voor onderwijs, waar meer kennis kan verkregen worden. Men kan er grieksch leeren (het klassieke namelijk), turksch, fransch, engelsch, italiaansch, geschiedenis, aardrijkskunde, arithmetica, geometrie en soms nog meer; doch ze zijn privaat-inrigtingen, onder bescherming van grieksche kooplieden opgerigt en bijgevolg van een hoogst onzeker bestaan. Houdt het belang van den koopman op, dan subsidiëert hij niet langer en komt de school in gevaar van op te houden. Dit is al te vaak geschied. Bij zulk een precairen toestand is het niet moeilijk te gissen, van welk gehalte de onderwijzers, aan die scholen verbonden, moeten zijn. De eene school van dien aard is gedwongen plaats te maken voor eene andere, en zoo wordt het onderwijs hoe langer hoe slechter.

In enkele provinciesteden is de toestand minder ongunstig. Men treft er niet zelden zeer geschikte onderwijzers aan, die tamelijk goed onderwijs geven in de beginselen der wetenschappen en der letterkunde. Zulke scholen zijn er echter niet talrijk.

Allerjammerlijkst is het gelegen met de school te Janina. Die te Salonichi, Adrianopel, enz. hadden, wel is waar, voldoende inkomsten, doch dezen werden minder besteed voor goed onderrigt, dan wel tot het verschaffen van voeding, woning en onderhoud aan eenige honderden, die den naam van scholieren dragen, zonder het daarom in eenig opzigt te zijn. Sedert zijn die inkomsten zoodanig verminderd, ja spoorloos verdwenen, dat zij slechts aan een 60- of 80tal wezenlijke scholieren onderrigt en woning kunnen verschaffen. Daar dezen allen behoeftigen zijn, moeten zij in hun

eigen onderhoud voorzien, en dat doen zij gewoonlijk door te bedelen.

Het onderwijs, dat de grieksche Turken ontvangen, is buitengemeen slecht.

Eene uitzondering op dezen regel mag echter niet onvermeld gelaten worden. Wij bedoelen de school van het patriarchaat, die op de bouwvallen gevestigd is geworden van de eenmaal zoo beroemde school van Kuru Tschesme. Deze maakt een geheel met het patriarchaat uit en staat onder onmiddellijk opzigt van den patriarch. Dit is haar keerzijde. Zij is tevens normaalschool en vormt de beste onderwijzers voor het grieksche element in Turkije. Twee honderd vijftig à driehonderd leerlingen maken daar gebruik van het onderwijs in de grieksche en buitenlandsche letterkunde. Verder is er een leerstoel voor de wijsbegeerte, een voor geschiedenis en nog twee voor andere wetenschappen.

Vier curatoren (ephoren) voeren het bestuur er over.

Bij een goede europeesche valt zij niet te vergelijken. Alles wordt er hoogst oppervlakkig gedoceerd; en al ware dit het geval niet, dan zoude zij nog verre bij die van Europa ten achteren staan, want wat er wordt geleerd is zeer verouderd.

In Bosnië en Herzegowina behoort het onderwijs tot de zeldzaamheden. Wanneer men op 100 dorpen één school aantreft, dan is die toestand gunstig genoeg. Priesters en monniken zijn de eenige onderwijzers.

Het *non plus ultra* van kennis bestaat in wat lezen, schrijven en zeer gebrekkig rekenen. Onder de Bulgaren van Macedonië kan er ter naauwernood één op duizend lezen. Men meent, dat die kunst aan de geestelijkheid alleen behoort. In Albanië is het niet beter.

Gunstiger is de toestand in Epirus. Daar gaat het onderwijs tamelijk geregeld zijn gang en de resultaten, die het

oplevert, zijn bewonderenswaardig. De bewoners van Epirus moeten tot de best onderwezenen van Turkije gerekend worden.

Het armenisch kerkgenootschap te Constantinopel bezit een school, welke onderhouden wordt door het armenische kerspel en eenige gegoede leden. Het onderwijs, dat er aan 6000 kinderen om niet gegeven wordt, is van kleinen omvang. Lezen, schrijven, de eerste beginselen van het rekenen, de catechismus en het zingen van kerkelijke liederen, zie daar, wat men er leeren kan. En dan nog hoe gebrekkig!

Voor het verkrijgen van wat meerder kennis zijn er twee middelbare scholen, waar behalve het genoemde, les gegeven wordt in de eerste beginselen der grammatica, geographie, geschiedenis, meetkunde, fransch en engelsch. Een 800tal maakt er gebruik van, dat is 400 op elke school. Men kan daaruit nagaan, hoe dat onderwijs zijn moet.

Vóór 50 jaren leerden de meisjes onder de Armeniërs in het geheel niets.

De Armeniër, die rijk genoeg is en belang stelt in de opvoeding zijner kinderen, zendt ze naar het buitenland, vooral naar Parijs. Die invloed werkt niet gunstig op het nationale onderwijs.

Niettegenstaande dit alles, treft men onder de Armeniërs te Constantinopel vele waarlijk geleerde mannen aan, die echter geen brood om te eten hebben, tenzij ze van zich zelven kunnen bestaan.

Hoe ellendig de kennis der Armeniërs over het algemeen zijn moge, zij is nog groot bij die der Joden in Turkije. Bij dezen heerscht de grootste onwetendheid. Wel zijn er zeer veel joodsche scholen, maar zij worden geleid door zelf zeer onkundige onder-rabbi's. De taal die zij spreken, is een soort patois, dat het spaansch tot grondslag heeft en met allerlei vreemde woorden is vermengd. Die taal te leeren is

voor den vreemdeling bijna eene onmogelijkheid. In die taal onderwijzen zij een weinigje beginselen van het hebreeuwsch, waarvan zij zelf nagenoeg niets weten. Het overige onderwijs staat beneden elke kritiek.

Van alle bewoners van Turkije staan de Joden in kennis het laagst. Is er bij anderen vooruitgang te bespeuren, bij hen is zij niet op te merken.

Wij hebben boven gewag gemaakt van den heilzamen invloed op het onderwijs door de Franschen in Turkije gemaakt. Wij gaan er nu toe over rekenschap van onze bewering te geven.

Aan LELEU, den voornaamste der Lazaristen, komt de eer toe, het onderwijs te Constantinopel te hebben verbeterd. Deze waardige man, die in 1846 overleed, kwam het eerst op de gedachte, jongens- en meisjesscholen op te rigten in den geest der fransche en duitsche. Hij nam tot voorbeeld die scholen, waarin de christelijke zedeleer in liberalen zin tot grondslag van het onderwijs wordt genomen. Eerst na zijn dood is zijn plan tot uitvoering gekomen. Dit is geschied door zusters van barmhartigheid en christelijke broeders, met dat doel herwaarts meêgekomen.

Allereerst verscheen er een kostelooze meisjesschool onder vier zusters, waar naast al spoedig een kostschool is opgerigt geworden voor dochters van meergegoeden; vervolgens eene inrigting voor weezen- en een vondelings-gesticht en eindelijk eene armen-apotheek.

De inrigtingen voor onderwijs voldoen wel niet geheel en al aan de eischen van eene uitstekende europeesche; maar dit neemt niet weg, dat zij veel toegebragt hebben aan de verspreiding van kennis in Turkije, vooral onder de daar wonende christenen.

Over de scholen ligt een waas van godsdienstige rigting, waardoor zij eenzijdig zijn. Hoewel men in het algemeen van sectescholen geen vriend is, meent men toch, dat dezen

in Turkije voor als nog moeilijk kunnen gemist worden.

Het goede dat zij in Turkije hebben uitgewerkt, is zeer veel. Zoowel middellijk als onmiddellijk is haar invloed hoogst gunstig.

Een groot aantal der door haar onderwezen meisjes zijn als onderwijzeressen opgetreden en zijn steeds bezig kennis en beschaving te verspreiden, die beiden onder de turksche mannen en vrouwen al meer en meer zijn doorgedrongen.

Aan haar optreden schrijven wij verbetering van het onderwijs toe, en verwachten er nog veel meer van, dan tot heden reeds is gebleken.

Moge dit spoedig bewaarheid worden!

Het is waar, dat in Turkije het onderwijs veel te wenschen overlaat; maar even waar is het ook, dat sedert 50 jaren er zeer groote verbetering in is aangebragt. Wanneer wij het onderwijs in ons land van vóór eene eeuw met het tegenwoordige vergelijken, is het onderscheid welligt nog grooter.

Dit geeft ons grond en moed te hopen, dat in Turkije het licht der beschaving, door het onderwijs ontstoken, algemeener en ruimer zal schijnen en dien ten gevolge de welvaart er zal toenemen.

Turkije, beter onderwezen, zal met vele toestanden en overleveringen moeten breken, en dan zal de oude man wel niet herstellen, maar in een geheel ander gewaad te voorschijn komen en niet onwaarschijnlijk als een lid der europeesche familie optreden.

De hervormer der opvoedingsleer.

De 19de December 1755 bragt, zoo als op vele plaatsen, ook in de latijnsche school van Zürich een buitengewone ontsteltenis te weeg. Het was des middags tusschen twee en drie uur; de docent was juist bezig den knapen de latijnsche verbuigingen in te pompen, toen er zich plotseling een gele gloed over de kleine vensterglazen verspreidde, waardoor een ongewone schrik veroorzaakt werd, „Eene aardbeving!" riep de docent, en de jongens liepen doodelijk verschrikt met bleeke gezigten van hun plaatsen, den trap af, naar het schoolplein. De meesten lieten boeken, kaarten en mutsen achterwege.

Onder de nog achterblijvenden bevond zich de toen naauwelijks tienjarige HEINRICH PESTALOZZI. In alle jongensspelen was hij steeds de lompste, en toch hield hij, die met een onbeperkt vertrouwen op de menschen bezield was, het er altijd voor, dat hij iets meer was dan zijn schoolmakkers, die hem om zijn goedhartigheid en hulpvaardigheid lief hadden, hoewel hij soms zeer door hen bespot werd en van één hunner den bijnaam kreeg van: „HEIN WONDERLIJK VAN DWAZENSTEIN."

„Och, lieve HEIN!" riepen thans eenigen, „breng onze kaarten mede!" En, „niet waar PESTALOZ", riepen een derde en vierde, „ook *mijn* goed brengt gij meê? Ik ben te benaauwd om naar boven te gaan, want de trap mogt eens instorten." „U," riep een der meest beangsten hem toch nog spottend toe, „U overkomt toch niets kwaads, want gij zijt altijd de held, die wat op ons vooruit hebt." En de goedhartige, dienstvaardige jongen ondernam inderdaad het waagstuk en kwam, met boeken, kaarten en mutsen beladen, gelukkig op de speelplaats aan, waar het hem van alle kanten toeklonk: „Dank je broêr!" Een

nieuwe schok volgt. Aan het voortzetten van de lessen was echter thans niet te denken, en ook onze PESTALOZZI ging naar huis, naar zijn moeder, eene arme heelmeesters-weduwe, met drie jeugdige kinderen, aan wie de vóór vijf jaar gestorven vader, die als bekwaam oogarts in aanzien geweest was, slechts een gering vermogen had nagelaten. Toen deze voelde, dat zijn einde naderde, had hij de goede BABELI voor zijn doodbed geroepen, omdat hij die in de weinige maanden, welke zij in zijn huis doorgebragt had, reeds als een dienstmeisje van zeldzame trouw en degelijkheid had leeren kennen. „BABELI," zeide hij tot haar, „om Gods wil, verlaat mijn vrouw niet, als ik dood ben. Zonder uw bijstand is zij niet in staat mijn kinderen bij elkander te houden, en dan komen zij in harde, vreemde handen." BABELI antwoordde geroerd: „Ik verlaat uw vrouw niet, als gij sterft: ik blijf bij haar tot in den dood, als zij mij noodig heeft."

De stervende vader was gerust gesteld en met dezen troost ontsliep hij.

Onze knaap, den 12den Januarij 1746 te Zürich geboren, was van de wieg af teêr en zwakkelijk en groeide zoo in zeer bekrompen omstandigheden onder de leiding van de beste moeder en onder de hoede van de trouwe BABELI, die vlijtig hielp sparen, tot een regten moedergek, zoo als hij zelf later bekende, op. Dewijl den zwakkelijken knaap, bij wien zich spoedig een bijzondere aanleg openbaarde, de zoo noodzakelijke ontwikkeling van ligchaamskracht ontbrak, zoo was de zeer liefdevolle, vrouwelijke leiding, die hij van zijn moeder genoot, zeer geschikt om dien bijzonderen trek in hem te voeden, die later het eigenaardig kenmerk van zijn gedachten en daden vormde. Hij was „HEIN WONDERLIJK" en bleef het al zijn leven door.

Daar hij in de volheid van zijn liefderijk hart, zonder

eenige achterhoudendheid, zonder erg of achterdocht zijn gansche ziel voor de zijnen openleide, leerde hij die voorzigtige matiging en dat bedachtzaam overleg nooit kennen en beoefenen, op rijperen leeftijd zoo noodwendig om fiks te handelen, wil de man niet altijd door een kind blijven. Hij bleef steeds schroomvallig, lomp, verlegen en niet in staat zich naar iets te schikken. Al kon men hem al niet onzindelijk of vuil noemen, toch gaf hij er niets om ongewasschen, ongekamd, slordig, met inkt aan de vingers, een scheeven kraag, losse kousen en vuile schoenen op de straat of in de school te verschijnen.

Een uur van Zürich, in het vriendelijk gelegen dorp Horgg, waar PESTALOZZI's grootvader van moeders zijde predikant was, bragt hij als knaap en jongeling gewoonlijk zijn vacantiedagen door. Zoo als hier eerst de gedachte in hem opkwam zich aan het predikambt te wijden, dat zijn grootvader op bijna aartsvaderlijke wijze vervulde, zoo werd daar door de ellende van de naar ligchaam en ziel ongelukkige fabriekarbeiders nog een andere kiem in zijn ziel geplant, die bestemd was op later leeftijd onder doornen en leed zich te ontwikkelen en rijpe vruchten voort te brengen: de liefde namelijk tot de lagere volksklasse, de zin voor dier ware behoeften en de zucht voor de verbetering der volksbeschaving.

In dien tijd, waarop hij, achttien jaar oud, in het collegium humanitatis te Zürich getreden was, sloot hij, de vriend voor waarheid en regt, zich aan tot den door LAVATER, TÜSZLI en FISCHER gestichten vriendschapsbond, welks doel was elke onregtvaardigheid, welke deze jongelingen door de patriciërs tegen het landvolk zagen begaan, als een heilige schaar van wrekers onbeschroomd wereldkundig te maken. Zoo klaagden zij den onregtvaardigen Landvoogd GARBEL aan, openbaarden de willekeur

van den geldmeester, BRUNNER, bestreden ontrouwe geestelijken, trokken zich overal dezulken aan, die te arm en gering waren om hun regten te kunnen handhaven en grepen overal in, waar onregt geoefend werd. Het is ligt te begrijpen, dat dit edel, doch voor velen lastig werk, hun niet zelden groot verdriet veroorzaakte.

Reeds vroeger in zijn schooljaren was PESTALOZZI door het kwetsen van zijn gevoel voor regt tot dadelijkheden gebragt geworden. Hij had met een onregtvaardigen, onwaardigen ondermeester een minder aangename ontmoeting, waarin de koene verdediger van zijn geschonden regt tot verbazing zijner geheele klasse zegepraalde. In het gevoel zijner kracht en zijner zege zocht hij nu alle onregt te keer te gaan.

Eens openbaarde hij onbekende verkeerdheden in een openbaar opvoedings-gesticht; doch hoewel hij dit in een naamloozen brief deed, was hij echter niet slim genoeg, werd verraden en haalde zich veler haat op den hals.

Bij onderzoek werd alles bevonden, zoo als hij gezegd had, en nu verlangde men van hem, dat hij den knaap noemen zou, die hem dit alles medegedeeld had. Toen hij dit weigerde en men hem nu met zware straf bedreigde, vlugtte hij naar zijn grootouders op het land, waar hij echter getuige werd van nieuw onregt en nieuwe willekeur. De stad Zürich deed al het mogelijke om den handel der landlieden op alle wijzen te belemmeren.

Toen ontstond in hem het vaste besluit: „Eens wil ik u, arme onderdrukten, regt verschaffen!" Deze gedachte ontwikkelde en bevestigde zich al meer en meer in hem. Volksregt, volkskracht, volksdeugd, dat werd het middelpunt zijner gevoelens en zijner werkzaamheid.

Met de edelste bedoelingen om voor het volk te werken, door het lezen der geschriften van ROUSSEAU nog ver-

sterkt, wijdde hij zich aan de studie der godgeleerdheid.

Met zijn predikproeven, die hij van tijd tot tijd op het platte land nam, liep het echter ongelukkig af. In zijne eerste preek bleef hij eenige keeren steken en raakte in het Onze Vader geheel in de war. Bij eene andere gelegenheid berstte hij midden in de preek in een hevig gelach uit, en de derde keer, zegt men, hield hij het volle drie uren uit met preeken, terwijl al de toehoorders langzamerhand weggegaan waren en hij bij het „Amen" zich met den koster alleen in de kerk bevond.

Dit bragt er hem toe, de studie der godgeleerdheid met die in de regten te verwisselen. Doch ook daarmede ging hij niet voort. Gedurende een verblijf aan het meer van Zürich leerde hij zijne aanstaande vrouw, de dochter van den züricher koopman SCHULTHESZ kennen en vatte bij de levendigheid van zijn gestel ook toen zulk een genegenheid voor den landbouw op, dat hij besloot dien te beoefenen, en zoo later in den schoot van een rustig, gelukkig gezin de droomen van volksgeluk te verwezenlijken. Bij een grondeigenaar in het Ommendal trachtte hij de boerderij te leeren; doch bij zijn onpractischen aard keerde hij in zijn vaderstad terug als een droomer van de eerste soort op landhuishoudkundig gebied, die nu een en twintig jaar oud was en zich bevoegd achtte een eigen haard te stichten.

Hoogst karakteristiek is het beeld, dat hij in een zijner eerste brieven aan „de dierbare, eenige vriendin zijns harten" van zichzelven schetst. „Van mijn groote, inderdaad zeer berispelijke nalatigheid in alle vormen en vooral in alle zaken, die op zichzelf geen waarde hebben," zoo schrijft hij, „behoef ik niet te spreken; men ontdekt ze reeds, wanneer men mij voor het eerst ontmoet. Ook ben ik u nog de openhartige bekentenis schuldig, dat ik den

pligt jegens mijn vaderland hooger stel dan dien jegens mijn vrouw, en dat, ondanks ik de teêrste echtgenoot wezen zal, ik het toch als mijn pligt beschouw, onverbiddelijk voor de tranen mijner vrouw te zijn, er moge van komen wat er wil, wanneer zij mij te eenigertijd daarmede van de waardige vervulling mijner burgerpligten zou willen terug houden. Zonder gewigtige, zeer gevaarlijke ondernemingen zal mijn leven niet voorbij gaan.

„Ik zal mijn ernstig voornemen, mij geheel aan het vaderland te wijden, gestand doen; ik zal nimmer uit menschenvrees *zwijgen*, indien het heil des lands mij het spreken oplegt. Mijn gansche hart behoort mijn vaderland.

„Ik zal alles wagen om den nood en de ellende mijns volks te verzachten. Welke gevolgen kunnen de ondernemingen, die mij dringen, na zich slepen! hoe weinig ben ik er tegen opgewassen en hoe groot is mijn pligt u op de mogelijkheid van groote gevaren, die hieruit voor mij ontstaan kunnen, te wijzen!"

De brief schijnt echter de gekozene zijns harten niet afgeschrikt te hebben; want den 24sten Januarij 1769 trouwde PESTALOZZI met zijn geliefde ANNA, die zich met hem en zijn levensdoel in vurige liefde verbond en hem tot haar dood, den 12den December 1815, trots de smartelijkste wisselingen van hun lot, trouw ter zijde stond. PESTALOZZI had intusschen te Birksfeld tachtig morgen land voor de vestiging van een landgoed gekocht, dat hij Neuenhóf noemde, en waarop hij tegen den raad van al zijn vrienden een kostbaar woonhuis in italiaanschen stijl bouwde. Een aanzienlijk handelshuis in Zürich, dat zich met hem verbond tot het gemeenschappelijk drijven van de zaak op groote schaal, trok zich na eenigen tijd terug.

PESTALOZZI geraakte daardoor in groote bezwaren; doch gaf den moed niet op. Hij aanvaardde veeleer den strijd tegen

et lot en besloot ondanks den nood, waarin hij door de
andeling van het züricher huis geraakte, het aangevan-
gen werk niet alleen voort te zetten, maar zijn landgoed
ot het vaste middelpunt zijner landhuishoudkundige en
pvoedkundige bemoeijingen te maken.

Want hij streefde naar nog iets hoogers; hij wilde voort-
an in den kring van *bedelkinderen* leven en met hen in
rmoede zijn brood deelen, opdat zij zouden leeren *mensch*
e worden. Hij vond rijke en milddadige vrienden, die hem
ehulpzaam waren in het bereiken van zijn edel en hoog
oel, naar hetwelk hij onvermoeid en rusteloos bleef stre-
en. In het jaar 1775 werd de Armenschool op den Neuenhof
geopend. Van alle kanten stroomden hem arme kin-
leren toe, en niet weinigen raapte PESTALOZZI er zelfs van
le straat op. Spoedig had hij vijftig kweekelingen, die in
len zomer met veldarbeid, in den winter met spinnen en
nder werk werden bezig gehouden. Te gelijker tijd werden
ij onderwezen in het bijzonder door spraakoefeningen en uit
het hoofd rekenen en hun denkvermogen werd ontwikkeld.
Doch ondanks zijne edelste, treffendste en alles opofferende
iefde, ondanks de gedeeltelijk nieuwe en ware beginselen,
lie hij bij het onderwijs en de opvoeding dier kinderen in
oepassing bragt, mislukte de onderneming door gebrek
an practischen zin bij PESTALOZZI en door ontelbare mis-
grepen en moeijelijkheden, daar hij den slag niet had
e op te merken en te overwinnen. In het jaar 1780 ging
na een vijfjarig bestaan de armeninrigting Neuenhof te
gronde en eerst later volvoerde de omzigtige en practische
E. VON FELLENBERG in zijn „*Wehrli Anstalt*" te Hofwijl
bij Bern datgene met geluk en goed gevolg, wat PESTAL-
LOZZI aangevat en beproefd, maar niet duurzaam had weten
e volbrengen.

PESTALOZZI, wiens vrouw bijna haar gansche vermo-

gen voor hem verpand had, leefde nu in armoede en nood nog achttien jaar op den Neuenhof voort. Maar juist van dezen tijd, waarin zijn edele vriend ISELIN den door de wereld gehoonde en mishandelde voor wanhoop bewaarde, dagteekenen PESTALOZZI's eerste pennevruchten, waarin bij de gevoelens zijns harten en het rijke gewin van zijn strijd en zijne ervaring openlegde en die voor het groote doel zijns levens de heerlijkste vruchten droegen.

De man, die sedert jaren naauwelijks een boek in de hand had gehad en die met moeite één regel zonder spelfouten schreef, zoodat LAVATER hem daarop zelfs opmerkzaam maakte, begon in zijn hulpbehoevenden toestand, door een goed instinct, zijn loopbaan als schrijver met de „*Avondstonden eens kluizenaars*": een korte doch belangrijke reeks van beschouwingen en gedachten, die het eerst in ISELIN's „*Ephemeriden*" verschenen. Hierop volgde het volksboek „*Leonard en Geertruí*," een geschrift, dat PESTALOZZI's naam bijna door geheel Europa bekend maakte en in grooten kring nut stichtte.

Hij wilde door deze eenvoudige, zwitsersche dorpsgeschiedenis, waarin hij zijn eerste woord tot armen en verlatenen onder het volk, voornamelijk tot de moeders des lands, als de van God zelf benoemde eerste opvoedsters der jeugd rigtte, een betere volksopvoeding doen kennen. Geen zijner talrijke latere geschriften kan zich, wat inhoud, bewerking en goede ontvangst betreft, met het volksboek „*Leonard en Geertruí*" meten. In dat tijdperk waren PESTALOZZI's uitwendige omstandigheden nog zeer verachterd. Het bezit zijns landgoeds kostte hem jaarlijks groote sommen en bragt hem bijna niets op.

Daar brak de fransche omwenteling los. Haar invloed deed zich ook spoedig in Zwitserland gevoelen. De legerbenden der revolutiemannen drongen er binnen; Zwit-

serland werd in eene ondeelbare republiek veranderd, aan wier hoofd vijf Directeuren stonden, van welke Le Grand, een vriend van Pestalozzi er een was. Door diens invloed en dien van de edele ministers Stapfer en Renger werden Pestalozzi voordeelige betrekkingen aangeboden, die hij echter afsloeg, omdat hij er zich niet geschikt toe oordeelde, terwijl hij voor zijn vrienden zijn reeds vroeger geuit verlangen herhaalde: „Ik wil schoolmeester worden!" Vertoornd over den wederstand, dien de vier oude zwitsersche kantons aan de nieuwe regeering boden, zond Frankrijk zijn legerbenden in de Alpendalen, waar zij brandden, roofden, moordden en ook in September 1798 de stad Stanz, de hoofdplaats van Unterwalden, in de asch legden.

Eene ontzettende ellende vloeide daaruit voort.

Scharen vader- en moederlooze kinderen dwaalden verlaten en zonder verblijf rond en de bovengenoemde drie mannen, die aan het hoofd der regeering stonden, Le Grand, Stapfer en Renger, zonden de twee groote Hendrikken van Zwitserland, Heinrich Zschokke en Heinrich Pestalozzi, genen als regeerings-commissaris in de vier kantons, dezen als schoolmeester in het ongelukkige Stanz. Voorwaar een gelukkige keuze!

De regeering had Pestalozzi het gebouw van het klooster der Ursulinerinnen tot het op te rigten weeshuis aangewezen, hoewel het noch voor vergrooting, noch tot opname van een aanzienlijk getal kinderen geschikt was. De arme weezen kwamen in grooten getale van alle kanten aan, vóórdat er nog kamers, keukens of bedden gereed waren.

In een klein vertrek, door welks beschadigde ramen het ruwe herfstweder zijn invloed deed gevoelen, moest onze held, slechts door één huishoudster bijgestaan, zijn werk beginnen. Doch deze ongeregelde toestand was nog niets tegen de grenzelooze verwildering der kinderen zelven. Zij

kwamen bijna allen vol ongedierte en als geraamten, eenigen overgegeven aan ondeugd, gewoon aan bedelen, huichelen, liegen en alle valschheid en anderen, door de ellende nedergedrukt en voorbeeldeloos traag, in groote menigte tot hem, en van allen was er naauwelijks één, die het A B C kende. En toch, eer het voorjaar was, herkende men deze kinderen niet meer.

Zij waren inderdaad in menschen, in vroolijke, gelukkige, dankbare menschen herschapen, door de kracht en volharding, de bijna bovenmenschelijke opoffering eener liefde, die zichzelve vergat en dag en nacht met vader- en moedertrouw over de kinderen waakte.

De hoofdgedachte, die PESTALOZZI leidde, was het overbrengen van den vollen zegen der huiselijke opvoeding op de openbare, den zegen van een goed ouderlijk huis in de schoolkamer. Treffend is het, wat hij over zijn verhouding tot zijn kinderen aan GESZNER schrijft: „Ik was van den morgen tot den avond alleen in hun midden. Alles, wat er goeds aan hun ligchaam en geest geschiedde, ging door mijn hand. Elke hulp, elk dienstbetoon, elke les, ging onmiddellijk van mij uit. Mijn hand lag in de hunne, mijn oog rustte op hun oog, mijn tranen vloten met de hunnen en mijn gelach klonk met het hunne. Zij leefden buiten de wereld, zij leefden buiten Stanz; doch zij waren bij mij en ik bij hen. Hun soep was de mijne, hun drank de mijne. Ik had niets, ik had geen huishouden, geen vrienden, geen dienaars om mij; ik bezat slechts hen. Waren zij gezond, ik stond in hun midden; waren zij krank, ik was aan hun zijde. Ik sliep in hun midden. Ik was 's avonds de laatste die naar bed ging, 's morgens de eerste die opstond. Ik bad en leerde nog in bed met hen, totdat zij insliepen. Ieder oogenblik door de gevaren van besmetting omgeven, overwon ik de bijkans onoverwinnelijke onzindelijkheid hunner kleederen en ligchamen.

Toen de door de Oostenrijkers verslagen en teruggedrongen Franschen de kloostergebouwen voor hun talrijke gekwetsten als hospitalen in beslag genomen hadden, moest PESTALOZZI in 1799 al zijne arme lieve pleegkinders wegzenden, nadat hij hen van geld, linnen en kleederen voorzien had. Hartroerend was het afscheid der kinderen van den geliefden pleegvader. Zij hingen aan zijne armen, kusten onder tranen zijn handen en konden slechts met moeite bewogen worden naar hun verschillende woonplaatsen terug te keeren. Hij zelf ging gebogen en uitgeput naar de badplaats Gurnigel in de Berner-Alpen om zijn geknakte gezondheid te herstellen, en van daar later naar Burgdorf, waar hij in den beginne onder groote ontberingen in eene eenvoudige school den in Stanz losgelaten draad van zijn onderwijs weder opnam, waarbij hij, met verachting van alle theorie en vreemde ervaring, van *aanschouwing* uitgaande, zich moeite gaf de beginselen van het onderwijs tot de hoogst mogelijke eenvoudigheid en zulk een natuurlijken gang terug te brengen, dat de kinderen van den eersten stap geleidelijk doch zeker tot den volgenden gebragt werden.

In het jaar 1800 werd PESTALOZZI door de helvetische regeering het toenmaals ledige slot te Burgdorf, aan den ingang van het Emmendal, ingeruimd. Hier stichtte hij met verscheiden jonge onderwijzers zijne opvoedings-inrigting, die spoedig van vele kanten leerlingen ontving. Met zijn helpers onderwees PESTALOZZI hier niet uit boeken, maar uit de in ieder mensch aanwezige vormings- en leermiddelen. Hun grootsch, altijd geopend boek was de hen omgevende natuur en de in den mensch werkende, zich in taal, getal en vorm openbarende geest. Later eerst ontstonden uit de door zulk onderwijs verzamelde grondbeginselen en ervaring de eerste proeven eener aanschouwingsleer

voor spraak, getal en ruimte (vorm en grootte), die gevonden worden in de eerste aanschouwingstabellen en leesboekjes, door PESTALOZZI in het licht gegeven.

Hoe deze grondbeginselen met de hulp van een onderwijzer toegepast behooren te worden, hiervan geven twee boeken, die te Burgdorf geschreven zijn, nadere verklaring. Het eerste heet: „*Hoe Geertruí hare kinderen leert*," het tweede: „*Het boek der moeders*." Het eerste, hoewel geheel anders als „*Leonard en Geertruí*," staat als volksboek dit laatste toch in zeker opzigt ter zijde. Het bevat een met 1 Januarij 1801 begonnen reeks van brieven aan zijn vriend GESZNER te Bern, waarin hij de kunst van volksbeschaving aan de moeders leeren wilde en waardoor hij aanleiding wilde geven, dat dezen er zich op zouden toeleggen, zelf haar kinderen te onderwijzen. Want hij beschouwde zijne eigen inrigting met alle andere leer- en opvoedingsplaatsen slechts als een noodhulp, bij gebrek aan onderwijs en opvoeding in de ouderlijke woning.

PESTALOZZI was in zijn woning dan ook werkelijk de bezielende geest en alle leden van zijn gezin waren hem even na. Niet slechts de kinderen, maar ook de onderwijzers noemden hem vader en werden steeds vertrouwelijk door hem aangesproken. Met een opgeruimd gelaat en de grootste vriendelijkheid wandelde hij door zijn huis en in de leerzalen, en wisselde altijd met dezen en genen een paar blikken of woorden. Gedurende de lessen kwam hij voor eenige oogenblikken, dan in deze, dan in gene klasse; doch hield zich zelden lang op, daar hij wist, dat hij zijn medehelpers, die zijn vrienden waren, vertrouwen kon.

Nadat de helvetische regeering echter afgetreden was, besloot de nieuwe groote Raad van Bern, dat het slot van Burgdorf de zetel van een opperambtman worden zou. [PE]STALOZZI had vroeger verzuimd zich de noodige bewijs-

stukken te laten geven, waardoor zulk een besluit onmogelijk zou geworden zijn. Hij werd daardoor in de treurige noodzakelijkheid gebragt, de hem zoo dierbare plaats, waar zijn werk vrucht begon te dragen, te verlaten. Hij ging nu in het jaar 1804 naar het niet ver afgelegen klooster te Münchenbuchsee, dat hij echter met het grootste deel zijner kweekelingen spoedig aan Fellenberg in Hofwijl afstond, om zelf een hem door de regeering van Waadtland aangeboden slot, het oude IJverdun, tot de plaats zijner werkzaamheid te kiezen.

De ruime vertrekken van het door Karel den Stouten gestichte slot waren donker, en in de vier dikke torens nestelden raven en kraaijen, terwijl de muren met donkergroen klimop digt begroeid waren. Het onontbeerlijkste werd te naauwernood in de nieuwe inrigting gevonden. De twee groote slaapkamers voor de leerlingen hadden naauwelijks vloeren. De onderwijzers hadden geene afzonderlijke kamers; maar moesten in hun vrije uren den geheelen dag door, onder het gewoel der klassen, aan een lessenaar staande, werken. Aan de oude bron, die, omringd door oude linden, zich midden op het groote slotplein bevond, werden des morgens, zoowel in den zomer als in den winter, lange houten goten gelegd, langs welke de knapen aan beide zijden stonden, om zich met het hun toestroomend water den slaap uit de oogen te wrijven.

Het slot te IJverdun of Iferten was alzoo de schouwplaats, waar Pestalozzi in 1805 zijn gewigtig werk gedurende verscheidene jaren voortzette, in welk tijdperk dit huis bij de ijverigste werkzaamheid en levendigheid van binnen, ook uitwendig een grooten bloei vertoonde. Het verkreeg toch, vooral door de aanbeveling van Fichte in zijn redevoeringen tot het duitsche volk, ondersteund door Herbart, spoedig een grooten naam en werd door leerlingen uit

alle landen bezocht. Uit alle streken kwamen er kweekelingen, die gedurende maanden of jaren, en ook zeer aanzienlijke vreemdelingen, die zich soms dagen lang daar ophielden.

Toen in het jaar 1814 Koning FREDERIK WILHELM DE DERDE van Pruissen naar Neuchâtel kwam, was PESTALOZZI zeer ziek. Evenwel moest een zijner scholieren, later zijn ondermeester, RAMSAUER, hem naar den Koning geleiden, omdat hij den vorst bedanken wilde voor zijn ijver voor het volksonderwijs, dien hij door het zenden van zooveel kweekelingen zoo krachtig bewees.

Op de heenreis viel PESTALOZZI dikwerf in onmagt en moest uit den wagen gedragen en in een huis gebragt worden. RAMSAUER wilde hem bewegen terug te keeren; doch hij antwoordde: „Neen, zwijg daarvan! Ik moet den Koning zien, al moest ik er ook voor sterven. Als door mijn komst slechts één enkel kind in Pruisen beter onderwijs ontvangt, zoo ben ik rijkelijk beloond!"

Evenwel verwaarloosde PESTALOZZI bij deze edele zelfopoffering niet zelden zijn huis en werd bij de groote oplettendheid, die hij voor anderen had, dikwerf een schuldenaar tegenover de onderwijzers en leerlingen zijner inrigting.

In het jaar 1810 begonnen de verwarring en de verkeerdheden, die reeds lang bestaan hadden, aan het licht te komen. De wanorde in het bestuur van het huishouden, een taak te groot en te zwaar voor PESTALOZZI, nam hand over hand toe, en tusschen de onderwijzers heerschte door verschillende oorzaken zulk een verdeeldheid, dat PESTALOZZI zich in 1825 genoodzaakt zag zijne inrigting op te heffen, die echter door den voormaligen predikant NIEDERER opgevat en voortgezet werd.

De bijna tachtigjarige grijsaard ging nu naar den eenigen kleinzoon dien hij had en die te Neuenhof woonde, en daar

hield hij zich bezig met het schrijven van boeken. Het verhaal „*Leonard en Geertruí*" zette hij voort en voltooide in 1826 zijn gezamenlijke schriften met een dertiende deel, dat zijn „*Zwanenzang*" bevatte.

Dit boek is een mengelwerk van klagten over het mislukken van zijn levensdoel, en onder lange aanhalingen en opmerkingen over zijn grondbeginselen van opvoeding en onderwijs vindt men er toch ook veel schoons en treffends in. Gelijktijdig verscheen van hem, doch niet als deel van zijn gezamenlijke werken, een boek, onder den titel: „*Mijn levensloop als bestuurder van een opvoedingsgesticht in Burgdorf en Iferten.*" In dat werk is zijn blik somber, zijn hart verbitterd en zijn oordeel over de deelhebbers in zijne onderneming dikwijls onbillijk en onregtvaardig. In het begin van het jaar 1827 werd PESTALOZZI ziek. Den 15den Februarij deelde hij den predikant STEIGER, te Birr, waartoe Neuenhof behoorde, mondeling zijn laatsten wil mede en liet zich toen naar Brugg brengen, waar hij den 17den Februarij stierf. Te Birr vóór het schoolhuis werd hij, onder het geleide en gezang der onderwijzers uit de naburige dorpen en hun schoolkinderen, in de met sneeuw bedekte aarde begraven. Toen de regeering van Aargau later in de plaats van het oude schoolhuis een nieuw liet bouwen, werd de plek, waar PESTALOZZI rustte, met een ijzeren hek ingesloten en daarachter de voorgevel van het nieuwe schoolhuis tot een gedenkteeken voor PESTALOZZI gebouwd, waarin zijn borstbeeld staat met het onderschrift: „*Aan onzen vader* PESTALOZZI."

In het jaar 1846 vierden duizenden onderwijzers en vrienden van opvoeding in alle streken van Duitschland en Zwitserland het honderdjarig geboortefeest van PESTALOZZI en huldigden zij hem als den vader der nieuwere paedagogiek, wier edele vruchten grootendeels uit het door hem gestrooide

zaad voortkwamen en tot algemeenen zegen der menschheid werkten.

De talrijke pestalozzische stichtingen, die sedert dien tijd ontstonden, getuigen van de voortdurende vereering der nakomelingschap van den grooten meester en hervormer op het gebied van onderwijs en opvoeding. De verdiensten van PESTALOZZI als ijsbreker en de omkeer, dien hij door leer en voorbeeld op dat gebied te weeg bragt, kunnen slechts dan volkomen naar waarde geschat worden, wanneer men de verkeerde grondbeginselen en den schandelijken slentergeest der oude school met zijn methode en hare uitvoering vergelijkt. Dr. BLOCHMANN in Dresden, die acht jaar als onderwijzer in zijne inrigting te IJverdun arbeidde, en die één zijner getrouwe vrienden was, teekent ons den waardigen man in zijn leven en werken en zegt: „Ik heb weinig menschen leeren kennen, uit wie zulk een rijke stroom van liefde vloot als uit zijn hart. De liefde was inderdaad zijn levensbeginsel, de onverflaauwbare, goddelijke aandrift, die van der jeugd af al zijn streven en werken rigting en doel gaf. Bij deze liefde in haar kracht en onbaatzuchtigheid bezat hij een hooge mate van nederigheid, bescheidenheid en ootmoed, en dezen laatste stond zulk een heldenmoed ter zijde, als in geene andere menschelijke ziel kan gevonden worden, dan in die, welke ootmoedig is. De groote verdienste van PESTALOZZI bestaat hoofdzakelijk daarin, dat hij een grondbeginsel voor het onderwijs vond en ook voorgevoel had van een beginsel voor de opvoeding; dat hij het eerst, en hij alleen, een methode vaststelde, van welke de eigenlijke wetenschap van het onderwijs dagteekent. Alle onderwijs berust bij hem op aanschouwing en zij is bij hem de grondslag van alle kennis. Van haar moet alle leering uitgaan en het moet daartoe gebragt worden, dat elk voorwerp, dat aan het kind ter aanschouwing gegeven

wordt, door hetzelve in den geest opgenomen worde, zoodat het dit als eenheid opvatte, in vorm en maat leere kennen — en de leerling dus eindelijk met den geheelen omvang der woorden en namen van alle door hem opgenomen voorwerpen volkomen bekend worde. Deze zijn methode heeft zich gedurende het eerste tijdperk van zijn opvoedingswerk (in Stanz) subjectief uitgedrukt. Zijn geheele leven en streven bedoelde de zegeningen van het huis tot zegeningen voor de school te maken. In het tweede tijdperk van de ontwikkeling der pestalozzische methode (Burgdorf, IJverdun) geraakt de subjectieve zijde op den achtergrond en de objectieve komt éénzijdig aan het licht. De opvoeding gaat meer in onderwijs over en de vorming wordt overwegend intellectueel. Daar hij van der jeugd aan een vijand van het catechiseeren was, geraakte Pestalozzi, bij wien in den beginne het leven met zijn krachtige indrukken alles gold en die de vele boeken bij het onderwijs haatte, later tot een groote dwaling, van namelijk het onderwijs te werktuigelijk te maken, dewijl hij de grootste waarde hechtte aan de handboeken en aanschouwingstabellen.

Twee gebreken zijn het vooral, die Pestalozzi's stelsel aankleven. Het is bij hem of de mensch geen anderen zin heeft dan voor *getal*, *vorm* en *woord*, en hij vergeet, dat er evenzoo zin bestaat voor *kleur*, *plaats* en *daad*. Dit gebrek is echter gemakkelijk bij hem te verbeteren, omdat de geest der methode deze is, dat men alle voorwerpen uit ieder oogpunt beschouwen en behandelen kan.

Het tweede door Pestalozzi zelf gevoelde en geopenbaarde gebrek bestaat daarin, dat hij bij *kennis* geen *vaardigheid*, bij *weten* geen *kunnen* in aanmerking nam. En toch komt de vaardigheid, van wier bezit: *kunnen* en *doen* afhangen, even weinig van zelf als inzigt en kennis. Ja, *kunnen* en *doen* moeten door oefening verkregen worden; zoo

moet er ook een A B C voor werkzaamheid bedacht worden, dat uitgaat van de eenvoudigste uitingen der physische krachten, die de grondslagen van alle menschelijke bekwaamheid bevatten en alzoo de eerste voorwaarden uitmaken tot het jagen naar volmaaktheid. Hier trad FREDERIK FRÖBEL op; want *hij* leert opvoeden *tot arbeid door arbeid*, *tot zelfwerkzaamheid door zelfwerkzaamheid.* Zoo schiep hij de genetisch ontwikkelende, zich overal aan het leven verbindende methode en van daar zijn spelen en zijn werkzaamheden, zijn kindertuin en zijn beginselen van *opvoeding.* Zoo als op het gebied van de volksschool de denkbeelden van PESTALOZZI in DIESTERWEG hun *grootsten* verbreider en bewerker gevonden hebben, zoo heeft FRÖBEL de denkbeelden van PESTALOZZI op het eigenaardige gebied van het huis en de kinderkamer het gelukkigst aangevuld en voltooid — en voorzeker: PESTALOZZI, DIESTERWEG en FRÖBEL hebben der menschheid diensten bewezen, die niet te hoog geschat kunnen worden.

(Vrij naar het Hoogduitsch). G. B. LALLEMAN.

Hulponderwijzers-Illusiën (fragment).

Gegroet, o lievling van mijn zang,
  Gij jong en jolig wezen!
Al duurt uw zoete droom niet lang;
  Gegroet en luid geprezen!
O lust en eere van uw stand,
  Lang blijve uw jeugd floreeren;
Gij zijt zoo gloeijend amusant,
  Lang moogt ge u amuseeren!

Die nimmer dwaas was in zijn jeugd,
  Wordt nimmer regt verstandig;
Een fiksche jeugd baart mannendeugd,
  Maakt handelbaar en handig.
'k Vertrouw die wijze jongens niet
  Van achttien, twintig jaren;
Uw wijsheid is een gloeijend lied,
  Een pet op zeven haren.

Laat nog de blonde, zijden snor
  Om rozenlippen bloeijen,
Schreeuw nog uw keel aan Iös schor
  En laat champagne vloeijen!
Tier zoo 't uw borst verruimen kan,
  Maar schuldloos en — met gratie!
Scheld aan 't biljart den stommen JAN,
  Maar — scheld met variatie.

Leer ons, hoe gij uw blaauwe pet,
  (Een pet van achttien jaren)
Zoo onnavolgbaar, zoo koket,
  Gooit om uw blonde haren;
Als vond zij ook de vreugde zoet,
  Als kreeg zij geest en leven!
Ik zal een nieuwen, zijden hoed
  Voor dat geheim u geven.

Nog niet vooreerst dien schalkenkop
  In boekenstof geborgen!
Blijf frisscher dan de rozenknop
  En jonger dan de Morgen.
Dat steeds de Graties in haar gunst
  Uw pad met goud bestrooijen,
En met eene onnavolgbre kunst
  Uwe almaviva plooijen!

Blijf jong en wild en woest en rond;
O, dat die lustige oogen
Altijd zoo helder, zoo gezond,
Zoo edel gloeijen mogen!
Vlieg jonge vlinder 't leven in,
Laat niets uw vreugd beperken,
En vlieg toch eens het leven in,
Nog stofgoud op de vlerken!

P. A. DE GENESTET.
(*Liedjen aan een jong student*).

In het voorwerp van dit lied herkent ge dadelijk den trots van ons hooger onderwijs, den jongen nederlandschen student. Niemand heeft er gedacht, dat de dichter hier den gelukkigen bezitter eener acte voor hulponderwijzer op het oog heeft kunnen hebben, tenzij gij het geheele vers voor een parodie hebt gehouden.

Die pet op zeven haren, die blaauwe pet om zulk een kop geslingerd een zijden hoed waardig, eene almaviva, een blonde zijden snor, een gloeijend amusanten aard, dat „gracieuse" schelden van den stommen JAN aan het biljart; die dichterlijke wensch:

Vlieg, jonge vlinder, 't leven in,
Laat niets uw vreugd beperken,
En, vlieg toch eens het leven in,
Nog stofgoud op de vlerken!

Herkent ge hier dat stijve, bordpapieren hoofddeksel met even stijf vooruitstekenden luifelklep, zoo deftig en toch zoo onschuldig een peinzend voorhoofd maskeerend, dat korte buis of het glimmend zwarte, echt regtzinnige zondagspak, die gladde kin, ter naauwernood eenige stoppelige haren aan de benedenzijde vertoonend, dien stillen

aard, die hem niet dan de meest bescheiden woorden in den mond legt, ja, als het er op aan komt, hem liefst nog nopend om geheel te zwijgen, dat wonderlijk mengsel van heerachtigheid en boerschheid aan het biljart van den dorpskastelein, wien hij tusschenbeide met de meeste voorkomendheid ruim baan maakt, ten einde 's mans achtbaren buik voor groot gevaar te hoeden?

Neen, gij herkent hem niet en we vragen ons zelven naar de oorzaak van zoo'n verschil. Wetende van welk een maaksel we zijn, beschuldigen wij de omstandigheden van die treurige metamorphose eens achttienjarigen menschenkinds. Wat anders dan ons voortdurend pennenvermakend en sommen berekenend en jongens dresseerend leven in de schoolwereld hebben ons tot zoo'n type van stijve deftigheid gemaakt; wat anders dan de milde bezoldiging der gemeente maakt hem zijn frak zoo vaal; (maar dat is een oude kwestie) wat anders dan de meening der menschen, dat er bij den ernst van zijn beroep geen fratsen te pas komen, doet hem een snede kiezen voor zijn zondagspak, waartegen zijn eigen schoonheidsgevoel in alle billijkheid opkomt?

Had de dichter hem bedoeld, hij zou gezongen hebben:

Dring, jonge strijder! 't leven in,
Leer menig lust beperken;
Vlieg des getroost het leven in
Met afgeknotte vlerken.

En toch, daar staat hij! Heeft hij niet zijne illusiën der jongelingschap? Popelt en tintelt er geen hart in die borst, in het gevoel zijner jonkheid kloppend voor het heil der menschheid, en bezielt hem geene eerzucht en hoort hij niet in zijn ziel het „excelsior!" weêrklinken?

O! dan kent gij hem niet, gij hooggeplaatsten in den

lande, gij gelukkigen der aarde, gij jolige, gij levenslustige, gij fideele student!

Geene illusiën?..... Hij zal van vleesch menschen maken, de vaan van beschaving, veredeling, goeden smaak en godsdienst in de nederlandsche scholen planten. Hij zal zonder omwegen hemelburgers en nobiliteiten voor de maatschappij van uit zijn klasse zien voortkomen.

Geene idealen? .....

Wat hij in zijn liefste droomen
Ooit zijn God heeft afgebeên,
't Schoolhuis tusschen lindeboomen,
't Vroolijk landschap om hem heen;
Velden, die van welvaart ruischen,
't Rookwolkje uit de bonte kluizen,
Al de liefde van dien oord;
Op zijne avondwandelingen
Kleinen, die zich om hem dringen,
Grijsaards, luistrend naar zijn woord.

Daar staat hij, de naauwelijks drieëntwintigjarige met zijne acte voor hoofdonderwijzer!

Vloeit hem het hart niet evenzeer over van dankbaarheid aan de commissie ter afneming van examens als dat van den gelukkig gepromoveerde voor het hoog collegie der professoren? Toen hij den zweetenden dag des examens had doorgeworsteld, toen hem zoo'n slapeloozen nacht werd bereid door de mededeeling van den president, dat de uitslag „morgen" te vernemen zoude zijn..... en toen die zelfde president uitnoodigde den dag te besluiten met het zingen van een hartig lied, toen... O, gij weet niet met hoeveel overtuiging hij zong:

'tHijgend hert, der jagt ontkomen,
Schreeuwt niet sterker naar 't genot
Van de frissche waterstroomen,
Dan mijn ziel verlangt naar God.

En weêr den volgenden dag, wat blijde aandoeningen beroeren hem, wat aandoenlijke beloften aan de maatschappij van zelfopoffering, van onvermoeibaren ijver.

En dan nog, den derden morgen, wat edele voornemens in de school; wat merken de jongens de agitatie in zijn trekken en toch, ze weten niet regt wat er gaande is. Maar hij, hij weet het;... en hij zal van zijn geluk mededeelen aan die ferme jongens en die vroolijke meisjes; hij zal de poëzie, waarvan zijn boezem overstroomt, wel overgieten in die gapende monden. IJver maar, couragie maar, volharding, moed! ....

„Och" zegt gij, mijn doodbedaarde vriend en lezer! „och! daar komt niets van, is dat eene overdrijving, is dat een positie!"

Neen, daar komt niets van, dat weet ik ook wel; maar toch, is dat ook geen levenslust, is dat ook geen levensgeluk en is daar geen poëzie in zijn werkkring, zoo goed als in dien van zijn joliger broeder in de geleerdheid?

Alle bovengenoemde phasen had Olivier Springveer doorleefd, want hij was een mensch van hoofd en hart. Doch die opwellingen, ik moet bekennen het met u eens te zijn, „mijn hoog gestropte vriend"! hebben voor de toekomst soms zeer weinig waarde.

Als Springveer voor zijn klasse stond, dan kwamen ze hem meestal weinig te pas, om daar, volgens de strenge inzigten van zijn patroon, de noodige orde te bewaren.

En dan zijn menschen van dat slag meestal nog wat driftig uitgevallen ook. Dat is bovenal lastig; maar het is

een natuurlijk gevolg van de wrijving tegen de steenen.

Vroeg reeds in den morgen is hij bezig geweest voor de school. Hij heeft uit den schat onzer poëzie eindelijk een versje gevonden, dat hem geschikt voorkomt om met de hoogste klasse gelezen, besproken en taalkundig behandeld te worden, en hij stelt zich al bergen van genot voor. Want hij zelf is er door geboeid en hij heeft er een menigte opmerkingen aan ontleend over taal en stijl, over beelden en symetrie; het zal er langs gaan van morgen!

Eindelijk staat hij voor de hoogste klasse, de ijver bezielt hem, dat is zigtbaar genoeg; hij spreekt goed en heeft gevoel voor zijn onderwerp, dat moet gij bekennen; maar hij is met zijn geheelen geest toch te veel versmolten, verloren in de leerstof; dunkt u dat ook niet? De leerwijze lijdt er schade door. Hij leeft op het oogenblik meer voor zichzelven dan voor zijn jongens en dat is dan ook de reden, dat er hier een met zijn beenen zit te slingeren en er ginder een gaapt: twee omstandigheden die SPRINGVEER volstrekt niet kan dulden en die hem vooral in dit oogenblik geweldig hinderen; want het is hem, volgens zijne eigen woorden, „gloeijend onmogelijk te be„grijpen, dat die ezels bij zooveel schoons en nuttigs „gapen of slapen kunnen." Hij maakt hun dat dan ook op vrij barsche wijze bekend en houdt daarna nog een heel klein zedepreekje op den koop toe. Onderwijl hebben twee heeren, die zich dat gezeur volstrekt niet behoefden aan te trekken, zich vermaakt met het puntje van meesters zakdoek, die eventjes uit zijn zak kwam kijken, en een onderdrukt, maar daarom des te meer ontploffend gelach is er ontstaan, toen PIET tegen KAREL zei, dat het wel een jonge protter (1) leek. Dat wekt onzen goeden,

(1) Spreeuw.

maar niet geduldigen SPRINGVEER uit de kalmte, waarin hij al vermanende vervallen was. Hij wordt rood van kwaadheid, zijne oogen schieten vonken, en links, regts! gaat het op PIET en KARELS ooren aan?

Wel neen, want trots den besten schermmeester weten ze die deelen te dekken met hand en ellebogen en pareeren handig elken aanval af, zoodat de waardigheid van meester SPINGVEER op het spel staat en deze ons het treurige schouwspel van magtelooze woede vertoont. Een opvoeder in magtelooze woede!

Eindelijk en ten laatste komt de onderwijzer weêr in zijn element; maar naauwelijks is alles weer goed op weg, of daar steekt één der meisjes met hangend lipje den vinger omhoog. „Wel, JANS!" zegt meester, „wat is er?" „Wel meester!" pruilt de kleine, „KAATJE VERHEIJ die zegt, dat LINA haar gezegd heit, dat ik gezegd heb, dat zij het tegen meester zeggen zou, dat...., dat...."

Wel dat is niet uit te houden met die beuzelachtige nuffen!. Waar moet het heen? Zoo jong nog en dat gerel en dat gebabbel zit er al zoodanig in, dat er om zulke beuzelingen alles wordt vergeten, tot zelfs zoo'n nuttige en pleizierige taalles toe. Meester is af, zijn geduld is af, maar de schooltijd is nog niet af, en het verwondert me niemendal, dat hij een verzuchting uit, die zeker door zijn vrijheidminnende discipelen ook al is geslaakt: „Och Heere! was 't maar twalef uur!"

Zoo gaat het meer. De jongens zijn te zinnelijk om hem te waardeeren en hij heeft met al zijn diep gevoel den tact niet, tot het middelpunt der ziel door te dringen. Ook is hij geen sterrekijker en weet niet, wat hij uit de oogen van knapen en meisjes moet lezen.

Gaat het zóó met OLIVIERS voornemens, niet beter loopt het af men zijn luchtkasteelen.

Wij hebben waarlijk het regt niet, vrouw FORTUNA den hoed voor te houden en te eischen: „Die moet tot zóó ver vol komen." En het is ook niet goed voor ons zelf. Want als dan, wat meestal het geval is, de omstandigheden al onze luchtkasteelen als kaartenhuisjes in elkander blazen, dan zijn we daarop niet gewapend en bitterheid en achterdocht jegens de menschen vervult ons het hart.

OLIVIER SPRINGVEER beschouwde zich graag als protégé van alle mogelijke school- en gemeentelijke autoriteiten. Waarom? Ja, wat regt had hij er toe? Ik denk wel dat het een soort eigenliefde was; en als hij dan ontwaarde, dat de eersten maar liefst het gemeentebestuur believen en het gemeentebestuur in schoolmeesters menschen ziet van een wispelturig karakter, die het maar altijd op de gemeentefinantiën toeleggen, dan wordt hij nu reeds als ondermeester, maar later als hoofdonderwijzer nog meer, verbittterd op menschen, wier fout het is, dat zij hem minder op de handen dragen, dan hij wel gedroomd had. Hij ontdekt, wanneer hij later vrouw en kinderen heeft, dat de raadsleden in den schoolmeester een man zien, die de goden nabij komt in volmaaktheid, wat betreft het strijden met ontbering en behoefte. Hij bevindt, dat ze in het narijden van den onderwijzer een verdienste, in het beknibbelen van zijne inkomsten een deugd zoeken.

Wat had hij zich een heil gedroomd van het licht en de beschaving, die hij zou verspreiden op de duisternis der heide, in de hutten der arbeiders. Wat droomde hij van vriendschap en eensgezindheid en zamenwerking met de ouders zijner leerlingen. En thans moet hij ontwaren, dat die ouders zoo min mogelijk genegen zijn hem te gemoet te komen in goede dingen. Verordent hij iets goeds, het wordt als nieuwigheid veroordeeld; valt hij verouderde volksbijgeloovigheden aan, het heet: „overtuigingen kwetsen."

Berispt hij fouten en gebreken in de opvoeding — ze heeten dat bemoeizucht.

Zie, de geest wil omhoog op de vleugelen der illusie, de fataliteit knakt die vleugelen, en de geest kruipt als een sprinkhaan in het gras.

Maar om een waar onderwijzer te zijn, een opvoeder in school en huis, om krachtige grepen te kunnen doen in bergen van vooroordeel, om eens der wereld wat achter te laten te onzer gedachtenis, is er ook meer noodig dan illusiën, meer dan het vermogen om vloeijend over opvoeding en onderwijs in huis en school te kunnen meêpraten, meer dan dichterlijke idealen van een liefelijk buitenleventje: een hart namelijk vol edele liefde jegens anderen, vol levenslust, maar ook vol strijdensmoed, gevoelig voor de zegeningen der godsdienst; een koel verstand, een werkelijk beminnen der wetenschap, een karakter als een rots, om op alles het zegel der goddelijke zending te drukken, en om ons gedurig een riem onder het hart te steken..... een hartelijk gebed.

L. VAN DROOGE.

Een nieuwe kaart.

De toenemende belangstelling, die men algemeen in den lande voor onze bezittingen in andere werelddeelen waarneemt, is zeker zeer verblijdend en tevens zeer natuurlijk, nu er maar weinig familiën meer zijn, die niet door een of meer harer leden ginds vertegenwoordigd worden. Scheepvaart, handel en nijverheid hebben de banden geknoopt, welke Nederland aan zijn bezittingen verbinden; het gehalte der zich steeds-uitbreidende europeesche bevolking, al is zij maar van tijdelijken aard, heeft die banden meer en meer

toegehaald, terwijl de belangrijke voordeelen, door die gewesten aan het moederland opgebragt, natuurlijke beweegredenen zijn, om ook onze kennis aan land en volk en hun voortbrengselen uit te breiden.

En dat die kennis nog in geenen deele gelijken tred houdt met die toenemende belangstelling, waarvan we zoo even gewaagden, blijkt genoeg uit hetgeen men zoo dagelijks hoort en ziet.

Bekennen wij het maar: die kennis is, over het algemeen genomen, bij onze hoogere standen middelmatig, bij onzen middelstand zeer weinig en bij de volksklasse in het geheel niet verspreid. En dit is het natuurlijk gevolg van de stiefmoederlijke behandeling der aardrijkskunde en geschiedenis van Oost en West op onze scholen, vooral op de lagere. Dat onderwijs dient meer aangewakkerd te worden; die leerstoffen moeten niet meer door de grenzen van ons vaderland bepaald worden; men moet den leerlingen daarop een ruimer blik toelaten en onze overzeesche bezittingen minder leeren beschouwen als gewesten in een ander werelddeel, dan als onderdeelen van het Koningrijk der Nederlanden, de behandeling der koloniën onmiddellijk op die van het moederland doen volgen, en het ware zeker beter en aangenamer voor haar op de wandkaarten van ons vaderland in een karton de bronnen onzer welvaart, dan die onzer diplomatische verwikkelingen (Luxemburg) voor oogen te hebben. Voor de beoefening dier leerstoffen, in den aangewezen zin, is reeds veel gedaan; wij erkennen het gaarne. De Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, die nimmer achterblijft, heeft met menigen leeraar en onderwijzer gewedijverd in het leveren van handboekjes, wandkaarten, enz. De veranderingen die onze bezittingen steeds ondergaan, vooral wat de staatkundige en administratieve verdeeling aangaat, maken, dat nieuwe leerboeken en nieuwe kaarten, naar die

wijzigingen ingerigt en verbeterd, steeds welkom zijn. Daarom begroeten wij gaarne de blinde kaart, dezer dagen bij den boekhandelaar Adolf Blomhert te Nijmegen verschenen, die met veel zorg bewerkt is door den Heer J. Jurrius, leeraar in de aardrijkskunde aan de Hoogere Burgerschool te Nijmegen en op steen gebragt op het met roem bekende etablissement der Heeren J. Smulders en C°., lithographen des Konings te 's Hage.

Deze kaart, op een schaal van 1,300,000 vervaardigd, terwijl Java en Madura afzonderlijk op een schaal van 1,100,000 daarop voorkomen, heeft een hoogte van 1,19 el een breedte van 1,89, is geheel naar de sydowsche manier ontworpen en voldoet aan de omschreven behoefte. Zij zal op de scholen voor middelbaar onderwijs niet alleen, maar ook op de scholen waar meer uitgebreid lager onderwijs wordt gegeven, met vrucht gebruikt kunnen worden, terwijl wij er van harte den wensch bijvoegen, dat ook die kaart spoedig aan den wand onzer scholen voor gewoon lager onderwijs moge prijken.

De kaart laat, wat hare uitvoering aangaat, weinig te wenschen over. Dat weinigje mogen wij echter niet onvermeld laten.

Sumatra. De kleinere eilanden zijn wel wat stiefmoederlijk bedeeld. De vorm van het eiland Banjak is niet juist, en Poeloe-Gajat, ten Z. van Sebiroe, is niet naauwkeurig geplaatst. Tusschen Nias en den vasten wal van Sumatra ontmoet men een, gelooven we, onbekend eiland. De kustlijn van Sumatra's westkust, vooral van Padang tot Indrapoera, had met meer juistheid de aanwezige zeer bekende baaijen en inhammen kunnen aanwijzen. Bij Benkoelen zal men te vergeefs de Eilandenbaai zoeken en de plaats waar eens Bontekoe aanlandde. De fraaije en merkwaardige meren Sinkarak en Maninjoe mist men ongaarne, terwijl het minder beduidende Loempo op de kaart voorkomt.

Tegen de orographische voorstelling hebben wij in het algemeen weinig bedenkingen; voor enkele bijzonderheden van sommige eilanden veroorloven wij ons eenige opmerkingen.

Zoo zijn de gebergten op de eilanden Banka (Bangka) en Biliton (Blitong) zeer onjuist aangegeven en op Sumatra, even als op Java, mist men de aanwijzing der vulkanen, welker eruptiekegels de meeste knoopen der bergketenen bekroonen.

Op *Bornéo* is de N. W. kustlijn niet zeer naauwkeurig. De uitstekende punt van kaap Sisor wordt niet aangewezen.

De eilanden-groepen van Amboina en Banda zijn zuinig behandeld. In de eersten mist men enkele bekende eilanden; bij de laatsten heeft zich de groep in een enkel eiland opgelost, en wie weet niet, dat de schilderachtige reede aldaar gevormd wordt door het eiland Groot-Banda, dat met zijn talrijke notenperken de twee andere voorname eilanden Goenoeng-Apie (vuurberg) en Banda-Neïra halvemaanvormig omgeeft.

Door de wat digt aangestreepte zuidelijke kustlijn van Java bij Noessa-Kambangan mist men het aanschouwelijke van de reede van Tjilatjap.

Niettegenstaande deze kleine onnaauwkeurigheden wenschen wij deze kaart in veler handen, en den uitgever zulk een ruim debiet toe, dat de hier en elders aangewezen feilen bij een tweede oplage kunnen verdwijnen.

F. H. W. K.

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer Dr. G. A. Venema *als Schoolopziener in het zevende schooldistrict en benoeming tot Schoolopziener in het vijfde district, alsmede benoeming van* Dr. M. Salverda *tot Schoolopziener in het zevende district der provincie* Groningen.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 29 November 1868, n°. 9, met ingang van den 1 December daaraanvolgende, den Heer Dr. G. A. Venema eervol ontslagen als Schoolopziener in het zevende schooldistrict der provincie *Groningen* en benoemd tot Schoolopziener in het vijfde district, zulks in de plaats van den Heer B. Brugsma, overleden, en tot Schoolopziener in het zevende district benoemd den Heer Dr. M. Salverda, te *Groningen.*

Ontslag van den Heer Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky *als- en benoeming van den Heer* G. C. H. Guillon *tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict van* Limburg.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 12 December 1868, n°. 9, met het einde dezer maand, den Heer Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, op zijn verzoek, eervol ontslagen uit

zijne betrekking van Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Limburg* en met ingang van 1°. Januarij 1869 ter zijner vervanging benoemd den Heer G. C. H. GUILLON, te *Roermond.*

Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van hulponderwijzer ter kuste van Guinea.

Jeugdige en ongehuwde onderwijzers, die wenschen in aanmerking te komen voor eene benoeming tot hulponderwijzer ter kuste van *Guinea*, worden uitgenoodigd zich spoedig, bij request op zegel, tot het Departement van Binnenlandsche Zaken te wenden en daarbij over te leggen hunne geboorte-acte en die als hulponderwijzer, alsmede een bewijs van goed gedrag, afgegeven door den Burgemeester hunner woonplaats, met vermelding, welke godsdienst zij belijden.

Aan genoemde betrekking is verbonden:

a. eene bezoldiging van *f* 1200 's jaars, ingaande met den dag van vertrek naar de kust van *Guinea;*

b. eene gratificatie van drie maanden traktement voor uitrusting en een gelijk bedrag als voorschot;

c. vrij transport naar de kust van *Guinea*, als passagier der eerste klasse;

d. het genot van vrije woning.

NORMAALLESSEN.

ZUIDHOLLAND.

Tot begeving van twee vacante beurzen bij de normaallessen te *'s Gravenhage* en te *Rotterdam* is een vergelijkend

examen gehouden tusschen de negen sollicitanten die zich daarvoor hadden aangemeld.

De meeste blijken van bekwaamheid zijn gegeven door W. K. VAN DRIEL van *Sommelsdijk* en H. SCHUDDEBEURS van *Bleiswijk*, welke dien ten gevolge bij beschikking van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 17 December 1868, n°. 230, 5de afd., met ingang van den 1 Januarij 1869 in het genot zijn gesteld elk van eene beurs van *f* 400 's jaars, eerstgenoemde bij de normaallessen te *'s Gravenhage*, laatstgemelde bij die te *Rotterdam*.

Ten gevolge van het met gunstig gevolg afleggen van het examen als hulponderwijzeres door Mejufvrouw S. C. E. VAN DER BEEK, kweekelinge aan de vormschool voor onderwijzeressen te *Rotterdam*, is eene Rijksbeurs van *f* 300 's jaars vacant gekomen.

Overeenkomstig den uitslag van het gehouden vergelijkend examen is die beurs door Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van den 17 December 1868, n°. 231, 5de afd., met ingang van 1 Januarij 1869, toegewezen aan AALTJE WILTSCHUT van *Ridderkerk*, kweekelinge bij genoemde vormschool.

FRIESLAND.

Door het behalen der hulponderwijzersacte door vijf kweekelingen der normaallessen te *Leeuwarden*, *Sneek* en *Franeker*, zijn vijf beurzen, ééne van *f* 250 en vier van *f* 200 's jaars vacant gekomen.

Aan het vergelijkend examen is door 31 sollicitanten deelgenomen, waarbij de meeste punten werden behaald door

K. BALTJES, van *Dronrijp;* S. BEEKSMA, van *Roordahuizum;* G. SCHAAP, van *Zweins;* W. TUINMAN, van *IJlst*, en K. GERBRANDA, van *Lollum*, welke derhalve bij beschikking van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 11 December 1868, n°. 174, 5de afd., elk in het genot eener beurs zijn gesteld, eerstgenoemde van *f* 250 's jaars bij de normaallessen te *Leeuwarden*, de drie volgende van *f* 200 's jaars bij de normaallessen te *Sneek* en de laatstgenoemde van *f* 200 's jaars bij die te *Franeker*.

UTRECHT.

Derde schooldistrict.

Vijftigjarig bestaan van het onderwijzersgezelschap te Amersfoort.

Amersfoort. Den 18 November was het alhier voor de onderwijzers van dit schooldistrict feestdag; zij vierden de gedachtenis van het vijftigjarig bestaan van hun gezelschap, te *Amersfoort* gevestigd.

Te 12 uren kwamen zij tot dat oogmerk te zamen in de school van het departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, welk locaal tot het vieren van dit feest op eenvoudig passende wijze was ingerigt.

Eene commissie uit het Gemeentebestuur, bestaande uit den Burgemeester, een der Wethouders en den Secretaris, drie leden der Plaatselijke Schoolcommissie, haar vertegenwoordigende en den Heer Mr. VAN DE POLL, voormalig Schoolopziener, vereerden de bijeenkomst met hunne tegenwoordigheid.

De Schoolopziener in dit district, eere-voorzitter van het gezelschap, opende het feest met een kort, gepast woord,

waarop door den oud-secretaris, die 35 jaren lid was geweest, een historisch overzigt werd voorgedragen van de oprigting van het gezelschap tot thans, wijzende op de goede vruchten die het voor vele onderwijzers en hulponderwijzers had gedragen, brengende tevens allen in dankbare herinnering, die veel hadden bijgedragen tot zijn bestaan en bloei, inzonderheid de Heeren Schoolopzieners, die gedurende de 50 verloopen jaren elkander waren opgevolgd.

Vier aangename uren werden door de altijd broederlijk gezinde vereeniging doorgebragt; het waren genotvolle uren, waarin de onderwijzers van de zijde des Gemeentebestuurs, der Plaatselijke Schoolcommissie en der oud-Schoolopzieners de verzekering ontvingen der meeste belangstelling in de zaak van het onderwijs en in het lot der onderwijzers. Hun hartelijk woord werd met hartelijk wederwoord beantwoord.

Verder is aan een eenvoudigen disch de feestelijke zamenkomst aangenaam en nuttig vervolgd, waaraan ook deelnam de 87jarige P. T. Moesveld, de eenige overgeblevene van de oprigters van het gezelschap.

U T R E C H T.

Derde schooldistrict.

Dertigjarige schooldienst van den onderwijzer E. de Jong, *te* Soest.

Door bijzondere omstandigheden teruggehouden van het vieren van zijne 25jarige schooldienst te *Soest*, herdacht de Heer E. de Jong den 20 November jl. den dag, waarop hij voor dertig jaren zijn werk aldaar aanvaardde.

Het gewoon jaarlijksch examen was tot op dien dag uitgesteld en werd bijgewoond door den Districts-Schoolopzie-

ner, den Burgemeester, de leden der Plaatselijke Schoolcommissie en verscheidene ingezetenen der gemeente. Na den afloop daarvan werd door den Burgemeester, den Schoolopziener, en den onderwijzer van *Soesterberg*, in hartelijke bewoordingen, den jubilaris geluk gewenscht en hem daarbij eene keurige pendule, van wege de gemeente, als aandenken aangeboden.

De leden van het onderwijzers-genootschap en gezelschap te *Amersfoort*, die den volgenden avond hunne deelneming kwamen betuigen, vereerden hun collega eene fraaije voltaire, als bewijs van hunne belangstelling. Zij meenden met hun geschenk echter volstrekt niet te zinspelen op de rust, waaraan DE JONG behoefte zoude hebben, daar de wakkere onderwijzer, na 30jarige dienst te *Soest*, en vijfjarige reeds vooraf als hoofdonderwijzer te *Zevenaar*, nog even krachtig en sterk als immer, vol ijver en lust zijne taak volbrengt, in het genot van eene uitstekende gezondheid, daar hij in die 30 jarén nooit een schooltijd wegens ziekte verzuimd heeft, en waarschijnlijk, zoo als wij hopen, nog jaren lang nuttig in zijne betrekking werkzaam zal blijven.

SCHOOLGEBOUWEN.

ZUIDHOLLAND.

Tiende schooldistrict.

Heenvliet. Den 3 December j. l. was het voor deze gemeente een ware vreugdedag. Reeds vroeg in den morgen wapperde van vele gebouwen de vaderlandsche driekleur en tal van kinderen, met vlaggen en oranje sjerpen versierd, doorkruiste het dorp en schaarde zich eindelijk om en bij het kerkgebouw. Wat er te doen was? 't Was de dag van

inwijding der nieuwe school. Het vorige schoolgebouw, in 1828 gebouwd, was èn te klein geworden èn oefende door zijne kelderachtige inrigting een onaangenamen indruk uit op onderwijzers en leerlingen. Daarom besloot de Raad der gemeente tot den bouw eener nieuwe school. Mag ook al het uitwendige van het nieuwe schoollocaal geen aanspraak op bevalligheid maken, binnengetreden, ondervindt men een aangenamen indruk, zoowel door de overvloedige ruimte als door de doelmatige inrigting.

Te 10 uren verzamelden de kinderen zich in het kerkgebouw, dat hun geruimen tijd tot leerplaats verstrekt had; deden van daar, met den onderwijzer aan het hoofd, een wandeling door het dorp en traden ten half 11 ure de nieuwe school binnen, waar zij door het Gemeentebestuur en vele belangstellenden werden opgewacht.

Nadat de kinderen gezeten waren en door den onderwijzer Gode dank werd toegebragt voor het voorregt, dat *Heenvliet* op dezen dag te beurt viel, betrad de Burgemeester het spreekgestoelte en wees ouders en kinderen op het nieuwe locaal, als een bewijs van het hooge belang, dat het Gemeentebestuur in het onderwijs der jeugd stelt; spoorde de kinderen tot getrouw schoolbezoek aan en bedankte allen, die met raad en daad aan de stichting van de nieuwe school hadden medegewerkt. Vooral werd door hem dank gezegd aan den Heer QUACK VAN ZWARTEWAAL, ingezeten van *Heenvliet*, die tegen matige interest de gelden verschaft had, welke voor den bouw benoodigd waren.

Na den Burgemeester nam de onderwijzer VAN ZEIJL het woord, zeide dank aan allen, die daarop aanspraak konden maken, maar rigtte vooral het woord tot de ouders en leerlingen; tot de eersten om hen op te wekken, om, meer nog dan tot nu toe, het onderwijs en de opvoeding hunner kinderen ter harte te nemen, en met hem zamen te werken

om het tijdelijk en eeuwig welzijn van dezen te bevorderen; tot de laatsten om hen tot vlijt en gehoorzaamheid, als bewijzen hunner dankbaarheid, aan te sporen. Beide deze toespraken werden door toepasselijke gezangen, bij beurte door de schooljeugd en het Heenvlietsche Mannenkoor uitgevoerd, afgewisseld.

Na een ruim onthaal op eenige ververschingen marcheerde de jeugd naar de markt, defileerde daar eenige malen voorbij de huizen der voornaamste ingezetenen en nam na een driemaal herhaald: hoera! afscheid van den onderwijzer en vele daar vergaderde belangstellenden.

Voor de meer volwassene ingezetenen van *Heenvliet* was evenwel de feestdag nog niet ten einde. Te 7 uren des avonds werden de deuren van het schoollocaal andermaal geopend en stroomde een vrij groot getal van ingezetenen en naburen daar binnen, om zich te vergasten op een vocaal en instrumentaal concert, hetwelk gegeven werd door de Heenvlietsche Zangvereeniging, onder directie van den Heer VAN ZEIJL, met medewerking van den Heer ARBOES, onderwijzer te *Geervliet* en twee andere gasten, de Heeren VAN STAVEREN en VAN DUIJVENDIJK.

NOORDHOLLAND.

Negende schooldistrict.

Oudeschild, op *Texel.* Op den 18 November j. l. heeft alhier plaats gehad de inwijding van het nieuw gebouwde schoollocaal met onderwijzerswoning, ter vervanging van het oude ondoelmatige schoolgebouw. Eene commissie uit het Gemeentebestuur, alsmede uit het Plaatselijk Schooltoezigt, benevens een aantal hoofd- en hulponderwijzers dezer

gemeente en vele belanghebbenden, woonden die plegtigheid bij, waarbij door den Burgemeester der gemeente eene toepasselijke aanspraak werd gehouden, die door den hoofdonderwijzer der school, J. K. G. MULLER, op allezins gepaste wijze werd beantwoord. De Districts-Schoolopziener was door eene onverwacht opgekomen ongesteldheid verhinderd deze plegtigheid bij te wonen; ten slotte van welke de aanwezige schooljeugd op eenige ververschingen werd onthaald.

SCHOOLBERIGTEN.

December 1868.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

IV Distr. *J. Dijkhoff*, te *Lithoijen.*

OIJEN. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

ZEELAND. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

OLLAND, gemeente *St. Oedenrode.* Na gehouden examen is tot onderwijzer aan de Openbare school alhier benoemd C. KANTELBERG, dusverre tijdelijk waarnemer, in het bezit der acte als hulponderwijzer.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*,
te *Eindhoven*.

VLIERDEN. Van de twee sollicitanten, die aan het vergelijkend examen deelnamen, en nagenoeg gelijke bewijzen van bekwaamheid gaven, is, bij Raadsbesluit van den 3 December, tot hoofdonderwijzer benoemd de Heer JAN MATHIJS VAN DE BERG, dusverre hulponderwijzer in de Openbare school te *Stevenswaard*.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven*.

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*,
te *Eindhoven*.

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

LAGEMIERDE. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

X Distr. Mr. *F. J. A. Fles*, te *Tilburg*.

GINNEKEN en BAVEL. De betrekking van hulponderwijzer, in de kom der gemeente, valt met 1 Januarij 1869 open. Hieraan is verbonden een vast inkomen van *f* 275 en een veranderlijk van ± *f* 65. Men melde zich aan bij den Burgemeester der gemeente.

XII Distr. Mr. *J. J. Loke*, te *Breda*.

'S GREVELDUIN CAPELLE. Door het overlijden van den verdienstelijken hoofdonderwijzer BASTIAAN VIETSCH is de Openbare school vacant geworden. De voordeelen, aan die betrekking verbonden, bestaan in eene vaste jaarwedde

van *f* 700 met huis en tuin benevens een veranderlijk inkomen van *f* 4 per jaar voor elk kind dat, boven de honderd, de dagschool bezoekt, en van *f* 1 voor iederen leerling die aan het onderwijs in de avondschool deel neemt.

Hoofdonderwijzers of onderwijzers van den tweeden rang, met acte van toelating voor de Fransche taal, die naar genoemde betrekking wenschen te dingen, worden uitgenoodigd zich, vóór den 1 Februarij 1869, schriftelijk, met overlegging van de noodige bescheiden, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente. Admissie voor andere levende talen en voor de beginselen der wiskunde zal tot aanbeveling strekken.

XIII Distr. ***A. J. L. de Roock***, te *Bergen op Zoom.*

BERGEN OP ZOOM. Tot hoofdonderwijzeres der gesubsidiëerde Bijzondere school voor meisjes is benoemd Mejufvrouw E. RAPPARD.

ROOSENDAAL. Twee Openbare scholen, eene voor gewoon lager onderwijs en eene voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Nov.* 1868.

SPRUNDEL, gemeente *Rucphen* c. a. Door Mejufvrouw H. M. L. HOUBEN is eene Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs voor meisjes geopend.

WOENSDRECHT. Door het Gemeentebestuur wordt met dat van *Bergen op Zoom* onderhandeld over het openen eener gemeenschappelijke school bij het gehucht *Heimolen;* waar, uithoofde van den grooten afstand der bestaande scholen, thans een aanzienlijk aantal kinderen des winters van onderwijs verstoken blijven.

WOUW. Door het Gemeentebestuur is met dat van *Bergen op Zoom* overeengekomen, de school te *Heerle* voor gemeenschappelijke rekening te vergrooten en er een hulponderwijzer aan te stellen.

GELDERLAND.

I Distr. J. C. Vethake, te *Arnhem.*

RHEDEN. Ten gevolge van het eervol ontslag, met 1 Januarij 1869, op zijn verzoek, verleend aan D. B. VAN SNOEKEVELD, sedert 1809 hoofdonderwijzer der Openbare school, had te *Velp* het vergelijkend examen plaats van de sollicitanten naar die betrekking.

Van de zes sollicitanten, die zich hadden aangemeld, waren er vier opgekomen; de beide overige hadden aan het Gemeentebestuur berigt, dat zij van de mededinging afzagen. Een der candidaten verwijderde zich bij den aanvang van het examen, dat met de drie overige: C. J. VAN SNOEKEVELD, J. C. MAARLEVELT en P. VEEN, respectievelijk hulponderwijzers te *Rheden*, *Vlaardingen* en *Wageningen*, tot den avond werd voortgezet, in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders, de Plaatselijke Schoolcommissie en eenige leden van den Gemeenteraad. De Schoolopziener werd bijgestaan door zijn Ambtgenoot in het vierde district dezer provincie.

Na afloop van het examen werden, in overleg met den Schoolopziener, de genoemde personen, in bovenstaande volgorde, door Burgemeester en Wethouders op de voordragt geplaatst.

WAGENINGEN. Met 1 November j.l. heeft J. B. A. J. JANSSEN zijne gesubsidiëerde Bijzondere dag- en kostschool alhier opgeheven.

VII Distr. A. M. van Voorthuijsen, te *Nijmegen.*

ECK en WIEL, gemeente *Maurik.* Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden.*

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

IV Distr. *J. P. W. Schermer*, te *Leiden.*

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

V Distr. Dr. *M. C. Mensing*, te *Rotterdam.*

ROTTERDAM. Eene der Openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens der 1ste klasse vacant. *Nov.* 1868.

VII Distr. *J. Broedelet*, te *Gouda.*

AMMERSTOL. Door den Raad is tot hulponderwijzer aan de Openbare school benoemd M. MULDER, thans te *Beusichem.*

VIII Distr. Dr. *J. C. van Deventer*, te *Dordrecht.*

STRIJENSAS, gemeente *Strijen*. De Openbare school vacant. *April* 1868.

IX Distr. Mr. *J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Aan de Openbare burgerschool voor jongens verlangt men:

1°. een hulponderwijzer, geëxamineerd in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen en in de wiskunde;

2°. een hulponderwijzer, geëxamineerd in de Fransche taal, terwijl meerdere kennis, vooral die van de wiskunde, tot aanbeveling zal verstrekken:

de eerstbedoelde op eene jaarwedde van *f* 550, en de laatstbedoelde op eene jaarwedde van *f* 250, boven gratis genot voor beiden van kost, inwoning en gewone verpleging ten huize van den hoofdonderwijzer.

Sollicitanten worden verzocht, brieven en stukken vrachtvrij in te zenden aan het Gemeentebestuur te *Gorinchem.*

LANGERAK. Tot kweekeling aan de Openbare school is benoemd W. ROOZENDAAL.

X Distr. ***B. Boers***, te *Middelharnis.*

ROCKANJE. Door den Raad dezer gemeente is tot hulponderwijzer in de Openbare school aangesteld P. J. VAN PAPENRECHT, die zijne betrekking reeds heeft aanvaard.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Ter kennis van belanghebbenden wordt gebragt, dat aan eene op te rigten Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs der eerste klasse voor meisjes moet worden benoemd eene hoofdonderwijzeres. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: eene jaarwedde van *f* 1600, teruggave van de eerste drie grondslagen der personele belasting, benevens vrije woning of eene vergoeding voor huishuur.

Sollicitanten, in het bezit eener acte als hoofdonderwijzeres en bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, worden uitgenoodigd zich, met overlegging der bij de wet vereischte stukken, schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Gemeente-secretarie, afdeeling Onderwijs, vóór of op Zaturdag, 30 Januarij 1869.

AMSTERDAM. Twee Openbare armenscholen vacant. *Nov.* 1868.

I Distr. Mr. J. Jäger, te *Amsterdam*.

NIEUWER-AMSTEL. Door het op verzoek eervol verleend ontslag, in te gaan den 15 Februarij e. k., aan den onderwijzer H. B. BOOT, is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school in deze gemeente opengevallen. Vóór den 15 Januarij e. k. worden de stukken van hen, die naar deze plaats wenschen te dingen, bij den Burgemeester verwacht. De vaste wedde bedraagt *f* 400, het veranderlijk inkomen *f* 4 in het jaar voor elk schoolgaand kind, berekend naar het gemiddeld getal kinderen, hetwelk gedurende de maanden Januarij en Julij de school bezoekt; in de laatst verloopen jaren was dat getal gemiddeld 90 à 100. Verder heeft de hoofdonderwijzer het gebruik eener vrije woning en tuin, en geniet *f* 50 in het jaar voor de verwarming en het schoonhouden van het schoollocaal.

SLOTEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

V Distr. Dr. A. L. Gastmann, te *Haarlem*.

HAARLEM. Aan P. BEEMSTERBOER, benoemd tot hoofdonderwijzer der Openbare lagere school te *Huizen*, is, op zijn verzoek, met ingang van 1 December 1868, eervol ontslag verleend als tweeden hulponderwijzer aan de Stadsschool, letter B.

Ter vervulling van de daardoor ontstane vacature is aan den Gemeenteraad een drietal aangeboden, bestaande uit de Heeren: C. A. DE BRAAL, A. AUGUSTINUS en G. J. ENGELGEER, waaruit C. A. DE BRAAL, derde hulponderwijzer aan de Stadsschool, letter D, is gekozen en met 1 Januarij 1869 in dienst zal treden.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn*.

WERVERSHOOF. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1868.

IX Distr. Mr. W. Bok, te *Texel.*

OOST, gemeente *Texel.* Op den 2 October j. l. heeft het vergelijkend examen plaats gehad ter vervulling der Openbare lagere school te *Oost*; aan dit examen hebben deelgenomen vijf van de zich aanvankelijk aangemeld hebbende sollicitanten. Na den afloop van het examen werden door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Districts-Schoolopziener, op de voordragt geplaatst PIETER BARK, hoofdonderwijzer te *Amsterdam;* J. P. QUANT, hoofdonderwijzer, laatst te *Bergen*, en C. KLOK, hulponderwijzer te *Helder.* De Gemeenteraad heeft, bij meerderheid van stemmen, benoemd den voornoemden J. P. QUANT, die in November j. l. zijne functiën heeft aanvaard.

TEXEL. Aan de Openbare lagere school te *de Cocksdorp* is benoemd de hulponderwijzer JAN SWART, laatstelijk van *Zuid-Scharwoude;* alsmede aan de Openbare lagere school te *Oude-Schild*, de hulponderwijzer GERBRAND DROS, vroeger kweekeling alhier.

XII Distr. M. Luijmes, te *Alkmaar.*
(tijdelijk)

ZAANDIJK. Ten gevolge van het eervol ontslag, op verzoek, verleend aan den hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, in deze gemeente, den Heer TACO HAJO DE BEER, had op den 5 November j. l. het vergelijkend examen plaats ter voorziening in de openstaande betrekking. Van de zeven daartoe opgeroepen sollicitanten waren drie hunner, ter oorzake van ziekte, afwezig. De candidaten gaven bij dit onderzoek, dat wegens eene ligte ongesteldheid des Schoolopzieners, grootendeels door twee deskundigen werd afgenomen, uitmuntende bewijzen van bekwaam- en geschiktheid.

De Gemeenteraad woonde het examen onafgebroken en met de gewenschte belangstelling bij en ontving overigens het betrokken personeel op zeer gastvrije wijze. Burgemeester en Wethouders een viertal ter voordragt verlangende, werden allen daarop geplaatst, in volgorde der behaalde punten, R. Leopold, te *Makkum;* M. Poorter, te *Rotterdam;* J. W. Bergman, te *Winkel*, en, met bijna gelijke punten, Jac. M. Vos, te *Amsterdam.*

De Gemeenteraad heeft, in zijne vergadering van den 20 November, met algemeene stemmen benoemd den Heer R. Leopold.

ZEELAND.

I Distr. Dr. *H. Polman Kruseman*, te *Middelburg.*

WISSEKERKE. Aan de Openbare school eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1868.

II Distr. Dr. *P. J. Andreae*, te *Zierikzee.*

DREISCHOR. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school in deze gemeente is benoemd C. M. Baar, vroeger kweekeling te *Tholen*, die den 1 December j. l. in functie getreden is.

NOORDGOUWE. Aan de Openbare school in deze gemeente is tot hulponderwijzer benoemd J. Lijbaart, van *Biervliet*, die zijne betrekking bereids aanvaard heeft.

III Distr. Mr. *C. J. Pické*, te *Middelburg.*

St. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

VI Distr. Mr. *J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth*, te *Hulst*.

GRAAUW. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school dezer gemeente is, met ingang van 10 December j. l., benoemd H. L. W. ALBERS, vroeger hulponderwijzer te *Kloostergade*, gemeente *Hontenisse*.

STOPPELDIJK. De Openbare school bij de Veerstraat vacant. *Nov.* 1868.

WESTDORPE. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

UTRECHT.

V Distr. Jhr. Mr. *J. G. Bosch van Drakestein*, te *Utrecht*.

HARMELEN. Door het overlijden van den zeer verdienstelijken en geachten hoofdonderwijzer J. J. KERSBERGEN is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school opengevallen. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 900, benevens vrije woning. Vereischten om mede te dingen zijn, behalve de stukken vermeld in art. 21 der wet op het lager onderwijs, eene acte van bekwaamheid tot het geven van onderwijs in de Fransche taal en de wiskunde. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, vóór den 1 Februarij 1869, onder overlegging der vereichte stukken, in persoon of met vrachtvrije brieven, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente. De dag van het vergelijkend examen zal later worden bekend gemaakt.

FRIESLAND.

II Distr. *J Noijon*, te *Harlingen*.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

IV Distr. Dr. *Th. Sprée*, te *Veenwouden.*

BERGUM, gemeente *Tietjerksteradeel.* De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

V Distr. Mr. *Ph. van Blom*, te *Heerenveen.*

TWIJZELERHEIDE, gemeente *Achtkarspelen.* De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

VI Distr. Jhr. Mr. *F. H. van Beyma thoe Kingma*, te *Heerenveen.*

OLDETRIJNE, gemeente *Weststellingwerf.* De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

IX Distr. Mr. *K. Banga*, te *Harlingen.*

ACHLUM, gemeente *Franekeradeel.* Bij besluit van den Gemeenteraad van den 26 October j. l. is als hoofdonderwijzer bij de Openbare lagere school alhier overgeplaatst J. Gijlstra, hoofdonderwijzer te *Hitzum.*

BEERS, gemeente *Baarderadeel.* De Gemeenteraad heeft, bij besluit van den 10 October j. l., als hoofdonderwijzer bij de Openbare lagere school alhier overgeplaatst Fedde Tuininga, van *Oosterwierum.*

FRANEKER. De Openbare school voor jongens, met die voor meisjes vereenigd, vacant. *Sept.* 1868.

FRANEKER. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

HITZUM, gemeente *Franekeradeel.* Het vergelijkend examen ter vervulling van de opengevallen hoofdonderwijzersbetrekking bij de Openbare lagere school is den 3 en 7 December te *Franeker* gehouden. De uitslag hiervan was, dat van de 20 geëxamineerden (22 sollicitanten hadden zich

aangegeven) de volgende op de voordragt aan den Gemeenteraad zijn geplaatst: JOHANNES TIMMER, hulponderwijzer te *Grijpskerk;* PIETER TJALSMA, hoofdonderwijzer te *Offingawier;* PIETER J. SMIDTS, hoofdonderwijzer te *Firdgum;* JURJEN V. D. LEEST, hulponderwijzer te *Franeker;* RIEMER VAN ASSEN, hulponderwijzer te *Dockum*, en HOITE POSTHUMA, hulponderwijzer te *Ternaard.*

OOSTERWIERUM, gemeente *Baarderadeel.* De Openbare school voor gewoon lager onderwijs is vacant.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff, te *Zwolle.*

ZWOLLE. Op den 16 en 17 November j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats ter vervulling van de Openbare tusschenschool buiten de Diezerpoort. Ten gevolge van plotselinge verhindering van den Schoolopziener werd het examen afgenomen door den Inspecteur, met medewerking van de Heeren Dr. H. F. KUIJPER en W. A. ELBERTS, leeraren aan de Rijks Hoogere burgerschool, en Z. W. VAN SCHREVEN, leeraar aan de Burger-avondschool. Van 43 sollicitanten waren 26 opgekomen; het vijftal bestond uit: A. L. ROEST, hoofdonderwijzer te *Almelo*, met 46$^1/_2$ punt; R. JALVINGH, id. te *Hessum*, met 46$^1/_2$ punt; P. INKLAAR, hulponderwijzer te *Deventer*, met 43; A. BOEZEMAN, id. te *Arnhem*, met 42$^1/_2$, en W. G. SCHRIJVER, hoofdonderwijzer te *Windesheim*, met 41 punten. Bij Raadsbesluit van 30 November 1868 is A. L. ROEST benoemd, met ingang van 1 Januarij 1869.

II Distr. Mr. A. van Naamen van Eemnes, te *Zwolle.*

GENEMUIDEN. Door de ijverige zorg van het Gemeen-

tebestuur zijn de localen der beide Openbare scholen uit de asch verrezen, zoodat zij in December weêr in gebruik konden gesteld worden. Ook de onderwijzerswoningen zijn herbouwd en betrokken.

ZWARTSLUIS. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

III Distr. Mr. *R. C. Nieuwenhuijs*, te *Deventer*.

OLST. Aan de Openbare school te *Welsum* is tot hulponderwijzer benoemd H. F. Bousema, van *Heino*.

WIJHE. Aan de Openbare school is eene betrekking als hulponderwijzer vacant.

VI Distr. Mr. *L. J. van Riemsdijk*, te *Ommen*.

AVEREEST. Door onjuiste opgave is de naam van den hoofdonderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs in het vorige nommer verkeerd gemeld, en moet zijn R. K. Bijlsma.

GRAMSBERGEN. De school in de buurtschap *Holthone* is naar *Anerveen* in een nieuw, doelmatig ingerigt locaal overgebragt.

HARDENBERGH (ambt). De scholen te *Lutten* en te *Baalder*, die buiten andere gebreken te klein waren voor het aantal kinderen, zijn door nieuwe en voldoende localen vervangen.

VIII Distr. Mr. *J. Kalff*, te *Almelo*.

ALMELO. De hoofdonderwijzer der school van het Departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, A. L. Roest, is benoemd tot hoofdonderwijzer eener Openbare school te *Zwolle*, waardoor zijne betrekking vacant is geworden.

RIJSSEN. Na toekenning van subsidie door de gemeente heeft de Heer J. D. WEEVERS STOUS eene Bijzondere school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs alhier geopend.

GRONINGEN.

I Distr. Jhr. Mr. *H. J.* Trip, te *Groningen.*

NOORDLAREN, gemeente *Haren.* Den 18 November j. l. had het vergelijkend examen plaats ter benoeming van een hoofdonderwijzer der Openbare school. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer H. SUIDINGH, hoofdonderwijzer eener Openbare school te *Groningen.* Van de 45 sollicitanten namen 34 deel aan het examen, waarna het volgend zestal is opgemaakt: 1°. H. W. DIJKEN, hoofdonderwijzer te *Beerta;* 2°. B. G. BORGESIUS, hulponderwijzer te *Oude Pekela;* 3°. P. J. G. HEIMEL, hoofdonderwijzer te *den Ham;* 4°. G. KLUNDER, hulponderwijzer te *Loppersum;* 5°. J. VAN BELKUM, hoofdonderwijzer te *Solwerd;* 6°. R. J. DE VRIEZE, hulponderwijzer te *O. Pekela.* Door den Raad werd tot hoofdonderwijzer benoemd J. VAN BELKUM.

II Distr. *C.* Römelingh, tc *Westerzand.*

EZINGE. Door het vertrek van den hoofdonderwijzer H. VRIND naar *Zuidlaren* is de Openbare school vacant. In de tijdelijke waarneming is voorzien.

ZEVENHUIZEN (beneden), gemeente *Leek.* Ter vervanging van den hoofdonderwijzer H. RUZIUS, als zoodanig vertrokken naar *de Wilp*, is, na een op den 30 October j. l. gehouden vergelijkend examen, benoemd JAN LAMMERTS HOLTHUIS, hoofdonderwijzer eener Bijzondere school te *Borgercompagnie*, zijnde n°. 1 van het drietal op de voordragt geplaatst.

ZUIDHORN. Aan het hoofd der alhier opgerigte Bijzondere school voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs is geplaatst de Heer G. P. van de Siepkamp, vroeger in gelijke betrekking werkzaam te *Hoogezand.*

V Distr. Dr. G. A. Venema, te *Groningen.*

ST. ANNEN, gemeente *Ten Boer.* De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

VII Distr. Dr. M. Salverda, te *Groningen.*

VEENDAM. Op den 25 November j. l. had het examen plaats van den eenigen opgekomen sollicitant naar de betrekking van hoofdonderwijzer aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs. De Schoolopziener werd bijgestaan door de Heeren Winkler Prins en Grient Dreux, de eerste Voorzitter, de laatste Secretaris van de Plaatselijke Schoolcommissie, en door den Heer Helderman, leeraar aan de Hoogere burgerschool, te *Veendam.* Na afloop van het examen, werd, in overleg met den Schoolopziener, de eenige opgekomen sollicitant, de Heer J. H. J. Laats, onderwijzer aan de school voor Nijverheid en Zeevaart, te *Delfzijl*, op de voordragt geplaatst. Bij besluit van den Raad van bovengenoemde gemeente, van den 3 December j. l., werd hij tot hoofdonderwijzer aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs, te *Veendam*, benoemd.

DRENTHE.

I Distr. H. Boom, te *Assen.*

ZUIDLAREN. Van de 34 deelnemers aan het vergelijkend examen, den 2 en 3 October j. l. gehouden, zijn, overeenkomstig den uitslag, op het zestal gebragt de onderwijzers Joh. Dijkstra, E. Wiering, G. B. Staal, H. Vrind, W. R. Kalverkamp en H. Rodenboog; de vierde en zesde

hoofdonderwijzers te *Esinge* en *Frederiksoord:* de eerste en tweede, hulponderwijzers te *Assen*, de derde en vijfde te *Dalen* en *Aduard*. Den 18 November is H. VRIND benoemd.

III Distr. Mr. J. D. Dibbits, te *Borger*.

NIEUW-DORDRECHT (*Vastenow*), gemeente *Emmen*. Het vergelijkend examen voor de Openbare school, naar art. 20, is den 20 November j. l. gehouden. Van de 14, die er zich voor hadden aangegeven, zijn opgekomen J. BRUINING, met acte als hoofdonderwijzer, hulponderwijzer te *Emmen;* verder: G. D. VAN DEN BERG, F. HEEREMA, L. HOF, M. TER HOOR, J. ONNEKES en P. SOER, alle zes met acte als hulponderwijzer, in betrekking te *Coevorden*, *Noordwolde*, *Spier*, *Een*, *Paterswolde*, *Haulerwijk*. Ingevolge den uitslag van het onderzoek was het drietal BRUINING, TER HOOR en HEEREMA; den 21 December daaraanvolgende is de eerstgemelde, JACOB BRUINING, benoemd.

V Distr. Dr. P. Hofstede Crull,
te *Meppel*.

ANSEN, gemeente *Ruinen*. Tot het vergelijkend examen voor de Openbare school, naar art. 20, den 20 November j. l. gehouden, zijn opgekomen de hulponderwijzers J. VAN KRECHTEN, H. KUIPER, A. A. LUBBERS en H. WEITERING. De eerste op de voordragt was AREND ARIE LUBBERS, onderwijzer te *Bunne* en *Winde;* hij is, den 25 daaraanvolgende, door den Gemeenteraad benoemd.

OOSTERBOER, gemeente *Meppel*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

PROGRAMMA

VOOR EEN WEDSTRIJD IN HET SCHOONSCHRIJVEN TUSSCHEN DE LEERLINGEN DER VERSCHILLENDE SCHOLEN IN HET 5DE SCHOOLDISTRICT VAN ZEELAND.

Ten gevolge van de besluiten, genomen door de 25ste algemeene vergadering der Onderwijzersvereeniging in het 5de schooldistrict van *Zeeland*, gehouden te *Kadzand*, schrijft het Algemeen Bestuur dier vereeniging den volgenden wedstrijd uit onder de daarbij gevoegde bepalingen:

Alle hoofdonderwijzers in het 5de schooldistrict van *Zeeland* worden uitgenoodigd tot het inzenden van eenige stellen schoonschriften, geschreven door de leerlingen hunner scholen.

Tot maatstaf van het getal in te zenden stellen wordt genomen het getal leerlingen, dat op 15 Januarij 1869 de school bezoekt.

Men mag namelijk niet meer of niet minder stellen inzenden dan het $^1/_{10}$ gedeelte van het getal, dat aanwijst, dóor hoeveel leerlingen de school op dien datum bezocht wordt. Is dit geen tiental, zoo wordt het daaropvolgende tiental te baat genomen, zoodat iemand, die bijv. 111 kinderen ter school heeft, verpligt is 12 stellen in te zenden.

Deze schriften, 4 in getal, 2 klein en 2 middelsoort, moeten geschreven zijn op kwartvellen papier, in een schrijfboek van één vel papier en wel op de eerste twee bladen klein, op de laatste twee middelsoort. Ieder schrift klein moet 6, ieder schrift middelsoort 4 regels bevatten.

Na 15 Januarij 1869 wordt het benoodigde getal schrijfboeken aan den Districts-Schoolopziener gezonden, die ieder blad zal parapheeren.

Onder het schrift worden vermeld de naam des leerlings, zijn onderdom en de school, waar het geschreven is.

Het Algemeen Bestuur zal de beoordeeling opdragen aan vijf deskundigen, buiten dit district woonachtig, en zal den uitslag dier beoordeeling mededeelen op de volgende algemeene vergadering.

De bekroning zal plaats hebben als volgt: zoo er van 1 tot en met 5 stellen inkomen, zal er één prijs worden uitgereikt, van 6 tot en met 10 twee prijzen, van 11 tot en met 13 drie prijzen en boven de 13 vier.

De prijzen zullen bestaan in boekwerken van verschillende waarde, naarmate zij bestemd zijn voor 1ste, 2de, 3de of 4de prijs.

De waarde daarvan te bepalen is vooralsnog niet doenlijk, daar het Algemeen Bestuur aan een bepaalde som gebonden is en natuurlijk niet weet hoeveel prijzen er zullen moeten uitgereikt worden.

De schriften moeten geschreven worden in de laatste helft van Februarij of in de eerste helft van Maart.

Vóór of op 1 April worden de schriften vrachtvrij ingewacht bij den tweeden ondergeteekende.

De inhoud moet zijn als volgt:

Voor 't 1ste blad (klein).

AAN GOD.

Leer mij mijne dagen tellen,
Gij, die hun getal bepaalt!
Ieder dag, die mij bestraalt,
Op zijn rechte waarde stellen!
Ieder uur van mijn bestaan
Zie ik als uw weldaad aan!

Voor 't 2de blad (klein).

Leer mij ieder stond beklagen
Die mij nutteloos ontschiet!
Leer mij blijdschap en verdriet
Zedig en bemoedigd dragen,
En met voor- en tegenspoên
Als een Christen voordeel doen!

Voor 't 3de en 4de blad (middelsoort).

Geef mij 's ochtends lust en ijver;
's Daags aanhoudendheid en kracht;
Geef herhaling in den nacht;
Maak mij werkzaam, vlug en nijver,
En aan elken plicht gehecht,
Door uw wil mij opgelegd!

NB. Op het 4de blad niet van voren af te beginnen, maar te vervolgen.

Het Algemeen Bestuur voornoemd,

(*get.*) H. Q. JANSSEN, *Voorzitter.*

(*get.*) J. BEVELANDER SCHOO, *Secretaris.*

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

L. Droogleever Fortuijn, *Theoretische en praktische handleiding tot het dubbel boekhouden enz.* . . . Bl. 1047

Aan de Redactie der N. Bijdragen . . . . . . — 1054

MENGELWERK.

De scholen in Turkije . . . . — 1056

De hervormer der opvoedingsleer, door G.B. Lalleman. — 1067

Hulponderwijzers-illusiën, door L. van Drooge. — 1084

Een nieuwe kaart, door F. H. W. K. . . . . . — 1093

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer Dr. G. A. Venema *als Schoolopziener in het zevende schooldistrict en benoeming tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict, alsmede benoeming van* Dr. M. Salverda *tot Schoolopziener in het zevende schooldistrict der provincie* Groningen . . . . — 1097

Ontslag van den Heer Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky *als- en benoeming van den Heer* G. C. H. Guillon *tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict van* Limburg . . . . — 1097

Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van hulponderwijzer ter kuste van Guinea. . . . . Bl. 1098

NORMAALLESSEN. Zuidholland. . . . . — 1098

„ Friesland. . . . . — 1099

UTRECHT. *Derde schooldistrict.*

Vijftigjarig bestaan van het onderwijzers-gezelschap te Amersfoort. . . . . — 1100

Dertigjarige schooldienst van den onderwijzer E. DE JONG, *te* Soest . . . . — 1101

SCHOOLGEBOUWEN.

ZUIDHOLLAND. *Tiende schooldistrict* . . . . . — 1102

NOORDHOLLAND. *Negende schooldistrict* . . . — 1104

SCHOOLBERIGTEN *van December* 1868. . — 1106

